

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ

Βιογραφιών Ελλήνων Ηθοποιών

ΡΕΘΥΜΝΟ 2020

Το παρόν *Ανθολογιο*, στο οποίο έχουν σταχυολογηθεί κείμενα βιογραφιών ελλήνων ηθοποιών, αποτελεί μια πλούσια δεξαμενή πρωτογενούς αρχειακού υλικού για την ιστορία της υποκριτικής και του επαγγέλματος του ηθοποιού. Στόχος είναι η συμβολή στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου –και μάλιστα του λιγότερο ερευνημένου μέχρις στιγμής– αλλά και του τοπίου της ιστορίας της υποκριτικής τέχνης.

ISBN 978-618-81780-6-9

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ

Βιογραφιών Ελλήνων Ηθοποιών

ΡΕΘΥΜΝΟ 2020

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΤΟΥΔΙΩΝ

Νικηφόρου Φωκά & Μελισσηνού, Ρέθυμνο 741 00
Τηλ. 28310 25146, Fax: 28310 25810
e-mail: info@ims.forth.gr
www.ims.forth.gr

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Βάνια Παπανικολάου, Μαρία Σεχοπούλου, Τάνια Σταματίου-Νεοφύτου

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ

Κωνσταντίνα Γεωργιάδη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Βάνια Παπανικολάου, Μαρία Σεχοπούλου, Κωνσταντίνα Γεωργιάδη

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Βάνια Παπανικολάου, Μαρία Σεχοπούλου, Μαρκέλλα Ηλιάκη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ

ΚΑΠΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

Παπαρρηγοπούλου 6 | Περιστέρι 121 32

T: 210 6859273 & 210 5761586 | E: info@kapaekdotiki.gr

www.kapaekdotiki.gr

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2020

ISBN: 978-618-81780-6-9

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Περιεχόμενα

ΣΕΛ

Εισαγωγή.....	7
Κυβέλη Αδριανού	12
Δημοσθένης Αλεξιάδης	34
Βασίλειος Ανδρονόπουλος	52
Βέλμος.....	62
Αικατερίνη Βερώνη	66
Ευτύχιος Βονασέρας	84
Ιωάννης Βονασέρας	88
Ιωσηφίνα Βονασέρα.....	90
Γεώργιος Γεννάδης	94
Αλέκος Γεωργόπουλος	100
Αλέκος Γονίδης.....	102
Αριστείδης Δαμαλάς	106
Χαρίκλεια Δαρκλέ	120
Έλσα Έγκελ.....	124
Δημ. Ζαφειρίου	130
Μιχαήλ Ζώρας	134
Σωτηρία Ιατρίδου	138
Ουρανία Καζούρη.....	140
Έφη-Άγρα Κατσκοπούλου.....	142
Μαρίκα Κοτοπούλη.....	144
Ιωάννης Σ. Κυριακός	166
Νικόλαος Σ. Κυριακός	170
Κ. Κυριακός Αριστείας	174
Ολυμπία Π. Λαλαούνη.....	178
Δημήτριος Ν. Λάσκαρης.....	182
Νικόλαος Λεκατσάς	184
Αχιλλεύς Μάρδας.....	196

Θανάσης Μαρίκος.....	202
Νικόλαος Μέγγουλας.....	208
Σπύρος Μηλιάδης.....	212
Ευαγγελία Νίκα	216
Γεώργιος Νικηφόρος.....	228
Θεόδωρος Ορφανίδης.....	230
Αικατερίνα Παναγιώτου.....	234
Ευάγγελος Παντόπουλος.....	250
Ιωάννης Παπαϊωάννου.....	266
Ευαγγελία Παρασκευοπούλου	270
Νικόλαος Παρασκευόπουλος.....	314
Αλέξανδρος Πίστης.....	324
Μαίρη Σαγιάνου-Κατσέλη.....	328
Αθανάσιος Σίσυφος	334
Παντελής Σούτσας.....	340
Διονύσιος Ταβουλάρης.....	350
Σπύρος Ταβουλάρης	378
Χρήστος Ταβουλαρίδης.....	382
Άννα Φραγκοπούλου.....	384
Ελένη Χέλμη.....	388
Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης.....	394
Περικλής Χριστοφορίδης.....	398

Εισαγωγή

Το είδος των βιογραφικών κειμένων Ηθοποιών αποτελεί ένα ανεξερευνήτο πεδίο για την έρευνα της ιστορίας του θεάτρου. Η ανάπτυξη αυτής της συγκεκριμένης κατηγορίας κειμένων συνυφαίνεται με την εξελικτική πορεία της τέχνης του ηθοποιού σε παραλληλία με την ανάπτυξη του Τύπου στην Ελλάδα και τον πολλαπλασιασμό των εντύπων, προϊόντος του χρόνου. Τα βιογραφικά κείμενα που περιέχονται στο *Ανθολόγιο Βιογραφιών Ελλήνων Ηθοποιών* συνεισφέρουν πρωτίστως στον ερευνητικό τομέα που μελετά την υποκριτική στην Ελλάδα και στον ευρύτερο ελληνικό γεωγραφικό χώρο των κοινοτήτων του εξωτερικού, από τον 19^ο αιώνα έως τις αρχές της δεκαετίας του 1930. Η ενδελεχής μελέτη των ανθολογούμενων κειμένων δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να παρακολουθήσει την πορεία ζωής κορυφαίων –και όχι μόνο (και αυτό ίσως είναι το πιο σημαντικό)– εκπροσώπων της υποκριτικής τέχνης, ενώ την ίδια στιγμή βλέπει να ξετυλίγονται μπροστά του οι εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην υποκριτική τέχνη σε διάστημα ενός και πλέον αιώνων.

Στην Ελλάδα, εκδοτικά και ερευνητικά, ο τομέας της Βιογραφίας δεν γνώρισε ποτέ ιδιαίτερη άνθιση, καθώς οι βιογραφικές πληροφορίες που φτάνουν στο αναγνώστικό κοινό φιλτράρονται μέσα από τις σελίδες του Τύπου. Εξάλλου, τα περιοδικά και οι εφημερίδες υπήρξαν για πολλές δεκαετίες ο βασικός διαμεσολαβητής της γνωριμίας του ελληνικού αναγνώστικού κοινού με τα ευρωπαϊκά ρεύματα. Σε σύγκριση με τις αυτοτελείς εκδόσεις, ο περιοδικός Τύπος αφορά μια μεγαλύτερη μερίδα αναγνώστικού κοινού. Τα βιογραφικά κείμενα δημοσιεύονταν, κατά κύριο λόγο, σε περιοδικά ποικίλης ύλης, τα λεγόμενα οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά. Με τον τρόπο αυτό οι εκδότες δικαιολογούσαν τον επιμορφωτικό χαρακτήρα των εντύπων τους, καθώς εκπλήρωναν έναν από τους βασικούς σκοπούς της έκδοσης τους.

Από τη δεκαετία του 1850, και κυρίως με τη μεγάλη ακμή του Τύπου κατά τη δεκαετία του 1860, η δημοσίευση βιογραφικών πορτρέτων επιφανών προσώπων των δημόσιας σφαίρας αρχίζει να κατακλύζει τις σελίδες των περιοδικών εντύπων. Κάτω από τη ρουμπρίκα «Βιογραφία», «Βιογραφική μελέτη» ή ακόμα και «Σύγχρονοι προσωπογραφίαι» ή «Σκιαγραφία», δημοσιεύονται λεπτομέρειες της οικογενειακής, προσωπικής ή ερωτικής ζωής πολιτικών, στρατηγών, εθνικών ευεργετών, λογοτεχνών, θεατρικών συγγραφέων. Το θέατρο υπήρξε μάλλον ο μεγάλος αδικημένος των επιλογών των εκδοτών του περιοδικού Τύ-

που. Ξεφυλλίζοντας τις σελίδες των περιοδικών του 19^{ου} αιώνα, ειδικά των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς την πλήρη απουσία τακτικής θεατρικής στήλης, μέσα από την οποία ο αναγνώστης θα μπορούσε να ενημερωθεί για τα εγχώρια ή ευρωπαϊκά θεατρικά δρώμενα ή ακόμα –σπανιότερα– να διαβάσει άρθρα και μελέτες που θα αφορούσαν αποκλειστικά τη θεατρική ή σκηνική πράξη. Τα μόνα άρθρα θεατρικού ενδιαφέροντος που συναντά κανείς, με σχετικά μεγαλύτερη συχνότητα, έχουν να κάνουν με την πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Προς το τέλος του αιώνα, όταν η θεατρική ψυχαγωγία έχει πλέον κατακτήσει μια σημαντική θέση στην καθημερινή ζωή των κατοίκων των μεγάλων αστικών κέντρων, στην ύλη των περιοδικών προστίθενται θεατρικές ειδήσεις που αφορούν στην εγχώρια θεατρική ζωή ή ευρωπαϊκές ανταποκρίσεις, κυρίως από το Παρίσι. Η απουσία οργανωμένης επαγγελματικής σκηνης στο πρόσφατα απελευθερωμένο ελληνικό κρατίδιο, αλλά και η εχθρική στάση που κράτησαν απέναντι στο νέο θεσμό του θεάτρου αρκετοί λόγιοι, είναι μόνο ορισμένες από τις αιτίες που δικαιολογούν την επιφυλακτική στάση των Ελλήνων εκδοτών.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, με τη σταδιακή ανάπτυξη της θεατρικής τέχνης στην Ελλάδα, τις συχνές περιοδείες ευρωπαϊκών πρωταγωνιστών και πρωταγωνιστριών στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά κυρίως με το πέρασμα από τον ερασιτεχνισμό στον επαγγελματισμό των ηθοποιών, προστέθηκε στις στήλες του περιοδικού Τύπου μία ακόμη κατηγορία βιογραφούμενων προσώπων, των ηθοποιών. Έτσι, λόγου χάρη, οι αναγνώστες της *Ποικίλης Στοάς* και του σατιρικού *Μη Χάνεσαι* πληροφορούνται πλέον άγνωστες πτυχές της ζωής της θείκης Sarah Bernhardt, ενώ της *Εστίας* και του *Ημερολογίου του Σκόκου* μαθαίνουν για τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η Eleonora Duse στα πρώτα βήματα της στο θεατρικό σανίδι.

Το ενδιαφέρον του περιοδικού Τύπου για τις βιογραφίες των ηθοποιών συνεχίζεται αμείωτο και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Το θεατρόφιλο αναγνωστικό κοινό των *Παναθηναίων* μαθαίνει για τα πρώτα υποκριτικά βήματα του David Garrick και τους σαιξπηρικούς ρόλους του Henry Irving, για άγνωστες πτυχές της θεατρικής σταδιοδρομίας της Agnes Sorma, ενώ παράλληλα λογοτέχνες, όπως ο Παύλος Νιρβάνας ή ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, εξυμνούν το υποκριτικό τάλαντο της Μαρίκας Κοτοπούλη ή της Κυβέλης Αδριανού, ξεδιπλώνοντας παράλληλα το νήμα της ιστορίας της προσωπικής και επαγγελματικής τους ζωής.

Η μορφή των βιογραφικών σημειωμάτων των ηθοποιών δεν διέφερε από εκείνη των σημειωμάτων των υπολοίπων επιφανών προσώπων της πολιτικής, πνευματικής ή καλλιτεχνικής ζωής: πολυσέλιδα ή πολύστηλα αφιερώματα, με γαργαλιστικές ή ανεκδοτολογικές λεπτομέρειες και επεισοδιακό ή διαλογικό χαρακτήρα, όπου όμως μια λεπτομερής ανάλυση της υποκριτικής δεινότητας του βιογραφούμενου αντικαθιστά τις κοινωνικοπολιτικές ή φιλολογικές αναλύσεις. Η μόνη αισθητή διαφοροποίηση ήταν ότι οι βιογραφίες των ηθοποιών δεν συμπληρώνονταν απλά και μόνο από κάποιο προσωπικό φωτογραφικό ή ζωγραφικό πορτραίτο. Ο βιογραφούμενος, φορώντας το κοστούμι κάποιου γνωστού ρόλου, φωτογραφιζόταν υποκρινόμενος χαρακτηριστικές στάσεις από το έργο. Οι φωτογραφίες αυτές, συνήθως τραβηγμένες σε κάποιο φωτογραφικό στούντιο και σπανιότερα εν ώρα παράστασης, έδιναν στον αναγνώστη και μια οπτική επαφή στα όσα, λίγες αράδες πριν, ο συντάκτης του εντύπου είχε γλαφυρά περιγράψει.

Η ιδιαίτερη αυτή κατηγορία δημοσιογραφικών κειμένων έδινε τη δυνατότητα στους αναγνώστες να πληροφορηθούν άγνωστες πτυχές της ζωής και της τέχνης αγαπημένων τους ηθοποιών. Επιπλέον, τα βιογραφικά αυτά σημειώματα, κυρίως των ξένων ηθοποιών, αποτελούσαν ένα είδος αυτοσχέδιων «υποκριτικών εγχειριδίων» για τους εγχώριους θεατρίνους. Μέσω της ανάγνωσης και μελέτης τους δημιουργήθηκε η ανάγκη για την ανύψωση της εγχώριας σκηνης στα επίπεδα της ευρωπαϊκής, ενώ την ίδια στιγμή οι ευρωπαίοι αστέρες ανάγονταν σε πρότυπο για τους Έλληνες ηθοποιούς που ήθελαν να τους μιμηθούν.

Παράλληλα, καθώς πολλά από τα δημοσιεύματα αφορμώνται από την επικαιρότητα της εποχής που τροφοδοτείται από τα ξενόγλωσσα έντυπα, οι βιογραφίες των ηθοποιών συνεισφέρουν καιρία, στην χρονολογική τους προοπτική, σε μια περιοδολόγηση της ιστορίας της υποκριτικής στην Ελλάδα, αποτυπώνοντας σε μεγάλο βαθμό τις διαφορετικές γενιές ηθοποιών και πρακτικών του επαγγέλματος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ύπαρξη πολλαπλών πορτρέτων που αφορούν στο ίδιο πρόσωπο φωτίζουν την εξελικτική πορεία και σταδιοδρομία του καλλιτέχνη, και συνάμα τις θεατρικές του επιλογές ή τη θέση που του επιφυλάσσει ο Τύπος και το αναγνωστικό ή το θεατρικό κοινό. Αποτυπώνουν κυρίαρχα πρότυπα και πρόσωπα, διαδοχή αστέρων ή ακόμα και ηθοποιών που διαγράφουν την πορεία τους στο περιθώριο της θεατρικής ζωής. Τα βιογραφικά πορτρέτα των ηθοποιών ενσωμα-

τώνουν πτυχές της ιστορίας του κοινωνικά και ιστορικά περιθωριοποιημένου επαγγέλματος, καταγράφοντας με συμπάθεια τις περιπέτειες της ζωής και της σκηνης.

Κάποιοι μόνο από τους τίτλους των περιοδικών που έχουν αποδελτιωθεί είναι: *Φιλολογική Ακρόπολις, Αττικόν Μουσείον, Εβδομάς, Εθνική Αγωγή, Ελληνική Επιθεώρησις, Εστία, Εφημερίς των Κυριών, Η εικονογραφημένη, Η Κυριακή, Η Τέχνη, Η Φύσις, Κυριακάτικη, Ο Καλλιτέχνης, Ο Κόσμος, Παναθήναια, Πανδώρα, Παρθενών, Παρνασσός, Πινακοθήκη, Πυρσός, Τα Ολύμπια, Το Άστρ, Το Περιοδικόν μας, Χρυσάλλις* κ.ά. Τίτλοι που εκδίδονται στο εξωτερικό: *Le Spectateur de l' Orient, Ανατολική Επιθεώρησις, Βρετανικός Αστήρ, Εδέμ, Έσπερος, Κλειώ, Μέντωρ, Νέα Ζωή, Νεολόγου Εβδομαδιαία Επιθεώρησις, Ο Φιλόκαλος Σμυρναίος, Η Ιωνική Μέλισσα, Φίλεργος, Φιλολογική Ηχώ*, κ.ά.

Το παρόν *Ανθολόγιο*, στο οποίο έχουν σταχυολογηθεί κείμενα βιογραφιών ελλήνων ηθοποιών, αποτελεί μια πλούσια δεξαμενή πρωτογενούς αρχειακού υλικού για την ιστορία της υποκριτικής και του επαγγέλματος του ηθοποιού. Στόχος είναι η συμβολή στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου –και μάλιστα του λιγότερο ερευνημένου μέχρι στιγμής– αλλά και του τοπίου της ιστορίας της υποκριτικής τέχνης.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Τομέα Θεατρολογίας του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας και χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους. Εντάσσεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση, Υποστηρικτή ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές», ΕΣΠΑ 2014-2020.

Γενική βιβλιογραφία εισαγωγικού σημειώματος:

Αλτουβά, Α., (2013). *Το φαινόμενο του γυναικείου βεντετισμού στην Ελλάδα του 19ου αι.* Αθήνα: Ηρόδοτος.

Αλτουβά, Α., (2014). «Ελληνες ηθοποιοί στο Παρίσι σε αναζήτηση της δραματικής τέχνης: Σημεία επίδρασης στην ελληνική υποκριτική την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις αρχές του 20ού», www.eens.org/EENS_congresses/2014/altouva_alexia.pdf

Αλτουβά, Α., (2013). «Η υποδοχή της Sarah Bernhardt από τον ελληνικό ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής της Πολύχρωμες Ψηφίδες: Γαλλοφωνία και Πολυπολιτισμικότητα. Έκδοση του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Παν/μίου Πελοποννήσου, Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 181-191.

Αθήνη, Σ., (2016). «Πολιτισμικές μεταφορές στον περιοδικό Τύπο: Οι βιογραφίες ξένων λογοτεχνών», στο Άννα Ταμπάκη-Ουρανία Πολυκανδριώτη (επιμ.), *Ελληνικότητα και Ετερότητα. Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας' στον 19^ο αιώνα*. Πρακτικά Συμποσίου, Αθήνα, σ. 125-154.

Γλυτζουρή, Α., (2004). «... την περιπλανώμενη ταύτην ιέρειαν της Τέχνης...». Μοντέρνα δραματολογία και ξένες βεντέτες στην Αθήνα στο γύρισμα του αιώνα», στο Κωνσταντίζα Γεωργακάκη, *Σχέσεις του νεοελληνικού θεάτρου με το ευρωπαϊκό. Διαδικασίες πρόσληψης στην ιστορία της ελληνικής δραματολογίας από την Αναγέννηση ως σήμερα*. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου, Αθήνα: Εκδόσεις ERGO, σ. 207-221.

Δημητριάδης, Α., (2004). «Ευρωπαίοι πρωταγωνιστές στην Αθήνα: Η επίδραση τους στο νεοελληνικό θέατρο του 19^{ου} αιώνα», ό.π., σ. 189-196.

Δημητριάδης, Α., (2006). *Σαιξπηριστής, άρα περιττός. Ο ηθοποιός Νικόλαος Λεκατσάς και ο δύσβατος δρόμος της θεατρικής ανανέωσης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Ηράκλειο: Π.Ε.Κ.

Καράογλου, Χ. Λ., (1996). *Περιοδικά τέχνης και λόγου (1900-1940). Τόμος Πρώτος. Αθηναϊκά Περιοδικά (1901-1925)*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Καρποζήλου, Μ., (1991). *Τα ελληνικά οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά (1847-1900)*, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Κιντή, Β., (2006). «Η βιογραφία στην ιστορία: Η κριτική του Collingwood και άλλες φιλοσοφικές επιφυλάξεις», *Δευκαλίων*, 24/2, 251-271.

Πολίτης, Α., (2004). «Γραμματολογικές απογραφές και συνθετικές θεωρήσεις της λογοτεχνίας. Η σταδιακή πορεία. Α' 1821-1871», στο Πασχάλης Μ. Κιτρομιλίδης – Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002: Πρακτικά Δ' διεθνούς συνεδρίου ιστορίας*, τ. Α', Αθήνα: ΕΙΕ, σ. 321-342.

Σκλαβενίτης, Ε. Τ. (2004). «Το εθνικό πάνθεον των βιογραφιών και των προσωπογραφιών (1828-1876), στο *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδος...*, τ. Α', ό.π., σ. 171-192.

Χατζηπανταζής, Θ. (2012). *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως. Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους ως την Μικρασιατική Καταστροφή*. τμ. Β1. Σημαιοφόροι ιεραπόστολοι του εθνισμού, 1876-1897, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Κυβέλη Αδριανού

Κυβέλη

Η κυρία Κυβέλη από τας πρώτας εμφανίσεις της εις την θεατρικήν σκηνήν προ δωδεκαετίας απέσπασε την εκτίμησιν, τον θαυμασμόν και το ενδιαφέρον ου μόνον των θεατρώνων και διευθυντών, ένεκα της ιδιορρύθμου και ιδιαζούσης αριστοτεχνικής ιδιοφυίας της, αλλά και ολοκλήρου του φιλοτεχνικού κοινού της πρωτευούσης δια των επιδεικνυομένων οσημέραι πολλαπλών αυτής χαρισμάτων και του εκτάκτου προς την καλλιτεχνίαν ζήλου και αφοσιώσεώς της.

Την εμφάνισίν της επί της Σκηνης εποίησατο έκτοτε από της ιδρύσεως της Νέας Σκηνης, ης τας θετικές και λαμπράς βάσεις τοσούτον επιτυχώς και εμπειριστατωμένως, επιμόνως και δι' ατύτων θυσιών και κόπων έθετο ο αείμνηστος ρέκτης Κ. Χρηστομάνος.

Η δις Αδριανού τότε, η μικρά, άσημος και φιλότιμος δειλή κόρη δεν απέστερξε μετά τόλμης και θάρρους να εμφανισθή από της Σκηνης εις το κοινόν, να παλαίση κατά των επικρατουσών τότε απαιτήσεων των διευθυντών, θεατρώνων και συμβούλων της, οίτινες ήθελαν να καθυποβάλωσιν αυτήν εις της τέχνης και της κριτικής τους αυστηροτάτους όρους και ν' αναδειχθή των ιδίων αυτής εκτάκτων φυσικών χαρισμάτων και σπανίων προσόντων η εφάμιλλος δράστης. Και όντως εν ολίγοις κατώρθωσε μοναδικώς παλαιούσα πρωταγωνίστρια αμέσως ν' αναδειχθή το πρώτον μεταξύ των συναγωνιστριών της διαπρέπουσα εις όλους τους ελαφρούς ρόλους. Είτα δε επισκεφθείσα και τα καλείτερα θέατρα των Παρισίων και παρακολουθήσασα εκ του σύνεγγυς των ξένων συναδέλφων της καλλιτεχνών τη δράσιν να καταρτισθή τελεία καλλιτέχνης και αριστοτέχνης, ιδρύσασα και λαμπρόν ομώνυμον Θέατρον, δι' ου από τινός διδάσκει ως απaráμιλλος πλέον κωμωδός κάλλιστα έργα, επιτυχάνουσα πολύ και εις το δράμα.

Η πρώτη εμφάνισις της Κυβέλης εγένετο κατά το 1900 δι' απλής απαγγελίας χρηματίσασα και ως μαθήτρια του κ. Μ. Σιγάλα, εις τον οφείλει σήμερον το θέατρον.

Επί της «Νέας Σκηνης» εις τον θίασον του κ. Χρηστομάνου εποίησατο τα πρώτα σκηνικά διαβήματά της ως ηθοποιός κατά το αυτό έτος, εθαυμάσθη δε έκτοτε δια την χαριτωμένην έκφρασιν των ποικίλων μορφών, δι' ων απεμιμείτο φυσικωτάτας κοινωνικάς σκηνάς και την όλως απέριτον στάσιν και σωματικήν ευστροφίαν εις όλας τας ποικίλας διαπλάσεις και σχήματα. Έκτοκτε η Κυβέλη έδρεψεν αμέτρως δάφνας και πλειστάκις το κοινόν την επευφήμησεν απεριορίστως.

Η Κυβέλη εθριάμβευσεν ιδίως το πρώτον εις την Άλκηστιν, υποδυθείσα την κορυφαίαν του χορού εν τω χειμερινώ θεάτρω «Βαριετέ».

Είτα εις την *Αγριόπαπιαν* του Ίψεν ως Εδβίγη. Εν τω Δημοτικώ κατόπιν, όπου εποιήσατο την τρίτην αυτής εμφάνισιν εις την *Λοκαντιέραν*, ως μια εκ των δύο εν τω έργω τούτῳ ηθοποιών ήρε πλήρη επιτυχίαν. Ταύτην δε ηκολούθησεν αμέσως άλλη λαμπρά επιτυχία εις το *Κράτος του ζόφου*, όπου η Κυβέλη ως Ανιούτκα απεδείχθη υπέροχος.

ΚΥΒΕΛΗ ΘΕΩΔΩΡΙΔΟΥ

Κατά το θέρος του 1901 εμφανίζεται από της «Νέας Σκηνης» ως πρωταγωνίστρια, διακριθείσα εις την *Νύμφην μου*, εις το *Αριστερό χέρι*, εις την *Στρίγγλα που έγεινεν αρνάκι*, εις την *Κόρην του Ιεφθάε*, εις την *Αρπαγήν των Σαββίνων* ως και εις πολλά έτερα ελαφρά έργα, όπου εθαυμάσθη και δια την θαυμασίαν τέχνην της και δια την ιδιάζουσαν χάριν της.

Ήδη επί της κεφαλής ιδίου ομωνύμου Θεάτρου, όπερ ανεσκεύασε τελείως με θίασον της τελείας εκλογής και αρεσκείας της, διδάσκει πάνυ επιτυχώς, κατάγουσα εκάστοτε λαμπρούς θριάμβους, θαυμασίως υποδνομένη όλους τους ρόλους των διαφόρων δυσκόλων και ωραιών έργων, είτε δράματα εισί ταύτα, είτε κωμωδίαι, ως είνε το *Τρελλοκόριτσο*, η *Άγκιλος*, ο *Πειρασμός*.

Ἡ κυρία Κυβέλη συνεπίκουρον ἔχουσα τον ρέκτην και φιλόμουσον σύζυγόν της κ. Θεοδωρίδην, ὅστις πάση θυσία εργάζεται δια την ανάδειξιν τελείου Ἑλλην. θεάτρου και ἀρίστης Ἑλλ. σκηνῆς, ὁμολογουμένως θ' αφήσωσιν εποχὴν ανταξίαν των αγώνων και θυσιῶν των, ως και της συνδρομῆς του φιλοτίμου Ἑλλην. κοινού.

[Ανυπόγραφο, «Κυβέλη», *Ἡ Φύσις*, ἔτος ΙΓ', αρ. 2, 15 Μαΐου 1912, σ. 34]

Ελληνική Τέχνη Η Κυβέλη

Ένα μικρό κορίτσι αδύνατο και φοβισμένο επροκάλεσε την προσοχή του μακαρίτου Χρηστομάνου κατά το 1900 όταν απεφάσισε να ιδρύσει την «Νέαν Σκηνήν». Η Κυβέλη Αδριανού. Η Κυβελίτσα από την πρώτη στιγμή έδειξε ότι θ' ανέλθη, ότι θα μεσουρανήσει και θα κυριαρχήσει εις το Ελληνικόν Θέατρον. Ο ένας θρίαμβος διαδέχεται τον άλλον. Μετά το *Κράτος του Ζόφου* του Τολστόι θριαμβεύει εις την *Αγριόπαπιαν* του Ίψεν, χωρίς την Κυβέλην δεν στέκεται κανένα έργο, και μετ' ολίγον χρονικόν διάστημα, από της ιδρύσεως της «Νέας Σκηνής» η Κυβέλη επεβλήθη εις τον Αθηναϊκόν κόσμον και ο Χρηστομάνος αισθάνεται τον εαυτόν του ευτυχή, διότι επαρουσίασεν ένα τάλαντον σπάνιον, μοναδικόν και υπερτέλειον. Η καλλιτεχνική εξέλιξις της Κυβέλης έκτοτε υπήρξεν τεραστία. Εις την κωμωδίαν εδημιούργησεν με την αφέλειάν της θαυμασίους ρόλους, κοριτσάκια πεταχτά, τρελλά, χαριτωμένα· εις το δράμα συγκρίνεται, όχι πλέον με Ελληνίδας συναδέλφους της, αλλά με διασήμους της Ευρώπης καλλιτέχνιδας, ως η Ρεζάν, Μπαρτέ, Ρενέ, Δεπρέ και Ζάν Άδιγκ. Αλλά και εις την τραγωδίαν η Κυβέλη δεν υστερεί. Αλησμόνητοι θα μείνουν οι θρίαμβοί της εις την *Αντιγόνην* του Σοφοκλέους, εις την παρθενικήν *Μαργαρίταν* του *Φάουστ* και εις την *Τζοκόνδαν* του Δ' Ανούτζιο.

Η Ελληνική σκηνή δεν εκέρδισεν μόνον μιαν καλλιτέχνη. Η Κυβέλη εδημιούργησεν και ένα θέατρον. Το θέατρον της είνε ο σπουδαιότερος παράγων της Ελληνικής θεατρικής φιλολογίας. Όσα Ελληνικά έργα αξίζουν, ευρίσκουν υποστήριξιν, παίζονται μετά της δεούσης επιμελείας. Εις το θέατρον της συνεκέντρωσεν τα εκλεκτότερα στοιχεία του Ελληνικού θεάτρου, δι' αυτό δε το εν Αθήναις θέατρον της κατά την θερινήν περίοδον παρουσιάζει μεγαλοπρεπέστατον θέαμα, η εκλεκτή μερίς του Αθηναϊκού κόσμου κατακλύζει καθ' εκάστην το ανθοστολισμένον θέατρον της και διέρχεται μοναδικάς και αληθμονήτους εσπέρας.

Όταν τον χειμώνα εξέρχεται εις καλλιτεχνικήν περιοδείαν ανά τα μεγάλα κέντρα του Ελληνισμού, ήτοι Κων/πολιν, Σμύρνην, Θεσσαλονίκην, Ρουμανίαν, Ρωσσίαν, τυγχάνει εξαιρετικής υποστηρίξεως και επιδαψιλεύονται εις αυτήν τιμαί ανάλογοι προς την δράσιν και τους κόπους της υπέρ του Ελληνικού Θεάτρου. Η τέχνη της Κυβέλης δεν είνε γνωστή μόνον εις τον Ελληνικόν κόσμον. Το ημερήσιον οκτασέλιδον θεατρικόν φύλλον *Comedia* εκδιδόμενον εν Παρισίοις αφιέρωσεν τρεις ολοκλήρους στήλας υπέρ της τέχνης της Ελληνίδος καλλιτέχνης.

Οι αναγνώσται του ημετέρου ημερολογίου θα αισθανθούν ιδιαιτέραν όλως χαράν διότι η συμπαθεστάτη φυσιογνωμία της εκόσμησεν αυτό. Ημείς οι ζώντες μακράν του Ελλ. Βασιλείου, εν μέσω των φυλετικών και προπαγανδιστικών ανταγωνιστών, παρηγορούμεθα όταν δυνάμεθα να επιδείξωμεν εις τους πολιτισμένους συνοίκους μας τοιαύτας προόδους της φυλής μας και εν τη θεατρική τέχνη.

[Θρασυβ. Μ. Μάλης, «Ελληνική Τέχνη: Η Κυβέλη», *Ανατολικόν Ημερολόγιον* (Σμύρνη), 1913, σ. 331-333]

Η κ. Κυβέλη Θεοδωρίδου Εκπολιτιστής του έθνους της

Η κυρία Κυβέλη!... Εις την στυγνήν, την γυμνήν, άχαρη, αγέλαστη, και ασυγκίνητη από χαρές του μυαλού νεοελληνικήν ζωήν, ορφανήν από το πνευματικό χαμόγελο που τρέφει της ξένες Κοινωνίες και από την φαιδράν, την χρυσήν ακτίνα της διανοητικής χαράς που φωτίζει και μεστώνει σε νόημα και δύναμιν τους ξένους Λαούς, σαν ήλιος θρεπτικός στα άγρια χωράφια μέσα, αυτό το όνομα και αυτή η προνομιάς κι ευλογημένη ύπαρξις είναι από τα δύο-τρία, δεν είναι περισσότερα, χαμόγελα, και από τις δύο-τρεις ακτίνες της διανοητικής χαράς που εδόθηκε στις σκλάβες Κοινωνίες μας να χαρούν και αυτές, στον σκληρόν δρόμον τους, στην ανιαρή καθημερινή βιοπάλη τους, εδώ και περισσότερα από δέκα πέντε χρόνια... Αυτόν τον ένδοξον ρόλον, εκείνου που ανοίγει στους βαρυστένακτους σκλαβωμένους, ένα παραθυράκι προς το βαθύ μπλε του ουρανού του Ιδανικού, εκράτησεν εις τους ώμους της, η μεγάλη καλλιτέχνις μας, με μίαν θαυμαστήν και γοητευτικήν ελαφρότητα, ωσάν να ήταν φορτίον από τριαντάφυλλα νυμφαίες, τα ελαφρότερα απ' όλα τα τριαντάφυλλα, αλλά, και με μια συνείδησιν μοναδικήν, με ένα αυθορμητισμόν εκπληκτικόν, στα πρώτα πέντε έτη του σταδίου της, με μίαν σκηνηκήν σοφίαν κάτι πολύ πέραν της απλής και χονδρής «εμπειρίας», στα κατόπιν δέκα χρόνια, με μίαν δύναμιν, με μιαν χάριν, με μίαν έντασιν, με μίαν αιθθαλίαν και μίαν αυτοανανέωσιν ολωσδιόλου έξοχα· και επάνω ίσως απ' όλα αυτά, με μίαν πνοήν πολιτισμού που κινεί προς αυτήν όλων μας το σέβας και έχει όλην την αφοσίωσιν και τον θαυμασμόν μας.

Διότι η Κυβέλη, κοντά εις τα άλλα, είναι μέσα εις το βάρβαρον, το βαρβαρώτατον πλαίσιον των νεοελληνικών μας Κοινωνιών, διανοητικώς γυμνών και εφ' όσον με την έκφρασιν «Κοινωνία» εννοούμεν κυριώτερα την διοικούσαν, την «διευθύνουσαν» τάξιν μιας Κοινωνίας και αισθηματικώς εξ ίσου επίσης γυμνών και στείρων, η κυρία Κυβέλη είναι προς τοις άλλοις, εις το πλαίσιον των νεοελληνικών μας Κοινωνιών, ένας μεγάλος σπορευός Πολιτισμού, ένας μεγάλος Εκπολιτιστής. Εις της στοιχειώδεις κοινωνίες μας, κοινωνίες με ένστικτα, όχι με αισθήματα, ακόμη ολιγώτερον με Ιδέες, εκείνη επαρουσίασεν επί είκοσιν σχεδόν χρόνια –μια ολόκληρη ζωή!– κάθε βράδυ, σχεδόν χωρίς διακοπήν ενός μηνός τον χρόνον, ηρωίδες με αισθήματα, με Ιδέες! Και της παρέστησεν έτσι πιστά, έτσι χρωματικά και ζωγραφιστά ώστε να μη φαίνονται εις τα μάτια των ακροατών της φαντάσματα των ανθρώπων, αλλά άν-

θρωποι σαρκωμένοι, άνθρωποι αληθινοί, άνθρωποι φέροντες πάνω στα κόκκαλά των το σάρκωμα της αληθείας, το σάρκωμα της ζωής.

Και υποστηρίζω ότι αυτή της η ικανότης η ζωοποιός, από το ένα μέρος, η επιμονή της η αδάμαστη, από το άλλο μέρος είναι εκείνα που εγέννησαν και εις της γυμνές και στείρες Κοινωνίες μας μερικά, ας είνε και ολίγα, έστω, μοντέλλα γυναικών, έστω και κατ' ελάχιστον πειο εξελιγμένων, τύπων ανθρώπινων πειο συμπληρωμένων, έστω και επ' ολίγιστον. Θέλω να ειπώ ότι η κ. Κυβέλη με την δύναμίν της και με την θεληματικότητα του ενθουσιασμού της επηρέασε δυνατά και βαθειά την ζωή των νεοελληνικών μας Κοινωνιών. Δεν έδωσε μόνο χαρές εις τους ορφανούς της Τέχνης, όπως είναι η τραγικές κοινωνίες μας, – φαγί, πτωχαλαζωνία, επιδεικτίσσις και ροχαλητό. Αλλά και εκατέβασεν από την σκηνή εις την ζωήν των Κοινωνιών μας της ηρωίδες που παίζει από είκοσι περίπου χρόνων της ανεκάτωσε με της ήσυχες νοικοκυρούλες των Αθηνών του 1908, μετέφερε μέσα στην ψυχήν των συμπολιτισίων της ολίγην από την ουσίαν του καλλιτεχνικού της αγώνος και της δημιουργίας της τής καλλιτεχνικής, μετέδωσεν εις της ήσυχες συνειδήσεις των ολίγην από την σκέψιν των ηρωίδων που υπεκρίθη, και έχυσεν εις τον ύπνον του υποσυνειδήτου των ολίγην από την συνείδησίν των. Και μαζί με την επανάστασίν των ενάντια προς ένα πλήθος καθυστερημένων και σαπισμένων πραγμάτων, έχυθεν εις την ψυχήν των την ωμορφιά της Τέχνης και κατά συνέπειαν ξυπνούσε το γούστο των προς την ωμορφιά μέσα στις άτονες και ατροφικές ψυχές των. Έτσι, χάρις εις την εργασία της κ. Κυβέλης, παράλληλα προς την βαρεία και υψηλή δουλειά της κυρίας Μαρίας Κοτοπούλη, η Κοινωνίες αυτές επήραν τουλάχιστον εις ένα στρώμα των, το μέσον στρώμα των, ένα εξωτερικόν επί τέλους χρίσμα πολιτισμού και ψυχικού αισθήματος. Η ηρωίδες εκείνες, κατεβαίνοντας κάτω εις την πλατείαν από την σκηνήν, ανεμίχθησαν έκτοτε πολύ με το ακροατήριον· και σήμερα της βλέπουμε συχνά μετουσιωμένες σε ένα κόσμον ολόκληρον ελληνικόν. Αν τώρα η μετουσίωσις έγεινε χωρίς δύναμιν, αυτό βέβαια δεν είναι λάθος ή αδυναμία των Εκπολιτιστριών για της οποίες μιλούμεν εδώ. Είναι βέβαια, οργανική αδυναμία του χωνευτηρίου κλιβάνου, του ψυχικού στομάχου των Κοινωνιών αυτών. Εκείνο που είναι έξω συζητήσεως είναι ότι η κυρία Κυβέλη υπήρξε με δύναμιν και φανατισμόν ένας δυνατός φορέυς του πολιτισμού μέσα στις Κοινωνίες όπου έδρασεν. Η απήχησις δεν είναι μικρότερη εις τους άνδρες. Από την σκηνήν επάνω, παρεκτός της φυσικής πλέον απηγήσεως επάνω των από το εκπολιτιστικό πλάσιμον των ψυχών

των γυναικών των Κοινωνιών μας, έμαθεν εις τους άνδρας να ζητούν εις την ζωήν των έναν τύπον γυναικός πειο συμπληρωμένον ή πειο χαριτωμένον, όταν δεν επρόβαλλε στην προσοχή των την εικόνα της σκληρότητός των προς μίαν Νόρα, ή όταν δεν έδειχνε στον θαυμασμόν τους την Αντιγόνην της, καίτοι αυτός ο ρόλος, εγώ τουλάχιστον, βρίσκω πως είναι ο σχετικώς λιγώτερον επιτυχημένος της.

Και κανείς να μην απορήση και να μη διαμαρτυρηθή ότι υπερβολικά γενικεύω τον ρόλον της χρησιμότητας των δυο τριών Εκπολιτιστριών μας της σκηνης. Μέχρι προ πέντε-δέκα ακόμη ετών αλλοίμονον! ήταν η μόνες, μέσα στις Κοινωνίες μας, ευρύτερα ακόμη μέσα στο Έθνος αυτό. Μην ξεχνάτε, παρακαλώ, ότι μέχρι του 1912, βιβλίο δεν υπήρχεν εις την Ελλάδα! Βιβλία δεν ετυπώνοντο εδώ άλλα από την *Κασσιανήν* και την *Πενταγιάτισσα* και την *Γκόλφω*, τας εθνικάς αυτάς και πενταλέπτους ηρωίδας, μαχαιρωμένας και αυτάς από την πέννα των σκιτζιδων. Με αυτάς θα επλάθωντο και θα έπερναν έστω και «αέρα» μονάχα πολιτισμού η Κοινωνίες μας; Εν τω μεταξύ, η φιλολογία μας ήταν αποκλειστικώτερη των αγριωτέρων δογματιστών της θρησκείας και ούτε ο *Διόνυσος*, ούτε τα *Προπύλαια*, ούτε η *Τέχνη* εφαινοντο να γνωρίζουν ότι εξούσε δίπλα των ένα Έθνος εις φρικώδες σκότος και βαρυτάτην αμάθειαν και που κατά περίεργον και πολύ σκανδαλώδη σύμπτωσιν ήταν το ιδικόν των Έθνος. Το είχαν λησμονήση χάριν «της πολύ μεγάλης Τέχνης». Και ο Τύπος ήτο Τύπος Σκαρτσώρικός, χωρίς να σκέπτομαι ότι εν τη ουσία των πραγμάτων υπάρχει και σήμερα βαθειά αλλαγή εις την κατάστασιν των κεντρικών κυττάρων του Τύπου μας παρεκτός των εμφανισιακών του συμπληρώσεων και εξαπατήσεων.

Τα σχολεία μας ήσαν παρά μίαν τρίχαν εις αυτήν περίπου την περιφημη κατάστασιν εις την οποίαν τα καμαρώνομεν και σήμερα. Τότε; Πώς και από πού θα έμπαιναν η δύο-τρεις έστω, πτωχές έστω ακτίνες «πολιτισμού» στην τόσην βαρβαρότητα, το τόσον σκότος; Από πού αλλού παρά από εκεί όπου εμβήκαν εις όλες της Κοινωνίες του Κόσμου; (Ας ξεστραβωθούν οι ευγενείς «επίσημοι» και αρμόδιοι που με διαβάζουν, για να βγάλουν το συμπέρασμά τους). Ο θίασος του Μολιέρου εις την Γαλλία, ετοιμάζει της γαλλικές Κοινωνίες να δεχθούν την γαλλική Επανάστασι, ο θίασος του Σαίξπηρ χύνει φως λυτρώσεως εις της κατασκότεινες ψυχές του θεοσκότεινου, ερεβώδους αγγλικού δεκάτου εβδόμου αιώνος και ετοιμάζει και εκεί την εκκόλαψι των μεγαλειτέρων μεγαλοφυϊών, Μπέϊκον και λοιπών.

ΚΥΒΕΛΗ—ΑΝΟΝ (*Άσπρο και Μαύρο*)

ΚΥΒΕΛΗ—ΜΠΟΜΠΙΝΕΤΤΑ

Ναι, εις το άσημο κοριτσόπουλο, της Αθηναϊκής συνοικίας, εις την χρυσή κοτσίδα των 16 χρόνων του της πρώτης εμφανίσεως στο θέατρο (μιλώ για την κοτσίδα αυτή ωσάν περί συμβόλου γιατί είναι, αφού χάρις εις αυτήν μπόρεσε να παίξη έργα που ήταν μέσης νοητικότητας των Κοινωνιών μας εκείνης της εποχής, να της μαγέψη τόσον μ' αυτά ώστε να βρη στην μαγειάν εκείνην την δύναμιν να της παρασύρη και προς έργα πολύ υψηλότερα, πολύ γρήγορα) εις τα κρυσταλλένια και έξαλλα γέλοια του, εις της ταρακτικές θρηνωδίες και τα κλάμματά του τα αληθινά, εις τον ενθουσιασμόν και την αφέλειά του, εις την φαντασία και την αναλυτικότητα και την δύναμίν του της γελοιογραφήσεως και της συνθέσεως, εις τον πολιτισμένο «αέρα» της, εις το πολιτισμένο «πνεύμα», πολιτισμένο φυσικά όχι από τα βιβλία, και επίσης εις την περιστοιχίσειν και το συντρόφειμά της από πνεύματα εκλεκτά (θα εκταθώμεν περισσότερον επ' αυτού, ευθύς παρακάτω) οφείλεται όχι μόνον ο «εκπολιτισμός» του Θεάτρου μας, αλλά υπό ωρισμένας εννοίας και της Κοινωνίας μας, και του Έθνους μας αυτών τούτων πλέον.

Αλλά έχω υποχρέωσιν να ερευνώ τον κύκλον των Εκπολιτιστριών και των Εκπολιτιστών, – αφού πρώτον με σέβας αποδόσω τον δίκαιο θαυμασμό, μέσα στις καλλιτέχνιδες της νέας γενεάς, ιδιαιτέρως πολύ

στης κυρίες Θεοδωρίδου και Κοτοπούλη, – και να συμπεριλάβω σ' αυτόν όλους τους ηρωϊκούς συνεργάτας των, άνδρας και γυναίκα, των εκάστοτε θιάσων με τους οποίους διέτρεξαν όλας τας χώρας του ελληνικού, εδώ, εις την μουχλιασμένην επαρχίαν, εις την σκοτεινήν Τουρκίαν, εις την πτωχαλαζωνικήν ελληνικήν παροικίαν της Αιγύπτου, αγωνιζόμενοι να φωτίσουν και να πολιτίσουν. Εκπολιτιστάς, όλους αυτούς εις ίσον βαθμόν με τας Δύο αυτάς, – μείον η μεγαλοφυΐα των του θεάτρου.

Αλλ' αν η μάζα, το μέγα Κοινόν της εποχής της πρώτης εμφανίσεως της Κυρίας Κυβέλης (1908-1915) ήτο εις τόσον υποδεεστέραν κατάστασιν, διανοητικώς, όμως η τάξις που διοικούσε την μάζαν αυτήν ήτο ασύγκριτα ανωτέρα εκείνης που διοικεί σήμερα το Έθνος, τας Κοινωνίας μας. Ήταν ωπλισμένη με όπλα ακαταγώνιστα και τα οποία από αρκετού απέρριψεν η σημερινή διευθύνουσα τάξις, εις το θέατρον, εις την πολιτικήν, εις την δημοσιογραφίαν, εις την Κοινωνίαν – δεν θα ημπορούσα να είπω εις την επιστήμην, μολονότι και τότε η επιστήμη είχε εκπροσώπους και μεγαλοφυΐας και μελέτης. Τα όπλα αυτά ήταν η βαθειά ανθρώπινη καλωσύνη, το αίσθημα της κοινωνικής φιλαλληλίας, ο πόνος προς τον πλαϊνόν σου και η δίψα σου να τον ευεργετήσης, εκείνο που λέμε το «κοινωνικόν πνεύμα». Και ακόμη, η βαθειά διανοητική αφιλοκέρδεια και καλοπιστία. Και επίσης η ειλικρίνεια και η εντιμότης του πνεύματος. Που μεταφράζονται αμέσως εις την καθημερινήν ζωήν με εργατικότητα αδάμαστη, με μελετηρότητα αχόρταγη και αξεδίψαστη, με υπομονή, με σεμνότητα, με ενθουσιασμό ειλικρινή προς τους άλλους, απράνταχτα πιστό (και μπόμπα να σκάση!) προς τον εαυτό του. Η κυρία Κυβέλη είχε την καλή τύχη να βρεθή στα πρώτα βήματά της κοντά σε τέτοιους ανθρώπους, κοντά σε μερικούς τέτοιους ανθρώπους, ανθρώπους των γραμμάτων, ξεχωριστά τον υποβλητικό και βαθειά παρακινητικόν Χρηστομάνον, αλλά και ανθρώπους άλλους μορφωμένους, μορφωμένους εκείνης της εποχής, και μορφωμένους και ανθρώπους με αισθήματα, δικηγόρους, γιατρούς και τέτοιους, εκτός των καθαρώς ανθρώπων των γραμμάτων. Αυτοί οι άνθρωποι και αυτή η εποχή είναι οι διανοητικοί γεννήτορες της κυρίας Κυβέλης, αυτοί την έπλασαν και χωρίς αυτούς, βέβαια δε θα ήταν αυτό που είναι τώρα, μ' όλα τα πολύ πλούσια φυσικά δώρα της.

Για τούτο μην περιμένετε τώρα που αυτή η διοικούσα τάξις κατεποντίσθη εις τον μεταπολεμικόν Κατακλυσμόν, μην περιμένετε, αδελ-

φοί μου, νέες Κυβέλες και νέες Κοτοπούλη! Δεν θα ξαναφυτρώσουν, μακάρι να φκιάσουμε πέντε ακόμη Ωδεία. Ατομικώς, εγώ πιστεύω, με όλους τους πόρους της ψυχής μου, στο μέλλον. Είμαι ψυχή μοντέρνη και ως τέτοια βέβαια μελλοντιστής. Δεν λέω πως δεν θα βγουν ταλέντα καλά και ωραία, ίσως και μεγάλα. Το εναντίον, εγώ τα περιμένω με το χρονόμετρο στο χέρι! Μα, λέω πως ταλέντα τέτοιας εκπληκτικής συνθέσεως που δεν είδα ούτε στο γαλλικό ούτε στο αγγλικό θέατρο, που το πρώτον κυρίως, το έψαξα προς όλας τας διευθύνσεις, σαν ποντικός μέσα στ' αμπάρι, τρία σχεδόν ολόκληρα χρόνια, ταλέντα που πηγαίνουν από την νότα του κωμικού στην νότα της τραγωδίας, περνώντας από φάρσα, επιθεώρησιν και κωμεντή, όπως είναι η κυρίες Θεοδωρίδου και Κοτοπούλη δεν θα ξαναδούμε πολύ εύκολα. Αυτά τα ταλέντα είνε λουλούδια, πιστέψτε το και δεν βγαίνουν όποια ώρα και σε όποιαν ατμόσφαιρα. Θέλουν σέρα και η σέρα είναι η στοργή, το ενδιαφέρον, το φως μερικών ανθρώπων, μιας διοικούσης τάξεως με μόρφωσιν και αισθήματα. Σήμερα έχουμε μόνο τον περιφημον κόσμον της οδού Σοφοκλέους. Από εκεί βγαίνει (και για μερικά χρόνια θα εξακολουθήση) όλη σχεδόν η διοικούσα τάξις μας, προς πάσας τας κατευθύνσεις της εθνικής μας ζωής. Τι να περιμένωμε απ' αυτούς τους δυστυχισμένους εκατομμυριούχους;

Ευτυχώς, ότι μας μένουν ακόμη αρκετοί «Εκπολιτισταί» μέσα στους οποίους η κ. Κυβέλη Θεοδωρίδου τόσο έξοχη κατέχει θέσι και ότι προσθέτως – υπάρχουν ακόμη μερικοί τρελλοί σαν τον υποφαινόμενον, λείψανα άλλης αποχής, παιδιά που έφαγαν από το τραπέζι άλλων πλουσιώτερων αλλοίμονο! πολιτισμών, που περιφέρονται εις το Ελληνικό Κλουβί σαν τα λεοντάρια και με της τσέπες των αρκετά γεμάτες δυναμίτιδα, αφιερωμένην, ευλαβέστατα, εις την ανατίναξιν και το πάστρεμα του νεοελληνικού Σταύλου.

[Γεώργιος Γ. Λαμπρίδης, «Η κ. Κυβέλη Θεοδωρίδου. Εκπολιτιστής του έθνους της», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 9, 1 Ιουλίου 1924, σ. 20-24]

Κυβέλη...

Ποτέ όνομα δε στάθηκε τόσο ταιριαστό μ' εκείνη που το φέρη· θυμάμαι, ήμουν παιδί ακόμα, είδα ένα πρωί μιαν ώμορφη βεργολίγιστη κοπέλλα να διαβαίνει και είπα: – «αυτή θα είνε η Κυβέλη». Και ήταν πραγματικά αυτή.

Όλος ο ευγενικός κυματισμός του ονόματος, όλο του το τραγούδι, όλη του η απαλότης μ' εκείνο το γλυκό χαϊδευτικό λάμδα προς το τέλος σου μιάν, και σε προδιαθέτουν, και σου ζωγραφίζουν αυτήν, την... Κυβέλη...

Ένα δώρο του Θεού προς την Ελλάδα, η ύπαρξις της γυναικός αυτής, που αργότερα, είμαι βέβαιος, η εικόνα της και τώνομά της θα μείνουν, σύμβολα της ωμορφιάς, και της χάριτος, μια κομψή βινιέττα με το κοντήλι γραμμένη, στολίδι, στις σελίδες που θα χαράξη η ιστορία για τα χρόνια τα δικά μας.

Και μιλώ για τη γυναίκα Κυβέλη, για την Κυβέλη την κοπέλλα την ώμορφη.

Τι να πω για την Ηθοποιό!

Πόσα και πόσα δεν της χρωστάμε!

Δε θα την ξεχάσω ποτές στο *Τρελλοκόριτσο* με τις παιδιάστικες ματιές, και τό ξέγνοιαστο κρουσταλένιο γέλιο, στο *Έρωσ αγρυπνεί*, στη *Φωτεινή Σάντρη* σε τόσα και τόσα άλλα, και τελευταία στις *Μαριονέττες* και στην *Ανθή*.

Και τι δε σου χρωστάμε!... Κυβέλη!...

Και θα με κατακρίνουν, ίσως και θα μου πουν πως θέλω να σε κολακέψω, ποιος ξέρει για ποιους λόγους, διαβάζοντας τις λίγες μου αυτές γραμμές, χωρίς να υποψιάζονται πως είναι λίγες, πολύ λίγες για Σένα, γιατί σε βλέπουν μονάχα, γιατί συνήθισαν να σε βλέπουν, χωρίς να μπορούν και να ρωτήσουν τη φύση, το σύμπαν, το Θεό, τι είναι αυτό το αριστούργημα που στέκει μπροστά τους, που κάθε κίνημά του είναι αρμονία, κάθε λέξη του μουσική, κάθε πνοή του άρωμα.

[«Ο.π.» (=Γεώργιος Λαμπρίδης), «Κυβέλη...», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 9, 1 Ιουλίου 1924, σ. 5]

Από την Φωτεινή Σάντρη ως την Τρίμορφη γυναίκα

Την ε γνώρισα στη «Νέα Σκηνή», επί Χρηστομάνου, ένα ψηλό, αδύνατο κοριτσάκι και τόσο αγίνωτο, που όταν ήθελαν να την κάμουν μεγάλη την παραγέμιζαν. Την έκαναν όμως, συχνά, γιατί από τότε η ψυχή της, η αίσθησή της, ήταν σα μεγάλης. Κι εγώ που την είχα ιδή σ' ένα-δύο τέτοιους ρόλους –στην *Κόρη του Ιεφθάε* π.χ.– την Κυβέλη ονειροπολούσα για Κάκια στον *Τρίτο* μου.

Ο Χρηστομάνος, όμως, που τον είχ' αφήσει όλως διόλου ελεύθερο, διάλεξε για τον ρόλο αυτό την Ειμαρμένη Ξανθάκη. Και για να δικαιολογηθή στην Κυβέλη –ίσως και χωρίς ανάγκη– της είπε, πως εγώ μόνος μου, έκαμα τη διανομή:

— Ο συγγραφέας βλέπεις...

— Α, ο συγγραφέας. Πολύ καλά!

Τον άλλο χρόνο, έδωσα στη «Νέα Σκηνή» το *Μυστικό της Κοντέσσας Βαλέραινας*. Τη γριά θα την έκανε η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου. Για τη νέα κοντέσσα, την Τασία, ήθελα την Κυβέλη. Το είπα μάλιστα, το απαίτησα αυτή τη φορά. Η Κυβέλη, όμως με κανένα τρόπο δεν θέλησε το ρόλο. Και τον έκαμε η Πασαγιάννη.

Αυτή η παρεξήγηση επί χρόνια μας κράτησε με την Κυβέλη σε κάποια ψυχρότητα. Γι' αυτήν, ήμουν πάντα ο συγγραφέας που επροτίμησε –τάχα– για ένα του ρόλο μίαν άλλη πρωταγωνίστρια. Για μένα πάλι, ήταν η πρωταγωνίστρια που μια φορά, για οποιοδήποτε λόγο, αρνήθηκε να με παίξει... Άξαφνα όμως, μετά καιρό, ένα βράδυ στην πλατεία της Ομονοίας, εκεί, απ' έξω απ' το Θέατρο, βλέπω μπροστά μου μια Κυβέλη θαυμαστή, μεταμορφωμένη, πανωραία, γελαστή και διαχυτικώτατη.

Τη θυμούμαι σα να τη βλέπω. Δε θάταν ακόμα είκοσι χρονώ, μα ήταν πια σωστή γυναίκα. Φορούσε –ω, με τι παριζιάνικη χάρη!– μια τουαλεττίτσα αργυρόχρωμη, μια μεγάλη ψάθα ανθοστόλιστη, που της πήγαινε τρέλλα, και κρατούσε μιαν ομπρελίτσα, με την οποίαν έγραφε κύκλους στο πεζοδρόμιο, καθώς μου μιλούσε σταματισμένη. Έμοιαζε με την Άνοιξη και θύμιζε, ζωντάνευε το τραγούδι του Σολωμού:

Έχουν τα μάτια της

Όπου μιλούνε,

Το χρώμα πούναι

Στον ουρανό...

Αλλά πώς μου μιλούσε έτσι φιλικά η Κυβέλη; τι την είχε εξευμενίσει τόσο απέναντί μου;

Απλούστατα η Τέχνη της κι η Αγάπη της στην Τέχνη αυτή. Τις ημέρες εκείνες, καθώς μου είπε σε λίγο, είχε διαβάσει, από δύο, από τρεις φορές τον *Κόκκινο Βράχο*. (Δεν είχε βγει ακόμα σε βιβλίο· τον είχε βρει σε κάποιο τόμο των *Παναθηναίων*). Και την κατείχε η Φωτεινή Σάντρη. Μα τόσο πολύ, ώστε τωραιότερό της καλλιτεχνικό όνειρο, εκείνο τον καιρό, ήταν να την ζωντανέψει. Και με παρακαλούσε, μου παρήγγελλε, με πρόσταζε, να της κάμω από κείνο το ρομάντσο ένα δράμα.

Της το υποσχέθηκα κατενθουσιασμένος. Και τάλλο καλοκαίρι, που η Κυβέλη είχε πια Θέατρο δικό της, της πήγα με χαρά το χειρόγραφο της διασκευής. Έτσι έγινε η *Φωτεινή Σάντρη* για την Κυβέλη· ή καλύτερα έτσι έγινε η Κυβέλη, Φωτεινή, κι η Φωτεινή, Κυβέλη. Γιατί ποιος ξεχώριζε πια την μίαν από την άλλη, έτσι που ενσάρκωσε κι εμπύχωσε η Κυβέλη τη Σαντροπούλα του Κόκκινου Βράχου; Την έλεγαν πια Φωτεινή. Κι όταν, τον ίδιο χρόνο, παντρεύτηκε τον κ. Θεοδωρίδη, η *Εστία* έγραψε –φυλάγω το χαριτωμένο αυτό αγγελτήριο– πως η Φωτεινή Σάντρη ετέλεσε τους γάμους της, η ασύγκριτη, η απaráμιλλη, η μοναδική, η γλυκειά, η μεγάλη Φωτεινή Σάντρη!

Πόσα χρόνια πέρασαν από τις ευτυχίες εκείνες;

Αχ, ας μη τα μετρούμε. Εμείς προπάντων, που και τότε είχαμε στη ράχη μας αρκετά...

Και πόσες φορές, σ' αυτά τα χρόνια, μαλώσαμε, η Κυβέλη κι εγώ, και τα ξανασιάξαμε; Πόσες φορές ονειρεύτηκα εγώ πως θέλησε... να μου ρίξη ένα έργο παίζοντας άσχημα (!) ή πόσες φορές φαντάστηκε η Κυβέλη, από μια παρεξήγησι σαν τη πρώτη εκείνη με τον Χρηστομάνο, πως προτίμησα μιαν άλλη (!);...

Ας είναι. Όσα κι αν ήταν αυτά τα χρόνια, όσα κι αν συνέβηκαν σ' αυτά, πάνε πέρασαν, «σα νάτανε μια μέρα».... Και ξαναγύρισαν εκείνα τα παλιά, και ξανάρθαν εκείνες οι ευτυχίες.

Πώς; Με τι θαύμα;

Με τη Φωτεινή Σάντρη πάλι!

Ήταν πέρσου, την άνοιξη.

Η Κυβέλη είχε γυρίσει απ' το Παρίσι κι ετοιμαζόταν να κάμη την εμφάνισή της ύστερ' από πολύχρονη απουσία κι αποχή.

Ένα πρωί ήμουν στο γραφείο του Θεάτρου της και κουβέντιαζα με τον κ. Θεοδωρίδη. Μια στιγμή χτύπησε το κουδούνι του τηλεφώνου. Ήταν η Κυβέλη, που ήθελε να μιλήση στον άντρα της από τη βίλλα του Φαλήρου.

- Πήτε της καλημέρα κι από μένα του λέω.
 - Κυβέλη! ... ο κ. Ξενόπουλος ειν' εδώ και σε χαιρετά...
 - Α! ίσα-ίσα που τον θέλω!... Πού είναι;... ας έλθη να του πω...
- Καλημέρα σας, κύριε Ξενόπουλε!...
- Είχα πάρει το ακουστικό και της αποκριθήκα:
- Καλώς ήλθατε!... πώς;...
 - Κάτι να σας πω! μ' έκοψε ευθύς. Διάβασα στο Έθνος την *Τρίμορφη Γυναίκα!*
 - Α! Πότε;
 - Στο Παρίσι....
 - Λοιπόν;
 - Θέλω να παίξω τη Νίτσα Γαζέλη. Να μου την κάνετε δράμα.
- Θέλω να εμφανιστώ με την *Τρίμορφη Γυναίκα!* Ακούτε;
- Ναι , μα... ως πότε;
 - Ως ένα μήνα...
 - Αδύνατο! Δεν προφταίνουμε!... Πότε να το γράψω εγώ, πότε να το μάθετε σείς;...
 - Έχετε δίκιο. Τότε λοιπόν... με τι ν' αρχίσω;
 - Με ό,τι θέλετε. Ξέρω κι εγώ;...
 - Εγώ ήθελα με την *Τρίμορφη Γυναίκα!* Μάρεσε αυτή η Νίτσα... είναι για μένα...
 - Το ξέρω... αλλά αργότερα.
 - Κρίμα!...
- Δεν έβλεπα μπροστά μου παρά τον τοίχο και το τηλέφωνο. Αλλά μου φαινόταν πως βλέπω την Κυβέλη, με την αργυρόχρωμη τουαλεττίτσα, με την ανθοστόλιστη ψάθα, με την αεικίνητη ομπρελίτσα, όπως μου είχ' εμφανιστή το βράδυ εκείνο, στην πλατεία της Ομονοίας, τότε που μου είπε να της δραματοποιήσω τον *Κόκκινο Βράχο!*
- Ναι. Είχα πάλι μπροστά μου τη Φωτεινή Σάντρη μ' όλη της τη μορφοιά, μ' όλα της τα νειάτα, μ' όλην της την Τέχνη και την αγάπη της για την Τέχνη αυτή. Την ίδια την Φωτεινή Σάντρη, την ίδια!
- Και να το:
- Μου έρχεται λοιπόν μια ιδέα! Μου κάνει ξαφνικά η Κυβέλη, ζωηρεύοντας τη φωνή. Ν' αρχίσω με τη *Φωτεινή Σάντρη!*

Το όραμά μου, εκεί μπροστά στο τηλέφωνο, δυνάμωσε, σα να το φώτιζε δια μιας μια δέσμη ακτίνων χρυσών... Κι' ύστερ' από ένα μήνα, μαζί με χίλιους άλλους γοητευμένους ανθρώπους, το ξανάβλεπα στο

Θέατρο, όπου με την ίδια νεανική χάρη, με την ίδια καλλιτεχνική δύναμη, με την ίδια θριαμβευτική επιτυχία, χειροκροτούμενη, ανευφημούμενη, αποθεούμενη, η Κυβέλη, μητέρα πια δύο Φωτεινών, έκανε την πρώτη της εμφάνιση ως Φωτεινή.

Τώρα μελετά το ρόλο της Νίτσας Γαζέλη στην *Τρίμορφη Γυναίκα* που έγεινε κατά την επιθυμία της όπως ο *Κόκκινος Βράχος*.

ΚΥΒΕΛΗ - ΜΟΛΛΑΚΡΙΒΗ

Η Κυβέλη είναι νέα! Για πολλά χρόνια ακόμα θα μπορέ να παίξει κοριτσάκια. Εγώ όμως... ποιος ξέρει αν θα ζήσω να της κάμω κι άλλο! Η ιδέα αυτή με κατείχε επίμονα όσο της διασκεύαζα την *Τρίμορφη Γυναίκα*. Αλλά δεν μου κακοφαινόταν. Αν αυτό, έλεγα, θάνατι το τελευταίο μου, τόσο το καλλίτερο! Σα να τόξερε, έκαμε πολύ καλά ο Χρηστομάνος τότε που δεν της έδωσε την Κάκια στον *Τρίτο*. Και σα να τόξερε κι αυτή, έκαμε πολύ καλά που δεν δέχτηκε την Τασία στο *Μυστικό της Κοντέσσας Βαλέραινας*.

Ήταν γραφτό ν' αρχίση η συνεργασία μας με την Κυβέλη, -η μακρινή, η ωραία κι ευτυχισμένη αυτή συνεργασία-, από ένα έργο που το διάβαζε πρώτα σα ρομάντσο, που της άρεσε και που αυτή μου ζήτησε να της το διασκεύασω. Κι ίσως είναι γραφτό με τον ίδιο τρόπο να τελειώση...

[Γρηγ. Ξενοπούλος, «Από την *Φωτεινή Σάντρη* ως την *Τρίμορφη γυναίκα*», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 9, 1 Ιουλίου 1924, σ. 2-4]

Η ηλικία της κυρίας Κυβέλης (Κακογλωσιά ... και δεν συμμαζεύεται)

Οι ηθοποιοί του Νεοελληνικού θεάτρου, και προ πάντων το θήλυ αυτών γένος, τρέφονται κυρίως με το «κουτσομπολιό». Αλλοίμονον του δυστυχούς εκείνου που θα πέση εις την γλώσσαν των και τρισαλλοίμονόν του εάν η γλώσσα που θα τον συγυρίση, ευρίσκεται σε θηλυκό στοματάκι! Εχάθηκε!

Εάν μάλιστα το κουτσομπολιό στρέφεται –όπως συνήθως γίνεται– περί την ηλικίαν καμμιάς πρωταγωνιστριάς της οποίας αι επιτυχίαι ταράσσουν τα νεύρα των συναδέλφων της, τότε δη τότε, η γλωσίτσες των τελευταίων αυτών ακονίζονται και κόβουν, κόβουν, ή, ακριβέστερον ειπείν, ράβουν, ράβουν και προσθέτουν εις την γλωσσοτρωγομένην τόσα χρόνια, όσα επιμελώς κρύβουν από τα δικά των... αι γλωσσοτρώγουσαι!

Εσχάτως παρευρέθην εις ζωηράν συζήτησιν θηλυκών συναδέλφων της κ. Κυβέλης. Η συζήτησις εστρέφετο περί την ηλικίαν της.

— Ουμ! κι αυτή! θα μας κάνει το κοριτσάκι! έλεγεν η μία, δεν κутτάει εκεί που σήμερα αύριο γίνεται γιαγιά!

— Πες τα ντε, καϋμένη! έλεγεν η άλλη. Εγώ φορούσα κοντά φουστανάκια όταν αυτή ήταν πρωταγωνίστρια!

— Αμ! δεν το θυμάμαι! προσέθεσεν άλλη.

Τέλος, μετά πολύωρον και θορυβώδη συζήτησιν, αι χρυσόστομοι συνάδελφοι της κ. Κυβέλης, συγκαταβατικώτατα απεφάνθησαν δια παμπηφίας ότι, η συνάδελφός των μετά τριετίαν θα εορτάση την πενηκονταετηρίδα της γεννήσεώς της!

— Τα παρακόβετε, μου φαίνεται, ετόλμησα δειλά-δειλά να παρατηρήσω προς την Σύγκλητον της κακογλωσσίας, ή μάλλον τα παραβάνετε!

— Τι; Δεν κοντεύει την πενηντάρα!; Εκραύγασε νεάζουσα τις πρωταγωνίστρια, της οποίας τας πρώτας θεατρικάς επιτυχίας είχε χειροκροτήση ο Κωλέττης και η μαϊμού του.

— Όχι, κυρία μου, είναι πολύ, μα πολύ νεωτέρα αφ' ότι θέλετε να νομίζετε.

— Δεν νομίζουμε καθόλου, και μη θέλετε να μας κάνετε πως τα ξέρετε όλα!

— Το δυστύχημα για σας, αγαπητή μου, είπα, είναι ότι πράγματι τα ξέρω όλα και προπάντων... την ηλικίαν σας! Την ηλικίαν σας, την οποίαν μεθ' όλας τας προσπαθείας σας, δεν μπορείτε πλέον να κρύψετε, τουλάχιστον από μένα...

— Έτσι αι!... Καλέ, τι μας λέτε!... Σιγά-σιγά θα μας 'πήτε πως έχετε και ληξιαρχικά βιβλία.

— Κάτι... χειρότερο! Εξεχάσατε ότι προ εικοσαετίας (φεύ! προ εικοσαετίας!) σας έβαλα όλες σας, χωρίς να το καταλάβετε, να μου υπογράψετε επίσημον δήλωσιν περί της ηλικίας σας... Προ εικοσαετίας, ότε εκρύβατε λιγώτερα χρόνια αφ' όσα κρύβετε σήμερα!

— !!!

Προ εικοσαετίας και πλέον, ότε συνέλαβα την ιδέαν να γράψω την ιστορίαν του Νεοελληνικού θεάτρου, σκεφθείς ότι η δουλειά αυτή θα επήγαινε εις μάκρος, όπως πράγματι και συνέβη, και ότι μετά έτη πολλά όταν θα μου εχρειάζετο η πραγματική ηλικία των θηλυκών ηθοποιών θα ευρισκόμην προ αδιεξόδου λόγω του συν τω χρόνω... ελαττουμένου αριθμού των ετών αυτής, προέβην εις το εξής απονενοημένον δι' αυτάς... διάβημα!

Ως Πρόεδρος τότε του «Συλλόγου Αλληλοβοήθειας των Ελλήνων ηθοποιών» εξέδωσα έντυπον εγκύκλιον δι' ης προσεκάλουν τους επιθυμούντας να εγγραφώσιν ως εταίροι του ρηθέντος συλλόγου, να δηλώσωσιν ενυπογράφως το όνομα και επώνυμον αυτών, το ψευδώνυμόν των εάν είχαν, *την ηλικίαν* των, εάν είναι έγγαμοι ή όχι, πότε και πού πρωτοανήλθον στην σκηνήν και άλλα τινα. Την ενυπόγραφον αυτήν δήλωσιν των υπέβαλα κατόπιν εις πενταμελή επιτροπήν εκ των τότε παλαιότερων ηθοποιών ήτις, κατόπιν σχετικών ερευνών, εάν εύρισκεν αυτήν ακριβή την προσυπέγραφε. Τοιαύτας επισήμους δηλώσεις έχω φεύ! εις χείρας μου ΟΛΩΝ ανεξαιρέτως των θηλέων ηθοποιών της εποχής εκείνης!

Και ήδη, προς αποστόμωσιν των αγαθών συναδέλφων της κ. Κυβέλης, παραθέτω ενταύθα πανομοιοτύπως την σχετικήν, αυτής δήλωσιν, επικυρωμένην από τους κ.κ. Διον. Ταβουλάρην, Ευτύχ. Βονασέραν, Αθαν. Μαρίκον και τους μακαρίτας Δημοσθ. Αλεξιάδην και Πέτρον Λαζαρίδην.

Εκ της δηλώσεως αυτής φαίνεται ότι αι αγαπηταί συνάδελφοι της κ. Κυβέλης, που στόμα έχουν και μιλιά δεν έχουν, μόλις και μετά βίας μίαν μόνον ΔΕΚΑΔΑ ετών της φορτώνουν επί πλέον εις την ράχην της!

Και ούτως αποκαθίσταται η *αλήθεια*, την οποίαν επί μίαν ολόκληρον τεσσαρακονταετίαν, προκειμένου περί θεατρικών πραγμάτων, ουδέποτε εκακοποίησα, προς μεγάλην... στενοχωρίαν των ηθοποιών αμφοτέραν των φύλων!

Παρακαλείται η επιθυμία να τους εκδώσει «Ελλάς» (θεσπίζω να εγγραφή έσοδος της «Ελλάδος» Αλληλοβοήθεια «Ελλάς» φροντίδα, να κοιμηθείται σε κάποιο έντονο και να ε' σπαστεί η προς τα Έθνη κρίση του «Ελλάς» (Εκ της Γραμμής του «Ελλάς»)

Επίσης των Εθνικών Επαγγελματιών του «Ελλάς» Αλληλοβοήθεια «Ελλάς»

Ο Ταχυδρομικός Λόγος γράφει το από το 3 'Ιουλίου 1904 επί της «Ελλάδος» της «Ελλάς» Αλληλοβοήθεια «Ελλάς» φροντίδα, να κοιμηθείται σε κάποιο έντονο και να ε' σπαστεί η προς τα Έθνη κρίση του «Ελλάς» (Εκ της Γραμμής του «Ελλάς»)

2. 1904
 (Υπογραφή)
 Κυβέλη
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ

Όνομα και επίθετο της Αρτιστής: *Κυβέλη Κυβέλη*

Έτος γεννηθείς: *19*

Καταγωγή: *Ναυαρίνου Λόγος 23*

Επιπέδον διαγωγής: *Αθήνα*

Έργα ή έργα: *Υψηλός*

Γένος αίματός: *—*

Όνομα της υφείας: *—*

Χρονιά της έναρξης της δραστηριότητος του επαγγέλματος: *1901*

Τάξος της ηρώας και των εργασιών: *Αθήνα*

Όνομα και επίθετο του συνεργάτη: *Νικ. Λάσκαρης*

N. I. Laskaris

Κυβέλη
Κυβέλη

Αυτή η αγαπητή μου κ. Κυβέλη –μάλιστα, κ. Θεοδορίδη, η αγαπητή μου–, όταν κάποτε μου έστειλε την εικόνα της, έγραψε κάτωθεν αυτής τα εξής: «Αλλοίμονό του που σ' έχει φίλο».

Και την εικόνα αυτήν παραθέτω ενταύθα προς πίστωση και αναμείνω εκ μέρους της κ. Κυβέλης –και ταχύτατα μάλιστα– μίαν άλλην δι' ης... ν' ανασκευάζη την περί εμού γνώμη της!

[Νικ. Ι. Λάσκαρης, «Η ηλικία της κυρίας Κυβέλης (Κακογλωσιά... και δεν συμμαζεύεται)», Τα Παρασκήνια, έτος Α', αρ. 9, 1 Ιουλίου 1924, σ. 6-8]

Δημοσθένης Αλεξιάδης

Δημοσθένης Αλεξιάδης

Μεταξύ των πολλών επιτυμβίων, άτινα εγράφησαν δια τον Μολιέρον, υπάρχει και το εξής γραφέν υπό του περιφήμου Bouhours:

Tu réformas et la ville et la cour;
Mais guelle en fût la récompense?
Les Fransais rougiront un jour
De leur peu de reconnaissance.
Il leur fallut un comédien
Qui mit á les polir sa gloire et son étude
Mais, Molière, a ta gloire il ne manquerait rien.
Si, parmi les defauts que tu pegenis si bien,
Tu les avais repris de leur gratitude.

Το οποίον, τροποποιούμενον ολίγον, δύναται να χρησιμεύση και δια τον αείμνηστον Δημοσθένην Αληξιάδην όστις, από του 1865 ότε ήρχισε να δρά από της πολυπλάγκτου και σεσαθρωμένης ελληνικής σκηνης, μέχρι του 190 [=1916] ότε απογοητευμένος κατήλθεν εις τον τάφον, ουδεμιás έτυχεν ηθικής αμοιβής υπό της μητριάς Πολιτείας. Και όμως ο δυστυχής θιασάρχης κατά το υπερτεσσαρακοστόν της δράσεώς του διάστημα, αδιαπτώτως εσυνέχισε το εκπολιτιστικόν αυτού έργον κόσμους ολοκλήρους διδάξας και τέρψας και υψηλά κρατήσας το γόητρον της ελληνικής σκηνης εν τε τω εσωτερικώ και εξωτερικώ. Ασφαλώς οι Έλληνες θα ερυθριάσουν ημέραν τινά δια την προς τον Αλεξιάδην αγνωμοσύνην των!

Ο Δ. Αλεξιάδης εγεννήθη τον Νοέμβριον του 1839 εν Σύρω, όπου και διηκούσε τα πρώτα εγκυκλοπαιδικά αυτού μαθήματα εν τω εκεί Γυμνασίω και Λυκείω του αειμνήστου Βασιλειάδου. Δεκαεξαετής μόλις, παρήτησε τα γράμματα και μοιραίως ησπάσθη το ναυτικόν στάδιον, προσληφθείς εν τινι φιλικώ εμπορικώ πλοίω, δι' ου διέπλευσε την Μαύρην θάλασσαν μεταβάς εις Τασγαρίγ και εκείθεν εις Τεργέστην, Μασσαλίαν και Κωνσταντινούπολιν.

Επανελθών μετά τινα χρόνον εις Σύρον, εσπούδασε επί τρίμηνον τα ναυτικά, μεθ' ο ήλθεν εις Αθήνας δια να λάβη το δίπλωμα του εμποροπλοιαρχου. Αλλά ενταύθα αντί του περιποθήτου διπλώματος έλαβε... γυναικα, ήτις και εματαιώσε τα ναυτικά του σχέδια, αναγκάσασα αυτόν να παραιτηθή του ναυτικού του σταδίου και αντί των επικίνδυνων θαλασσών να διαπλεύσουν ομού τον τρικυμιώδη του οικογενειακού βίου ωκεανόν.

Δημοσθένης Αλεξιάδης

Το ταξείδιόν των ήρχισε υπό αρίστους οιωνούς και ο πρώτος λιμήν εις τον προσωρμίσθη ο Αλεξιάδης ήτο... η Αστυνομία Αθηνών όπου προσελήφθη ως γραφεύς παρά του τότε (1860) Διευθυντού της Αστυνομίας μακαρίτου Δημητριάδου και παρέμεινε μέχρι των πρώτων μηνών της Μεταπολιτεύσεως.

Το θέατρον τότε διηύθυνον οι μακαρίται σήμερον Παντελής Σούτσας και Αθανάσιος Σίσυφος, μεθ' ων ο Αλεξιάδης εγνωρίσθη εκ του εξής περιστατικού: Κατά την τότε επικρατούσαν μόδαν, είχε και ο Αλεξιάδης συστήσει εν τη οικία του σύλλογον μετά των φίλων του Θεμιστ. Γιαννακοπούλου, υπουργικού γραμματέως εν τω υπουργείω των Οικονομικών, Νικολ. Στρατηγοπούλου και άλλων πολλών φίλων και γειτόνων, εν ώ κατά το μέτρον της διανοητικής αυτών αναπτύξεως, συνεζήτουν διάφορα κοινωνικά και άλλα ζητήματα, μεταξύ δε άλλων και περί θεάτρου και των τότε από της ελληνικής σκηνης διδασκομένων έργων.

Εν τω συλλόγω αυτώ ο Αλεξιάδης συνέλαβε την ιδέαν, ήτις και σπουδαίως επέδρασε κατόπιν επί του μέλλοντός του, να παίξη μετά των φίλων του και μελών του συλλόγου κατά τας Αποκρέω του 1863 την *Λουκρητίαν Βοργιάν* του Βίκτωρος Ουγκώ, ήτις επαίζετο τότε από της σκηνης του θεάτρου Μπούκουρα υπό της Αργυρώς Συψώμου. Η ιδέα του Αλεξιάδου ήρесе και εις τα λοιπά του συλλόγου μέλη και προς πραγματοποιήσιν αυτής εξήτησαν την συνδρομήν του Σούτσα όστις, τόσον ηυχαιστήθη από τας δοκιμάς του δράματος, ας αυτός διηύθυνεν, ώστε, ενθουσιασθείς επί τέλους, έλαβε και ο ίδιος μέρος εις την παράστασιν, υποδυθείς το πρόσωπον του Δον Αλφόνσου.

Η πράστασις, δοθείσα εν ιδιωτική οικία, ήτο η πρώτη τοιαύτη εις ην έλαβε μέρος ο Αλεξιάδης ως ερασιτέχνης μετά των Ν. Στρατηγοπούλου, Ι. Στρατηγοπούλου, Θ. Γιαννακοπούλου και Αχ. Σμυρλή όστις, ελλείπει γυναικών, υπεκρίθη την Λουκρητίαν! Η παράστασις επανελήφθη κατόπιν υπέρ φιλανθρωπικού σκοπού εν τη αιθούση της παρά το Αναβρυτήριοι υπαρχούσης τότε Εμπορικής λέσχης.

Επελθούσης της Μεταπολιτεύσεως και όλων των αστυνομικών υπαλλήλων απολυθέντων ως Οθωνικών, συναπελύθη μετ' αυτών εκ της υπηρεσίας και ο Αλεξιάδης όστις αμέσως έσπευσε, παροτρυνθείς υπό του μακαρίτου Σισύφου, να συμμετάσχη ως ηθοποιός πλέον του τότε εν Αθήναις παριστάνοντος θιάσου, απαρτιζομένου εκ των Αθ. Σισύφου, Π. Σούτσα, Κυριακού, Εμ. Χέλημ και της πρωταγωνιστρίδας κ. Πιπίνας Βονασέρα, της μόνης επιζώσης σήμερα εκ του θιάσου εκείνου.

Ο πρώτος ρόλος, ο οποίος εδόθη εις τον Αλεξιάδην ήτο ο του GERONTE εις τον *Ακούσιον ιατρόν* του Μολιέρου, ο του γέροντος τουτέστι πατρός της LUCINDE. Ο εξ απροόπτου χρισθείς ηθοποιός, αναλογιζόμενος την από δημοσίας σκηνης εμφάνισίν του, δεν κοιμήθη επί νύκτας ολοκλήρους. Τόσον δε είχε καταβληθή ο ταλαιπωρος υπό της αϋπνίας και της συγκινήσεως, ώστε, άμα ενεφανίσθη από της σκηνης Μπούκουρα, εφάνη φυσικώτατος γέρος, χειροκροτηθείς και δια τούτο κατ' επανάληψιν. Πλήν τα χειροκροτήματα ταύτα δεν επέδρασαν ποσώς επί του Αλεξιάδου καθόσον, φαίνεται, ότι κατά τας μακράς των δοκιμών ημέρας καθ' άς είχε απωλέση καθ' ολοκληρίαν τον ύπνον του, επανήλθεν εις τους πρώτους έρωτάς του και επόθησε πάλιν την προσφιλήν του... Αστυνομίαν! Επάλαιε μεταξύ Θαλείας και Αστυνομίας! Επί τέλους, ηπίστησε προς την πρώτην και τη συστάσει του μακαρίτου Εμ. Στρατουδάκη, επανήλθεν εις τους κόλπους της Αστυνομίας, προαχθείς άμα εις υπογραμματέα της Διευθύνσεως υπό του τότε διευθυντού αυτής Δημοσθένους Βρατσάνου.

Εν τούτοις η Θάλεια, φθονήσασα την τύχην της Αστυνομίας, παρενέβαλλεν έστιν ότε την μουρίτσα της μεταξύ των εγγράφων του κυρίου υπογραμματέως όστις, καμφθείς και πάλιν από τα θέληγτρα αυτής, εξήτησε τρίμηνον αναρρωτικήν άδειαν και απήλθεν εις... Κωνσταντινούπολιν, όπου, μακράν των ομμάτων της φίλης του Αστυνομίας, ανήλθε και πάλιν προς ανάρρωσιν επί των σανίδων της σκηνης.

Εις Κωνσταντινούπολιν ο Αλεξιάδης καθ' όλον τον χειμώνα του 1863-1864 έπαιξε πλείστα όσα ερωτικά μέρη δραμάτων και κωμωδιών. Εν τω μεταξύ, προς μεγάλην του λύπην, έληξεν η τρίμηνός του

άδεια και ηναγκάσθη να παραιτήση πάλιν την σκηνήν και να επανέλθη εις Αθήνας ένθα επανέλαβε τ' αστυνομικά του καθήκοντα. Αλλά και ενταύθα, μη εννοών να διακόψη πάσαν μετά της Θαλείας σχέσιν, παρήτει, προς μεγάλην ευχαρίστησιν των τότε αξιοτίμων λωποδυτών και των άλλων νυκτερινών επιχειρηματιών της αυτής συνομοταξίας, την υπηρεσίαν του και ανήρχετο την σκηνήν, αυτός μεν προαγόμενος εις κόμητα, μαρκήσιον ή και διευθυντήν της Αστυνομίας, αφίνων δε ελευθέραν την εξάσκησιν του επαγγέλματός των εις όλους τους προαναφερθέντας ομοεθνείς και αλλοδαπούς δεξιοτεχνίτας.

Το τοιούτον όμως δεν ήρесе και εις τον τότε διευθυντήν της Αστυνομίας, ταγματάρχην της χωροφυλακής Πλέσσαν όστις, φρονών ότι είναι εντελώς ανάρμοστος η τοιαύτη του Αλεξιάδου συμβίωσις μετά της Θαλείας και της Αστυνομίας, του επέβαλε να εκλέξη οριστικώς μίαν από τας δύο. Ο Αλεξιάδης, μετά μακράν και ώριμον σκέψιν προτίμησε την Θάλειαν και έκτοτε παρέμεινεν οριστικώς εις το θέατρον. Φαίνεται όμως, ότι μεθ' όλην την μακράν και ευδόκιμον εν τω ελληνικώ θεάτρω δράσιν του μετεμελήθη πικρώς εκ των υστέρων δια την προτίμησίν του αυτήν, ως εξάγεται εκ των κατωτέρω άτινα μεταξύ άλλων μου είπεν επί λέξει, ολίγας ημέρας πρό του θανάτου του ότε μετέβην παρ' ούτω προς επίσκεψίν του:

«Αλλοίμονον εις τον άνθρωπον όταν επέρχεται εις αυτόν η μεταμέλεια πολύ αργά. Και εγώ ευρίσκομαι ήδη εις πλήρη μεταμέλειαν πικροτάτην, διότι σαγηνευθείς υπό της Κίρκης σκηνης κατεσπατάλησα τα έτη της νεότητος και της ανδρικής μου ηλικίας τοσούτων ασώτως επ' αυτής και έτι περισσότερον καθορών ήδη την εξευτελιστικήν κατάστασιν εις ήν αύτη περιήλθεν, αφού είχεν ανυψωθή εις ικανόν περιβλεπτον σημείον».

«Και όμως το ελληνικόν θέατρον μέχρι του 1888 έτους είχε την επισημότητά του. Η ελληνική σκηνή και η εν Ελλάδι εξετιμάτο και υπελήπτετο και εις το εξωτερικόν αντεπροσώπευε το Έθνος μας τιμητικώτατα. Η ελληνική σκηνή και οι Έλληνες ηθοποιοί ήσαν το ζήτημα της ημέρας εν τη πατρία χώρα και εν τη αλλοδαπή. Είχον και τότε τας ελλείψεις των οι ηθοποιοί, συμπεριεφέροντο όμως ανθρωπινώς και ελληνοπρεπώς, τουθ' όπερ δυστυχώς, δεν συμβαίνει σήμερα».

«Ιταλοί, Γάλλοι, Τούρκοι, Αρμένιοι, Βούλγαροι ευλαβώς ωμίλουν περί της ελληνικής σκηνης και μεθ' υπολήψεως απεκαλύπτοντο προ των ηθοποιών της μακαρίας δια το ελληνικόν θέατρον εποχής εκείνης».

«Σήμερα οικτιριμού μειδιάματα και σαρκαστικά νεύματα εκτοξεύονται καθ' ημών. Διότι. Τα διότι είναι πολλά και διάφορα όχι τόσο

περιποιητικά δια το θέατρον, δια την σκηνήν και δι' ημάς αυτούς και δια τούτο τα παρατρέχω».

«Εκ τούτου και η μεταμέλεια η πικρά, έκαστον ποτήριον της οποίας πικρότερον οσημέραι αποβαίνει δι' εμέ τουλάχιστον, όστις εις το τέρμα του σταδίου τούτου φθας, κατανώ πληρέστατα το μέγα αδίκημα όπερ επροξένησα εις εμέ αυτόν ασπασθέντα το του ηθοποιού επάγγελμα και την σκληράν αδικίαν, ήν η άφρων απόφασίς μου επροξένησεν εις την οικογένειάν μου. Αισθάνομαι ήδη ό,τι δοκιμάζει εκείνος όστις βλέπει ματαιουμένας τας ελπίδας του. Ό,τι δοκιμάζει ο υπό ανιάτου νόσου κατεχόμενος. Ό,τι δοκιμάζει και υφίσταται ο αποτυφλούμενος».

«Απογοήτευσis, μαρασμός εσφράγισαν ήδη τον τεσσαρακονταετή θεατρικόν βίον μου, ο οποίος διαρρέει με την σκληράν του ανεπιστρεπτεί παρελθόντος ανάμνησιν. Με την σκληράν ειρωνείαν της τύχης. Τι αισθάνεται η καρδιά μου. Τι υφίσταται η ψυχή μου, όταν αναλογίζωμαι ότι οι εν τη αστυνομική υπηρεσία τότε συνάδελφοί μου κ.κ. Γ. Μπουκλάκος και Λ. Γεννάδης είναι σήμερα ο μεν Νομάρχης ένδοξος, ο δε τετιμημένος Γενικός Πρόξενος, ό,τι δοκιμάζω, λέγω, ανατρέχων εις την εποχήν του 1863 αφίνω να υπολογίσωσιν οι διερευνηταί της ανθρωπίνης καρδιάς και οι δεινοί ψυχολόγοι».

«Ο Αλεξιάδης ως εκάρολος εις τους ληστές του Σίλλερ»

«Προς αυτούς επίσης αφίνω να κρίνωσι πώς διεξήχθη θεατρικός τεσσαράκοντα ετών βίος».

«Ο τοιούτος βίος, καταναλωθείς εν τη λειτουργία της σκηνης, δεν διήλθε βεβαίως όλος ρόδιος με στεφάνους, δώρα, πανηγύρεις και δόξας. Πόσοι στεναγμοί και γογγυσμοί και δάκρυα κατέβρεξαν και εμάραναν τους στεφάνους της δόξης! Πόσα βέλη φαρμακερά αχαριστίας καθ' όλον αυτό το πολυχρόνιον διάστημα ετραυμάτισαν την καρδίαν μου. Αχ! αυτό το ποτήριον της αχαριστίας ποσάκις εδηλητηρίασε τα στήθη μου!»

«Εν μέσω όμως των τόσων ηθικών αληθόνων, των τόσων περιπετειών, της περιπλανήσεως των ταξιδιωτικών αγώνων, της στερήσεως πολλάκις και των δεινοπαθημάτων μόνη η συναίσθησις ότι εξεπλήρωσα εν καθήκον ιερών περιάγων την σκηνήν ως απόστολος του έθνους μου εις τας χώρας ένθα έξων ομογενείς διψώντες να ακούσωσι την ελληνίδα φωνήν, μόνον λέγω η ηθική ικανοποίησις της συνειδήσεώς μου ως ηθοποιού και Έλληνοσ πολίτου εθήρμαινε και εξωογόνει τα στήθη μου, επαρηγόρει την ψυχήν μου και κατέστελλε τους δυναμένους παλμούς της καρδιάς μου. Σήμερον μοι απομένει η γλυκεία του παρελθόντος ανάμνησις και των ηθικών τραυμάτων όσα υπέστη η αναπόλησις!»

«Πας σπουδαίως ψυχολογών, ας αποφανθή αν είναι ευτυχής ή δυστυχής ο ζών με την ανάμνησιν του παρελθόντος και αι θύραι του μέλλοντος δι' αυτόν εκλείσθησαν δια διπλής στροφής του μοιραίου κλειθρου!»

«Εις τον άνθρωπον αυτόν δεν απομένει ή ο θάνατος, όστις θα σφραγίση την ύπαρξιν του, και ο μέλας πέπλος της λήθησ, όστις θα τον καλύψη αιωνίως».

«Ηθοποιός, όστις δεν έζησεν επί της γησ ως έδει, δεν δύναται να ζήση μετά θάνατον».

Καθ' ήν εποχήν ο Αλεξιάδης ησπάσθη οριστικώς πλέον το επαγγελμα του ηθοποιού, η ελληνική σκηνή εν Αθήναισ εφυτοζώει, το μεν ένεκα της ανωμάλου τότε πολιτικής καταστάσεως, το δε διότι οι εν Αθήναισ επροτίμων το ξένον μελόδραμα. Τούτου ένεκα, οι ευπρόσωποι οπωσδήποτε ελληνικοί θίασοι είχαν εκπατρισθή, καταφυγόντες ο μεν υπό τον Σούτσαν εις Κωνσταντινούπολιν, ο δε υπό του Ταβουλάρη εις Σμύρνην και αλλαχού.

Δια να μη λησμονηθή δε καθ' ολοκληρίαν και εν τη πρωτευούση του ελληνικού βασιλείου το ελληνικόν θέατρον, οι ενταύθα παραμείναντες ελάχιστοι ηθοποιοί έδιδαν υπό την διεύθυνσιν του Σ. Καρτεσίου σποραδικάσ τινασ παραστάσεισ, εις ασ ελάμβανε μέρος και ο Δ. Αλεξιάδης, όστις και υπεδύθη τότε μετ' εξααιρετικής επιτυχίας τον Αυλάρχην εις την *Λουίζαν Μύλλερ* του Σίλλερ. Αλλά και αι παραστά-

σεις αυτές διεκόπησαν ελλείψει θεατών και το δύσμοιρον ελληνικό θέατρον έμεινε κλειστόν μέχρι του 1864, ότε επανελθών εις Αθήνας, ο Σούτσας, ανέλαβε δι' επισήμου συμβολαίου την εργολαβίαν του εν Αθήναις ιταλικού μελοδράματος και των ελληνικών παραστάσεων δια την περίοδον του 1864-1865, αντί επιχορηγήσεως τριάκοντα και επτά χιλιάδων δραχμών, «συμπεριλαμβανομένης εν αυταίς και της αυλικής χορηγήσεως», επί πλέον δε και των εκ του φόρου των ιδιοκτητών θεωρειών εισπράξεων «αφού εκπεσθώσι δραχμαί εννέα χιλιάδες πεντακόσια δια το ενοίκιον του θεάτρον».

Και αι μεν ιταλικαί παραστάσεις ήρχισαν αμέσως μετά ένα μήνα, αδρώς πληρωνούσης της ελληνικής κυβερνήσεως προς τούτο,^[1] αι δε ελληνικαί, αναβαλλόμεναι από ημέρας εις ημέραν, μόλις το επόμενον έτος, ήτοι τον Οκτώβριον του 1865 κατωρθώθη ν' αρχίσουν, και τούτο χάρις εις την τέχνην... της Ριστόρη!

Τον Ιανουάριον του 1865, το μακαρία τη λήξει χειμερινόν θέατρον του Μπούκουρα είχε παραχωρηθή εις την Αδελαΐδα Ριστόρη διά τέσσαρας παραστάσεις, καθ' ας εδίδαξεν εν μεγίστη συρροή κόσμου την *Ιουδίθ* και την *Μύρραν* του Αλφιέρη, την *Μήδειαν* του Λεγκουβέ και την *Φαίδραν* του Ρακίνα. Ο ενθουσιασμός, ον επροκάλεσαν αι παραστάσεις αυτές της μεγάλης Ιταλίδος τραγωδού, έγινε αφορμή να δωθή και κάποια ώθησις εις το ελληνικό θέατρον, το οποίον, ως ελέχθη, είχαν εξοστρακισθή τότε μακράν της Ελλάδος. Η ελληνική κυβέρνησις, συγκινηθείσα από τα άρθρα των εφημερίδων, διώρισεν επιτροπήν, αποτελεσθείσαν από τους Κ. Ν. Κωστήν, Αλ. Ραγκαβήν, Αγ. Βλάχον και Γ.

1. Το τι επλήρωσε το έτος εκείνο η ελληνική κυβέρνησις δια τας επί τέσσαρας μήνας δοθείσας ιταλικάς παραστάσεις, εξάγεται εκ της προς το υπουργείον των Εσωτερικών από 30 Ιανουαρίου 1865 αναφοράς του Π. Σούτσα, ής το τελευταίον μέρος έχει ως εξής: «... Εκ των ανωτέρω οφειλομένων μοι ποσών έλαβον εκ μεν των χρημάτων του Δημοσίου και της Αυλής δραχμ. 31,400 δι' ενταλμάτων και αποδείξεών μου ευρισκομένων εις χείρας της επιτροπής του θεάτρον, εκ δε των χρημάτων του φόρου των θεωρειών δρχ. 12,200 το όλον δρχ. 43,600· εάν δε προστεθώσιν εις ταύτας και δρχ. 1000, ληφθείσαι εκ του ταμείου πρό τριών ημερών από την επιτροπήν δι' αποδείξεώς μου, το όλον της ληφθείσης ποσότητος αναβαίνει εις δρχ. 44,600, υπολείπονται δε να λάβω εκ μεν των χρημάτων του Δημοσίου δρχ. 4,600, εκ δε του φόρου των θεωρειών δρχ. 3,137 και 50)00, το όλον δρχ. 7,737 και 50)00.» Εν άλλοις λόγοις, ο Σούτσας έλαβεν εν όλω πενήκοντα δύο χιλιάδας, τριακοσίας τριάκοντα επτά δραχμάς και πενήκοντα λεπτά δια την τετράμηνον θεατρικήν περίοδον του ιταλικού μελοδράματος, προς δόξαν της Ψυροκόσταινας!

Τερτζέτην, υπό την επίβλεψιν της οποίας συνέστη ελληνικός θίασος, εις ον εκ των πρώτων προσεκλήθη και έλαβε μέρος και ο Δ. Αλεξιάδης, όστις παραδόξως, καθ' α αναφέρουσιν αι τότε εφημερίδες, διεκρίθη ως «λεπτός κωμικός», ενθουσιάσας το κοινόν και ως Κωνσταντής εις την τότε δοθείσαν κωμωδίαν του Αγγ. Βλάχου *Η κόρη του παντοπώλου* και ως στρατιώτης εις τα *Κόκκινα παντελόνια*.

Κατά την θεατρικήν ταύτην περίοδον (1865-66) αφ' ενός μεν η επιτυχία των δοθέντων ελληνικών έργων (πλην της *Κόρης του παντοπώλου*, εδόθησαν τότε το πρώτον η *Μαρία Δοξαπατρή* και η *Μερόπη* του Βερναρδάκη)· αφ' ετέρου η παρατηρηθείσα επίδοσις των Ελλήνων ηθοποιών (Π. Σούτσα, Δ. Αλεξιάδη, Α. Σισύφου, Μ. Αρνιωτάκη, Εμ. Χέλμη, Ν. Κυριακού, Πιπίνας Βονασέρα, Ελένης Ξαβερίου, της μετέπειτα Χέλμη, και άλλων) ενέπλησαν χαράς και ελπίδων πάντας τους αγαπόντας την ελληνικήν σκηνήν και προς στιγμίν «οι ερασταί του ελληνικού θεάτρου», ως ωνόμαζον τότε τους υποστηρίζοντας την ελληνικήν σκηνήν, εθεώρησαν ως βέβαιοι πλέον, ότι η ελληνική σκηνή εδραιώθη δια παντός.

Δυστυχώς μεθ' όλας τας προσπαθείας της επιτροπής του θεάτρου, μεθ' όλους τους κόπους των καλών της εποχής εκείνης ηθοποιών, ο κόσμος ήρχισε πάλιν ν' απέχη των ελληνικών παραστάσεων, αίτινες και διεκόπησαν τον Απρίλιον του 1866.

Ο Αλεξιάδης τότε, όστις είχεν επιβληθή εις τους συναδέλφους του, ίδρυσεν μετά του Μιχ. Αρνιωτάκη τον πρώτον υπό την διεύθυνσίν του θίασον και μεταβάς εις Αλεξάνδρειαν, έδωσεν εκεί σειράν παραστάσεων ελληνικών έργων μετά μεγάλης επιτυχίας. Τόσον δε ενεθουσίασεν εκεί ο Αλεξιάδης, ώστε παρεκλήθη θερμότατα υπό των ομογενών να επανέλθη και τον επόμενον χειμώνα, όπερ και έπραξεν ο ακάματος θιασάρχης κατά τους τελευταίους μήνας του 1866. Δυστυχώς κατά την δευτέραν ταύτην εις Αλεξάνδρειαν μετάβασίν του, μη δυνηθείς να δώση επικερδείς παραστάσεις ένεκα της Κρητικής επανάστασεως και του εξ αυτής πολεμικού οργανισμού των εν Αλεξανδρεία ομογενών, ηναγκάσθη να μεταμορφωθή εις μάγειρον και να προετοιμάξη συσσίτιον δια τους συναδέλφους του, οίτινες τον επλήρωναν με αέρα κοπανιστόν και υποσχέσεις μελλούσης εργασίας!

Εξ Αλεξανδρείας ο θίασος του Αλεξιάδου μετάβη εις Σύρον, όπου έπαιξε το επίκαιρον τότε έργον του κ. Τιμ. Αμπελά *Οι μάρτυρες του Αρκαδίου* και κατόπιν επανήλθεν εις Αθήνας, όπου κατά τον Αύγουστον του 1867 συνέστησε μετά του Π. Σούτσα και Δ. Ταβουλάρη τον θίασον «Αισχύλος».

Τότε οι συνεταιρισθέντες τρεις θιασάρχαι συνέταξαν και επίσημον συμβόλαιον, δια του οποίου, όχι μόνον τα «μέλλοντα κέρδη» ενός εκάστου των απαρτιζόντων τον θίασον καθωρίσθησαν λεπτομερώς,

αλλά και δια πρώτην φοράν εν τω νεοελληνικῷ θεάτρῳ και οι «χαρακτήρες» αυτών, ως εγράφη εν τω συμβολαίῳ. Τα κέρδη λοιπόν και οι χαρακτήρες των τότε ηθοποιῶν καθωρίσθησαν ως εξής:

- Πιπίνα Βονασέρα: τραγική. Μερίδια 30
- Σοφία Ταβουλάρη: ερωμένη και παθητικά μέρη. Μερίδια 30
- Π. Σούτσας: τραγικός. Μερίδια 20
- Δ. Ταβουλάρης: εραστής. Μερίδια 20
- Δ. Αλεξιάδης: ευτράπελος και γενικῶς πρώτα μέρη χαρακτήρος (;) Μερίδια 20
- Ελένη Ξαβερίου: κωμική. Μερίδια 15
- Εμ. Χέλμης: κωμικός ειδικός και δια πατρός μέρη. Μερίδια 15
- Αντ. Τασσόγλους: κακούργος (!) Μερίδια. 15
- Γ. Νικηφόρος: χαρακτηριστῆς εν γένει κωμικός (;) Μερίδια 15
- Π. Αραβαντινός: κωμικός δι' ὑπηρετάς. Μερίδια 15
- Σ. Ταβουλάρης: συμπληρωματικός διά γέροντας πατέρας. Μερίδια 12
- Ιωάννα Νικηφόρου: Συμπληρωματική (!) Μερίδια 8
- Π. Λαζαριδης: Συμπληρωματικός (!) Μερίδια 8

Εν τούτοις, μεθ' ὅλον τον δι' ἐπίσημον συμβόλαιον λεπτομερῆ καθορισμόν των μελλόντων κερδῶν και των χαρακτήρων ενός ἐκάστου των μελῶν του θιάσου, μη κατορθωθείσης της ενοικιάσεως του μοναδικῷ εν Αθήναις θεάτρῳ Μπούκουρα, ὅπερ κατεῖχον τότε οι φοιτηταὶ υπό τον Αντ. Βαρβέρην και τον Σχινάν και ἐδίδον παραστάσεις υπέρ των μαχομένων Κρητῶν, ο θιάσος διελύθη πριν ἀρχίσῃ τας παραστάσεις του και ο μεν Δ. Ταβουλάρης συνεταιρίσθη μετά του τότε συντάκτου και διευθυντοῦ του *Φωτός* Σοφ. Καρύδη, ο Σούτσας, απογοητευθεὶς, ἀνέλαβε και πάλιν το τυπογραφεῖον του, εις το οποίον το ἐπόμενον ἔτος ἤρχισε να ἐκδίδη μετά του μακαρίτου Πέτρου Κανελλίδου την διάσημον καταστάσαν τότε εφημερίδα *Τραμπούκος* και ο Αλεξιάδης παρέμεινεν εν Αθήναις δια να λάβῃ μέρος εις τας κατά το φθινόπωρον μελλούσας να δοθῶσιν εν τῷ θεάτρῳ Ηρώδου του Αττικῷ παραστάσεις ἐπὶ τη ευκαιρία των γάμων του βασιλέως Γεωργίου του Α'.

Ἐπρόκειτο να δοθῇ τότε η *Αντιγόνη* του Σοφοκλέους κατά μεταφρασιν του Αλ. Ραγκαβῆ και διδασκαλίαν του τότε καθηγητοῦ της ἀρχαιολογίας Αθ. Ρουσοπούλου. Τα πρόσωπα της τραγωδίας εἶχον διανεμηθῆ ως εξής:

- Αντιγόνη – Πιπίνα Βονασέρα
- Ισμήνη – Ελπίς Κυριακού

Τειρεσίας – Δ. Αλεξιάδης

Φύλαξ – Ν. Ν.

Άγγελος – Κ. Καλούδης

Κρέων – Αντ. Βαρβέρης

Αίμων – Αλ. Σακαλίδης

Κορυφαίος χορού – Γ. Σουρής

Αλλ' ενώ τα πάντα είχαν προετοιμασθή δια την παράστασιν και όλαι αι άλλαι δια τους γάμους του βασιλέως εορταί και πανηγύρεις είχαν τελειώσει, η *Αντιγόνη* δεν κατωρθούτο να δοθή, διότι οσάκις προεκηρύσσετο η παράστασις αυτής, ήνοιγον οι καταρράκται του ουρανού και ανεβάλλετο από ημέρας εις ημέραν επί μακρόν χρόνον, όστις και παρέμεινεν ιστορικός παρά τω λαώ, κληθείς «ο καιρός της *Αντιγόνης*».

Τέλος, μετά πολλά βάσανα και περισσοτέρας αναβολάς, κατωρθώθη να δοθή η πολυπαθής παράστασις την 7 Δεκεμβρίου 1867, αλλ' άπαξ μόνον, καθόσον ο Αλεξιάδης επείγετο ν' αναχωρήση δι' Αλεξάνδρειαν, όπου είχε συμβληθή μετά του εκεί θεατρώνου του θεάτρου Τσιτσινία. Εις Αλεξάνδρειαν ο Αλεξιάδης παρέμεινε μέχρι του Μαΐου 1868, συνεργαζόμενος μετά των κυριών Π. Βονασέρα, Ελ. Αρνιωτάκη και των κυριών Αθ. Σισύφου, Μιχ. Αρνιωτάκη, Γ. Τσίντου, Δημοσθ. Νέρη, Αντ. Γεωργιάδου και άλλων.

Από την Αλεξάνδρειαν όπου ο Αλεξιάδης ουκ' ολίγας έδρεψε δάφνας αλλά και περισσότερα χρήματα μετέβη εις Κωνσταντινούπολιν, όπου όμως η Αστυνομία ήν σκληρώς, ως είδομεν, είχαν εγκαταλείψει εις Αθήνας χάριν της Θαλείας, εμφανισθείσα υπό την μορφήν φεσοφορούντων ζαπτιέδων του έκαμεν ένθερμον υποδοχήν, οδηγήσασα αυτόν μεθ' ολοκλήρου του θιάσου εις το... Κονάκι! Και ο λόγος, διότι δεν είχαν επιθεωρηθή τα διαβατήριά των εν Αλεξανδρεία υπό της εκεί Οθωμανικής αρχής.

Τη επεμβάσει εν τούτοις του διερμηνέως της ελληνικής πρεσβείας, εσώθη και πάλιν ο Αλεξιάδης εκ των χειρών της Αστυνομίας και μετά εξάωρον κράτησιν, εξελθών μετέβη εις Σταυροδρόμιον όπου έμαθεν, ότι την ημέραν εκείνην έφθανεν εις Κωνσταντινούπολιν ο αιμίμηστος Ραγκαβής προς επανάληψιν των διακεκομμένων σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας.

Αμέσως ο Αλεξιάδης ητοίμασε μεγάλην παράστασιν προς τιμήν του πρεσβευτού της Ελλάδος εν τω θεάτρω Ναούμ, του οποίου τα θεωρεία εκόσμησε, προς μεγάλην έκπληξιν των Ελλήνων δι' ελληνικών σημαίων, αίτινες από μακρού χρόνου είχαν πάθει ολικήν έκλειψιν εν Κων/πόλει.

Την εσπέραν παρευρέθη εν τω θεάτρω ο Ραγκαβής μεθ' απάσης της ελληνικής παροικίας, ήτις κατάπληκτος, έβλεπεν εκτυλισσόμενον επί σκηνης το σοσιαλιστικόν δράμα *Ροβέρτος ο αρχιληστής*, εν ω ο Αλεξιάδης υπεδύετο το κύριον πρόσωπον. Πάντες εφοβούντο την λογοκρισίαν, ήτις εν τούτοις την εσπέραν εκείνην ετήρησε σιγήν ιχθύος. Από της εσπέρας εκείνης το θέατρον κατεκλύζετο κυριολεκτικώς από των Ελλήνων, οίτινες εκτός των άλλων δώρων, άτινα επεδαψίλευσαν εις τον Αλεξιάδην, του προσέφερον και πολύτιμον στέφανον, προσφωνήσατος καταλλήλως του προέδρου της επί τούτω συσταθείσης επιτροπής.

Εκ Κων/πόλεως ο Αλεξιάδης μετέβη εις Ρωσσίαν και περιήλθε μέχρι του 1873 όλας τας πόλεις ένθα ήκμαζεν ο Ελληνισμός. Εκ περιτροπής επεσκέφθη την Οδησσόν, το Ταϊγάνιον, την Βερδιάνσκαν και άλλας τινας πόλεις ενθουσιάζων δια της τέχνης του τους εκεί Έλληνας, αλλά και δίδων παραδείγματα αυταπαρνήσεως και πατριωτισμού εις τους Ρώσους. Ερωτηθείς ένα βράδυ εν Οδησώ υπό Ρώσων συνδρομητών του θεάτρου, εάν υπάρχουν κι άλλοι Έλληνες ηθοποιοί τόσο καλοί όσον οι του θιάσου του, απεκρίθη:

— Εμείς που γυρίζουμεν εις το εξωτερικόν, είμεθα οι χειρότεροι, γιατί δεν βρίσκουμε θέσιν εις τους λαμπρούς θιάσους της Ελλάδος!

Εις την Βερδιάνσκαν, τόσοσν ενεθουσίασεν ο Αλεξιάδης τους Έλληνας, ώστε πάντες οι εκεί φιλοπάτριδες, πρωτοστατούντων των κ.κ. Κούπα και Αμπανοπούλου, κατέβαλον άπασαν την δαπάνην προς κατασκευήν θεατρικών ενδυμάτων, ων τότε είχε μεγάλην ανάγκην ο θιάσος, δια να ιδούν διδασκομένην την *Μερόπην* του Βερναδάκη, ην πρώτη είχε παίξει εις Αθήνας η κ. Πιπίνα Βονασέρα.

Εις το Ταϊγάνιον όπου ο ενθουσιασμός των Ελλήνων είχε φθάσει εις το κατακόρυφον πλέον, το χρήμα είχεν εισρεύσει τόσοσν άφθονον εις τα θυλάκια των Ελλήνων ηθοποιών, ώστε εις τας παρατηρήσεις των εκεί ομογενών διατί δεν δίδονται ευεργετικά υπέρ των ηθοποιών παραστάσεις, ως εγίνετο συνήθως, ο Αλεξιάδης απήντησε:

— Μα όλαι αι παραστάσεις τας οποίας εδώσαμεν εδώ ήσαν ευεργετικώταται δι' όλους μας.

Την εσπέραν της ευεργετικής του Αλεξιάδου παραστάσεως απηγέλθη επί σκηνης προς αυτόν υπό του προέδρου της εν Ταϊγανίω ελληνικής κοινότητος το εξής ποίημα:

Θεία φωνή ελληνική
κάθε ψυχήν χορταίνει,
πνοή πατρίδος ιερά
τα στήθη μας θερμαίνει.

Χαράν τοιαύτην εθνικήν
 και εορτήν στα ξένα
 την φέρεις Συ στ' αδέρφια σου
 τα πολυσκορπισμένα.
 Φέρεις σημαίαν γαλανήν,
 βλέπω το σύνθημά της,
 Πατρίς, θρησκεία, λευθεριά
 Και Δόξα στ' όνομά της.
 Επίζησε ηθοποιέ,
 όταν την γην πατήσης
 Πατρίδος μας της ιεράς
 ω! μη μας λησμονήσης.
 Τους φλογερούς μας ασπασμούς
 στα στήθη σου να κρύψης
 και στης Πατρίδος της κλεινής
 Τα χώματα να ρίψης.

Μετά την Ρωσσίαν, ο Αλεξιάδης επεσκέφθη κατά τας αρχάς Ιανουαρίου 1873 την Σμύρνην όπου και ήρχισε δίδων παραστάσεις εν τω εκεί επιθαλασσίω θεάτρω «η Κιβωτός». Δυστυχώς, η Σμυρναϊκή Κιβωτός δεν είχε φαίνεται κατασκευασθή κατά τα σχέδια του κατασκευάσαντος την του Νώε τοιαύτην, και ένα βράδν, διαρκούσης της παραστάσεως, παρασυρθείσα υπό των κυμάτων, κατεποντίσθη αύτανδρος, δύναται τις να είπη, διότι επνίγησαν υπέρ τα εκατόν πενήτηκοντα άτομα. Ο Αλεξιάδης και ο υπ' αυτόν θίασος εσώθη ως εκ θαύματος.

Ως ην επόμενον, αι παραστάσεις διεκόπησαν και ο θίασος διελύθη φιλικώς αφού συνέταξε το κάτωθι έγγραφον όπερ εν πανομοιοτύπω δημοσιεύω.

Δι' εφόσον ο θίασος της δραματικής εταιρείας...
 Ημερομηνία...
 Ο πρόεδρος...
 Ο γραμματέας...
 Ο θίασος...

Οι υπογράψαντες το ανωτέρω συμφωνητικόν ηθοποιοί είναι κατά σειράν οι εξής: Δ. Αλεξιάδης, Γ. Νικηφόρος, Ν. Ι. Κυριακός, Εμ. Χέλμης, Ν. Χαλκιάπουλος, Χαρ. Δημητρουλόπουλος, Ελ. Βούλγαρης, Γ. Τίβερης, Γ. Ν. Δρακόπουλος και Πιπίνα Βονασέρα (P. Buonasera). Πάντες οι ανωτέρω, πλήν της κ. Βονασέρα, (χτύπα ξύλο!) εγκαταλείψαντες δια παντός τας διαφόρους επιγείους και προσκαίρους σκηνάς εφ' ων τοσούτον έδρασαν, ευρίσκονται ήδη, ας το ελπίσωμεν, εις σκηνάς... δικαίων!

Ο Αλεξιάδης, αφ' ης εξεύχθη εις το άρμα του Θέσπιδος μέχρι των τελευταίων ημερών του βίου του, περιέφερεν ενδόξως την ελληνικήν σκηνήν και εκ περιτροπής από του Μαιάνδρου μέχρι του Δουνάβεως και από του Νείλου μέχρι των μυχών της Μαιώτιδος, δια το εξωτερικόν, και από του Ταινάρου μέχρι των εκάστοτε προς την Τουρκίαν ορίων της Ελλάδος δια το εσωτερικόν, εν άλλοις λόγοις ο υπό την διεύθυνσιν αυτού θιάσος επί μίαν τεσσαρακονταετίαν και πλέον έδωσε παραστάσεις εις Κωνσταντινούπολιν, Χαλκηδόνα, Χάλκην, Βαθυρρύακα, Σμύρνην, Αλεξάνδρειαν, Κάϊρον, Πόρτ- Σαΐδ, Ταϊγάνιον, Γέϊστε, Βραΐλαν, Γαλάζιον, Βουκουρέστιον, Βάρναν, Ρουχτσούκιον, Θεσσαλονίκην, Βόλον, Σύρον, Πάτρας, Ναύπλιον, Πύργον, Ζάκυνθον, Πειραιά και όπου αλλού της Ελλάδος υπήρχεν θέατρον.

Τας παραστάσεις του Πανελληνίου θιάσου, ένεκα εκτιμήσεως προς τον διευθυντήν αυτού, ετίμων πάντοτε εν τω εξωτερικώ οι προεξέχοντες των ελληνικών παροικιών, οι πρόκριτοι, οι ξένοι ηγεμόνες και οι αρχιερείς ακόμη, όπως συνέβη εις Βάρναν της Βουλγαρίας, όπου εδόθη υπέρ των σχολείων της ελληνικής κοινότητος ευεργετική παράστασις, ην ετίμησεν ο αρχιερέυς Ιατρουδάκης μετά του υπ' αυτόν κλήρου. Την επομένην ολόκληρος ο Πανελλήνιος θιάσος προσεκλήθη εις γεύμα, κατά το οποίον αντηλλάγησαν πατριωτικώταται προτάσεις.

Εν τη αυτή πόλει, οι Βούλγαροι αξιωματικοί τόσοσν εξετίμων τον Αλεξιάδην και τον υπ' αυτόν θιάσον, ώστε παρεκάλεσαν τον διευθυντήν ν' αλλάξη τας εσπέρας καθ' ας εδίδασκε, δια να μη συμπίπτουν με τας εσπερίδας της στρατιωτικής λέσχης και χάνουν την εκ του ελληνικού θεάτρου απόλαυσιν.

Άλλοτε εν Γαλαζίω, εκίνησε τον φθόνον των Ρουμούνων, διότι ετιμήθη υπό του Βασιλέως Καρόλου, όστις καθ' όλην την παράστασιν δεν έπαυσεν εκφράζων τον θαυμασμόν του δια τας προόδους της ελληνικής σκηνης. Κατά την αυτήν παράστασιν, ήτις λόγω εισπράξεων δύναται να θεωρηθή ως η πλουσιωτέρα του θεατρικού βίου του Αλεξιάδου, συνέβη και το εξής θαυμάσιον: Εις εκ των του θιάσου του έλαβε κατά την εσπέραν εκείνην τόσα δεκάφραγκα, όσας λέξεις απήγγειλεν επί της σκηνης! Δηλαδή είκοσι και τρία!

Εν Σμύρνη, κατά την τελευταίαν παράστασιν, ην έδωσεν εκεί ο Αλεξιάδης, ο πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας, εξ ονόματος πάντων των αποτελούντων αυτήν μελών, απήγγειλε το κατωτέρω προς τον θίασον του Αλεξιάδου ποίημα:

Προάγγελοι του Έαρος του Εθνικού μας βίου
μη απηυδίσαστε· ουχί!

Βαδίζατε αγωνισταί του ευγενούς σταδίου!

Ειν' ακανθώδες και τραχύ!

Το έδαφος, όπερ χειμών καλύπτει με χιόνας,

Και δεν αροτριά η χείρ αγρότου δι' αιώνας!

Και σεις οι πρώτοι γεωργοί με άφθονον ιδρώτα
ποτίζετε την χέρσον γην,

Εφ' ής εβλάστησαν ποτέ τα άνθη μας τα πρώτα
εις των Αισχύλων την αυγήν.

Ω! έκτοτε εσίγησεν η γη ερημωμένη,

Και αν ηκούσθη Μούσα τις, ήτο κ' εκείνη ξένη.

Πλην με φωνήν Γαλάτιδος, τα ώτα Ελληνίδος
δεν ηυχάριστησεν ουδείς·

Η Ελληνίς ετρέφετο με ηδονήν ελπίδος

ότι θ' ακούση της ωδής,

Ην εις τους *Πέρσας* έμελψε γάυρος χορός Ελλήνων

Κρατών εισέτι λείψανα τροπαίων Σαλαμίνων.

Ω! ας μη ακουσθή ποτέ παρά τον Μέλητά μας
φωνή λεπτή, περιπαθής,

Πλην εθνικά ας γίνωσι, Θεέ, τα θέατρά μας

κ' έκαστος Έλλην αληθής.

Μη απαυδήσατε λοιπόν οι σκαπανείς οι πρώτοι,

σεις οι λυχίαν φέροντες εν βαθυτάτω σκότει!

Σας χαιρετώμεν Έλληνες Ηθοποιοί, εκθύμωσ

Ελλήνων γόννοι και ημείς!

Χρυσίον σας προσφέρομεν ολίγον πλην προθύμωσ

άφθονα δώρα της τιμής.

Σας αναμένομεν λοιπόν ως πρώτας χελιδónας

Του Εθνικού μας Έαρος δι' ευγενείς αγώνας.

Εκ των ελληνικών έργων πρώτος ο Αλεξιάδης εδίδαξε τον *Κοριολάνον* του Μαυρομιχάλη, τον *Βρούτον* του Φραγκιά, την *Φροσύνην*

του Βερναρδάκη, τους *Μνηστήρας της Πηνελόπης* και το *Μήλον της Έριδος* του Ζάνου, τους *Κρήτας* και *Βενετούς* του Αμπελά, την *Συζύγου εκλογήν* του Παπαρρηγοπούλου, την *Χίμαιραν* του Βασιλειάδου, την *Σαπφώ* του Καλαποθάκη, πάντα τα έργα του Ζαμπελίου, *Μήδειαν*, *Τιμολέοντα*, *Μάρκον Βότσαρην*, *Οδυσσέα Ανδρούτσον*, *Καραϊσκάκην*, *Παλαιολόγον*, κ.λπ., τα *Άλλα αντ' άλλων* του Σουρή, τους *Άνδρας* και *Γυναίκας* του Ζώρα κ.λπ.

Εκ των δραμάτων του Ουγκώ έπαιξε τον *Ερνάνην*, τον *Ρουϊ-Βλάς*, τους *Βυργράβους* και την *Λουκρητίαν Βοργίαν*.

Εκ των του Σαίξπηρ τον *Οθέλλον*.

Εκ των του Σίλλερ την *Λουίζαν Μύλλερ* και την *Νύμφην της Μεοσήνης*.

Προς τούτοις τον *Ορέστην* του Αλφιέρη, τον *Αρταξέρξην* του Μεταστασίου και τον *Αλκάδην της Θαλαμέας* του Κάλδερων.

Πρώτος έπαιξε και διέπλασε του λαϊκού χαρακτήρα του Ιωσία του ακτοφύλακος, του Γέρω Μαρτέν, του Ρακοσυλλέκτου, του Χειρώνακτος, του Γαλιλαίου, του Διαβόλου και του Ναυάρχου Δανιήλ.

Χαρακτηριστικάς κωμωδίας εδίδαξε τον *Εξηνταβελώνην*, τας *Πανουργίας του Σκαπίνου* και τας *Κομπευομένας* του Μολιέρου, την *Ξενοδόχον* του Γολδόνη και πολλάς άλλας μικροτέρας. Ως δείγμα καρτερίας και υπομονής, προς δε αντοχής περί το γράφειν και αντιγράφειν του Αλεξιάδου πρέπει να σημειωθή ότι διεσκεύασε και έγραψε τα δύο μεγαλειότερα δράματα του κόσμου όλου, καθ' όσον τουλάχιστον εγώ γνωρίζω. Τον *Περιπλανώμενον Ιουδαίον*, εις 25 περίπου πράξεις, παιζόμενον δε επί τέσσαρας εσπέρας, και τους *Αθλίους* του Ουγκώ παιζόμενους επί τρεις εσπέρας εις 15 πράξεις!...

Δια να εννοηθή δε το μέγεθος της εργασίας του ανδρός, αρκεί να σημειωθή ότι πλέον των 300 δραμάτων και κωμωδιών ανεβίβασεν επί της σκηνής, μόνος επιστατήσας κατά τας δοκιμάς, μόνος αντιγράψας δις τα κείμενα αυτών και πάντα τα κύρια πρόσωπα διδάξας.

Εις τον Πανελλήνιον του Αλεξιάδου θίασον ειργάσθησαν κατά περιόδους οι εξής ηθοποιοί: Αγγελάκης Δ., Αικατερινιαδής Ι., Αργυρόπουλος Β., Αρνωτάκης Μ., Βανδώρος Λ., Βερώνης Δ., Βεντούρας Κ., Βονασέρας Ευτυχ., Βονασέρας Ι., Βονασέρας Κ., Βοτσάνης Ι., Βούλγαρης Ελ., Γεωργόπουλος Β., Γεωργόπουλος Γ., Γκίτσος Ν., Δαβύλας Β., Δημητρακόπουλος Σ., Δημητρούλόπουλος Χ., Δρακάκης Ι., Ζαμπός Δ., Ζάννος Ν., Ησαΐας, Ζαχαρόπουλος Σ., Καρδοβίλλης Ν.,

Κάππας Σ., Κουρής Ν., Κουμαριώτης Ε., Κυριάκος Ν., Κωνσταντινόπουλος Π., Κοτοπούλης Δ., Κοκκίδης Ν., Λαζαρίδης Π., Λοράνδος Εμμ., Μαρκεζίνης Ανδρ., Μαρκουίτζος Γ., Μπόγρης Δ., Μωριάτης Ι., Μπίνης Α., Νικηφόρος Ι., Νίκας Αντ., Παρασκευόπουλος Ν., Παντόπουλος Ευαγ., Πεταλάς Θ., Ποφάντης Θ., Σταματόπουλος Π., Σφήκας Σ., Στρατηγοπούλος Ιδ., Τασσόγλου Αντ., Τιβέριος Γ., Τσίντος Γ., Τσούκας Π., Χαλκιοπούλος Ηρ., Χέλμης Εμμ., Χέλμης Κ., Χριστοφορίδης Π., Χρυσάφης Γ., Χαλκιοπούλος Κ., κ.λπ.

Και αι εξής κυρίες: Αλεξίου Άννα, Αρνωτάκη ΕΛ., Βεκιαρέλη ΕΛ., Βερώνη-Γεννάδη Αικ., Βερώνη Σμ., Βονασέρα Πιπ., Βονασέρα-Ποφάντη Φιλομ., Γριπίδου Σοφ., Δρακάκη Αικ., Δαμασκηνού Όλγα, Δημητρουλοπούλου Σοφία, Δημητρουλοπούλου-Βονασέρα Φωτ., Δράκου Λόλα, Ησαΐου Μαρ., Καζούρη Ουρ., Καρδοβίλλη Αθ., Κοτοπούλη ΕΛ., Κωνσταντινοπούλου Μελπ., Μαρκεζίνη Αικ., Νικηφόρου Ιωαν., Παπαϊωάννου Αικ., Παρασκευοπούλου Ευαγ., Πομόνη Αυρηλ., Πρόκου Δεσπ., Ράϊνιγκ Τερψ., Σφήκα Μαρ., Τασσόγλου Αριαδ., Χέλμη ΕΛ., Χριστοφορίδου Ανθ., Χαλκιοπούλου Ελπ., κ.λπ.

Ο Πανελλήνιος θίασος κατά την υπερτεσσαρακονταετή δράσιν του ενεκαινίασε και τα εξής θέατρα: το εν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικόν Θέατρον το κατόπιν μετονομασθέν θέατρον Βέρδη, τα θέατρα της Χαλκηδόνος, του Βαθυρρύακος, των Ταταούλων και της Χάλκης, εώρτασεν εν Κων/πόλει την εικοσιπενταετηρίδα του Βασιλέως Γεωργίου, λαβών προς τούτο την άδειαν της Οθωμανικής αρχής. Την εσπέραν εκείνην εξεφώνησεν ο Αλεξιάδης θαυμάσιον λόγον, όστις, μεταφρασθείς υπό της λογοκρισίας, εστάλη εις τα Ανάκτορα. Έτερον επίσης σπουδαίον λόγον απήγγειλεν ο Αλεξιάδης εν Αλεξανδρεία κατά την ενηλικίωσιν του Διαδόχου, ότε εδίδαξε και τον *Κωνσταντίνον Παλαιολόγον*, παρενείρας εις το τέλος του δράματος και το όνομα του Διαδόχου.

Ο Δημοσθένης Αλεξιάδης απεβίωσε την 10 Ιανουαρίου 1916, ημέραν Κυριακήν και ώραν 2 ½ μ.μ.

Νικ. Ι. Λάσκαρης, «Δημοσθένης Αλεξιάδης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Α΄, αρ. 18, 16 Απριλίου 1926, σ. 1-2· αρ. 19, 1 Μαΐου 1926, σ. 1-2· αρ. 20, 16 Μαΐου 1926, σ. 1· αρ. 21, 1 Ιουνίου 1926, σ. 1· αρ. 22, 16 Ιουνίου 1926, σ. 1· αρ. 23, 1 Ιουλίου 1926, σ.1-2.

Βασίλειος Ανδρονόπουλος

Οι Εκλιπόντες: Βασίλειος Ανδρονόπουλος

Μίαν των ημερών του Δεκεμβρίου 1857, οικογένειά τις εκ των ευπόρων του Αιγίου ελάμβανεν εκ Πειραιώς την εξής επιστολήν:

«Αγαπητοί μου γονεῖς,

Ακατανίκητος προς το θέατρον κλίσις με ώθησε να εγκαταλείψω το πατρικόν μου σπίτι και να φύγω μακράν εις το εξωτερικόν όπου, ελπίζω με τη βοήθειαν του Θεού, να συνεχίσω το ωραῖον των προγόνων μας έργον, οίτινες δια του θεάτρου ηλέκτριζον τας ψυχάς των συγχρόνων των. Επειδή γνωρίζω ποῖαν ιδέαν ἔχετε σεις και οι πλείστοι των Ελλήνων περί θεάτρου και ηθοποιῶν, και ἰδίως περί ηθοποιῶν, δια να μη προσβάλω το οικογενειακόν μας ὄνομα –καίτοι εγώ νομίζω ὅτι το τιμῶ μάλλον– πρώτη μου φροντίς ἦτο να το ἀλλάξω. Εάν ποτέ μάθετε, και θα το μάθετε ταχέως εἶμαι βέβαιος, ὅτι κάποιος Ανδρονόπουλος δρέπει δάφνας ἀπό σκηνῆς, αὐτός θα εἶναι ὁ υἱός σας, ὅστις δια της παρουσίας του ζητεῖ την ευχήν σας προς ευόδωσιν του ἔργου του.

Σας ἀσπάζομαι, ὁ υἱός σας
Βασίλειος».

Ποῖαν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἡ ἐπιστολή αὐτῆ παρά τῆ οικογενεία του Ανδρονόπουλου δεν ἐγνώσθη ποτέ, εἶναι οὐχ ἴητον βέβαιον ὅτι, ὁ νεαρός Βασίλειος οὐδέποτε συνηντήθη ἔκτοτε με τοὺς γονεῖς αὐτοῦ οἵτινες, ἐμπλεοὶ των ἐπικρατουσῶν τῆν ἐποχὴν ἐκείνην κατὰ του θεάτρου προλήψεων, ἐθεώρησαν αὐτὸν κατηραμένον ὡς παραδόντα ψυχὴν τε και σῶμα εις τον Σατανάν! Ἀλλ' ὁ μεταβαπτισθεὶς εις Ανδρονόπουλον νεαρός ἐξ Αιγίου φυγὰς –ἦτο τότε μόλις δέκα και ἐννέα ἐτῶν– πρὶν ἢ παραδῶσῃ τῆν ψυχὴν αὐτοῦ εις τον Σατανάν, ἐνεπιστεύθη το σῶμα του εις Κεφαλλῆνα τινα πλοίαρχον ἐν Πειραιεὶ, ὅστις και μετέφερεν αὐτό δια του ἰστιοφόρου του εις Κωνσταντινούπολιν ἀνευ οὐδενός ναύλου, ἀντὶ του ὁποίου ὁ Ανδρονόπουλος ὑπεχρεώθη ν' ἀπαγγέλῃ ἐν καιρῷ νηνεμίας ὅσους μονολόγους ἠρωικῶν δραμάτων εἶχεν ἄλλοτε ἀποστηθίσει. Τοιοῦτοτρόπως, πλην του πλοίαρχου και των ὀλίγων αὐτοῦ ναυτῶν, πρώτοι οἱ του Αἰγαίου πελάγους και κατόπιν οἱ τῆς Προποντίδος και του Ἐλλησπόντου ἐνυδρόβιοι κάτοικοι ἠτύχησαν να ἐνωτισθῶσι τῆς υπεράγαν στομφώδους ἀπαγγελίας του μετ' ὀλίγον μέλλοντος ηθοποιού, χωρὶς δυστυχῶς να γνωσθῆ, ἀν σαγηνευθέντες τινες ἐξ αὐτῶν τον παρηκολούθησαν και εις τῆν ξηράν!

Μετὰ δωδεκαήμερον ταξείδιον, καθ' ὁ πολλάκις αἱ βρονταὶ του οὐρανοῦ συνεχέοντο με τῆν ἀπαγγελίαν του Βασιλάκη, ὅστις, τρόπον

τινα, εκ πείσματος συνηγωνίζετο από του καταστρώματος του πλοίου προς τον Δία, βραγχαλέος και βηχώδης εξήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν όπου μετ' ολίγον επεδόθη εις αναζητήσιν των μελλόντων συναδέλφων του μεθ' ων, φαίνεται, ότι από πολλού ευρίσκετο εις συνεννοήσεις. Πώς και πότε τους ανεκάλυψε δεν περιέσωσαν τα χρονικά, εξ ων μόνον βεβαιούται ότι, την πρώτην από σκηνης εμφάνισίν του έκαμεν τω 1858 εν Κωνσταντινουπόλει μετ' άλλων ερασιτεχνών και ηθοποιών εν οίς και ο το πρώτον τότε ανελθών την σκηνην Γεώργιος Νικηφόρος, ο Διονύσιος Ταβουλάρης, ο Ιωάννης Μαρκεζίνης, ο Ευάγ. Λούτζης, ο Ανδρέας Τζάλλας, ο Τάσης Μπαμπάκος και η κ. Σμαράγδα Σιρμακέζη, η μήτηρ της κ. Αρτ. Ζάμπου. Πάντες ούτοι, μετ' άλλων τινων νέων, έδιδον σποραδικώς παραστάσεις εν τω κατά την συνοικίαν Γαλατάν καφενειόν «των Πουλιών», κληθέν ούτω δια την πληθύν των πελαργών και τών οίτινες ετρέφοντο εν τω ευρυτάτω αυτού κήπω. Αι εν τω καφενειώ αυτώ δοθείσαι μέχρι του 1860 παραστάσεις, καιτοι υπεστηρίζοντο εκθύμως υπό του ελληνικού πληθυσμού της βασιλίδος των πόλεων, ουχ ήττον μόνον ως δοκιμαστικάι τοιαύται δύνανται να χαρακτηρισθώσι, καθόσον το ελληνικόν θέατρον ήρξατο κυρίως εν Κωνσταντινουπόλει τον Ιούνιον του 1860 ότε, συμπληρωθείς ο ερασιτεχνικός θίασος δι' ηθοποιών ποίας τινος πείρας οίοι ήσαν τότε ο Μιλτιάδης Πανάς και η σύζυγός του Σοφία και ο Δημοσθένης Μισιτζής, ήρχισε δίδων παραστάσεις εν τω περικαλλεί θεάτρω Ναούμ.

Η πρώτη παράστασις του ούτω καταρτισθέντος θιάσου εδόθη την 14 Ιουνίου 1860 καθ' ην εδιδάχθη ο *Ορέστης* του Αλφιέρη. Ότι δ' αύτη ήτο η κυρίως πρώτη ελληνική παράστασις εν Κωνσταντινουπόλει, εξαγεται και εκ των κατωτέρω άτινα εν προλόγω της εκδόσεως των δύο τραγωδιών του γράφει περί της παραστάσεως ταύτης ο δραματογράφος της εποχής εκείνης και νυν αρχίατρος του τουρκικού στρατού κ. Αλέξανδρος Ζωηρός πασσάς, όστις φαίνεται αγνοών τας προ του 1860 δοθείσας δοκιμαστικάς παραστάσεις:

«Έδραμον και εγώ ως και οι πλείστοι των εκεί ομογενών και δακρυχέων παρευρέθην εις την *πρώτην ταύτην* εν τω Βυζαντίω ελληνικήν παράστασιν και υπήρξα αυτός μάρτυς του ανεκλαλήτου ενθουσιασμού όστις όλων γενικώς των θεατών τα πρόσωπα εφώτισε και εθέρμανε, άμα προεφέρθη η πρώτη ελληνική λέξις επί της εν ελληνική χώρα ιταλικής εκείνης σκηνης».

Μετά την πρώτην αυτήν παράστασιν καθ' ην τα χειροκροτήματα του πλήθους εμερίσθησαν εξ ίσου ο τε και Ανδρονόπουλος και ο Πανάς, ο πρώτος έπαιξε μετά πολλής επιτυχίας τον *Αριστόδημον* του

Μόντη και ουκ ολίγον συνετέλεσεν εις επιτυχή διερμήνευσιν των έργων του Ζωηρού: ο Απόγονος του Τιμολέοντος και οι Τριακόσιοι. Έκτοτε ο Ανδρονόπουλος έμεινε μέχρι του 1863 εν Κωνσταντινουπόλει, συμμετέχων των διαφόρων της εποχής εκείνης θιάσων ων πάντοτε απετέλει εν των κυρίων προσώπων, πλην βαρυνθείς τα χειροκροτήματα «των αυτών πάντοτε, ως έλεγε, προσώπων» εγκατέλιπε την Κωνσταντινούπολιν και μετέβη εις Γαλάτσι της Βλαχίας όπου μετά του κ. Δ. Ταβουλάρη έπαιξε τον αγαπητόν του καθ' όλον τον μετέπειτα βίον του Σαούλ και τον Οιδίποδα του Βολταίρου. Εκείθεν με ιδιον πλέον θιάσον και πολλάκις άνευ θιάσου, επί έτη ολόκληρα, επεσκέφθη πάσαν πόλιν και πολίχνην του εξωτερικού ένθα ηδύνατο ν' ακουσθή η ελληνική φωνή, φθάσας και μέχρι του Άστεως του Λονδίνου όπου τω 1879 με πρόχειρον θιάσον, ον εκατήρτισεν όπως αυτός μόνον ήξευρεν, έπαιξε τον Σαούλ και τον Αθανάσιον Διάκον. Από το Λονδίνον μετέβη εις Μάντσεστερ και έπαιξε τίποτε ολιγώτερον από τον... Οθέλλον, καταπλήξας τους Άγγλους, ως γράφει η της εποχής

εκείνης επιτόπιος αγγλική εφημερίς *Μώμος* ήτις και εδημοσίευσεν ολοσέλιδον την εικόνα του έλληνος καλλιτέχνηος αντίγραφον εν μικρογραφία είναι η ώδε παρατιθεμένη.^[1] Τας αγγλικάς δάφνας φέ-

1. Εκ δύο προγραμμάτων του εν Μάντσεστερ θεάτρου Queen's της 10 και 15 Ιουλίου 1879 άτινα έχω υπ' όψει μου, φαίνεται ότι ο Ανδρονόπουλος έπαιξε σκηνάς εκ της τραγωδίας *αι Ελευθερωμένοι Αθήναι* του Γ. Πραντούνα, την τρίτην πράξιν του *Οθέλλου* και την *Αιχμαλωσίαν του Αθανασίου Διακον*. Αι εφημερίδες ο *Φύλαξ του Μάντζεστερ*, ο *Μώμος*, τα *Εσπερινά Νέα*, ο *Εσπερινός Ταχυδρόμος*

ρων επί του μετώπου και υπό μάλης μερικά αντίτυπα της εφημερίδος ήτις εδημοσίευσε την εικόνα του, διέπλευσεν ο Ανδρονόπουλος τον πορθμόν της Μάγχης, η θαλασσία αύρα του οποίου ερρίπιζε την μακράν αυτού κόμην αποχαιρετίζουσαν ούτω τα ευγενή της Αλβιώνος τέκνα άτινα ανεγνώρισαν το καλλιτεχνικόν αυτού τάλαντον. Μετ' ολίγον η φωνή του Ανδρονοπούλου ηκούετο εν Βιέννη και κατόπιν εν Τεργέστη. Εκείθεν επεσκέφθη πάσαν της Τουρκίας γωνία, καταλήξας εις Θεσσαλονίκην ένθα, θέλων να ενθουσιάση τον ελληνικόν πληθυσμόν όστις ουδέν ελληνικόν πατριωτικόν έργον είχεν ιδει από σκηνης λόγω της αυστηράς τουρκικής λογοκρισίας, κατώρθωσε να μεταβάλη κρύφα τας αποθήκας μεγαλεμπόρου τινος έλληνος εις πρόχειρον θέατρον και εκεί, ενώπιον πλήθους ελλήνων μεταμφιεσθέντων εις εργατάς των αποθηκών, έδωσεν επί μίαν ολόκληρον εβδομάδα τον *Ρήγαν τον Φεραίον*, μίαν των παραστάσεων του οποίου εφωτογράφησεν εις ανάμνησιν έλλην ερασιτέχνης. Εκ του μόνου σωζομένου αντιτύπου της φωτογραφίας ταύτης ελήφθη η παρατιθεμένη εικών.

© ΑΝΔΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΖΕΝ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. ΤΟΝ ΡΗΓΑΝ ΦΕΡΑΙΟΝ

Από της εν Αθήναις σκηνης σπανιώτατα ενεφανίσθη ο Ανδρονόπουλος φρονών ότι, η θέσις του ήτο εκεί όπου οι αδελφοί ΤΟΥ εστέναζον υπό τον βαρύν της δουλειάς ζυγόν, δια τούτο και πολλάκις

του Μάντζεστερ έγραψαν ενθουσιωδέστατα περί του Ανδρονοπούλου, οι δε *Καιροί* του Λονδίνου, θαυμάζοντες τον φθόγγον και την ηδύτητα ως και το εύστροφον της απαγγελίας του, ην και συγκρίνουν προς την του τότε σπουδαίου Άγγλου υποκριτού Charles Dillon, παρομοιάζουν πάντα ταύτα προς κλειδοκύμβalon εύφωνον και έντονον εις τας δεξιás χείρας του Μπετόβεν και Μόζαρτ.

επαναλάμβανεν: «εγώ μαζί μ' αυτούς θα πεθάνω» όπερ και συνέβη καθόσον ο αγαθός ηθοποιός απεβίωσε εν Θεσσαλονίκη τον Νοέμβριον του 1897.

Ο Ανδρονόπουλος, υψηλός, εύσαρκος, με μακράν κυματίζουσαν την κόμην υπό τον αιώνιον υψηλόν αυτού πύλον, με το μειδιάμα πάντοτε εις τα χείλη, ανοικτόκαρδος και ανοικτοχέρης, ουδένα ποτέ μισήσας και παρ' όλων αγαπηθείς, δραματικός συγγραφεύς κατά τας ώρας τηςσχόλης του, χωρίς δια τούτο να έχη και αξιώσεις ακαδημαϊκού,^[2] είναι βέβαιον ότι εν τη αγαθότητι αυτού δεν θα προβάλη τοιαύτας ουδ' ως ηθοποιός προαγαών την τέχνην εν Ελλάδι,^[3] ουχ ήττον όμως δικαιωματικώς θα διεκδικήση τον τίτλον του μεγάλου farceur της ελληνικής σκηνής, εις την ράχιν του οποίου μάλιστα εφορτώθησαν υπό των συναδέλφων του, όχι μόνον όσα αστεία διεπράχθησαν υπό ηθοποιών από της συστάσεως του νεοελληνικού θεάτρου, αλλά και όσα ακόμη αλλόγλωσσοι ηθοποιοί διέπραξαν πολύ πριν γεννηθή ο ταλαίπωρος Έλλην ηθοποιός.

Απόδειξις των λόγων μου έστωσαν τα εξής: Μεταξύ των ανεκδότων, άτινα οι επιζώντες των ελλήνων ηθοποιών απέδωσαν ελαφρά τη συνειδήσει εις τον Ανδρονόπουλον, είνε και εν όπερ εδημοσιεύθη πλέον ή άπαξ εν διάφοροις ελληνικαίς εφημερίσιν εξ ων κ' εγώ αυτός, μανιώδης συλλέκτης ελληνικών θεατρικών ανεκδότων, το παρέλαβα και το εταξιθέτησα εις την μερίδα του Ανδρονοπούλου με την πεποίθησιν ότι αυτός υπήρξεν ο δράστης.

Διηγούνται λοιπόν οι Έλληνες ηθοποιοί ότι, υποκρινόμενός ποτε ο Ανδρόνοπουλος ήρωά τινα εν ιταλικώ δράματι, ήρχισε να διηγήται προς τον επί σκηνής συνάδελφόν του τας εν Ρώμη περιπετείας του ως εξής: «Όταν επήγα εις την Ρώμην...» Αλλ' ο υποβολεύς, άγνωστον δια τίνα λόγον, δεν συνεπλήρου την φράσιν ης την αρχήν ηναγκάσθη δις και τρις να επαναλάβη ο Ανδρονόπουλος όστις, αφού ματαίως ανέμεινε την συμπλήρωσιν αυτής, στρέφεται αγριωπός προς τον υποβολέα και

2. Ο Ανδρονόπουλος έγραψε τέσσερα δράματα, την *Μακρυνίτσαν*, τον *Δολοφόνον*, το *Φάσμα του Μοντεφόρτου* και το *Έγκλημα επί εγκλήματος*.

3. Ο Ανδρονόπουλος, φιλελεύθερος εν παντί και ηθοποιός *sui generis*, δεν ανεγνώριζεν ουδένα εν τη τέχνη κανόνα, δια τούτο και ουδένα τοιούτον ετήρει και εις τας χειρονομίας και εις τας πλαστικές στάσεις, αλλ' ουδ' εις την στίξιν και τον χωρισμόν της φράσεως και εις την εύπνοϊαν και τας μεταπτώσεις

τω λέγει: «Αι, τέλος πάντων τι έκαμα εις την Ρώμην που επήγα;...» Και το ακροατήριον, λέγει το ελληνικόν ανέκδοτον, σαρδώνιον εγέλασε!

Προ τινος όμως, μελετών την λίαν ενδιαφέρουσαν μελέτην του κ. Georges Caye, *Les acteurs et la folie* ανεύρον μεταξύ άλλων και το εξής ανέκδοτον, αναφερόμενον εις ηθοποιόν της προπαρελθούσης εκατονταετηρίδος!

«Εις των κυριοτέρων ηθοποιών της Γαλλικής Κωμωδίας σταματά απότομως εν τινι τραγωδία εις την εξής φράσιν: «J' etais dans Rome alors...». Μάτην δις και τρις επαναλαμβάνει την φράσιν, χωρίς να του έρχεται η συνέχεια. Βλέπων τότε ότι ο υποβουλευς, αφηρημένος ή αποκοιμισμένος αναμφιβόλως, δεν του υπέβαλε τας λέξεις ων τόσον απόλυτον ανάγκην είχε, στρέφεται μεγαλοπρεπώς προς αυτόν και του λέγει:

«Eh bien! maraud, que faisais-je dans Rome?»

Παρελθούσης της εκπλήξεώς μου, πρώτη μου σκέψις ήτο να ζητήσω συγγνώμην από την μακαρίαν ψυχήν του δυστυχούς Ανδρονόπουλου, δευτέρα δε να διαγράψω το ανέκδοτον από το ενεργητικόν –ή μάλλον ειπείν από το παθητικόν– του αθώου ηθοποιού, επιφυλασσόμενος να πράξω το αυτό και εις το μέλλον, ότε ελπίζω και πάλιν να παρουσιασθή η περίστασις ν' ανακουφίσω την βεβαρημένην ψυχήν τού δια της βίας έλληνος... μάρτυρος!

Μεταξύ των ανεκδότων του Ανδρονόπουλου εν είναι και το εξής:

Άγνωστον τίνων λόγων ένεκα, ευρέθη κάποτε μόνος και εγκαταλελειμμένος ο πολυπαθής ηθοποιός εν τινι πόλει της Μικράς Ασίας. Άλλη έκδοσις βεβαιοί ότι, ο Ανδρονόπουλος μετέβη εκεί εκ προμελέτης, αν και το πράγμα δεν φαίνεται ποσώς πιστευτόν καθόσον παν ό,τι έπραττεν ο μακαρίτης ηθοποιός, είτε εκτός της σκηνης, είτε επ' αυτής το έπραττε πάντοτε... απρομελετήτως! Οπωσδήποτε, αι διάφοραι εκδόσεις του ανεκδότου συμφωνούν ότι ο Ανδρονόπουλος ευρέθη εν τη πόλει εκείνη της Μικράς Ασίας κατά τας παραμονάς των Χριστουγέννων μόνος και απένταρος!

Η μοναξιά και η απενταρία τον ενέβαλον εις σκέψεις, αποτέλεσμα των οποίων ήτο να προαναγγείλη δια την ημέραν των Χριστουγέννων την *Γέννησιν του Χριστού*, «θρησκευτικόν δράμα **πολυπρόσωπον** και επίκαιρον». Ένεκα δε των δαπανών –προσέθετε η αγγελία– εις ας υπεβλήθη ο πολυπρόσωπος θίασος, μεταβάς επίτηδες εκεί δια την μίαν και μόνην παράστασιν της *Γεννήσεως του Χριστού*, η τιμή του εισιτηρίου ωρίσθη εξαιρετικώς εις δύο τέταρτα του μετρητιέ.

Οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλεως εκείνης, στερούμενοι και εκκλησίας και θεάτρου, έσπευσαν αθρόοι να προμηθευθώσιν εισιτήρια

δια την *Γέννησιν του Χριστού* ήτις επρόκειτο να δοθή εις το μεγαλείτερον της πόλεως καφενείον καταλλήλως δια την περίστασιν διασκευασθέν. Εν τω μεταξύ, ο Ανδρονόπουλος εφρόντισε να συμπληρώση τον **θίασόν** του δια της προσλήψεως ενός... γαϊδάρου!

Την ημέραν της παραστάσεως το καφενείον επληρώθη κόσμου, ανυπομονούντος να ίδη το μεγαλοπρεπές εκείνο θέαμα, αλλά προ πάντων το πώς θα ήτο δυνατόν να εμφανισθούν από της μικροσκοπικής εκείνης σκηνης τόσα πρόσωπα όσα ανεφέροντο εν τω προγράμματι, διότι ο Ανδρονόπουλος, τυπικώτατος εις τα του θεάτρου, είχεν εκδώσει και χειρόγραφον πρόγραμμα των προσώπων του δράματος, μεταξύ των οποίων εσημειούντο μεγάλοις ερυθροίς γράμμασιν, η Παρθένος Μαρία, ο Ιωσήφ, ο Ιησούς Χριστός, ο Ηρώδης, οι Μάγοι, οι απεσταλμένοι του Ηρώδου και ο... γαΐδαρος.

Η παράστασις ήρχισε την ορισθείσαν ακριβώς ώραν. **Πρώτος** ενεφανίσθη επί της σκηνης ο Ανδρονόπουλος αρχαίαν ελληνικήν φέρων ενδυμασίαν και έχων τους οφθαλμούς εστραμμένους προς τον ουρανόν:

— Ω! που με οδηγείς, ήρχισε λέγων, περίλαμπρον άστρον;... Απηύδησα περιπατών... Απέκαμα... Αλλά τι βλέπω;... Εστάθη το άστρον... Ω! εδώ κάπου το μέγα ετελέσθη γεγονός... Ας αναπαυθώ όμως ολίγον...

Και αμ' έπος αμ' έργον. Άνευ πολλών διατυπώσεων, στρώνεται επί τινος εκεί ευρισκομένου σοφά, εξάγει του κόλπου του την καπνοσακκούλαν του, στρίβει με την ησυχίαν του ένα σιγάρον, το ανάπτει, καπνίζει και... σκέπτεται χειρονομών εκάστοτε επεξηγηματικώς.

Αίφνης μετά παρέλευσιν δέκα λεπτών, εγείρεται κραυγάζων:

— Τι ακούω; Κλαυθμηρισμοί μικρού παιδίου αντήχησαν εις τα ώτα μου! ω! της γλυκείας και μελωδικής φωνής... ω! του θείου μέλους!... Θεού φωνή βεβαίως είνε αυτή!...

Είπε και επροχώρησε προς το μέρος όπου υπετίθετο ότι ήσαν τα παρασκήνια. Εκεί εστάθη έκπληκτος:

— Ω! του εκπάγλου θεάματος!... Προσκυνώ σε, Χριστέ, και δοξάζω σου το όνομα!... Είπεν, εγονυπέτησε και ήρχισε προσευχόμενος κατανυκτικώτατα, ενώ ταυτοχρόνως σύσσωμον το ακροατήριόν του εσταυροκοπέιτο!

Μετά το τέλος της προσευχής, ήτις δια το επίσημον της ώρας διήρκεσε δέκα περίπου λεπτά, ηγέρθη ο Ανδρονόπουλος, επροχώρησε προς το αντίθετον της υποτιθέμενης φάτνης των αλόγων και εκραύγασε προς τα έξω της σκηνης:

— Αι! σεις με τα δώρα, οι κομίζοντες σμύρναν, χρυσόν και λίβανον προσέλθετε ως τάχιστα... Αλλά προσέξατε, τι κάμνετε; όχι!... Μην έρχεσθε απ' εδώ... θ' αργήσετε... Από το όπισθεν της φάτνης μέρος πορευθήτε...

Και δια χειρονομίας έδειξε το όπισθεν της σκηνης μέρος, το οποίον έφερε συντομώτερον προς την φάτνην προς ην και ο ίδιος επορευθή.

— Ω! να και οι μάγοι έφθασαν, είπε τότε... τα δώρα των προσφέρουν και ευλαβώς γονυπετούν. Αλλά, Θεέ μου, τι ακούω;... Τι θόρυβος είνε αυτός;!...

Και στρεφόμενος προς το αντίθετον μέρος, μένει έκπληκτος και εν ταυτώ βάλλει κραυγήν:

— Ω! του Ηρώδου άνθρωποι... προσθέτει, το βήμα τους ενταύθα φέρουν... Η όψις των κακά προδίδει... Απαίσια προμελετούν! Ω φρίκη! φρίκη! φρίκη!... Να σώσω πρέπει του Υψίστου τον υιόν!... Αλλά πώς; είπε και ήρχισε να περιτρέχη την σκηνήν ως μαινόμενος. Αίφνης ίσταται, γονυπετεί και αίρων τας χείρας προς τον ουρανόν, προσθέτει:

— Ω! Θεέ! συ όστις έσωσες τον υιόν του Αβραάμ από της σφαγής δια της εμφανίσεως ενός κριού, σώσον και τον σον υιόν εμφανίζων μοι το μέσον της φυγής αυτού!

Και με την πεποίθησιν ότι εισηκούσθη η παράκλησίς του, στρέφεται προς τα δεξιά και ω του θαύματος! βλέπει... τον γαΐδαρον ον είχε προμηθευθή προς συμπλήρωσιν του θιάσου του να τον σπρώχνουν κακόν κακώς έσωθεν της σκηνης.

— Σ' ευχαριστώ, Θεέ μου, είπεν, ηγέρθη και έσπευσε προς το δυστυχές ζών το οποίον μετά πολλών βασάνων κατώρθωσε να φέρη προς το αντίθετον της εισόδου του μέρος.

— Ιδού, λάβετε, είπε, και φύγετε προς την Αίγυπτον... Απειλείται η ζωή του θείου βρέφους... φύγετε... ω! με ήκουσον, ετοιμάζονται... η Παρθένος Μαρία ανέρχεται πρώτη επί του όνου... ο Ιωσήφ της δίδει το βρέφος... εξέρχονται... φεύγουν... έφυγαν!

Γονυπετήσας δε κατόπιν και υψώσας τας χείρας προς τον Ουρανόν είπε:

— Σ' ευχαριστώ, Θεέ μου, ότι μ' έκαμες να σώσω τον υιόν σου.

Και η παράστασις έληξεν εν μέσω ζωηροτάτων χειροκροτημάτων!

Εξερχόμενος ο Ανδρονόπουλος μετά το τέλος της παραστάσεως του καφενείου, συνήντησε προ της θύρας αυτού κάποιον όστις εφαινετο ότι ανυπομόνως τον περιέμενε.

— Άκουσε, κύριε Ανδρονόπουλε, τω λέγει, πολύ καλή ήταν η παράστασίς σου, αλλά σε παρακαλώ πολύ μην την επαναλάβης, γιατί πρέπει να ξέρης πως εμείς εδώ δεν τρώμε άχυρα...

— Περί αυτού ήμην βεβαιότατος, φίλτατε κύριε, απήντησεν ο Ανδρονόπουλος... Αλλ' αν σεις δεν τρώτε άχυρα, έπρεπε να φάη από δαύτα ο γαΐδαρός μου και... με καταλαβαίνετε πιστεύω...

[N. I. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Βασίλειος Ανδρονόπουλος», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 1, Ιανουάριος 1909, σ. 2-4]

Βέλιμος

Ο Βέλμος

Δεν είχε πολύς καιρός που μια βαριά και θανατηφόρος αρρώστεια πήρε το μακαρίτη το Βέλμο μεσ' την ακμή της ηλικίας του, και την ώρα που ύστερα από κόπους και αγώνας μεγάλους, άρχισε να ικανοποίηση τον εαυτό του, και να αποδίδη μια χρήσιμη εργασία στα Γράμματα και της τέχνης. Ο ιδιόρρυθμος και εκκεντρικός τύπος, που τον συναντούσε κανείς συχνά με το πλατύγυρο καπέλο του, τη σάκα υπομάλης, ο φίλος ο ειλικρινής ο Βέλμος ήταν αυτοδημιούργητος και αυτοδίδακτος, η σιδερένια του υπομονή και η απέραντη θέλησή του του έδωσαν μια τέτοια μόρφωση, που θα την ζήλευαν πολλοί από εκείνους που χρόνια και χρόνια βασανίζονται στα εδώλια των σχολείων και κλεισμένοι μέσα στα δωμάτιά τους, ανέβηκε στη σκηνή πολύ νέος, αλλά και άριστα μορφωμένος πάντοτε στο σοβαρό θέατρο, και δεν ήταν μεν από τους ηθοποιούς της πρώτης γραμμής, αλλά ήταν ένας από τους πολύ καλούς, και ο κόσμος με ευχαρίστησι τον παρακολουθούσε στα διάφορα έργα που έπαιζε, και έπαιξε όχι λίγα χρόνια. Το ανήσυχό του όμως πνεύμα δεν το αρκούσε η Σκηνή, δεν ήταν ο μακαρίτης ο Βέλμος ικανοποιημένος να σταματήσει ως εκεί, και ένα πρωί ο Βέλμος άφισε την σκηνή για να πάρη στα χέρια του την πένα. Εξέδωσε τότε ένα περιοδικό το ιστορικό *Φραγγέλιο*, το πειο ιδιόρρυθμο και εκκεντρικό από όλα τα περιοδικά που έχουν εκδοθή ως την ώρα αυτή, δηλαδή σύμφωνο με το χαρακτήρα του, και της ιδέες του.

Περιοδικό επιστημονικό, καλλιτεχνικό, θεατρικό, φιλολογικό, πολιτικό, αληθινή ποικίλη στοά. Κάθε θέμα και ζήτημα γραμμένο σε λίγες γραμμές, αλλά πολύ ζωντανά και παραστατικά με χιούμορ, με σάτυρα με επιχειρήματα τετράγωνα. Σε όλα τα γραφόμενά του φαίνεται ολοφάνερα και καθαρά ο σκοπός που εξυπηρετούσε, να ενισχύση την Τέχνη και τα Γράμματα, να χτυπήση τη σαπίλα, να ενισχύση τον αγώνα των ανθρώπων που εργάζονται, και να κινήση το αίσθημα της αγάπης για τους δυστυχημένους, τους πονεμένους, τους φτωχούς. Το κάθε τι που έγραφε για κείνους που υποφέρουν πάλλεται από αγάπη, πόνο, λύπη, ενδιαφέρον. Όλη τη δύναμη της ψυχής του τη μεταβιβάζει στην πένα όταν γράφει για τους, και το μελάνι που απλώνει στο χαρτί είναι τα δάκρυά του που χύνονται με ειλικρίνεια. Δεν μπορεί να βοηθήση αλλοιώς τη δυστυχία, και χρησιμοποιεί για αυτή την πένα του, το μεγαλύτερο όπλο του.

Εκεί όμως που είχε υπέροχος, μπορώ να πω άφθαστος είναι όταν χτυπάει τους ανίκανους, τους επιτήδειους, τους καμποτινούς, τους

ασκούς που είνε φουσκομένοι αέρα, και όμως κατορθώνουν να φαίνονται αυτοί παντού, στην Επιστήμη, στην Τέχνη, στα Γράμματα, στα διάφορα αξιώματα. Η επίθεσίς του είνε ωμή, σκληρή, αληθινό μαστίγιο που ματώνει, ξετινάζει κυριολεκτικώς, πολλές φορές μάλιστα αφήνει κατά μέρος την ευπρέπεια και μαζί με τα ξερά βάζει φωτιά και στα χλωρά, χτυπάει και πρόσωπα πραγματικώς ικανά. Αυτό όμως δεν το κάνει από λόγους προσωπικούς, ο Βέλμος δεν γνωρίζει το μίσος, τα γραφόμενά του εξυπηρετούν την ιδέα, να φεύγουν οι ανίκανοι και να μένουν μόνον οι άξιοι και οι ικανοί, τα Γράμματα και την Τέχνην τα εξυπηρετεί με της εκδόσεις του *Φραγγελίου* καλλιτεχνικές και φιλολογικές.

Πολλοί βλέποντας τα γραφόμενα του Βέλμου ενόμισαν ότι ήταν αναρχικός ή κομμουνιστής, αλλά όσοι τον γνωρίζουν ήξεραν πολύ καλά ότι δεν ήταν ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ήταν ένας ιδεολόγος σουϊγκένερικς, που στην οικογενειακή του ζωή ήταν τύπος και υπογραμμός οικογενειάρχου και βιοπαλαιστού. Όταν το *Φραγγέλιο* έπαυσε να εκδίδεται ο Βέλμος διορθώνοντας το πατρικό του σπήτι δεν ξεχνάει την τέχνη και εκεί μέσα αφιερώνει δύο ωραιές αίθουσες για τους αγνώστους καλλιτέχνες, όπου για πρώτη φορά εκθέτουν έργα διάφοροι αυτοδίδακτοι και επιστήμονες τεχνίτες, η έκθεσις εκείνη έδωσε πολύ καλά αποτελέσματα, και από εκεί μέσα εγνωρίσθησαν καλλιτέχναι, που σήμερα βρίσκονται στην πρώτη γραμμή.

Στα τελευταία του αφίνοντας κάθε άλλη απασχόλησι και κάθε ελάττωμά του αφιερώθη ολόψυχα σένα έργον, που δεν πρόφθασε δυστυχώς να το χαρή το Λεύκωμα της παληάς Αθήνας έργο πραγματικά ιστορικό. Λεύκωμα για την Αθήνα όχι των χρόνων του μεγαλείου της, αλλά των χρόνων που ήταν μια μικρή πόλις δούλη με τα ερείπιά της και της αναμνήσεις της, δηλαδή από τα χρόνια της Φραγκοκρατίας ως την ώρα που έγινε και πάλι πρωτεύουσα της Ελλάδος. Η εργασία αυτή απαιτούσε κόπο και χρόνο, γιατί είναι μια συλλογή δυσκολώτερη από εικόνες των χρόνων εκείνων. Αν αφαιρέσει κανείς τη βοήθεια που έδωσε του Βέλμου στην εργασία αυτή ο σοφός και σεβαστός ιστοριογράφος των Αθηνών κ. Καμπούρογλου, όλα τα άλλα τα συνέλεξε μόνος του με αξιοθαύμαστη υπομονή, αλλά το έργο αυτό είνε από εκείνα που μένουν για πάντα, και είνε οδηγοί πολύτιμοι για κάθε μελετητή, για κάθε διανοούμενον, για τον καθένα που αγαπάει την Πόλι του Φωτός.

Ο Βέλμος ο καϋμένος δεν πρόφθασε να ιδή αυτό το έργο του και να το καμαρώση, άφισε την εργασία έτοιμη, αλλά το εξέδωσε η οι-

κογένειά του. Το βιβλίο αυτό είχε το οικογενειακό μνημόσυνο στον άλλοτε προστάτη της οικογενείας του, τον αγαπητό φίλο και εκλεκτό διανοούμενο. Με τον θάνατό του έχασαν τα Γράμματα και η Τέχνη έναν πολύτιμο εργάτη, και η κοινωνία έναν ανθρωπιστή από τους αληθινούς και τους λίγους.

[Μάρκος Ελληνικός, «Ο Βέλμος», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Στ', αρ. 149, 1 Ιουλίου 1932, σ. 4]

Αικατερίνη Βερώνη

Ελληνικόν θέατρον. Αικατερίνη Βερώνη

Αι Αθήναι ξενίζουσιν από τινος διαπρεπή καλλιτέχνηδα, ης το όνομα προώρισται να κοσμήση μίαν των λαμπροτέρων σελίδων της αναγεννωμένης ελληνικής σκηνης. Την καλλιτεχνικήν αυτής δράσιν, επόμενοι τη προς τους αναγνώστας ημών υποσχέσει, θέλομεν παρακολουθήση πιστώσ, ελπίζομεν δε, ότι πληρέστατα θέλουσιν ικανοποιηθή της ημετέρας κοινωνίας αι προσδοκίαι. Η εν τη αλλοδαπή συνεχής αυτής μοναδική επιτυχία, εσχάτως δε εν Πάτραις, παρουσιάζουσιν ημίν την ηθοποιόν ταύτην ως καλλιτέχνηδα προικισθείσαν με έξοχα προτερήματα και αφθονίαν χαρισμάτων. Η δεσποινίς Βερώνη συν τούτοις, είναι και αριστούχος της «Παλλάδος» της Κων/πόλεως, γνωρίζει δε άριστα την γαλλικήν και την ιταλικήν, και εν τη μουσική δε κατατάσσεται μεταξύ των ενθερμοτέρων αυτής και εμπεπνευσμένων οπαδών.

Η αθηναϊκή κοινωνία παρακολουθούσα ενδιαφερόντως της καλλιτέχνης την σκηνηκήν δράσιν θέλει εύρη, ως είμεθα βέβαιοι και ημείς, παν ό,τι απαιτείται δια να καταστήσῃ φωτεινότερον τον νέον αστέραν του Ελληνικού θεάτρου.

Η Φύσις θέλει εκτελέση την υποχρέωσιν αυτής, εκθέτουσα κατά καθήκον, της διαπρεπούς ηθοποιού τα πολύτιμα χαρίσματα.

ΑΔΡΙΑΝΗ ΛΕΚΟΥΒΡΕΡ

Πρώτη εμφάνισης της καλλιτέχνιδος Αικατερίνης Βερώνη εν Αθήναις. – Έκτακτος επιτυχία. – Αι κρίσεις μας. – Σύγκρουσις προς την ετέραν καλλιτέχνιδά μας Ευαγγελίαν Παρασκευοπούλου. – Υποδοχή αυτής υπό του Αθηναϊκού κοινού.

Όντως οι Αθηναίοι κατά της ημέρας ταύτης απολαμβάνουσι θεαματικών παραστάσεων αξίων των προσδοκιών των. Παρασκευοπούλου, Βερώνη! Βερώνη και Παρασκευοπούλου! Είναι το ζήτημα της ημέρας. Η Δεσποινίς Βερώνη ενεφανίσθη τέλος προ της σκηνης των Κωμωδιών δειλή, σεμνή, και συνεσταλμένη. Ως πεφοβισμένη δ' αηδών, μόλις είδε μειδιάματα αντί απαραισκειάς, και χειροκροτήματα αντί αποδοκιμασίας ανέβλεψε, απήστραψε, κατέκτησε. Πάντων τα βλέμματα και αι ελπίδες προσηλώθησαν τότε επ' αυτής, την ενεθάρρυναν έτι, και αναπετάσασα και αυτή μίαν της τέχνης πτυχήν, επεβλήθη και ενίκησε την αμφιβολίαν. Η Βερώνη ως Αδριανή – είναι ανάγκη να το είπωμεν; – ήρесеn, εμάγευσεν, ενεθουσίασεν, υποκριθείσα τελείως. Εύγε της. Πρώτοι ημεις αμφεβάλλομεν περί της επιτυχίας της και πρώτοι την ανευφημήσαμεν, άμα την ίδομεν. Εις την καλλιτεχνίαν, δέον να ώμεν αυστηροί κριταί, ν' αγαπάμεν πλείω την σκηνήν των προσωπικών συμπαθειών και, ή να σιωπάμεν προ της αποτυχίας ή να παρασυρώμεθα υπό της επιτυχίας, ήτοι της φυσικής αναπαραστάσεως του έρωτος, της φρίκης, του μίσους, της απελπισίας και του... μειδιάματος. Λοιπόν η Δεσποινίς Βερώνη είναι καλλιτέχνις;... Τρέξατε να την ακούσητε από σκηνης διδάσκουσαν, τρέξατε να την ιδήτε, φυσικώς αναπαριστώσαν την οργήν και το μειδιάμα, την φρίκην και την ιλαρότητα!...

Είναι Γόησσα! – Η Ευαγγελία είναι Σκύλλα! – Ιδέτε την Βερώνην εις την Λεκουβρέρ, ιδέτε την Ευαγγελίαν εις την Μήδειαν! Ιδού το ζήτημα. Αφίνομεν κατά μέρος τας βεβιασμένας και προώρους κρίσεις και συγκρίσεις, αποκρούομεν τας προσωπικάς συμπαθείας και αντιπαθείας, μετ' αδιαφορίας δε διερχόμενοι προ των τ ρ α γ ω δ ώ ν και κ ω μ ω δ ώ ν μας, των μεταλλικών χρυσών και αργυρών φωνών των, και των πεπειραμένων μονοκριτών των, ερχόμεθα κατ' ευθείαν εις την καλλιτεχνίαν μας. Η καλλιτεχνία είναι έργον των καλλιτεχνών ουδενί δ' επιτρέπεται να καταβιβάξη αυτήν εκ της θέσεώς της. Υποστηρίξατε, ανυψώσατε, ενθαρρύνετε αυτήν, αν δύνασθε, αλλά μη θελήσετε να την μετακινήσητε, διότι σεις πρώτοι υπ' αυτήν θα συντριβήτε. Η Ευαγγελία είναι καλλιτέχνις; Ναι, σαγηνεύει, ταρασσει, αποσπά βιαίως τα δάκρυα, προκαλεί την φρίκην και την χαράν, και υποκρίνεται τέλος θαυμασίως, ως ουδεμία μέχρι τούδε Ελληνίς ηθοποιός... αλλ' ως

μήτηρ! Η Βερώνη; Είναι επίσης καλλιτέχνις σεμνή και επιβάλλουσα, καταθέλγει, ενθουσιάζει, μαγεύει, συγκρατεί του ακροατηρίου την πνοήν, ως γόησσα και μάντις, και υποκρίνεται εξαιρετώως... αλλ' ως κόρη! Πλην δι' αμφοτέρας η Τελειότης δεν είπεν έτι την τελευταίαν της λέξιν και μη βιαζώμεθα, αλλ' αρκεσθώμεν έχοντες, την μεν Ευαγγελία ως μητέρα, την δε Βερώνην ως κόρην! μέχρις ου ο Κρόνος σχηματίση την Αράχνην. Την Ευαγγελίαν θέλομεν το νυν έχον ως Μήδειαν, την δε Βερώνην ως Λεκουβρέρ, διότι η μήτηρ φυσικώς ουδέποτε υποκρίνεται καλείτερον της κόρης την κόρην, αύτη δε ουδέποτε καλείτερον εκείνης την μητέρα. Η φύσις δεν παραβιάζεται, διότι

*Το αίμα νερό δεν γίνεται
Και αν γίνεται δεν πίνεται
Περιορισθώμεν έως εδώ...*

[Φρικ, «Ελληνικόν θέατρον. Αικατερίνη Βερώνη», *Η Φύσις*, έτος Γ', αρ. 21, 14 Οκτωβρίου 1892, σ. 167]

Ελληνικόν θέατρον. Αικατερίνη Βερώνη

Αι γλυκείαι αηδόνες ψάλλουσιν εις ερείπια έτι· εις τα κατηφή και κρύα μάρμαρα των αναμνήσεων, σπένδει εισέτι δια των δακρύων, της Μούσης ο χορός, και εις τον φιλοσοφικόν κόσμον των μυστηρίων του παρελθόντος η αχαλίνωτος φαντασία εν μέσω των μνημείων του μεγαλείου ανακαλύπτει τους μαγικούς κόσμους, ένθα απηθανاتیσθη των ημιθέων η γενεά, και εδοξάσθη η ευγενής των ηρώων φυλή. Η Ελλάς των χρυσών αιώνων επέπρωτο να ζη εις νεκρόν κόσμον, και να πλανάται των ελπίδων της η τεθλιμμένη μορφή εκεί, ένθα του μονήρους ραψωδού η ήρεμος φωνή ακούεται ψάλλουσα, εκεί ένθα της ορφανής λύρας οι θνήσκοντες φθόγγοι τaráσσουσι την σιγήν ην καλύπτει της αθανασίας η πτέρυξ. Εκεί εις τα ερείπια επέπρωτο του μουσοπόλου η χειρ να αποκόπτη των αναμνήσεων το άνθος, όπως κοσμήση των αδακρύτων χρόνων της θείαν εικόνα. Εκεί ετάφησαν της ευδαιμονίας τα μειδιάματα, και αντί του κισσού και αντί της μυρσίνης, το θαλερόν της μοίρας δάκρυ επέπρωτο την πένθιμον να ποτίζη ιτέαν, και εις του ασφοδελού την χώραν, να μαραίνωσιν οι στόνοι, και την δάφνην των θριάμβων· Μούσα αγνή πλην ορφανή, με μελανόν τον πέπλον, το άσμα εκεί του Πλούτωνος με δάκρυα της ψάλλει, και εις σκηνης ερείπια, πενθίμως κρούει θλιβερώς την ατυχή της λύραν.

Οι τάφοι έρημοι σιγώντες αμείλικτοι· τάφοι, οίτινες εγκλείετε εις τα σπλάγχνα σας τας μεγάλας καρδίας, οίτινες απερροφήσατε πάσας της εμαρμένης τας πικράς σταγόνας, οίτινες καταστήσατε την ιεράν γην ήτις σας βαστάζει, λιμένα γλυκυτάτης γαλήνης, παυσίλυπον ακτήν των ατυχών απογόνων του παρελθόντος, διατί είσθε ανάληγτοι κωφοί εις των αιωνίων πόνων μας το παράπονον; Διατί δεσμευετε δια των σκληρών βραχιόνων σας τους τιτάνας, οίτινες ίσως πτερυγίσωσιν με τα ηγεμονικά στέμματά των και με των ευκλεών των αγώνων την ηδείαν δάφνην;...

Φευ· ήτο πεπρωμένον! της δραματουργίας ο φωτοβόλος θρόνος κατεσυνετρίβη υπό το πλήγμα της συμφοράς, την βασιλικήν της πορφύραν μετέβαλλεν εις ράκη της τύχης η άσπλαγχνος χειρ, και το ιερόν σκήπτρον των μεγάλων του Δελφικού θεού προνομίων επέπρωτο έρημον να κείται εις το νεκρωμένον του μεγαλείου βασίλειον. Συνετρίβη του Διονύσου ο βωμός ένθα τας αγνάς ο Σοφοκλής ετέλει σπονδάς, και περίξ της ιεράς θυμέλης δεν ψάλλει των ευγενών νέων ο χορός την δόξαν και το ιδανικόν κάλλος, το θείον και το υψηλόν, δεν υμνεί της ελευθερίας τα επινίκια, δεν ψάλλει τους παιάνας. Σιγά η αρχαία αρμονία και η τεθραυσμένη λύρα, η λησμονημένη αύτη η έρημος

εικόν της ευτυχίας, παρίσταται ως ακοίμητον φως, ως φάρος εμπνέων την παρηγορίαν εις τους προσφεύγοντας ικέτας προς τον νεκρόν της πανθεικής καλλιτεχνίας κόσμον.

Της μελαγχολίας τα κατήφη νέφη επισκιάζουσι περιπαθώς της τεθαμμένης πλαστουργίας τας αναμνήσεις, και εις το μέγα τούτο μαυσωλείον όπερ εκάλεσεν η μουσα *αρχαίαν Ελλάδα*, εσβέσθησαν τα άστρα της δραματικής μεγαλοφυίας, εμαράνθη των εμπεπνευσμένων ποιητών η καρδια, διελύθησαν του φωτός αι ακτίνες, εξητμίσθη του καλλιτέχνου το ίνδαλμα, και εσίγησαν των Μουσών οι υπερήφανοι ιεροφάνται.

Όνειρα περιαλγή πικράς οδύνης μεστά, ταρασσουσι των απογόνων την πνευματικήν ηρεμίαν, οίτινες μάτην αναζητούσι εις πένθιμον του καθύδοντος κόσμου σιγήν την εκπλήρωσιν ιερού πόθου, αγνής ελπίδος, μυστηριώδους τινος επιθυμίας, συνοδευούσης αυτόν προς το παρελθόν.

Ω τάλαινα πατρίς των θείων κόσμων, η καρδια σου διατί να εγκλείηται εις τα βάθη της γης; η καλλονή σου, τα άνθη σου, η φαιδρότης σου, η ευδαιμονία σου, η θεία ύπαρξις σου, διατί να αφανισθή εις τα μελανά των καταχθονίων ανάκτων δώματα;

Πλην, αυγή χαριτωμένη αναφαίνεται επί του πενθίμου ουρανού της τύχης μας. Εν μέσω των στόνων των κλαυθμών και των θρήνων, αντηχεί θεσπέσια τις αρμονία ωσει να ανεστήθησαν προς στιγμήν του Ελικώνος αι νύμφαι, ωσει να επτερύγισαν εκ των λειμώνων των νεκρανθέμων αι νηρηίδες της Κασταλίας. Ενώ υπό τας πτέρυγας της ειμαρμένης καθεύδει των ημιθέων η γενεά, αίφνης ορίζων γλυκύς εξαπλούται, και της φοβεράς θεάς η τοιαύτη προστασία δεν παρίσταται πλέον. Τα όνειρα λαμβάνουσι πραγματικήν ισχύν, το θλιβερόν της δυσμοιρίας σκότος αφανίζεται ως τα νεφύδρια της δείλης, και μαγική πρωία διαχέει λάμπεις, ακτίνας, φως...

Η μεγάλη της Ελλάδος θεότης δεν εφάνη επιλήσμων των προς το τέλειον δημιούργημά της υποχρέωσεων· η εικόν του θείου ελέους εμφανίζεται, και η ευεργετική του προστασία θα διαχύση την ελπιδοφόρον ευημερίαν. Η μεγάλη θεότης συγκινείται, μελαγχολία τις επιφαίνεται σκιάζουσα τον φωτεινόν ορίζοντα όστις την περιβάλλει. Η θεότης... δακρύνει, και το δάκρυ της πίπτει εις τα ερείπια...

...Εις τα ερείπια της σκηνης του Σοφοκλέους πίπτει το θείον δάκρυ, και ζωογοννείται με τους ζεφύρους με την δρόσον με πνοήν τινα αθανασίας. Και το δάκρυ τούτο της θεότητος είναι συμβολική εικόν υψίστης ευεργεσίας.

Είναι όντως «δάκρυ της θεότητας» η προσφιλής του άστεως νύμφη, η πεφιλημένη αριστοτέχνις, και ο μέγας προορισμός εκ της θείας καταγωγής της μέλλει να αναγεννήση την ατυχή μας σκηνήν, την σκηνήν του καλλιτεχνικού μαρτυρίου!...

Είναι νύμφη η προσφιλής καλλιτέχνης, αγωνιζομένη να προσφέρει πλειότερα θέλητρα εις τον σκηνικόν ορίζοντα, να προσθέση απροσδοκίτους ηδυτάτας εις την ψυχήν εκφράσεις, να μεταβάλη τας καρδίας εις μεγάλην επαγωγόν κιβωτόν της αρετής, ν' αναβιάση εις θείους κόσμους την θερμήν του πνεύματος ύψωσιν, να βυθίση την αγνήν ψυχήν εις άγιόν τι θάμβος προ της θεωρίας θείας τινός εκτάσεως, και να την ευφράνη με της αθωότητος την ευφροσύνην και με την θελκτικήν χάριν της φύσεως της καλλιτεχνίας. Είναι Σειρήν μαγεύουσα, είναι απήχησις των στεναγμών της Σαπφούς, είναι αντανάκλασις των χαρίτων της Κορίννης, είναι αντικατοπτρισμός επαγωγού τινος εικόνας αρχαίου φιλοσοφικού έρωτος, είναι εμπεινευσμένη παρθένος ωσει να εσπούδασε εις της Ασπασίας την σχολήν· είναι υπερήφανος μουσηγέτις, ης αι ωδαι είναι πάθοι κολακεύοντα, στενάζοντα, θριαμβεύοντα, εξεγείροντα τους πόθους και τας ελπίδας, ή συμφωνίαι βυθίζουσαι την ψυχήν εις μαγευμένην τινα λήθην, παραδίδουσαν τας αισθήσεις εις την ευγενή δυναστείαν της πανταχόθεν εφορμώσης καλλιτεχνικής ευφροσύνης.

Είναι νύμφη, δι' ην φαίνεται ότι ηνώθησαν το κάλλος και η γοητεία, δια να βοηθήσωσι της αρετής τον ευγενή αγώνα, του καλλιτεχνικού σταδίου το ελπιδοφόρον και φωτεινόν μέλλον· ο οφθαλμός της εμπειρικλείει κόσμον όλον, και το μειδιάμά της εμφανίζει επιχαρίτως της γοητείας την χάριν· εις παν μέρος απαγγελόμενον νομίζει τις ότι ακούει έκφρασιν αρμονικής τινος γλώσσης· εις πάσαν περίοδον, εις πάντα στίχον, εις πάσαν λέξιν, μεταδίδει την δύναμιν την ζωήν· η ομιλία της μελωδία, ο λόγος της ηδυπάθεια, η απαγγελία της ευγενής μανία...

Όταν μειδιά διαχέει ένθεον φαιδρότητα, όταν δε δακρύει, νομίζει τις ότι βλέπει την Ελλάδα αίφνης, μεταβαλλομένην, εις θεάν και κλαίουσαν προ των κυμάτων του *Βοσπόρου*... Δακρύει, και η ψυχή της, η καρδιά της, η μορφή της, ολόκληρος τέλος η συμπαθής μας παρθένος μεταβάλλεται όντως εις την εικόνα της καταγωγής της, εις... «δάκρυ θεότητας».

Δεν έχομεν την δύναμιν να δημιουργήσωμεν εν άπάση τη κοινωνία τας ευμενείς εκείνας διαθέσεις, να διασκορπίσωμεν ανά το άστν

τας ευγενείς εικόνας της καλλιτεχνικής ιδιοφυίας, να παραδώσωμεν εις την λύραν του ποιητού την υπερήφανον της σκηνης νύμφην, και εις τον κάλαμον του αριστοτέχνου, όπως εξυμνώσι την προσφιλή του θεάτρου ηρωίδα, και εις τον αιιδόν να προσφέρωμεν την αποθέωσιν του δραματικού ειδώλου, όπερ διαχέει τας χάριτας, την καλλονήν, την φαιδρότητα, τον ενθουσιασμόν, την γοητείαν, την έμπνευσιν. Υπάρχουσι στιγμαί καθ' ας εισί τόσω περιωρισμένα τα υπέρ του αγώνος της αληθείας μέσα όσα παραχωρεί η συνείδησις, ώστε δυστυχώς η δράσις υπέρ τούτου απόλλυσι τα δικαιώματα αυτής. Και όμως, θα ερευνησωμεν παντού, όπως υπό το προσωπίον του σκεπτικισμού, του ψευδώς μελαγχολικού, του δήθεν φιλοσοφικού, ανακαλύψωμεν την εικόνα των ηθικών δολοφόνων, ων η εξέγερσις της ενεργείας είναι η συνθήκη, εν η με μαύρους χαρακτήρας ενεχαράχθη η εκμετάλλευσις της αληθείας και του καθήκοντος. Κατερρίψατε τα ευγενή του αγώνος στοιχεία, ανεπτύξατε των αντιπαθειών τα ένστικτα, όπως καταστήσητε την καλλιτεχνίαν πλειότερον δυστυχή. Πλην, ταπεινούται η ψυχή του πάθους τούτου, και ανυψούται μόνον η αδέκαστος, η ειλικρινής, η αληθής ομολογία εις ην ολοψύχως αφιερώθημεν.

Την δεσποινίδα Βερόνη εξετιμήσαμεν αρκούντως εις την πιστήν αναπαράστασιν χαρακτήρων υψηλών. Εν τη αισθητική και ηθική διαμορφώσει του δραματικού έργου, είναι η σκηνική ζωογόνησις ήτις εξημερώνει τας καρδιάς δ' αισθημάτων αγνών, ευγενών, θερμών. Η ημετέρα καλλιτέχνης δεν ανάγεται εις την τάξιν εκείνων οίτινες παντελώς αγνοούσι τους δραματικούς κανόνας, οίτινες δεν ησθάνθησαν ποτέ την ανάγκην παιδεύσεως και μορφώσεως, οίτινες αγνοούσιν της ηθοποιϊκής τέχνης τα μυστήρια, οίτινες αγνοούσιν ότι η δραματική ανάγνωσις είναι κάπως διάφορος της κοινής αναγνώσεως ή του εν εκκλησίαις «Πάτερ ημών», ή του εν τοις σχολείοις *Ξενοφώντος*. Ανάγεται αύτη εις τον νέον πυρήνα του μέλλοντος, και δικαίως πρέπει να έχη πεποίθησιν ότι ανέρχεται επί της κορυφής της κλίμακος των υποκριτικών προσόντων. Εγεννήθη καλλιτέχνης· δεν εγένετο τοιαύτη δια της μαθήσεως και της τέχνης, και δεν στερείται του εμφύτου εκείνου πυρός, του θείου εκείνου ταλάντου, των εξόχων εκείνων προνομίων άτινα συγγενώνται μετά της ιδιοφυίας. Το δημιούργημα του δραματικού ποιητού ενσαρκούται εν τη καλλιτέχνιδι ημών, λαμβάνει την πνοήν, και δια των μαγικών χαρισμάτων της μουσής, ερμηνεύει τας μύχιας εκείνου εμπνεύσεως, και μεταδίδει τας ιδέας με τους ζωηροτέρους χρωστήρας, με τας θελκτικωτέρας εκφράσεις. Είναι όντως δημιουργός φαντασία, είναι ψυχική δύναμις, είναι ατελευτήτων καλλιτεχνικών μυστηρίων θεία ιέρεια.

Το ηγεμονικόν μεγαλείον εκπλήσσον, η καταδιωκομένη της αθωότητας μορφή, η αναπαράστασις χαρακτήρων ευγενών, ευρίσκουσι εν τη ημετέρα καλλιτέχνιδι πιστόν ερμηνευτήν. Δεν θ' απαντήσει τις βλέμμα καταχθόνιον, απαίσιον διαχέον την φρίκην, τον τρόμον, τον φόβον, ουδέ κινήσεις παραφόρους, μανιακάς, διερμηνευούσας την κακούργον φύσιν και την θηριώδη κακίαν. Δεν θα παραστήση προ της φρικώδους αγωνίας του θανάτου, ουδέ θα ίδη το θύμα της αρετής έξαλλον εκ της κοινωνικής καταδίκης, πληρούν ωρυγμών την σκηνήν. Η των παθών απεικόνισις, ο της δυστυχίας και των ατυχημάτων του θύματος αντικατοπτρισμός, δεν εξέρχεται των ορίων, άτινα απαντώμεν εν τη αληθώς καλλιτεχνική περιόδω.

Πλην, η ποιότης των δραματικών έργων, ήτις κατά μέρος συντελεί εις την πιστοτέραν και θερμοτέραν εξυπηρέτησιν των σκοπών του ελληνικού θεάτρου, δεν συνεβλήθη εις το να αναδειχθώσιν εκείνοι, οίτινες εν τη μεγάλη αυτών αγαθότητι εδέχθησαν υπερηφάνως, ως ο μέγας Devrient, ο πολύς Dessoir, και αυτός ο Rossi, του πάθους τας ψυχράς συμπαθείας. Βλέποντες τους υιούς του Βρούτου τιμωρουμένους ή τον Δον Καίσαρα εν τη *Νύμφη της Μεσσήνης*, του Σχιλλέρου, δίδοντα εαυτώ τον θάνατον, ή τον Ιούλιον Καίσαρα, υποκύπτοντα εις τα ξίφη του Κασσίου και Βρούτου, ή την Δισδαιμόναν και την Κορδηλίαν πιπτούσας θύματα της απάτης, ή την Αυριλιανήν παρθένον ερμηνεύουσαν την ανταπόκρισιν ιεράς τινος αρμονίας, ή τον Εγμόνδον του Γκαίτε παρουσιαζόμενον με το τραγικόν πένθος, την Λεονόραν, το φάντασμα του Μάκβεθ, την Ιουλιέτταν, την Λουκρητίαν, βλέποντες δρώσαν εποχήν ασχέτων προς ημάς εθνικών γεγονότων ή κοινωνικών συμβάντων θα επροτιμώμεν βεβαίως εικόνα ιστορικών αναμνήσεων αναγομένων εις αυτόν τον εθνικόν βίον. Η ευχή αύτη ήρξατο οπωσδήποτε πραγματοποιουμένη, διότι μεταξύ των άλλων, η *Γαλάτεια* και η *Μερόπη* απέδειξαν πληρέστατα, ότι εάν η καλλιτέχνις ημών αφοσιωθή πλειότερον εις έργα σχετιζόμενα προς της αληθούς ελληνικής κοινωνίας τας δικαίας απαιτήσεις, θα ελάμβανε πλήρες το προνόμιον της καλλιτεχνικής ιδιοφυίας. Συν τοις άλλοις, το μουσικόν αυτής τάλαντον είναι ύψιστον πλεονέκτημα· ευρεία και απεριόριστος δύναται να καταστήση η θαυμαστή δεσποτεία της ωδής, ήτις αναβιβάζει όντως εις διευγεστέρους ορίζοντας, ένθα τις αναπνέει την άρρητον ειρήνην βελτίονος κόσμου, ένθα το ωραίον συνδιαζόμενον μετά του χαρίεντος παράγουσι την τερπήν εκείνην γοητείαν,

την ζωηράν αισθητικήν έκφρασιν προ της μαγικής μορφής. Ο Πλάτων συνεβούλευε τους μαθητάς του να θύωσιν εις τας Χάριτας, υπεδείκνυε δε ότι αύται πλούσια θα διανείμωσι τα δώρα και εις τους μάλλον αμούσους. Νυν φαίνεται ότι η καλλιτέχνης μας επροικίσθη με παν ό,τι των Χαρίτων η ευμενής προστασία ηδύνατο να χορηγήση εις ψυχήν αφοσιωμένην εις την μουσικήν ευπάθειαν. Η ιδέα του ωραίου, η εξωτερικήσεις των εικόνων του ιδανικού κόσμου, η υποτύπωσις πλάσεως ολοκλήρου παρίστανται με μαγικήν μορφήν υπό της σεμνής ηρωϊδος, ήτις εγείρει τα αισθήματα της συμπαθείας και της λύπης, του μεγαλείου και του θαυμασμού, συναρπάζουσα δια της καταπληκτικής καλλιτεχνικής δεξιότητος την καρδίαν του θεατού, όπως την εξευγενήση, την καταστήση ευαίσθητον και ευγενή. Η αδυναμία, ο φόβος, το μίσος, η ταλαιπωρία, η αστάθεια, κεκρυμμένοι εν τη ευμεταβλήτω διανοία εκσπώσιν, οπότεν εν τη καλλιτεχνική δράσει αναπαρίστανται της μοίρας αι περιπέτεια.

Κόσμος όλος εκτάκτου ιδιοφυίας εγκρύπτεται εν νεαρά αριστοτέχνιδι· δεν ηδυνήθημεν να αποθαυμάσωμεν αυτήν τελείως, διότι και η ολιγοχρόνιος εν τη ημετέρα πόλει διαμονή της, και η μικρά σειρά των παραστάσεών μας αφήρεσαν το δικαίωμα τούτο· όμως αν και δια των ολιγίστων από σκηνης εμφανίσεων αυτής μας εξέπληξε, μας εγοήτευσε, μας προσήλκυσεν εις το να συνταυτισθώσιν αι ευγενείς ιδέαι, οι πόθοι, αι ελπίδες υπέρ του ευγενούς σκοπού, φανταζόμεθα εάν ενεφανίζετο ως υπερήφανος ηρωϊς αρχαίου δράματος, ως εστεμμένη παρθένος μεγάλου μαρτυρίου, ως μουσηγέτης ημίθεος, οποίαν κατάπληξιν θα προυξένει, μη περιοριζομένη ως νυν εις τον μονομερή και αιώνιον χαρακτήρα του έρωτος και της απελπισίας, εις τας μόνας εικόνας, αίτινες κατέκτησαν την νεωτέραν δραματοουργίαν, καθ' ην μάτην τις αναζητεί πρότυπον ανθρώπου λελυμένου εκ της γήινης συνθήκης, ελευθέρου, και μη προσκεκολλημένου εις την πεζότητα του πραγματικού κόσμου. Μάτην θα ερευνηση όπως ανεύρη ιδανικό τι, ου να συνδέση το μεγαλείον με την ηθικήν ελευθερίαν μεγάλων πράξεων και αλησμονήτων συμβάντων. Η νεωτέρα δραματοουργία νομίζει ότι πρέπει να διαθέτη πάντοτε το παρόν, μη θίγουσα του παρελθόντος τας αθανάτους σελίδας, του αμετακλήτου τούτου κόσμου, ον δεν μεταφέρει πλέον η φαντασία επί της αδιαλλάκτου σκηνης.

Μάτην θ' αναζητήση τις την ηρωίδα του Κολωνού κατακτώσαν σύμπαν το άστυ, ή αναμένων να ίδη αναβαίνουσαν του Χάρωνος την κλίμακα, την Κλυταιμνήστραν, ή εμφανιζομένην την σκιάν της Ηλέκτρας προ συμπάσης της κοινωνίας. Φευ! Η γηραιά Πυθία προεπορεύθη εις

της ειμαρμένης την λατρεία, εγκαταλείψασα την βασιλικήν του μαγνείου στοάν έρημον και καταρρέουσιν υπό το βάρος των αιώνων...

Οφείλει η ημετέρα καλλιτέχνης ν' αφοσιωθή εις την σκηνήν του εθνικού δράματος, ουχί βεβαίως όπως εννοούσι τούτο οι σημερινοί δράσται τοσούτων θεατρικών εγκλημάτων, ουδέ οι ζητούντες να μεταβάλλωσι το θέατρον εις οίκον ηθικής πανωλεθρίας και εξευτελισμού, ουχί όπως εννοούσιν οι αγύρται να εκμεταλλεύονται ό,τι ιερότερον επιδιώκει, και ό,τι τιμαλφέστερον επιζητεί. Το θέατρον έχει ανάγκην νέας ζωής, νέου αίματος, νέου οργανισμού· ερρέτωσαν τα συντάγματα και αι πανστρατίαι των πράβων, αίτινες εβεβήλωσαν το απαραβίαστον της σκηνής, το ιερόν τούτο της αναπλάσεως βήμα, ένθα ανεβίβασαν τους *λωποδύτας* και *λούστρους*, όπως υποδυθώσι πρόσωπον κόμητος ή και απλού μεσαιωνικού στρατιώτου. Ερρέτωσαν οι εξευτελισμοί εκείνοι των ατομικών συνδέσμων και η συνεχής του πλανητικού βίου ταλαιπωρία. Να καθαρισθή το θέατρον, να απολυμανθή δια των αποτελεσματικώτερων οξέων, και να παραδοθή εις εκείνους, οίτινες συναισθάνονται την αξίαν του, τον σκοπόν του, και την ιερότητά αυτού. Ας παύση πλέον η αηδής, η ασύγνωστος κωμωδία του δράματος, ένθα ουδόλωσ παράδοξον να ίδη τις και πάλιν εν στενή συναφεία τα όλως αντίθετα, τας τραγικάς κωμωδίας και τας κωμικάς τραγωδίας.

Η ιδιοφυία οργάζει εις την νεότητα, ως απέδειξεν η αρχαία δραματική πλειάς, και νυν, ως απαντά τις παραδείγματα εις τα έργα του Σχιλλέρου και του Γκαίτε, του Σαικσπείρου και του Αλφιέρη· εις την νεότητα ανήκει η παραγωγική ενέργεια, η επιμεμηλημένη εργασία και η ώριμος δράσις. Τούτο είναι δικαίωμα, όπερ ουδείς δύναται να αφαιρέση απ' αυτής. Εις την νεότητα εδόθη το προνόμιον της αισθητοποιήσεως, και της μιμήσεως του φυσικού μεγαλείου, διότι κατά τον Αριστοτέλη, τελεία ποιήσις είναι η απλή της φύσεως μίμησις· αύτη ο ανώτατος τύπος, η θεμελιώδης γνώμη, το υψηλόν αξίωμα. Η νεότης είναι προωρισμένη δια τα μεγάλα έργα· εν αυτή οφείλει να διαλάμπη λαμπρά και γενναία ιδέα, και εν τη μεγαλοφροσύνη αυτής να ενυπάρχη εις μέγας, υψηλός, θείος σκοπός.

Την σεμνήν παρθένον, την νεαράν αριστοτέχνιδα, κρίνομεν από της απόψεως ταύτης. Εζητήσαμεν εν τη καλλιτεχνική αυτής ενεργεία τα στοιχεία, άτινα αποτελούσι το μόνον συστατικόν της αληθούς καλλιτεχνικής αξίας, και τα ανεύρομεν. Ίσως παραμένουσι εισέτι άγνωστα

ταύτα παρά τοις πολλοίς, ίσως παρορώνται, ίσως και να μην αναγνωρίζονται. Πάντα ταύτα δύναται ν' αναμένη τις παρ' εκείνων, οίτινες δεν συναισθάνονται τι εστίν *αλήθεια*.

Πλην, εις την υψηλήν ταύτης προστασίαν ταχθέντες, ανελάβομεν, και θα εργασθώμεν πάση δυνάμει, όπως επιτελέσωμεν το επιβαλλόμενον καθήκον. Ουδείς δεσμός μας εξαναγκάζει εις την δι' ωρισμένα άτομα θερμήν ενέργειαν, ουδεμία υποχρέωσις, ουδεμία συμπαθεία, εκτός της συνειδήσεως. Είμεθα βέβαιοι, ότι αι πεποιθήσεις ημών δεν επιβαρύνονται υπό της απάτης, ουδέ τα τέλεια χαρακτηριστικά της αληθούς ικανότητος παρεστάθησαν προ ημών με αλλοίαν όλως μορφήν. Υποστηρίζομεν την καλλιτεχνίαν, και τους αληθείς καλλιτέχνας, εις ούς δεν εδόθη ο ηθικός νόμος, αλλ' «ενεχαράχθη υπό της φύσως εν τη καρδία των», ως είπεν ο μέγας Κλωπστόκιος. Υποστηρίζομεν την μεγαλόνοιαν, ήτις θα θραύση με το σκλήπτρον της υπεροχής τα κοινά όρια, θα εγκαταλείψη την πεπατημένην οδόν, και θα προβή εις τα προδιαγεγραμμένα, αντάξια της ευμενούς θείας χάριτος, σχέδια.

Τας μεγάλας ψυχάς ένθα ενυπάρχει θαυματουργός δύναμις, αφαιρετική ισχύς, έκτακτος δεσμός υψηλών χαρισμάτων, έξοχος διδακτική ικανότης, γνωρίζει τις να τιμά δεόντως, και τας μεγάλας καρδιάς, ένθα βασιλεύει η ευγενής αισθητική διαμόρφωσις, η τελεία ισχύς προς ανάπλασιν επί του σκηνικού κόσμου και αναγέννησιν, και ένθα εγκρύπτεται η υπερήφανος της υποκριτικής καλλιτεχνίας μορφή.

Αποβλέποντες εις θείαν καταγωγήν της αριστοτέχνιδος νύμφης, της σφριγώσης ταύτης νεανικής υπάρξεως, ελπίζομεν, αφού αποσβεσθώσι τα απαραίτητα σφαλματίδια, και εκμηδενισθώσιν αι πρώται αδυναμιαί αι συμπαρομαρτούσαι εις την πληθύν των προτερημάτων, και δια καταλλήλου παρασκευής και επιμελούς έτι μαθήσεως κατορθωθή πρωτοτυποτέρα τις ιδιοφυία, τότε να δυνηθή θαρρούντως η ταλαίπωρος σκηνή ημών να καυχηθή, ότι απέκτησε τέλειον τύπον δυνάμενον να εξυπηρετήση μεγάλως παν ό,τι απαιτείται, δια να κατασταθή αύτη, αξία του προορισμού της.

...Η δεσποινίς Βερώνη εμφορείται υπό ετέρας τινος δυνάμεως μάλλον θερμουργού, υπό χαρακτήρος τινος ηθικής παραγωγής, υπό μυστηριώδους τινος γοήτρου προσβάλλοντος παραυτικά την καλλιτεχνικήν διάπλασιν του θεατού. Σαγηνεύει, χωρίς να επιδεικνύη τίνος μέσου ποιείται χρήσιν. Ως ο Σαϊκσπήρος περιγράφει το θέαμα των ψυχών γινομένων έρμαιιον «της μουσικής φρενηλασίας», και ο Ουγκώ ομιλών περί έρωτος, συνεπιφέρων ότι «άμα γυνή τις διαβή ενώπιόν σου φωτοβολούσα σε κατέστρεψε, την ηγάπησας»· ούτω και η ημε-

τέρα καλλιτέχνις εκ πρώτης όψεως επιδεικνύει ιδιαίτερα τينا προνόμια άτινα καθιστώσιν αυτήν όντως γόησσαν δύναμιν. Ίσως τα δάκρυα άτινα αποσπά από των οφθαλμών δεν έχουσιν εις πάντας την αυτήν ιερότητα. Ίσως και μειδιάμα σατανικόν απήντησε κατά τας συγκιτικώτερας στιγμάς της σκηνικής δράσεως, δεν έπεται όμως εκ τούτου ότι δύναται να δημιουργηθή και μεσότης τις· και τούτο, διότι όπως ο έρως είναι ή μέγας ή γελοίος, ούτω και των θεατών η ιδιοσυγκρασία ή συγκίνησις ή ειρωνία· τοιούτον δυστυχώς αποτέλεσμα συνεπέφερε η εσχάτως αναπτυχθείσα μωρά διαμάχη, ήτις τοσοούτον εξημίωσε τους δύο αστέρας αφ' ων αναμένει το φως η πτωχή ελληνική σκηνή. Ο εις μέχρι του παρόντος, ο έτερος του μέλλοντος. Ευρέθησαν και κριτικοί ανόσιοι, και υποστηρικταί υπερβολικής αξίας, και διώκται μικροπρεπούς χαρακτήρος· αδιάφορον· ηθέλησαν ν' αποδείξωσιν οι μεν τα καλαισθητικά χαρίσματα, οι δε το έκτακτον προσόν της ακοής των δια να διακρίνη εις τι μέταλλον η ακουομένη φωνή ανήκει, οι δε να δημιουργήσωσι ψεύδη ανυπόφορα γινόμενα αστραπιαίως πιστευτά, καθ' ότι «je grösser die Lüge ist, desto leichter wird sie geglaubt». Εσχάτως ανεπτύχθη τοιούτος θεατρικός αναβρασμός, ώστε εν τη κακίστη αυτού εφαρμογή ηδύνατο τις αξιόλογα να βλέπη τον πωλητήν του *passa-tempo*, να κρίνη περί της *Μερόπης* ή τις *Λεκουβέρρ*· πιθανόν ο κύριος ούτος να ήναι μεγαλοφυία· δεν αντιλέγομεν· πιθανόν να ήναι μέγας νους, να εμπνέηται, να μεταρσιούται, να τω φαίνωνται τα φυστίκια ως αποσπασθέντες μαργαρίται από περιδεραιού νύμφης· μάλιστα· δεν έπεται όμως εκ τούτου ότι και η κρίσις αυτού δικαία έστιν. Ευρίσκεται τις εις την δυσάρεστον θέσιν να ερωτάται παρά κομπάσου ή άλλου τινος τοιαύτης συνωμοταξίας, πώς ευρίσκει την δείνα σκηνήν, –καθ' ην εννοείται, μόνον ψυχολογική έρευνα, μελέτη επισταμένη και αισθητική δύναμις δύναται να ανεύρη την αληθή αξιαν· άνευ εσκεμμένης μελέτης, βασίμου πεποιθήσεως, επισταμένης και ακριβούς εξετάσεως, εγράφησαν τόσα, όσα εάν παραβληθώσιν προς το μέγα της εποχής μας ζήτημα, του Ζάππα ή της καθόδου των οικονομολόγων, θα υστερήσωσι πολύ κατά ποσότητα. Και το αποτέλεσμα; Και η εκ τούτου ωφέλεια;... Μα την Νέμεσιν, δειλιώμεν ελευθέρως να το ομολογήσωμεν, αν και πάντες δύνανται να το υποθέσωσι.

Η κ. Παρασκευοπούλου ήτο και διαμένει καλλιτέχνις, αξία θαυμασμού και λατρείας· η εποχή αύτη τη χρεωστεί μεγίστην ευγνωμοσύνην· διότι νυν το δράμα ανέλαβε και πάλιν τον πρόποντα χαρακτήρα, νυν εύρε την αξιαν του· νυν υπερηφάνως κατεπατήθη ο γελοίος εκείνος της κωμωδίας συνασπισμός, όστις κατέστρεψε τον αληθή σκο-

πόν του θεάτρου, εκμεταλλευθείς αυτόν χάριν του υλιστικότερου των συμφερόντων. Η κ. Παρασκευοπούλου ειργάσθη δια τούτο. Ηγωνίσθη, και το κατώρθωσε. Εύγε της. Πλην, όταν ο φθινοπωρινός άνεμος δια της παγωμένης αυτού πνοής διαχύση ήρεμα επί του ανθισμένου ρόδου την ψυχρότητά του, όταν ο ήλιος του δύνω αφίνη τούτο ορφανόν των ευεργετικών του ακτίνων, όταν τούτο αποκαμών εκ της αύρας των Ζεφύρων, εκ της αρμονίας των χρυσαλλίδων, εκ της δρόσου της πρωίας, κύπτει προς την γην, ω, τότε κλείει το ωραιόν της ζωής του βιβλίον, και αι σελίδες του πληρούνται αλησιμονήτων αναμνήσεων· ζη και τότε, αλλά με αναμνήσεις. Ούτω και η ηρωίς, η μάρτυς καλλιτέχνις, ηγωνίσθη, έδρασεν, εστέφθη με τους δροσερωτέρους της δάφνης κλάδους, ερραντίσθη με τα πολυτιμότερα των ανθέων μύρα, εχαιρετίσθη με την αγάπην και την λατρείαν των ευγενεστέρων καρδιών· πλην, το μαρτύριον του βίου απαιτεί, όπως αι καρδίαι αύται μη βλέπωσιν επί πλέον αυτήν μαρτυρούσαν, αγωνιζομένην με θέλησιν αλλ' ουχί και με δύναμιν, με αγάπην αλλ' ουχί και με θάρρος, με ελπίδα αλλά και ουχί και με γενναιότητα.

Είναι εικών πλέον, ένθα τις θ' ανακαλύπτη μεγάλας αναμνήσεις· θα δακρύη προ αυτής, θα συγκινήται, και θα προσφέρη τον ευώδη της ευγνωμοσύνης λιβανωτόν. Θα ήναι η υψίστη τιμή του, όπως θα ήναι και το ύψιστον καθήκον του.

...Αλλά, κατά το έαρ της ζωής, όταν δια των χρυσών πτερύγων της φαντασίας και των ονείρων προσεγγίσωμεν τον ουρανόν, και με την καλλονήν αυτού κοσμήσωμεν τον ψυχικόν κόσμον, τότε θ' ανεύρωμεν τους απαραίτητους εκείνους χρωστήρας δι' ων ζωηράν και θαυμαστήν την καλλιτεχνικήν θα καταστήσωμεν εικόνα. Νέα αυγή χαριτωμένη, μαγική, φωτεινή, ανέτειλε: το έαρ της εξιδανικεύσεως του καλού· αύτη η αλήθεια, και κατά τον Πυθαγόραν «σιγάν την αλήθειαν χρυσόν έστι θάπτειν».

Η δις Βερώνη μόλις προ ολίγου εγνωρίσθη πως υπό της κοινωνίας. Διαμένει κατά το πλείστον άγνωστος, έστω και αν το ερευνητικόν της κριτικής βλέμμα ενόμισεν, ότι εισέδυσεν εις την άγνωστον ταύτην πλαστικήν δημιουργίαν. Έστω· ενόμισεν ότι ανεκάλυψε κάτι τι εκ της ερευνήσεως ταύτης, και τούτο, δια να μη πάη η δουλειά χαμένη. Το κάτι τι τούτο, είναι το μόνον προτέρημα όπερ συναπεκόμισε. Και δια να πληρωθή ο χώρος των άλλων χαρισμάτων, άτινα δεν ηδυνήθη ν' ανακαλύψη αραδιάζει όλα τα ελαττώματα όσα εχρειάζοντο, και ιδού την βλέπομεν ψυχράν, μη συνασθαινομένην, ρίπτουσιν τα βλέμματα εκτός της σκηνης αδιαφορούσα δια ταύτην, στερουμένην κινήσεως, σκηνικής δράσεως, και ηθοποιϊκής ενεργείας.

Η νεαρά καλλιτέχνις ημών εθωρήθη ψυχρά! «Le feu qui semble éteint» πιθανόν να μη εθέρμανε και ψυχράς τινας καρδίας, διότι «Assez de leur complots l' infidele malice, a nourri le desorde et la sedition». Η εις πάσαν ευγενή και μεγάλην πράξιν συμπαρομαρτούσα αντίπραξις, και νυν αρκούντως εξεδηλώθη δια του ψεύδους, διασπείρασα πτωχαλαζονείας τινος τα ποταπά ένστικτα, ίδια εις μικρούς και ανελευθέρους, διότι κατά τον Σοφοκλέα «ελευθέρου μόνον ανδρός ταληθή λέγειν». Της αληθείας μόνον επεκαλέσθημεν την ευμενή προστασίαν, και θα εμπνευσθώμεν μόνον από το κάλλος αυτής, όπερ κατά τινα φιλόσοφον «ουκ έστιν ζωγράφος ουδ' ανδριαντοποιός όστις αν πλάσαι».

Δεν σκοπώμεν επί του παρόντος να αναιρέσωμεν ταύτα, αφού μάλιστα εισίν απόρροια βεβιασμένης και αμελετήτου εργασίας, καθ' ότι επιφυλλασσόμεθα εν ειδική μελέτη να εκθέσωμεν, εν καιρώ τω δέοντι, εν προς εν τα έξοχα προτερήματα, τα χαρίσματα, την ηθικήν και διανοητικήν μόρφωσιν, την ανάπτυξιν, και τα πολύτιμα εφόδια άτινα ανεύρομεν εν τη ημετέρα νεαρά καλλιτέχνιδι παρακολουθήσαντες μετ' ακριβείας και τας ελαχίστας λεπτομερείας εν τη καλλιτεχνική δράσει αυτής, εν η ανευρίσκομεν μέγαν πυρήνα ευτυχούς θεατρικού μέλλοντος. Το ομολογούμεν· θα το αποδείξωμεν δ' όσον δυνάμεθα να συγχαρώμεν ημάς αυτούς, διότι εκ των πρώτων προσεφέραμεν την ασθενή ημών υπηρεσίαν εις τοιούτον ευγενή αγώνα.

Θα έλθη εποχή καθ' ην θα λέγωμεν μεθ' υπερηφανείας «Την είδα! την ήκουσα». Νυν, ας ελπίση δακρύουσα, ας αναμένη στεναζούσα· διότι «ό,τι καλόν, ό,τι ωραίον εις την γην αυτήν πικρά να κλαίη και να πάσχη πέπρωται» ως είπεν ο μέγας ποιητής της δαφνώνων της Μυτιλήνης.

Όνειρα πραγματοποιούμενα, πόθοι εκπληρούμενοι, ελπίδες λαμβάνουσαι πραγματικήν αξίαν, ευχαί επιτελούμεναι, ευγενείς και αγναί επιθυμιαί μη μένουσαι ανεκτέλεστοι. Ιδού η αρχή του καλλιτεχνικού σταδίου της Αικ. Βερώνη. Εις το ψυχρόν είδωλον της καλλιτεχνίας εμφυσά νέαν πνοήν, πλείονα ζωήν, θερμότεραν δράσιν, ευτυχεστέραν ζωήν... Εν τη πολυκυμάντω συγχρόνω ιστορία του Ελληνικού θεάτρου, ένθα εις το μαρτυρικόν αυτού στάδιον ευγενείς αγωνισταί συναπεκόμισαν ηρωϊκών αναμνήσεων εικόνα, ένθα τόσαι υπάρξεις κατέστησαν θύματα του υπέρ της καλλιτεχνίας ζήλου των, εκεί είναι το καθήκον σου, σεμνή ηρωϊς, είναι η τιμή σου ευγενής του Βοσπόρου νύμφη.

[Η. «Ελληνικόν θέατρον. Αικατερίνη Βερώνη», *Η Φύσις*, έτος Γ', αρ. 22, 25 Οκτωβρίου 1892, σ. 171, 174· αρ. 23, 5 Νοεμβρίου 1892, σ. 183-184· αρ. 24, 15 Νοεμβρίου 1892, σ. 190-191].

**Το ελληνικόν θέατρον.
Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau.
Αικατερίνη Βερώνη**

Υψηλού αναστήματος, ευγενεστάτη, αξιοπρεπής με υποδέχεται κρατούσα χειρόγραφον, προφανώς μέρος μελετωμένου δράματος.

— Η θεατρική εφέτος κίνησις είναι ικανοποιητική;

— Θλιβερωτάτη εν γένει η κατάστασις του θεάτρου. Το κοινόν αφοσιούται εις το κωμειδύλλιον και το δράμα μένει ανυποστήρικτον. Ειργάσθημεν, εμοχθήσαμεν δι' αυτό και ήδη είμεθα ηναγκασμένοι να παίζωμεν και κωμειδύλλια προς α ουδεμίαν, εννοείται, αισθάνομαι συμπάθειαν.

— Η δημοσιογραφία;

— Εκτελεί κάλλιστα το καθήκον της.

— Δραματικούς συγγραφείς, νομίζετε ότι έχομεν; Ποίον κυρίως;

— Τον Βερναρδάκη.

— Ο Κορομηλάς;

Απήντησε τώσον σιγά, ώστε τίποτε δεν ήκουσα. Εκ του τρόπου όμως της απαντήσεως, ηννοήσα ότι δεν θα εξεφράζετο μετ' ενθουσιασμού.

— Περί κριτικής;

— Αρκετά ευόϊωνος. Την αποδέχομαι, αρκεί να είναι αδέκαστος και αληθής.

— Ο Πετσάλης, πως σας φαίνεται;

— Καλός, όταν δεν χαρίζεται.

— Και μετά την θερινήν περίοδον θα σας έχωμεν εις Αθήνας;

— Αδηλον.

— Ποιόν ρόλον συμπαθείτε περισσότερο;

— Της Λεκουβρέρ.

— Τον κ. Ταβουλάρην πως τον ευρίσκετε;

— Κάλλιστον.

— Πού νομίζετε κυρίως, ότι επιτυγχάνει;

— Εις τον Άμλετ.

— Ο Αρνιωτάκης;

— Ήτο άλλοτε πολύ καλός. Εν έχει ελάττωμα, ότι είναι αδρανής.

— Του Λεκατσά, ποιος ρόλος σας αρέσει;

— Ο του Εμπόρου της Βενετίας.

— Συνειργάσθητε μαζί του;

— Μάλιστα· εις τον Άμλετ.

- Ο Πετρίδης;
- Εις τα πατρικά μέρη κάλλιστος.
- Ο Κοτοπούλης;
- Πολύ καλός.
- Ο Ζάνος δεν σας φαίνεται λεπτότερος του Παντοπούλου;
- Μάλιστα.
- Και η ετέρα συνάδελφός σας, η Κυρία Παρασκευοπούλου;
- Καλλίστη ηθοποιός, ανταξία της φήμης της.
- Ο κ. Αλεξιάδης;
- Κάλλιστος· λυπηρόν ότι ο ατυχής πάσχει.
- Ποίον δράμα έχετε τώρα υπό μελέτην;
- Την Μυζότ.
- Χθες είχομεν και τον Λευκόν δράμα.
- Ναι, το είχον φέρει και εις ημάς. Ήτο σφάλμα να παιχθή το δράμα τούτο ως εκ της υποθέσεώς του.

Η συνέντευξις μετά της δεσποινίδος Βερώνη ήτο καιρός να λήξη. Ησθάνθη ηδύτατα εκ της αναστροφής εκείνης, καίτοι τόσω βραχείας. Νομίζων άλλως τε ότι μάλλον αυτή δια του διαπεραστικού βλέμματός της, των βραχειών απαντήσεων και της επιτηδείας επιφυλάξεώς της εισεχώρει μάλλον εις τον νουν μου έκρινα καλόν να παύσω τας ερωτήσεις μου. Η δεσπ. Βερώνη ομολογουμένως δεν στερείται ταλάντου, η φωνή της ασκεί ιδιαιτέραν τινά επίδρασιν, αλλ' η ευγένεια του ήθους της, οι επιμελημένοι τρόποι της και η απέρिटτος καλοκαγαθία της συνετέλεσαν, όπως η αρχική εντύπωσις και εκτίμησίς μου επί μάλλον επιρρωσθή.

[Δικ, «Το ελληνικόν θέατρον. Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau. Αικατερίνη Βερώνη», *Η Φύσις*, έτος Δ', αρ. 12, 23 Ιουλίου 1893, σ. 92-93]

Ευτύχιος Βονασέρας

Για τον Ευτύχιο Βονασέρα

Μακρυνά από την πατρίδα του που αγάπησε, που πόνεσε, που υπηρέτησε τόσα χρόνια ως επίλεκτος της θείας Τέχνης ιεροφάντης μακρυνά από τη στοργή και τις περιποιήσεις των συγγενών των, μακρυνά απ' όλους εμάς που τον γνωρίσαμε, τον εκτιμήσαμε, και είδαμε την πολύτιμη συμβουλή του στον αγάριστον αγώνα μας, έσβυσεν ο καλλιτέχνης με τα ωραία ιδανικά, ο ακαταπόνητος, ο ακατάβλητος μαχητής, ο αληθινός εμπυχωτής των εκλεκτών έργων, που σημείωσαν ένα περίλαμπρο σταθμό στα θεατρικά μας χρονικά.

Έπειτα από τον αλησμόνητον ερμηνευτή των Σαιξπηρείων μεγαλουργημάτων Νικόλαον Λεκατσά, ο Ευτύχιος Βονασέρας είναι ο δεύτερος εκλεκτός μας συνάδελφος, που βρήκε την αιώνιαν ανάπαυση στο ίδιο ξένο χώμα.

Όπως ο Λεκατσάς και ο Ευτύχιος Βονασέρας αφού θυσίασαν την καλλιτεχνική τους ύπαρξη στο βωμό της Τέχνης, και είδον το ναό της να γίνεται οίκος εμπορίου, αφού πολέμησαν ακόμα κ' ένοιωσαν ότι το τίμιο φραγγέλιό τους δεν μπόρεσε να διώξη τους παρησάκτους, έσκυψαν περίλυποι το κεφάλι, και με την πίκρα στην ψυχή, μεγάλοι στη δοξασμένη ήττά των, προτίμησαν να εκπατρισθούν, για να ζητήσουν αλλού οπαδούς της τέχνης των, αφού οι χτεσινοί δικοί τους αλλαξοπίστησαν και προσκύνησαν τα νέα είδολα.

Ναι... Πρέπει νάχουμε το θάρρος ν' αντικρύζουμε την πραγματικότητα, και να δίνουμε στα γεγονότα το αληθινό τους όνομα.

Ο Ευτύχιος Βονασέρας έπεσε θύμα της μεταστροφής των θεατρικών μας πραγμάτων, υπό το καταθλιπτικό πέλμα της οποίας σφαδάζουν σήμερα και άλλοι ευγενείς αγωνισταί, που βλέπουν τις πολύτιμες δυνάμεις των καταφθειρόμενες εις το να οικοδομούν επάνω στην άμμο για τον εαυτό τους, ενώ αδιάκοπα πυργώνεται η ευτυχία των ολίγων.

Για τούτο τα δάκρυνά μας για το θάνατο του Ευτυχίου Βονασέρα στεγνώνουν αμέσως από το αναμμένο σίδηρο της αγανακτήσεως, που μας φέρνει ο πόνος ο απέραντος, σαν βλέπομε ποια μοίρα σκληρή περιμένει εκείνους, που πρόσφεραν τον εαυτό τους ολοκαύτωμα στην Τέχνη, Πανδώρα για μερικούς, απάνθρωπη μητριά για τους εκλεκτούς.

Και ο Ευτύχιος, με το θάρρος που πάντα τον χαρακτήρισε, περήφανα έστρεψε τα νώτα προς τη δημιουργηθείσα νέα θλιβερή κατάσταση, εξετόξευσε ένα από τα περίφημα σαρκαστικά του χαμόγελα, κ' έφυγεν από την πατρίδα του με την απόφαση να μην ξαναγυρίση.

Φίλος που γύρισεν από τα ξένα εκείνα χρώματα ακόμα χτες μ' εββαίωνε πως όταν πρότεινε στον Ευτύχιο να γυρίσουν εδώ, αντίκρουσε μια τόση εκφραστική ματιά του, ένα τόσο πικρό χαμόγελο, σα να τούλεγε:

— Τι να κάνω στην αγκαλιά της μητριάς;

Γιατί μητριά στάθηκε πάντα, και τέτοια εξακολουθεί να είνε η χώρα μας σ' εκείνους που αγωνίστηκαν και αγωνίζονται για να την παρουσιάσουν ως κράτος πολιτισμένο, όπως είνε όλα εκείνα που προοδεύουν γιατί αρμονικά συνεργάζονται ο παπάς, ο δάσκαλος, ο ηθοποιός, οι τρεις μεγάλοι κοινωνικοί παράγοντες που σφυρηλατούν το μεγαλείο των εθνών.

Έτσι ο Ευτύχιος έπεσε δοξασμένος στη συνείδησι όλων εκείνων, που τον γνώρισαν, γιατί ούτε για μια στιγμή δεν έπαυσε το κήρυγμα του για μια καλλίτερη αύριον, ούτε για μια στιγμή δεν έχασε το θάρρος του, αλλ' ούτε και συνθηκολόγησε μ' εκείνους που δεν μπόρεσε να διώξη από το ναό της Τέχνης.

Το θέατρο για τον Ευτύχιο Βονασέρα ήταν θρησκεία.

Εμπνευσμένος από βαθειά πίστι προς τη μεγάλη αποστολή του θεάτρου παρουσίαζεν αριστοτεχνικά εμπυχωμένους τους ρόλους.

Αλησμόνητος Ροβέρτος στην *Τιμή* του Σούντερμαν, υπέροχος Σιμόνε στη *Φλωρεντινή τραγωδία* του Όσκαρ Ουάιλντ, συγκλονιστικός στην ερμηνεία του Όσβαλτ των *Βρυκολάκων* του Ίψεν, απaráμυλλα παθητικός ως αββάς Δανιήλ στη *Μονομαχία* του Λαβεντάν, υποβλητικός ως Γυιός του ίσκιου στο ομώνυμο δράμα του Σπ. Μελά, βαθύτατα χαρακτηριστικός ως Γάσπαρης στη *Μονάκριβη* του Γρηγ. Ξενοπούλου για ν' αναφέρω ό,τι αυτή τη στιγμή θυμάμαι – είχε τη δύναμι να παρουσιάξη τα πρόσωπα ζωντανά, ολοζώντανα, παλλόμενα από αλήθεια, απαλλαγμένα από συμβατισμό, με τη σφραγίδα της μεγάλης τέχνης, τα μυστήρια της οποίας κατείχεν ο Ευτύχιος μέχρι των εσχάτων λεπτομερειών.

Δεν είμαι εκείνος που θα ιστορήση την καλλιτεχνική δράσι, τη βαρυσήμαντη συμβολή του Ευτυχίου Βονασέρα στην πρόοδο της σκηνης μας.

Το δύσκολο αυτό έργο ανήκει στον ιστορικό του θεάτρου μας.

Εκείνο που τώρα μένει σ' εμάς όλους, που τον γνωρίσαμε καλά, είνε να κρατήσωμε για πάντα θλιβερή την ανάμνησι για τον επίλεκτο καλλιτέχνη που πικραμένος, απογοητευμένος αναγκάσθηκε να εκπατρισθή για να συνεχίση τον αγώνα, ακριβώς τότε που έπρεπε να μπορή να ξεκουραστή πάνω στις τίμιες, στις αληθινά τίμιες καλλιτεχνικές του δάφνες.

Σημ. Τα ανωτέρω δεν εξεφωνήθησαν στην καθολική εκκλησία του Αγίου Διονυσίου διότι, ως μας είπαν, δεν επιτρέπεται η εντός του ναού εκφώνηση λόγου από κοσμικούς.

[Π. Καλογερίκος, «Για τον Ευτύχιο Βονασέρα», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Γ', αρ. 63, 15 Νοεμβρίου 1928, σ. 3]

Ιωάννης Βονασέρας

Ιωάννης Βονασέρας

Και άλλος παλαιάμαχος Ηθοποιός έφυγε και επήγε να συναντήσει τόσοι άλλους συναδέλφους του που έφυγαν πριν απ' αυτόν για να γλυτώσουν τα βάσανα της προσκαίρου αυτής ζωής.

Ο Ιωάννης Βονασέρας, από την καλλιτεχνική οικογένεια των Βονασέρα εγεννήθηκε στην Αθήνα τω 1862, από τον Φραγκίσκον και την Πιπίναν Βονασέρα. Ανήλθε εις την σκηνήν νεαρώτατος εν τω 1877 εις τον θίασον του Δημοσθένους Αλεξιάδου, παρά τω οποίω και διέμεινε καθ' όλον του σχεδόν τον βίον.

Διδάσκαλον έχων τον Αλεξιάδην και την μητέρα του, επεδόθη κυρίως εις τα κωμικά και ευτράπελα μέρη, εις τα οποία κατά το μάλλον ή ήττον διεκρίθη. Μεταξύ των πολλών ρόλων, ους διέπλασε, είνε και ο Ζακ Σεπάρ εις τους *Ιππότας της Ομίχλης* εις τον οποίον μετά καταπληκτικής επιτυχίας διέπρεψε και κατ' επανάληψιν εδίδαξε.

Το φόρτε του όμως ήτο η μονόπρακτος κωμωδία *Ο φαντασικόπος* εις την οποίαν διέπλασε ένα εξαιρετικόν ρόλον, που επροκαλούσε ακράτητα γέλοια και ενθουσιώδη χειροκροτήματα.

Ενυμφεύθη την θυγατέρα του ηθοποιού Δημητρακοπούλου, την Φωτεινήν Βονασέρα, ηθοποιόν και αυτήν, εξ' ής απέκτησε τέκνα ακολουθήσαντα και αυτά το επάγγελμα των γονέων των και των πάππων των, την κ. Νίναν Νικολάου Σίλβα και την κ. Μαρίκαν Νικολάου Δελούδη.

Εις την σύζυγόν του Φωτεινήν Βονασέρα και τας οικογενείας Ν. Σίλβα, Νικολάου Δελούδη και Πιπίνας Βονασέρα, διαβιβάζομεν τα θερμότερα συλληπητήρια.

[Ανυπόγραφο, «Ιωάννης Βονασέρας», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', αρ. 135, 1 Δεκεμβρίου 1931, σ. 3]

Ιωσηφίνα (Γιπίνα) Βονασέρα

Ιωσηφίνα Βονασέρα

Εν βαθυτάτω γήρατι απέθανε και εκηδεύθη πρό ολίγων ημερών η διασημότερα, δύναται τις να εἶπη, ηθοποιός της ελληνικής σκηνής, η Ιωσηφίνα Βονασέρα, γνωστή μόνον υπό το χαϊδευτικόν όνομα Πιπίνα.

Νεαρωτάτη κατήλθεν εις την Ελλάδα εκ Σικελίας τω 1848 μετά του πατρός της, Λιτόλφ το όνομα, όστις και κατετάχθη εις την στρατιωτικήν μουσικήν της πρωτευούσης. Ενταύθα η μεταστάσα υπανδρεύθη τον Φραγκίσκον Βονασέραν, ανήλθε δε την σκηνήν το πρώτον εν τω μακαρία τη λήξει θεάτρω Μπούκουρα υπό το όνομα Πιπίνα Φραγκίσκου τω 1862 και έπαιξε την Λουκρητίαν Βοργίαν του Ουγκώ μετά των προ πολλού αποδημησάντων συναδέλφων της Παντελή Σούτσα, Ειρήνης Αληκτύρη, Ιωάννου Στρατηγοπούλου, Λ. Ιωάννου, Σωκρ. Πολιτοπούλου, Αριστομ. Βαρθολομαίου και Λ. Αναστασίου.

Η επιτυχία της ήτο τόση, ώστε η κατά το έτος 1865-66 διορισθείσα υπό της κυβερνήσεως συστηματική επιτροπή του θεάτρου, προσέλαβεν αυτήν ως απόλυτον (ως ελέγετο τότε) πρωταγωνίστριαν και ως τοιαύτη διέπλασε μετ' εξαιρετικής επιτυχίας τα κύρια πρόσωπα εν τη *Μαρία Δοξαπατρή* και τη *Μερόπη* του Δ. Βερναρδάκη. Η επιτυχία της Βονασέρα υπήρξε τσαούτη ώστε αργότερα τα έργα επανελήφθησαν δέκα και έξ φορές έκαστον εντός δύο μηνών, πράγμα το οποίον δεν είχε συμβεί δι' ουδέν απολύτως έργον μέχρι τότε, καθά δε έγγραφεν εφημερίς της εποχής «η ελληνική κοινωνία η οποία ψυχρά εφέρετο προς το ελληνικόν θέατρον και δεν μετέβαινεν εις αυτό, μετέβη πολλάκις».

Τω 1867, ότε εδόθη δια τους γάμους του βασιλέως Γεωργίου ως πανηγυρική παράστασις η *Αντιγόνη* του Σοφοκλέους, η επί τούτω συσταθείσα επιτροπή, την Πιπίναν Βονασέρα εξέλεξε να διερμηνεύση το κύριον πρόσωπον αυτής. Τόσον δε επέτυχε τότε, ώστε δημοσία την συνεχάρησαν οι βασιλείς.

Έκτοτε, επί πενήκοντα συναπτά έτη συνεργαζόμενη μετά του Δημοσθένους Αλεξιάδου, περιέφερε την ελληνικήν σκηνήν παντού όπου ωμιλείτο η ελληνική γλώσσα δρέπουσα αφθόνους τας δάφνας. Τω 1869 εν Ταϊγανίω, ότε το πρώτον μετέβη εκεί ελληνικός θίασος, συνεκρίθη με την τότε διάσημον Ιταλίδα ηθοποιόν Μπετζάνα.

Καθ' όλην την υπερπεντηκονταετή δράσιν της η Πιπίνα Βονασέρα διέπλασε και διερμήνευσε πρώτη αυτή τους εξής ρόλους: Την Νόρμαν, την Νιόβην, την Νύμφην της Μεσσήνης, την Κυρά Φροσύνην του Βερναρδάκη, την Αιμιλίαν Γαλόττη, την Λουίζαν Μύλλερ, την

Φαντίαν εις τους *Αθλίους* του Ουγκώ, την Αρχιδάμειαν εις τον *Λεωνίδα* εν *Θερμοπύλαις*, την Μήδειαν, την Ιουδίθ, την Μαρία Τυδώρ, την λαίδην Μάκβεθ, την Κυρίαν με τας καμελίας και άλλους πολλούς.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Ιωσηφίνα Βονασέρα», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Β', αρ. 38, 16 Φεβρουαρίου 1927, σ. 2]

Γεώργιος Γεννάδης

Γεώργιος Γεννάδης

Κατόπιν πολυχρονίου και βασανιστικής σοβαροτάτης ασθeneίας, η οποία επί έτη τον κράτησε κλινήρη, απέθανεν ο παλαιός καλλιτέχνης Γεώργιος Γεννάδης.

Εγκαταλείψας το δικηγορικό στάδιον, όπου τόσο διέπρεπε, ανήλθεν εις την σκηνήν το 1899 εμφανισθείς δια πρώτην φοράν εν τω Δημοτικώ Θεάτρω Αθηνών μετά του θιάσου «Ευαγ. Παρασκευοπούλου» εις την *Κυρίαν με τας καμελίαις*. Νυμφευθείς την μεγάλην καλλιτέχνηδα κ. Αικατερίνην Βερώνη εδημιούργησε πλείστους όσους ρόλους, συμμερισθείς μετ' αυτής όλες τις ευτυχίες και τις δυστυχίες του σκληρού επαγγέλματός μας.

Προ ετών αποσυρθείς της σκηνής αναμιχθείς εις την πολιτικήν διωρίσθη Νομάρχης Χίου, όπου υπηρέτησεν επί μακρόν αναγκασθείς τελευταίως να παραιτηθή του αξιώματός του λόγω της σοβαρώς κλονισθείσης υγείας του. Αποσυρθείς της υπηρεσίας αφήκε τας αρίστας των εντυπώσεων και οι Χίοι θα τον ενθυμούνται πάντοτε δια τας υπηρεσίας τας οποίας παρέσχεν εις την ωραίαν Χίον.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΝΝΑΔΗΣ

Την κηδείαν του παρακολούθησαν πλείστοι Ηθοποιοί, συγγραφείς και δημοσιογράφοι εκτιμώντες τας αρετάς του εκλιπόντος καλλιτέχνου.

Εις τον Ναόν του θεραπευτηρίου «Ευαγγελισμός», όπου εψάλλη η νεκρώσιμος ακολουθία, ωμίλησεν εκ μέρους του Σωματείου Ελλ.

Ηθοποιών, καταθέτων τον στέφανον του Σωματείου, ο συνάδελφος κ. Ευάγγ. Δαμάσκος δια του κάτωθι λογιδρίου του:

«Προ τριανταπέντε ακριβώς χρόνων, ένας λεβεντονός κατέβαινε γιομάτος ζωή, απ' τα επαναστατημένα κι ελεύθερα βουνά της Κρήτης, για να μεταπηδήση επάνω στα παληοσάνιδα του Ελληνικού Θεάτρου, που εστέναζαν κι αυτά από το ζυγό των προλήψεων της Κοινωνίας. Κι όπως ενίκησεν εκεί ενίκησε κι εδώ εμπνεόμενος από την ιερή φλόγα της τέχνης.

Τώρα αν η Πατρίς που έχει πολλά παιδιά πρόθυμα, τον θυμήθηκε όσον έπρεπε δεν ξεύρω. Ξεύρω όμως ότι το Ελληνικόν Θέατρον που τον έκλεισε χρόνια ολόκληρα στα σπλάχνα του, δεν τον ελησμόνησε ποτέ, μνημονεύοντας πάντοτε εύφημα τ' όνομά του. Όπως θα το μνημονεύση κι η ιστορία του Θεάτρου γράφοντας με χρυσά γράμματα τ' όνομα «Γεώργιος Γεννάδης» όπως του αξίζει, δια τους υπέρ της τέχνης αγώνας του, τους οποίους κατ' εντολήν του Σωματείου των Ελλήνων Ηθοποιών, στέφω με τα νωπά αυτά λουλούδια κι εγώ αυτήν την στιγμήν μετά υπερτάτης συγκινήσεως».

Μετά τον Δαμάσκον ωμίλησεν ο επίλεκτος δημοσιογράφος και εκ των ιδιαιτέρων φίλων του εκλιπόντος ανδρός κ. Μιχαήλ Ροδάς, δια του κάτωθι εμπνευσμένου λόγου του.

«Πολυαγαπημένε μου φίλε,

Βαθύτατο είναι το πένθος μου και σκληρή η μοίρα μου που έρχομαι εγώ να σταθώ μπροστά σου για να σου σκορπίσω μερικά πνευματικά νεκρολούλουδα. Μα είναι το θλιβερόν καθήκον μου αφού εσύ πρώτος έφυγες για το μακρυνό ταξίδι της πραγματικής ευτυχίας, για την αιώνια ανάπαυση και τον λυτρωμό.

Υπήρξες, πολυαγαπημένε φίλε μου, ένας άνθρωπος – ένας κόσμος – αγγελικά πλασμένος. Το πέρασμά σου από την πρόσκαιρη και απατηλή αυτή ζωή ήτο μια ολόφωτη ιδέα, ένα βροντοφώνημα για ό,τι καλό και αγαθό. Εβγήκες από τις φλόγες της Κρήτης, εκεί όπου, ο αείμνηστος πατέρας σου εκράτησε γερά τη σημαία της ελευθερίας. Και την ελευθερία έκαμες σκοπό της ζωής σου, για την πατρίδα και τα ιδανικά της έδωσες τα νειάτα σου.

Δύο σειρήνες που είχαν τον παλαιότερο καιρό την θεϊκή αξία τους, η ελευθερία και η τέχνη, έγιναν ο πόθος και ο παλμός σου. Και δεν επρόδωσες ούτε την ελευθερία, ούτε την τέχνη, και δεν εστάθηκες λιγόπιστος μπροστά τους ούτε για μια στιγμή.

Ανάμεσα στη ζωή του έθνους έμεινες ο άγρυπνος αγωνιστής του, ο άνθρωπος που δεν έσκυψε μπροστά σε κινδύνους, μπροστά σε δυσκολίες, μπροστά σε υλικά συμφέροντα.

Το όνομά σου το άκουσαν τα βουνά και οι κάμποι, όταν στα νειάτα σου επήρες το ντουκέφι για την ιδέα της ελευθερίας. Και την τέχνη σου για το θέατρο την έκαμες συγκίνηση για τον ελεύθερο και τον σκλάβο. Και γι' αυτό το έθνος που είναι σήμερα ελευθερωμένο από την Κρήτη ως τον Έβρο, έδωσες την ψυχή σου κι έδωσες τον φλογερό σου λόγο.

Έγραψες την ιστορία της ζωής σου με την πνοή και το αίμα σου. Τα στήθια σου δεν είχαν ποτέ ησυχάση, όπως η θάλασσα, κατά το στίχο του ποιητή. Την κληρονομιά της τιμιότητας την διετήρησες ως την στερνή σου ώρα. Άλλαξε η μορφή του κόσμου και το κύμα του υλισμού παλυθόρυβα εξέσπασε παντού.

Μα συ, πολυαγαπημένε μου φίλε, έμεινες ο άνθρωπος του αληθινού πνεύματος και του ευγενεστέρου ιδανικού. Έμεινες με το τίμιο όνομά σου, υπόδειγμα καρτερίας και αντοχής, σημαία αλύγιστη ανάμεσα στο χειμώνα και την καταδρομή. Άρχοντας της ελευθερίας γεννήθηκες και με την αρχοντιά της τιμής ξεκίνησες για το ταξίδι του άλλου κόσμου. Η πίκρα σου για τα ανθρώπινα δεν έγινε ούτε για μια στιγμή μίσος. Γιατί είχες γεννηθή από τη ράτσα των ηρώων με τα μεγάλα αισθήματα, με την μεγάλη καρδιά και τα μεγάλα ιδανικά.

Υπήρξες ο καλός σπορευς του ευαγγελίου. Όρθιος είχες ποθήσει να πεθάνης. Μα η σκληρή μοίρα των κόπων και των μόχθων σου πήρε τ' άρματα της υγείας και σ' έκαμε να σέρνεσαι για πολύ καιρό, και σ' έκαμε να υποφέρης μαρτυρικά, και σ' έκαμε να γνωρίσης τα γήινα απ' όλες τις μορφές των. Μα εσύ, πολυαγαπημένε μου φίλε, τ' αντίκρυσες καρτερικά και φιλοσοφικά με το ανώτερο πνεύμα και με την άδολη καρδιά σου.

Και τούτη την ύστερη ώρα που ο θάνατός σου μαθεύτηκε σε ελληνικές στεριές και σε πέλαγα –που εσύ είχες πολυτραγουδίση– τα δάκρυα αναβλύζουν και πένθιμα σου στέλνουν μοιρολόγια. Και πιστεψέ το, πολυαγαπημένε μου φίλε, όσοι σε γνώρισαν, και σε εγνώρισαν πολλοί, μνημόσυνα θα κάμουν μέσα στην ψυχή των και τ' όνομά σου αγέραστο θα μείνη στις σελίδες της ελευθερίας και της τέχνης.

Γιατί, το ξαναλέω, ένας άνθρωπος, ένας κόσμος υπήρξες αγγελικά πλασμένος. Και μας έφυγες με την υπερηφάνεια του τιμίου και του εκλεκτού, με την ταπεινοφροσύνη σου που είναι για σένα το λαμπρότερο στολίδι και το χρυσό επίγραμμα στην ταφόπετρά σου. Η πρόσκαιρη ζωή σου κι αν έφυγε όμως θα μείνη υπόδειγμα η ιστορία σου και ως σύμβολο το τίμιο πέρασμά σου. Ήτο καιρός ν' αναπαυθής γιατί ό,τι είχες σε ιδέες τόδωσες άφθονα και πρόσχαρα στον τόπο που αγά-

πησες και για τον τόπο που πικράθηκες. Αναπαύσου παντοτεινά ανάμεσα στο λευκό φως της αγιωσύνης σου, πολυαγαπημένε μου φίλε, κι ας είναι αιωνία σου η μνήμη».

Επίσης κατετέθησαν πλείστοι στέφανοι παρά της οικογενείας αυτού, των συγγενών και των φίλων του.

Εις την συνάδελφον σύζυγόν του Αικατερίνην Βερώνη, την οικογένειαν των συναδέλφων κ.κ. Δημ. Βερώνη και Σμαράγδας Βερώνη και λοιπούς συγγενείς αυτού εκφράζομεν τα θερμότερα συλλυπητήριά μας.

[Ανυπόγραφο, «Γεώργιος Γεννάδης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, τχ. 162, 15 Ιανουαρίου 1933, σ. 2-3]

Αλέκος Γεωργόπουλος

Αλέκος Γεωργόπουλος – Ο αδελφός

Γινήκανε και γίνονται εγκλήματα στον κόσμο, μα το έγκλημα πούκαναν όλοι οι άνθρωποι και όλοι οι ηθοποιοί στον Αλέξανδρο Γεωργόπουλο, ούτε έγινε, μα ούτε και θα ξαναγίνει πια ποτέ στον κόσμο. Ως κι αφτή η δυστυχία το τρόμαξε.

Αλ. Γεωργόπουλος

Τι να τα λέμε... Ο Γεωργόπουλος, ένας από τους καλλίτερους ηθοποιούς, πέθανε στο δρόμο πουλώντας εφημερίδες που οι συνάδελφοί του δεν τις πέρναν, ούτε τις μέρες που το παιδί του, ο μόνος προστάτης της οικογένειάς του, σκοτωνότανε στη Μικρά Ασία. Μια στιγμή, μια ώρα, όχι περισσότερο, κρατάει του ευεργέτη ο πόνος – ο άνθρωπος είναι μυστήριο – μα και γιατί κρατάει τόσο, ο ευεργετούμενος απελπίζεται και τη δυστυχία, η αφορμή αυτή, του τη μεγαλώνει.– Κι όλοι τη βαριούνται γρήγορα· γιατί για μια ώρα τη συμπαθούνε και γιατί το νοιώθει αφτό ο εγκαταλελειμμένος, αφίνεται στη δυστυχία και ξεγράφει ο ίδιος τον εαυτό του. Και κανένας δε θυμάται. Κι αν θυμηθούν γελούνε, όχι για να περιγελάσουν, μα γιατί κι η δυστυχία δένεται με το γέλιο. Κι ο Γεωργόπουλος είχε και το κακό νάναι και *κωμικός*. Να γίνεται κι η δυστυχία του πιο γελοία.

[Ανυπόγραφο, «Αλέκος Γεωργόπουλος – Ο αδελφός», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 22, 7 Δεκεμβρίου 1924, σ. 8]

Αλέκος Γονίδης

Πένθη: Ο θάνατος του Γονίδου

Και ένας ακόμα μαχητής της ωραίας τέχνης του θεάτρου έπεσε, θύμα και αυτός της σκληράς θέσεως που σήμερα ευρίσκεται το μουσικόν θέατρον, ο Αλέκος Γονίδης, ο πειο αγαπητός φίλος, ο εκλεκτός οικογενειάρχης, έσβυσε και δεν υπάρχει πια μεταξύ της οικογενείας του θεατρικού κόσμου.

Ο Αλέκος Γονίδης ανέβηκε στη σκηνή από αγάπη στο θέατρο, γιατί από μικρό παιδί για τίποτε άλλο δεν ησχολείτο παρά να δημιουργή παιδικάς παραστάσεις.

Εις τα 1904, μόλις ετελείωσε τη στρατιωτική του θητεία, επήρε την απόφασι να πραγματοποιήση το όνειρο που τον εβασάνιζε από τα παιδικά του χρόνια, να γίνη η θ ο π ο ι ό ς! Έτσι έφυγε με τον θίασον «Ευαγγελίας Παρασκευοπούλου» σε τουρνέ, κατόπιν προσελήφθη εις τον θίασον «Αιμ. Βεάκη». Αυτό όμως δεν ήτο αρκετόν, γιατί μακράν των Αθηνών δεν ικανοποιείτο το δαιμόνιον, που ήτο κρυμμένο μέσα του και δεν τον άφινε να ησυχάση, έτσι μια βραδυά έκανε την εμφάνισί του στο θέατρο Αθήναιον με το Τζιώτικο Ραβαΐσι. Η επιτυχία του υπήρξε ε ξ α ι ρ ε τ ι κ ή. Μαζί με τους αλησμόνητους Μουστάκαν και Λύτραν και άλλους συναδέλφους του εθριάμβευσεν επί μακράν σειράν παραστάσεων.

Όταν η τριάς των συγγραφέων Δημητρακόπουλος-Άννινος-Τσοκόπουλος έγραψαν την επιθεώρησιν *Παναθήναια* εις τον Γονίδην ανέθεσαν το ρόλο του Ζακυνθίου Τζανέτου, τον οποίον όμως μόνος αυτός εδημιούργησεν εις κλασσικόν τύπον και ο οποίος θα μείνη αλησμόνητος και επί πολύν χρόνον θα τον ενθυμούνται οι φίλοι του θεάτρου. Δικαίως δε ο Γονίδης ωνομάσθη *Ά τ λ α ς* της επιθεωρήσεως, διότι οι συγγραφείς εξησφάλιζον μεγάλας επιτυχίας δια της συμμετοχής του.

Εκτός του Τζανέτου ο Γονίδης εδημιούργησε και πλείστους όσους άλλους τύπους, οι οποίοι θα μείνουν ως υπόδειγμα τελειότητας.

Δυστυχώς ο χρόνος ο φθείρων τα πάντα και το πνεύμα το οποίον σήμερα επικρατεί έθεσεν εκποδών τον Αλέκον Γονίδην και ανεζήτησε νέους τύπους. Ο δε θάνατός του, τόσον προώρως απελθών, ανέκοψε τον θεατρικόν του δρόμον και η ελληνική σκηνή εστερήθη ενός εκλεκτού της τέκνου και έτσι ο Γονίδης θα παραμείνη ως μία ωραία ανάμνησις εις την ιστορίαν του θεάτρου και των επιθεωρήσεων.

Η νεκρώσιμος ακολουθία εψάλη εις τον ιερόν ναόν του Αγίου Κωνσταντίνου Ομονοίας με χορόν εκ των μελών του Ελληνικού Εθνι-

κού Μελοδράματος κ.κ. Νίκου Μωραΐτου, Κώστα Πετροπούλου, Α. Δελένδα και των κ.κ. Α. Χρυσόχου, Π. Χαλά και άλλων. Ο ναός είχε ασφυκτικώς πληρωθή από ολόκληρον το ελληνικόν θέατρον. Επίσης προσήλθον η κ. Μαρίκα Κοτοπούλη, ο κ. Εδμ. Φύρστ, ο κ. Φ. Πολίτης, ο κ. Κ. Μπαστιάς, οι ηθοποιοί του Εθνικού Θεάτρου, ο Πρόεδρος της Εταιρείας των Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων κ. Θ. Συναδινός, ο κ. Ευστ. Αποστόλου γενικ. γραμματεὺς του Σωματείου Τεχνιτῶν Θεάτρου μετά του Συμβουλίου αυτού, ο Πρόεδρος του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιῶν κ. Τηλ. Λεπενιώτης, μετά του Διοικητικῆς Συμβουλίου, πλείστοι συγγραφεῖς και τεχνίται θεάτρου και πλείστοι εκ του κόσμου των γραμμάτων.

Μετά την νεκρώσιμον ακολουθίαν ο συνάδελφος κ. Ευάγγ. Δαμάσκος, εκ των μελῶν του Διοικητικῆς Συμβουλίου, καταθέτων τον στέφανον του Σωματείου, απεχαιρέτησε τον νεκρόν εκ μέρους των Ελλήνων Ηθοποιῶν.

Κατόπιν ο συγγραφεὺς κ. Σύλβιος, εκ μέρους της Εταιρείας των Ελλήνων Συγγραφέων, τον απεχαιρέτησε δια των ἐξῆς:

«Ἡ ελληνική μουσική σκηνή κλαίει σήμερα έναν από τους πιο συμπαθητικούς πρωταγωνιστές της, που χρόνια ολόκληρα χάριζε το γέλιο και την ευθυμία στα πλήθη.

Με το θάνατο του Αλέκου Γονίδη, η Τέχνη έχασε τον πιο ακούραστο, τον πιο ευσυνειδητο, τον πιο καλαισθητο εργάτη της.

Στη σημερινή θλιβερή κατάντια του θεάτρου, ο θάνατός του είναι μια απώλεια από κείνες που δεν αναπληρώνονται εύκολα.

Στα έργα που του εμπιστεύτηκαν υπήρξε πάντα και πρωταγωνιστής και σκηνοθέτης και δημιουργός. Αντιπροσώπευε πάντοτε την άδολη καλλιτεχνική συνείδηση.

Αγαπημένε και πολύκλαυστε Αλέκο.

Ἡ Εταιρεία Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων σκύβει με πόνο και μ' ευγνωμοσύνη ἀπάνω από το χλωμό σου λείψανο και σε ραίνει με λουλούδια και με δάκρυα».

Κατόπιν το φέρετρον υποβασταζόμενον υπό μελῶν του Σωματείου Τεχνιτῶν Θεάτρου μετεφέρθη μέχρι της Πλατείας Ομονοίας και εκείθεν δια της νεκροφόρου εις το Α' Νεκροταφεῖον, όπου υπό τα δάκρυα των παρακολουθούντων, κατεβιβάσθη εις την τελευταίαν ἀλλ' αἰωνίαν του κατοικίαν ο αλησμόνητος και αγαπητός Αλέκος Γονίδης.

Εἰς την κηδείαν κατέθεσαν στεφάνους: Το Σωματεῖον Ελλήνων Ηθοποιῶν, η κ. Μαρίκα Κοτοπούλη, το Θεάτρον Λαοῦ. Σταυρούς: Το ζεύγος Μαντινείου, το Σωματεῖον Τεχνιτῶν Θεάτρου, η Εταιρεία Ελλ.

Συγγραφέων και μικρόν στέφανον χρυσούν εκ δάφνης ο κ. Αρ. Χρυσόχοος.

[Ανυπόγραφο, «Πένθη: Ο θάνατος του Γονίδου», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, τχ. 169, 1 Μαΐου 1933, σ. 2]

Αριστείδης Δαμαλάς

Αριστείδης Δαμαλάς

Θλιβερά είδησις ηγγέλθη εκ Παρισίων, ο θάνατος του Έλληνος καλλιτέχνου Αριστείδου Δαμαλά. Δημοσιεύοντες σήμερα την εικόνα του και τας ολίγας ταύτας γραμμάς, δεν έχομεν την αξίωσιν ν' αποτυπώσωμεν ούτε τον περίεργον χαρακτήρα, ούτε τον περιπετειώδη βίον αυτού. Τα στενά ημών όρια δεν επιτρέπουν ν' αναγράψωμεν περιληπτικώς καν πάντα τα καθ' αυτόν· αρκούμεθα μόνον εις απλούν σκιαγράφημα. Προικισμένος υπό της φύσεως δια καλλονής απαντώσης μόνον εις αγάλματα της σμίλης αρχαίου καλλιτέχνου ενωρίς κατέστη ο περιπαθής ήρωας των αιθουσών και αμέριστα εφέλκυσε τα βλέμματα των γυναικών. Αι κατακτήσεις αύται δεν ήσαν αρκεταί να ικανοποιησωσι τους πόθους του, οίτινες επνίγοντο εξ ασφιξίας εντός των Αθηνών. Ήθελε να δράση εις άλλον κόσμον, μεγαλείτερον, θορυβωδέστερον και μίαν ημέραν με εφόδια εκατόν χιλιάδων δραχμών και την καλλονήν του εγκαταλείπει τας Αθήνας και ευρίσκεται εν Παρισίοις. Ο αυτός επηκουλούθησε βίος, όστις κατ' ανάγκην επήνεγκε την στέρησιν χρημάτων και την απελπισίαν. Παρουσιάζεται εις την διάσημον ηθοποιόν Σάρα Βερνάρ ζητών να προσληφθή μεταξύ των ηθοποιών του θιάσου της. Τον δέχεται, τον επιβάλλει εις το παρισινόν κοινόν και μετ' ου πολύ τον καθιστά ευτυχή σύζυγόν της. Η φήμη ήρχισε να φέρη το όνομα του Δαμαλά από στόματος εις στόμα και η κριτική να κλείη ενίοτε τους οφθαλμούς και τα ότα χάριν της μεγάλης ηθοποιού. Δεν παρήλθεν ολίγος καιρός και εν Παρίσιοι εμάνθανον, ότι εδόθη

διαζύγιον μεταξύ του Δαμαλά και της Σάρας το οποίον τελευταίον η διάσημος καλλιτέχνης μετέβαλεν εις ράκος μη δυνάμενη ν' αντιστή εις την γοητεύουσαν μορφήν του. Ο θάνατος του πεφημισμένου τούτου συμπολίτου μας προήλθεν εκ της υπερβολικής χρήσεως ενέσεων μορφίνης διεγείρας την συμπάθειαν απάντων.

[Ανυπόγραφο, «Αριστείδης Δαμαλάς», *Άστν*, 1889, τχ. 203, σ. 2]

Αριστείδης Δαμαλάς

Θλιβεράν είδησιν μετέδωκεν ημίν το εξ Ευρώπης τηλεγραφικόν σύρμα της 6 παρελθόντος Αυγούστου. Η Σάρρα Βερνάρ ανήγγελλεν ότι ο αγαπητός αυτής σύζυγος ο δημοφιλής ηθοποιός Αριστείδης Δαμαλάς, του οποίου την πολύτιμον ύπαρξιν προ πολλού υπέσκαπτε νευρική διατάραξις, υπέκυψε τέλος εις την θανατηφόρον της μορφίνης ενέργειαν –ης από τινος εποικίτο υπερβολικὴν χρῆσιν– και απεβίωσεν εν Παρισίοις την πρωίαν της ημέρας εκείνης.

Ανήκων εις οικογένειαν διακεκριμένην, κατ' αρχάς προωρίσθη δια το διπλωματικόν στάδιον. Είναι αληθές ότι ολίγον συνεβιάζοντο τα ζωηρά και ειλικρινή αισθήματά του προς τους τύπους και την επιφυλακτικότητα του διπλωμάτου, αλλ' η οικογένειά του το ήθελε και το θάμβος της στολής δεν ήργησε να νικήση τους μικρούς ενδοιασμούς του αναποφασίστου έτι νέου. Ανεχώρησε λοιπόν νεαρώτατος έτι κατ' αρχάς εις Μασσαλίαν, και αφού διέτριψεν εκεί επί αρκετόν απήλθεν έπειτα εις Παρισίους και Λονδίνον προς ειδικωτέρας σπουδάς. Εις τας μεγαλόπολεις ταύτας διαμένων ο Δαμαλάς δεν έζησε τον ήρεμον και μονότονον των σπουδαστών βίον· άσπονδος εχθρός της μετριότητος και πανταχού περιζήτητος δια την καλλονήν, την ευφυίαν και τόσα άλλα επίκτητα προτερήματά του ερριφθη ακράτητος εις τα άπειρα θέληγτρα, τα οποία παρέχει εκεί ο πολιτισμός και, ούτως ειπείν, τα εξήντησεν όλα.

Aristides Damalas

Εν Γαλλία διαμένων ο Δαμαλάς εμελέτησε κατά βάθος την γαλλικήν φιλολογίαν, την οποίαν εξόχως ηγάπα· ουδέποτε ίσως οι Γάλλοι κλασικοί θα εύρον θερμότερον λάτρην, ενθουσιωδέστερον θαυμαστήν. Προς τας ανεξαντλήτους απολαύσεις, τας οποίας καθ' εκάστην τω παρείχεν η δαπανηρά και τρυφηλή ζωή του, απόλαυσιν και τέρψιν εθεώρει την ανάγνωσιν ενός καλού βιβλίου ή την αποστήθισιν ενός ωραίου ποιήματος, και πολλάκις οι φίλοι του τον είδον να εγκαταλείπη ημίπληρες το ποτήριον του καμπανίτου δια ν' αναγνώση νέον τι ποίημα ή άγνωστον εις αυτόν φιλολογικόν έργον, ενώ άλλοτε διέκοπτε τους ευθύμους συντρόφους του συζητούντας περί ίππων και κάλλους γυναικών ίνα τοις αναγνώση ανάλυσιν, την οποίαν αυτός ο ίδιος είχε γράψει περί της Πορκίας του Μυσσέ ή του Εγινάρδου του Millevoye. Αι αντιθέσεις αυταί, αι αξιόλογοι φιλολογικαί συζητήσεις εις στόμα αποπνέον καμπανίτην, αι αισθηματικώταται κρίσεις εν ημιμεθεί εγκεφάλω, αι αντιθέσεις αυταί κατεμάγευον τους Παρισινούς και άφιναν χαίνοντας τους ευθύμους συντρόφους του. Όλος εκείνος ο συρφετός του πνεύματος, της χάριτος και του σκόμματος ανεγνώρισεν ως αρχηγόν του τον νεαρόν Έλληνα, και ο Δαμαλάς προτού να άρξη εν τη μεγαλειτέρα του κόσμου σκηνή ήρξεν εν τω στενώ κύκλω των ευθύμων και πνευματωδών φίλων του.

Η εκ Παρισίων αναχώρησίς του τω απέδειξε πόσων συμπαθειών απήλαυεν. Μετά λύπης εγκαρδίου απεχωρίσθησαν οι Παρισινοί νέοι του συντρόφου, όστις επί τοσούτον χρόνον είχε θέλξει, είχε μαγεύσει αυτούς.

Αλλά και ο Δαμαλάς δεν ελησμόνησε ποτέ τους Παρισίους· η εν τη πρωτευούση του κόσμου διαμονή του τω αφήκε δυσεξαλείπτους εντυπώσεις. Όθεν και μετά την εις Αθήνας επιστροφήν του διέμεινε πάλιν Ευρωπαίος, και προσεπάθησε πάντοτε να μη εγκαταλίπη την τρελλήν εκείνην ζωήν, ήτις τόσω στενώς τον είχε συνδέσει μετά της πρωτευούσης της Γαλλίας.

Εν τούτοις μετ' ολίγον εισήλθεν εις το υπουργείον των Εξωτερικών. Αλλά γεγονός απρόοπτον διετάραξε την Ευρώπην και διέκοψε την σειράν των φιλοδοξών ονειρων του. Η Ελλάς ευρέθη αίφνης εις θέσιν δυσχερή και απειλουμένη επεκαλέσθη των τέκνων της την συνδρομήν. Ο ευαίσθητος και, γενναίος Δαμαλάς έτρεξεν εις την φωνήν της πατρίδος και αποδυθείς την χρυσήν του διπλωμάτου στολήν, κατετάχθη ως εθελοντής εις το ιππικόν φέρων τα σήματα του υπαξιωματικού.

Μετ' ολίγον ο κίνδυνος παρήλθε και οι στρατιώται επέστρεφον εις τας εστίας των. Αλλ' ο Δαμαλάς διέμεινεν ακόμη εις τας τάξεις του

στρατού. Κατά την εποχήν εκείνην ήλθε δια πρώτην φοράν εις τας Αθήνας η Γαλλίς ηθοποιός Φ. Η ξανθή Γαλλίς δεν ήργησε ν' αγαπήση τον ωραίον υπαξιωματικόν και εκείνος ν' ανταποκριθῆ εις τα αισθήματα της· εις την μικράν εν τη οδώ Πειραιώς οικίαν της ο Δαμαλάς επί ώρας ολοκλήρους παρηκολούθει τας μελέτας της και ότε την επομένην παρίστανε το μέρος της από της σκηνης του αθηναϊκού θεάτρου πρώτος και τακτικώτατος αυτός έτρεχε να ακροασθῆ.

Ο έρωσ του προς την καλλιτέχνηδα, διαρκέσας επί δύο σχεδόν έτη, έσχε τούτο προ πάντων το καλόν αποτέλεσμα, ότι παρακολουθήσας ο Δαμαλάς τον βίον της ηθοποιού και θελχθείς εξ αυτού, πρώτον τότε εσκέφθη πώς να εκπληρώση πόθον, όστις παιδιόθεν ελάνθανεν εις την καρδίαν του. Το θέατρον, το μικρόν εκείνο βασιλειον, του οποίου βασιλεύς είναι ο πρωταγωνιστών, η εύθυμος και αμέριμος του ηθοποιού ζωή, οι θρίαμβοι και αι επιδοκιμασίαι ήσαν παν ό,τι ηδύνατο να ποθήση φαντασία οία η του Δαμαλά.

Δεν εχρειάσθη λοιπόν να σκεφθῆ επί πολύ. Μετά τινα καιρόν ολοκληρος τετραετία συνεπληρώθη αφ' ής υπηρέτει εν τω στρατώ· ο χρόνος της υπηρεσίας του έληξε και ο υπαξιωματικός απεδόθη εις την πολιτείαν, προς την οποίαν έφερε κάλλιστον συστατικόν, την εκτίμησιν των ανωτέρων του. Παραλαβών λοιπόν την καλλιτέχνηδα Φ. και στρογγύλον ποσόν εκ της περιουσίας του, του οποίου το πλείστον εχρησίμευσε δια την πληρωμήν των χρεών του, απήλθεν εις Παρισίους.

Την εις Παρισίους άφιξιν του Δαμαλά ουδείς έμαθεν. Μεγαλοπρεπές ξενοδοχείον έκρυσεν επί πολύ τον νέον Έλληνα και την ερωμένην του, ήτις παρά το επάγγελμα και τα ήθη της τον ηγάπησε μέχρι λατρείας. Αλλά τα χρήματα, τα οποία έφερε μεθ' εαυτού κατηναλώθησαν εντός ολίγου και αίφνης ο Δαμαλάς ευρέθη άνευ λεπτού. Η ερωμένη του τότε ηναγκάσθη να προσέλθη εις ένα των δευτερευόντων θιάσων των Παρισίων και αυτός απεφάσισε να παρουσιασθῆ εις την Σάρραν Βερνάρ, ήτις πρωτηγωνίστει τότε επί της σκηνης του θεάτρου Varietés.

Η Σάρρα Βερνάρ εκ πρώτης όψεως κατενόησε πόσην εντύπωσιν θα ενεποίει εις τους ευαισθήτους Παρισινούς ο ωραίος εκείνος Έλλην, του οποίου η καλλονή εμάγευε και είλκυεν ως μαγνήτης. Τον προσέλαβε λοιπόν προθύμως και ήρχισε να τον γυμνάξη. Εντός βραχέος σχετικώς χρονικού διαστήματος ο Αριστέιδης Δαμαλάς, όστις καθ' όλον εκείνον τον χρόνον εκρύπτετο υπό το ψευδώνυμο Ιάκωβος Δάρια, κατηρτίσθη ως ηθοποιός και η Βερνάρ περιέμενε κατάλληλον

ευκαιρίαν ίνα παρουσιάση εις το κοινόν των Παρισίων τον ιδιοφυά μαθητήν της. Εν τούτοις εν δοκιμή τινι, ήτις εν στενώ κύκλω φίλων εγένετο εις την οικίαν της Βερνάρ, ο Δαμαλάς απαγγείλας μονόλογον και υποκριθείς το κύριον πρόσωπον μικρού τινος δράματος, εγένετο δεκτός μετ' ενθουσιασμού και απέσπασε τας επιδοκίμασίας των ολίγων παρισταμένων.

Εκ των ολίγων εκείνων διεδόθη η φήμη του ηθοποιού εις το γαλλικόν δημόσιον και ανυπομόνως περιεμένετο υπό των κριτικών και των φίλων του θεάτρου η εμφάνισίς του εις την σκηνήν. Πραγματικώς μετά τινα χρόνον η Σάρρα Βερνάρ ανήγγειλεν ότι ο κ. Ιάκωβος Δάρια θα υποδυθή το πρόσωπον του Αρμάνδου Δυβάλ εις το δράμα *Η Κυρία με τας καμελίας* εν τω θεάτρω Varietés. Πλήν η εσπέρα εκείνη δεν υπήρξεν ευτυχής δι' αυτόν· αναμφιβόλως ο χαρακτήρ, τον οποίον, πρωτόπειρος αυτός, υπεδύετο, ήτο δύσκολος πολύ και ανώτερος της δυνάμεώς του. Το κοινόν υπέμεινε κατ' αρχάς την απειρίαν του καλλιτέχνου, κατόπιν ήρχισε ν' αποδεικνύη ολίγον κατ' ολίγον την αποδοκίμασίαν του. Ο Δαμαλάς εις μίαν εκ των ωραιότερων σκηνών της β' πράξεως παρατηρήσας επιτεινομένην την δυσαρέσκειαν του ακροατηρίου, αφήκε ημιτελή την σκηνήν και απήλθε του θεάτρου μετά της Σάρας Βερνάρ.

Η αποτυχία αύτη έθεσε την πρώτην βάσιν των κατόπιν θριάμβων η αποδοκίμασία της πρώτης εκείνης εσπέρας υπήρξεν το θεμέλιον, εφ' ου κατόπιν εστηρίχθη ο περιφανής του καλλιτέχνου θρίαμβος.

Οκτώ ολοκλήρους μήνας από της ημέρας εκείνης έκρυψε τον Δαμαλάν μικρά οικία εν τη Λατινική λεγομένη Συνοικία. Εκεί μελέτησε, κατεβρόχθισε παν ό,τι είχε γραφή γαλλιστί ή αγγλιστί περί θεάτρου, παν τεχνικόν έργον περί ηθοποιών, πάν αισθητικόν σύγγραμμα περί υποκριτικής τέχνης, και μετά την οκτάμηνον εκείνην εργασίαν επαρουσιάσθη εκ νέου εις την Σάρραν Βερνάρ και εξήτησε θέσιν. Η διάσημος καλλιτέχνις, ήτις διέβλεπε το λαμπρόν του νέου μέλλον, τον εδέχθη και πάλιν προθύμως και τον ωδήγησεν εις τας πρώτας αυτού δοκιμάς.

Κατά την εποχήν εκείνην η σύνταξις της εφημερίδος *Φιγαρώ* ανέλαβε να διοργανώση ευεργετικήν τινά παράστασιν υπέρ της αναξιοπαθούσης οικογενείας της χήρας Cherret. Προς τούτο λίαν προθύμως προσηνέχθη η Σάρρα Βερνάρ και απεφασίσθη να διδαχθή το προσφιλές αυτή δράμα *Η Κυρία με τας καμελίας*. Τον Αρμάνδον Δυβάλ ανέλαβε να υποδυθή και πάλιν ο Αριστείδης Δαμαλάς και οι Παρισινοί έσπευσαν αθρόοι να επανίδωσι τον καλλιτέχνην, όστις ηθέλησεν εις την σκληράν αποδοκίμασίαν των ν' αντιτάξη την μελέτη του, και

όλην εκείνην την οκτάμηνον πνευματικήν του εργασίαν. Το δράμα ήρχισε και οι θεαταί κατ' αρχάς εξεπλάγησαν δια την φυσικότητα της υποκρίσεως, έπειτα χειροκρότησαν και τέλος μια φωνή έσπευσαν να συγχαρώσι κατά το τέλος της παραστάσεως τον νέον καλλιτέχνην. Η εσπέρα εκείνη εξησφάλισε την καλλιτεχνικήν του θέσιν.

Μετ' ολίγας εν Παρισίοις παραστάσεις απήλθε μετά της κυρίας Βερνάρ εις Νεάπολιν, μεθ' ο επιστρέψαντες εις Παρισίους ανεχώρησαν εις Λονδίνον εσπευσμένως. Αργότερον εγνώσθη ότι εν τη ελληνική εκκλησία του Λονδίνου η Σάρρα Βερνάρ ενυμφεύθη τον Έλληνα ηθοποιόν Αριστείδην Δαμαλάν, όστις τότε πρώτον εφανέρωσε το αληθινόν όνομά του.

Μετά τινα καιρόν νέον έργον κατέκτησε την γαλλικήν σκηνήν, ο *Σιδηρουργός* του Γεωργίου Ονέ. Τα πρωταγωνιστούντα πρόσωπα υπεκρίθησαν ο Δαμαλάς και η Σάρρα Βερνάρ και ο θρίαμβος του περιφανούς πλέον καλλιτέχνου συνεπληρώθη. Τεσσαράκοντα φορές κατά συνέχειαν εν τω θεάτρω υπεδύθη τον *Αρχισιδηρουργόν* και τας τεσσαράκοντα σωρηδόν έτρεχον οι Παρισιοί να τον ακούσωσιν.

Δεν περιγράφεται η λατρεία και ο ενθουσιασμός των Παρισινών κατά την εποχήν εκείνην προς τον Δαμαλάν. Το χρώμα, το αποκλίνον εκ του κυανού προς το μέλαν, έλαβε το όνομά του διότι ηγάπα να φέρη πάντοτε τοιούτου χρώματος λαιμοδέτην. Αλλά και εις εν σχήμα πίλου και εις εν είδος περιλαιμίων έδωκαν το όνομα του δημοφιλούς ηθοποιού οι Παρισιοί. Μετ' ολίγον η αυτή επιτυχία έστεψε την υπόκρισιν του εις το δράμα του Κλαρετή ο *Πρίγκιψ Ζιλάχ*, εν τω θεάτρω *Gymnase*.

Εν τούτοις η ζωή του θεάτρου δεν τω ήρεσκε πλέον. Ο άστατος χαρακτήρ του εκορέσθη και η Σάρρα Βερνάρ τον εκούραζε περισσότερο καθ' εκάστην δια της λατρείας της. Εζήτησε λοιπόν να μείνη ελεύθερος και μίαν πρωίαν ανεχώρησεν εκ Παρισίων εις την Αλγερίαν, ένθα κατετάχθη ως υπαξιωματικός εις το σώμα των πεζών κυνηγών. Καθ' όλην την διάρκειαν της εν τω στρατώ εκείνω υπηρεσίας του ουδείς έμαθε τι περί αυτού· πλην μόλις ο χρόνος της εκουσίας αυτού θητείας επερατώθη, ο πρώην καλλιτέχνης έσπευσεν εις Παρισίους να συμφιλιωθή μετά της αγαπητής συζύγου του, και ανήλθε πάλιν διά πρώτην φοράν την σκηνήν εν τω δράματι *Σαπφώ*. Έκτοτε ουδεμία ημέρα παρήλθε χωρίς να προστεθή κάτι εις την δόξαν και την φήμην του Έλληνος καλλιτέχνου.

Εν τούτοις, μαθητής της Σάρρας Βερνάρ, ήτις δοξάζει ότι ο ηθοποιός ίνα υποκριθή καλώς οφείλει να αισθάνηται κατά βάθος ό,τι πα-

ριστάνει, υπέφερε πολύ κατά την από σκηνης διδασκαλίαν όλων των έργων, εις τα οποία έλαβε μέρος και ιδίως του *Αρχισιδηουργού* και της *Σαπφούς*. Αι αλλεπάλληλοι συγκινήσεις, η μέθη της επιτυχίας και η άτακτος διαίτά του υπέσκαψαν την υγιάν του και το φύσει ευερέθιστον νευρικό σύστημά του υπέστη ισχυράν αλλοίωσιν. Τότε προς καταστολήν των νευρικών διεγέρσεων του ήρξατο μεταχειριζόμενος ενέσεις κατά μικράς ποσότητας μορφίνης. Μετ' ολίγον το σώμα του εξωκειώθη προς την ποσότητα αυτήν και εδέησε να την αυξήση, έκτοτε δε το θεραπευτικόν αυτό μέσον εγένετο πλέον φοβερόν πάθος.

Μετά τρόμου παρετήρησαν οι θαυμασταί και οι φίλοι του τας ταχείας προόδους της δηλητηριάσεως. Αλλ' ο χαρακτήρ του δεν υπερίσχυσε και τριακονταπέντε ημέρας προ του θανάτου του μόλις κατώρθωσε να παίξη τον αγαπητόν του *Δυβάλ εν τη Κυρία με τας Καμελίαις*.

Κατά την παράστασιν εκείνην, την τελευταίαν του, λέγεται, ότι εισερχόμενος εις τα παρασκήνια επεδίδετο μετά πάθους εις τας ενέσεις και ότι κατά τας τελευταίας του ημέρας ο αριθμός των ενέσεων ανήλθεν εις τας πενήκοντα και πέντε.

Η δεινή του κατάστασις επετεινέτο καθ' εκάστην· εκλείσθη περίλυπος εις το δωμάτιόν του και μόνον η παρουσία της συζύγου του τον ανεκούφιζεν οπωσδήποτε, ότε δε τω προέτειναν να υποδυθή εις την *Λέναν* το κύριον πρόσωπον, ηρνήθη. Τέλος δώδεκα ημέρας προ του θανάτου του ισχυρά παραφροσύνη τον προσέβαλε και ηναγκάστησαν να τον επιβλέπωσι νυχθημερόν ίνα μη αυτοκτονήση.

Κατά τας στιγμάς, καθ' ας ο παροξυσμός του έπαυε και δι' ολίγον επανέκτα το λογικόν του, η Βερνάρ κατώρθωσε να τον πείση ίνα απέλθωσιν εις την Ελλάδα, ένθα κατά την γνώμην των ιατρών ηδύνατο ακόμη να σωθή. Την πέμπτην Αυγούστου ο Δαμαλάς κάλλιστα διελθόν ολόκληρον την νύκτα, μετέβη εφ' αμάξης εις το Ελληνικόν Προξενείον να λάβη το διαβατήριόν του, μεθ' ο συνώδευσε την σύζυγόν του εις την μικράν εκτός της πόλεως έπαυλίν της και επέστρεψεν εις το «Hotel de belle rue» ένθα από ολίγων ημερών διέμενεν. Εκεί την αυτήν νύκτα ισχυρά προσβολή τον εφόνευσεν ενώ μόλις υπεφαινοντο ελπίδες τινές περί της σωτηρίας του και η ατυχής σύζυγός του τότε πρώτον ήρχισε να πιστεύη ότι δεν θα τον χάση.

— «Ο κ. Δαμαλάς είναι ηθοποιός, τον οποίον επέβαλεν εις την γαλλικήν σκηνήν η ανυπόφορος ιδιοτροπία και η εγωιστική πεποίθησις της κυρίας Βερνάρ. Δεν αρνούμεθα βεβαίως ότι ο κύριος ούτος είναι

ωραίος ανήρ, –αν και δεν το παραδεχόμεθα όλως απολύτως–, είναι βέβαιον όμως ότι τώρα πλέον η τέχνη συμπληροί την φύσιν και η ωραιότης δεν είναι το μόνον εφόδιον ενός καλλιτέχνου της σκηνης. Εν τούτοις ο Έλλην ηθοποιός έχει αρκετήν ευφυίαν και δι’ αυτής ή θα προσπαθήση μελετών να αναδειχθή μεταξύ των μετρίων ή θα εγκαταλίπη και πάλιν ως άλλοτε την σκηνήν, οριστικώς όμως και αμετακλήτως νυν».

Τοιαύτα έγγραφε περί του Δαμαλά ο Λέων Λωδέν εν τη *Καλλιτεχνική Επιθεώρησι* καθ’ ἣν εποχήν εθαύμαζον αυτόν οι Παρισινοί· ἀλλ’ ἡ κρίσις του Λωδέν, ἀνδρός ἀξιολόγου καὶ ἐιδικού, δεν στερεΐται βεβαίως ἐμπαθείας, ἐκ προσωπικῶν ἴσως ἀφορμῶν προερχομένης, καὶ φαίνεται ὅλως ἀδίκος.

Μετά την διδασκαλίαν του *Αρχισιδηρουργού* ουδεμία σοβαρά καὶ αυθεντικὴ κρίσις ἐδημοσιεύθη κατ’ αὐτοῦ καὶ ὅσοι ἐγράψαν τι, μόνον ἐγκώμια καὶ ἐπαίνους ἀνέφερον. Μεταξὺ των θερμότερων αὐτοῦ θαυμαστῶν υπήρξαν πάντοτε οἱ τεχνοκρίται του *Φιγαρώ* καὶ κατόπιν ὄλων των ἄλλων ἐπισημοτέρων γαλλικῶν ἐφημερίδων. Μετά την ευεργετικὴν υπέρ της χήρας Chernet, καθ’ ἣν ο Αριστείδης Δαμαλάς το πρῶτον μετὰ την οκτάμηνον μελέτην του υπεκρίθη το πρόσωπον του Ἀρμάνδου Δυβάλ, ολόκληρος ἡ γαλλικὴ δημοσιογραφία ἐσπευσε να ἐξυμνήσῃ την καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ ευφυίαν.

Καὶ ὅτε μετὰ λύπης ηκούσθη ὁ πρόωρος θάνατος του διαπρεπούς καλλιτέχνου, π[ά]σαι αὖ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐσπευσαν να πλέξωσι το ἐγκώμιόν του. Πάσα ἡ γαλλικὴ δημοσιογραφία ὠμολόγησε μία φωνὴ ὅτι δια του θανάτου του Δαμαλά κατελείπετο κενόν δυσαναπλήρωτον ἐν τη γαλλικῇ σκηνῇ, ἥτις τόσους καὶ τόσους ἀριθμεῖ διαπρεπεῖς καὶ μεγάλους καλλιτέχνας.

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ δημοσιογραφία καὶ ἡ κριτικὴ ἀνεγνώρισε την ἀξίαν του. Ἀλλ’ οἱ Ἄγγλοι δεν ἐνεθουσιάσθησαν ἀπὸ της πρώτης παραστάσεως· ὁ ηθοποιός τοῖς ἤρχετο ἐκ Γαλλίας καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία δεν ἐπέτρεπε να ἀφήσωσιν ἐλεύθερον τον δρόμον του θαυμασμού των. Ἐμελέτησαν λοιπὸν ἐμβριθῶς τον καλλιτέχνην καὶ ηθέλησαν ν’ ἀποφανθῶσιν ἐπιφυλακτικῶς, ἀλλ’ ἡ ἐπιτυχία του δεν τοῖς ἔδωκε τον ἀπαιτούμενον καιρόν.

Ἐπὶ τη ευκαιρίᾳ της παραστάσεως της *Σαφούς* ἀπὸ τινος ἀγγλικοῦ θεάτρου ἡ ἐφημερὶς *Κόσμος των θεάτρων* ἐδημοσίευσε ὠραιότατον υπέρ του Δαμαλά ἀρθρον.

«Χθές το ἐσπέρας, ἐγράφεν, ἐν τῷ αὐτῷ θεάτρῳ παρεστάθη ἡ *Σαφώ*. Τα κύρια πρόσωπα υπεδύθησαν ἡ Σάρρα Βερνάρ καὶ ὁ προ τινος ἐνταῦθα νυμφευθεὶς αὐτὴν Ἑλληνα την καταγωγὴν ηθοποιός κ. Ἰάκω-

βος Δαμαλάς. Του κ. Δαμαλά δεν δυνάμεθα ή μετά χαράς να αναγράψωμεν την χθεσινήν επιτυχίαν. Τον δυσχερή εν τω δράματι τούτω πρώτον χαρακτήρα υπεκρίθη μετά φυσικότητος εκτάκτου, ήτις πλειστάκις απέσπασε ζωηροτάτας τας επιδοκιμασίας του πολυπληθούς ακροατηρίου. Εις μέρη τινά του δράματος η φυσικότης της υποκρίσεως υπήρξε τοιαύτη, ώστε και αυτός βεβαίως ο ηθοποιός θα ελησμόνησε προς στιγμήν ότι υποκρίνεται και θα υπέθεσε πράγματι εαυτόν εν τη σκηνή του κόσμου».

Τοιουτοτρόπως έκρινε τον Αριστείδην Δαμαλάν η αμερόληπτος ευρωπαϊκή κριτική, προς την οποίαν συνεφώνησε πανταχού και η κοινή πεφωτισμένη και πεπειραμένη γνώμη.

Καθ' ην εποχήν ο Δαμαλάς ένδοξος εθαυμάζετο από των γαλλικών θεάτρων και ότε μετ' ολίγων εγκαταλιπών τους Παρισίους απήλθεν εκουσίως εξόριστος εις την Αφρικήν, εξ' ης τόσον ταχέως επέστρεψε δια ν' αποδοθή και πάλιν εις το θέατρον, καθ' εκάστην σχεδόν οι *chroniqueurs* των γαλλικών εφημερίδων ανέγραφον και εν περί του μεγάλου καλλιτέχνου ανέκδοτον. Εννοείται ότι προς τούτο ειργάσθη όχι ολίγον η φαντασία των ευφυών χρονικογράφων.

Ευτυχήσαντες να γνωρίσωμεν στενόν φίλον του αποθανόντος Δαμαλά, ελάβομεν παρ' αυτού ολίγα ανέκδοτα, αναφερόμενα εις τον κατ' ιδίαν βίον αυτού και εκ τούτων αναγράφομεν τα μάλλον χαρακτηριστικά.

Εν τω θίασω της Σάρρας Βερνάρ είχε προσληφθή δεκαοκταέτις νεανίς, η Αθηνά Γκινιών, μετρίως πεπαιδευμένη, αλλά θαυμασίας καλλονής, ως δόκιμος ηθοποιός τετάρτης τάξεως. Η νεανίς ελάτρευε νέον εργάτην ευειδούς εξωτερικού, όστις την ηγάπα περιπαθώς και μεθ' ου είχε μνηστευθή εσχάτως.

Ο Δαμαλάς, μαγευθείς εκ της καλλονής της νεαρής δοκίμου και κολακευόμενος να ελπίζη την κατάκτησιν καρδίας, ήτις όλη ανήκεν εις άλλον, προσεπάθησε δι' όλων των μέσων ματαιίως να την ελκύση. Η δεσποινίς Γκινιών κατ' αρχάς εδέχθη αδιαφόρως και ψυχρώς τας θωπείας του, ότε όμως εσπέραν τινά ούτος εις τα παρασκήνια του θεάτρου εφάνη τολμηρότερος και αυθαδώς εθώπευσεν αυτήν επί παρουσία του μνηστήρος της και άλλων ηθοποιών, η Γκινιών πλήρης οργής εφασκέλωσε τον έξοχον καλλιτέχνην και ερρίφθη κλαίουσα εις τας αγκάλας του μνηστήρος της.

Από της αυτής εσπέρας η πτωχή νεάνις άπελπισ απεχώρει του θεάτρου, εις το οποίον εστήριζε το μέλλον της.

Την επομένην τα θεατρικά προγράμματα ανήγγειλον την επανάληψιν του *Σιδηρουργού* προς όφελος του πρωταγωνιστούντος Δαμαλά. Ως συνήθως, άπειρος κόσμος συνέρρευσεν εις την ευεργετικήν του δημοφιλούς ηθοποιού και εις πολλάς δεκάδας χιλιάδων ανήλθον τα κέρδη του την εσπέραν εκείνην.

Την επαύριον ο Δαμαλάς παραλαβών ολόκληρον το εκ της παραστάσεως εισπραχθέν ποσόν και όλα τα προσενεχθέντα δώρα έσπευσεν εις την μικράν οικίαν ένθα το ζεύγος των μεμνηστευμένων είχε πήξει την φωλεάν του. Την εσπέραν εκείνην ο νεαρός εργάτης και η πρώτην ηθοποιός ετέλουν τους γάμους των. Ο Δαμαλάς κατέθεσε πρό των ποδών της νεονύμφου τα δώρα και τα χρήματα εξαιτούμενος συγγνώμην δια την προσβολήν, ην τη έκαμε και διαβεβαιών τον μνηστήρα της περί της μεγίστης τιμιότητος της νεανίδος.

Ο εργάτης εδέχθη εν συγκινήσει την μετάνοιαν του Δαμαλά.

— Αγαπούσες την γυναίκα μου, κύριε Ιάκωβε, τω είπε, και 'ς την αγάπη σου απάνω την αδικησες. Τώρα πληρώνεις πολύ το σφάλμα σου, και μάλιστα με το ποσόν αυτό μας υποχρεώνεις. Αλλά εμείς υποχρέωσι δεν θέλομε· φίλησε Αθηνά, τον κ. Ιάκωβον δια να του πληρώσης ό,τι μας δίνει.

Μεταξύ των ακροατών, οίτινες παρέστησαν εν τω θεάτρω καθ' ην εσπέραν δια πρώτην φοράν ανερχόμενος ο Δάρια επί της σκηνης απεδοκιμάσθη, ευρίσκετο ο Άγγλος περιηγητής Εδουάρδος Χούλεϋ. Ο Χούλεϋ, αφού απεδοκίμασε δι' όλης της δυνάμεώς του τον Έλληνα καλλιτέχνην, απήλθε την επομένην εκ Παρισίων εις Αφρικήν, ένθα διέμεινεν επί τετραετίαν, ερευνών τα ενδότατα αυτής. Ότε επέστρεψεν εις Παρισίους, εσπέραν τινά παρευρέθη εις το θέατρον Gymnase, εν ώ ο Δαμαλάς – υπό το αληθές όνομά του τώρα – έδρεπε δάφνας εν τη διδασκαλία της *Κυρίας με τας καμελίας*.

Καθ' όσον προухώρει η παράστασις, ο Άγγλος Χούλεϋ, ανήρ ευρυτάτης παιδείας και κριτικός εκ των μάλλον διακρινομένων, χειροκρότε, ενεθουσίαζετο, και κατά το διάλειμμα της β' πράξεως εζήτησεν επιμόνος να παρουσιασθή και συγχαρή αυτοπροσώπως τον Έλληνα ηθοποιόν. Ο Δαμαλάς εδέχθη αυτόν εις τον θαλαμίσκον του και ο Άγγλος μετά τα συγχαρητήριά του εστράφη προς τον συστήσαντα αυτόν Γάλλον και είπεν·

— Ο κύριος Δαμαλάς είναι συμπρατριώτης άλλου Ελλήνος καλλιτέχνου, όστις ολίγον πριν αναχωρήσω εις την Αφρικήν, εδίδαξεν εν Παρισίοις το αυτό δράμα και απέτυχεν οικτρώς. Εν τούτοις εις την

μεγάλην εκείνην αποτυχίαν του παρετήρησα ότι ο πρωτόπειρος ηθοποιός εκέκτητο θαυμασίαν ιδιοφυίαν και είναι βεβαίως αμαρτία ότι η αποτυχία του τον απεθάρρυνε τόσο πολύ, ώστε να μην ανέλθη πλέον εις την σκηνήν. Διότι αναμφιβόλως απεχώρησεν από το θέατρον, αφ' ου δεν ήκουσα τίποτε περί αυτού έκτοτε.

Ο Δαμαλάς εκ των πρώτων λέξεων του Άγγλου ενόησεν ότι ωμίλει περί αυτού.

Δακρύων ερρίφθη επί του εκπλήκτου άγγλου και τον ησπάσθη.

— Σας οφείλω πολλά, πάρα πολλά, κύριε, τω είπεν.

Ο Δάρια, ο αποδοκιμασθείς ηθοποιός, είμαι εγώ και την τωρινήν ευτυχίαν μου και την τιμήν, την οποίαν μοι κάμνοι το γαλλικόν δημόσιον, την χρεωστώ εις τας σκληράς, πλήν δικαίας κρίσεις της εσπέρας εκείνης.

Ο Χούλεϋ διετέλεσεν έκτοτε εκ των αρίστων φίλων και των πρώτων θαυμαστών του επιφανούς ηθοποιού.

Πόσην δύναμιν μυώνων και πόσην ευψυχίαν έκρυπτε το λεπτόν του σώμα αποδεικνύει το εξής συμβάν, το οποίον διηγήθη ημίν αυτόπτης μάρτυς.

Η ερωμένη του ηθοποιός Φ., γνωρίζουσα πόσον ηυχαριστείτο ο Δαμαλάς εις τα γυμνάσια των άρκτων, τας οποίας οδηγούσιν ενίοτε εις τας οδούς της πόλεως μας πλάνητες Βούλγαροι, προσεκάλεσέ ποτε ένα τοιούτον σύροντα υπερμεγέθη λευκήν άρκτον και τον εισήγαγεν εις την αυλήν, περιμένουσα κατά την στιγμήν εκείνην τον αγαπητόν της. Εν τούτοις, δια να διασκεδάση εις το μεταξύ, εθώπευσε την άρκτον· αίφνης όμως εκείνη, εξαγριωθείσα, διέσπασε το κλείον το ρύγχος της φίμωτρον και ερρίφθη κατά της νεαράς γυναίκος, εν ώ ο οδηγός της έντρομος ετράπη εις φυγήν. Ακριβώς καθ' ήν στιγμήν η άρκτος κατέφθανε την ηθοποιόν, εισήλθεν ο Δαμαλάς και ριφθείς ταχύς ως αστραπή ανεχαίτισε την ορμήν του θηρίου.

Η πάλη διήρκεσεν υπέρ τα πέντε λεπτά της ώρας, μετά παρέλευσιν των οποίων η άρκτος ευρίσκετο υπό το γόνυ του καταμεμωλωπισμένου και αιματοφύρτου νέου.

Εν τω μεταξύ ενθαρρυνθείς ο οδηγός έσπευσε, και τη βοήθεια αυτού και άλλων προσδραμόντων εφιμώθη το άγριον θηρίον.

Ουδέποτε εθεάθη ο Δαμαλάς περισσότερον εύθυμος παρά την ημέραν εκείνην.

[Γ. Β. Τσοκόπουλος, «Αριστείδης Δαμαλάς», *Αττικόν Ημερολόγιον και Ημερολόγιον των Κυριών του έτους 1890 υπό Ειρηναίου Ασωπίου*, σ. 213-227]

Χαρίκλεια Δαρκλέ

Χαρίκλεια Δαρκλέ

Εἰς τὰς στήλας τῶν καθημερινῶν φύλλων θ' ἀπηντήσατε πολλάκις τὸ ὄνομα τῆς νεαρᾶς, ἀλλὰ περιφήμου ἤδη αἰοῦδου Δαρκλέ, ἣτις ψάλλει ἐφέτος ἐν Νικαίᾳ. Ἡ κυρία Δαρκλέ εἶνε Ἑλληνὶς ἐκ Ρουμανίας. Πατὴρ αὐτῆς εἶνε ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ ἀποκατεστημένος ὁμογενὴς κ. Ἰωάννης Χαρικλῆς, διατελέσας ἄλλοτε πλουσιώτατος κτηματίας καὶ ἐκ τῶν τα πρῶτα φερόντων. Ἀπροσδοκῆτων συμφορῶν ἔνεκα ἀπολέσας κατὰ τὸν τελευταῖον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἅπασαν σχεδὸν τὴν περιουσίαν του, ἀνερχομένην εἰς δύο ἑκατομμύρια φράγκων, μετέβη προτριῶν περίπου ἐτῶν μετὰ τῆς θυγατρὸς του, ἣν τινα ἡ φύσις ἐπροίκισε δι' ἐξαιρετικῆς μὲν ἀλλὰ ἀκαλλιεργήτου ὅμως φωνῆς, εἰς Παρισίους, ὅπου μετὰ παρέλευσιν διετῶν σοβαρῶν, καὶ ἐνίοτε σκληρῶν μελετῶν, ἡ νεαρά Ἑλληνὶς, ἐφελκύσασα ἐπ' αὐτῆς τὴν προσοχὴν τῶν μεγάλων τῆς Γαλλίας μουσουργῶν καὶ μελοποιῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Γκουνῶ, ἔγεινε (πράγμα πρωτοφανὲς μέχρι τούδε) ἀμέσως δεκτὴ εἰς τὸ Grand-Opéra τῶν Παρισίων, ὅπου προ δύο μόλις ἐτῶν κατὰ πρῶτον ἀνέβη τὴν σκηνήν. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Grand-Opéra ἀδιακόπως, ἀλλ' εἰς μάτην μέχρι τότε, ἐζήτηι εἰς ὅλας τὰς σκηνὰς τοῦ κόσμου τὴν δια το θαυμάσιον μελόδραμα τοῦ Γκουνῶ ἀπαιτουμένην Ἰουλιέτταν. Τὴν ἡμέραν τῆς πρῶ-

της εμφανίσεώς της εις τον θεατρικόν αγώνα η νεαρά Ελληνίς, αναλαβούσα το βαρύ έργον να τραγωδήσει το μέρος της Ιουλιέττας, όπερ την παραμονήν ακόμη είχε τραγωδήσει η Πάττη, εξήγειρε τον θαυμασμόν του υπερπλήθοντος θεάτρου εις βαθμόν απερίγραπτον. Την επαύριον πάσαι αι παρισινάι εφημερίδες εγκωμιάζουσαι άνευ εξαιρέσεως το σπάνιον talent της κυρίας Darclée, προήγγειλαν συγχρόνως αυτή μέλλον λαμπρότατον. Κατόπιν μετέβη εις Πετρούπολιν και Οδησσόν, και είτα, συμβληθείσα μετά του διευθυντού του μελοδραματικού θεάτρου της Νίκαιας, εις την τερπνήν μεσημβρινήν πόλιν, όπου κατ' έτος συρρέει το άνθος της αριστοκρατίας όλης της Ευρώπης.

[Ανυπόγραφο, «Χαρίκλεια Δαρκλέ», *Άστυ*, 1890, τχ. 225, σ. 2]

Έσα Έκελ

Έλσα Ένκελ

Ένα μεγάλο πουλί της τέχνης στα 1913 άνοιξε τις φτερούγες του από τα παγωμένα χειμαδιά της Γερμανίας και ήλθε και έκλεισε τα φτερά του κάτω από το γλαυκό ουρανό της Αθήνας, για να εμψυχώσει, για να δυναμώσει την τότε ιδούσαν το φως της δημιουργίας Ελληνικήν Οπερέτταν.

1913. Είνε ο χρόνος που επεσκέφθη για πρώτη φορά την Αθήνα γερμανικός θίασος. Ο θίασος του Γκούτμαν εις τα Ολύμπια έφερε μαζί του μια μικροσκοπική και πεταχτή ιέρεια, την Έλσα, η οποία έπαιξε την Πίψη εις την *Εύαν* του Λέχαρ. Ο θεατρικός κόσμος που είχε κατακλύσει το θέατρο την επευφύμησε. Όσες μέρες έμεινε ο κόσμος έτρεχε να ιδή το Ελσάκι. Προσεκλήθη εις τον θίασον Κυπαρίσση και edίδαξε τους χορούς της *Εύας*. Κατόπιν έλαβε μέρος στα *Παναθήναια* μ' ένα τραγουδάκι το οποίον τραγουδούσε ελληνιστί. Ύστερα από λίγες εβδομάδες ενεφανίσθη εις τον θίασον του Παπαϊωάννου παίχασα πλέον ελληνιστί την Πίψη εις την *Εύαν*. Ενεφανίσθη έπειτα εις την *Αγνήν Σουζάνναν* και το *Ονειρώδες Βαλς* όπου κατήγαγε αληθή θρίαμβον εις τον ρόλον της Φραντζή. Ηκολούθησε τον θίασον Παπαϊωάννου εις το τουρνέ δια την χειμερινήν περίοδον Πατρών και Σμύρνης. Μετά την λήξιν της εργασίας του θιάσου εν Σμύρνη, απεχώρησε, μη ακολουθήσασα τον θίασον εις την Ρουμανίαν.

Επανελθούσα εις Αθήνας προσελήφθη εις τον θίασον Μοναστηριώτη, ο οποίος ανεβίβασε εις το Δημοτικόν Θέατρον τον *Πόλεμον εν Πολέμω* του Σαμάρα. Μετά την αναβίβασιν του *Πολέμου* edόθησαν τα *Παραπήγματα* των κ.κ. Λάσκαρη Σακελλαρίδη εις τα οποία εθριάμβευσεν. Μετά την περιοδείαν του θιάσου εις Κέρκυραν – Πάτρας – Σύρον, ο θίασος διελύθη και το 1915 συνέπραξε πάλιν μετά του Παπαϊωάννου υπό τον τίτλον «Οπερέττα Ένκελ-Παπαϊωάννου» από του Οκτωβρίου μέχρι τέλους Ιανουαρίου, οπότε η σύμπραξις διελύθη και ανέλαβε τον θίασον ο θεατρικός επιχειρηματίας κ. Απόστολος Κονταράτος εργασθείς εις το Δημοτικόν Θέατρον υπό τον τίτλον «Όπερα – Οπερέττα Έλσας Ένκελ», μέχρι της Μ. Εβδομάδος, οπότε ο θίασος ανεχώρησε δια Βόλον – Θεσσαλονίκην – Καβάλλαν. Το θέρος του 1916 έπαιξε εις το θερινόν θέατρον Φαλήρου με ίδιον θίασον, τον θίασον «Έλσας Ένκελ». Εις τον θίασον, ο οποίος επί ολόκληρον δεκαετιάν edίδαξε όλα τα ελληνικά και ξένα έργα εις ολόκληρον την Ελλάδα, Τουρκίαν και Αίγυπτον, αφήσας αλησμονήτους εντυπώσεις. Εις τον θίασον συμμετείχον ως μέλη εκλεκτοί καλλιτέχναι, ως αι κ.κ.

Ολυμπία Δαμάσκου, Σοσώ Κανδύλη, Μελπ. Κολυβά και άλλαι, οι κ.κ. Γ. Δράμαλης, Μ. Κοφινιώτης, Ε. Δομάσκος, Γ. Χατζηχρήστος, Γ. Καμβύσης, ο αείμνηστος Ν. Παρασκευόπουλος, Δ. Μαυρίδης και άλλοι, μύσται της ελληνικής Σκηνης. Εις τον θίασον «Ένκελ» ανεβιβάσθησαν διάφορα εκλεκτά έργα μεταξύ των οποίων η *Πριγκήπισσα Σασσών*, η *Κρητικοπούλα* του Σαμάρα, ο *Υπνοβάτης* του κ. Σακελλαρίδη, τα *Ερωτικά Γυμνάσια* του κ. Χατζηπαποστόλου, ο *Πρωτομάστορας* του κ. Καλομοίρη, η *Μάρτυς* του Σαμάρα. Εκείνο δε που αφήκε αλησμόνητους εντυπώσεις είνε η επιθεώρησις *Ξιφίρ Φαλέρ*, τα σκηνικά του οποίου εγένοντο επί σχεδίου του διασήμου εκλιπόντος καλλιτέχνου Πάνου Αραβαντινού. Ο θίασος της «Ένκελ» διελύθη το 1924 μετά την θερινήν περιόδον εν τω εν Πειραιεί θεάτρω Καράμαλη και έκτοτε η Ένκελ απεσύρθη της ενεργού υπηρεσίας, εμφανιζομένη κατά περιόδους. Η εκ της σκηνης απομάκρυνσις της τής επέφερε μαρασμόν και η νοσταλγία δια την Τέχνην ήτο μία διαρκής βάσανος δι' αυτήν.

Συζευχθείσα τον θεατρικόν επιχειρηματίαν κ. Απόστολον Κονταράτον έζησε μετ' αυτού επί δωδεκαετία και πλέον.

Η Έλσα Ένκελ υπήρξε δια την ελληνικήν θεατρικήν Τέχνην μία από τις πειό εξαιρετικές μορφές, ο δε θάνατός της μια πραγματική απώλεια.

Εγεννήθη το 1890 εις το Αμβούργον και απέθανε εν Αθήναις εις ηλικίαν 43 ετών. Την κηδείαν της γενομένην εις το Α΄ Νεκροταφείον παρηκολούθησαν πλείστοι ηθοποιοί, παλαιοί συνεργάται της και πολλοί φίλοι του θεάτρου. Κατετέθησαν πλείστοι στέφανοι, προ του τάφου της δε την αποχαιρέτησαν ο μουσουργός Θ. Σακελλαρίδης, εκ μέρους της Εταιρίας Ελλ. Συγγραφέων, εκφράσας τον πόνον τον οποίον ησθάνθησαν οι Έλληνες Συγγραφείς με τον θάνατον της Έλσας Ένκελ, η οποία πρώτη αυτή κατά το 1913 εξωντάνεψε τα ελληνικά έργα με το τραγούδι της, με τον χορόν της και με την χάριν των νεανικών της χρόνων και ότι οι Έλληνες συγγραφείς θα την ενθυμούνται πάντοτε, μνήμονες δια την νέαν πνοήν και ζωήν, την οποίαν έδωκε εις την Ελλ. Οπερέτταν και τα ελληνικά έργα.

Κατόπιν ο κ. Ευάγγελος Δαμάσκος, επί μακρά έτη συνεργάτης της, συγκεκρινημένος, την απεχαιρέτησε με τα εξής:

«Το λυγρό και καλίγραμμο, σαν της Αρτέμιδος σωματάκι, κοιτείται μπροστά μας, παγωμένο κι αλύγιστο απ' το θάνατο. Το στοματάκι, που γλυκοτραγουδύησε την *Κρητικοπούλα* και το *Χριστιανάκι του Δασοφύλακα*, σφραγισμένο για πάντα, παίρνει μαζί του και το πικρό παράπονο το ανείπωτο, της αλησμονιάς του γρηγοροχόρτη αυτού κόσμου.

Κι έτσι το Ελσάκι, όπως την λέγαμε χαϊδευτικά, όλ' οι παλαιοί της συνεργάτες, δεν θα χορέψη πεια άλλο χορό, εξ από τον μακάβριο. Και δεν θα ξανατραγουδήση άλλο τραγούδι, ύστερ' από το χθεσινοβραδινό της κύκνειο.

† ΕΙΣΑ ΕΝΚΕΛ

Ας είνε το χώμα που θα την σκεπάση ανάλαφρο, κι ας μην την βαρύνει της δεύτερης πατρίδας της η γη, όπως κι αυτή δεν την εβάρυνε με το ελαφροπάτητο πέρασμά της, το στρωμένο από δάφνες και λουλούδια της Αττικής, με τα οποία την νεκροστολίζω κι εγώ τώρα, για να πάη, σαν που ζούσε, ωραία και ανθοστολισμένη στον άλλο κόσμο που μας την έκλεψε.

Γεια σου και πάντα Ελλάκι μας. Γειά σου».

Έπειτα ο συνάδελφος κ. Γιάννης Θεοδωρίδης, με τρέμουσαν φωνή και με τα μάτια πλημμυρισμένα δάκρυα, την απεχαιρέτησε κι αυτός με τα εξής:

«Τι αντίθεση! Το τραγούδι που σπαρταριστά σκορπούσε τον ενθουσιασμό και τη χαρά σ' όλους εκείνους που τη θαύμαζαν, ξενητεμένο πουλί, αφίνει για ηχώ του αλαργυνή, τον πόνο και την θλίψη για τον τόσο πρόσκαιρο κι αναπάντεχο χαμό σου.

Η δόξα, που τόσο στοργικά κι εφήμερα χάιδεψε το μέτωπό σου απλώνει την γαλήνη στην πονεμένη σου ζωή και σου δίνει την ειρήνη, τον αναπαμό.

Ένα πικρό γέλιο ήταν η ζωή σου. Μια χαρά και μια λύπη ταιριασμένες μαζί. Κι όλο αποζητούσες κάτι άφθαστο, ξένο, ποθητό, μακρυνό που στις Γης, αν δεν το βρες θα το βρης στον Ουρανό.

Ω, ας ήταν αλήθεια πως υπάρχει κι άλλη ζωή. Η ζωή που πέρασες εδώ κάτω σε πίκρανε. Πώς και γιατί δεν το μαρτύρησες. Το μαρτυρούν όμως τα χείλη σου που αφήνουν το τελευταίο τους πικρό χαμόγελο.

Έλσα Ένκελ! Εμείς που τόσο ειλικρινά σ' αγκαλιάσαμε με την ψυχή μας και που νοιώσαμε τους ίδιους παλμούς σε κάθε επιτυχία, ευτυχία και πόνο σου, δε θελήσαμε ποτέ να σε ταραξουμε στη γαλήνη της ξέμακρης γωνιάς, που τραβήχτηκες σα μοναχή ιέρεια της τέχνης. Αναπαύσου καλή μας συνάδελφος από τις δόξες. Ο τόπος που σε φιλοξενούσε σε τίμησε. Σε τίμησε όπως και κάθε δικό του καλλιτέχνη με την τιμήν του εισιτηρίου που πλήρωνε για να περάση δύο ώρες χαράς.

Πρόσφερες και συ όπως και τόσοι άλλοι τη χαρά για μιαν ικανοποίηση. Την ικανοποίηση που τα πρόσφερες όλα για την Τέχνη!

Στο τραγούδι του αείμνηστου Σαμάρα «τι χαρά, τι χαρά!», που τόσο μεταδοτικά δημιούργησες, εμείς οι λίγοι που σε γνωρίσαμε, απαντούμε «τι λύπη, τι λύπη!» για το χαμό σου!

Το χώμα αυτό που θα σε δεχτή ας είναι, Θεέ μου, πιο φιλόξενο κι ας σε συμπονέσει περισσότερο από τους ανθρώπους!»

Ύστερα η Έλσα Ένκελ εξηφανίσθη κάτω από την σκαπάνη του νεκροθάπτου και όλοι που κατέκλυσαν τον νωπόν τάφον της, απεμακρύνθησαν με μάτια πλημμυρισμένα δάκρυα.

[Δ. Λυμπερόπουλος, «Έλσα Ένκελ», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, τχ. 163, 1 Φεβρουαρίου 1933, σ. 2]

Δημ. Ζαφειρίου

Δ. Ζαφειρίου

«Σαν τον πιστό στρατιώτη που πέφτει στη μάχη, έτσι και συ αγαπητέ Δ. Ζαφειρίου έπεσες πιστός εις το καθήκον. Η σκληρή βιοπάλη σε παρέσυρε στο μοιραίο ταξίδι όπου σε παρεμόνευεν ο θάνατος. Επάλεψες από νηπιακής σου ηλικίας επάνω στα σανίδια της αχάριστης σκηνης, η οποία επλήρωσε και σένα, όπως πληρώνει όλους, με πικρίες και απογοητεύσεις. Σε πότισε και σένα, όπως ποτίζει όλους τους καλούς εργάτες με τα πικρότερα φαρμάκια. Αν δεν κέρδισες πλούτη, αν δεν απέκτησες την εφήμερη δόξα, εκέρδισες όμως τη δάφνη του ευσυνειδήτου εργάτη. Εκέρδισες τη συμπάθεια και την εκτίμησι όλων εκείνων με τους οποίους συνειργάσθης.

† Δ. Ζαφειρίου

Ας είναι αιωνία η μνήμη σου, αγαπητέ συνάδελφε Δ. Ζαφειρίου και ο Θεός ας στείλη παρηγοριά στην αγαπητή εις όλους μας μητέρα σου, στην θλιμμένη γυναίκα σου και στην ορφανή αδελφή σου, της οποίες περιβάλλει η συμπάθειά μας ανυπόκριτη».

Αυτά τα λόγια είπεν εις τον νεκρόν του συναδέλφου Δ. Ζαφειρίου ο κ. Ηλ. Θεοδώρου ως επικήδειον αποχαιρετισμόν.

Ο αποθανών συνάδελφος διετέλεσεν επί σειράν ετών διευθυντής ομωνύμου οπερέττας, κατώρθωνε δε πάντοτε δια της ευσυνειδήτου εργασίας του να εμφανίζη εις τον κύκλον των εργασιών του ευπρόσωπον εργασίαν και θίασον αρτίως κατηρτισμένον. Δια του θανάτου του στερείται το επαγγελματικόν θέατρον ενός καλού συναδέλφου, και ικανού εργάτου. Την κηδείαν του, η οποία έγινε την 10^{ην} τρέχοντος δαπάναις του Σωματείου, παρηκολούθησαν με ειλικρινή θλίψιν

αρκετοί συνάδελφοι, καθώς και μουσικοί και τεχνίται, εκτιμώντες τον εκλιπόντα συνάδελφον.

Εκ μέρους των μελών του θιάσου της κ. Τ. Σοφιάδου κατετέθη πολύτιμος στέφανος.

Ας είναι αιωνία η μνήμη του.

Το «Ελληνικόν Θέατρον» συμμετέχον του πένθους απευθύνει θερμά συλληπητήρια εις τους οικείους του μεταστάντος.

[Ανυπόγραφο, «Δ. Ζαφειρίου», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', αρ. 128, 15 Αυγούστου 1931, σ. 2]

Μιχαήλ Ζώρας

Βιογραφικά σημειώσεις

ΜΙΧΑΗΛ ΖΟΡΑΣ

Ο Μιχ. Ζώρας εγεννήθη εν Ερμουπόλει τον Ιανουάριον του 1858, όπου και διήνυσε τας γυμνασιακάς του σπουδάς, αποφοιτήσας εν έτει 1873, αριστούχος, και γνώστης της γαλλικής και ιταλικής γλώσσης, εις την σπουδήν των οποίων από παιδικής ηλικίας μετά ζήλου επεδόθη, ομιλών και γράφων αυτάς, δύναται τις ειπείν, απταιστως. Έκτοτε δε ιδιάζουσαν ησθάνετο κλίσιν προς την δραματικήν φιλολογίαν, απαύστως μελετών τους αρχαίους Έλληνας δραματικούς συγγραφείς και τους κλασσικούς Γάλλους, Ιταλούς και Γερμανούς, ως και τον Σαίκσπηρ. Δις ανήλθε την σκηνήν εν Σύρω μετ' άλλων ομηλικών του, υπέρ φιλανθρωπικών σκοπών, το πρώτον εν έτει 1874, υποκριθείς εν τη υπό του κ. Βλάχου μεταφρασθείση τραγωδία του Richat *Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις* το πρόσωπον του Αλκαίου, τη διδασκαλία του αιμνήστου θιασάρχου Π. Σούτσα, και δεύτερον εν έτει 1876, υποκριθείς το πρόσωπον του Ιωάννου εν τη *Χίω Δούλη* του Ορφανίδου, τη διδασκαλία του παλαιμάχου θιασάρχου Δημ. Αλεξιάδου. Ενεγράφη εις την Νομικήν Σχολήν του Εθνικού Πανεπιστημίου το 1878, έλαβε το διδακτορικόν του δίπλωμα εν έτει 1884. Από του 1876 ήρχισε μεταφράζων και διασκευάζων γαλλικά και ιταλικά δράματα και κωμωδί-

ας, τας πλείστας δε των μεταφράσεών του παρέδιδε τω ήδη ηθοποιώ του Βασιλικού Θεάτρου Νικολάω Ζάννω, ον ιδιαιζόντως εξετίμα και ηγάπα ως παιδικόν του φίλον και συμμαθητήν. Εκ των παλαιότερων μεταφράσεών του αναφέρομεν, ως εχούσας ποιάν τινα φιλολογικήν αξίαν, την *Νόρμαν* τραγωδίαν του Ιταλού ποιητού Δορμεβίλε, εμμέτρως μεταφρασθείσαν, και διδαχθείσαν από σκηνης υπό του θιάσου Αλεξιάδου, από του 1878 επί μακράν σειράν ετών, εις όλα τα θέατρα του ελευθέρου και του δούλου Ελληνισμού, με πρωταγωνίστριαν την Πιπίναν Βονασέρα· την *Μεσσαλίαν*, του Ιταλού Κόσσα, εμμέτρως και ταύτην μεταφρασθείσαν, και διδαχθείσαν το πρώτον το θέρος του 1881 από της σκηνης του θεάτρου Ολύμπια υπό του θιάσου Ταβουλάρη· και εκ των νεωτέρων, την *Διονυσίαν* του υιού Δουμά, το κοινωνικόν δράμα *Δικαίωμα ο έρως*; του Μαξ Νορδάου, την ωραιάν κωμωδίαν *Νιόβη* του Άγγλου Πόλτων, την γαλλικήν φάρσαν *Σαμπινιόλ με το στανιό*· τας διασκευάς των γαλλικών κωμωδιών το *Ταξίδι του Μπατάκια*, η *Κοκορόμναλη*, τα *Παράδοξα του Έρωτος*, πάντας διδαχθείσας από της σκηνης του Βασιλικού Θεάτρου· Πρωτότυπα έργα έγραψε: 1) *Τα Ανόμοια*, δράμα κοινωνικόν εις πράξεις τέσσαρας, διδαχθέν το πρώτον εν Σύρω το έτος 1896. 2) *Φαινόμενα και Πράγματα*, κωμωδίαν εις πράξεις τρεις, βραβευθείσαν εν τω Λασσανείω διαγωνισμώ του 1899, και διδαχθείσαν το πρώτον από της σκηνης του εν Σύρω θεάτρου Απόλλων υπό του θιάσου του κ. Ζάννου, κατόπιν δε κατά το θέρος του αυτού έτους συγχρόνως εν Πειραιεί και εν Αθήναις υπό των θιάσων Αλεξιάδου και Παντοπούλου. 3) Την φέτος διδαχθείσαν εν τω Βασιλικώ Θεάτρω κωμωδίαν *Επαρχιώται* εις πράξεις τρεις, βραβευθείσαν εν τω Λασσανείω εν έτει 1901. 4) Την κοινωνικήν κωμωδίαν *Ρόδα και Αγκάθια*, εις πράξεις τρεις, βραβευθείσαν και ταύτην εν τω Λασσανείω εν έτει 1905. 5) Την τετράπρακτον κοινωνικήν κωμωδίαν *Χρυσωμένος Βόρβορος*, ης το χειρόγραφον υπέβαλε τη Διευθύνσει του Βασιλικού Θεάτρου, και δύο μονοπράκτους κωμωδίας *Το Δικαιοστάσιον* και *Τον Δέκατον Τέταρτον*, ας εδημοσίευσεν εις το εθνικόν ημερολόγιον του κ. Σκόκου, αμφοτέρας διδαχθείσας από σκηνης εν Σύρω.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Βιογραφικά σημειώσεις», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 5, Σεπτέμβριος 1907, σ. 4]

Σωτηρία Ιατρίδου

Σωτηρία Ιατρίδου

Από την Κύπρο μας έρχεται η αγγελία του θανάτου της Σωτηρίας Ιατρίδου.

Πάει κι αυτή, θύμα της γενικής αβελτηρίας.

Η Σωτηρία ήταν μια πρώτης τάξεως θεατρική πάστα.

Ήταν γεννημένη για το Θέατρο.

Τα μάτια της και το εκφραστικό της πρόσωπο πολύ λίγες μέσα στο Θέατρο τα έχουν.

Τέτοιες κοπέλλες σε άλλες πολιτείες βρίσκουν βοήθεια, περιποίηση κ' ενθάρρυνση.

Εδώ πεθαίνουν....

Στην επιθεώρηση η Σωτηρία υπήρξε πρώτης τάξεως, αργότερα μας έδειξε ότι και στην πρόζα με μια συστηματική διδασκαλία και βοήθεια θα μπορούσε να γίνη κάτι.

Εις τον θίασον του κ. Βεάκη υπήρξε σχεδόν δραματική πρωταγωνίστρια, άτοπο βέβαια αυτό, χαρακτηριστικό εν τούτοις του ότι έκαμνε και για το δράμα.

Προ δύο ετών έφυγε για την Αίγυπτο.

Και χάθηκε κι αυτή σχεδόν στα ίδια λιμέρια με τον παληό σύντροφό της στο τραγούδι, το μακαρίτη το Λύσαντρο Λύτρα, που άλλοτε, σε κάποια καλλίτερη εποχή, μας είχαν ξεκουράσει με τα ελαφρά τους τραγουδάκια και το έξυπνό τους παίξιμο.

[Σεμ., «Σωτηρία Ιατρίδου», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 22, 7 Δεκεμβρίου 1924, σ. 15]

Ουρανία Καζούρη

Αποχαιρετιστήριο τιμητική

Η παλαίμαχος συνάδελφος κ. Ουρανία Καζούρη δίδει την 30ην τρέχοντος εις το «Κυβέλη» Θέατρον αποχαιρετιστήριον από της σκηνης παράστασιν μετά την οποίαν θα λάβη την αναλογούσαν εις την πολυετή εν τω Ελληνικώ θεάτρω υπηρεσίαν της σύνταξιν αποσυρομένη της ενεργού υπηρεσίας.

Ἡ κ. Οὐρανία Καζούρη

Ἡ κ. Ουρανία Καζούρη εγεννήθη εις την Ζάκυνθον το 1870. Οκταέτις ἔλαβε μέρος εις ερασιτεχνικὴν παράστασιν, τόσον δε ενθουσίασε κατὰ την πρώτην εμφάνισίν της, ὥστε ὅλοι οἱ φίλοι του θεάτρου την ὤθησαν να ακολουθήσῃ το καλλιτεχνικὸν στάδιον, εις το οποίον αφοσιωθείσα ολοψύχως ἀπὸ το 1885 κατέλαβε θέσιν ζηλευτὴν μεταξύ των συναδέλφων της – Φιλάνθρωπος εκ χαρακτήρος αποσύρεται της σκηνης πάμπτωχος.

Ὅσον και αν ἦτο αφοσιωμένη εις την Τέχνην δεν ελησμόνησεν ὁμως ποτέ την ιδιαιτέραν της πατρίδα Ζάκυνθον. Κατὰ τους σεισμούς του 1893 ευρισκομένη εις την Λάρνακα της Κύπρου, ἔδωσε παράστασιν υπέρ των σεισμοπαθῶν ἀπὸ την οποίαν εισπράχθησαν 28 αγγλικαὶ λίραι, τούτο δε ἐγένεν αφορμὴ να γίνῃ ἔρανος μεταξύ των ομογενῶν της Λάρνακος ἀπὸ τον οποίον εισεπράχθησαν 600 λίραι αἱ οποῖαι ἐστάλησαν δια του Προξένου εις τους σεισμοπαθεῖς της Ζακύνθου. Εἶναι η πρώτη ευεργέτις του Ὀρφανοτροφείου Ζακύνθου του οποίου τα ὄρφανὰ ἐνέδυσσε κατ' ἐπανάληψιν. Καὶ ἐσχάτως ἀκόμη μετὰ τον Τουρκοβουλγαρικὸν πόλεμον ἀνέλαβε την προστασίαν ὄρφανῶν πολέμου δια το οποίον εἶχεν εις την Τράπεζαν Ἀθηνῶν εἰδικὸν βιβλίариον ἐπ' ὀνόματί του.

Τοιαύτη εἶναι η Ουρανία Καζούρη και δικαίως χαίρει την ἐκτίμησιν ὅλου του ἑλληνικοῦ θεάτρου, καθὼς και της φιλοτέχνου κοινωνίας.

[Ανυπόγραφο, «Αποχαιρετιστήριο τιμητική» *Τὸ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, ἔτος Β', αρ. 51, 15 Ὀκτωβρίου 1927, σ. 4]

Έφη-Άγρια Κατσικοπούλου

Η κα Έφη-Άγρα Κατσικοπούλου

Ενεφανίσθη το πρώτον εις την σκηνήν κατά το 1918 εις τον θίασον της κ. Μ. Κοτοπούλη.

Κατά το 1919 συμμετέσχε του θιάσου της Εταιρείας των Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων το «Ελληνικόν Θέατρον».

ΑΠΟ ΤΟ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ

Η Κ^Α ΕΦΗ-ΑΓΡΑ ΚΑΤΣΙΚΟΠΟΥΛΟΥ
εις τόν ρόλον της Ήριγενείας

Ακολούθως έλαβε μέρος εις τον θίασον του κ. Αιμ. Βεάκη και εις πλείστας εκτάκτους καλλιτεχνικάς παραστάσεις τη συμμετοχή του κ. Ν. Ροζάν κ.λπ. Τελευταίως έπαιζεν εις το Εθνικόν Θέατρον την τραγωδίαν του Ευριπίδου *Ιφιγένεια εν Ταύροις* υπέρ του Συλλόγου Φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής.

[Ανυπόγραφο, «Η κα Έφη-Άγρα Κατσικοπούλου», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε΄, αρ. 99, 1 Ιουνίου 1930, σ. 1]

Μαρίκα Κοτοπούλη

Αι γυναίκες του θεάτρου: Η Δις Μαρίκα Κοτοπούλη

ΜΑΡΙΚΑ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ

Την καλλιτέχνη, που μ' ένα τόσο ευγενικό βήμα περνά από την σύγχρονη ιστορία του ελληνικού θεάτρου, την πρωτοείδα εις τον ρόλον της Γκαϊτικής Γκρέτχεν. Ήτο σαν αποκάλυψις για μένα και σαν πρόβλημα το μικρό εκείνο κοριτσάκι, που είχε κατορθώσει να κλείση μέσα του εναλλάξ εις μίαν εσπέραν όλην την παρθενικήν έκστασιν της πρώτης αγάπης –την θρησκευτικήν μορφήν του ανατέλλοντος έρωτος– κ' έπειτα όλην την φλόγα του πάθους και όλα του τα μαρτύρια μέχρι της τραγικής καταστροφής. Κ' ενθυμούμαι, ότι φεύγων από το θέατρον είχα μίαν θλίψιν μέσα μου, που δεν ήξευρα αν ήτο δια το μαρτύριον της μικράς ηθοποιού. Έτσι εσύγχυσα από την πρώτη στιγμήν το πλάσμα του ποιητού με την σκηηνικήν του ενσάρκωσιν. Δεν είναι τάχα τούτο το γνώρισμα της αληθινής τέχνης; Η Δις Κοτοπούλη μου το έδωκε από την πρώτην εμφάνισίν της. Έπειτα από καιρόν είδα μίαν Ζοζέταν και μίαν Κυρίαν του Μαξιμί, που εσκορπίζε γύρω της όλους τους μεθυσμένους πειρασμούς του σατανικού θαύματος, που λέγεται *παρισινή*. Και πάλιν εσυγχύσθη μέσα μου το πλάσμα του χαριτογράφου με την σκηηνικήν του ενσάρκωσιν. Ένα γνώρισμα ακόμη της ίδιας

φύσεως. Φεύγων πάλιν από το θέατρον ερωτούσα τον εαυτόν μου. Αυτή η Κυρία του Μαξιμί είνε η παρθενική Γκρέτχεν; Πώς είνε δυνατόν; Βέβαια δεν είνε. Και όμως ήτο η ίδια, ήτο η Δις Κοτοπούλη. Να ακόμη ένα γνώρισμα είπα με τον εαυτόν μου. Οι χρυσοχόοι, χωρίς να έχουν ανάγκην από την χημείαν, έχουν μερικά πρόχειρα και σύντομα μέσα δια να διακρίνουν την ευγένειαν των μετάλλων. Ανάλογα μέσα υπάρχουν δια την διάγνωσιν κάθε ευγενείας εις την τέχνην και εις την ζωήν. Και με το μέσον αυτό, πριν κοπιάσω ν' αναλύσω το έργον και την τέχνην της νέας καλλιτέχνης, είπα μέσα μου, με την θετικότητα του χρυσοχόου, που τρίβει το μέταλλον επάνω εις την λυδίαν λίθον: «Εδώ έχομεν να κάμωμεν με χρυσόν».

Η γυναίκα που πλάττει και ενσαρκώνει την Γυναίκα, είνε ωρισμένος κάτι τι πολύ σπάνιον και δυσεύρετον. Είδα μεγάλους ηθοποιούς επάνω εις την σκηνήν. Αυτοί έπλατταν και ενεσάρκωναν τον Άνδρα. Και τον έπλατταν υπερόχως. Αλλά ο άνδρας, εις τας πλέον περιπλόκους ψυχολογικάς του καταστάσεις, είνε πάντα κάτι τι απλόν, διαφανές, μονοκόμματον, πολλές φορές μονότονον, συνεπές και ευχαρηκτήριστον. Οι αληθινοί τύποι του ανδρός και οι πλέον εξαιρετικοί εις την πινακοθήκην της τέχνης είνε δι' αυτό άπειροι. Και οι τεχνίται που ενσαρκώνουν τους τύπους αυτούς επάνω εις την σκηνήν πολλοί. Αλλά η γυναίκα; Ο Νίτσε είπε κάτι τι θαυμάσιον: «Λέγουν ότι αι γυναίκες έχουν τόσον βάθος, ώστε ποτέ δεν ημπορεί να φθάση κανένας εις τον πυθμένα των. Το τελευταίον είνε βέβαιον. Δεν εμπορεί να φθάση απλουστάτα διότι δεν υπάρχει κανένα βάθος. Αι γυναίκες είνε μόνον επιφάνεια». Αλλά εις την επιφάνειαν αυτήν πόση ποικιλία, πόση κίνησις, πόση ανωμαλία, πόση σύγχυσις, πόσοι λαβύρινθοι, πόσον αίνιγμα! Άνθρωποι που ευρήκαν όλους τους δρόμους εις τα ύψη και εις τα βάθη, έχασαν κάθε προσανατολισμόν εις την απλήν αυτήν επιφάνειαν. Και μετρήσατε τώρα και συγκρίνατε. Πόσοι είνε οι μεγάλοι γυναικείοι τύποι εις την παγκόσμιον πινακοθήκην της τέχνης; Μετρούνται εις τα δάκτυλα. Αι περισσότεραι γυναίκες της φιλολογίας και του θεάτρου, πλασμένοι από άνδρας, ομοιάζουν με άνδρας. Εις την νεοελληνικήν λογοτεχνίαν δεν γνωρίζω καμμίαν γυναίκα, εκτός από την *Φόνισσαν* του Παππαδιαμάντη. Και τώρα μετρήσατε τας γυναίκας που πλάττουν την Γυναίκα επάνω εις την σκηνήν. Μετρούνται εις τα δάκτυλα του ενός χεριού. Διότι υπάρχει ένα πλάσμα εις τον κόσμον που είνε ταυτοχρόνως σκληρόν ως γρανίτης και ρευστόν ως νερό· διαφανές ως το κρύσταλλον και σκοτεινότερον από την πίσσαν· που κρύβεται όταν θέλει να φανερωθή

και φανερώνεται όταν θέλει να κρυφθή· που φονεύει με τα ίδια φίλτρα, με τα οποία ανασταίνει, που αφαιρεί όταν δίνει και δίνει όταν αφαιρή· που φαίνεται ως τέρας ακριβώς την στιγμήν που δεν έχει τίποτε από το μεγαλείον του τέρατος· που φαίνεται ως άγγελος την στιγμήν που δεν έχει τίποτε αγγελικόν· που φαίνεται ότι φονεύει ανθρώπους, την στιγμήν που είνε εντελώς άοπλον, διότι οι αυτοκτονούντες νομίζουν ότι φονεύονται· που παίζει εις τα δάκτυλά του την ευσπλαχνίαν και την σκληρότητα, το μίσος και την αγάπην, την αφοσίωσιν και την απιστίαν, όπως παίζει κανείς το κομβολόγι του δια να σκοτώνη την ώραν. Και όταν δεν έχει όλους αυτούς τους χαρακτήρας και άλλους τόσους που δεν ανέφερα, δεν είνε πλέον γυναίκα, είνε μία ψυχρά απομίμησις ανδρός. Όλαι αι απλαι, αι ακέραιαι, αι βαθέως αισθηματικάι γυναίκες, όλαι αι γυναίκες που δεν ομοιάζουν με προβλήματα, όλοι οι αγαθοί άγγελοι, τους οποίους κανένας δεν εκαταράσθη από τα βάθη της ψυχής του, όλα τα πλάσματα τ' ανάκανα να φονεύσουν, να σχίσουν, να αιματώσουν, να σπαράξουν, με την σκληρότητα μιας θεότητος, είνε απλούστατα άνδρες. Σας φαίνεται τώρα εύκολον να πλάση κανένας με τα μέσα της τέχνης το δημιούργημα αυτό και να σας το παρουσιάση και να σας ειπή: αυτό είνε; Δι' αυτό αι γυναίκες που πλάττουν την γυναίκα επάνω εις την σκηνήν διότι πλάττουν τον ίδιον εαυτόν τους εις την ζωήν, μετρούνται εις τα δάκτυλα του ενός χεριού. Περισσότερον από την τέχνην απαιτείται δια την ηθοποιόν εκείνο που λέγομεν αορίστως *γυναικείον*. Και το γυναικείον αυτό εις μίαν έντονον μορφήν είνε πολύ σπάνιον. Αι περισσότεραι γυναίκες είνε ανδρόμορφοι.

Δεν τα λέγω αυτά δια να τρομάξω την Δ^{δα} Κοτοπούλη εις την αρχήν του ωραίου σταδίου της. Άλλως τε δεν υπάρχει λόγος να τρομάξη. Η τεχνίτρια, η οποία τόσον ενωρίς αφύπνισε την προσοχήν όσων ειμπορούν να μαντεύουν το μέλλον ενός καλλιτέχνου, έδειξεν ακριβώς ότι το μεγαλύτερον στοιχείον της τέχνης της είνε ακριβώς αυτό το *γυναικείον* που εζήτησα και συνεζήτησα παραπάνω. Η Δ^{ικ} Μαρίκα Κοτοπούλη υποδυθείσα εις διάστημα ολίγων ετών τόσους ποικίλους, αντιθέτους, αντιφατικούς, εχθρικούς και ασυμφύλους αυτόχρημα ρόλους, εις μίαν εναλλαγήν αδιάκοπην, είτε από τυχαίαν ανάγκην θεατρικήν είτε από μίαν θαρραλέαν επιθυμίαν να δοκιμάση και να τυραννήση το τάλαντόν της, νομίζεις ότι έδωκεν εξετάσεις δια το στοιχείον ακριβώς του *γυναικείου*. Και ειμπορεί να ειπή κανείς ότι εθριάμβευσε. Όσοι την είδαν εναλλάξ Μαργαρίταν, Κυράν της Θάλασσας, Ιφιγένειαν, κ' έπειτα Ζοζέτταν, Κυρίαν του Μαξιμί έτριψαν τα μάτια τους δια να βε-

βιωθούν ότι είνε η ίδια γυναίκα, που από τα βασίλεια όπου πνέουν αι αύραι της μεγάλης τέχνης, μεταπηδά μ' ένα διαβολικόν πήδημα εις τους ανθισμένους κόσμους, όπου βασιλεύη η γαργαλιστική χάρις, η αβροτάτη λαγνεία, ο εκνευριστικός ακκισμός και η γυμναστική της ηδονής, δια να μεταπηδήση πάλιν μ' ένα κίνημα ιερείας εις το βασίλειον των μεγάλων παθών, το οποίον υποθέτω ότι θα είνε –και πρέπει να είνε– το οριστικόν της βασιλείου. Διότι νομίζω ότι η Δ^ς Κοτοπούλη δεν έχει ανάγκην πλέον να δίδη εξετάσεις εις όλας τας μορφάς του θεατρικού *γυναικείου*, δια να προσαρμόση όλην αυτήν την πολυμορφίαν –πάθος, χάριν, δύναμιν, ευστροφίαν και πάσαν μαγειάν θηλυκήν– εις *μίαν* λειτουργίαν, την ευγενικήν λειτουργίαν της τέχνης.

Δια να το κατορθώση –και έδειξεν ήδη πόσον είνε ικανή να το κάμη– έχει άφθονα τα στοιχεία τα εξωτερικά και τα στοιχεία τα εσωτερικά. Έχει πρώτα την σπανίαν ψυχολογικήν διαίσθησιν και των δυσκολωτέρων ρόλων του θεάτρου, η οποία δεν αναπληρώνεται πολλάκις ούτε με την μακροτέραν μελέτην, ούτε με την βαθυτέραν διείσδυσιν. Τους ρόλους της τους συλλαμβάνει έτσι αισθηματικώς και διανοητικώς. Έπειτα την ευκινησίαν την ψυχικήν, η οποία εγγυάται δι' όλας τας ωραιάς και δυνατάς ποικιλίας της εκφράσεως. Και η ψυχική αυτή ευκινησία της χαρίζει την άλλην ευκινησίαν την σωματικήν, την ωραίαν πειθαρχίαν του σώματος, έως την τελευταίαν του ίνα, την πειθαρχίαν αυτήν των ωραίων μελών, με την οποίαν δημιουργούνται οι πλαστικότητες, οι ρυθμοί, τα κύματα της σαρκός, κάθε μουσική της κινήσεως, που δίδει φωνήν και πάθος και έκφρασιν και πνεύμα εις τον τελευταίον ακόμη αρμόν ενός δακτύλου. Προ πάντων όμως η εξαιρετικά προικισμένη καλλιτέχνις έχει τον μαγικόν εκείνον καθρέφτην, μέσα εις τον οποίον περνούν αι λιτανείαι των πολλών ψυχών που κρύβει μέσα εις τα νεανικά της στήθη. Έχει το πρόσωπόν της. Τι είνε λοιπόν γενικώς το μυστήριον αυτό της εκφράσεως; Είνε των μυών η μουσική, των σοφών κινήσεων το τεχνούργημα, των χρωμάτων και των λάμπσεων οι γάμοι ή είνε κάποιου μυστικού ρευστού η ασύλληπτος διάχυσις; Ειδικώς δια την νεαράν καλλιτέχνιδα η έκφρασις αυτή μου παρουσιάζεται ως τέχνη φωτός. Φωτός που χύνεται ελεύθερον, άφθονον και δροσερόν ως ανατολή, και είνε η χαρά η θριαμβική. Φωτός που διαθλάται μέσα από φαίαν ομίχλην και λιποψυχεί ως μελαγχολία. Φωτός που πνίγεται μέσα σε σύννεφα και παλαίει να σβυσθή και είνε ως πένθος και ως θάνατος. Φωτός που περνά μέσα από πολυέδρα κρύσταλλα και αποσυντίθεται εις χρώματα και παίζει εις ιριδώσεις και είνε τρελλόν ως η ψυχή της ηδονής. Η Δ^ς Κοτοπούλη έχει πολύ φως εις το πρόσωπόν της. Ένα

φως σεληνιακών. Και με το φως αυτό τεχνουργεί όλα τα θαύματα της εκφράσεώς της. Εάν προσθέση κανείς εις όλα αυτά το αβρόν γούστο, την σοφήν φιλαρέσκειαν, την έμφυτον ευγένειαν, την δυσαπόκτητον και δυσκληρονόμητον distinction – πώς να μεταφράσω την λέξιν;– όλα τα στοιχεία με τα οποία πλάττει ο άνθρωπος από τον εαυτόν του ένα έργον τέχνης (τεχνητοί πρέπει να είμεθα προ παντός, δεν είπε ο Όσκαρ Ουάιλντ;) έχει την εξήγησιν όλης της εξαφνικής αυτής, της τόσο φωτεινής εμφανίσεως εις το ελληνικόν θέατρον ενός κοριτσιού, που τόσο-δα ακόμα κατέκτησε την σκηνήν και την κατακτά κάθε ημέραν, με το ωραιότερον βήμα προς την δόξαν.

Δεν κάμνω εδώ κριτικήν της τέχνης της νεαράς καλλιτέχνης, κάμνω απλώς μίαν παρουσίαν. Άλλως τε η Δ^{κς} Κοτοπούλη και το τάλαντόν της δεν είνε από τα πράγματα, δια τα οποία ενασχολείται κανείς μόνον μίαν φοράν. Και ύστερα από μίαν παράστασιν, ύστερ' από μίαν δημιουργίαν, ύστερ' από μίαν χαράν αισθητικήν, ύστερ' από ένα κλονισμόν θεατρικόν το έργον του κριτικού γίνεται αληθινότερον, διότι γίνεται πλέον ποιητικόν και καμμία άλλη κριτική δεν έχει τον λόγον της εκτός από την κριτικήν, που, όπως ελέχθη, από το έργον της τέχνης πλάττει ένα νέον έργον τέχνης.

ΜΑΡΙΚΑ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ — ΜΙΝΑ

‘Υστερ’ από μίαν παράστασιν του *Αρχιτέκτονος Μάρθα* – πώς εμπορώ να λησμονήσω ποτέ το φως της ζωής που έχυσε η καλλιτέχνις εις το πλάσμα της φαντασίας μου;– η μικρά μάγισσα, ομιλούσα θλιβερά δια την τέχνην του ηθοποιού, την μελαγχολικήν τέχνην, την εφήμερον και περαστικήν, που περνά και χάνεται μαζί με την ζωήν του καλλιτέχνου, που δεν αφήνει κανένα ίχνος οπίσω της –μήπως τάχα δι’ αυτό δεν έχει ακριβώς την εξαιρετικήν μαγεϊάν όλων των εφήμερων θαυμάτων;– μου έλεγεν ακόμα η καλλιτέχνις δια την κριτικήν, την κριτικήν την αστόχαστην των εφημερίδων, που την επαύριον μιας παραστάσεως λιβανίζει ή ψέγει με δύο ασυνηθισμένους γραμμάς. Και ήθελεν η ερωτευμένη αυτή της Τέχνης μίαν κριτικήν που θα την οδηγούσεν εις την αλήθειαν της, που «θα της έλεγε τα ελαττώματά της», που θ’ ανέλυε την τέχνην της, δια να την κάμη καλύτεραν. Ίσως και τώρα η καλλιτέχνις, διατρέχουσα το άρθρον αυτό, θα λυπηθή ότι δεν ευρήκε μέσα εις τας σελίδας αυτάς ένα μάθημα και θα ζητήση με την ιδίαν αφέλειαν τον λόγον δια τον οποίον εγράφηκε ένα άρθρον, που δεν της χρησιμεύει εις τίποτε. Και είνε τώρα η στιγμή να ειπώ μερικά παράδοξα δι’ αυτήν και δι’ όσους δεν γνωρίζουν την αισθητικήν μου. Τα μαθήματα της κριτικής είνε από τα πλέον περιττά πράγματα του κόσμου, διότι καμμία κριτική δεν εδημιούργησε ποτέ ένα καλλιτέχνην. Δια τα ψεύτικα τάλαντα η κριτική είνε μία ματαιοπονία, δια τ’ αληθινά μία ματαιοπονία μεγαλυτέρα. Κάθε καλλιτέχνης κρύβει μέσα του τον κριτικόν του και όταν δεν τον κρύβει είνε περιττόν να τον ζητή απέξω. Αλλοίμονον εις εκείνον που δεν εμπορεί να εύρη μόνος του τον δρόμον με το φως της ιδίας του ψυχής. Η κριτική ομιλεί δια τον εαυτόν της και κάποτε δια τους άλλους. Δια τον καλλιτέχνην είνε ως να μην υπάρχη. Όταν η κριτική ομιλεί δι’ ένα έργον μου, (δια να φανερώσω την ατομικήν μου ψυχολογίαν) και δεν έχω κανέναν λόγον να είμαι δυσαρεστημένος από τους κριτικούς μου, έχω πάντα την εντύπωσιν ότι γίνεται λόγος δια κάποιαν ξένην υπόθεσιν. Και ας πιστεύση η Δ¹⁵ Κοτοπούλη εις ένα άνθρωπον, που κρίνεται τώρα δεκαπέντε χρόνια από εντοπίους και ξένους και ο οποίος δεν ωφελήθηκε τίποτε από καμμίαν κριτικήν και ο οποίος δεν γνωρίζει καλύτερον κριτήν του εαυτού του από τον ίδιον εαυτόν του. Να εντεινη κανείς την εσωτερικήν ζωήν του καλλιτέχνου, να στρέψη εντονώτερον τα βλέμματά του προς τον ίδιον εαυτόν του, να τονώσει την ατομικότητά του, να ζήση μαζί του την ενδοτέραν ζωήν του δια μίαν στιγμήν, είνε ίσως το μόνο πράγμα που εμπορεί και δικαιούται να κάμη ο κριτικός. Κάθε άλλο είνε συνθήκη, συνήθεια, επάγγελμα ή ανάγκη.

Εις την δροσεράν πηγήν, από την οποίαν αντλεί την τέχνην της, ασζητήση η νεαρά καλλιτέχνης και τον διδάσκαλόν της. Αίσθημα είνε το παν, είπεν ο Γκαίτε, κάθε άλλο ήχος και καπνός. Και η καλλιτέχνης, η οποία με το αίσθημα αυτό της ζωής και με το αίσθημα της τέχνης πλάττει από τον εαυτόν της ένα καλλιτέχνημα, εις μίαν ωραίαν σύγχυσιν της ζωής και της τέχνης, θα εύρη εις τους εσωτερικούς της ορίζοντας το άστρον που θα την οδηγήση. Αλλοίμονον εις τον καλλιτέχνην που δεν έκαμεν ένα την ζωήν του με την τέχνην του και περιφέρει χωριστά τας δύο του υπάρξεις. Η μικρά μάγισσα, η οποία είνε μια ωραιόληπτος, η οποία αντικρύζει την φύσιν ως ποίημα και αγαπά την ποιήσιν ως μίαν αστροφεγγιά, η οποία φεύγει συχνά μοναχή της εις μίαν ερημίαν κάτω από το σεληνόφως δια να κλαύση ύστερ' από το φαιδρόν τερέτισμα της Τογκινουάζ, η οποία μελαγχολεί κάτω από τ' άστρα και ονειρεύεται τον θάνατον μέσα εις την τρέλλαν της ζωής, και την ζωήν μέσα εις ένα περίπατον νεκροταφείου, η οποία φιλαρεσκεύεται με τ' άψυχα και πλάττει αρμονίας με το φως της σελήνης, δια τον ίδιον εαυτόν της, και ακκίζεται εμπρός εις ένα κύμα, ως να ευρίσκεται εμπρός εις τα χίλια μάτια ενός θεάτρου, από μίαν ορμήν να πλάση την ζωήν ως τέχνην και την τέχνην ως ζωήν, κρύβει μέσα της τον μεγαλύτερον διδάσκαλον, ένα διδάσκαλον που ομοιάζει με θεόν και μ' εραστήν. Κάθε καλλιτέχνης αληθινός τον κρύβει μέσα του. Όλοι εμείς οι άλλοι που κρατούμεν εις τα βάνουσα δάκτυλά μας μίαν πένναν εμπρός εις τα έργα της τέχνης είμεθα ως να μην είμεθα. Εκτός αν ομοιάσωμεν με τον απόκρυφον αυτόν διδάσκαλον. Αλλά ποίος ημπορεί να του ομοιάση; Εν τω μεταξύ η μικρά μάγισσα ειμφορεί ν' ακολουθήση τον ωραίον δρόμον της, κάτω από το φως και τα φίλτρα της Εκάτης.

[Παύλος Νιρβάνας, «Αι γυναίκες του θεάτρου: Η Δις Μαρίκα Κοτοπούλη», *Παναθήναια*, τόμ. 14, τχ. 167, 15 Σεπτεμβρίου 1907, σ. 285-288]

Θεατρικά. Μαρίκα Κοτοπούλη

Αρχίζοντας από σήμερα και την **Θεατρική Πινακοθήκη** μας, με τις σχετικές τεχνοκριτικές παρατηρήσεις μας – τις μη υπαγορευόμενες όπισθεν των παρασκηνίων – ούτε από τα στόματα των φανατικών φίλων κεχθρών του κρινομένου προσώπου – δεν ηδυνάμεθα ή ναρχίσωμεν με την δραματική πρωταγωνίστρια του συγχρόνου θεάτρου μας – την Δεσποινίδα Μαρίκαν Κοτοπούλη.

Η Δνις Κοτοπούλη είνε ένα από τα καλλιτεχνικά εκείνα δαιμόνια τα οποία γεννώνται δια να γίνουν ωρισμένως μεγάλα. Και η φύσις, εχάρισεν εις αυτήν όλα προς τούτο τα εφόδια. Αν δε δεν εφρόντισε και πολύ δια τον καλλωπισμόν του εξωτερικού περιβλήματος της ωραίας και μεγάλης αυτής ψυχής, τούτο το έκαμεν ίσως διότι αι ωραίοι αποτυγχάνουσι πάντοτε εις το θέατρον.

Αλλ' ό,τι δεν τελειώνει η φύσις, το συμπληρώνει η τέχνη. Και η καλή μοίρα έστειλεν εις την Δδα Κοτοπούλη ένα μεγάλον διδάσκαλον της θεατρικής τέχνης – τον μοναδικόν μας – Κον Θωμάν Οικονό-

μου, ο οποίος ενεφύσησεν εις αυτήν το πνεύμα της γερμανικής – της αληθινής τέχνης – το οποίον μεταμορφώνει με την δύναμίν του κεξωραΐζει ως δια μαγείας τας μορφάς, με την χάριν της αληθείας.

Από τα έτη δ' εκείνα κατά τα οποία την παρέλαβεν ο τότε διευθυντής της σκηνής του Βασιλικού – τα καλλίτερα έτη και του αιμνήστου αυτού θεάτρου – ήρχησεν ο αστήρ της Δδος Κοτοπούλη νανέρχεται με αυξάνουσαν ολονέν ταχύτητα εις το καλλιτεχνικόν στερέωμα της δόξης της.

Αλλ' ήτο πεπρωμένον να υποκύψη και αυτή εις τον νόμον της παραδόξου εξελίξεως του νεοελληνικού θεάτρου, και, από την *Ηρώ* και την *Προμάμμη*ν του Γκριλπάρτσερ, και από την *Ιφιγένειαν* και την *Μαργαρίταν* του Γκαίτε, και από την *Δισδαιμόναν* του Σαΐκσπηρ και την *Κυρά-Ένσελ* του Χάουπτμαν – από τας αλησμονήτους αυτάς επιτυχίας της εις το Βασιλικόν, τας οποίας θα εζήλευε και μία πρωτίστης τάξεως ευρωπαϊά καλλιτέχνις – από τα ύψη, λοιπόν, αυτά της τελειοποιήσεως εις τα οποία έφθασεν, έκαμεν αίφνης ένα σάλτο μορτάλε κепήδησεν – αλλά, χωρίς αυτή να πέση – εις τα έργα (;) της εκπεσούσης θεατρικής φιλολογίας, κελαφροτέρα και από τους ελαφροτέρους εκείνους ρόλους των διαφόρων *Επιθεωρήσεων* της νεοελληνικής παραγωγής.

Η αλήθεια απαιτεί να είπωμεν ότι αν και δεν θα εκολακεύετο πολύ η καλλιτέχνις όταν επανελαμβάνωμεν κ' εδώ περί του πόσον συνεισέφευεν αυτή εις την πανηγυρικήν *Παναθηναϊκήν* επιτυχίαν των ηνωμένων συγγραφέων, εν τούτοις, τονίζομεν ότι, ως *Κυρία του Μαξιμ* και ως *Ζωζέτα* επαρουσίασε χαρακτήρας και ρόλους τους οποίους μόνον μία Ρεζάν θα ηδύνατο να διαπλάση, ή άλλη τις αυτής της φύσεως μεγάλη παρισινή καλλιτέχνις.

Η παρουσίας – η «μετεμψύχωσις» θα ημπορούσε να είπη κανείς – υπήρξε καταπληκτική!

Μόνον Ελληνίς ηθοποιός, η οποία είνε υποχρεωμένη να ικανοποιή όλα τα γούστα, και η οποία – διατί να μην το λέγωμεν; – είν' εκ φύσεως και κληρονομικότητος προικισμένη με τόσον καλλιτεχνικόν τάλαντον, και αντίληψιν, κепιτηδειότητα, θα ημπορούσε να το κατορθώση!

Μόνον η Δνις Κοτοπούλη!

Και δικαίως το αναγεννώμενον θέατρόν μας περιμένει πολλά ακόμη από αυτήν.

[Ανυπόγραφο, «Θεατρικά. Μαρίκα Κοτοπούλη», *Ελληνική Επιθεώρησις*, έτος Β', τχ. 19, 1 Μαΐου 1909, σ. 608]

Μαρίκα Κοτοπούλη

Εγεννήθη από το θέατρον και δια το θέατρον, εις το οποίον ανετράφη και διεπλάσθη. Θυγάτηρ των ηθοποιών Ελένης και Δημητρίου Κοτοπούλη. Εις την σκηνήν ενεφανίσθη το πρώτον κατά το έτος 1894, ως μία των μικρών μαθητριών εις την επιθεώρησιν *Λίγο απ' Όλα* όπου διεκρίθη δια την χάριν της και το άσμα της. Ολίγιστα έτη παρήλθον και η Μαρίκα Κοτοπούλη, μικρά κόρη έτι, εμφανίζεται αίφνης από της παλαιάς σκηνής της Ομονοίας εις τον δυσχερή χαρακτήρα της Κυρα-Πιάννενας εις τον *Αγαπητικόν της Βοσκοπούλας* του αιμνήστου Δ. Κορομηλά, θριαμβεύσασα.

Η ΜΑΡΙΚΑ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ
ΕΙΣ ΤΟΝ «ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΑΝΗΛΙΑΓΟΝ» ΤΟΥ κ. Γ. ΠΟΛΕΜΗ

(Φωτογ. Μαρτιμιανάκη)

Έκτοτε πλέον η δις Κοτοπούλη είναι η διακεκριμένη τραγωδός και η άριστος κωμωδός, θριαμβεύουσα εις όλα τα θεατρικά είδη δια το πολυσχιδές τάλαντόν της. Διεκρίθη δε ότε ήτο εις το «Βασιλικόν Θέατρον» ως Μώμος εις το *Όνειρον*, ως Μαργαρίτα εις τον *Φάουστ*, ως Ηρώ εις την ομώνυμον τραγωδίαν και ως Θεοδώρα εις την ομώνυ-

νυμον πάλιν τραγωδιαν του κ. Τσοκοπούλου. Εις δε το έξω θέατρον διέπλασε πολλούς χαρακτήρας, ιδίως όταν επανήλθεν εκ Παρισίων, διακριθείσα εις τον *Κλέπτην* του Μπερνστάϊν, όπου έπαιξε μετά τόσης δυνάμεως και τέχνης, υπερτερήσασα εις τον ρόλον αυτόν και αυτήν την διάσημον Γαλλίδα συνάδελφόν της Μεντ, παίξασαν τον *Κλέπτην* εις το «Βασιλικόν Θέατρον» μας, εις την *Άνναν Καρεννίν* του Τολστόη και εις την Ηλέκτραν.

Εις τους θριάμβους της αυτούς η έξοχος καλλιτέχνης προσέθεσεν εσχάτως και ένα έτι θρίαμβον με την Μόνικα Φέλτ εις την *Φλόγα* του Κιστμάκερ και επιφυλάσεται ακόμη καθ' όλην την εαρινήν ταύτην περίοδον να μας παρουσιάση καλητέρας εκπλήξεις, κατόπιν μάλιστα της αποφάσεως, ην έλαβεν, αποκηρύξασα τας Επιθεωρήσεις, αίτινες κυριολεκτικώς είχαν αποκλείση το φιλολογικόν, αριστοτεχνικόν και κριτικόν μέρος της θεατρικής σκηνης, όπερ από τινος παρ' ημίν είχαν αισθητώς παραμεληθή.

Η *Φύσις* πρώτη εκτιμήσασα εν αρχή του σταδίου της, μολονότι παιδίσκη έτι, τον μέγαν ζήλον της, την άκραν αφοσίωσίν της εις το θέατρον και την μέλλουσαν δράσιν της, έσπευσε τότε από των πρώτων και επιμεμελημένην τέχνην βημάτων της να την ενθαρρύνη και να την συνιστά εις το φιλότιμον και φιλοθεάμον κοινόν μας, όπερ εστερείτο καλών και νέων τραγωδών και κωμωδών· ήδη δε προθύμως συγχαίρεται αυτήν δια την ιδιάζουσαν χάριν της.

[Ανυπόγραφο, «Μαρίκα Κοτοπούλη», *Η Φύσις*, έτος ΙΓ' αρ. 1, 1 Μαΐου 1912, σ. 18]

Ελληνικόν Θέατρον Μαρίκα Κοτοπούλη

Ολίγον παρέκει του σημερινού σταθμού του σιδηροδρόμου Λαυρίου είχαν ανεγερθή κατά το 1888 μικρόν θερινόν ξύλινον Θέατρον εν ω έπαιζεν ο θίασος του μακαρίτου Δ. Κοτοπούλη. Μεταξύ των άλλων νεωτερισμών που εισήγαγεν εν τω Θεάτρω του ο πολύμητις θιασάρχης, είχαν κατορθώση να συγκεντρώση εν αυτώ και όλους τους καλλιφώνους τότε τραγουδιστάς των Αθηνών, μετά των οποίων συγκατελέγοντο ο διαπρέπας κατόπιν εν Ιταλία ως τενόρος Ι. Αποστόλου, ο Β. Πετροζίνης, ο Χρ. Στρουμπούλης, ο Κ. Θεανόπουλος, ο Λ. Κεφάλας, ο Π. Αθανασιάδης και ο Ν. Κομνηνός.

Ένα βράδυ περί το τέλος της παραστάσεως, ανεγγέλθη εις τον θίασον ότι η μαμά Κοτοπούλη κατελήφθη εν τη οικία της υπό των ωδίνων του τοκετού. Μίαν ώραν μετά, ο όμιλος των τραγουδιστών προ της θύρας της οικίας Κοτοπούλη, δια να καλύψη της φωνές της τικτούσης, εξετέλη τα ωραιότερα τραγούδια του ρεπερτορίου του με τα οποία ολίγον ύστερον ανεμίχθησαν και τα πρώτα ουά του τελευταίου θηλυκού γόνου των Κοτοπούληδων. Τοιουτοτρόπως, η πρώτη εμφάνις επί της σκηνής... του κόσμου της μελλούσης να κυριαρχήση αργότερον επί της σκηνής του Θεάτρου, εχαιρετίσθη με τα ωραιότερα τραγούδια των καλλιφωνοτέρων τραγουδιστών της πρωτευούσης, πράγμα το οποίον εθεωρήθη ως άριστος οιωνός από όλες της γειτόνισσες που εξημερώθησαν και αυταί προ της θύρας της οικίας του Κοτοπούλη, σαγηνευθείσαι από τα τραγούδια του Αποστόλου και συντροφιάς.

— Θα σου γίνη μια τραγουδίστρια αυτή, έλεγαν μετά τον τοκετόν, που θα χαλάση κόσμο!

Πώς ωνομάσθη η νεογέννητος μετ' ολίγας ημέρας, θα γνωσθή το **πρώτον ήδη** από κάποιαν αφιέρωσιν που της έκαμεν ο πατέρας της όταν της χάρισε το πρώτον της λεύκωμα και την οποίαν παραθέτω ενταύθα εν πανομοιοτύπω:

*Προς την αγαπητήν μου κόρην
Μαρίαν Βασιλικήν.
Σου εύχομαι εις τον βίον σου
να γίνης κατά πάντα ομοία εμού
Εξαιρέσει της τύχης μου.*

*Ο πατέρας σου
Δημ. Κοτοπούλης*

Και όμως, μολονότι η Μαρίκα επιμελώς απέκρυπτε μέχρι της σήμερον το δευτερόν της όνομα, εκεί που ήθελεν ήτο γνωστή ως... Βασιλική!

Οπωσδήποτε, πριν ή ακόμη κάμει μόνη της επιλογήν του ονόματος το οποίον θα έφερεν εις τον μετέπειτα βίον της, δέκα και πέντε ημέρας μετά την γέννησίν της παρηκολούθησεν από των παρασκηνίων τους γεννήτορας παίζοντας τρεις μονοπράκτους κωμωδίας. Έκτοκτε τακτικώς, εφόσον εδίδοντο παραστάσεις εις ας συμμετείχε και η μητέρα της, επειδή των γεννητόρων της τα μέσα δεν τοις επέτρεπον ούτε παραμάναν να έχουν, ούτε άλλην υπηρέτριαν εις ην να εμπιστευώνται το *μωρόν*, η Μαρία-Βασιλική παρηκολούθει – είναι η μόνη περίστασις του βίου της που δεν μπορούμε να είπουμε **άγρυπνος** – και τας δοκιμάς και τας παραστάσεις του θεάτρου του πατρός της, μέχρι ου, πενταέτις μόλις, έλαβε και αυτή μέρος ως μικρά μαθήτρια εις την επιθεώρησιν του μακαρίτου Λάμπρου *Λίγο απ' όλα*. Κατόπιν μέχρι του 1894 υπεδύθη μετά πολλής επιτυχίας ένα από τα τέκνα του λοχίου Γουλιέλμου εις τους *Δύω λοχίας*, το φάντασμα του Μάκβεθ, την Αδιαφορίδου εις το *Παρθεναγωγείον* του Δεληκατερίνη και τον Έρωτα εις τον *Προμηθέα εν Ολύμπω* του Ι. Καλοστύπη. Όλους αυτούς τους μικρούς ρόλους, πλην του πρώτου εις το *Λίγο απ' όλα*, η κ. Κοτοπούλη ουδέ ενθυμείται καν ότι τους έπαιξε, θα ελησμονούντο δε τελείως και παρ' ημών, αν μη ο μακαρίτης πατήρ της δεν είχε την πρόνοιαν να τους μνημονεύση εις εν έμμετρον αλλά και χλιαρόν πρόγραμμα όπερ εξέδωσε κατά την πρώτην *ευεργετικήν* της κόρης του την 30 Νοεμβρίου 1894.

Το εν λόγω πρόγραμμα, ευρισκόμενον εν τη συλλογή μου, έχει ως εξής:

Του *Λίγο απ' όλα* η *μικρά* που η κυρά δασκάλα
που είναι άγρια και κακή
Είπε μια μέρα στα παιδιά και τα κορίτσια τ' άλλα
ότι δεν είμαι παστροική

Του *Λίγ' απ' όλα* η *μικρά* που λέγει μεσ' στο δρόμο
Τρομακτικά παράπονα στον πρώτο Αστυνόμο,
η Αδιαφορίδου του Παρθεναγωγείου,
Το φάντασμα του Μάκβεθ, το τέκνον του Λοχίου

Ο Έρωσ εν τω Προμηθεί υιός της Κυθηρίας
Προ του οποίου γίνεται πάσα καρδιά δούλη,
Με άλλας λέξεις η μικρά Μαρίκα Κοτοπούλη
Καλεί εις ευεργετικήν Κυρίουσ και Κυρίας.

Δι' όλους αυτούς τους μικρούς ρόλους της μικράς ηθοποιού αι εφημερίδες της εποχής έγραψαν συμπαθέστατα, ίσως ίσως χαριζόμεναι εις την μικράν της ηλικίαν. Αλλ' ότε μετ' ολίγον, ενώ ακόμη εκτός της σκηνης εφόρει κοντά φουστανάκια, περιεβλήθη επί σκηνης ποδήρεις εσθήτας και έπαιξε μεγάλους ρόλους, πάσαι ανεξαιρέτως αι εφημερίδες της πρωτευούσης και των επαρχιών προφητικώς προανήγγειλαν την μεγάλην καλλιτέχνηδα και, ως γνωστόν, δεν διεψεύσθησαν εις τας προρρήσεις των. Από του 1897 μέχρι του 1901, εις ηλικίαν δηλαδή δέκα ως δέκα τεσσάρων ετών, εκτός πολλών άλλων μικρών ρόλων έπαιξεν εν Αθήναις, Θεσσαλονίκη, Σμύρνη, Κων/πόλει, Σύρω, Πύργω, Ναυπλίω, Πάτραις την Κυρά-Γιάννενα εις τον *Αγαπητικόν της Βοσκοπούλας* του Κορομηλά, την *Μάγδαν* εις το ομώνυμον έργον του Σούδερμαν, την κυρίαν Κουντουπή εις τα *Μαλλιιά-Κουβάρια* του υποφαινομένου και απήγγειλε τον επίτηδες δι' αυτήν γραφέντα υπό του μακαρίτου Δημητρακοπούλου δραματικόν μονόλογον *Η Ηρωδιάς*.

Δια να αναδημοσιεύσω ενταύθα το τι έγραψαν αι εφημερίδες της εποχής δια την *μικρούλαν θεατρίναν*, τον σατανάν, ως την επωνόμαζον κατά σύμπτωσιν αι περισσότεραι εξ αυτών, θα μου εχρειάζοντο πολλάι σελίδες των *Παρασκηνίων*. περιορίζομαι λοιπόν εις ελάχιστα αποσπάσματα αυτών:

Η *Σημαία* Πατρών (Μαρτ. 1901) έγραφε: «Ως προς την δεσποινίδα Μαρίκαν Κοτοπούλη ό,τι και αν είπωμεν δεν θα δυνηθώμεν να φθάσωμεν την αλήθειαν. Είναι η αξία εν τη πρώτη αυτής εκδηλώσει, είναι ο αστήρ του μέλλοντος δια την ελληνικήν σκηνήν, εις την πρώτην, αλλά και την γόησσαν αυτού ανατολήν... Οι θρίαμβοί της προοιωνίζονται από τούδε τόσον ασφαλείς όσον και ακαταγώνιστοι και η ελληνική σκηνή θα αναγκασθή ημέραν τινά –πολύ συντόμως ίσως– να προσφέρη μεθ' υπερηφανείας το όνομα της συμπαθεστάτης δεκατετραέτιδος κόρης, ήτις προώρισται να την τιμήση, να την εξάρη, να την δοξάση». Ο *Νεολόγος* Πατρών κατ' ανταπόκρισιν εκ Πύργου έγραφε την αυτήν περίπου εποχήν τα εξής: «Αλλ' υπέρ όλα τα πρόσωπα και υπέρ την επιτυχίαν όλων των ρόλων αξίζει ιδιαίτερας μνείας η επιτυχία της Μαρίκας Κοτοπούλη της δεκαεξαέτιδος (;) ηθοποιού ήτις κατώρθωσε να διερμηνεύση θαυμασίως ρόλον, πολύ προς την ηλικίαν της δυσανάλογον, τον ρόλον της «Κυρά Γιάννενας» εβδομηκοντούτιδος γραίας...

—Το *Σκριπ* των Αθηνών (Ιουλ. 1901): «Η Μαρίκα η Κοτοπούλη είναι δέκα πέντε ετών και παίζει γυναικείους ρόλους. Το ανάστημά της *μπουκιάς* αυτής υψώνεται επί της σκηνης εις τέλειον παρθενικόν

παράστημα όχι από το μάκρος του φορέματος, ούτε από το ύψος της ξανθής μπερούκας, αλλ' από την ορμητική τάσιν του μικρού δαίμονος τον οποίον έχει εις την ψυχήν και οποίος βιάζεται να μεγαλώση. Σας βεβαιώ ότι θα μεγαλώση ταχύτατα. Το Κοτοπουλάκιον ΘΑ γίνη καλλιτέχνις. Και είναι τόσον σπάνιος τίτλος αυτό το θα».

—Η *Εσπερινή* (Αυγ. 1901) «Το μέγα δαιμόνιον της ελληνικής σκηνής το οποίον έχει λάβει το σώμα και την μορφήν και τα χαρακτηριστικά δεκαπενταετούς παρθένου. Μεγάλη καλλιτέχνις η οποία ακόμη φορεί κοντά φορέματα και έχει όλην την αφέλειαν παιδίσκης. Κάμνει ένα ολόκληρον κοινόν να παθαίνεται, να συγκινείται, να κλαίη, κατορθώνει να χειροκροτείται φρενητιωδώς, και όμως εκτός του θεάτρου είναι πάντοτε η μικροτέρα των τριών θυγατέρων του κ. Κοτοπούλη, η μαθήτρια της χθες, της οποίας το εξωτερικόν δεικνύει μάλλον κόρην φροντίζουσαν περισσότερον παντός άλλου δια τα παιδικά της παιγνίδια».

—Η *Μικρά Εφημερίς* (Ιουν. 1901) «... Η μικρά Μαρίκα Κοτοπούλη είναι η χρυσή ανατολή λαμπρού αστέρος, όστις δειλά ακόμη υποφώσκει επί του θεατρικού στερεώματος· είναι η ενσάρκωσις του καλλιτεχνικού δαιμονίου όπερ βόσκει εις την άσπιλον ψυχήν της και κατέχει ολόκληρον αυτής τον οργανισμόν· είναι ο άγγελος ο ευαγγελιζόμενος την πρόοδον και την ανύψωσιν του ελληνικού θεάτρου, είναι η κόρη, ήτις μίαν ημέραν **–σημειώσατε καλώς τούτο–** θα τιμήση εν τω θεάτρω το ελληνικόν όνομα...»

—Ο *Φοίνιξ* της Ερμούπολης (Δεκεμβ. 1897) «... Η χαριτωμένη της οποίας απαγγελία αφήκεν εν τω παρελθόντι ανεξαλείπτους εις τον γράφοντα τας γραμμάς ταύτας εντυπώσεις, και την ακράδαντον πεποίθησιν, ότι αν το μέλλον εδικαίου τόσον ευοιώνους αρχάς, η δεσποινίς Κοτοπούλη ημέραν τινα ελάμβανεν εν χερσί τα σκήπτρα της ελληνικής σκηνής».

—Η *Ακρόπολις* (1901): «Είδομεν και χθες πάλιν την ωραίαν κωμωδιαν του κ. Λάσκαρη, τα *Μαλλιά Κουβάρια*, με νέαν όμως πρωταγωνίστριαν, την μικροτέραν κόρην του θιασάρχου κ. Κοτοπούλη, δεσποινίδα Μαρίκαν. Ομολογούμεν ότι είναι διάβολος ξυδάτος. Αν εξακολουθήση τον ίδιο δρόμο ο μικρός αυτός σατανάς, ασφαλώς πολύ γρήγορα η ελληνική σκηνή θα είπη πως ηύρε τον άνθρωπό της, αν και από σήμεραν εάν έλεγεν ένα τέτοιο πράγμα δεν θα απείχε και πολύ της αληθείας...» (Την αυτήν εποχήν –7 Οκτ. 1901– εδημοσιεύθη και η πρώτη αυτής εικών ην και παραθέτω).

Και επί του αυτού πάντοτε μοτίβου έγραψαν προφητεύουσαι περί του μέλλοντος της μικράς ηθοποιού πάσαι εν γένει αι εφημερίδαι

Ἡ πρώτη δημοσιευθεῖσα εἰκόνη
τῆς ΜΑΡΙΚΑΣ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ

αι οποίαι, όταν μετά ταῦτα ενηλικιωθεῖσα ἡ Μαρίκα ἤρχισε να δημιουργή τους μεγάλους αὐτῆς ρόλους εἰς τὸ δράμα, τὴν κωμωδίαν καὶ τὴν τραγωδίαν,^[1] δια μακρῶν ἀρθρῶν φερόντων τας υπογραφάς

1. Μεταξὺ των ρόλων οὓς ἔπαιξεν ἡ Μαρίκα εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἡ Ἠλέκτρα εἰς τὴν *Ορέστειαν* τοῦ Αἰσχύλου, ἡ Ἰφιγένεια τοῦ Γκαίτε, ἡ Ἠλέκτρα τοῦ Χόφμανσταλ, ἡ Ἡρώ τοῦ Γκριλμπάλτσερ, ἡ Πρετσιόζα εἰς τὸ ομώνυμον ἔργον τοῦ Wolff, ἡ Μαργαρίτα εἰς τὸν *Φάουστ* τοῦ Γκαίτε, ὁ Μάμος εἰς τὸ *Ὀνειρον Θερινῆς Νυκτός* τοῦ Σαίξπηρ, ἡ Δεισδαίμονα εἰς τὸν *Οθέλλον*, ἡ Λυσιστράτη, ἡ Βασίλισσα εἰς τὸν *Δον Κάρλος* τοῦ Σίλλερ, ἡ Στρίγγλα εἰς τὸ *Ἡμέρωμα τῆς Στρίγγλας* τοῦ Σαίξπηρ, ὁ Σεβαστιανός καὶ ἡ Βιόλα εἰς τὴν *Δωδεκάτην Νύκτα* τοῦ Σαίξπηρ, ἡ Φραγκίσκα Βέρμελσκιρχ εἰς τὸν *Αμαξά Ἐνσελ* τοῦ Χάουπτμαν, ἡ Εδὶθ Λεβερδιέ εἰς τὸν *Ἰλιγγον* τοῦ Provens, ἡ Αδέλα εἰς τὸν *Δεν παίζουν με τὴ φωτιά* τοῦ Στρίντμπεργ, ἡ Εὐά εἰς τὴν *Σπασμένην Στάμνα* τοῦ Kleist, ἡ Πορκία εἰς τὸν *Ἐμπορον τῆς Βενετίας* τοῦ Σαίξπηρ, Ραουτέντλαϊν εἰς τὴν *Βουλιαγμένη Καμπάνα* τοῦ Χάουπτμαν, ἡ Ελένη εἰς τὸν *Ἄπιστον Θωμά του Laufs*, ἡ Βέρθα εἰς τὸ *Στοιχείο τοῦ πύργου* τοῦ Γκριλμπάλτσερ, ὁ Φλοριζέλ εἰς τὸ *Χειμωνιάτικο Παραμῦθι* τοῦ Σαίξπηρ, ἡ Μητέρα εἰς τὸν *Ἰσραήλ* τοῦ Μπερσταϊν, ἡ Φανή εἰς τὴν *Μωρὰν Παρθένον*, ἡ Παρθενία εἰς τὸν *Υἱόν τῆς Ερήμου* τοῦ Halm, ἡ Ματθίλδη εἰς τοὺς *Νεόνυμφους* τοῦ Bjornson, ἡ Ἐλγκα εἰς τὸν *Ἐρωτα καὶ Γεωγραφία* τοῦ Bjornson, ἡ Φαῦστα εἰς τὸ ομώνυμον ἔργον τοῦ Βερναρδάκη, ἡ Ἀγαθή εἰς τὸν *Νικηφόρον Φωκά* τοῦ ἰδίου, ἡ Θεοδότη εἰς τοὺς *Ἰσαύρους* τοῦ Ραγκαβῆ, ἡ Θάμαρ εἰς τὴν *Δούκισσαν των Αθηνῶν* τοῦ ἰδίου, ἡ Ἀγγέλα *Στον δρόμο* τοῦ Δημητρακοπούλου καὶ τὰ πρωτεῦντα πρόσωπα εἰς διάφορα ἔργα τοῦ Χρηστομάνου, Λιδωρική, Συναδινού, Νιρβάνα, Χορν, Τσκοπούλου, Μωραϊτίνη, Βλάχου, Δεληκατερίνη, Μαυρουδῆ, Νικολοπούλου, Λάσκαρη καὶ ἄλλων.

του Κ. Χρηστομάνου, του Π. Νιρβάνα, του Αρ. Καμπάνη, του Αδ. Κύρου, του Ζ. Παπαντωνίου, του Ι. Κονδυλάκη, του Α. Μαυρουδή, του Γρ. Ξενοπούλου, του Π. Δημητρακοπούλου, του Αγ. Τανάγρα, του Γ. Τσοκοπούλου, του Ν. Σπανδωνή και πάντων εν γένει των δυναμένων να έχωσι γνώμην περί των Θεατρικών μας πραγμάτων, ενεκήρυξαν αυτήν: «Θαύμα σκηνικής σαγήνης» – «λάμπριν εξ εκείνων που δεν τας παράγομεν, ούτε τας οδηγούμεν ημείς, αλλά μας σύρουν αυτά προς τα εμπρός» – «αληθινά υπέροχον» – «καλλιτέχνηδα της οποίας το παίξιμο είναι μία σκοτεινή emanation που γεμίζει την σκηνήν» – «δόξαν της ελληνικής σκηνης» – «αληθινήν ενσάρκωσιν της μεγάλης τέχνης και ιδανικόν της ελληνικής σκηνης» – «Μοναδικήν της Ελλάδος τραγωδόν» – «Δραματικήν καλλιτέχνηδα με το φόντο της οποίας ουδεμία άλλη υπάρχει εις την ελληνικήν σκηνήν» – «Πρώτην με τας πρώτας προ της τραγικής Θυμέλης» – «Το μοναδικόν στόλισμα του Βασιλικού Θεάτρου» – «Αληθινόν αδάμαντα της ελληνικής σκηνης» – «Ιδανικία τεχνίτρια της σκηνης» – «Δαιμόνιον σκηνικόν» – «Δημιούργημα καθάρως ελληνικής τέχνης» – «Κυρίαρχον της ελληνικής σκηνης»...

Η άνευ της παραμικράς παραφωνίας συναυλία αύτη του ελληνικού τύπου δια το ταλέντο της Μαρίκας εξηκολούθησε crescendo, εφ' όσον τα μικροσυμφέροντα και αι μικροφιλοτιμιαί Θεατρικών τινων συγγραφέων δεν ηγγίζοντο. Όταν όμως το ρωμαϊκό φιλότιμο επειράχθη, ήρχισαν κάτι υπερβολαί τόσοσιν ανοίκειοι και μερικάί συγκρίσεις τόσοσιν αστείαί, ώστε μικροί και μεγάλοι εγέλασαν εις βάρος... του θιχθέντος φιλότιμου! Φαντασθείτε ότι ένας απ' αυτούς έγγραψεν ότι η κ. Κοτοπούλη είναι «η πιο όμορφη και η πιο χαριτωμένη ηθοποιός που ενεφανίσθη ποτέ εις το ελληνικόν θέατρον. Τρεις φορές πιο όμορφη και πιο χαριτωμένη από την Κυβελίτσα!» Και όμως η Μαρίκα δεν ποζάρει καθόλου για όμορφη. Είναι όμορφη επάνω στη σκηνή και αυτό της φθάνει και της περισσεύει. Μια φορά όταν ο μακαρίτης ο Σπανδωνής, αμέτοχος των συγγραφικών μικροφιλοτιμιών της εποχής του, έγγραψε περί της... ομορφιάς της Μαρίκας τα κατωτέρω, η τελευταία αύτη τον επίλησε τρις κατ' επανάληψιν:

«Έχει εύμορφον πρόσωπον;»

«Χαρακτηριστικά κανονικά αρκούντως, αλλά πολύ στρογγυλά, τα μήλα των παρειών προεξέχοντα, το μάτι εκ πρώτης όψεως όχι απλούν».

«Έχει πλαστικόν κάλλος;»

«Κοντή μάλλον, με δέρμα πολύ σιτόχρουν, με γραμμάς μη ιδιαίτερος καλλιτεχνικάς».

«Η μήτηρ της, εν ασυγγνώστω αστοργία, παρ' όλους τους κανόνας της μαιευτικής, επήγε και εκαλλιτέχνησε τας δύο διδύμους θυγατέρας της και ιδία την αιθερίαν κυρίαν Λούη».

«Και ωσει κουρασθείσα δια την παράβασιν ταύτην των κανόνων της ιατρικής, καθ' ούς τα δίδυμα δεν γίνονται εξαιρετικώς ωραία, δεν ημπόρεσε να μας την κάμη ωραιωτέραν την Μαρίκαν της».

Και την αλήθειαν αυτήν την επιστοποίησεν και η μαμά Κοτοπούλη. Όταν με ηρώτησε κάποτε κάποιος κύριος να του είπω πιο είναι το ωραιότερο από τα *τρία κοτοπουλάκια*, του είπα:

— Ρώτησε τη μαμά να σου πη.

— Μα μια μητέρα, όπως ξέρεις, βρίσκει όλα της τα παιδιά όμορφα. Δεν θυμάσαι την ιστορία της μαϊμούςς...

— Βρε, τι μαϊμούςς και ξεμαϊμούςς... Το ωραιότερόν μου κορίτσι – ξεφωνίζει η μαμά Κοτοπούλη, παρούσα κατά την συζήτησιν – είναι η Φωτεινή μου!

— Σύμφωναι, κυρία μου, σύμφωναι.

— Αλλά και τ' άλλα μου δυώ – μου λέγει κρυφά εις το αυτί η μαμά – δεν πάνε πίσω!

— Σύμφωναι, κυρά... μαϊμού, σύμφωναι!

Έτερος Καποδόκης, θιχθείς και αυτός εις το φιλότιμο, *απεφίγη* τα εξής... συγκριτικά.

«Φρονούμεν ότι η Κυβέλη είναι μία έξοχος ηθοποιός, αλλ' η Κοτοπούλη είναι πολύ μεγαλύτερα». Αι κακαί όμως γλώσσαί, φησίν, ότι ο Καπαδόκης αυτός, ξαναθιχθείς εις το φιλότιμον, άλλαξε γνώμη εσχάτως και... έπεται συνέχεια την οποίαν δεν θα παρακολουθήσωμεν!

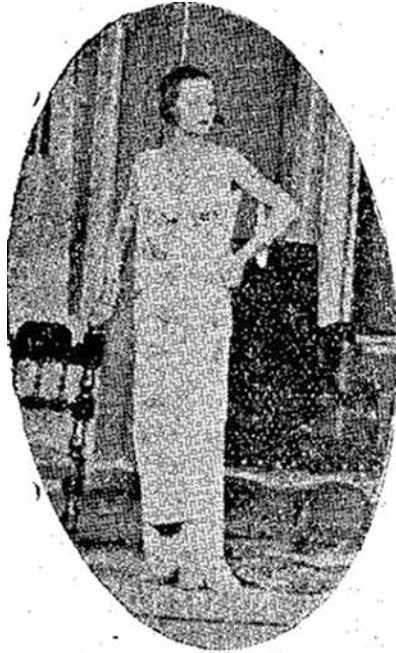

Αυτή είναι η Μαρίκα κατά την γνώμην των άλλων. Εγώ ε π ί τ ο υ π α ρ ό ν τ ο ς, ασπάζομαι ολοψύχως και την γνώμην αυτήν, αλλά και πολύ περισσότερο την υπέρ ης εξηνέχθη η γνώμη αυτή.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Ελληνικόν Θέατρον. Η Μαρίκα», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 12, 15 Αυγούστου 1924, σ. 9-13]

[Άτιτλο]

Είνε αδύνατο να υποταχθή στο κραγιόνι, στο μάτι, στο ενσταντανέ, στο πορτραίτο, στην ανάμνησιν. Αρνείται να ορισθή. Φεύγει, φεύγει! Την γνωρίζεις χρόνια – την αγνοείς. Η ενθύμησίς σου έχει κουρασθή από το μάταιο κυνήγι αυτής της σερπαντίνας, της γραμμής του προσώπου της. Ενώ το παιδικό πηγούνι της σου φανερώνει την αγαπημένη στρογγυλότητα μικρού αυγού που βγήκεν από σπάνιο πουλί σε φωληά δάσους, τώρα αμέσως θ' αλλάξη. Το γέλοιο της θα σκάση και θα κάμη αυτή τη φόρμα θρύψαλλα, για να γεννηθή άλλη που δεν θα είνε καθόλου η πρώτη. Κάθε φωτογραφία της αποτυχημένη! Κάθε πορτραίτο της «δεν είνε αυτό!». Στην σκηνήν άλλη.

Και η τέχνη της; Μα αν την εφάνερωνε κι' αυτήν θα είχε πεθάνει από πλήξιν! Ποιος θα την ορίση; Κανένας δε θα μπορέση να πη: αυτό είν' η τέχνη της. Όπως η δημιουργία απέφυγε να την κάμη μια *beauté normale*, αλλά την έκαμεν ωραίαν και έκρυψε την πηγγήν της ομορφιάς της μέσα εις σκοτεινούς κισσούς (η ίδια επιμένει τρομερά να διαλαλή πως είνε άσχημη· της χαρίζομεν αυτήν την αδυναμίαν!) έτσι έπλασε

και το ταλέντο της. Έχθρα της μορφής, αποφεύγει την ωρισμένην πόζα, την μισεί, δίνει σφυριές και συντρίβει κάθε ακίνητο άγαλμά της. Κινείται. Το παίξιμό της είνε μια σκοτεινή έmanation πνεύματος που γεμίζει την σκηνήν. Σκοτεινά τα μάτια της, με την κόρην των, κάθε της γραμμή σαν κόψι λάμας. Σκοτεινή ακόμη κι' η ωραία φωνή της. Σκοτεινό το χρώμα του δέρματός της, και όσον ωραία και αν ανθοβολή το φτιασίδι της απάνω στην σκηνήν, τίποτε δεν θα είχε να χάση αν το άφηγε τέτοιο που της το έδωκεν η φύσις, χρώμα σπάνιο, λιτό και δυνατό. (Η Φωτιές του Αϊ Γιάννη). Μια πόζα μόνον καθαρή αγαπά να παίρνη στη σκηνή κι αυτή τη βλέπουμε τη στιγμή του πρώτου ερωτικού πάθους, ανάμεσα στο βράδυασμα της αρετής και στην θριαμβευτικήν ανατολή του φεγγαριού της ενοχής, όταν την πλησιάζη η μέλισσα ενός φιλιού που θα την κεντρίση. Τότε γίνεται το σώμα της μια Μπωντελαϊρική στροφή, το μαύρο βλέφαρό της κατεβαίνει χαμηλά, πολύ χαμηλά και τυπώνεται στη σκηνή η αλησμόνητη μάσκα πάθους. (Ρέψ; Καρό – Μελβιάϊγ; Ζουλοάγκα;)

Αύριο δεν ξέρομε τι θα είνε. Αυτή που σφυροκόπησεν απόψε με τέτοια δύναμι τους αρχαίους στίχους, αυτή που έδωκε στον *Ισραήλ* μια φρικιαστική υπόκρισι που θα είνε γεγονός για το ελληνικό θέατρο και άνοιξε τους εννήα κρουνοούς του γυναικείου πόνου στην σκηνήν του χωρισμού της *Κυρίας με τας Καμελίας*, αυτή η ίδια θα κατεβή αύριο και θα τρελλοπαίξη ανάμεσα στα λουλούδια του γαλλικού χιούμορ, θα γίνη χαμίμι, πείραγμα, σανσονέττα, βουλαβάρτο, Μυζέττα, σαμπάνια που αφρίζει.

Όταν κατέβη από τη σκηνή, μικρόνη, φορέση μ' ένα περιφρονητικό κίνημα το παιδικό καπέλλο της με το σπαθωτό άσπρο φτερό – τόσο τυχαίο και τόσο σοβαρό καπέλλο – όταν χαρίση το καταστρόγγυλο γέλοιο της στο εύθυμον ελάττωμα ενός ηθοποιού και της δύο μεγάλες πίκρες, της δύο πτυχές του στόματός της για κάποια θλίψι της Ζωής – ή τη σοβαρή σιωπή της που φοβίζει – όταν μιλήση για μια εικόνα, για μια μουσική φράσι και για ένα στίχο (ομορφιές που τόσο της είνε γνώριμες), τότε ο κύκλος που την ακούει αισθάνεται άλλη μια φορά πως αυτό το στρουθίον είνε μια διανοητικότητα.

[Ζ. Παπαντωνίου, *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 12, 15 Αυγούστου 1924, σ. 8]

[Άτιτλο]

Βλέπετε έν' αμάξι να διασχίζει την οδόν Σταδίου και μέσα κάτι μεγάλες φτερούγες απλωτές να σαλεύουν, που νομίζει κανείς πως μ' αυτές πετά το αμάξι· και κάτω από τις ανοιχτές φτερούγες ανθίζει έξαφνα ένα παιδικό χαμόγελο και ανοίγουν δύο ουρανοί που ακτινοβολούν και αμέσως πάλιν κλείνουν: Είναι Α υ τ ή, που περνά και χαιρετά...

Η ΜΑΡΙΚΑ ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ
ΣΤΗ ΤΡΙΑ ΦΙΛΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΟΜΑΝΟΥ

Ω, τι παράδοξο και απαίσιο πλασματάκι, όλο γλύκα και πονηρία...
Είνε κάτι γατίτσες πουπουλένιες που μπορούσαν να ήναι και πουλιά. Έτσι μοιάζει κι αυτή, με το σγουρό της κεφαλάκι το πλατουλό, με τις μαλακές βελουδένιες κινήσεις, με το πιγούνι σαν πουλάκι και το στόμα από κοράλι ζωντανό που κελαϊδεί.

Και πίσω από τα κρύσταλλα δύο μεγάλων ματιών σε κυττάζει μια μικρή ψυχή περίπλοκη και μυστηριώδης, πολύς-πολύς ήλιος, μα και νυχτερινή αστροφεγγιά· αλλά προπάντων θάλασσα βαθειά που αιώνια τραγουδεί...
Και πάλι τίποτ' απ' όλα αυτά! – γιατί όταν νομίζεις ότι σε κοιτάζει αλλοιώς...

Σου λέγει τα μάλλον απίθανα κοπλιμέντα ώστε μαγεύεσαι δεν τα πιστεύεις – και συγχρόνως σου χαμογελά με το γλυκύτερο μέλι των χειλέων της για να την συγχωρήσης ότι σε κοροϊδεύει. Και αν τύχη και δεν φανής αρκετά ιπποτικός, ώστε ν' αποθέσης αμέσως στα πόδια της τον θώρακά σου, σε αφοπλίζει μ' ένα παιχνιδιάρικο τσάκισμα της φωνής, μ' εκείνο το απaráμιλλο, παιδικακίσιο χάδι του γέλοιου της, που θα της εξήλευαν όλες οι Reichemberg και οι Hohenfels του κόσμου.

Τέτοια είναι και στην Τέχνη της: ένα μικρό θαύμα σκηνικής σαγήνης!

[Κ. Χρηστομάνος, *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 12, 15 Αυγούστου 1924, σ. 4]

Ιωάννης Σ. Κυριακός

Οι Εκλιπόντες: Ιωάν. Σ. Κυριακός

ΙΩΑΝΝΗΣ Σ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Η Ελληνική σκηνή, άμα τη εμφανίσει αυτής εν Αθήναις, εγκατελείφθη αστόργως εν τοις σπαργάνοις αυτής, χάριν του Ιταλικού μελοδράματος, το οποίον κατά το 1840 εξετρέλλανε κυριολεκτικώς τους κατοίκους της Πρωτευούσης, πολλοί των οποίων υπό τοιαύτης υπέρ αυτού κατελήφθησαν φρενιτίδος, ώστε κατά την ευεργετικήν της *Πριμαντόνας* παράστασιν, καθά γράφει ο Ορφανίδης «έτρεχον συνάζοντες το χρυσίον με προθυμίαν δια να το αναθέσωσιν εις τον βωμόν ταύτης της μαγευτικής Σειρήνος. Άμιλλα μεγίστη έγεινε δια ποσοτήτων χρηματικών, το δε περίεργον είναι ότι πολλοί *άκριτοι νέοι* θέλοντες να φανώσι μεγαλόδωροι, πωλήσαντες φορέματα, κατώρθωσαν να προσφέρωσι δια της τιμής αυτών τ' ανωφελή δώρα των. Πολλοί υπαλληλίσκοι εδανείσθησαν προς τριάκοντα τοις εκατόν επί του μηνιαίου μισθού των και αστείοι τινες διηγούνται ότι ερρίφθησαν εις τον δίσκον ομολογίαι».^[1] Δια να μη υποτεθή δε ότι τ' ανωτέρω διέπραξαν μόνον νέοι θερμοκέφαλοι, η *Ελληνική Σάλπιγξ* του 1840, σελ. 63 προσθέτει τα εξής: «είναι αδύνατον πας φρόνιμος και ευαίσθητος Έλλην να μη

1. «Τοξότης», σύγγραμμα έμμετρον και πεζόν, φυλλάδιον Β', 1840.

δοκιμάζει την αυτήν ψυχικήν οδύνην, όταν βλέπη αυτάς του Έθνους του τας ελπίδας, την Ελλ. Νεολαίαν, προτιμώνσαν μάλλον να στερηθήται των χαρίτων της παιδείας, και με θυσίαν μάλιστα των μηνιαίων εξόδων της, ίσως και με την πώλησιν βιβλίων, δια τας λεγομένας ταύτας Σειρήνας των ημερών μας· και γέροντας δε όχι ολίγους παλίμπαιδας αληθώς, δια του ιδίου των παραδείγματος, διερεθίζοντας των νέων τας ευκινήτους ψυχάς».

Εν τούτοις, εν μέσω της τοιαύτης υπέρ του μελοδράματος φρενιτιδος και ενθουσιασμού των Αθηναίων, χαρμόσυνον άγγελμα δια τους εναπομείναντας «εραστάς του Ελληνικού θεάτρου» εκκυκλοφόρησε δια του *Βήματος* της 16 Μαρτίου 1840, «Εις το θέατρον Σανσώνη»,^[2] έγγραφεν η ρηθείσα εφημερίς, θα παριστάνωνται του λοιπού και Ελληνικά διάφορα τραγωδία. Προκαταρκτικώς ήδη αγοράσθησαν δέκα παραστάσεις δια δρ. 5000 και θα παρασταθή πρώτον ο *Τιμολέων* παρά τινων κυρίων «οίτινες ευηρέστησαν εν Σύρω».

Μεταξύ των κυρίων αυτών «οίτινες ευηρέστησαν εν Σύρω» συγκαταλέγετο και ο Ιωάννης Κυριακός.

Εξ Αθηνών καταγόμενος, ήτο υιός του αγωνιστή Σπυρ. Κυριακού του οποίου ο έτερος υιός, Παναγής Κυριακός, κατ' επανάληψιν εχηρημάτισε δήμαρχος Αθηναίων. Εν Σύρω εκπαιδευόμενος ο Ι. Κυριακός, τοσαύτην στοργήν έτρεφε προς το Ελληνικόν θέατρον, ώστε πλέον ή άπαξ παρήτησε τα θρονία του σχολείου του δια να ανέλθη την σκηνήν, χάριν της οποίας επί τέλους εγκατέλειψε δια παντός και βιβλία και διδασκάλους. Η πρώτη εν Σύρω από σκηνης εμφάνισις του ουδέν παρουσιάζει το αξιοσημείωτο. Εν Αθήναις επίσης, όπου ενεφανίσθη μετά των λοιπών κυρίων «οίτινες ευηρέστησαν εν Σύρω», αυτός τε και οι λοιποί συνάδελφοί του δεν κατώρθωσαν να ευαρεστήσουν και τους κριτικούς της εποχής εκείνης, οίτινες αυστηρότατα έγγραφον, εις μεν εν τη *Αθηνά* της 6 Απριλίου 1840 τα εξής: «Ο *Καστριώτης* εδόθη υπό ανθρώπων ανεπιτηδείων. Ο υποκρινόμενος την αδελφήν του *Καστριώτου* Ελένην έχει όλα τα χαρακτηριστικά Αθιγγάνου γυναικός». Έτερος δε εν τω *Φίλω του Λαού* της 13 Απριλίου 1840 τα επόμενα: «Οι υποκριταί είναι οποίοι ήσαν και προ τριών χρόνων, άπειροι της απαγ-

2. Το μακαρία τη λήξει θέατρον Μπούκουρα, ωνομάζετο αρχικώς: «θέατρον Σανσώνη» εκ του ονόματος του ανεγείραντος αυτό όστις ήτο λείψανον του πρώτου Ιταλικού θιάσου του επισκεφθέντος τας Αθήνας κατά το 1837.

γελτικής και μιμητικής τέχνης· προς τούτους δεν ζητούν και κανένα να τους διδάξη».

Η τοιαύτη παράκαιρος αυστηρότης του τύπου αφ' ενός, αφ' ετέρου το μίσος των Βαυαρών κατά του Ελληνικού θεάτρου και η ψευδο-λατρεία των Αθηνών προς το Ιταλικόν μελόδραμα, ηνάγκασαν τους αποτελούντας τον Ελληνικόν θίασον φιλοτίμους νέους να διακόψουν τας παραστάσεις των και να τραπώσιν εις άλλα επαγγέλματα ήττον αχάριστα. Ο Ιωάν. Κυριακός, χάρις εις τα μέσα άτινα διέθετε τότε, κατώρθωσε και διωρίσθη υπάλληλος παρά τη Διοικητική αστυνομία Αθηνών, προβιβασθείς μετ' ολίγον χρόνον και εις αστυνόμον. Εν τη νέα του θέσει ο Κυριακός διέπρεψεν όσον ολίγοι των συναδέλφων του, αλλ' ενώ ησχολείτο συλλαμβάνων επιτηδειότατα τα κακοποιά στοιχεία, συνέλαβε και την ιδέαν να επανέλθη εις το θέατρον, από του οποίου μετά λύτης είχε αποχωρισθή και ούτω τον βλέπομεν και πάλιν μεταξύ των πρώτων ηθοποιών οίτινες απετέλεσαν τον πρώτον συστηματικόν θίασον κατά το 1858 υπό τη διεύθυνσιν του Γρ. Καμπούρογλου. Έκτοτε μέχρι τέλους του βίου του παρέμεινεν εν τω θεάτρω διακριθείς μεταξύ των συναδέλφων του και ιδίως εις τα «τυραννικά», κατά την γλώσσαν των παρασκηνίων, μέρη, εξ ου άγεται τις να πιστεύση ότι η καλλιτέρα προπαρασκευαστική δι' ηθοποιούς σχολή εν Ελλάδι, είναι... η αστυνομία, εξ ης εξήλθε κατόπιν και ο αριστεύς των Ελλήνων ηθοποιών κ. Δημοσθ. Αλεξιάδης όστις εχρημάτισε γραμματεύς της Διοικητικής Αστυνομίας Αθηνών και Πειραιώς.^[3]

Η προς το θέατρον αγάπη του Κυριακού ήτο τοιαύτη, ώστε μετέδωκε αυτήν και εις τα δύο αυτού τέκνα, τον Νικόλαον και την Ελπίδα, την μετέπειτα κυρίαν Χαλκιοπούλου, μεθ' ων εσημάτισε μετά την έξωσιν του Όθωνος θίασον όστις εδίδαξε κυρίως εις τα υπόδουλα της Ελλάδος μέρη. Το 1868 ευρίσκομεν τον Κυριακόν εν Κωνσταντινουπόλει μετά της οικογενείας του και χειροκροτούμενον εκθύμως υπό των θαυμαστών αυτού, οίτινες το επόμενον έτος είχαν την ατυχίαν να τον συνοδεύσωσιν εις την τελευταίαν αυτού κατοικίαν.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Ιωάν. Σ. Κυριακός», *Δελτίον Συλλογού Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 3, Ιανουάριος 1907, σ. 3]

3. Ίδε βιογραφίαν Δ. Αλεξιάδου υπό Ν. Ι. Λάσκαρη εν τη *Εστία* της 23 και 24 Ιουλίου 1899.

Νικόλαος Ι. Κυριακός

Ν. Ι. Κυριακός

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Ο Ν. Ι. Κυριακός, υιός του προαναφερθέντος, καίτοι είχε κληρονομήσει πάσαν την προς το Ελληνικόν θέατρον στοργήν του πατρός αυτού, δια της βίας ηναγκάσθη να δεχθή εν νεαρά ακόμη ηλικία θέσει εν τω Δημαρχείω Αθηνών ίνα εξυπηρετήσῃ τας κομματικὰς αξιώσεις των φίλων του κόμματος Κυριακού. Ἐν ὅμως πολιτικόν αὐτοῦ πραξικόπημα τον ἔρριπεν ενωρίτατα εἰς τας ἀγκάλας τῆς Θαλείας ο πρὸς τὴν ὁποίαν ἔρως ἀπὸ πολλοῦ κατέκαιε τὰ σπάγγα του.

Υποδειχθεὶς ὑπὸ των φίλων τῆς οικογενείας Κυριακού ὡς υποψήφιος Δήμαρχος Αθηναίων καὶ θεωρῶν ἐξησφαλισμένην τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ προέβη μέχρι τοσαύτης τόλμης, ὥστε ὑπάλληλος τῆς Δημαρχίας ὢν, συνεννοήθη μετὰ του ἐτέρου ὑπαλλήλου Σαχανά, καὶ αφοῦ ἔκλεισε τὸ Δημοτικόν κατάστημα ἠρνεῖτο ἐπιμόνως νὰ παραδώσῃ τὰς κλείδας αὐτοῦ εἰς τὸν προσωρινῶς Δημαρχεῦοντα Ζαχαρίτσαν, ὁ ὁποῖος, επικαλεσθεὶς τὴν συνδρομὴν ἐνόπλου δυνάμεως, διέρρηξε τὰς θύρας του Δημαρχείου, καὶ ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ.

Κατόπιν τούτου, ὁ Ν. Ι. Κυριακός, παρητήθη τῆς ἐν τῷ Δημαρχείῳ θέσεώς του, ἐκήρυξε σφοδρότατον πόλεμον κατὰ του θείου του Παναγῆ Σ. Κυριακού, ὑποκαταστήσαντος αὐτὸν ἐν τῇ υποψηφίότητι του

Δημάρχου Αθηναίων, και ακολουθών το παράδειγμα του πατρός του, κατετάχθη εις τας τάξεις των ολίγων τότε Ελλήνων ηθοποιών, μεθ' ό από του 1856-1866 τον συναντώμεν δίδοντα παραστάσεις εν Αθήναις μετά της Πολυξένης Σμυρλή (είτα Σούτσα), Ελ. Ξαβερίου, Αλεξιάδου, Χέλμη κ.λπ.

Από της εποχής εκείνης, ο Ν. Ι. Κυριακός συνεχώς ειργάζετο εις το θέατρον. Το 1870, συνέστη οριστικώς ο θίασος Μένανδρος εν ώ προσελήφθη και ο Ν. Κυριακός. Τον Ιανουάριον του 1873, ευρίσκετο εν Σμύρνη μετά του θιάσου Αλεξιάδου μετά του οποίου και συνειργάσθη το πλείστον. Διότι μέχρι του 1880 φαίνεται αποτελών μέρος του θιάσου Αλεξιάδου και δίδων παραστάσεις εις τον Απόλλωνα.

Ο Ν. Ι. Κυριακός, έπαιζε μεν δραματικούς ρόλους, αλλ' ιδίως διεκρίνετο εις ρόλους κωμικούς. Ως Καϊδαμάς εις τον *Μανιώδη* εθεωρείτο μοναδικός. Φιλότιμος, φιλόπονος, ενθουσιώδης και φανατικός εργάτης της Ελληνικής σκηνής, ήτο μοναδικός δια πάντα θίασον, απόκτημα. Κατά τα τελευταία έτη του θεατρικού του βίου, περιστάσεις ατυχείς έρριψαν αυτόν άνευ εργασίας εις Σμύρνην. Η εν Αθήναις οικογένειά του, έσπευσεν τότε να αποσύρη αυτόν του θεάτρου και να τον μετακαλέση εις Αθήνας, όπου έζησεν ιδιοτεύων, μέχρι του 1891 ότε και απεβίωσεν.

Οι θιασάρχαι της τότε, εθρήνησαν ειλικρινώς τον θάνατον του Κυριακού. Εν τω Ναώ της Αγ. Ειρήνης, ο Δ. Ταβουλάρης εξεφώνησε μακρόν επικήδειον. Ο Μ. Αρνιωτάκης, ωμίλησε και αυτός. Ο κόσμος δε των ηθοποιών, απεχαιρέτισε δακρύων, τον μεταστάντα συνάδελφον, εις τους μακρούς αγώνας του οποίου, θυσιάσαντος μέλλον εύελπι, οφείλεται εν μέρει, του θεάτρου η αναγέννησις.

Ο Ν. Ι. Κυριακός, απεσύρθη του θεάτρου με την πικρίαν και την απογοήτευσιν εις την ψυχήν. Νέοι ηθοποιοί εισχωρούντες εις το θέατρον κατελάμβανον την θέσιν των παλαιότερων, περί των οποίων ωμίλου μετά τινος περιφρονήσεως. Ο Κυριακός βλέπων παραγνωριζόμενους τους αγώνας αυτού τε και των παλαιότερων συναγωνιστών του, δεν μετέβαινεν, ούτε ως θεατής καν, εις το θέατρον. Αλλ' έπασχε διότι ηγάπα την σκηνήν. Ο υιός του, ο κ. Αριστ. Κυριακός, γνωρίζων την ψυχικήν του πατρός λύπην, παρεκίνει αυτόν, να παρακολουθή τας

θεατρικές παραστάσεις. Αλλ' άπαξ μεταβάς εις τι των εαρινών θεάτρων, απεδιώχθη υπό των θυρωρών, οι οποίοι δεν εγνώριζον αυτόν.

Ο Κυριακός τότε εψιθύρισε:

— Το περίμενα κι αυτό...

Απήλθε κι έκτοτε δεν ενεφανίσθη πλέον εις το θέατρον.

Περί το 1880, εγένετο απόπειρα, να παιχθή από της σκηνης του θεάτρου Απόλλωνος μονόπρακτος τις κωμωδία υπό τον τίτλον *Οι Ξεβράκωτοι*, ελευθεριάζουσα και εις τον διάλογον και εις τας σκηνάς. Εις τον Κυριακόν είχε δοθή ο ρόλος του πρωταγωνιστού.

Αλλά το κοινόν της εποχής εκείνης, δεν ηνείχετο τοιούτου είδους έργα. Ο Κυριακός απεδοκιμάσθη και η δημοσιογραφία επετέθη λαύρως κατ' αυτού, ως δεχθέντος να λάβη μέρος εις έργον, χαρακτηρισθέν ως ελευθεριάζον.

Ο μακαρίτης μάλιστα Κλεάνθης Τριαντάφυλλος, διευθυντής του *Ραμπαγά*, τολμηρότερος και καυστικώτερος εις τας κρίσεις του, έγγραφεν εν σχέσει προς το έργον και τους ηθοποιούς:

«Και τω όντι. Ηξιώθημεν μετ' ολίγον να είδωμεν τα εσώβρακα του Κυριακού, εφ' ων, δια καλού τηλεσκοπίου, διεκρίνοντο ένδοξα ίχνη μυριοψύλλου διαβάσεως στρατιάς, και αποξηρανθείσης Κωπαίδος...»

Η φράσις αυτή, παρώργισεν τον Κυριακόν, όστις κρατών εις χείρας το φύλλον του *Ραμπαγά*, έσπευσεν εις αναζήτησιν του Τριανταφύλλου. Τον εύρεν εις τι επί της οδού Αιόλου εστιατόριον, και ενώπιον εκατοντάδος θαμώνων:

— Κλεάνθη· τον ηρώτησεν. Εσύ τάγραψες αυτά;

— Μάλιστα, απήγησεν ο μακαρίτης Τριαντάφυλλος.

— Το τηλεσκοπίόν σου, είπε τότε ο ηθοποιός εις τον δημοσιογράφον, δεν έβλεπε καλά. Τα σώβρακά μου ήσαν καθαρά. Κύτταξε...

Και ο φαιδρός ηθοποιός, υπέβαλε τον σοβαρόν δημοσιογράφον, εις καταναγκαστικήν επιτόπιον αυτοψίαν, υπό τους γέλωτας και τα χειροκροτήματα των παρισταμένων.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Ν. Ι. Κυριακός», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 3, Ιανουάριος 1907, σ. 3-4]

K. Κυριακός Αριστίας

Κ. Κυριακός Αριστίας

Ότε το πρώτον, κατά το 1817, ίδρυσεν ελληνικήν σκηνήν εν Βουκουρεστίω η κόρη του ηγεμόνος Καρατζά *δομνήτσα* Ραλλού, εκ των πρώτων εκλήθη και έλαβε μέρος εις πάσας τας δοθείσας ελληνικάς παραστάσεις, ο νεανίας τότε Κωνσταντίνος Κυριακός ο μετέπειτα γνωστός υπό το θεατρικόν του ψευδώνυμον *Αριστίας*, όστις και μετ' ολίγον, ένεκα της γενικώς ομολογηθείσης επιτυχίας αυτού, απεστάλη εις Γαλλίαν όπως διδαχθή την απαγγελίαν και υποκριτικήν.

Δυστυχώς, τα επακολουθήσαντα πολιτικά γεγονότα, συνεπεία των οποίων διεδέχθη τον Καρατζάν εις τον ηγεμονικόν θρόνον ο Αλέξανδρος Σούτσος, ηνάγκασαν τον Αριστίαν να διακόψη τας σπουδάς του εν Γαλλία και να επανέλθη εν Βουκουρεστίω όπου εκ των πρώτων πάλιν προσεκήθη εις τον καταρτισθέντα τότε τη φροντίδι της Φιλικής Εταιρίας ελληνικόν θίασον, όστις εδίδαξε μέχρι του τέλους του 1820 διάφορα πατριωτικά έργα. Ο Αριστίας ήτο η ψυχή του τότε θιάσου υποδύομενος πάντοτε τους πρώτους ρόλους μεταξύ των οποίων και τον του *Ορέστου* του Αλφιέρη. Κατά τινα σημείωσιν της εποχής εκείνης, δια της παραστάσεως του *Ορέστου* «εστερέωσε πλέον την περί αυτού κρατούσαν φήμην ως λαμπρού ηθοποιού».

Αποτυχόντος του υπό τον Υψηλάντην επαναστατικού κινήματος, ου μετέσχε και ο Αριστίας, ηρωικότατα πολεμήσας εν Δραγατσάνιω, ο τελευταίος ούτος προσελήφθη μετά την αποκατάστασιν των πραγμάτων, ως διδάσκαλος των παιδων του ηγεμόνος Γκίκα εν τω οίκω του οποίου ειργάσθη και πάλιν υπέρ του ελληνικού θεάτρου. Εκεί, τη βοήθεια τινων εκ των πρώην συναδέλφων του και τη συμπράξει μελών τινων των βογιαρικών κύκλων, κατώρθωσε και έπηξε θεατρικήν σκηνήν εφ' ης και ανεβίβασε –ελληνιστί εννοείται– πολλά εκ των τότε γνωστών έργων.

Μετ' ολίγον, ένεκα της επελθούσης πάλιν πολιτικής ανωμαλίας, η ελληνική σκηνή έπαυσε λειτουργούσα, ο δε Αριστίας, όστις σκοπόν του βίου του είχε την ανασύστασιν του ελληνικού θεάτρου, μετέβη τω 1825 εις Κέρκυραν ένθα αμέσως διωργάνωσε θίασον ερασιτεχνών μεθ' ων εδίδαξε τον *Ορέστη* του Αλφιέρη. Η επιτυχία των δύο αυτών παραστάσεων υπήρξε τοιαύτη, ώστε ενεθάρρυνε τους ερασιτέχνας νέους να δώσωσι και άλλας τινας.

Επανελθών εν Βουκουρεστίω ο Αριστίας μετά την αποκατάστασιν των πραγμάτων το 1834, επείσθη υπό του ηγεμόνος Γκίκα και ανέλα-

βεν την διεύθυνσιν του τότε καταρτιζομένου ρουμανικού θεάτρου η ύπαρξις του οποίου οφείλεται εις αυτόν, δι' ο και ευγνωμονούντες οι Ρουμάνοι ανήρτησαν εν τω foyer του εθνικού των θεάτρου την εικόνα αυτού εξ ης ελήφθη και το παρατιθέμενον ενταύθα φωτογραφικόν αντίγραφον αυτής.^[1]

Κ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΑΡΙΣΤΙΑΣ

Αι δάφναι εν τούτοις, ας έδρεψεν εν Ρουμανία ο Αριστίας, δεν ικανοποίησαν τους πόθους αυτού. Ο φιλόπατρις Έλλην ένα είχε σκοπόν του βίου του, την ανασύστασιν του ελληνικού θεάτρου, δια τούτο και παρήτησε την εν Βουκουρεστίω επικερδή θέσιν του και κατά τον Ιούλιον του 1840 ήλθεν εις Αθήνας ένθα τη ενεργεία αυτού συνέστη «Φιλοδραματική Εταιρία» σκοπός της οποίας ήτο η υποστήριξις του ελληνικού θεάτρου. Ευθύς αμέσως μετά την σύστασιν αυτής ο Αριστίας ήρχισε να εκγυμνάξη μερικούς νέους και την 24^{ην} Νοεμβρίου 1840 έδωσε την πρώτην αυτού παράστασιν με τον *Αριστόδημον* του

1. Το αντίγραφον της εικόνας του Αριστία οφείλεται εις τας φροντίδας του ηθοποιού κ. Τάκη Νικολαΐδου όστις και εξ ιδίων του εδαπάνησεν δια την εν τω foyer του Ρουμανικού θεάτρου φωτογράφισιν αυτής.

Μόντη. Η παράστασις επανελήφθη και την 8^{ην} Δεκεμβρίου, πλην δυστυχώς ήτο και η τελευταία, καθόσον αντενέργειαι σοβαραί και εκ μέρους των Βαυαρών, οίτινες πάντοτε επολέμησαν το ελληνικόν θέατρον, και εκ μέρους μερικών Ελλήνων, οίτινες εύρον εν τω Αριστία τον «μάστορήν των», εματαίωσαν τα σχέδια της Φιλοδραματικής Εταιρίας ήτις και μετ' ολίγον διελύθη.

Ο δυστυχής Αριστίας, βλέπων εαυτόν πανταχόθεν πολεμούμενον και ουδέν επιτυγχάνοντα προς ανασύστασιν του ελληνικού θεάτρου, απήλθε της ελευθέρας Ελλάδος με αιμάσσουν την καρδίαν και μετέβη πάλιν εις Βουκουρέστιον. Μετ' ολίγους μήνας η επιτροπή της διαλυθείσης Μελοδραματικής Εταιρίας τον εκάλεσε και πάλιν να επανέλθη εις την Ελλάδα, αλλ' ο Αριστίας ευγενώς απειποιήθη και διέμεινε μέχρι τέλους του βίου του εν Ρουμανία τα μέγιστα τιμώμενος υπό των Ρουμάνων προς δόξας... ημών των Ρωμηών!

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Κ. Κυριακός Αριστίας», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 1, Μάιος 1906, σ. 3]

Ολυμπία Π. Λαλαούνη

Ολυμπία Π. Λαλαούνη

Η εικών την οποίαν δημοσιεύομεν βεβαίως θα ήτο περιττή, αν όλοι οι αναγνώσται του ημετέρου Ημερολογίου θ' ανήκον εις τον θεατρικόν κόσμον, εις τον οποίον είναι γνωστότατον το πρωτότυπον, κατόπιν τόσου λόγου γενομένου εις τον Αθηναϊκόν τύπον, συνεπεία του οποίου δεν υπήρξεν ουδεις εν Αθήναις άνθρωπος του θεάτρου, όστις να μην είδεν αυτό από σκηνης.

Αλλ' επειδή όμως ούτε όλος ο αναγινώσκων κόσμος είνε του θεάτρου δυστυχώς, ούτε η από σκηνης διδασκαλία της κ. Ολυμπίας Π. Λαλαούνη είνε μακροχρόνιος, ώστε πας τις να γνωρίση αυτήν, εκρίναμεν καλόν να δώσωμεν την εικόνα της εις τους πολλούς και αξιότιμους αναγνώστας μας και να τους γνωρίσωμεν την γυναίκα περί της οποίας τόσα εγράφησαν κατά τα δύο τελευταία έτη, διότι είνε η μόνη, ήτις κατά το χρονικόν τούτο διάστημα διεκρίθη εν τη τέχνη της σκηνης.

Εάν την ιδήτε παίζουσαν την Εύαν Μοραλές θα ειπήτε, ότι είνε μόλις δωδεκαέτις, εάν την ιδήτε ως κυρίαν Κουντουπή θα την εκλάβητε ως τριάκοντα ετών και εάν την ιδήτε ως κυρά-Τάπαν θα την αναβιβάσητε εις τα 50.

Και όμως ουδεμία εξ αυτών είναι η πραγματική ηλικία της. Είνε μόλις 22-24 ετών μελαγχροινή, μικρόσωμος, με μαύρα μαλλιά εκφραστικά μάτια και χαρακτηριστικά εν γένει συμμετρικά εκτός της σκηνης.

Μια γυναικούλα με τίποτε το καλλιτεχνικώς προκλητικόν εις την ενδυμασίαν της, ούτε το έκτροπον εις τον κατ' ιδίαν βίον της. Σεμνή οικοκυροπούλα, καλή σύζυγος και καλή μήτηρ, με μόρφωσιν ασυνήθη εις τας πλείστας γυναίκας του ελληνικού θεάτρου, με μνήμην και αντίληψιν απαντωμένην εις ολιγίστας. Ομιλεί τρεις ξένας γλώσσας και δεν φλυαρεί ούτε δια μίαν. Είνε σώφρων ανήρ εις την γλώσσαν.

Εις την σκηνήν. Άλλος άνθρωπος προκαλών αμέσως την προσοχήν των θεατών. Πλήρης φωτιάς και κινήσεως και ζωής. Φωνή διαυγής και απαγγελία καθαρά· δύναται αυτοστιγμεί ν' απαγγείλη 100 λέξεις χωρίς να διαφύγη του ακροατού το ους ούτε μία. Παίζει αγοράκια, νέους, κοριτσάκια, δεσποινίδας, δεσποίνας, γραιάς. Η τραγωδία εύρεν εν αυτή την εργάτιδά της, το κωμειδύλλιον την τραγωδήστριάν του, η κωμωδία την βασιλίσσάν της· ιδού η δύναμις της. Δεν υπάρχει δευτέρα γνώμη και από τους δυσκολωτέρους κριτικούς, ότι αυτή, χωρίς υπερβολήν, είναι η μοναδική κωμωδός της Ελληνικής σκηνης. Δεν έχει εφάμιλλον της εις τα ευτράπελα μέρη. Έπαιξε το πρώτον προ πενταετίας ως ερασιτέχνις εν Θεσσαλονίκη, κόρη ούσα· κατόπιν υπανδρευμένη επεδόθη από τεσσάρων ετών εις το επάγγελμα της ηθοποιού. Από δύο ετών εδραίωσε την φήμην της δια της κυρίας Κουντουπή εις τα *Μαλλιιά Κουβάρια* και της Ξανθής εις την *Μικρούλαν*. Έκτοτε διεκρίθη εις πολλά μέρη, ως εις τον *Διαβάτην* του Κοππέ, την *Μοσχομάγκαν*, το *Σπήτι της Κούκλας* του Ίψεν κ.λπ. κ.λπ. Την αντίληψίν της και το από σκηνης θάρρος της, εθαύμασαν και οι μάλλον πεπειραμένοι ηθοποιοί. Δύναται εντός μιας ημέρας να μελετήσει και να παίξη τον δυσκολώτερον ρόλον.

Μοναδικόν παράδειγμα εις τα χρονικά του θεάτρου είναι το εξής:

Επρόκειτο να παιχθή η *Φαύστα*· μίαν ώραν προ της παραστάσεως ασθενεί η υποδύομενη την αγίαν Ελένην. Η παράστασις επρόκειτο ν' αναβληθή, πλην ο διευθυντής του θιάσου γνωρίζων την ιδιοφυίαν και το θάρρος της κ. Λαλαούνη, της προτείνει ν' αναλάβη αυτή το μέρος. Μέρος έμμετρον εις καθαρεύουσας γλώσσας και δευτεραγωνιστρίας, μέρος το οποίον ούτε είχε παίξει ποτέ άλλοτε, ουδ' είδε ποτε παιζόμενον. Το ανέλαβε και το διεξήγαγεν επιτυχώς. Όταν δε μετά το τέλος της παραστάσεως εγνώσθη το τόλμημά της, ουδείς εκ των γνωριζόντων το δύσκολον, το σχεδόν αδύνατον του πράγματος, επίστευσεν. Αν όμως η κ. Ολυμπία Π. Λαλαούνη είναι αξία εκτιμήσεως και θαυμασμού ακόμη, είναι, διότι από τα χείλη της ουδέποτε εξέφυγεν η λέξις «Εγώ». Μετριόφρων και εργάτις όσον ουδεμία άλλη. Φέρει ως

παράσημον το ότι ουδέποτε το πρόγραμμά της την τιτλοφορεί καλλιτέχνιδα.

Και ημείς την συγχαίρομεν δια τούτο, αφού τόσον εξέπεσεν η καλλιτεχνία εν Ελλάδι.

[Ανυπόγραφο, «Ολυμπία Π. Λαλαούνη», *Διάττων Αστήρ*, (Ημερολόγιο, Εκδότης: Κων/νος Μιχαλόπουλος) Αθήνα 1900, σ. 103- 106]

Δημήτριος Ν. Λάσκαρης

Δημήτριος Ν. Λάσκαρης

Και άλλος παλαίμαχος εργάτης της ελληνικής σκηνης έφυγε από τον πρόσκαιρον αυτόν κόσμον, για να συμπληρώση, την χορείαν τόσων άλλων εκλιπόντων καλλιτεχνών, ο Δημήτριος Ν. Λάσκαρης. Ο καλοκάγαθος αυτός πρεσβύτες, αφού επί μακράν σειράν ετών περιέφερε την σημαίαν του αγωνιστού του καλού και του ωραίου και εις την πιο μακρυνή γωνιά του εσωτερικού και του εξωτερικού, σκορπίζων την ευθυμίαν και την χαράν, επάλαιε και ηγωνίζετο τον σκληρόν αγώνα της εποχής του, έφευγε αφήνοντας όπισθέν του την ωραίαν ανάμνησιν των ευσυνειδήτων εργατών της Σκηνης. Διότι τοιούτος εργάτης υπήρξεν ο μεταστάς.

Ο Δημήτριος Ν. Λάσκαρης, ητύχησεν, αποσυρθείς προ πολλού της ενεργού υπηρεσίας, να ίδη δικαιουμένους τους αγώνας του και τους συνεργάτας του, τα παιδιά του να καταλάβουν επίζηλον θέσιν εις την ελληνικήν σκηνήν. Ητύχησεν να ίδη την κ. Γιώταν Λάσκαρη-Αργυροπούλου και τον γαμβρόν του κ. Βασίλειον Αργυρόπουλον προσφέροντας ανεκτιμήτους υπηρεσίας εις την ελληνικήν σκηνήν, την κ. Μαρίαν Μαντινείου, την κ. Νίκην Λάσκαρη και τον υιόν του κ. Νίκον Λάσκαρην, μουσικόν.

Το Σωματείον Ελλήνων Ηθοποιών συμμετέχον εις το βαρύ πένθος της οικογενείας του Δημητρίου Ν. Λάσκαρη, εκφράζει τα πειό θερμά αυτού συλληπητήρια εις την σύζυγόν του κ. Ουρανίαν Λάσκαρη και τα παιδιά του, τας κ.κ. Γιώταν Λάσκαρη-Αργυροπούλου, Μαρίαν Μαντινείου, Νίκην Λάσκαρη, τον υιό του του κ. Νίκον Λάσκαρην και τον γαμβρόν του κ. Βασ. Αργυρόπουλον και λοιπούς οικείους του, δια την σκληράν απώλειαν του προσφιλούς των Δημητρίου Ν. Λάσκαρη.

[Δ. Λ., «Δημήτριος Ν. Λάσκαρης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Στ', αρ. 149, 1 Ιουλίου 1932, σ. 2]

Νικόλαος Λεκατσάς

Φυσιογνωμιά της ημέρας: Ν. Λεκατσάς

Μας αποχαιρέτισε τελευταίαν φοράν, από της σκηνης του Δημοτικού Θεάτρου ως Άμλετ, και απέρχεται κατ' αυτάς, –το ελπίζει ακόμη τουλάχιστον,– εις Αμερικήν δια να επιδείξη την τέχνην του και... να εξασφαλίση τα προς το ζην.

Η τελευταία αυτή εμφάνισις του Λεκατσά, ο οποίος, μολονότι ανώτερος –και ίσως ακριβώς δια τούτο,– όλων των Ελλήνων ηθοποιών, δεν ημπορέσε να εύρη θέσιν και πόρον ζωής εις την Ελλάδα, και αναγκάζεται άπελπις, απογοητευμένος δια την διάψευσιν του ωραιότερου του καλλιτεχνικού και πατριωτικού ονείρου, να εκπατρισθή και να ζητήση τύχην και δάφνας αλλού, η εμφάνισις αυτή η σχεδόν τραγική, επροκάλεσε και πάλιν κάποιον ανωφελή θόρυβον περί το όνομά του, και δια μίαν ημέραν τον έκαμεν ήρωαν της ημέρας.

Και της θλιβεράς αυτής περιστάσεως, η οποία έπρεπε να είνε πολύ διαφορετική, δράττονται τα *Παναθήναια*, δια να παρουσιάσουν την φυσιογνωμίαν του εις όσους δεν ητύχησαν να γνωρίσουν την μεγάλην αυτήν καλλιτεχνικήν φυσιογνωμίαν.

Όταν πρωτοήλθεν εις την Ελλάδα από την Αγγλίαν, όπου παιδιόθεν ανετράφη ο Λεκατσάς εκίνησεν εξ αρχής την δυσπιστίαν δια του εξωτερικού του. Κανείς, βλέπων τον ανθρωπάκον εκείνον, πριν τον ίδη επί σκηνης δεν θα επίστευεν ότι είνε ηθοποιός, και μάλιστα ερμηνευτής του Σαίξπηρ. Δεν εγέμιζε το μάτι· δεν παρουσίαζε διόλου τον καθιερωμένον τύπον του «καλλιτέχνου», πρότυπον κομψόν του οποίου ήτο τότε ο Διονύσιος Ταβουλάρης. Ούτε μακρά κυματίζουσα κόμη, ούτε οφθαλμοί ονειρώδεις και περιπαθείς, ούτε λαιμοδέτης ανεμίζων, ούτε πλατύγυρος πίλος, ούτε μανδύας πολύπτυχος, ούτε μελαγχολικόν ύφος και ρεμβώδες, ούτε φωνή μελιτώδης και υποτρέμουσα... Έβλεπες ένα απλούστατον και αφελέστατον άνθρωπον, –τον ίδιον δα που βλέπεις και σήμερα,– με σεμνήν και ανεπίδεικτον ενδυμασίαν αστυκωτάτην, βραχύσωμον μάλλον και ισχνόν, με μικρόν μύστακα, με φωνήν έρρινον, με προφοράν ξενίζουσαν και με τρόπους απερίττους. Μόνον η χειραψία του θα σ' έκαμε να υποπτευθής ότι έχεις ενώπιόν σου άνθρωπον νευρικής ιδιοσυγκρασίας. Αλλ' η φυσιογνωμία του εκ πρώτης όψεως, δεν σου έλεγε τίποτε. Νομίζω ότι η μία παρεία είνε εσκαμμένη βαθύτερον της άλλης, και αυτό προσδίδει κάτι το ασύμμετρον εις το μακρόν και ασκητικόν πρόσωπον του Λεκατσά. Οι οφθαλμοί του, άψυχοι συνήθως, σπινθηροβολούν μόνον εις τας σπανίας στιγμάς του ενθουσιασμού. Τέλος πάντων, ημπορούσες να τον εκλάβης ως εμπορομεσίτην, ως έπαρχον, αλλά ποτέ ως καλλιτέχνην.

Οποία μεταμόρφωσις όμως επί της σκηνής! Το σώμα εκείνο, το οποίον τόσον επιμελώς κρύπτει τα χαρίσματά του όταν *φορή* πολιτικά, γίνεται άλλο εξ άλλου ως δια μαγείας, υπό τα ενδύματα της τέχνης του. Ένας άορατος κόθορνος τον μεγαλύνει. Διαφορετικά στέκεται, διαφορετικά χειρονομεί, διαφορετικά περιπατεί. Έχει όλην εκείνην την ευκινήσιαν του φύσει δεξιού αλλά και τελείως γυμνασμένου ηθοποιού. Και η φυσιογνωμία επίσης. Με την μεγαλειτέραν ευκολίαν αποτυπώνουν επ' αυτής τας εκφράσεις των τα πλέον αντίθετα αισθήματα. Το παιγνίδι των μυών του προσώπου εκείνου είνε καταπληκτικόν αληθώς. Και οι οφθαλμοί, οι σπανίως σπινθηροβολούντες, τώρα αστράπτουν, ανάπτουν, εξακοντίζουν φλόγας. Η φωνή διατηρείται έρρινος πάντοτε, αλλά πώς μεταπηδά από τόνου εις τόνον, και πώς κάμπτεται, και πώς χρωματίζει, και πώς βροντά, και πώς εκπνέει! Υπόκρισις καθ' όλην την καλλιτεχνικήν σημασίαν της λέξεως. Μία υπόκρισις θαυμαστή, τελεία, ανθρώπου έχοντος θεόθεν το δώρον και κρατύνοντος αυτό δι' επιμόνου ασκήσεως και μεγάλης μελέτης.

Και ο Λεκατσάς επί σκηνής είνε πραγματική απόλαυσις, –μία απόλαυσις ομοίαν της οποίας κανείς έλλην ηθοποιός δεν μας έδωσεν ως τώρα. Το ομολογούν όλοι όσοι είδον τον Λεκατσάν ως Άμλετ, ως Μάκβεθ, ως Σάυλωκ και ως Ρισελιέ, όλοι όσοι ησθάνθησαν την φρικίασιν της υπερόχου του υποκρίσεως. Και σημειώσατε, ότι αι παραστάσεις του Λεκατσά δεν ήσαν ποτέ πρότυπα αρμονίας και ευπρεπειας. Ο σκηνικός διάκοσμος πάντοτε λιτός και στοιχειώδης· περίξ του οι ηθοποιοί άτεχνοι και αγύμναστοι. Αλλ' ήρκει μόνη η εμφάνισις του Λεκατσά δια να γεμίξη όλα τα κενά, και να κατασιγάξη την αθυμίαν του ακροατηρίου, και να μεταδίδη την συγκίνησιν, και να σε κάμνη να παραβλέπης τα πάντα και να βλέπης μόνον αυτόν, –τον έξοχον καλλιτέχνην.

Ο Λεκατσάς είχε διδασκάλους τους μεγάλους Άγγλους ηθοποιούς. Η τέχνη του είχε αγγλική, όπως ήτο και η γλώσσα του και η προφορά του όταν κατήλθεν εις την Ελλάδα. Και νομίζω ότι μιμείται τον Ίρβιγκ. Τουλάχιστον αι εικόνες του Άγγλου καλλιτέχνου εις διαφόρους ρόλους, όσας έτυχε να ιδώ, μου υπενθυμίζουν τας εικόνας, τας οποίας μου παρουσίασεν από σκηνης ο Λεκατσάς.

Ως άνθρωπος, ο Λεκατσάς ανήκει εις την χορείαν των λεγομένων εδώ *ασυμβιβάστων*. Είνε απότομος, είναι ειλικρινής, λέγει την γνώμη του ορθά-κοφτά. Το προτέρημα τούτο, συνδουαζόμενον με το άλλο εκείνο προτέρημα, δια του οποίου επισκιάζει τους συναδέλφους του και κινεί πάντοτε τον φθόνον και τον φόβον, είναι και η αιτία της κοινωνικής του αποτυχίας. Συνώμωσαν σιωπηλώς όλαι αι μετριότητες εναντίον του και τον απέκλεισαν από παντού. Το κοινόν μας εξ άλλου δεν είναι ακόμη εις θέσιν να επιβάλη την θέλησίν του εις τους στερούντας αυτό επιτηδείως των αγαθών, αδιαφορεί δι' όλους και δι' όλα. Και ούτως ο Λεκατσάς εκπατρίζεται και το ελληνικόν θέατρον χάνει τον καλλίτερόν του εργάτην. Ποίος θα τον αναπληρώση όταν θα αισθανθώμεν επιτακτικώτερα την ανάγκην ενός τοιούτου ηθοποιού; Ας ελπίσωμεν ότι αυτός θα είναι ο αντικαταστάτης του εαυτού του. Από τον άλλον κόσμον δεν γυρίζει κανείς, αλλ' από τον νέον...

[Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Φυσιογνωμία της ημέρας: Ν. Λεκατσάς», στήλη Γράμματα-Τέχνη-Επιστήμη, *Παναθήναια*, τόμ. 5, τχ. 50, 31 Οκτωβρίου 1902, σ. 60-61]

Οι έλληνες ηθοποιοί. Νικόλαος Λεκατσάς

Τας ημέρας αυτές συνεπληρώθη τεσσαρακονταετία αφ' ης το πρώτον ανήλθε την σκηνήν ο κράτιστος διερμηνευτής των έργων του Σαίξπηρ κ. Ν. Λεκατσάς. Το αίσιον αυτό γεγονός – εάν επιτρέπεται η έκφρασις αὐτῆ προκειμένου περί καλλιτεχνίας εν Ελλάδι – επανηγυρίσθη μεγαλοπρεπώς εν τῷ Δημοτικῷ Θεάτρῳ Αθηνῶν υπό την προστασίαν τῆς Α. Υψηλότητος τῆς πριγκηπίσσης Αλίκης.

Αλλά τις ποτέ θα ἐπίστευεν ὅτι ο ἐπὶ τέσσερας δεκαετηρίδας μετελθὼν τὴν, κατὰ το Ἰουστινιανόν, «ασεβή και ασχήμονα» ἐργασίαν τῆς σκηνῆς εἶχε προορισθῆ να κηρύξη ἀπ' ἄμβωνος τὸν θεῖον το Θεοῦ λόγον; Εὐτυχῶς ἡ Θυμέλη ἐνίκησε τὸν Ἄμβωνα και οὕτω σήμερον ἡ ἐλληνική σκηνή δύναται να καυχάται ὅτι, ἐπὶ τῶν πενιχρῶν αὐτῆς σανίδων ἐπάτησεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἠθοποιός τῆς ἰκανότητος τοῦ κ. Λεκατσά.

Ο κ. Ν. Λεκατσάς ἐγεννήθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1847 ἐν Ἰθάκῃ. Μόλις δύο ἐτῶν ἐμεινεν ὀρφανός μητρός. Το 1854 ἀπώλεσε και τὸν πατέρα τοῦ.

Εὐτυχῶς δι' αὐτόν, ἄγγλος πλοίαρχος, στενός φίλος τοῦ πατρός τοῦ, τὸν υιοθέτησε και τὸν παρέλαβε μεθ' εαυτοῦ εἰς Λονδίνον. Ἡ οἰκογένεια τοῦ πλοίαρχου, εἰς ἄκρον φιλόθρησκος, συνεπάθησε τὸν δεκαετῆ τότε ὄντα ἐλληνόπαιδα και τὸν προώρισε δια το ἐκκλησιαστικόν στάδιον με τὴν ἐλπίδα να κατέλθῃ ἀργότερον εἰς Ελλάδα ως ἀπόστολος τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας! Πρὸς τοῦτο ἐξηκολούθησε μέχρι τινός τας θεολογικάς αὐτοῦ σπουδάς, ὅτε το 1863, ἐνεκα τῆς κλονισθείσης υγείας τοῦ ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης, ἠναγκάσθη, ἰατρική συμβουλή, ν' ἀπόσχη αὐτῶν πρὸς καιρόν.

Πρὸς ψυχαγωγίαν τοῦ νεαροῦ προστατευομένου τῆς ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀγγλοῦ πλοίαρχου ἤρχισε ν' ἀποστέλλῃ αὐτόν συχνότατα εἰς τας θεατρικάς παραστάσεις ἀπὸ τας ἐντυπώσεις τῶν ὁποίων ἤρχισε ν' ἀφυπνίζεται ἡ καλλιτεχνική ἰδιοφυία τοῦ ἀκουσίου θεολόγου! Ὅταν μετὰ τινα χρόνον ἦλθεν ἡ ἐποχὴ να ἐξακολουθήσῃ τας θεολογικάς σπουδάς τοῦ ο νεαρός Ἕλλην, ἡ καλὴ τοῦ πλοίαρχου οἰκογένεια ἐνόησε – χωρὶς πολλὴν θεολογίαν – ὅτι ο μέλλον ἱεραπόστολος ἀπὸ το Εὐαγγέλιον ἐπροτίμα τὸν Κόθορνον. Υπέικουσα δε εἰς τὴν λογικὴν θεωρίαν ὅτι «το παιδί πρέπει ν' ἀφίεται ἐλεύθερον ν' ἀκολουθήσῃ το στάδιον πρὸς το ὁποῖον κλίνει» συνεμερίσθη τας καλλιτεχνικάς τάσεις τοῦ ἐκκολαπτομένου καλλιτέχνου και ἀμέσως τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὴν περίφημον τότε δραματικὴν σχολὴν τοῦ Φιρμ, ἐνῶ συγχρόνως

ούτος εξηκολούθησε φοιτών εις τα θέατρα και υποδύμενος ασημά-
ντους τινας ρόλους υπό το ψευδώνυμον Σαντ Νίκλες.

Μετά διετείς σπουδάς ο νεαρός Λεκατσάς απεστάλη εις διάφορα
επαρχιακά θέατρα όπου ήρχισε «δολοφονών τους συγγραφείς» όπως
λέγουν οι Άγγλοι προκειμένου περί νεοβγάλτων ηθοποιών. Κατ' αρ-
χάς μετέβη εις το θέατρον του Ρίτσμονδ, όπου ήσαν ακόμη πρόσφατοι
οι θρίαμβοι του μεγάλου Κην. Εκεί επί τινα χρόνον, υπό το ψευδώνυ-
μον πάντοτε Σαντ Νίκλες υπεδύθη δευτερεύοντας ρόλους και παρήλ-
θε σχεδόν απαρατήρητος επισκιάζόμενος από τους καλλιτέχνας της
εποχής εκείνης. Κατόπιν περιήλθε πολλές άλλας πόλεις, μελετών πά-
ντοτε και ακολουθών τα διδάγματα των προεξεχόντων τότε καλλιτε-
χνών έως ου έφθασε μέχρι του περιφήμου θεάτρου του Καϊϊμπριτζ, το
1870 εμφανισθείς τέλος ως πρωταγωνιστής. Αι εφημερίδες της επο-
χής εκείνης απατηθείσαι από την γνησίως αγγλικήν προφοράν του
Λεκατσά και το αγγλικόν ψευδώνυμον, όπερ εξηκολούθει να φέρη,
έγραψαν ευφήμως περί του νεαρού άγγλου ηθοποιού!

Το επόμενον έτος ο Λεκατσάς αναφαίνεται πρωταγωνιστής και δι-
ευθυντής του θεάτρου του Κάρδιφ. Μέχρι του 1878, ότε ανεβίβασεν
επί σκηνης πολυτελώς την *Σταχτομπούταν* εν τω εν Γλασκόβη θεάτρω
του πρίγκηπος της Ουαλλίας, έπαιξε και επευφημήθη ως πρωταγω-
νιστής εις το βασιλικόν θέατρον του Εδιμβούργου, εις το του Μά-
ντσεστερ, της Λιβερπούλ, της νήσου Ουάϊτ και εις διάφορα άλλα του
Λονδίνου θέατρα.

Το έτος 1878 μεταβάς ο Λεκατσάς εις Λονδίνον απεσύρθη προσκαί-
ρως της σκηνης και ήρχισε δίδων μαθήματα απαγγελίας εις δικηγό-
ρους, ιεροκήρυκας και βουλευτάς, πλην το επόμενον έτος βαρυνθείς
τους πατέρας του Αγγλικού Έθνους και της Αγγλικανικής εκκλησίας,
ποθήσας δε και πάλιν τας προσφιλείς αυτάς σανίδας της σκηνης ήρ-
χισε περιοδεύων ως ηθοποιός τας επαρχίας, ότε το 1881 ενεφανίσθη
πλέον ως Έλλην καλλιτέχνης με το πατρικόν αυτού όνομα από της
σκηνης του θεάτρου της Λιβερπούλ όπου ήρατο θριαμβευτικήν επι-
τυχίαν εις τον *Άμλετ*, τον *Ρισελιέ*, τον *Έμπορον της Βεννετίας*, την *Δέ-
σποιναν της Λυών*, και τον *Οθέλλον* ως Ιάγος.

Αι επιτυχίαι αύται κατέστησαν τον Λεκατσάν πασίγνωστον εν Αγ-
γλία· προτάσεις δ' εγένοντο αυτώ παρά του Αμερικανού επιχειρημα-
τίου Ντάϊλυ δι' Αμερικήν δια δύο έτη με μισθόν 240 λίρας τον μήνα,
αλλ' ευθύς εγκατέλειψε την ιδεάν ταύτην πεισθείς εις τας παρατρύν-
σεις του ομογενούς κ. Σπ. Γεωργαλά, όστις δεν έπαυε συμβουλευών
αυτόν να κατέλθη εις Ελλάδα.

Πράγματι τον Ιούλιον του 1881, αφού πρώτον μετέβη εις την πατρίδα του Ιθάκην, ήλθεν εις Αθήνας, μην γνωρίζων ουδέ λέξιν ελληνικήν, σχετισθείς δε με τους αδελφούς Ταβουλάρη έπαιξε με τον θίασον αυτών από της σκηνης του μακαρία τη λήξει θεάτρου «Ολύμπια» τον Άμλετ αγγλιστί. Αι Αθηναϊκαί εφημερίδες της επομένης έγγραψαν περί του αγγλοφώνου έλληνος καλλιτέχνου, πρώτον μέλημα του οποίου υπήρξε τότε η εκμάθησις της πατρίου γλώσσης ην είχε λησμονήσει εις την πατρίδα του Σαίξπηρ.

Εντός δύο μηνών, κατόπιν συντόνου εργασίας κατώρθωσε ν' ανακαλέση εις την μνήμην του την πάτριον γλώσσαν ην, εννοείται, αστόργως εδολοφόνει πνιγόμενος εντός της απεράντου «θαλάσσης» των δυσκολιών αυτής! Ούχ ήττον τον Οκτώβριον του 1881 διωρίσθη καθηγητής εν τω Ωδείω κατορθώσας εντός έξ εβδομάδων να μεταφράση τη βοήθεια φίλου του τον Ρισελιέ και να παρουσιάση αυτόν από σκηνης του Ωδείου με ερασιτέχνας, ούς αυτός εδίδαξε. Μετά την θριαμβευτικήν επιτυχίαν της εσπέρας εκείνης το συμβούλιον του Ωδείου προσέφερεν εις τον κ. Λεκατσά χιλίας διακοσίας δραχ. προς εκγύμνασιν νέων προς καταρτισμόν ελληνικού θιάσου.

Ο νεοκαταρτισθείς θίασος ως πρώτην πόλιν των δοκιμαστικών παραστάσεων του εξέλεξε τας Πάτρας, πράγμα το οποίον οι Πατρινοί έπρεπε να θεωρήσουν ως ιδιαίτεραν τιμήν των, ως συμβαίνει εν παρομοίαις παριστάσεσιν εν Αγγλία, πλην δυστυχώς το τοιούτο εξελήφθη ως προσβολή και ο δύσμοιρος Λεκατσάς αφέθη μόνος του να παριστάνη προ κενών καθισμάτων έως ου απογοητευθείς τελείως απεφάσισε να επανέλθη εις Αθήνας... πεζή, οδοιπορών δέκα και πέντε ολοκλήρους ημέρας! Επανελθών εις Αθήνας ασθενής και καταβεβλημένος, χωρίς πεντάραν εις την τσέπην, έδωσε τη συνδρομή του μακαρίτου Μ. Μελά την πρώτην αυτού παράστασιν δια του *Οθέλλου*, ην επηκολούθησε και δευτέρα τοιαύτη δια του *Άμλετ*. Αι δύο αύται παραστάσεις ηδραίωσαν την φήμην του Λεκατσά, περί ου ήρχισαν να σκέπτονται σοβαρώτερον οι τότε προεξάρχοντες εν τοις γράμμασι και άλλοι φιλότεχνοι. Ο αείμνηστος Ι. Σκυλίτσης δια νευρωδών άρθρων εν τω *Αιώνι* υπέδειξε ότι ανάγκη πάσα να υποστηριχθή εις το έργον του ο Λεκατσάς, προ πάντων δε να ιδρυθή δραματική σχολή. Οι λόγοι του Σκυλίτση ευτυχώς εύρον ηχώ και μετ' ολίγον κατηρτίσθη επιτροπή υπό την προεδρείαν του Μ. Μελά και Μ. Νεγρεπόντη, ήτις συνέλεξε περί τας είκοσι χιλιάδας δραχμών δι' ων επιδιωρθώθη το θέατρον Μπούκουρα και εκαλύφθησαν τα ελλείματα των μετέπειτα δοθεισών μετ' άκρας επιτυχίας παραστάσεων υπό του θιάσου

Λεκατσά, όστις εκτός των άλλων έπαιξε τον *Έμπορον της Βενετίας*, την *Κωμωδίαν των παρεξηγήσεων*, τον *Μάκβεθ*, τον *Ληρ* και την *Δέσποιαν της Λυών*.

Έκτοτε ο Λεκατσάς μετά του υπ' αυτόν θιάσου περιήλθε την Τουρκίαν, Ρουμανίαν, Ρωσσίαν και Αίγυπτον, διερμηνεύων κυρίως τον Σαίκσπηρ και άλλα αγγλικά έργα. Το 1890 επανελθών εις Αθήνας διωρίσθη και πάλιν καθηγητής του Ωδείου, αλλά ταχέως παρητήθη της θέσεως ταύτης καθότι, ως λέγει ο ίδιος, «η διεύθυνσις δεν εννοεί να παρεκκλίνη από το απραγματοποίητον αυτής πρόγραμμα».

Μέχρι του τελευταίου ελληνοτουρκικού πολέμου, ότε μετήλθε και τον ανταποκριτήν του *Ημερησίου Τηλεγράφου* του Λονδίνου, ο κ. Λεκατσάς έμεινεν άνευ θιάσου. Μετά την ανακωχήν βλέπων ότι τίποτε δεν είναι δυνατόν να γίνη δια το θέατρον εν Ελλάδι, ανεχώρησεν και πάλιν δια την Αγγλίαν, όπου οι Έλληνες απογοητευμένοι από παν ελληνικόν ουδέ ν' ακούσουν ήθελαν περί Λεκατσά και ελληνικών παραστάσεων.

Εν τούτοις, κατόπιν πολλών στερήσεων και κόπων περισσοτέρων κατώρθωσε να δώση προ του αγγλικού δημοσίου τον *Αμλετ* περί ου λίαν ευφήμως έγραψαν αι εφημερίδες του αγγλικού άστεως. Μία μάλιστα εφημερίς, μεταξύ άλλων έγραψεν ότι «το πλήθος των μεταβάτων να χλευάσουν τον έλληνα καλλιτέχνην, τον επευφήμησεν ενθουσιωδέστατα».

Εις Λονδίον μένων ο Λεκατσάς συνέγραψε και έργον υπό τον τίτλον *Άνθρωπος*, όπερ έμελλε ν' αναβιβάση επί της σκηνης του θεάτρου «Ύορκη», αλλ' εν τω μεταξύ λαβών επιστολήν εξ Αθηνών παρά φίλου του δημοσιογράφου δι' ης τον προέτρεπε να έλθη ενταύθα και λάβη μέρος εις το σχηματιζόμενον Βασιλικόν Θέατρον αφήκε πάσαν εν Αγγλία εργασίαν του και επέστρεψεν εις Αθήνας. Ενταύθα αφού επί αρκετόν χρόνον έμεινεν άνευ εργασίας αναμένων να κληθή και αυτός εις συνεργασίαν εις την μέλλουσαν να συστηθή Βασ. Δραματικήν Σχολήν, είδεν αίφνης μίαν ωραίαν πρωίαν εαυτόν παραγκωνιζόμενον και απειλούμενον από το φάσμα... της πείνης!

Η Δραματική Σχολή συνεστήθη άνευ του Λεκατσά. Αι καθ' ημέραν διαπραττόμεναι εν αυτή ανοησίαι επέσπευδον το μοιραίον αυτής τέλος, ότε κατά τα έσχατα του ελεεινού της βίου προσκληθείς και αυτός να συνδράμη την ψυχορραγούσαν συνετάφη, όλως αθώς του εγκλήματος, υπό τα ερείπια άτινα συνεσωρρεύθησαν εκεί παρά τον Άγιον Κωνσταντίον.

Έκτοκτε ο κ. Λεκατσάς, εναντίον του οποίου, κατά την ωραίαν φράσιν του κ. Ξενοπούλου «συνώμοσαν σιωπηλώς όλαι αι μετριότη-

τες» πένεται αξιοπρεπώς προς δόξαν του από εξαετίας λειτουργούντος Βασιλικού Θεάτρου μεταξύ των ηθοποιών του οποίου ο αληθής καλλιτέχνης λάμπει διά της απουσίας του!

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Οι έλληνες ηθοποιοί. Νικόλαος Λεκατσάς», *Η Εικονογραφημένη*, έτος Γ', τχ. 30, Απρίλιος 1907, σ. 99]

Εκείνοι που φεύγουν: Ν. Λεκατσάς

Μακρυνά, απ' την Αγγλία, ήρθε η είδησις πως πέθανε ένας δικός μας. Όχι του πλήθους άνθρωπος, μα καλλιτέχνης, της σκηνης. Απ' εκείνους που μας έδωσαν κάποιες βαθιές συγκινήσεις· ακόμα περισσότερο: ελπίδες για το ελληνικό θέατρο. Και ίσως, στον κόσμο, να είναι αυτές το πιο έμορφο συναίσθημα, ψηλότερα από κάθε άλλο, ως που να έρθουν μια ημέρα οι μεγάλες στιγμές, στη ζωή και στην τέχνη.

Ας στείλωμε ένα χαιρετισμό στου ξηνητεμένου τον θάνατο...

Φεύγοντας απ' εδώ, ήθελε να ξεχάση την πατρίδα του. Αχάριστη; Ίσως. Δεν ήταν ο Λεκατσάς ο μέγας που περιμέναμε. Μα, οι άτυχοι πρόδρομοι της τέχνης είναι γι' αυτό ακόμα πιο συμπαθητικοί. Ούτε δοξασμένοι, μα ούτε και άδοξα έζησαν. Ένα αστέρι λαμπερό εφώτισε για λίγο τη ζωή του, και έπειτα το κατρακύλισμα το άκαρδο.

Σπάνια υπήρξε ψυχή πιο δυνατή απ' του Λεκατσά την ψυχή. Πολλές φορές θα δειλίασε η άστοργη τύχη μπροστά στη σκιά που έριχνε πάνω της η γροθιά του. Μα, νίκησε αυτή, γιατί έτσι το θέλει ο νόμος της ζωής. Ίσως να έτυχε να τον γνωρίσετε από κοντά μέσα στην αιωνία καταδρομή που κυβερνούσε τον βίο του. Μια τιμονιά, και να τος στην ανθόσπαρτη παραλία της τέχνης, παιδί που ξεχνούσε και αντίκρυζε με το γλυκύτερο χαμόγελο την παντοτεινή ερωμένη.

Τι του έλειπε; Πολλά και τίποτε. Είχε τη δύναμη την αλύγιστη της θελήσεως. Όταν πρωτοήρθε στην Ελλάδα –τον είχε καλέσει ένα αγνός πατριώτης και συγγραφέας, ο Δημήτριος Βικέλας– έπαίξε αυτός αγγλικά, και ελληνικά οι άλλοι του θιάσου. Πόσα όνειρα με τον Άμλετ, με την υποκριτική τέχνη του στον Ρισελιέ και στον Σάυλοκ. Ποιος να του έλεγε πως, έπειτα από λίγα χρόνια, θα καταντούσε να έρθη από τας Πάτρας στις Αθήνας πεζός.

Τον πολιτισμό του τον ένοιωθες όχι επιδεικτικά μονάχα, μια πιο μέσα του, σ' αυτό του το είναι. Γερός τεχνίτης, με μόρφωσι σκηνική, μετρημένη. Οδηγός του, τα λόγια του Άμλετ προς τους ηθοποιούς: «σε καθετί να παίζετε με μετριοπάθεια». Ρομαντικός κάποτε και συμβατικός μαζί, την ίδια βραδυά. Τέτοια μια στιγμή στον Άμλετ, την ώρα που πρωτοβλέπει το φάντασμα του πατέρα του. Υπάρχει η δυνατή συμβατική τέχνη και η ολιγώτερον δυνατή. Δεν είναι της τύχης ή της ψυχής κάθε τεχνίτη να φθάση στην κορυφή, και να μπορέση ν' ατενίση το φως το αληθινόν. Μα είναι πολλά σκαλοπάτια ν' ανέβη κανείς. Ποιητικά και αγιασμένα φαίνονται, κι' από χαμηλότερα, τα τοπία που απλόνονται γύρω, και γονατιστή η ψυχή αντικρύζει την πεντάμορφη.

Τη χρονιά που τον πρωτοείδα, ένοιωσα πρώτα-πρώτα τον νεανικό ενθουσιασμό, τον θρεμμένο με τα χρυσά όνειρα της εποχής, μα που δεν παύουν γι' αυτό να είναι έμορφα. Έπειτα τον έχασα. Σε στιγμές θλιβερές τον ξαναείδα. Πάντα είχε τη ζέστα της φωτιάς που δεν ήθελε να σβύση. Και δεν έσβυσε, έως θανάτου.

Στας Αθήνας ήρθε μεστωμένος πια –όσο μπορούσε– στην τέχνη, και άνδρας ώριμος. Με ελαττώματα βέβαια. Για την Ελλάδα μεγάλο ελάττωμα ήταν η ξενική προφορά, που του έδωσε ίσως η ζωή του στην Αγγλία. Στους δύο ρόλους που θυμούμαι, τον Ρισελιέ και τον Σάυλοκ, προσηρμόζετο και αυτό του το ελάττωμα. Και μάλιστα και η μορφή του η στεγνή κάπως, σαν γεροντική. Και ακόμα, το ανάστημα το κοντό. Με όλα αυτά, που για έναν ηθοποιό, κατά τον Λέσσιγκ, είναι ατυχίες, σαν γίγας τον είδαμε να ορθώνεται στη στιγμή τη δραματική, με το παράστημα και τη ματιά, γιατί δύο φωτιές τον εμπύχωναν: η καρδιά και ο νους.

[Κ.(ίμων) Μ.(ιχαηλίδης), «Εκείνοι που φεύγουν: Ν. Λεκατσάς», *Παναθήναια*, τόμ. 27, τχ. 316, Ιανουάριος 1914, σ. 123-124]

Αχιλλεύς Μάρδας

Αχιλλεύς Μάρδας

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΜΑΡΔΑΣ

Μία έμπνευσις εδημιούργησε μίαν ιδέαν, και εις ενθουσιασμός εν ευγενές καθηκόν.

Ιδού διατί η αφοσίωσις προς ένα εθνικόν σκοπόν ενίσχυσε και διέθέρμανε τον σεμνόν νέον, εις το ν' αφιερωθή εις τας Μούσας.

Ό,τι ονειροπόλησαν πολλοί, το πραγματοποιεί μία εθελοθυσία και ο Μάρδας μη φειδόμενος δαπάνης περιέρχεται τα καλλιτεχνικά κέντρα της Εσπερίας σπουδάζων, ερευνών, μελετών και παρασκευαζόμενος.

Είναι ο μόνος λόγιος Έλλην, ο από της Νομικής σχολής των Βρυξελλών μεταπηδήσας εις την παγκόσμιον σκηνήν, δια να αναγνωρισθή θαυμαστής της την σήμερον, και τέκνον της την αύριον.

Ιδού δε η γενναία αυταπάρνησις, ήτις τον ενεθάρρυνε δια να κατέλθη εις την πατρίδα του, ως καλλιτέχνης αληθής.

Ασχολείται ειδικώς εις το αρχαίον ελληνικόν δράμα, ήδη σπουδάζων εις Παρισίους.

Αφού δε κατέλθη προσεχώς εις Βερολίνον θα καταλήξη εις Ιταλίαν, ένθα θα συνεργασθή μετά του πολλού Νοβίλλι λαμβάνων την επισφράγισιν της θεωρητικής σπουδής και την επισημοποίησιν της αξίας της, δι' ης κατερχόμενος εις την Ελλάδα θα επιφέρη την καλλιτεχνικήν αναγέννησιν εν τω θεατρικώ κόσμω δια του ελληνικού δράματος.

[Ανυπόγραφο, «Αχιλλεύς Μάρδας», *Η Φύσις*, έτος Δ', αρ. 11, 1 Οκτωβρίου 1903, σ. 173]

Εθνικόν Θέατρον Αχιλλεύς Μάρδας

Ανέκαθεν ανήκων εις τους πιστούς αλλά και υπερηφάνους θιασώτας της κλασικής σχολής, δεν υστέρησα εναργώς να καταδείξω τούτο, όση μοι δύναμις, εν ποικίλη δράσει αντιπροσωπεύσας εκείνην, έσχατος εγώ των ειλικρινών της οπαδών.

Ενθυμούμαι ακόμη τας συνεδρίας ειδικής επιτροπής, ήτις μ' ενίσχυσεν, αλλά και τα παρακελεύσματα των μεγάλων μου τότε προστατών αιμνήστων Α. Ραγκαβή, Κ. Παπαρρηγοπούλου, Θ. Αφεντούλη και άλλων, οίτινες μ' ενεθάρρυνον τόσον, ώστε η βράβευσίς μου κατά την Α'. Ολυμπ. έκθεσιν του 88 δια το αρχαίον δράμα, δεν εθεωρήθη ως τόλμημα, ότι μαθητής εγώ της Δης γυμνασιακής τάξεως, διηγωνιζόμεν με δεκάδα τελειοφοίτων της Φιλοσοφικής Σχολής.

Ενθυμούμαι ακόμη την διδασκαλίαν των αρχαίων δραμάτων, εις ήν έλαβον μέρος και ίδια εις εν τούτων, εν επισήμω παραστάσει του δήμου Αθηναίων, ότε κατώρθωσα να θριαμβεύσω, αποδείξας, ότι το ακατόρθωτον εν Γερμανία δια το Ελληνικόν εκείνο έργον, ηδύνατο ευχερώς να πραγματοποιηθή εν Ελλάδι. Όπερ και εγένετο· και εν εκτάσει τότε εγράφη, εν μέσω του ενθουσιασμού και των τιμητικών στεφάνων.

Ενθυμούμαι... αλλά δεν πρόκειται περί προλόγου και εισαγωγής μεγάλης, όταν απλώς μέλλω να σκιαγραφήσω εκείνον ον και εγώ και οι μετ' εμέ και οι ήδη ονειροπολούσι, τον άνθρωπον, δηλαδή, όστις ειδικώς ησχολήθη με το αρχαίον κλασικόν δράμα το ελληνικόν, όστις κατελήφθη υπό της σεμνής μανίας ν' αφιερωθή εις το φωτεινόν εκείνο καλλιτεχνικόν σύμπαν, εις τον ιδανικόν εκείνον ποιητικόν κόσμον, ον εξωτερίκευσεν η αρχαία ελληνική δραματοουργία.

Τον άνθρωπον, ενί λόγω, θα εμφανίσω, όστις ενεπνεύσθη μίαν μεγάλην ιδέαν, ην προσπαθεί, μοχθών, αγωνιζόμενος, μελετών και διδασκόμενος, να πραγματοποιήση εν θελήσει και δυνάμει εθνικού χαρακτήρος.

Και ούτω δεν πρόκειται περί αναγραφής περιπετειών των ποικίλων ελληνικών θιάσων, ούτε περί προσκλήσεως δια χλιοστήν συζήτησιν περί του αρχαίου δράματος, ή της κλασικής σχολής και της γλώσσης και περί της τύχης του εθνικού θεάτρου.

Τα τοιαύτα θέματα ανελύθησαν ιστορικώς, εξητάσθησαν, εμελετήθησαν κατά κόρον, και τόσον μάλιστα ανεπτύχθησαν, ώστε προκάλεσαν το μειδιάμα επί τέλους, τον οίκτον και τελευταίον το ελεεινολόγημα, γελωτοποιηθέντα.

Άλλοι, ανώτεροι ή κατώτεροι ημών, ας επαναλάβωσι τον φαιδρόν αγώνα και την λογοκρισίαν και τα διθυραμβώδη σαλπίσματα δια τον Α ή Β καλλιτεχνικών αστέρα, ή δια την Γ ή Δ νύμφην της ελληνικής σκηνης.

Ημείς, μετά πάροδον ουκ ολίγων ετών, ασχολούμεθα και πάλιν, μόνον διότι ανεύρομεν πρόσωπα και υπόθεσιν εξαιρετικού ενδιαφέροντος, όπερ επιβάλλει την υπόμνησιν, λόγω ειλικρινούς καθήκοντος, και ουχί ανάγκης ή συμφέροντος.

Διότι, πώς άλλως πρέπει να χαρακτηρισθή το γεγονός ότι μεμορφωμένος επιστήμων απεφάσισεν, ιδία δαπάνη, να σπουδάση εν Ευρώπη, περιερχόμενος και επισκεπτόμενος τα περιφανή αυτής καλλιτεχνικά κέντρα, την τέχνην της καθαρώς κλασικής εποχής, και να εισδύση σοβαρώς και εν πραγματικούς εφοδίοις εις τα μυστήρια της αρχαίας ελληνικής δραματικής τέχνης, παραλαμβάνων πανταχόθεν παν ό,τι ευρίσκει ως συντελεστικόν του μεγάλου του σκοπού, ή μάλλον της εθνικής του αποστολής;

Και ο ευγενής αυτός καλλιτέχνης του μέλλοντος, ο ποιητικής φύσεως νεαρός μύστης του αρχαίου κάλλους, ο εν ιερά αφοσιώσει θεράπων των Πιερίδων, είναι ο έλλην *Αχιλλεύς Μάρδας*.

Αχιλλεύς Μάρδας το επαναλαμβάνομεν, διότι είναι όνομα, όπερ πρώτην φοράν ακούεται, πρώτην φοράν αναγράφεται ως ανήκον εις μέλλουσαν προσωπικότητα· πρώτην φοράν γνωρίζεται και εις τον καλλιτεχνικόν κύκλον, όστις δεν αγνοεί και αυτάς ακόμη τας εν τη οικουμένη, διεσπαρμένας ασημότητας και της επισήμου και της λαθροβιούσης τέχνης.

Εγεννήθη εν Κωνσταντινουπόλει τω 1877, εκ γονέων Ελλήνων εμπορευομένων εν τε τη Φιλιππουπόλει και εν εκείνη.

Έλαβε μέρος μετά του πατρός του ως εθελοντής εις τον τελευταίον πόλεμον και κατέδειξε τον φλογερόν του πατριωτισμόν τόσον, ώστε υπέστη μυρίας ταλαιπωρίας, απωλέσας μέγα μέρος και αυτής της περιουσίας του.

Τας σπουδάς του περατώσας εν τη εμπορική της Χάλκης σχολή και τω εν Αθήναις Βαρβακείω, επεξέτεινε κατόπιν δια των νομικών τοιούτων εν τω Πανεπιστημίω των Βρυξελλών, ένθα αναγορευθείς διδάκτωρ, ήρξατο το πρώτον ως ερασιτέχνης και της σπουδής του τετραχόρδου, εις ο και διακριθείς εβραβεύθη.

Ανέκαθεν όμως θερμός θιασώτης του θεάτρου, ήρξατο επιδιδόμενος εις την απαγγελίαν, ασκούμενος εις διαφόρους δραματικές σχολάς και υποστηριζόμενος υπό των πλουσίων συγγενών του, εμπόρων εν Κωνσταντινουπόλει, Μασσαλία, Ρωσσία και Βουλγαρία.

Και ο διακαής του πόθος, του να σπουδάσει ηθοποιίαν καθαρώς κλασικήν, ίνα χρησιμοποιήση ταύτην δια το αρχαίον ελληνικόν δράμα, τον ενθουσίασεν τόσο, ώστε μετά πάθους επεδόθη, εις την μελέτην ταύτην, επιστημονικώς και καλλιτεχνικώς.

Συνδεθείς μετά πλειστων μεγάλων καλλιτεχνών, παρ' οίς εμαθήτευσεν, κατήλθεν εις Βιέννην, οπόθεν επέστρεψε πάλιν εις Παρισίους, ένθα ήδη διαμένει ως Auditeur au Consevatoir, και συνεργάζεται μετά τριών καθηγητών, σπουδάζων συγχρόνως τα συμπαραομαρτούντα μαθήματα (ιστορίαν της τέχνης, Δραματικήν, αισθητικήν, κτλ.) Μετά το πέρας δε τούτων θα κατέλθη εις Ιταλίαν, όπως συνεργασθή και μετά των εκεί καλλιτεχνών, ιδία δε τον Novelli, μεθ' ο, εμπυχούμενος υπό του ωραίου του ονείρου, και τελειοποιούμενος, θ' αναμείνη να σημάνη η ώρα της επισήμου εις την Ελλάδα καθόδου του, αναδεικνύμενος αναμορφωτής και διευθυντής του Εθνικού ημών θεάτρου.

[Αλκυών, «Εθνικόν Θέατρον: Αχιλλεύς Μάρδας», *Οικογενειακόν Ημερολόγιον*, 1904, σ. 81- 85]

Θανάσης Μαρίκος

Θανάσης Μαρίκος

Εις τους κύκλους των Ηθοποιών και του καλλιτεχνικού κόσμου την περασμένη εβδομάδα ως βόμβα έπεσε το θλιβερό άγγελμα, ότι «**ο Θανάσης ο Μαρίκος απέθανε εκ συγκοπής της καρδιάς**». Εις την φήμην εκείνην κανείς δεν ηθέλησε να πιστεύση. Εν τούτοις όμως εις την ψυχήν όλων εγεννήθη η ανησυχία και ο πόνος για το άγγελμα αυτό. Επέπρωτο να μην είνε μια απλή φήμη, αλλά τραγική βεβαιότης ότι ο πειό αγαπητός, ο πειό φίλος των φίλων συναδέλφων δεν υπάρχει πλέον μεταξύ μας, στον κύκλο μας για να σκορπίση το παιδικό και άκακο γέλοιο του. Η ωραία μορφή με τα λευκά μαλλιά, που σκορπούσε τον σεβασμό και την αγάπη στους συναδέλφους του, δεν επέπρωτο να εμφανισθή πλέον και να συγκεντρώση γύρω της τους Ηθοποιούς, για να τους πη δύο-τρία έξυπνα και χαριτωμένα καλαμπούρια, που να σκορπίσουν την ευθυμία στις κατσουφιασμένες ψυχές των συναδέλφων του. Και έπειτα να φύγη για να πάη αλλού και πάλιν αλλού, σαν το πουλί που πετάει από κλαδί σε κλαδί, αφήνοντας το κελάηδημά του εις τον αέρα, υμνώντας τον δημιουργόν, αυτός δε το θέατρον και μόνον το θέατρον.

Ο Θανάσης Μαρίκος, ή απλώς ο Θανάσης, όπως ήτο γνωστός, όχι μόνον εις τους Ηθοποιούς, αλλά και εις όλους που ζουν κοντά στο θέατρον, υπήρξεν ένας αληθινός, ένας πραγματικός ιεροφάντης της Σκηνης, επιβληθείς δε από της πρώτης του εμφανίσεως εις το θέατρον. Ανήλθεν εις την σκηνήν με λατρείαν, με ιερόν αλτρουισμόν εξ έρωτος και μόνον προς την θείαν τέχνην του Ηθοποιού περιφρονήσας τας άλλας όπου θα ηδύνατο να διαπρέψη και αφοσιώθηκε μετά ιεράς αυταπαρνήσεως εις τον σκληρόν αγώνα του καλλιτέχνου με την θέρμην των νεανικών του χρόνων και με την πεποίθησιν ότι και αυτός θα συμβάλλη κατά δύναμιν εις την εξύψωσιν της τέχνης, προσφέρων τας ασθενείς του δυνάμεις εις τον βωμόν αυτής. Καταγόμενος εκ της ωραίας νήσου των Κυκλάδων Ερμουπόλεως, εξ αρχοντικής οικογενείας κάτοχος δε ευρυτάτης μορφώσεως, υπήρξε όχι μόνον ο καλός στρατιώτης των μεγάλων διδασκάλων του Ταβουλάρηδων, Αλεξιάδη και άλλων, αλλά και δημιουργός πλείστων όσων ωραίων τύπων, που δύσκολα θα δυνηθή άλλος να τον προσεγγίση. Ποιος δεν τον εθαύμασε ως Άββα εις το *Ισραήλ*; Ποιος δεν τον χειροκρότησε εις τα έργα του κ. Ξενοπούλου, όπου εδημιούργησε τους αθανάτους εκείνους χαρακτήρας που θα μείνουν αιώνια ως παράδειγμα για τους μεταγενεστέρους; Πού να δυνηθή κανείς να συγκεντρώση και να παρατάξη

όλους τους χαρακτήρας που εδημιούργησε εις τα διάφορα έργα, που μια ολόκληρη ζωή ανεστήλωσε σαν ωραία αγάλματα, βγαλμένα από τη σμήλη μεγάλου γλύπτου. Ο Θανάσης Μαρίκος θα παραμείνη ένας αγαπητός και καλός φίλος διά τους γνωρίσαντας αυτόν, ως μια θαυμασία ανάμνησις διά τους παρακολουθήσαντας αυτόν από σκηνης και ως ένας υπέροχος διδάσκαλος, δι' εκείνους που είχαν την ευτυχίαν να διδαχθούν από αυτόν την ωραίαν τέχνην του Ηθοποιού.

Ο Θανάσης Μαρίκος αποθνήσκων αφίνει σύζυγον και θυγατέρα άνευ ουδενός πόρου, διότι υπήρξεν τόσον υπερήφανος εις την φτώχειαν του, ώστε να μη γίνεται ενοχλητικός εις ουδένα, αν και έπρεπε να τύχη μεγαλειτέρας προσοχής από τους αρμοδίους.

Η κηδεία του εγένετο εκ του Ιερού Ναού του Α' Νεκροταφείου πάνδημος, παρηκολούθησε δε ταύτη ολόκληρος ο καλλιτεχνικός κόσμος, οι Ηθοποιοί και πλείστοι φίλοι του.

Κατετέθησαν πλείστοι σταυροί και δύο στέφανοι εκ φυσικών ανθέων του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών, και των Ηθοποιών του Εθνικού Θεάτρου. Ο κ. Αιμ. Βεάκης, καταθέτων τον στέφανον του Σωματείου Ελλ. Ηθοποιών αποχαιρέτησεν τον εκλιπόντα καλλιτέχνην διά των εξής:

Αγαπημένε μας Θανάση Μαρίκο,

Το Σωματείο σου, που είσουν πάντα ένα από τα πιο πιστά του μέλη, καταθέτοντας τα φτωχά τούτα λουλούδια στο λειψανό σου, σε προβοδίζει στο στερνό σου ταξείδι με τα θερμά λόγια της αγάπης.

Παλιέ των αγώνων σύντροφε, ευγενικέ φίλε, αγαθέ άνθρωπε, αφοσιωμένε οικογενειάρχη, ευσυνειδίητε τεχνίτη, στοργικέ δάσκαλε, χαίρε!

Το λάλο σου στόμα με την αφεγάδιαστην άρθρωσιν και το γλυκό τέμπο, που σκορπούσε τόσο αβίαστα τη συγκίνηση και το γέλοιο στη σκηνή και την άδολην ευθυμία στη συντροφιά κλείστηκε για πάντα. Αλλοίμονο. Το εκφραστικό στόμα, το ευγενικό, που δεν παραπονέθηκε ποτέ για την πικραμένη ζωή σου, που έκρυσσε πάντα κάτω από το «λογοπαίγνιο» της ψυχής σου τις τρικυμίες, κλείστηκε τώρα στην πιο φαρμακωμένην ώρα της ζωής σου, πάλι με το αιώνιο χαμόγελό του, το χαμόγελο της μακροθυμίας και της συγνώμης.

Τα μάτια μας σε κλαίνε, αξέχαστε σύντροφε, και οι καρδιές μας πλημμυρισμένες από πόνο κι' αγάπη σου στέλνουν τον ύστερο χαιρετισμό.

Εκ μέρους της Εταιρίας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων τον απεχαιρέτησε ο Γεν. Γραμματεύς αυτής κ. Δημ. Μπόγρης δι' ωραίων λόγων, εκφράσας την λύπην των Συγγραφέων διά τον τόσον αιφνίδιον θάνατόν του.

Ο κ. Καλογερίκος αποχαιρέτησε τον μεταστάντα διά των εξής:
Καλέ μου φίλε,

Μου φαίνεται σαν ψέμμα πως έτσι ξαφνικά μας άφισες.

Μου φαίνεται σαν ψέμμα πως δεν θ' αντικρύσωμε πια το γελαστό σου πρόσωπο, πάντα γελαστό, ακόμα και μέσα στον ασίγαστο σίφουνα της θεατρικής ζωής.

Ένας και συ από τους μαρτυρικούς ποντοπόρους, που χρόνια και χρόνια παλαίβουν απεγνωσμένα με τα μανιασμένα κύματα του καθημερινού αγώνα, χωρίς ν' αντικρύσης κάποια αντάξια στους κόσμους σου δικαίωσι, ξαφνικά παράτησες το τιμόνι γιατί πεια κουράστηκες, γιατί όλα έχουσε σ' αυτό τον κόσμο τα όριά τους, ακόμα και η πιο ακατάβλητη εγκαρτέρηση, ο πιο ακαταγώνιστος ηρωϊσμός.

Για ποιο λόγο τώρα ν' αραδιάσω του τεχνίτη τα χαρίσματα, του συναδέλφου την ανεξάντλητη καλωσύνη, αφού σκληρή ορθώνεται και αμείλικτη των πραγμάτων η αλήθεια και βροντοφωνεί:

— Να κ' ένας άλλος που πήρε τη θέση του στο θεατρικό μαρτυρολόγιο.

Εργάσθηκες ευσυνείδητα χρόνια και χρόνια. Επόνεσες, ω! ναι! Επόνεσες πολύ, γονάτισες, σηκώθηκες και προχώρησες κρατώντας ψηλά τη σημαία της ευγενέστερης, της πιο εκπολιτιστικής τέχνης, που τόσο πενιχρά ανταμείβει στον τόπο μας, τους προμάχους της, ως που χτες το πρωί ανέλπιστα εσήμανεν οριστικά η μεγάλη στιγμή.

Ο αληθινός, ο ανυπόκριτος πόνος των συναδέλφων σου ας είνε ανακούφισις στην ευγενική σου ψυχή, που θα μείνη αλησμόνητη στη μεγάλη θεατρική οικογένεια.

Και ο κ. Δαμάσκος τον αποχαιρέτησε διά του εξής ωραίου ποιήματός του:

ΣΤΟ ΝΕΚΡΟ ΤΟΥ ΜΑΡΙΚΟΥ

Λεν πως το γέλοιο τη ζωή μακραίνη,

Κι' η καλωσύνη πως αιώνια ζη.

—Ψέμα στο ψέμα και τα δυό μαζί—

Να! η καλωσύνη μπρός μας πεθαμένη!

Και να! Το στόμα που γλυκογελούσε
από τον χάροντα σφιχτόδετο

Και να! Το γέλοιο τώρ' αποδιωχτό

Απ' τη φωλήτσα του που κατοικούσε.

Άλλοι ας τον κλάψουνε το θεατρίνο

Κι ας τον παινέσουμε με μύρια λόγια

Εγώ μονάχα δυό μυρολόγια

Για επιτάφιο τονίζω θρήνο
Και κλαίω τον άνθρωπο, τον δίχως κάκια
Τον δίχως φθόνο π' όλο γελούσε
Που τη χαρά του γύρω σκορπούσε
Με δυο του έξυπνα πάντα λογάκια.
Αυτόνε κλαίω από τους δύο
Φωνάζοντάς του! Για πάντ' αντίο.

Κατόπιν ο αλησμόνητος Θανάσης Μαρίκος κατετέθη εις τον τάφον του, συνοδευθείς από τους θρήνους της οικογενείας του και τα ειλικρινή δάκρυα των παρασπάντων συναδέλφων του.

[Ανυπόγραφο, «Θανάσης Μαρίκος», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Στ', αρ. 138 (15 Ιανουαρίου 1932), σ. 3]

Νικόλαος Μέγγουλας

Νικόλαος Μέγγουλας

N. Μέγγουλας

Οι ηθοποιοί, οι δημοσιογράφοι και οι πολιτευταί –είπεν ο Λ. Μπουρζοά εκφωνών τον επικήδειον ηθοποιού– έχουν την καλύτεραν ζωήν και τον χειρότερον θάνατον. Ο θάνατος, ο πρόωρος του έλληνο ηθοποιού ημπορεί να μαρτυρήση ότι και αν δεν έχη την καλύτεραν ζωήν ο ηθοποιός, έχει βεβαίως τον θλιβερώτερον θάνατον· και, αν είνε έλλη ηθοποιός, δύναται να έχη και τον τραγικώτερον θάνατον.

Ο Ν. Μέγγουλας έζησε και απέθανε την ζωήν του έλληνο ηθοποιού. Έζησε με περισσότερα ιδεώδη και αντίκρυσε με μεγαλυτέραν αποκαρδίωσιν τον θάνατον. Με έμφυτον το τάλαντον του υποκριτού διεκρίθη από τα πρώτα έτη που επάτησε τας σανίδας της σκηνης τας οποίας, εις βραχύ διάστημα δύο δεκαετηρίδων, καταλείπει διά παντός. Έφερε τα βαθύτερα χαρίσματα της υποκριτικής. Ενθουσιασμόν, θερμότητα ψυχής προς δημιουργίαν χαρακτήρων, ψυχολογικήν διείσδυσιν δι' απόδοσιν των μεγάλων συναισθημάτων, δεινότητα μιμηκήν, πλαστικότητα σώματος και ευστροφίαν κινήσεων και υπέρ παν κατανάλωσιν νευρικών δυνάμεων ώστε κατά την ψυχολογικήν στιγμήν, κατά το μέγα επεισόδιον του δράματος, να παρουσιάξη όχι μόνο συνδεδεμένα εν τω ακριβεί μέρω τας

προσπαθείας του, αλλά και, ανώτερος εαυτού, να μεταδίδη ακράτητον την συγκίνησιν και να προκαλή το ρίγος της υποκρίσεως η οποία συνταράσσει περισσότερο της ωμής πραγματικότητας. Εις παλαιότατα έργα η υπόκρισις του, χύνουσα το φως της εκλεκτής τέχνης, έδιδε νέαν ζωήν. Ετήρει τους κανόνας της παλαιάς τέχνης. Έβαινε με τας διαβαθμίσεις της εξελίξεως του έργου. Επεδίωκε την ψυχολογίαν κατά την αριστοτέλειον ανάλυσιν του δραματικού έργου. Ανέμενε την στιγμήν της μεγάλης συγκινήσεως διά να εκπηδήση πάνοπλος και θυελλώδης και να καταλύση πάσαν αδιαφορίαν ή παγερότητα και του περισσότερον ασυγκινήτου και αδαούς και κακώς διατεθειμένου θεατού. Οσάκις υπεδύετο εις τον *Ιωσίαν τον ακτοφύλακα* το πρόσωπον του Ιωσία, έδιδε σπανίαν διά το ελληνικόν θέατρον καλλιτεχνικήν συγκίνησιν. Εις την στιγμήν κατά την οποίαν ο συντετριμμένος εκ της κακοδαιμονίας Ιωσίας εθίγετο εις το ιερόν της τιμής του, μετέπιπτεν ο ηθοποιός δι' εκρήξεως εσωτέρων αισθημάτων από της μειλιχιότητας εις την υπερονίαν. Διεσκέλιζε με εν πήδημα την κλίμακα από του ταπεινού δούλου μέχρι του άρχοντος πλουσίου. Το πρόβατο εγίνετο λέων. Και ο ηθοποιός εξακαμπούριαζε, ενέαζε, εκεραύνωνε και καθήλωνε άφωνον τον ναύαρχον που έθιγε απρόσεκτα την τιμήν του ταπεινού ακτοφύλακος. Τι οργή προσώπου, τι φλόγες ματιών, τι τόνος φωνής, τι μεγαλείον, τι οραματισμός τελειότητας.

Το κοινόν χειροκροτούσε ακράτητον και η λαμπάδα της ζωής του ηθοποιού ετήκετο...

Το Βασιλικόν Θέατρον ήτο η μόνη πνοή ανοίξεως του θεατρικού κόσμου της Ελλάδος. Εκεί διεκρίθη ο Μέγγουλας και ανεδείχθη ηθοποιός όχι μόνον της εμπνεύσεως αλλά και της μορφώσεως και της λεπτής τέχνης. Ήτο πρωταγωνιστής ισχυρού, εντόνου και ποικίλου ταλάντου. Ανήκε εις τους *χαρακτηριστάς*. Και ενεσάρκωνε με την πνοήν της τέχνης του τον πανούργον Σαραντάπηχον, τον ύπουλον Ιάγον, τον αγαθόν Λεμπονάρ, τον ήρωα της τιμής εις τον Ιωσίαν και τους *Ατίμους*, τον βουνήσιον του αγνού και σταθερού αισθήματος στον *Αγαπητικόν της Βοσκοπούλας*, τον ευθαρσή ριζοσπάστην εις τον *Εχθρόν του Λαού*, την δύναμιν της εκδικήσεως εις την *Φλωρεντινήν Τραγωδίαν* του Ουάιλδ.

Αλλά του Βασιλικού αι υποσχέσεις ήσαν άνθη που εξεφύλλισαν χωρίς καρπόν.

Η παλαιά ζωή των περιοδειών και κακουχιών επανήρχιζε. Αι προσπάθειαι, αι προστριβαί, αι αηδία και πικρία της ζωής ήρχοντο να προετοιμάσουν το τέλος. Ο Μέγγουλας ήλπιζε να ιδρύση καλλιτεχνικήν σχολήν και να μεταδώση την μέθοδον και την τέχνην του.

—Όταν αρχίσω να γεράζω θα φύγω από το Θέατρο έλεγε αλλά θέλω να έχω την συγκίνησίν του εις το πρόσωπον των μαθητών μου, θέλω το έαρ της ζωής των να συγκεράση τον χειμώνα της ιδικής μου ζωής!

Έσβυσε το ωραίον όνειρον μαζί με την ζωήν και από το όλον δεν έμειναν ή αι λέξεις αυταί, χαρακτηριστικά, αι οποιαί θα ήρκουν διά τον επιτάφιόν του. Τον χειμώνα της ζωής του τον οποίον εφοβείτο δεν τον είδε. Η Ελλάς εις την απελευθερουμένην εκ του δεσποτισμού Τουρκίαν έστελλε ως πρώτον μήνυμα τον χαιρετισμόν του Ελληνικού Θεάτρου. Με τους ηθοποιούς που μετέβησαν εις την Κων/πολιν ήτο και ο Μέγγουλας. Μετέβη εκεί χαρούμενος διά να μεταδώση τας συγκινήσεις της τέχνης του εις τους αδελφούς μας την ώραν που θα ανοίγετο ευρύτερος ο ορίζων της ελευθερίας των. Ήτο η τελευταία προσπάθεια του τεχνίτου. Εις το κακόν που επάλαιε γενναία η ψυχή, υπέκυπτε το σώμα. Η ασθένεια την οποίαν συμβολίζει παραστατικά η καιομένη λαμπάς, εξεδηλώθη την εσπέραν της τιμητικής του· ούτω αι τελευταίαι σταγόνες του ελαίου της λυχνίας εδαπανήθησαν επί της σκηνης. Αυτή υπήρξε το λίκνον και το φέρετρον, το βήμα και το κρίον του. Έπεσε μαχόμενος.

Μεταβάς εις Μυτιλήνην εύρε μετά ένα μήνα τον θάνατον. Θάνατος πικρός εις γην ξένην καταλύτης ονείρων και ιδανικών...

[Σ. Λ., «Θέατρον: Ν. Μέγγουλας», *Παναθήναια*, τόμ. 18 τχ. 206, 30 Απριλίου 1909, σ. 58-59]

Σπύρος Μηλιάδης

Σπύρος Μηλιάδης

Την Κυριακήν 19 του περασμένου μηνός το μεσημέρι ένα ξαφνικό άγγελμα διέτρεξε τους καλλιτεχνικούς κύκλους: «ο Σπύρος ο Μηλιάδης ηυτοκτόνησε». Αν και όλοι ήξεραν ότι ο Μηλιάδης είχε προσβληθή από μια τρομερή νευρασθένεια εδώ και πέντε χρόνια, εν τούτοις κανείς δεν ήθελε να πιστεύση στη φοβερή αυτή είδησι. Όταν η διάδοσις έγινε πραγματικότης, τότε σ' όλων τα πρόσωπα εχύθηκε η λύπη, γιατί όλοι έχαναν ένα αληθινό και αγαπητό φίλο.

† *Σπυρίδων Μηλιάδης*

Ο Μηλιάδης ο Σπύρος υπήρξε ένας συνάδελφος, που εσκόρπιζε και αυτός εκτός της σκηνής, τη χαρά και την ευθυμία σε όλους, έστω και απών. Ο Μηλιάδης κατά την εποχήν του *Λίγ' απ' Όλα* μαζί με άλλους νέους της εποχής εκείνης, ωθούμενος από αληθινή λατρεία προς το θέατρον, έλαβε μέρος εις το Κόρο. Έκτοτε παρήλθε αρκετός χρόνος, διά να εμφανισθή ως επαγγελματίας τον Νοέμβριον του 1903 με τον θίασον του Νικολάου Καρδοβίλη εις τον Πύργον της Ηλείας εις το δράμα του Σούδερμαν *Η Μάγδα* και εις τον ρόλον του Στρατηγού. Από της πρώτης στιγμής που για πρώτη φορά έπαιξε ρόλο, έδειξε ότι θα καταλάβη επίζηλον θέσιν εις το θέατρον ως καρατερίστας κωμικός και αι προβλέψεις όλων μας δεν διεψεύσθησαν, διότι από της επομένης ο

μέγας Καρδοβίλης έσπευσε να αναθέσει εις τον Μηλιάδην πρωτεύοντα ρόλον εις το δράμα *Σουζάνα Ίμβερτ*. Εις το όλίγον χρονικόν διάστημα που παρέμεινε ο θίασος εις τον Πύργον και ο Μηλιάδης καθ' εκάστην κατέκτα την σκηνήν ως ένας αληθής κατακτητής. Προικισμένος με θαυμασίαν φωνήν κατέκτησε το φιλόμουσον κοινόν του Πύργου εις τα μουσικά έργα, τα οποία και μόνον διότι θα ετραγουδούσε ο Μηλιάδης επροκαλούσαν κοσμοσυρροήν και η αποθέωσις του ήτο κάτι το ωραίον.

Έκτοτε ο Μηλιάδης από επιτυχίας εις επιτυχίαν έφτασε να καταλάβη επίζηλον θέσιν εις το ελαφρόν μουσικόν θέατρον. Ευτυχήσας να συνεργασθή επί πολλά έτη μετά του φίλου του και ιδρυτού της Ελληνικής Οπερέττας αιμνήστου Παπαϊωάννου εδημιούργησε τοιαύτας επιτυχίας, ώστε αύται να παραμείνουν αλησμόνητοι. Ποιος δεν τον εθαύμασε ως Τριπάνην εις την *Μοντέρναν Καμαριέραν* του κ. Χατζηποστόλου, όπου η δημιουργία του υπήρξε αφάνταστος, ως Εγγλέζου εις το *Πικ-Νικ* των κ.κ. Λάσκαρη-Σακελλαρίδου, ως Συνταγματάρχου εις τον *Βαφτιστικόν* του κ. Σακελλαρίδου, ως Μιεγούς εις την *Εύθυμη Χήρα* του Λεχάρ. Εκεί δε όπου ήτο άθαστος, υπήρξε εις τον δυσκολότατον ρόλον του Βασιλείου Βασίλοβιτς εις τον *Κόμητα του Λουξεμβούργου* του Λεχάρ, όπου τοιαύτην επιτυχίαν είχεν, ώστε και αυτός ο Παπαϊωάννου να αναγνωρίση τούτο και να παραχωρήση την θέσιν του εις τον Μηλιάδη. Έκτοτε ήρκει, ώστε και μόνη η αγγελία ότι ο Μηλιάδης παίζει εις τον *Κόμητα του Λουξεμβούργου* διά να γεμίση το θέατρον. Τι πρώτον να αναφέρη κανείς και τι ύστερον; Ο Μηλιάδης δεν εγνώρισε παρά μόνον επιτυχίας. Δεν εγνώρισε παρά την αγάπην και τον σεβασμόν όλων που τον εγνώρισαν. Υπήρξε αληθής συνάδελφος που όλοι τον ελάτρευαν. Πάντοτε σκορπούσε την ευθυμίαν και εις εκείνους που είχαν λόγους να είνε μελαγχολικοί με τα αστεία του, με τα καλαμπούργια του και με τα αθώα και παιδικά πειράγματά του. Ο Μηλιάδης και ως εκτελεστικός επίτροπος του Σωματείου μας, εκλεγείς το 1920, προσέφερε μεγάλας υπηρεσίας, διά της συντηρητικής αυτού τακτικής, διδών, όταν έπρεπε, πραγματικάς συμβουλάς.

Ο ξαφνικός και τραγικός θάνατος του Σπύρου Μηλιάδη, υπήρξε διά το ελαφρόν μουσικόν μας θέατρον πραγματική απώλεια και η διάβασίς του θα μείνη αλησμόνητη εις τον θεατρικόν κόσμον.

Τα κωμικά ανέκδοτά του θα ημπορούσαν να γεμίσουν τόμους ολόκληρους, διότι αληθώς υπήρξεν και ένας πραγματικός φαρσέρ.

[Δ. Λυμπερόπουλος, «Σπύρος Μηλιάδης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', αρ. 127, 1 Αυγούστου 1931, σ. 2]

Ευαγγελία Νίκα

Σύγχρονοι Ελληνίδες Ηθοποιοί Ευαγγελία Νίκα

Το έτος 1881, την εποχήν δηλονότι καθ' ην ανήρχετο το πρώτον επί της σκηνης εν Κυδωνίαις η δεσποινίς Ευαγγελία Ξανθοπούλου, η μετέπειτα κυρία Παρασκευοπούλου και ποδηγέτις της κυρίας Νίκα, ήρχετο κατά σύμπτωσιν εις τον κόσμον και η ομώνυμος αυτής Ευαγγελία Ρούσου.

Η μικρά Ευαγγελία είδε το φως της ημέρας εν Αθήναις.

Οι γονείς της αμφοτέροι ήσαν ηθοποιοί. Η μήτηρ της, κ. Ελληνίκη Ρούσου, φέρουσα εν γαστρί την μέλλουσαν ηθοποιόν, λέγεται ότι ησθάνθη την πρώτην του εμβρύου κίνησιν επί σκηνης και εν ώρα παραστάσεως, ουχ ήττον βέβαιον είναι ότι μετά τον τοκετόν της, πολλάκις εθήλασε την μικράν Ευαγγελίαν εν τοις παρασκηνίοις κατά τα διαλείμματα των παραστάσεων, ώστε αφόβως δύναται τις ειπή, κατά την δημώδη έκφρασιν, ότι η κ. Ευαγγελία Νίκα είναι *γέννημα και θρέμμα της σκηνης*.

Οι κλαυθμυρισμοί της νεογεννήτου πολλάκις ανεμιγνύοντο με τας φωνάς των επί σκηνης ηθοποιών, και έστιν ότε, κατά τας στιγμάς του πείσματός της, ετάρασσε τόσον αυτούς, ώστε ηναγκάσθη ποτέ να ειπή τις εξ αυτών: «Αυτό το γκρινιάρικο θα μας αναστατώση το θέατρον!». Ακουσία προφητεία, καθ' ολοκληρίαν επαληθεύσασα!

Δεν είχε προφθάσει να εξέλθη των σπαργάνων της η μικρά, ότε πενταετίς, ανήλθε την σκηνήν εν τω θεάτρω Μπούκουρα, παίξασα εις το δράμα *Ο Γέρω δεκανεύς* τον μικρόν Λουκιανόν· ο μακαρίτης Ραγκαβής, παρών κατά την παράστασιν και εις άκρον συγκινηθείς εκ του θάρρους της μικράς ηθοποιού, ανήλθε την σκηνήν και συνεχάρη τους γονείς της Ευαγγελίας, ήν και κατησπάσθη δακρύων. Την επομένη η μικρά ηθοποιός εδέχετο εις τον πατρικόν της οίκον ολόκληρον δίσκον γλυκυσμάτων εκ μέρους του κατενθουσιασθέντος Ραγκαβή, και την πρόσκλησιν να μεταβή εις την οικίαν του. Το απόγευμα της αυτής ημέρας η μικρά, δειλή αλλ' ενθουσιώσα, μετέβη παρά τω αιμινήστω Ραγκαβή, όστις μεταξύ άλλων της είπε:

— «Εξακολούθησε τον ρόλον σου και θα συγκινήσης πολλές καρδιάς, αλλά προσπάθησε ν' αγαπάς μόνον το θέατρον!»

Οι λόγοι αυτοί του Ραγκαβή, ήσαν η δευτέρα πρόρρησις του μέλλοντος της μικράς Ρούσου.

Εν τω μεταξύ, η μικρά Ευαγγελία εφοίτα εις το σχολείον, όπου διεκρίνετο πάντοτε κατά τας εξετάσεις εις τους παιδικούς διαλόγους,

εις ους έδιδε ζωήν. Αι συμμαθήτριά της διά να την πειράζουν την ωνόμαζον: «η μικρά θεατρίνα» αλλ' αυτή μάλλον εκολακεύετο παρά εθύμωνεν.

Εν τούτοις, αι σπουδαί της έβαινον ανωμάλως, καθόσον ήτο ηναγκασμένη ν' ακολουθή τους γονείς της κατά τα διάφορα ταξείδια των. Εις εν εξ αυτών, εν Σύρω και οκταετίς την ηλικίαν, έλαβε μέρος εις τους *Πειρατάς* υποδυθείσα την μικράν Εύαν Μοράλες, και κατενθουσιάσασα τους Συριανούς, οίτινες την απεκάλουν έκτοτε: η μικρά Ρουσίτσα!

Τα πρώτα μαθήματα της ηθοποιίας, έλαβεν η δεσποινίς Ρούσου παρά της κυρίας Παρασκευοπούλου, εις τον θίασον της οποίας έλαβε και τον πρώτον οπωσούν μεγάλον ρόλον, υποδυθείσα εν Βόλω εις ηλικίαν δώδεκα ετών την Νέλλην εις το δράμα του Γιακομέττη *Σάρρα και Κάρολος*. Μετά της κ. Παρασκευοπούλου έπαιξε και άλλους τινάς μικρούς ρόλους, πάντοτε ποδηγετουμένη και διδασκομένη παρ' αυτής.

Αλλά εις αντάλλαγμα της διδασκαλίας ην παρά της κ. Παρασκευοπούλου έλαβεν η μικρά ηθοποιός, μόλις ανήλθε την σκηνήν εν Αθήναις, εις το νεόδμητον τότε θέατρον «Αθήναιον» το 1895, το πρώτο της μέλημα ήτο να παρωδήση την διδάσκαλόν της εν τη θεατρική επιθεωρήσει *Λίγο απ' όλα*. Αλλ' η επιτυχία της ήτο τοσαύτη, ώστε και αυτή η Παρασκευοπούλου ήτις μένεα έπνεε κατά του συγγραφέως του έργου, άμα είδε την νεαράν ομώνυμόν της ως άλλην εαυτήν ηκούσθη λέγουσα:

— «Πράγματι έτσι είμαι!... Με την διαφοράν που δεν λέγω της ανοησίαις που της έβαλαν να λέη!... Αλλά αν της έλεγα, έτσι θα της έλεγα!»

Ο δε μακαρίτης Κορομηλάς, συχνάζων τότε εις όλας τας παραστάσεις του *Λίγο απ' όλα* μόνον και μόνον διά ν' ακούη την δεσποινίδα Ρούσου, συχνάκις επανελάμβανεν:

— «Αυτή είναι η μέλλουσα ηθοποιός μας!»

Από της εποχής αυτής, η δεσποινίς Ρούσου, αφοσιώθη ολοψύχως πλέον εις το θέατρον. Η αγάπη της προς αυτό ήτο τόση, ώστε οσάκις δεν παρίστανε, κατεγίνετο πάντοτε αναγινώσκουσα θεατρικά έργα. Τα δραματολόγια των θιάσων μεθ' ων συνειργάζοντο οι γονείς της, τα κατέτρωγε κυριολεκτικώς. Σήμερον ακόμη γνωρίζει εκ στήθους ολόκληρα σχεδόν έργα τα οποία εν τούτοις ουδέποτε αυτή έπαιξε.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΝΙΚΑ

Την εποχήν αυτήν έλαβε χώραν και περιστατικόν τι εκ του οποίου εναργέστερον καταφαίνεται η μεγάλη προς το θέατρον κλίσις της.

Η ωραιότης της –ήτο τότε πολύ ωραία– εσαγήνευσε κάποιον πλούσιον εκ Βερολίνου, όστις και την εξήτησεν εις γάμον από τους γονείς της, οι οποίοι, χωρίς να λεπτολογήσωσι πολύ το πράγμα, συνήνεσαν αμέσως. Πλήρεις χαράς εκ της ανελπίστου αυτής ευτυχίας, έσπευσαν να την ανακοινώσουν εις την θυγατέρα των, ήτις, αντί άλλης απαντήσεως ηρκέσθη να ερωτήση:

- Σαν με πάρη, θα μ' αφήνη να παίζω και εις το θέατρον;
- Όχι, ήτο η απάντησις των γονέων της.
- Τότε, δεν τον παίρνω!

Μάτην, επί ημέρας κατόπιν, οι γονείς της προσεπάθησαν να την πείσωσι να συναινέση εις το συνοικέσιον αυτό. Η Ευαγγελία ηρνείτο διαρρήδη, έως ου ήρχισαν και αι απειλαί.

— Θα τον πάρω, είπε τότε η νεαρά ηθοποιός, αλλά μετά ένα μήνα θα τον αφήσω και θα ανέβω πάλιν εις την σκηνήν!... Να το ξέρετε θα τον αφίσω και θα σας κάνω ρεζίλι!

Προ της τοιαύτης επιμονής της, οι γονείς της υπεχώρησαν και η Ευαγγελία παρέμεινεν εις την σκηνήν συνεργασθείσα το επόμενον έτος μετά της κ. Παρασκευοπούλου εν τω εν Αθήναις θεάτρω των Ποικιλιών.

Το έτος αυτό (1896) είχα γράψει μικράν τίνα κωμωδίαν υπό τον τίτλον *Η Παληόγλωσσα* διά την οποίαν μάτην ανεζήτουν την φλύαρον και ακριτόμυθον πρωταγωνιστριάν μου.

— Βρε αδελφέ, μου λέγει ο μακαρίτης ο Κορομηλάς, δεν την δίνεις της Ευαγγελίτσας να την παίξει;

— Μα λες να τα καταφέρει;

— Σου εγγυώμαι εγώ!

Επόμενος τη συμβουλή του Κορομηλά, ενεπιστεύθην την κωμωδίαν μου εις την δεσποινίδα Ρούσου, ήτις, οφείλω να ομολογήσω, ότι της ενεφύσησε ζωήν. Τόσον δε τελείως καλά έπαιξε το μέρος της Αρτεμισίας Ροδάνη, ώστε έκτοτε εις ουδεμίαν άλλην επέτρεψα να παίξη το αυτό μέρος.

Εξαιρετικώς μόνον σήμερα θα επιτρέψω εις τον εαυτόν μου, να παίξη τον αυτόν της Παληόγλωσσας ρόλον, και να εκθέση ενταύθα τους έρωτας της δεσποινίδος Ρούσου μετά του κ. Νίκα, ον εγνώρισε την εποχήν αυτήν συνεργαζόμενον μετά της κ. Παρασκευοπούλου.

Και ο μεν και η δε ήσαν νέοι και ηθοποιοί. Ο εις είδε τον άλλον επί σκηνης και ηγαπήθησαν, αλλ' ουδείς ετόλμα να το εκμυστηρευθή προς τον έτερον. Ηγαπώντο υποκρινόμενοι τον εραστήν μόνον επί της σκηνης. Εν τούτοις ολίγον κατ' ολίγον οσάκις τα βλέμματά των συνηντώντο εν τη υποκρίσει και έλεγον αυτά περισσότερα των όσων ήθελε να ειπή ο συγγραφεύς ον διηρμήνευον, ηννόουν ότι δεν ήσαν υποκριταί πλέον, αλλά πρόσωπα πραγματικά, δρώντα και ερώμενα αλλήλων. Η σκηνή δεν ήτο πλέον αρκετή διά τον έρωτά των, τα όμματα του πλήθους άτινα τους παρηκολούθουν εν τη *μη υπόκρυσεί των*, ήρχισαν να τους τaráσσουν και έκριναν αναγκαίον να μεταφέρωσι την σκηνήν εν τοις παρασκηνίοις, όπου η υπόκρισις μετεβλήθη πλέον εις πραγματικότητα.

Ο κ. Νίκας εξεμυστηρεύετο νύκτα-μέρα τον έρωτά του προς την εκλεκτήν της καρδίας του, ήτις δεν αντεπεκρίνετο μεν διά λόγων, αλλά σιωπώσα κατέφασκε. Δεν κατέφασκον όμως και οι γονείς της, πράγμα το οποίον ήρχισε να στενοχωρή τους ερωτευμένους, οίτινες έκτοτε ήρχιζαν να παίζουν επί σκηνης τα ερωτικά των μέρη μετά περισσότερου πάθους και περισσοτέρας φυσικότητας. Επί τριετίαν ολόκληρον το ερωτευμένον ζεύγος εύρισκε την αλήθειαν επί της σκηνης και υπεκρίνετο εκτός αυτής! Το οξύμωρον αυτό δι' ηθοποιούς σχήμα έληξε μόλις το 1900 εν Κωνσταντινουπόλει, όπου ο υμέναιος ήνωσε τας καρδίας των δύο ερωτευμένων.

Από το 1896 μέχρι του 1900 η κ. Νίκα διέμεινε μακράν των Αθηνών επισκεφθείσα πλείστας όσας πόλεις της Τουρκίας, εις ας έπαιξεν, εάν πιστεύσωμεν τας εγχωρίους εφημερίδας, μετά πολλής επιτυχίας την Δυσδαιμόνα εν τω *Οθέλλω*, την Άνναν Κλερμόν του Σκριβ, την Νέλλην εις την *Σάρραν και Κάρολον* και την Μηλίτσαν εις το *Διά το στέμμα* του Κοππέ.

Εις τας Αθήνας επανήλθεν η κ. Νίκα τον Απρίλιον του 1900 ως δεδοκιμασμένη πλέον ηθοποιός, και ειργάσθη καθ' όλον το επηκολούθησαν θέρος μετά του θιάσου του κ. Παντοπούλου.

Ευθύς εξ' αρχής ο κόσμος όλος διετέθη υπέρ της νεαράς ηθοποιού και συμπαθώς εκρίνετο πάσα νέα αυτής εμφάνισις. Αι εφημερίδες πάσαι ευμενώς υπέρ αυτής έγγραφον και ολίγον κατ' ολίγον ήρχισε να σχηματίζεται και κάποιον ρεύμα υπέρ αυτής, καθόσον αφ' ενός μεν ο Παντόπουλος, αφ' ετέρου δε η κ. Νίκα ήρχισαν να προσελκύουν όλον τον καλλίτερον των Αθηνών κόσμον εις το θέατρόν των.

Την πρώτην εμφάνισίν της έκαμεν η νεαρά ηθοποιός εις το *Σπαρτολείβαδο* του Σουλιέ, ως Λουίζα Κερουάν, κατενθουσιάσασα και συγκινήσασα βαθύτατα τους πάντας. Μετ' αυτό έπαιξε την κ. Ροδεφρουά εις τον *Σιδηροδρομικόν επιθεωρητήν* κωμωδιαν του Μπισσόν επαναλειφθείσαν, χάριν αυτής, τριακοντάκις. Την αυτήν τύχην έσχε και η κωμωδία του Σαρδού *Ποιους βάζομε στα σπίτια μας (Nos intimes)* εν ή κ. Νίκα έπαιξε την Εύαν μετ' εξαιρετικής επιτυχίας.

Την επομένην της παραστάσεως έγγραφα εν τη *Εστία* (3 Ιουνίου): «Η κ. Νίκα δεν ημπορεί παρά να σημειωθή ιδιαιτέρως διά την χθεσινήν επιτυχίαν της, η οποία δίδει πολλάς διά το μέλλον ελπίδας». Και τας ελπίδας αυτάς δεν τας διέψευσεν η κ. Νίκα. Όσον προухώρει η θεατρική περίοδος, τόσο και αυτή κατεγίνετο και εμελέτα και ενεφανίζετο επί σκηνής τελειότερα.

Δυστυχώς δι' αυτήν, άλλοι είχαν την πρωτοβουλίαν περί την εκλογήν των παριστανομένων έργων και τοιουτοτρόπως την είδομεν να παίξη και μερικά εξ' αυτών τα οποία και απαρατήρητα παρήλθον και ουδέν προσέθεσαν εις το ενεργητικόν της ηθοποιού. Εν εξ αυτών ήτο και η *Θηρεσία Μωρανσί*. Αλλ' ολίγας ημέρας κατόπιν, η κ. Νίκα επανεύρε την επιτυχίαν της εις τον *Χείμμαρον* του Ντοναί όστις είναι και ο αγαπημένος της εκ των ξένων συγγραφέων. Την επομένην της παραστάσεως έγγραφα περί αυτής εν τη *Εστία* της 15^{ης} Ιουλίου τα εξής: «Η κ. Νίκα πολύ καλή εις το μέρος της, εξόχως τραγική εις την τελευταίαν πράξιν, αν και παρεξήγησεν ολίγον την απάθειαν, την φαινομενικήν, με την οποίαν ο συγγραφεύς περιβάλλει την ηρωίδα του

εξομολογουμένην έγκλημα το οποίον κατά την πεποίθησίν της δικαίως διέπραξεν. Εκτάκτως καλή εις την σκηνήν του αποχωρισμού των τέκνων της, συγκινήσασα μέχρι δακρύων τους πάντας κτλ».

Εν τούτοις, διά να μη υστερήσει και αυτή από την *λόξαν* των συναδέλφων της, ηθέλησε να εμφανισθή εις μέρη ανώτερα των δυνάμεών της, τα οποία μόλις κατόρθωσαν να φέρωσιν εις πέρας αι μεγάλοι της Ευρώπης καλλιτέχνιδες, και ως ην επόμενον απέτυχε. Μια από τας αποτυχίας της αυτάς ήτο η *Τόσκα* του Σαρδού περί ής τα εξής έγραψεν η *Εστία* της 15 Αυγούστου: «Η κ. Νίκα όσον κι αν εμελέτησε το μέρος της δεν ηδυνήθη να διακριθή εις ρόλον όστις είνε ανώτερος των δυνάμεών της και της πείρας της. Εις πολλά μέρη έμεινε πολύ κάτω του ύψους του δράματος, αλλού εφαινετο υπερβολική με την κατάχρησιν της τραγικής βραχνάδας, η οποία δεν έγεινε διά την φωνήν της. Εν τούτοις είναι η πρώτη, ύστερα από τόσας, ήτις κατώρθωσεν εις τον ρόλον αυτόν να μη πειράζη τα νεύρα των θεατών και τούτο είνε πολύ, πάρα πολύ».

Αλλ' ευθύς κατόπιν επήλθεν η μεγάλη επιτυχία της *Ανδρεΐνης* του Σαρδού και η κ. Νίκα εδραΐωσεν ασφαλώς πλέον την φήμην της. Ο ρόλος της «Ανδρεΐνης» ον μετά πολλής διεξήγαγε τέχνης, έδωσεν εις πάντας την ελπίδα ότι η κ. Νίκα θα τιμήση το ελληνικόν θέατρον. Με την *Ανδρεΐνην* έληξε και η θεατρική περίοδος του 1900, μετά την λήξιν της οποίας έγραψα εν τη *Εστία* (27 Σεπτεμβρίου) ως εν επιλόγω των όσων εκάστοτε περί της κ. Νίκα εσημείωσα, τα εξής:

«Περί της κ. Νίκα δευτέρα γνώμη δεν υπάρχει ότι είνε η ηθοποιός του μέλλοντος. Νεαρωτάτη ακόμη, καθώς είνε, με την ευειδή και κανονικωτάτην μορφήν της, με την διακρίνουσαν αυτήν επιμέλειαν και τον προς την σκηνήν έρωτά της, δεν υπάρχει καμμία απολύτως αμφιβολία, ότι θα τιμήση το πτωχόν εις ηθοποιούς ελληνικόν θέατρον, του οποίου αφεύκτως θα καταστή μια των καλλίστων ηθοποιών».

«Τούτο όμως το προλέγω υπό μίαν επιφύλαξιν' εάν θελήση να παρεκκλίνη της οδού ην ηκολούθησαν αι μέχρι τούδε πολυώνυμοι καλλιτέχνιδες της ελληνικής σκηνης, αίτινες εκ συστάσεως και εν βρασμώ ψυχικής ορμής εβάλθησαν να εξευτελίσουν και την Μπερνάρ και την Δούζε και την Σόρμαν, την οποίαν ακόμη δεν είδαν!»

«Διά τούτο και η *Εστία* τον προς την αληθή επιτυχίαν δρόμον υποδεικνύουσα προς την νεαράν ηθοποιόν, αυστηρότατα εφέτος επέκρινεν αυτήν, ης εξαιρετικώς και εκ μεγάλου ενδιαφέροντος παρηκολούθησε τα βήματα. Τι άλλο ή αγνόν και ειλικρινές ενδιαφέρον διά το μέλλον της κ. Νίκα μας ηνάγκασε να υποδείξωμεν αυτή ότι εις την *Τόσκαν* υπελήφθη πολύ, ή ότι εις το τάδε ή δείνα μέρος εχώλαινε κατά τι;»

«Πιστεύω ότι η νεαρά ηθοποιός της οποίας ευρύ και διαγελών διανοίγεται το μέλλον, θα θελήση ν' αναγνωρίση ότι ασφαλέστερον βαδίζει προς τον σκοπόν ον προέθετο, αν περισσοτέραν σημασίαν δίδη εις τας φιλικάς και ειλικρινείς παρατηρήσεις των δι' αυτήν ενδιαφερομένων, παρά εις τας τετριμμένας και πολύ ευθηνάς ρεκλάμας της ρουτίνας και των κοινωνικών εφημερίδων».

Τον χειμώνα του 1900-1901 διήλθεν η κ. Νίκα εν Κωνσταντινουπόλει και Βόλω. Κατά το χρονικόν αυτό διάστημα προητοιμάσθη διά το εφετεινόν θέρος, όπου πράγματι εν τω θεάτρω της Νεαπόλεως κατέκτησεν ολόκληρον το Αθηναϊκόν κοινόν. Πάσαι αι παρουσιασθείσαι πέρυσιν ελλείψεις της εδιορθώθησαν και αι σαθραί περί καλλιτεχνίας ιδέαι της εξηλείφθησαν. Ιδιοτροπία τινές μόνον, αναγόμεναι εις το φύλον της, παρέμειναν, περί ων γενήσεται λόγος κατωτέρω.

Νέα έργα κατά την εφετεινήν περίοδον έδωσεν η κυρία Νίκα τα εξής: Την *Κόμησσαν Ρομανή*, τον *Φίλον των Γυναικών* ενώ εύρεν ένα από τους δυνατωτέρους και μάλλον ταιριαστούς προς το τάλαντόν της ρόλον, τα *Μήλα του Γείτονα* την *Αρτέμιδα δε Λυς*, την *Σφίγγα*, τον *Κόσμον που στεναχωρούνται* ενώ διέπλασε έναν ρόλον τρελλοκόριτσου πρώτης τάξεως, την *Μεγαλομανίαν*, τον *Μακαρίτην Τουπινέλ* και τέλος την *Διδώ* του κ. Δημητρακοπούλου.

Η *Διδώ* είναι η πρώτη τραγωδία εις ην η κυρία Νίκα έλαβε μέρος. Περί αυτής έγραψα εν *Εστία* τα εξής.

«Την *Διδώ* υπεκρίθη η κ. Ευαγγελία Νίκα, η πρώτη του Ελληνικού θεάτρου κωμωδός, ήτις το πρώτον επαρουσιάσθη και ως τραγωδός κατόπιν επισταμένης μελέτης και εκγυμνάσεως.

Ευθύς εξ αρχής παρετηρήθη το ευχάριστον τούτο, ότι η κ. Νίκα εισήγαγε νεωτερισμόν εν τη απαγγελία της τραγωδίας (diction tragique) αφαιρέσασα απ' αυτής πολύ μέρος του στομφώδους και προσθέσασα αρκετήν φυσικότητα εκ της diction του σημερινού δράματος, δράμα το οποίον άλλως τε έκαμε προ αυτής εν τη Γαλλική Κωμωδία η μεγάλη συνάδελφος της Ιππολύτη Κλαιρόν και αρχαιότερον η Ανδριανή Λεκουβρέρ.

Ενίοτε όμως εν τη παραφορά του πάθους της παρασυρομένη και τρόπον τινά ακουσίως της εκπέμπει τόνους τινάς α λά Παρασκευοπούλου, οίτινες δύνανται να θεωρηθώσιν ως λείψανον της προ ετών μετά μεγάλης επιτυχίας γενομένης παρωδίας της κ. Παρασκευοπούλου, ην θαυμασιώς εξετέλεσε η μικρούλα τότε κ. Νίκα.

Εν τη τραγική υποκρίσει η κ. Νίκα υπερέβη εαυτήν και τας προσδοκίας όλων μας. Μεγαλοπρεπής και ήρεμος εν τη πρώτη πράξει της

υποδοχής των ναυαγών, εξάιρεται εις ύψος μεγάλης τραγωδού εν τη δευτέρα πράξει και ίδια κατά την στιγμήν, καθ' ην υπό σφοδρού καταλαμβάνεται έρωτος προς τον υιόν του Αγχίσου. Μεγάλη τω όντι στιγμή διά νεαράν ηθοποιόν.

Δεν ειξεύρω όμως διατί υπολείπεται κατά τι εν τη τρίτη πράξει. Ιδικόν της άρα είνε το σφάλμα ή του συγγραφέως; Κουράζεται πολύ κατά τας δύο άλλας πράξεις ή ζητεί με τρόπον ν' αναπαυθή εν τη τρίτη διά να κατέλθη πάνοπλος εις τον αγώνα της τετάρτης, όπου πράγματι αποσπά τον θαυμασμόν σύμπαντος του ακροατηρίου;

Ή ούτως ή άλλως, η τρίτη πράξις διεξάγεται ασθενώς. Αλλ' ευτυχώς αμέσως επέρχεται η τελευταία πράξις, καθ' ην η κ. Νίκα δύναται αδιστάκτως να συγκριθή, σχετικώς πάντοτε, προς τας μεγάλας ηθοποιούς του είδους της. Οποίον πάθος, οποία δύναμις κατά την στιγμήν, καθ' ην αποκαλύπτει ότι εγκαταλείπεται παρά του Αινείου! Μετά ποίου σπαραγμού ψυχής βλέπει τα πλοία απομακρυνόμενα του λιμένος της Καρχηδόνας, συναποφέροντα και τον έρωτα αυτής!

Την στιγμήν αυτήν συγκινεί και συγκλονίζει ολόκληρον το ακροατήριον το οποίον ημπορεί κανείς να ειπή ότι κρέμαται σύσσωμον από τα χείλη της νεαράς τραγωδού.

Αλλά και την απελπισίαν της εχρωμάτισε μετά τραγικού πάθους υπερτέρου των δυνάμεών της, συγκινήσασα τους πάντας, οίτινες εξέπεσαν εις παταγώδη χειροκροτήματα κατά την στιγμήν της αυτοκτονίας της, ήν εξαισιώς εξετέλεσεν.

Ασφαλώς πλέον η κ. Νίκα, από της παραστάσεως της *Διδούς*, αν δεν δύναται να κληθή, ως καλούνται εν Γαλλία αι μεγάλαι συνάδελφοί της *ιέρεια της μεγάλης τέχνης* (*prêtresse du grand art*), δύναται όμως να ονομασθή: *διάκονος!*»

Την *Διδώ* έδωσεν η κ. Νίκα και κατά την ευεργετικήν της παράστασιν, εξ ης έλαβα αφορμή να γράψω τα εξής:

«Τα πολλά χαρίσματα και τα προτερήματα της νεαράς υποκριτριάς πολλάκις έλαβον αφορμή να επαινέσω εφέτος από των στηλών τούτων, επανειλημμένως δε να εξάρω την παραδειγματικήν όντως επιμέλειάν της, καθώς και την ηθοποιίαν και την υπόκρισίν της και όλα εκείνα τα συστατικά, τα χαρακτηρίζοντα μιαν καλήν ηθοποιόν, οποία είνε η κυρία Νίκα».

«Εν άλλοις λόγοις, παρακολουθήσας ανελλιπώς την κυρίαν Νίκα, εις ην πολλά αναμένει εις το μέλλον η ελληνική σκηνή, ηθέλησα προς ενθάρρυνσιν και υποστήριξιν να παρουσιάσω και προς αυτήν την ιδί-

αν και προς τους αναγνώστας μου την μίαν μόνον όψιν της καλής μας ηθοποιού».

«Την άλλην όψιν της, το revers de la medaille, την επεφύλαξα διά την ευεργετικήν της παράστασιν με την πεποιθήσιν ότι ωραιότερον δώρον δεν ήτο δυνατόν να κάμη τις προς φιλότιμον και φίλεργον της σκηνης εργάτιδα, παρά να τη υποδείξη με το θάρρος ειλικρινούς και αμερόληπτου φίλου, τα ελαττώματά της».

«Και πρώτον η κ. Νίκα αγαπά να περιποιήται περισσότερον την γυναίκα παρά την ηθοποιόν».

«Την πρώτην παρ' αυτή θέσιν κατέχει η γυνή και την δευτέραν η ηθοποιός, όπερ είνε και το θεμελιώδες, τρόπον τινά, ελάττωμά της, εξ ου αναγκαστικώς απορρέουν όλα τα άλλα».

«Διά τούτο την βλέπομεν πάντοτε επιζητούσαν να φιγουράρη από σκηνης ως γυνή μάλλον παρά ως ηθοποιός. Και ως συντελεστικά του σκοπού της μέσα, θέτει εις ενέργειαν τα νάζια και τα ακκίσματα, τα οποία, ενώ αφ' ενός δεν προσθέτουν τίποτε εις την γυναίκα, αφαιρούν εξ άλλου πολλά από την ηθοποιόν».

«Και το ελάττωμα αυτό το απέκτησεν, αφ' ου οι έπαινοι του τύπου ήρχισαν βροχηδόν να πίπτουν επάνω της, ους εξέλαβεν η γνήσια της Εύας απόγονος ως απευθυνομένους προς την γυναίκαν περισσότερον παρά εις την ηθοποιόν, και εδώ ακριβώς έσφαλεν η αντίληψις της, όπως έσφαλε και η καλαισθησία της, ήτις την ώθησε να παίξη τα *Μήλα του γείτονα* μόνον και μόνον διά να δείξη υπό την ανδρικήν ενδυμασίαν της ένα κομμάτι περισσότερον γυναικός!»

«Αλλά και την φωνήν της ήρχισαν ν' αλλοιώνουν τα επί σκηνης νάζια, την μετέβαλον δε σιγά σιγά εις *ψευδιζουσαν* εν η κυριαρχεί το παγερόν και συριστικόν εκείνο σίγμα, το χαρακτηρίζον την φωνήν του όφεος, του απατήσαντος δι' αυτής την προμήτορά της, την μακαρίτισαν Εύαν!»

«Ενίστε, σπανίως τούτο λησμονούσα την γυναίκα, ενθυμείται την ηθοποιόν με την φιλαυτίαν της και ότε μεν ζητεί να εξισωθή προς τας μεγάλας της ξένης συναδέλφους της και προς τούτο αναβιβάζει επί σκηνης την *Σφίγγα* του Φεγιέ και ως ειν' επόμενον αποτυγχάνει, ότε δε λαμβάνουσα ελάχιστον μέρος εις κωμωδίας, όπως εις την «Να το λέμε;» του Λαμπίς, παίζει μ' ένα ύφος ηθοποιού μπλαζέ και τρόπον τινά λέγοντος προς το ακροατήριον:

— «Τέτοια μικρά πράγματα, δεν είνε για μένα, αλλά τι να κάνω!».

«Και το τελευταίον τούτο ελάττωμα είνε το μάλλον ζημιούν αυτήν, χωρίς να το αντιλαμβάνεται, καθόσον, αν την επόμενην τύχη να έχη

κανένα από τους μεγάλους της ρόλους, εις ους διακρίνεται, όσοι έτυχε να την ιδούν την προτεραίαν και δεν γνωρίζουν αυτήν εξ άλλων παραστάσεων, πολύ δικαίως ακούονται λέγοντες:

— «Ωχ! Αδελφέ! Αυτή δεν 'μπόρεσε να τα βγάλη πέρα εις το μικρό εκείνο μέρος που έπαιξε χθες, και θα τα βγάλη σήμερα; Πάμε αλλού»

«Και η ελαττωματική ηθοποιός της χθες, στερεί την καλλιτέχνηδα των χειροκροτημάτων της σήμερα!»

Δύω ημέρας μετά την δημοσίευσιν των ανωτέρω έτυχε να συναντήσω την κ. Νίκα ην και ηρώτησα πώς της εφάνησαν.

— Είμαι σύμφωνος, μου είπε, με όσα γράφετε, και θα τα διορθώσω. Όχι όμως και τα νάζια.

— Γιατί;

— Διότι μου πάνε!

— !!!

Ενταύθα λήγει η ιστορία της κ. Νίκα, ή μάλλον απ' εδώ αρχίζει, διότι είναι νεαρώτατη ακόμη και μας επιφυλάσσει πολλές εκπλήξεις περί ων εύχομαι να λάβω αφορμήν να γράψω πάλιν, εις το ανά χείρας λαμπρόν Ημερολόγιον, μετά πολλά έτη!...

[Νικ. Ι. Λάσκαρης, «Σύγχρονοι Ελληνίδες Ηθοποιοί: Ευαγγελία Νίκα», *Οικογενειακόν Ημερολόγιον*, 1902, σ. 74 – 88]

Γεώργιος Νικηφόρος

Γεώργιος Νικηφόρος

Σβυσμένος από την μνήμη όλων ο κωμικός όπως είχε σβύσει και το γέλιο που χίλιες φορές είχε προκαλέσει. Και τώρα, με τον θάνατόν του ανέζησε μίαν στιγμήν εις όλων τα μάτια ο Νικηφόρος, που ήρκει μόνον το βήξιμόν του μέσα από τα παρασκήνια, όπως λέγει ο κ. Λάσκαρης, διά να ξεκαρδισθή όλον το θέατρον. Σαράντα χρόνια έζησεν η ελληνική σκηνή με την τέχνην του Νικηφόρου και επροκάλεσε πάντοτε ακράτητον την ευθυμίαν, η οποία εγεννούσε εις τα ψυχάς των θεατών και την προς τον άνθρωπον αγάπην. Ήτο άλλως τε αγαθώτατος. Και αν εθύμωνε ακόμη, εγελούσες. Ήτον η προσωποποίησης του γέλωτος. Ο Νικηφόρος Αρχοντοχωριάτης, Εξηνταβελώνης, Αγαθόπουλος, ήτο η δόξα του ελληνικού θεάτρου το οποίον εκ παραλλήλου έθρεψε μίαν γενεάν με τας *Δύο Ορφανάς*, *Ιωσίαν τον Ακτοφύλακαν* ή τον *Αρχαίον Δεκανέα*. Με τον Νικηφόρον ο υποβολεύς τα έχανε κυριολεκτικώς. Εδημιουργούσε τον ρόλον του επί σκηνής. Και το κοινόν το οποίον το αντελαμβάνετο εγελούσε ακόμη περισσότερον. Αυτό ηύξανε μάλιστα την δημοτικότητά του. Και ο αγαπημένος του κοινού, που μαζί του διεσκέδασε και μαζί του ελησμόνησεν ίσως φροντίδας και πόνους, απέθανεν εγκαταλελειμμένος σχεδόν. Βέβαια θα ήτο τραγική η στιγμή του θανάτου του Έλληνος κωμικού, που ήθελε κατά τας τελευταίας στιγμάς του να παίξη με τον κ. Ταβουλάρην, ο οποίος έμενε παρά το νεκρικόν του κρεβάτι, τον *Ταρτούφον*, προφέρων με φωνήν που την έπνιγεν ο θάνατος: — Α, τον καϋμένον.

[Ανυπόγραφο, «Γεώργιος Νικηφόρος», *Παναθήναια*, τόμ. 5, τχ. 54, 31 Δεκεμβρίου 1902, σ. 191]

Θεόδωρος Ορφανίδης

Θεόδωρος Ορφανίδης

Την 5 του παρόντος μηνός εις την μικράν εκείνην χαρίεσαν και σχεδόν εξοχικήν οικίαν του, την εις το πέρας της δενδροστοιχίας της Αμαλίας, εξεμέτρησε το ζήν ο Θεόδωρος Ορφανίδης. Και αυτή μεν υπήρξεν ούτως ειπείν η ημέρα του σωματικού αυτού θανάτου, αλλά φεύ! ο πραγματικός θάνατος, ο θάνατος της διανοίας είχε επέλθει προ πολλού εις τον αγαπητόν καθηγητήν, εις τον διακεκριμένον επιστήμονα εις τον ποιητήν της *Χίου Δούλης* και του *Τίρι Λίρι*. Προσβληθείς υπό ανιάτου εγκεφαλικής νόσου από τινών ετών εφυτοζώει, πάσαν βαθμηδόν απολέσας συναίσθησιν. Ήτο δε οικτρόν το θέαμα και οδυνηρότατον, οσάκις περί τα τέλη του βίου του εξήρχετο χειραγωγούμενος υφ' ενός υπηρέτου και απήτεινε λόγους συγκεχυμένους και ασυναρτήτους εις τους παριόντας, ως να διέσωζεν ακόμη την λάλον αυτού επιθυμίαν. Εις το νενεκρωμένον βλέμμα του ουδ' ίχνος πλέον εσώζετο της σπινθηροβολούσης εις αυτό άλλοτε ευφυσίας.

Ήτο πολύ σκληρά η εικών αυτή της καταπτώσεως τόσης διανοητικής δυνάμεως, τόσου ψυχικού σθένους. Διότι ο Ορφανίδης από της νεότητός του υπήρξε χαρακτήρ ένθερμος και ιδιόρρυθμος, προσωπικότης καταλιπούσα ζωηρά της διαβάσεως αυτής ίχνη. Ο ανεκδοτικός αυτού βίος, γνωστός ιδίως εις τους επιζώντας εκ της παρελθούσης γενεάς, ηδύνατο πολλάς να πληρώση σελίδας, ευχαρίστως αναγινωσκομένας. Ηρέσκετο ν' ανήκη πάντοτε εις την οπωσδήποτε δρώσαν της κοινωνίας μερίδα, ενίοτε δε αυτός ούτος έδιδε το σύνθημα της δράσεως. Ήτο ο επιφανέστατος των τότε φιλοδραματικών, διότι οι λόγιοι νέοι –ως αποκαλούνται τώρα– του καιρού εκείνου δεν απηξίουν ν' ανέρχωνται επί της σκηνής, ερασιτέχναι της υποκριτικής, διό δε των καλλίστων ποιητών μας, ο Ορφανίδης και ο Γεώργιος Παράσχος διεκρίνοντο ως ηθοποιοί δόκιμοι. Ο Ορφανίδης διέπρεπεν ιδίως περί τα κωμικά, παρομιώδης δε απέμεινε η επιτυχία αυτού εις το πεπαλαιωμένον δράμα ο *Μανιώδης*, εν ώ υπεκρίνετο το πρόσωπον τους αιθίοπος υπηρέτου Καϊδαμά. Αλλά μη έχων άφθονους τους προς το ζήν πόρους, εννόει ν' αμείβηται διά την νυκτερινήν ταύτην εργασίαν του και ποτέ μη πληρωθείς εγκαίρως, εκλείσθη εις το εν τω θεάτρω δωμάτιόν του εις δε τους παρακαλούντας αυτόν να μετάσχη της παραστάσεως, αφήντα:

— Πρώτα εδώ (και έδεικνυε την παλάμιν) κ' ύστερα εδώ! (και εδείκνυε το πρόσωπον).

Υπηνίσσετο δε ότι ήθελε πρώτον να λάβη τα οφειλόμενα και έπειτα ν' αλείψη το πρόσωπον δι' ασβολής, όπως υποκριθή τον αιθίοπα.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ

Εις την πολιτικήν ανεμίχθη ενωρίτατα σφοδρώς αγωνισθείς διά των καυστικών σατύρων του, εν τω *Μενίπρω* πρώτον και κατόπιν εν τω *Τοξότη*. Λέγεται ότι εξηνάγκασε τον Κωλέττην ν' αποστείλῃ αὐτόν εις Ευρώπην ὅπως εκπαιδευθῆ διὰ τῆς μεθόδου των κάρρων, μισθώσας δηλαδή φορτηγά αμάξια και παραγγείλας εις αὐτά να διέρωνται μετὰ κρότου πολλοῦ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὑπὸ τὴν κατοικίαν και τα γραφεῖα του ὑπουργοῦ. Το πνεῦμα τοῦτο το φιλίσκωμον, το επιρρεπές εις ευφυή τεχνάσματα, το ανήσυχον και φίλερι, πνεῦμα, σχεδόν *gamin*, διέσωσεν ἀκέραιον ἢ κατ' ἐξοχὴν σατυρική του φύσις και εις τον κατόπιν βίον, εις ὃν και ἡ ηλικία και ἡ ἐπιστήμη και ἡ περιωπὴ ἐπέβαλον σοβαρότητα, διέλαμπε δε αὐτό ἐκάστοτε σπινθηροβολούν εις ἐπιγράμματα αὐτοσχέδια, εις ἀπαντήσεις δηκτικὰς, εις τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ ἐρίδας, εις τὰς κρίσεις του ὡς υφηγητοῦ του Βουτσιναίου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ, εις τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, ἐν αἷς τοσοῦτον προσφιλὴς καθίστατο τοῖς φοιτηταῖς, καίπερ ευχερῶς ἀντιλαμβανόμενος και ἐξουδετερώνων τὰς συνήθεις αὐτῶν προς ἐξαπάτησιν των καθηγητῶν πονηρίας, ἐν τῇ ἐξασκῆσει αὐτῇ των καθηκόντων τῆς δημοσίου υπηρεσίας. Συντάξας ποτὲ τον προϋπολογισμόν του ὑπ' αὐτοῦ

διευθυνόμενου βοτανικού καταστήματος ανέγραψε προς τοις άλλους εν αυτώ και ποσόν τι διά την συντήρησιν ενός κυνός φύλακος. Το ποσόν εφάνη υπέρογκον εις ένα των Συγκλητικών;

— Εγώ σου δίδω το διπλάσιον, απήντησεν ο Ορφανίδης, να κάμνης την υπηρεσίαν του και να γαυγίζης όλην νύκτα!

Τοιούτος περίπου ο ανήρ. Βεβαίως η σκιαγραφία είνε πολύ ατελής, αλλά και ο χώρος ελλείπει ημίν σήμερον και ο χρόνος προς περιυναγωγήν των απαιτουμένων στοιχείων και πληρεστέραν εξέτασιν των ποικίλων φάσεων του ενδιαφέροντος αυτού βίου και της πολλαπλής αυτού αξίας. Οι αναγνώσται αρκεστήτωςαν επί του παρόντος εις ταύτα και εις την εικόνα του αγαπητού και σεβαστού ανδρός, ήν δημοσιεύομεν ανωτέρω φόρον εκτιμήσεως αποτίνοντες εις την προσφιλή αυτού μνήμην.

[Ανυπόγραφο, «Θεόδωρος Ορφανίδης», *Το Άστυ*, τχ. 47 (1886), σ. 7-8]

Αικατερίνα Παναγιώτου

Αικατερίνα Παναγιώτου

Μετά πολλές και ποικίλας αποτυχούσας αποπειράς, προς συντήρησιν εν Αθήναις αξιοπρεπούς θεάτρου, και περί ων αλλαχού εγένετο λόγος, πολλά της ανωτέρας των Αθηνών κοινωνίας μέλη, εν οίς ο Ν. Σκούφος, ο Δ. Λεβίδης, ο Π. Δηλιγιάννης, ο Στ. Στέγγελ, ο Κ. Μπότσαρης, ο Κυρ. Δομνάνδος, ο Αλ. Ραγκαβής, ο Γρ. Καμπούρογλου, ο Κ. Μαργαρίτης, ο Ι. Δημόπουλος και άλλοι, απεφάσισαν την συγκρότησιν εταιρίας προς τον ανωτέρω σκοπόν, υπό την επωνυμίαν «Εταιρία του εν Αθήναις θεάτρου» και ης διευθύνουσαν επιτροπήν εξέλεξαν «τον Ν. Σκούφον σύμβουλον της επί των Εξωτερικών Γραμματείας της Επικρατείας, Π. Δηλιγιάννην σύμβουλον της επί των Εξωτερικών Γραμματείας της Επικρατείας, Στ. Στέγκελ ιδιαίτερον ταμίαν της Αυτού Μεγαλειότητος, Κυριάκον Λομνάνδον κτηματίαν και καθηγητήν του εν Αθήναις Πανεπιστημίου και Κ. Μαργαρίτην έμπορον».

Διά του δεκάτου εβδόμου άρθρου του «καταστατικού συμβολαίου» της ρηθείσης εταιρίας, γενομένου ενώπιον του εν Αθήναις συμβολαιογράφου Κ. Πιτάρη την 11 Σεπτεμβρίου 1842 ωρίζετο, ότι «η επιτροπή θέλει λάβει πρόνοιαν εκτός των μελοδραμάτων (όπερα) να διοργανώση εταιρίαν διά τας παραστάσεις ελληνικών δραμάτων».

Πρώτη φροντίς της επιτροπής, μετά την υπογραφήν του «καταστατικού συμβολαίου», ήτο η ανεύρεσις των μέσων προς αποτελεσματικήν σύστασιν του Ελληνικού θεάτρου. Προς τούτο, συνελθούσα την επομένην εις συνεδρίασιν εις ην, κατά τα πρακτικά αυτής τα οποία έχω υπ' όψει μου, «προσεκλήθη και ο Αλ. Ραγκαβής, μέλος αναπληρωματικόν, εν απουσία του Π. Δηλιγιάννη, αναχωρήσοντος διά τας Ιονίους νήσους», συνεζήτησε διά μακρών το περί ελληνικού θεάτρου ζήτημα, χωρίς εντούτοις ουδεμίαν να λάβη απόφασιν.

Αλλά και μετά τας επακολουθησάσας την πρώτην αυτήν συνεδρίασιν της επιτροπής ημέρας, εις ουδεμίαν προέβη αυτή απόφασιν, λόγω του επελθόντος τότε θανάτου του Νικ. Σκούφου, όν και αντεκατέστησεν εν τη επιτροπή την 15 Οκτωβρίου ο Αλ. Ραγκαβής «καθό μέλος μέχρι τούδε αναπληρωματικόν της επιτροπής εις ην ανετέθη η διεύθυνσις των του θεάτρου». Επιπλέον η επιτροπή προσεκάλεσε και τον Δ. Λεβίδην «να λαμβάνη του λοιπού μέρος εις τας συνεδριάσεις της, διά να ευρίσκεται ήδη έχων γνώσιν ακριβή των πρακτικών αυτής, οπότεν κωλυόμενου τινός των τακτικών μελών, παρουσιασθή η ανάγκη του να το αντικαθιστά λαμβάνων μέρος ενεργητικόν και δίδων ψήφον».

Ευθύς άμα τη προσλήψει εις την επιτροπήν των δύο μνημονευθέντων ανδρών οίτινες ομολογουμένως περί πολλού εποιούντο το του ελληνικού θεάτρου ζήτημα, ήρξατο αυτή σπουδαίως να σκέπτεται προς ανασύστασιν της ελληνικής σκηνής. Προς τούτο, προσεκάλεσεν όλους τους μέχρι της εποχής εκείνης διακριθέντας ηθοποιούς, οίτινες και προθύμως έσπευσαν να υπακούσουν εις την πρόσκλησιν αυτής και να εγγραφώσιν ως υποκριταί του εν Αθήναις το πρώτον ήδη επισημως ιδρυομένου θεάτρου.

Εκείνο όμως το οποίο ανησύχει και απησχόλει σπουδαίως την επιτροπήν ήτο η επί ματαίω αναζήτησις γυναικών όπως ανέλθωσι την σκηνήν, καθόσον μέχρι της εποχής ταύτης (1842), ως πολλάκις ελέχθη, ένεκα των κατά του θεάτρου επικρατουσών προλήψεων και της αυστηρότητος των ηθών, ουδεμία γυνή απετόλμησε να ανέλθη τας σανίδας της ελληνικής σκηνής μετά την απελευθέρωσιν του Ελληνικού έθνους, εκτός «νεανίδος τινος» ως έγραφον αι τότε εφημερίδες, ήτις διδαχθείσα υπό του επισκεφθέντος τας Αθήνας κατά το 1840 Κωνσταντίνου Κυριακού Αριστία, συνέπαιξε μετ' αυτού τον «Αριστόδημον» του Μόντη.

Οπωσδήποτε η επιτροπή δεν έμεινε μ' εσταυρωμένας τας χείρας και προς την επιτυχίαν του σκοπού της πολλές έκρουσε θύρας, αίτινες όμως, μη ισχύοντος φαίνεται επί του προκειμένου του ευαγγελικού ρητού «και τω κρούοντι ανοιγήσεται», έμειναν πάσαι ερμητικώς κλεισταί, εις τρόπον ώστε ως έσχατον μέσον η επιτροπή κατέφυγε προς τον δήμαρχον Αθηναίων προς ον απέστειλε το εξής έγγραφον:

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Προς τον κ. Δήμαρχον Αθηνών

Προτιθεμένη να εκγυμνάση υποκριτάς και μουσικούς Έλληνας και Ελληνίδας διά τας θεατρικάς παραστάσεις η επιτροπή του θεάτρου, συνεφώνησε μετά του μουσικοδιδασκάλου κ. Φαβρικέζη να παραδίδη ούτος μουσικήν καθ' εκάστην εις ώρας προσδιωρισμένας δαπάναις της επιτροπής εις έξ πτωχάς νεανίδας αίτινες ήθελον υποσχεθή να υπηρετήσωσιν από σκηνής κατά τας δυνάμεις των. Παρακαλείσθε λοιπόν, κ. Δήμαρχε, να ενεργήσετε ό,τι δέον διά να ευρεθώσιν μεταξύ των εν τη πόλει ταύτη πτωχών οικογενειών αι περί ών ο λόγος νεανίδες όπως διατάξη η επιτροπή τα περαιτέρω· προσθετέον ότι τα κοράσια πρέπει να είναι κόσμια και ευειδή».

Η επιτροπή
(έπονται αι υπογραφαί)

Οποία τις υπήρξεν επί του προκειμένου η ενέργεια του κυρίου δη-
μάρχου παραμένει άγνωστος. Οπωσδήποτε, είτε δι' αυτού, είτε άλλως
πως η πρώτη γυνή του ελληνικού θεάτρου ευρέθη, ήτο δε και κοσμία,
κατά την επιθυμίαν της επιτροπής, και ευειδεστάτη.

Αλλά πώς ευρέθη και ποία τις ήτο η πρώτη ελληνίς ηθοποιός;

Ο αείμνηστος Ραγκαβής, αναφέρων εν τοις *Απομνημονεύμασιν* αυ-
τού τα κατά την περίοδον ταύτην του ελληνικού θεάτρου, γράφει τα
εξής:

«Εις των θερμότερων προμάχων του ελληνικού θεάτρου ήμην και
εγώ, καθόσον εθεώρουν αυτό και εις εξευγενισμόν και ανύψωσιν της
εθνικής διανοίας και εις πρόοδον της φιλολογίας συντελεστικόν· δι' ό
μετά τινα χρόνον και επισήμως ενεκρίθη καταρτισμός επιτροπής προς
μόρφωσιν ελληνικής σκηνης, και εις εμέ εδόθη η προεδρεία αυτής.
Υπήρξε δ' η πρώτη μου επιμέλεια να καταστήσω γνωστόν τοις πάσιν
αισθητόν τον ευγενή σκοπόν του ελληνικού θεάτρου, και εις αυτούς
τους υποκριτάς να εμπνεύσω σέβας προς το επάγγελμα αυτών, ως
εθνικόν επιδιώκον σκοπόν, και την φιλοτιμίαν εν αυτοίς να εξεγείρω
του να θεωρώσιν εαυτούς ως όργανα της κοινής ηθικοποιήσεως, δι
ο και αντί υποκριτών ηθοποιούς μετωνόμασα αυτούς. Υπό την νέαν
ταύτην έποσιν του σταδίου αυτών θεωρουμένου, εδύνατο να υπάρ-
ξη τις ελπίς προσελεύσεως και γυναικών και νεανίδων εις σώμα την
ηθοποίησιν επαγγελλόμενον και επιδιώκον. Αλλά μάτην επί πολύ
εζητήσαμεν τινα συγκατανεύουσαν να δώση το πρώτον παράδειγμα.
Τέλος, ημέραν τινά, ενώ ήμην επί της σκηνης, παρευρισκόμενος εις
προγύμνασιν, παρουσιάσθη γραία τις εκ Κωνσταντινουπόλεως, και
προσήγαγεν ημίν θυγάτριον, φαινόμενον μόλις δωδεκαετής, την όσιν
κίτρινον, ισχνόν, άσχημον, την φωνήν έχον οξείαν και ήκιστα μελω-
δικήν. Το μόνον δ' αυτού πλεονέκτημα ην ότι ήξευρε τινα γράμματα,
ως η μήτηρ μοι είπεν. Η κοινή των μελών της επιτροπής απεφάνθη
ότι πρέπει ν' αποβάλωμεν την υποψήφιον. Εγώ όμως άλλως απεφάν-
θην, διότι εφρόνουν ότι, οιαδήποτε, η μικρά αύτη κόρη ην πολύτιμος
ως πρώτον βήμα και ως παράδειγμα. Την εδέχθημεν λοιπόν και τη
εδώκαμεν εκατοντάδραχμον μηνιαίαν σύνταξιν και διδάσκαλον. Δεν
έμεινεν η πρώτη αύτη απόπειρα άνευ καρπών. Η επιτυχία της πρώτης
ηθοποιού, ο ενθουσιασμός ον η παρουσία της διήγειρε και τα υλικά
κέρδη α ούτος επέφερεν, είλκυσαν και άλλας εις μίμησιν».

«Μεταξύ των κορασιών άτινα ειργάζοντο εν τω μεταξουργείω του
γαμβρού μου Σκην (sic) ήτο και νέα τις Ηπειρώτις, Αικατερίνη το όνο-

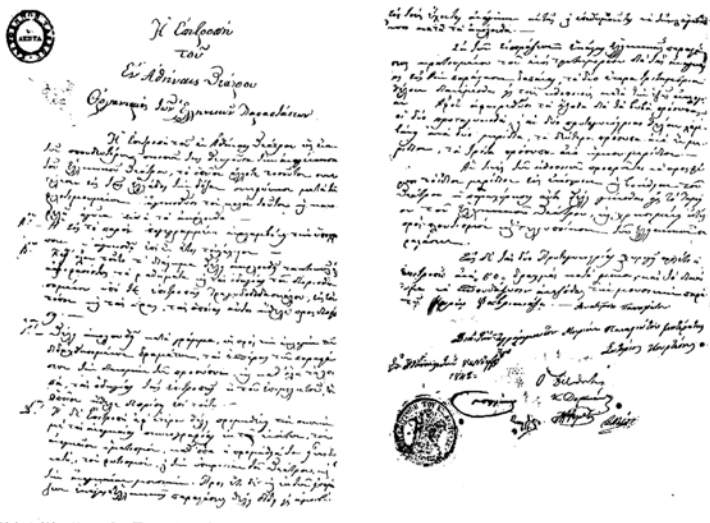
μα, ην δε τόσον σπανίας ωραιότητος, ώστε πάντες οι φίλοι και γνώριμοι της οικογενείας επεσκέπτοντο το μεταξουργείον προ πάντων ίνα την ίδωσιν. Επιστρέφων δ' εγώ ποτε εξ οδοιορίας εις την Ευρώπην, ότε το πρώτον επεσκέφθην το θέατρον, και προ της παραστάσεως, ως πρόεδρος της επιτροπής εισήλθον εις τα παρασκήνια, τίς υπήρξεν η έκπληξις μου ν' απαντήσω εκεί την άλλοτε ρακένδυτον και γυμνόποδα Αικατερίνην μεγαλοπρεπέστατα ως βασιλίσσαν εστολισμένην κτλ».

Είναι αφάνταστον οποία σύγχυσις γεγονότων και εποχών επικρατεί εν ταις ανωτέρω γραμμαίς! Ο Ραγκαβής, γράφων τ' απομνημονεύματα αυτού εν προβεβηκυία ηλικία και από μνήμης μόνον άνευ άλλου τινός βοηθήματος, ανεκάτωσε τόσον τα τε γεγονότα και τας εποχάς, ώστε, εάν μη υπήρχον αι έγγραφαι μαρτυρίαί προς διαλεύκανσιν αυτών, θα ευρισκόμεθα προ πρωτοφανούς κυκεώνος!

Συγγχών ο αείμνηστος γέρων την εποχήν του 1840, καθ' ην ήλθεν εν Αθήναις ο Αριστίας, με την του 1842, ότε συνέστη η εταιρεία του εν Αθήναις θεάτρου, λέγει α) ότι η προεδρεία αυτής εδόθη εις αυτόν, ενώ, ως εξάγεται εκ των ανωτέρω μνημονευθέντων επισήμων πρακτικών, ο Ραγκαβής δεν ήτο παρά αναπληρωματικόν μέλος της επιτροπής και ως τοιούτος προσεκλήθη ν' αντικαταστήση τον απουσιάζοντα τότε Π. Δηλιγιάννην, β) Αποδίδει εις «πρώτην αυτού επιμέλειαν να καταστήση γνωστόν τοις πάσιν αισθητόν τον ευγενή σκοπόν του θεάτρου», ενώ τοιούτον εγένετο το 1840 υπό της δεκαεξαμελούς επιτροπής και διά μακροσκελεστάτης «προσκλήσεως διά το ελληνικόν θέατρον», ην αλλαχού εδημοσιεύσαμεν και εν η αναγράφεται και η μετονομασία των υποκριτών εις ηθοποιούς, ην και αυτήν εις εαυτόν αποδίδει ο Ραγκαβής. γ) Αναφέρει ότι εις «προγύμνασιν τινα επαρουσιάσθη μετά της μητρός της η πρώτη νεάνις κτλ», ενώ, ως αποδεικνύεται εκ των επισήμων πρακτικών της επιτροπής, άτινα ευρίσκονται εν τω Αρχείω του κ. Ν. Δ. Λεβίδου, μόλις κατά την συνεδρίασιν της 29 Νοεμβρίου 1842 απεφασίσθη «ν' αρχίσουν αι γυμνάσεις των ελληνικών παραστάσεων όσον τάχιστα», η δε πρώτη υποψηφία ηθοποιός είχε παρουσιασθή προ της επιτροπής μεν την 5 Νοεμβρίου, ανέλαβε δε την 8 του αυτού μηνός δι' επισήμου συμβολαίου, όπερ εν πανομοιοτύπω δημοσιεύομεν αμέσως κατωτέρω «την υποχρέωσιν ν' αγωνισθή επί εν τουλάχιστον έτος».

Αυτή η ίδια Αικατερίνα Παναγιώτου είναι η παρά του Αριστίου κατά το 1840 προσληφθείσα νεάνις^[1], ήτις, διδαχθείσα παρ' αυτού, ενεφανί-

1. Εξ αβλεψίας εσημείωσα αλλαχού, ότι η υποδυθείσα την Κισήραν νεάνις δεν ενεφανίσθη πλέον επί σκηνης.

Συμβόλαιο Επιτροπής του Εν Αθήναις Θεάτρου

στη ως Κισήρα κατά τας δύο τότε δοθείσας παραστάσεις του «Αριστοδήμου» και ην πιθανότατα να συνάντησεν ο Ραγκαβής «κατά τινά τότε προγύμνασιν» και έπλασεν ακουσίως του μετά ταύτα εξ αμνημοσύνης ολόκληρον την ανωτέρω... φαντασμαγορίαν, δειχθείς μάλιστα και γενναιόδωρος, καθόσον τον πεντηκοντάδραχμον μηνιαίον μισθόν, όπως απεφασίσθη κατά το δημοσιεύμενον συμβόλαιον να λαμβάνη η πολυπαθής Αικατερίνα Παναγιώτου, μας το παρουσιάζει εν τοις απομνημονεύμασιν αυτού ως «εκατοντάδραχμον μηνιαίαν σύνταξιν». Αλλά και αυτή η Ηπειρώτις Αικατερίνη, ήτις ειργάζετο εν τω μεταξουργείω του γαμβρού του και ην συνήνητησεν εις τα παρασκήνια του θεάτρου επιστρέφων εξ Ευρώπης, δεν είναι άλλη παρά η πολυπαθής –ας το ξαναείπωμεν– Αικατερίνα Παναγιώτου, ήτις όντως υπήρξεν η πρώτη Ελληνίς ηθοποιός, η οποία ποδοπατήσασα τας τότε κατά του θεάτρου προλήψεις, ανήλθε τας σανίδας της ελληνικής σκηνής, προς μεγάλην έκπληξιν των Αθηναίων, οίτινες μόλις έμαθον ότι επί σκηνής θα εμφανισθή γυνή ηθοποιός, κατέκλυσαν κατά την πρώτη αυτής εμφάνισιν το θέατρον, το οποίον –ως ακριβώς ενθυμείται την φοράν αυτήν ο Ραγκαβής– παρ’ ολίγον να καταρρεύση εκ της συρροής των θεατών».

Μετά την Παναγιώτου, προσήλθον και συνεβλήθησαν με την επιτροπήν του θεάτρου και αι κυρίαί Αθηνά Φιλιππάκη, Μαριγώ Λευτερίδη και Μαριγώ Δομεστήνη, αποτελέσασαι μετά των κυρίων Λεωνίδου Καπέλλα, Θεοδώρου Ορφανίδου, Κ. Σακελλαροπούλου, Γ. Οικονομίδου, Σωτ. Κουρτέση, Α. Πατσοπούλου, Ν. Μπίλλερ, Ν.

Μακρογεωργίου, Ιωαν. Κακούρη, Ευγ. Ολιβιάν και Ν. Ιωαννοπούλου, τον πρώτον επίσημον, ούτως ειπείν, θίασον των Αθηνών.

Ο ούτω πως κατηρτισμένος θίασος ήρχισε τας παραστάσεις του μόλις περί τα τέλη Ιανουαρίου 1843 με τον απαραίτητον πλέον καταστάντα *Αριστόδημον* του Μόντη. Εκ τινος σημειώσεως, σωζομένης εν τοις εγγράφοις της επιτροπής, τα πρόσωπα του πρώτου διδαχθέντος έργου είχαν διανεμηθή ως εξής:

ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΣ: Α. Καπέλλας

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ: Θ. Ορφανίδης

ΓΟΝΙΠΠΟΣ: Γ. Οικονομίδης

ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ: Ν. Μπίλλερ

ΕΥΜΕΝΗΣ: Σ. Κουρτέσης

ΚΥΣΗΡΑ: Αθηνά Φιλιππάκη

Κατά τινα της εποχής εκείνης εφημερίδα, «τα πρόσωπα εξετελέσθησαν καλώς και η ενδυμασία και τα λοιπά κοσμήματα ήσαν εντελέστατα». Κατ' άλλην, «ο υποδυθείς τον Αριστόδημον Καπέλλας υπερέβη πάσαν προσδοκίαν. Ο Ορφανίδης ως Λύσανδρος δεν ήτο κατώτερος, είχε τέχνην σκηνικήν και παν ό,τι συντείνει να συγκινή τους θεατάς. Η κ. Φιλιππάκη, μολοντί πρωτόπειρος, εξετέλεσε κάλλιστα το μέρος της». Περί των λοιπών προσώπων ουδεμία εγένετο μνεία.

Μετά την πρώτην ταύτην παράστασιν εδόθησαν αρκετά επιτυχώς η τραγωδία του Αλφιέρη *Φίλιππος ο Β'* και η κωμωδία του Μολιέρου *ο Εξηνταβελόνης*. Εις την πρώτην πρωτηγωνίστησεν η Αικ. Παναγιώτου υποδυθείσα μετά μεγάλης επιτυχίας την Ισαβέλλαν, εις την δευτέραν έλαβον μέρος αμφοτέραι αι πρωταγωνίστριαι η τε Αικ. Παναγιώτου και η Αθηνά Φιλιππάκη. Μετά τινας άλλας παραστάσεις, διεκόπησαν αυτάί, αφ' ενός μεν ελλείψει θεατών, αφ' ετέρου δε ένεκα του επελθόντος θέρους, καθ' ό οι ηθοποιοί εμελέτησαν νέα έργα, και ούτω τον Οκτώβριον του 1843 ενεφανίσθησαν και πάλιν από σκηνης διδάξαντες τον *Ιούνιον Βρούτον* του Βολταίρου με την εξής διανομήν προσώπων: Τον Ιούνιον Βρούτον υπεδύθη ο Λεωνίδας Καπέλλας, τον Βαλέριον Ποπλικόλαν ο Θ. Ορφανίδης, τον υιόν του Βρούτου Τίτον ο Γ. Οικονομίδης, την θυγατέρα του βασιλέως Ταρκυνίου Τυλλίαν η Αικ. Παναγιώτου, την έμπιστον αυτής Αλγίνην η Αθηνά Φιλιππάκη, τον Άρωνα ο Σ. Κουρτέσης, τον φίλον του Τίτου Μεσσάλαν ο Ν. Μακρογεωργίου, τον χιλιάρχον Πρόκλον ο Ν. Σάμιος και τον έμπιστον του Άρωνος Αλβίνον

Διανομή δραχμῶν ἐπὶ τῶν ἐπιση-
μονῶν εἰς τὰ ἐπισημασθέντα κατὰ τὴν
ἐπισημὴν τῆς 6/18 Ὀκτωβρίου 1843
εἰς 2/3 ἐπισημῶν ἀγίνοντα ἕκαστος κατὰ τὴν

Α. Καπίσης . . .	30.	30	Ἰωάν. Καπίσης
Β. Γ. Γραμματῆς . . .	30.	30	Στ. Γραμματῆς
Καταστῆθ Παναγιώτου . . .	30.	30	Καταστῆθ Παναγιώτου
Χρηστὴ Φινουσαίου . . .	30.	30	Χρηστὴ Φινουσαίου
Σπ. Κουρτίου . . .	15.	15	Σ. Κουρτίου
Γ. Θεοτομίδου . . .	15.	15	Γ. Θεοτομίδου
Α. Μαυρομεργίου . . .	15.	15	Α. Μαυρομεργίου
Κακούρης . . .	15.	15	Κακούρης
Μηχ. Ἰωάν. Σαββίτου . . .	58.	58	Μηχ. Ἰωάν. Σαββίτου
Εὐγένιος . . .	58.	58	Εὐγένιος
	<u>196.</u>	<u>96</u>	
ἐπισημ. γινῶντα . . .		58	ἕκαστος κατὰ τὴν
	197	= 50.	
	ἑξήκοντα		
	ἑξήκοντα		

Χειρόγραφη διανομή των ρόλων και η απόδειξη πληρωμῆς των ηθοποιῶν με την υπογραφή του κάθε ηθοποιού

ο Ευγένιος Ολιβιάνη. Ως υποβολεύς εχρησιμοποιήθη ο Κακούρης.^[2]

Εκ της παραστάσεως εισπράχθησαν 300, περίπου δραχμαί, αίτινες, μετά την αφαιρέσιν «του ενός τριτημορίου διά τας αναγκαίας

2. Κατά τον τότε οργανισμόν του θεάτρου, δεν υπήρχεν ιδιαίτερος υποβολεύς. Ούτος «ελαμβάνετο μεταξύ των ηθοποιῶν, οσάκις ο αριθμός αυτών επήρκει». Συνηθέστατα ως τοιοῦτος εχρησιμοποιεῖτο ο Κακούρης και δι' άλλους μεν λόγους και διότι, οσάκις ενεφανίζετο ἐπὶ σκηνῆς, τα εθαλασοποιεῖ. Ἐνα των σχετικῶν προς την τοιαύτην ἐνέργειαν ἀνεκδότων του Κακούρη εἶναι και το ἐξής: Κατά την παράστασιν δράματος τινος εἶχε να ἐπιπὴ προς τον υποκρινόμενον τον ραδιοῦργον ηθοποιόν μεταξύ άλλων και την φράσιν: «Τρέμε κακούργε!» Ἀλλ' εἴτε διότι τα ἔχασεν, ως συνήθως του συνέβαινε, εἴτε διότι ἦτο ἀμελέτητος, την παρέλειψε. Ο υποβολεύς ὅμως ἐσπευσε να του την ἐπαναλάβη, προκαλέσας μάλιστα την προσοχήν του και διά κινήσεων της δεξιᾶς χειρός. Ο Κακούρης, ἐξακολουθῶν να τα ἔχη χαμένα και νομίζων ὅτι ο υποβολεύς του ἔλεγε να τρέμη («Τρέμε, Κακούρη!») ἤρχισε να τρέμη χωρίς να λέγη τίποτε, προς μεγάλην ἐκπληξίν του υποβολέως, ὅστις και διά τρίτην φοράν του ἐπανέλαβε: «Τρέμε κακούργε!». Ο Κακούρης, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει πλέον να τρέμη σύσσωμος, μη ἀντιληφθεὶς και πάλιν τι του ἔλεγεν ο υποβολεύς, στρέφεται ὠργισμένος προς αὐτόν και του λέγει μεγαλοφώνως: «Τρέμω, βρε ἀδελφέ, δεν βλέπεις; Τράβα παρά κάτω!»

εις την παράστασιν δαπάνας», ως διελάμβανε το τέταρτον άρθρον του οργανισμού των ελληνικών παραστάσεων, διενεμήθησαν καθ' ην αναλογίαν ώριζε το ρηθέν άρθρον εις τους λαβόντας μέρος εις την παράστασιν ηθοποιούς ως εξής ως φαίνεται εκ της παραπλεύρωσεν εν πανομοιότηπω δημοσιευομένης αποδείξεως, εν η εκτός των ιδιοχειρών υπογραφών των ηθοποιών, φιγουράρει και η ιδιόχειρος επίσης «διανομή δραχμών... συναχθέντων» εις μέρος του Θ. Ορφανίδου, όστις μετά δριμύτητος [...]λωττε μεταγενεστέρωσ ως εισηγητής των ποικιλονύμων ποιητικών διαγωνισμών τους σολοικισμούς των διαγωνιζομένων!

Εκ της ανωτέρω αποδείξεως μανθάνομεν και την γενναιοδωρίαν των διευθυνόντων το τότε ελληνικόν θέατρον προς τον διανομέα των θεατρικών προγραμμάτων, προς ον εδόθη το σεβαστόν ποσόν των πεντήκοντα... τεσσάρων λεπτών!

Αλλά και μετά την επανάληψιν των ελληνικών παραστάσεων, ως ελέχθη, κατά τον Σεπτέμβριον του 1843, ο καλός λεγόμενος της πρωτεύουσής κόσμος,^[3] οι Βαυαροί, αυτό το επίσημον κράτος, εξαιρέσει

3. «Μόνον τινές κύριοι εκ της ανωτάτης λεγομένης τάξεωσ των Φαναριωτών δεν καταδέχονται να το τιμήσουν (το ελληνικόν θέατρον) και έχουν τον λόγον τους, αυτοί περιμένουν τον κουρέα της Σιβηλίας να παρασταθή διά να οδηγήσουν εις αυτήν την παράστασιν τας θυγατέρας και τας γυναίκας των» (*Πρωινός Κήρυξ* της 14 Οκτωβρίου 1843).

Απόδειξις ότι ακριβή έγραφεν η ρηθείσα εφημερίς είνε η κατωτέρω σωζόμενη σημειώσις των εισπράξεων των δοθεισών δύο ευεργετικών παραστάσεων κατά τον Δεκέμβριον του 1843, της μεν υπέρ όλων των ελλήνων ηθοποιών την 27 Δεκεμβρίου, της δε υπέρ της πρωταγωνιστριάσ του Ιταλικού μελοδράματος την 15 του αυτού μηνός. Κατά την πρώτην εισεπράχθησαν εν όλω δραχμαί 190 και 53 λεπτ, ήτοι δραχμαί 162 εκ πωλήσεωσ εισητηρίων και δραχμαί 28 και 53 λεπτά εκ του δίσκου. Έστειλε ο βασιλεύς δραχμάσ 150. Κατά την δευτέραν παράστασιν, την υπέρ της ιταλίδοσ πρωταγωνιστριάσ, εισεπράχθησαν 1272 και 27 λεπτά, ήτοι εκ πωλήσεωσ εισητηρίων δραχμαί 822 και 27 λεπτά εκ του δίσκου εις ον ερρίφθησαν:

49 Γαλλικά τάλληρα ίσον δρχ. 273,42

8 Ελληνικά τάλληρα ίσον δρχ. 40

6 Μεξικανικά τάλληρα ίσον δρχ. 36

1 Γερμανικόν τάλληρον ίσον δρχ. 5,78

1 Ρωσσικόν τάλληρον ίσον δρχ. 4,41

14 Αυστριακά τάλληρα ίσον δρχ. 182,84

1 Βενετικόν τάλληρον ίσον δρχ. 13,24

του Βασιλέως, όστις και αυτός σπανίως μετέβαινεν εις τας ελληνικάς παραστάσεις διά να κοιμηθή εις το βάθος του θεωρείου του, δεν κατεδέχοντο να τιμήσωσι διά της παρουσίας των το ελληνικόν θέατρον. Έντιμον εξαίρεσιν απετέλεσεν ο συνταγματάρχης Δημ. Καλλέργης, όστις τακτικώτατα εφοίτα εις τας ελληνικάς παραστάσεις πράγμα το οποίον «παρητηρήθη με άκραν χαράν και ευχαρίστησιν από του ενθουσιώντος κοινού».^[4] Κατ' αυτήν ακόμη την ιστορικήν νύκτα της δευτέρας προς την τρίτην Σεπτεμβρίου 1843, ο Καλλέργης αρχηγός ών της επανάστασεως, μετά προγενεστέραν συνεννόησιν αυτού προς τον Μακρυγιάννην και τον Σκαρβέλην μετέβη εις το θέατρον ιν' αποπλανήση την κατασκοπεύουσαν τα διαβήματα αυτού εξουσίαν^[5] και απαθώς παρηκολούθησε την παράστασιν μετά το πέρας της οποίας έδωσε το σύνθημα της επανάστασεως.

Πλην και η μεσαία και κατωτέρα τάξις παρά ταις οποίαις η ιδέα του θεάτρου, όπερ εθεωρείτο ακόμη τότε ως αντιθρησκευτικόν, δεν είχαν εισέτι ριζοβολήσει, έπαυσαν να συχνάζωσιν εις το θέατρον, αφ' ής κυρίως ανήλθον την σκηνήν και γυναίκες διότι, αν οι άνδρες ηθοποιοί ως συνεργοί του Σατανά, απεπέμποντο εις των οικιών, άς ενοικίαζον, αι δυστυχείς γυναίκες της σκηνης, καίτοι δεν έπαυσαν προστατευόμεναι υπό του νόμου όπως συνέβαινεν επί των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, εθεωρούντο ουχ' ήττον ως ανήθικα όντα, ως δε επί Χρυστοστόμου η μιμάς εσήμαινε την εταίραν, ούτω και εν Αθήναις μεσούντος του δεκάτου εννάτου αιώνος, η θ ε α τ ρ ί ν α, όπως ελέγετο τότε η ηθοποιός, εσήμαινε την ξ ε τ σ ί π ω τ η γ υ ν α ί κ α των τ ρ ι ό δ ω ν.

Η τοιαύτη περί της ηθικής των γυναικών του ελληνικού θεάτρου επικρατήσασα ιδέα προήρχετο αφ' ενός μεν εκ της επαισχύντου διαγωγής, ήν επέδειξαν αι ιταλίδες ηθοποιοί κατά τα πρώτα της ελευσεώς των εν Αθήναις έτη, αφ' ετέρου δε εκ της αντιζηλίας των δύο ελληνίδων πρωταγωνιστριών, αίτινες, χωρίς να είναι ανήθικοι, διά να επικρατήσουν η μεν της δε, εσχημάτισαν ολόκληρον επιτελείον περί

2 Ολλανδικά τάλληρα ίσον δρχ. 26

1 Εικοσάφραγκον ίσον δρχ. 22,33

3 Τουρκικά τάλληρα ίσον δρχ. 15,75

4 Πορτογαλλικά τάλληρα ίσον δρχ. 201

Λιανά δρχ. 1,50

Σύνολον: 822,27

4. *Πρωινός Κήρυξ* της 19 Οκτωβρίου 1843.

5. Επ. Κ. Κυριακίδου, *Ιστορία του σύγχρονου Ελληνισμού*, τομ. Ι, σελ. 377.

εαυτάς, όπερ εκάστοτε προέβαιεν εις θορυβώδεις εκδηλώσεις του θαυμασμού των προς την προστατευομένην του, αίτινες ενίοτε κατέληγον εις διαπληκτισμούς μεταξύ των δύο κομμάτων.

Άμα τη εμφανίσει μιας εξ αυτών επί σκηνής, αυτή επληρούτο αμέσως ανθέων και άλλων δώρων, μεταξύ των οποίων επεκράτουν τα ζαχαρωτά, ενώ από του υπερώου ερρίπτοντο επί της πλατείας και των θεωρείων διάφορα ποιήματα, κατά το πλείστον χλιαρά και ανούσια δι' ων εξυμνείτο παρ' αγνώστων και προχειρολόγων ποιητών το κάλλος και η τέχνη της προστατευομένης των. Ένα των ανουσιών αυτών ποιημάτων διεσώθη παρ' εμοί λιθογραφημένον, φέρον και την εικόνα της Αικατερίνας Παναγιώτου, ήτις είναι και η μόνη σωζόμενη τοιαύτη και ην δημοσιεύω ώδε μετά του περίφημου ποιήματος:

ΞΤΗΝ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Όλαυ ορεθώλη σήν σπηή ή τέχνη σου ευλίνη
 και άκουσδών ής γλώσσης σου μελοσγής οί τόνοι,
 ή μελοσμένη ήχρη, τό σπηήρον ής άρίνει,
 και σάυι όσ' ή ήχημα του. τό δόγμα του ε' ύψηόνι!

Φωτογραφία της λιθογραφίας της Αικατερίνας Παναγιώτου
 συνοδευόμενη ποιήμα

Το βέβαιον είναι ότι οι νέοι της εποχής εκείνης, οίτινες είχαν διαιρεθή εις δύο στρατόπεδα, οι μεν υπέρ της Αθηνάς Φιλιππάκη, οι δε υπέρ της Αικατερίνης Παναγιώτου, κακομαθημένοι από τας ευκόλους κατακτήσεις των ιταλίδων μι μι ά δ ω ν είχαν και κάποιαν οπισθοβουλίαν εκφράζοντες τον θαυμασμόν αυτών προς την τέχνην των δύο πρωταγωνιστριών, αίτινες κολακευόμεναι να πιστεύωσι ότι περί της τέχνης των και μόνον επρόκειτο, εδέχοντο ευχαρίστως και τον προς την τέχνην των λιβανωτόν των θαυμαστών των αλλά και τα δώρα αυ-

τών! Αλλ' η αντιζηλία των δύο γυναικών επί τοσούτον προέβη, ώστε ήρχισε και η διά λιβέλλων επίθεσις της μιας κατά της άλλης εν οίς απροκαλύπτως πλέον εξετίθετο και αυτή η υπόληψις των.

Ο αμέσως κατωτέρω δημοσιευόμενος λιβελλος κατά της Αικ. Παναγιώτου μας απαλλάσσει της περαιτέρω περιγραφής της πολεμικής των θαυμαστών των δύο πρωταγωνιστριών εξ ης και η ερήμωσις του θεάτρου.

«ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ ΠΑΡΑΛΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΝΑΣ
ΕΡΑΣΙΟΚΟΜΜΑΤΑΡΧΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΤΡΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ»

«Και άλλοτε, κύριοι, είπομεν διά την ευταξίαν και πρόοδον του ελληνικού θεάτρου, αλλά κατά δυστυχίαν τα αυτά καθώς και πρότερον συμβαίνουσιν. Είναι αδύνατον να παύσουν οι κομματάρχαι της διεφθαρμένης Αικατερίνης, όσον και αν την επικρίνωμεν, είναι αδύνατον, λέγομεν να παύση τας συναναστροφάς, τας σχέσεις, τας φιλίας και τα δώρα από τοιούτους χαμερπείς υπηρέτας, οι οποίοι προτιμούν να ψωφίσουν της πείνας, και όχι να αφήσουν την ποτέ παρθένον Αικατερίνην, την οποίαν και εκατήνησαν εις τον έσχατον βαθμόν, (το λέγομεν με μεγάλην της ψυχής μας λύπην), αλλοίμονον εις μίαν τοιαύτην νέαν να κατανήση έρμαιον των πτωχών υπηρετών! Ημείς αθλία Αικατερίνη σε συμβουλεύσαμεν πάντοτε, σε είπαμεν πολλάκις να μην δέχεσαι γλυκίσματα και δώρα, να μην λαμβάνης σχέσεις με τοιούτους ανθρώπους, να μην εμβάζης ανθρώπους του δρόμου εις τον οίκον σου, διότι σε φέρνουν κατασχύνην, να μην παίρνεις μαζί σου στρατιώτας, διότι σε φέρουν ανυποληψίαν, αλλ' εσύ τι μας έλεγες ότι δεν είναι στρατιώτης ο... αλλ' είναι υπάλληλος του... και αυτοί όπου έρχονται είναι φίλοι του, και ως προς τα γλυκίσματα, δώρα και άλλα δεν θέλω πλέον τα δεχθή, αλλ' εξ' εναντίας βλέπομεν ιδίοις όμμασιν ότι σε έφερον και καφενείον εμπρός εις τον οίκον σου και το οποίον ονόμασαν «κα φ ε ν ε ί ο ν τ η ς π α ρ θ έ ν ο υ».^[6] Είναι φρίκη, κύριοι, να παραστήσωμεν τα συμβάντα όσα συμβαίνουσιν εις την Νεάπολιν. Εκατήνησεν εις την εσχάτην παραλυσίαν, αι συμβουλαί μας εματαιώθησαν! Αι επικρίσεις μας εις μάτην! Ω την δυστυχισμένην! Ω την αθλίαν! Ω

6. Αφού οι κ.κ. ερασταί της ειρηνένης παραστάτριας βλέποντές την στεκομένην έξω την χαιρετούν, ομοίως και η κυρία Μαντάμα τους αντιχαιρετά και εμβαίνει μέσα, οι δε ερωτόληπτοι βλέποντες το συμβάν φωνάζουν, άλλοι φόρα, άλλοι μπις, εξέρχεται πάλιν και πηγαίνει εις το καφενείον και διασκεδάζει τον μπιλιάρδον με τους φίλους της υπέρ τας τρεις ώρας της νυκτός.

την φθονωραιοτάτην βλαχοαικατερίνην! Ενόμιζες, δυστυχισμένη, ότι σε κολακεύομεν, ημείς σε συμβουλεύσαμεν, ως λυπούμενοι βλέποντες την χαμερπή κατάστασιν, εις την οποίαν ευρίσκεσαι, παρομοίως και την μητέρα σου· αλλά τώρα τι το όφελος; Και λοιπόν τι πταίομεν ημείς; Αυτοί ας όψονται! Αι! ποτέ παρθένα! Βλέπεις τώρα τας μεγάλας υποσχέσεις των υπηρετοεραστών φίλων σου, οι οποίοι σε υπέσχοντο ότι θα πασχίσωσι με κάθε τρόπον να αποβάλουν την Αθηνάν και εσύ μόνη θα είσαι εις το θέατρον, ως να σε... εκτός του ότι επήραν την νέαν εις τον... αλλά προσπαθούν οι κόλακες να καταστρέψουν το Εθνικόν μας θέατρον, και να αποβάλουν κατ' αίτησιν της αγαπητής των Αικατερίνης τους αρίστους υποκριτάς του και ιδού με ποιόν τρόπον».

«Μυστικοσυμβούλια έκαμαν τρεις κατά σειράν ημέρας εις τον οίκον της φθονωραιοτάτης Αικατερίνης και απεφάσισαν να τυπώσουν έναν λίβελλον ο οποίος ν' αφορά όλους τους υποκριτάς και να προσβάλη δήθεν την στηριξασαν και στηρίζουσαν το ελληνικόν θέατρον κ. Αθηνά Φιλιππάκη, αφού τέλος εσύνησαν τον λίβελλον και επερίφερον όλα τα τυπογραφεία να τον τυπώσουν, αλλ' εστάθη αδύνατον να τον δεχθούν οι Τυπογράφοι, τι έκαμαν διά να εκπληρώσουν την υπόσχεσιν της φθονεράς Αικατερινουλυξένης; Εσύστησαν τον... τυπογράφον εις αυτήν και η οποία τον εδέχθη ως φίλτατον... φθάνει μόνον να της τυπώση τον λίβελλον και ας της πάρη την ψυχήν και την κατά την επιθυμίαν της την έρριψαν οι υπηρετοκαροτζερασταί εις την... Αλλ' ω κόλακες μάθετε ότι «καθαρός ουρανός αστραπάς δεν φοβάται εις μάτην κοπιάζετε».

«Επί τέλους οι υπηρετοκαροτζερασταί της διεφθαρμένης και φθονεράς αλλ' ανοήτου Αικατερίνης αναμασώντες τας φλυαρίας των εις τους δρόμους της Νεουπόλεως κατηγορούν τον φιλήσυχον δεύτερον αρρεβωνιαστικόν της Κύριον... και τον φοβερίζουν διότι την απάτησε. Βλέπεις ωραιοτέρα της Αφρικής Αικατερίνη εις ποιόν βαθμόν σ' έφερον τα δώρα των εραστών σου! Βλέπεις την μεγάλην σου ζηλοφθονίαν προς την συνάδελφόν σου! Όταν σε έστελλον τα γλυκίσματα εις την σκηνήν ενόμιζες ότι είσαι η ωραιοτέρα της Αφρικής και όχι της Ελλάδος. Βλέπεις τι έκαμον τα δώρα τα οποία σ' έρριπτον εις την σκηνήν και συ εγελούσες με αυτούς! (και μάρτυρες όλοι το φιλόμουσον κοινόν). Βλέπεις τώρα τι υπόληψιν χαίρεις! Βλέπεις ότι συ η ίδια έγγεινες πρόξενος της δυστυχίας σου! Δεν πταίεις εσύ δυστυχισμένη! Πταίουν οι κόλακες που σε απάτησαν, εσύ ήσο αθώα, ήσο βλάχα, και δεν ήξευρες ούτε τα γλυκίσματα, ούτε τας φιλάς, ούτε τας συναναστροφάς, αλλ' ούτε η χονδροκεφάλα σου, έμβαζε συμβουλήν; Να

υπόληψιν! Να επιρροήν! Να Αφροδίτην! Να Πολυξένην! Να Τζόγια να μάλαμμα η Αικατερίνη!»

«Ἦρχισαν οἱ νεήλιδες τὴν παραστάτριάν μας,
 Διά να αθώσωσι ἀπὸ τὰς σάτυράς μας,
 τὴν εφθαρμένην, φθονεράν, αἰσχροάν Αἰκατερίνην
 Που ἐξ' αὐτῆς τὸ θέατρον ἔλαβε καταισχύνην
 τὸ ὁποῖον μας υπέσχετο εὐδαιμονίαν νέαν
 εἰς τὸν ἐλληνικὸν Λαόν και εἰς τὴν Νεολαίαν.
 Και ρίψαντες τὴν σάτυραν, νομίζετε καυμένοι
 Πως βλάψατε τὴν Αθηνάν; Εἰν' ἀποδεδειγμένη,
 ὡς ἐλληνίδα ευγενῆς εἰς τὴν σκηνήν εν γένει
 Και τὸ ακροατήριον χαράν πολλήν λαβαίνει,
 Ἡ λαμπρά υποκρισία της, τὰ ἔμμορφά της κάλλη
 κ' ἡ γλώσσα της ἡ φλογερή ὡσάν τ' ἀηδόνι ψάλλει,
 τὸ δε ακροατήριον χαιρόμενον να βλέπη
 Μίαν ἐλληνίδα ευγενή τὴν κεφαλὴν της στέφει
 Με νάρκησσους και με λαμπρά ρόδα του Κηφισοῦ μας,
 και μ' ἀνθη εὐωδέστατα του Γέρου Ὑμηττοῦ μας,
 και με χειροκροτήματα και με ἐπαίνους τόσους
 ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν σκηνήν, μόνον λυπεῖ τοὺς ὄσους
 Νεήλιδας της φθονεράς αἰσχροαικατερίνης
 ἣτις κ' ἔλαβε βαθμὸν ἐσχάτης καταισχύνης.
 Παύσετε πλέον φθονεροί! Αφήτε τὴν ωραίαν
 Αἰκατερίνην τὴν λαμπράν τὴν Τζόγια μας τὴν νέαν
 Αφήστε τὴν πλέον εσεῖς, μη γίνεσθε... διόλου
 τοῦ ξοδεμοῦ της συμφοραὶ θα πάη κατὰ διαόλου
 Πλήν βλέπω ἔχετε σκοπὸν κι' εἰσθ' ὠρκισμένοι ὅλοι
 Τὴν πάλαι παραστάτριαν να παίζετε... Διαβόλοι;
 Αἰκατερίνη δύστυχες! Λέγεις ἐμέ εχθρόν σου;
 Εγὼ στας δυστυχίας σου θα γίνω σύμβουλός σου,
 Πρόσεχε μην ἀπατηθῆς, γνώρισε τοὺς εχθροὺς σου
 σου καίουνε ἀρώματα εἰς τοὺς ἐραστικούς βωμούς σου,
 Αὐτοί, σε λακταρίζουν, σε θέλουν, σε λατρεύουν
 Και δια κρυπτόμενον σκοπὸν ὡς φίλοι σε φιλεύουν,
 Με τούρτες και με παγωτά, με κρέμμες και σωμαδες
 Με παντεσπάνια ἀμπολλα και μ' ἀπειρες γιαιτσάδες!
 Αποφυγε πρώτον αὐτόν που τὸ φτιασίδι φέρει
 Οπού κουνά τὴν λόγχην του, κι οπού κουνά τὸ χέρι,
 Που ἔρχεται και κάθεται στο μέγα καφενεῖον
 Στου καπετάν Τζωάννου μας τὸ ζαχαροπλαστεῖον!»

Αι ερωτικάι αυταί διαμάχαι των λεοντιδέων των Αθηνών, αίτινες πρόφασιν μόνον είχαν τον προς την τέχνην των δύο πρωταγωνιστριών θαυμασμόν αυτών, επόμενον ήτο να προκαλέσουν την αποχήν των οικογενειών εκ του θεάτρου, όπερ εθεώρουν πλέον ως ενδιαίτημα πάσης κακοηθείας και την εκ τούτου μη ευδοκίμησιν των κατά τον χειμώνα του 1843-4 δοθεισών ελληνικών παραστάσεων, αίτινες και διεκόπησαν οριστικώς πλέον τον Φεβρουάριον του 1844.

Κατά την τελευταίαν ταύτην περίοδον εκτός των αναφερθέντων ήδη έργων, επανελήφθησαν ο *Τιμολέων* του Ζαμπελίου, ο *Εξηνταβελώνης* του Μολιέρου,^[7] *Ο γάμος των τρελλών*, κωμωδία μονόπρακτος, μεταφρασθείσα εκ του ιταλικού υπό του ηθοποιού Λ. Καπέλλα, λαβόντος, κατά τινα υπάρχουσιν σημείωσιν, δραχμάς επτά διά την μετάφρασίν του, ο *Ακούσιος ιατρός* του Μολιέρου, μεταφρασθείς υπό του Θ. Ορφανίδου και η *Φροσύνη* του Αλ. Ραγκαβή.

Έκτοτε μέχρι του 1856, ότε το πρώτον ελήφθη σοβαρωτέρα φροντίς περί του ελληνικού θεάτρου, η ελληνική σκηνή έζησεν ως επί το πλείστον βίον οικτρών, δύναται τις ειπείν. Ο θίασος, περί ου ανωτέρω εγένετο λόγος, διελύθη, εκ δε των μελών αυτού ο μεν Ορφανίδης απεστάλη εις Παρισίους δια να σπουδάση την ηθοποιάν,^[8] ο Μπίλλερ

7. Κατά τις παραστάσεις του *Εξηνταβελώνου*, μη επαρκουσών των κυριών του θιάσου προς συμπλήρωσιν των γυναικείων ρόλων της κωμωδίας, το πρόσωπον της προξενήτρας Σοφουλώς υπεδέτο ο συνήθως ως υποβολεύς χρησιμοποιούμενος Ιωάννης Κακούρης, όστις ολίγους μήνας προ του θανάτου του (1895), μεταξύ άλλων μου διηγήθη και το εξής σχετικόν με την παράστασιν του *Εξηνταβελώνου*: Ο Σ. Κουρτέσης, μη ειξεύρων το μέρος του και περιμένων τα πάντα από τον υποβολέα, όστις δεν ηννόει προς τιμωρίαν του να τον βοηθήση, εξεδικήθη αυτόν διά του εξής τρόπου: Οσάκις διήρχετο προ του υποβολείου, άφινε τα αντεριά του να σύρωνται κατά γης εις τρόπον όστε ο εγειρόμενος κονιορτός να εισέρχεται εις το στόμα και τους ρώθωνας του υποβολέως, όστις και καταληφθείς εκ τούτου υπό σφοδρότατου βηχός ηναγκάσθη να διακόψη την εργασίαν του και ν' αποσυρθή του υποβολείου. Αντιληφθείσα του πράγματος η επιτροπή του θεάτρου, ετιμώρησε τον Κουρτέσην διά προστίμου.

8. Ο Ορφανίδης μεταβάς εις Παρισίους, έκρινε φρονιμώτερον αντί της ηθοποιίας να σπουδάση την βοτανικήν εις ην και κατόπιν διέπρεψε. «Το αξιοπαρατήρητον είναι, ότι ο Ορφανίδης είχαν διατρίψει μόνον περί την δημοσιογραφίαν, την ποίησιν και την φιλολογίαν, ότε απελθών εις Παρισίους μετά πενιχράς χορηγήσεως της Κυβερνήσεως, ίνα αναπτύξη τας φιλολογικάς αυτού γνώσεις, ηγάπησεν αίφνης εν ηλικία τριάκοντα ήδη ετών την βοτανικήν και απεφάσισε να σπουδάση αυτήν, παρακινηθείς εις τούτο εκ τυχαίας ακροάσεως δημοσίου βοτανικού μαθήματος. Το 1848 ο Ορφανίδης επανέκαμψεν εις Αθήνας διορισθείς το

εκλείσθη εις τας φυλακάς Πατρών δια τα κατά της κυβερνήσεως άρθρα του,^[9] και η Αικατερίνη Παναγιώτου, απογοητευθείσα τελείως, υπανδρεύθη και απεσύρθη οριστικώς της σκηνης, ενώ δια παντός εχάθησαν τα ίχνη της τε Μαριγώς Δομεστίνη και Δευτερίδη.

[N. I. Λάσκαρης, «Αικατερίνα Παναγιώτου», *Το Ελληνικόν Θεάτρον*, έτος Α', αρ. 12, 16 Ιανουαρίου 1926, σ. 2· αρ. 13, 1 Φεβρουαρίου 1926, σ. 1-2· αρ. 14, 16 Φεβρουαρίου 1926, σ. 1· αρ. 15, 1 Μαρτίου 1926, σ. 1· αρ. 16, 16 Μαρτίου 1926, σ. 1· αρ. 17, 1 Απριλίου 1926, σ. 1]

επόμενον έτος καθηγητής του Πανεπιστημίου. (Ο Θ. Γ. Ορφανίδης ως βοτανικός, σκιαγραφία υπό Θ. Δε-Χελδράϊχ, εν τη *Ελληνική Γεωργία*, έτος Γ' τεύχος Β' και Γ', 1887).

9. Μετά την διάλυσιν του Θεάτρου κατά το 1844, ο Μπίλλερ επεδόθη εις την δημοσιογραφίαν, διά της οποίας κατώρθωσεν, αντί να εισέλθη εις την αθανασίαν, πλέον ή άπαξ εις τας φυλακάς διά τα κατά της Κυβερνήσεως άρθρα του. Απαλλαγείς της τελευταίας φυλακίσεώς του διά χάριτος τω 1848, ήρχισε να εκδίδη εν Αθήναις ιδίαν σατυρικήν εφημερίδα, την «Τρακατρούκαν», χωρίς εν τούτοις να λησμονήση και τας σανίδας της σκηνης εφ' ων τακτικώς ανήρχετο οσάκις εν τω μεταξύ εδίδοντο θεατρικάί παραστάσεις.

Ευάγγελος Παντόπουλος

Ευάγγελος Παντόπουλος

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Τους αυστηρούς των θεατρικών μας εκτιμητάς, όσους τα ημέτερα πρώτα και ατελή με το μέτρον των ξένων τελείων αρέσκονται πάντοτε να κρίνουν, παρακαλώ πολύ να μη μορφάσουν αν δια των γραμμών τούτων θα εκδηλώσω θαυμασμόν ανεπιφύλακτον και απροκάλυπτον προς ένα σκηνικόν καλλιτέχνην γνήσιον, δια μόνης της ακαλλιέργητου ιδιοφυίας του κατορθώσαντα να καταλάβη μεταξύ των συναδέλφων του θέσιν όχι μόνον διακεκριμένην αλλά και μοναδικήν.

Του Ευαγγέλου Παντοπούλου πρώτος εγώ αναγνωρίζω τας ελλείψεις. Αλλά και πρώτος πάλιν τας δικαιολογώ, συλλογιζόμενος ότι εις την εποχήν που εγεννήθη, με το θέατρον που εύρε, με τας παραδόσεις που ηκολούθησε και με τα μέσα που διέθεσεν, αδύνατον ήτο να γίνη ο κωμικός τελειότερος. Περί της αληθείας του συλλογισμού πείθουν τουλάχιστον τα γεγονότα. Είνε βέβαιον ότι ουδείς των συγχρόνων ομοτεχνών κατόρθωσε περισσότερα του Παντοπούλου, και ως προς των πολλών την εκτίμησιν και ως προς των ολίγων την αγάπην, ουδ' υπάρχει τις σήμερον προβάλλων, τουλάχιστον δημοσία και δια των οργάνων του ή των θαυμαστών του, αξιώσεις υπεροχής, αμφισβητών προς τον Παντόπουλον τα σκήπτρα του γέλωτος. Εκ των παλαιότερων ηθοποιών, μόνον ο Παντελής Σούτσας, το όνομα του οποίου συγγραφείς και ηθοποιοί –μηδέ του Παντοπούλου εξαιρουμένου– προφέρουν μετ' ανυποκρίτου σεβασμού, προβάλλεται συνήθως ως κωμικός ανώτερος του διαδόχου του. Δεν ητυύχησα να ιδώ τον σκηνικόν τούτον αστέρα, δύσαντα πρίν εγώ αξιωθώ νατενίζω της Τέχνης

τον ουρανό. Αλλ' αν κρίνω μόνον εκ των περί αυτού λεγομένων, εκ του παραδείγματος, το οποίον έδωκεν εις τους μαθητάς του, εκ της υπ' αυτού γενομένης διασκευής δραματικών τινων έργων, εξ ων είνε δυνατόν να φανεί πως ενόει την τέχνην, και αν λάβω ακόμη υπ' όψει τον προς τα παλαιά παντοτεινόν θαυμασμόν των παλαιών, μη στεργόντων μετά πολλής ευκολίας τα νέα, πολύ φοβούμαι μήπως έλθω εις το συμπέρασμα ότι αι περί του Σούτσα υπερβολικαί φήμαι και οι περί της απαραμίλλου αξίας του απόλογοι, οφείλονται κατά μέγα μέρος εις πρόληψιν, – πρόληψιν άλλως τε δικαιολογημένην, προκειμένου περί ενός των αξιωτέρων πρωτεργατών της Ελληνικής Σκηνης.

Ο Ευάγγελος Παντόπουλος είνε πρωτότυπος. Τον μεν Σούτσαν ουδέποτε είδε παριστάνοντα· είνε δε φανερόν ότι ουδένα των άλλων, τους οποίους μόλις αναβάς την σκηνήν υπερηκόντισε και ημαύρωσε δια της νέας του λάμπσεως, έχει ως πρότυπον και ιδανικόν. Ο Παντόπουλος ακολουθεί ιδίαν οδόν, ιδίαν έμπνευσιν. Έχει έμφυτον το καλλιτεχνικόν αίσθημα, έχει την παρατηρητικότητα και την δύναμιν της εξεικονίσεως εκτάκτως ανεπτυγμένην, μελετά ακάματος και όσον ολίγοι εκ του φυσικού. Ιδού εν ολίγοις τα στοιχεία της μοναδικής επιτυχίας του. Θα ηδύνατο τις να εκταθή επί πολύ αναπτύσσωσιν αυτά και αποδεικνύων. Αλλά μια απλή σκιαγραφία καλλιτέχνου συνίσταται από τα συμπεράσματα ιδιαιτέρας μελέτης, της οποίας δεν είνε δυνατόν να συμπτυχθώσιν εις ολίγας γραμμαίς όλαι αι πηγαί και όλαι αι αρχαί. Αρκούμαι λοιπόν, αντί άλλης αισθητικής θεωρίας, προβάλλων υπέρ του ισχυρισμού μου και επιμαρτυρόμενος πρώτον την εντύπωσιν την οποίαν προξενεί παρά τω κοινώ και τω μάλλον ανεπτυγμένω, η επί σκηνης εμφάνισις του Παντοπούλου.

Ίδετε πώς ο κόσμος τον διψά, πως ευθυμεί, πώς γελά, πώς τον χειροκροτεί, πώς τον αγαπά. Αν ψυχολογήσετε επί των αισθημάτων τούτων, θα κρίνετε ότι και η δίψα και η ευθυμία και ο γέλωσ και της αγάπης και της εκτιμήσεως η εκδήλωσις, διαφέρουν ουσιωδώς των συνήθων προς άλλους. Το κοινόν και μάλιστα το αθηναϊκόν, – εις κωμικός καλλιτέχνης είνε ίσως ο μόνος δεκτός εν τη ιδία του πατρίδι προφήτης, – αισθάνεται τι ιδιαίτερον όλως προς τον Παντόπουλόν του. Προπάντων κατά τα τελευταία έτη, αφότου ήρχισεν η βασιλεία των κωμειδυλλίων και επαρουσίασε νέους τινάς τύπους ο Παντόπουλος, εγένετο τόσω παρ' ημίν δημοφιλής και περιζήτητος, ώστε εις τούτο νομίζω ότι, εκτός του Σουρή, δεν έχει άλλον καλλιτέχνην ενάμιλλον.

Αλλ' εκτός της κοινής εκτιμήσεως, εκ των κατωτάτων στρωμάτων εις τανώτατα εκτεινομένης και πάλιν διατηρούσης την δύναμίν της,

έχω ακόμη και το δικόν μου αίσθημα και την ιδική μου εκτίμησιν-πράγματα προς τα οποία, το ομολογώ μετά συντριβής, τρέφω απεριόριστον υπόληψιν. Προ πάσης εφαρμογής κανόνος αισθητικού ή εκτιμήσεως γνώμης άλλου, ο κριτικός πρέπει να εξετάζη πώς διατίθεται αυτός ο ίδιος προ του καλλιτέχνου ή του καλλιτεχνήματος. Ο Παντόπουλος αποτελεί μίαν των ιδιαιτέρων μου συμπαθειών. Από της πρώτης φοράς καθ' ην τον είδα από σκηνης – έπαιζε το περίφημον εκείνο *Βέβαια, βέβαια!* – εισήλθε βαθέως βαθύτατα εις την εκτίμησίν μου και ήσκησεν επίδρασιν επί των νεύρων μου και εγένετο κύριος, ο μόνος εκ των ομοτέχνων κύριος του γέλωτός μου. Ευθύς εξαρχής κατενόησα ότι είχα να κάμω με ηθοποιόν αληθή. Είδα πως ήτο κύριος της σκηνης –και τότε ακόμη, σημειώσατε, δεν ήτο ούτε θιασάρχης ούτε καν εκ των κυριωτέρων μελών του θιάσου, – πώς ήξευρε να σταθή, να ομιλήση, να χειρονομήση, ζηροτάτην αποτελών αντίθεσιν προς τα ξόανα, τα παλαιά ή νέα, τα ένδοξα ή άδοξα, τα οποία τον περιστοιχίζον. Διάπλασις χαρακτήρος αμίμητος, κωμικός χρωματισμός ανυπέμβλητος, ενότης υποκρίσεως, στιγμαί δράσεως ωραία, αναπαράστασις του φυσικού εντελής. Εκτός τούτων, μου έκαμεν εντύπωσιν πολλήν ο μεταμφιεσμός του. Εις το *Βέβαια, βέβαια!* θα ωρκιζόμην ότι ήτο νεανίσκος δεκαοκταετής. Όσοι εκ των αναγνωστών της *Εστίας* δεν ητυχήσαν να ιδούν τον Παντόπουλον από σκηνης, περί της αρετής του ταύτης δύνανται κάλλιστα να κρίνουν εκ των παρατιθεμένων εικόνων. Θα ήτο αδύνατον να μαντεύσουν αν δεν εμάνθανον ότι είνε έν και το αυτό πρόσωπον, – η αυτή εκείνη σοβαρά ρωμαϊκή κεφαλή του κωμικού καλλιτέχνου – και ο ανδρειώτης χωρικός, με την πανούργον και απλοϊκήν συγχρόνως φυσιογνωμίαν (*Τύχη της Μαρούλας*) και ο βλοσυρός κύριος του *Αριθμού 13* και ο εις μαύρον ματημφιεσμένος υπηρέτης Χαρούπης (*Ο Φυσέκης*) και ο μικρός ψαλμωδός του *Βέβαια, βέβαια!* επί της μορφής του οποίου είνε τόσω ζηρώως αποτυπωμένη η χαϊδευμένη ηλιθιότης. Αλλάζει το πρόσωπον, αλλάζει το σώμα, αλλάζει τας κινήσεις και το ήθος μεθ' εκάστης περιβολής. Μόνον την φωνήν του δεν εμπορεί πάντοτε ναλλάζη, την ελαφρώς υπέρρινον και στερεοτύπως συρμένην. Αλλα πόσας κυμάνσεις, πόσους χρωματισμούς δεν κατώρθωσε να δώση δια της επιμονής και εις την δύσχηστον αυτήν φωνήν, όπως και κάμψεις και στροφάς εις το σώμα του, επίσης βαρύ και δυσκίνητον! Εις την γνωστήν κωμωδίαν του κ. Αννίνου *Οικογένεια Παραδαρμένου* ο ήρως Ζαχαρίας Παραδαρμένος απευθύνει προς ένα του γείτονα το εξής φιλοφρόνημα: «Ευχαριστώ, ευχαριστώ, παιδί μου. Βλέπεις και οι γείτονες, είνε ένα είδος... συγγε-

νείς εξ αγχιστείας να πούμε. Και είσθε φοιτητής;» Γελάτε; Πιθανόν· αλλά πρέπει νακούσετε τον Παντόπουλον πώς το προφέρει, πώς το τονίζει, πώς το χρωματίζει και αν ημπορέσετε μη γελάσετε, μη ξεκαρδισθήτε. Και τοιαύται στιγμαί άπειροι εις εκάστην παράστασιν, εκτός του κανονικού και συμμετρου συνόλου. Διότι ο Παντόπουλος χάριν ολίγων εξόχων στιγμών δεν θυσιάζει το όλον, όπως άλλοι καλλιτέχναι, ανακηρυσσόμενοι ως μεγαλοφυΐαι υπό των εφημερίδων, των οποίων όμως διαρκής σπαραγμός και λύπη είνε η επί της σκηνης διαμονή, ως εκ της περιφρονησεως την οποίαν φυσικά τρέφει η παράφορος μεγαλοφυΐα προς πάντα κανόνα λογικόν απαγγελίας, προφοράς, στίξεως. Αλλ' ευτυχώς ο Παντόπουλος δεν είνε μεγαλοφυΐα, τουλάχιστον δεν εχρίσθη τοιούτος υπό των κριτικών του τύπου. Δια τούτο εσυνείθισε να σέβεται πάντοτε το κοινόν του και απ' αρχής μέχρι τέλους, εις ό,τι παίζη, υποκρίνεται φυσικά και απαγγέλλει ανθρωπινά, εκ των δοκίμων ηθοποιών μας μη έχων άλλον ως προς τούτο ενάμιλλον, εκτός ίσως του Σπύρου Ταβουλάρη.

«Τύχη της Μορούζας»

«Φυσικός»

«Ο άρμυρός 13»

«Βέβαια, βέβαια!»

Τον Ζαχαριαν Παραδαρμένον, περί του οποίου έλεγα ανωτέρως, ο Παντόπουλος υπεδύθη μετ' αγάπης εξαιρετικής. Ο τύπος του κ. Αννίνου είνε βεβαίως μια των ωραιότερων δημιουργιών του καλλιτέχνου. Έτυχε μίαν ημέραν να μοι είπη ο συγγραφεύς ότι ουδέποτε εφαντάσθη τόσον τελείως διαπλασμένον τον ήρώά του, όσον εφάνη από σκηνης. Και αυτοί οι αυστηρότατα τότε κατακρίναντες το κωμειδύλλιον, ωμολόγησαν ότι η κατόπιν επιτυχία του ωφείλετο εις την έξοχον υποκριτικήν δύναμιν του Παντοπούλου. Αλλ' εκεί όπου ο καλλιτέχνης αίρει θρίαμβον αληθή και ωμολογημένον, είνε εις την *Τύχην της Μαρούλας* του κ. Κορομηλά ως Μπάρμπα Λινάρδος. Το πρώτον δοθέν ελληνικόν κωμειδύλλιον ήτο τω όντι μια ευτυχής στιγμή εμπνεύσεως, *τύχη* αληθής και δια τον συγγραφέα, του οποίου άλλο έργον δεν επέτυχεν από σκηνης τόσον, και δια τον ηθοποιόν, εμφανισθέντα όπως ποτέ δεν τον ωνειρεύετο το κοινόν και από της εσπέρας εκείνης πολλάς βαθμίδας ανελθόντα εις την συνείδησιν των θαυμαστών του. Αλλά δεν έχομεν άλλους ρόλους εδώ να σημειώσωμεν. Το *Βέβαια βέβαια* αποκλειστικήν δημιουργίαν του ηθοποιού άνευ της βοήθειας του συγγραφέως – η μετριωτάτη φάρσα είνε μετάφρασις– το *Ζητείται υπηρετής*, δύο επιτυχή κάπως κωμειδύλλια του Κόκκου και... τίποτε άλλο. Τόσω πτωχόν είνε το δραματολόγιον του Παντοπούλου! Όσα παίζει εκτός αυτών είνε σχεδόν όλα παρά την κλίσιν του, παρά την ιδιοφυίαν του. Αλλά και με αυτά που παίζει, νομίζετε ακόμη ότι παρέχει τίποτε τέλειον και εντελώς ικανοποιητικόν; Εγώ τουλάχιστον νομίζω ότι παριστάνων τους συνήθεις του τύπους ο Παντόπουλος, μόνον τι είνε ικανός να πράξη καταδεικνύει. Δεν εγράφησαν, δεν διεσκευάσθησαν ακόμη έργα ανάλογα της τέχνης του. Αυτό θα πη να μην έχωμεν θέατρον, να μην έχωμεν παραγωγήν και να είνε ηναγκασμένος σκηνικός με αξίαν να *διδάσκη* του πρώτου τυχόντος παιδαρίου τα πρωτότυπα ή ελεεινώς μεταφρασμένα μωρολογήματα.

Ο βίος του Ευαγγέλου Παντοπούλου, βίος έλληνος ηθοποιού πτωχού και μόνον εφόδιον έχοντος την ιδιοφυίαν του, είνε περιπετειώδης και πολυδιήγητος. Εγεννήθη εν Αθήναις την 25 Μαρτίου 1860. Ο πατήρ του Πάνος Παντόπουλος αξιωματικός του πεζικού πολεμήσας γενναίως, ήτο Σπαρτιάτης· η μήτηρ του Κωνσταντίνα Μπέη κατήγετο εξ Άργους. Μαθητής ακόμη του Γυμνασίου ο Ευάγγελος, εφοίτα συγχρόνως εις το Πολυτεχνείον κι εις το Ωδείον, εκεί μεν διδασκόμενος ζωγραφικήν και πλαστικήν, εδώ δε φωνητικήν μουσικήν και δραμα-

τικήν. Εξ αρχής ο έρωσ του εξεδηλώθη ζηηρός προς τας καλὰς τέχνας και ιδία προς το θέατρον. Μετά των συμμαθητών του συνεκρότει αυτοσχεδιους θιάσους και έδιδε παραστάσεις εις φιλικὰς οικογενείας τας Απόκρεως. Αυτή ήτο η πρώτη αρχή του σταδίου, εις το οποίον από της ηλικίας εκείνης εφάινετο ότι θα διαπρέψη. Δεν ήτο ακόμη δεκαπενταετής όταν οικογενειακαί περιπέτειαι, αι μοιραίως καταδιώκουσαι την νεότητα των καλλιτεχνών, οι οποίοι αυτὰς νομίζεις περιμένουν δια να ναυαδειχθούν, – τον ηνάγκασαν να διακόψη τας σπουδάς του. Κατά την εποχήν ταύτην ηθοποιοί τινες, ο Κοτοπούλης, ο Βασιλειάδης, ο Χαλικιόπουλος και άλλοι συνεκρότησαν δραματικόν θίασον και ητοιμάζοντο ναπέλθουν δια να δώσουν σειράν παραστάσεων εις Αίγιον. Είχον ανάγκην ενός νέου γνωρίζοντος σκηνογραφίαν και δυναμένου εν ανάγκη να παίξη και κανέν δευτερεύον πρόσωπον εις το θέατρον. Ο Παντόπουλος επαρουσιάσθη τότε και ως συνδυάζων ό,τι εζήτουν οι θιασάρχαι, εγένετο δεκτός μετά χαράς. Θα μετέβαινε λοιπόν εις Αίγιον, θαπεχωρίζετο πρώτην φοράν της οικογενείας του, θα ερρίπτετο εις τας σκληρότητας της πραγματικής ζωής, νέος ακόμη και άπειρος, εγκολλούμενος στάδιον αβέβαιον και αχάριστον ... Εν επιστολή τινι εν η ο καλλιτέχνης μοι διηγείται τας περιπετείας ταύτας, επιλέγει: «Η μήτηρ μου έκλαιεν, ο πατήρ μου ηπειλεί, αλλ' εγώ άκαμπος έτρεξα όπου με ώθει η φύσις, όπου με ώθει το πεπρωμένον».

Το πρώτον μέρος το οποίον ανεδέχθη να παίξη τότε – είναι αξιοσημείωτον, – ήτο το του Ιακώβου εις το γνωστόν δράμα του Γιακομέττη *Σάρα και Κάρολος*. Η πρώτη του επιτυχία. Εις τον νεήλυδα οι συνάδελφοί του ανεγνώρισαν προσόντα πολλά, – δεν είχαν ακόμη τον φόβον ότι θα τους υπερέβαινε και δεν είχαν αναπτυχθή ουδεις φθόνος, –έκτοτε δε δεν εδίσταζαν να τω αναθέτουν και δυσκολώτερα μέρη, προπάντων εις Κωμωδίας, όπου ενόμιζαν, και βεβαίως δεν ηπατώντο, ότι επετύγχανε περισσότερον. Η εκτίμησις των συναδέλφων και του κοινού τα αφειδή χειροκροτήματα ενεθάρρυναν τον καλλιτέχνην και τον εστήριζαν εις την απόφασίν του να μείνη και ναφοσιωθή ψυχή τε και σώματι εις το θέατρον. Μετά εν έτος τον ευρίσκομεν εν Ζακύνθω μετ' άλλου θιάσου και ειτα εν Πύργω υποδουόμενον θριαμβευτικώς Αρχοντοχωριάτην, Ταρτούφον, Εξηνταβελόνην, Αγαθόπουλον, Μπάρμπα Γεώργην και καθεξής. Αλλ' η αντιζηλία των συναδέλφων, η οποία είνε ο κλήρος της αληθούς αξίας, δεν εβράδυνε να εκραγή. Μετά μίαν θερινήν περίοδον, καθ' ην έδρεψε δάφνας εν Πάτραις, ο Παντόπουλος εγκατελείφθη σκληρώς εκεί και ηναγκάσθη να γίνη κοσμηματογράφος υπό τινα ιταλόν σκηνογράφον. Τις είδε δ' έως πότε

θα έμενε χρησιμοποιών χάριν ψωμισμού τα εν τω Πολυτεχνείω παλαιά μαθήματα, εάν τον χειμώνα εκείνον δεν μετέβαιναν εις Πάτρας ο καλός θίασος των αδελφών Ταβουλάρη, οίτινες, τη επιμόνω προτροπή του τότε δημάρχου Πατρών, εκτιμήσαντος πολύ το τάλαντον του Παντοπούλου εκ των θερινών παραστάσεων, προσέλαβον και αυτόν ως δεύτερον κωμικόν. Τω 1880, πρώτην φοράν μετά την τριετή του ανά τας επαρχίας περιπλάνησιν, ο Παντόπουλος επέστρεψεν εις Αθήνας, προσληφθείς εις τον θίασον του κ. Αλεξιάδου, βασιλεύοντος τότε εις τον Απόλλωνα. Ηκολούθησαν δύο έτη απογοητεύσεως και ζωγραφικής, μεθ' ο πάλιν θέατρον και περιπλάνησις από θιάσου εις θίασον και από πόλεως εις πόλιν. Ούτως ήλθεν η μακαρία εποχή του *Χρόνου των Αθηνών* και της ενθουσιώδους εκείνης επιστρατείας. Ο Παντόπουλος ήτο ήδη νυμφευμένος και είχε και τέκνα. Τούτο όμως δεν τον ημπόδισε ναποχαιρέτιση και οίκον και καλλιτεχνίαν και να προσέλθη εις τον στρατόν ως εθελοντής. Ολίγον έλειψε τότε, κατά την ιδίαν του έκφρασιν, ναφήση (sic) τα κώλα εν συνόροις, όπου επί δεκαεννέα μήνας εταλαιπωρήθη. Αλλ' επέζησε και επανήλθεν εις τους κόλπους της οικογενείας και της τέχνης, πάλιν εις το θέατρον αφοσιωθείς, χωρίς φόβον να το εγκαταλείψη πλέον, στερεώσας την φήμην του, δημιουργήσας τόνομά του και βέβαιος ότι εφ' όσον πατή την σκηνήν θα έχη προ αυτού πολυπληθές και ενθουσιώδες ακροατήριον, λατρεύον την τέχνην του ηθοποιού, όσον ουδενός άλλου. Και σήμεραν – αν και αυτό δεν είναι το σημαντικώτερον, είναι θιασάρχης!

Τοιούτος εν μεγάλαις γραμμαίς ο βίος του Παντοπούλου, διαρκής αφοσίωσις και αγών στρεφόμενος επί τέλους δι' επιτυχίας. Επεισοδίων πλήθος, θλίψεις, στερήσεις, βάσανα, εξευτελισμοί, απογοητεύσεις. Αλλά χάριν του τελικού θριάμβου, δια τον οποίον τόσον ήτο βέβαιος, τα πάντα υπέμεινε, τα πάντα ελησμόνησεν ο καλλιτέχνης· και αυτήν ακόμη την μετά του πατρός του παρολίγον ολεθριαν έριδα, και την αποστολικήν πεζοπορίαν, την οποίαν πάμπτωχος επεχείρησεν από Αιγίου εις Πάτρας, και την αβρόχοις ποσί διάβασιν ενός χειμάρρου, τον οποίον συνήντησε καθ' οδόν, και το εμπόριον των αγίων εικόνων, τας οποίας εξωγράφιζε και επώλει εν ημέραις πονηραίς, και τον λυσσώδη πόλεμον μερικών ομοτέχνων και τας τόσας ραδιουργίας και όλα... όλα. Σήμεραν είναι τόσον ευτυχής και ηυχαιστημένος από το στάδιόν του, ώστε και τα πέντε τέκνα του, εξ ων μόνο το εν είναι άρρεν, ονειροπολεί και σκοπεύει ναφιερώσει εις την σκηνήν... Αι, δεν αρκεί αυτό;

Ως άνθρωπος ο Ευάγγελος Παντόπουλος είναι συμπαθέστατος. Φαίνεται αμέσως εκ πρώτης όψεως οποίος είναι, τούτο δε θεωρώ το

καλλίτερον συστατικόν της ξυρισμένης εκείνης μορφής, τόσον γνωστής και δημοφιλούς. Έχει χαρακτήρα ελκυστικόν και αξιαγάπητον. Λίγα λόγια και έξυπνα. Αφελής, απλούς, μετριόφρων, με παιδικήν καρδίαν, είνε όπως πρέπει να είνε ο καλλιτέχνης. Αι έξεις του καθημέραν βίου του δεν παρουσιάζουν τίποτε το εξαιρετικόν – προκειμένου πάντοτε περί καλλιτέχνου. Τρώγει κάθε εικοσιτεσσάρας ώρας και αγαπά να πίνη ολίγον προπάντων ευρισκόμενος μεταξύ ανθρώπων του κύκλου του. Καπνίζει πολύ, αυτή είνε η μόνη του κατάχρησις, αν δεν πρέπει να τω καταλογισθή ως τοιαύτη η κλίσις προς την μόνωσιν και τον σιωπηλόν ρεμβασμόν. Αποφεύγει όσον εμπορεί την τύρβην του κόσμου και μισεί την κοινωνικήν εθιμοτυπίαν. Αγαπά την δόξαν και επιθυμεί ο άνθρωπος την πρόοδόν του. Αλλά τω είνε ενοχλητικόν εις άκρον νακούη επαίνους κατά πρόσωπον. Τω αρκεί η εντύπωσις του ακροατηρίου του· αυτό εν τω συνόλω του είνε κολακευτικώτερον και ευγλωττώτερον πάσης φιλόφρονος γνωριμίας της στιγμής. Είνε αφηρημένος και ενίοτε γίνεται μισάνθρωπος, μελαγχολικός. Αλλά κακός δεν είνε ποτέ, ο Θεός να φυλάξη! Την αξίαν του χρήματος ο καλλιτέχνης δεν την γνωρίζει. Έχει αναθέσει εις την σύζυγόν του την διεύθυνσιν του οίκου του, αρκούμενος εις το εκ δεκαρών *χαρτζηλίκι* το οποίον η καλή αυτή οικονόμος ενθέτει εκάστην πρωίαν εις το θυλάκιον του γιλεκίου του. Κατά τούτο ομοιάζει – και μοι φαίνεται πολύ φυσικόν, – με τον άλλον σκηπτούχον του γέλωτος, τον Σουρήν, επίσης αδαή οικιακής διευθύνσεως. Πρέπει ακόμη να προσθέσω, - και ελπίζω να μη παρέλπεισα τίποτε χαρακτηριστικόν – ότι ο Παντόπουλος είνε συνήθως σοβαρός. Πράγμα περίεργον εκ πρώτης αλλ' όχι μοναδικόν. Το μειδιάμα σπανίως διαστέλει τα χείλη εκείνου, ο οποίος σκορπίζει περί αυτόν τον γέλωτα παταγώδη και ευφρόσυνον, – γέλωτα του οποίου η ηχώ θα επιζήση, αντιλαλουμένη επί μακρόν από γενεάς εις γενεάν και περιβάλλουσα το όνομα του καλλιτέχνου, έως ου σβεσθή ηρέμα μετ' αυτού εις του χρόνου το αχανές.

[Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Ευάγγελος Παντόπουλος», *Εστία*, τχ. 24, 1893, σ. 376-380]

Το ελληνικόν θέατρον. Τέσσαρες συνεντεύξεις. *A vol d'oiseau.* Ευάγγελος Παντόπουλος

Πάντες γνωρίζετε τον καθηγεμόνα του γέλωτος, εισηγητήν και εργάτην των κωμειδυλλίων εν τη Ελληνική σκηνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΝ ΠΑΝΤΟΠΟΥΛΟΝ, όστις καθ' εσπέρας θριαμβεύει τέρπων και διασκεδάζων το Αθηναϊκόν κοινόν εν τω επί της οδοῦ Σταδίου νεοδημητέω θεάτρῳ του κ. Τσόχα.

Όπως συναντήση τις εν καταλλήλῳ ὥρᾳ και τόπῳ θιασάρχην τινά και λάβη συνέντευξιν άνέτως και ακόπως είναι εντελώς αδύνατον. Συνεπώς μεταβάς ὄλως απροόπτως εν τῷ μνησθέντι θεάτρῳ εν ὥρᾳ των δοκιμών, και πλησιάσας τον κύριον Παντόπουλον, μετά της συνήθους αὐτῷ αφελείας και χάριτος καθήμενον εν τη σκηνή, νωχελῶς καπνίζοντα ογκώδες σιγαρέτον και εκ περιτροπῆς ρίπτοντα εξεταστικά βλέμματα επί των διδασκομένων προσώπων του θιάσου των (εγίνοντο αι δοκιμαί των *Δύο Προεστών*) επελήφθη της αποστολῆς μου ὄλως ἐξ' ἐπίνης.

- Κύριε Παντόπουλε, τῷ λέγω, επιθυμῶ να σας ομιλήσω ιδιαιτέρως.
- Ευχαρίστως, φίλε μου, μου απαντά.

Και εγερθέντος μετέβημεν εις το εν τῷ θεάτρῳ καφενεῖον, ένθα αφού ελάβομεν καθίσματα με παρετήρει μετά προσοχῆς, ως ει θέλω να μαντεύση τον σκοπόν της παρ' αὐτῷ μεταβάσεως μου.

— Πρόκειται περί τινων πληροφοριῶν. Εἰσθε ευχαριστημένος εκ των εργασιῶν σας και της υποστηρίξεως του κοινού;

— Πολύ, πάρα πολύ, φίλε μου.

— Περὶ εθνικοῦ θεάτρου το φρονεῖτε, θα τελεσφορήση, ο σκοπός του;

— Δεν πιστεύω. Όπως ὅλα τα ελληνικά έργα, οὕτω και αυτό θα μείνη ως έχει κατ' ὄνομα μόνον.

— Η Δημοσιογραφία πως σας φαίνεται εν σχέσει προς το θέατρον;

— Τα καλλιτεχνικά ζητήματα και ιδίως τα του θεάτρου έχουν ανατεθῆ δυστυχῶς εις ανθρώπους οι οποίοι δεν εννοοῦν αυτό, οι δε συνήθεις ρεπέρτεργράφουσι εκ συμπαθείας ή αντιπαθείας πάντοτε· εἶνε δε, ως φρονῶ φοβερόν το τοιοῦτον, δηλαδή το θέατρον να εξαρτάται ἀπό ανθρώπους αγνοούντας εντελώς την σκηνήν.

— Η κριτική είναι αξία λόγου;

— Βεβαίως, είναι, ἀλλ' οι δυνάμενοι να κρίνωσι παρατηρῶ μετά λύπης ότι δεν αναμιγνύονται εις τούτο, τηροῦσι σιγὴν ἰχθύος. Οὕτω δε βλέπο-

μεν σήμερον την κριτικήν εξαρτωμένην από μερικούς ν ε ή λ υ δ α ς ο ι
οποίοι δεν γνωρίζουσι ούτε αυτήν την σημασίαν της λέξεως θ έ α τ ρ ο ν,
στερούνται δε απολύτως διορατικότητος και καλλισθησίας περί το
μυστήριον της τέχνης.

— Ποίους θεωρείτε κριτικούς;
— Τον κύριον Κορομηλάν ως προς το τεχνικόν και τον κ. Βλάχον
ως προς το φιλολογικόν μέρος.

— Τον κύριον Πετσάλην;
— Τον γνωρίζω, μάλιστα. Είναι κριτικός αμερόληπτος.
— Ποίον μέρος εξ' όσων παίζετε σας αρέσκει περισσότερο;
— Το του Μπάρμπα Λινάρδου εν τη *Τύχη της Μαρούλας*. Δεν προ-
σκρούει ουδαμού. Η εξέλιξι γίνεται φυσικώτατα και κανονικώτατα.

— Δια τους δραματικούς συγγραφείς τι φρονείτε;
— Δυστυχώς, δεν έχωμεν.
— Περί δε κωμειδουλίων;
— Δεν έχομεν τοιαύτα. Αυτά δε τα οποία παριστάνομεν είναι τρα-
γελαφικά και βεβιασμένα, ο δε ηθοποιός ευρίσκεται ενώπιον λαβυ-
ρίνθου μη γνωρίζων ποίαν οδόν να ακολουθήση.

— Οι κωμειδουλιογράφοι πως σας φαίνονται;
— Δυστυχώς και τοιούτους δεν έχομεν. Το τρόπαιον του Κορομηλά
αφ' ενός και τα ποσοστά εφ' ετέρου ενέπνευσαν πολλούς να φυτρώ-
σωσιν ως μήκυτες και να αυτοχειροτονηθώσιν κωμειδουλιογράφοι.
Όστις δε με συναντά καθ' οδόν και με χαιρετά κρατεί εις χείρας και
από εν κωμειδύλλιον. Το κιβώτιόν μου είναι πλήρες από τοιαύτα.

— Ποίαν γνώμην έχετε περί του Αλεξιάδου;
— Είναι φιλοπονώτατος, μύστης της σκηνής, διαπρέπει δε εις τα
πατρικά μέρη.

— Περί του Διον. Ταβουλάρη;
— Είναι άριστος ηθοποιός εις τα λεπτά μέρη, δηλ. εις τα οικογενει-
ακά, είναι δε μέγας γνώστης της Ελλ. Σκηνής.

— Περί της Παρασκευοπούλου;
— Αυτή φίλε μου ομοιάζει προς μάζαν ηηλού προωρισμένου δια
την κατασκευήν καλλιτεχνικόν τινός αγάλματος, αλλά παραμεληθέ-
ντος υπό του γλύπτου εις γωνίαν τινά του εργαστηρίου του και πλη-
ρωθέντος από σ α ρ ί δ ι α διάφορα. Μετά τινά δε καιρόν, ενώ ήθελεν
ο καλλιτέχνης να εξωραΐσει το άγαλμά του επέτα αίφνης όλον το έρ-
γον. Δηλ. η Παρασκευοπούλου έχει σπουδαία πλεονεκτήματα ηθο-
ποιού εξαιρέτου αλλ' απαιδέυτου, στερουμένη απαγγελίας και ιδίως
αβρότητος ως εκ της νευρικής καταστάσεώς της. Αναβιβάζει δε από

σκηνής έργα ακατάλληλα δι' αυτήν με αλλοκότους χαρακτήρας, τους οποίους αυτή η ίδια κατά φαντασίαν πλάττει.

- Που αποδίδετε την ανάδειξιν της;
- Εις την Φύσιν.
- Η Βερώνη;
- Η Βερώνη αναγιγνώσκει απταίστως, στερείται όμως υποκρίσεως.
- Ο Σπ. Ταβουλάρης;
- Είναι κωμικός εν θέσει (δηλ. υποκρίσει), λεπτότατος όμως.
- Ο Νικηφόρος;
- Είναι εκ φύσεως κωμικός.
- Ο Πετρίδης;
- Έξοχος εις τα πατρικά μέρη.
- Ο Ζάννος;
- Θα ήτο καλλίτερο εάν περιωρίζετο εις ό,τι επλάσθη.
- Τον χειμόνα θα σας έχωμεν ενταύθα;
- Όχι.

Και εγερθείς έτεινα αυτώ την χείρα όπως αποχαιρετήσω τον δημοφιλέστατον και έξοχον τούτον καλλιτέχνην μας, όστις λίαν προθύμως και ευγενώς μοι παρέσχε τας ανωτέρω πληροφορίας.

— Και θα δημοσιεύσητε όλα ταύτα; Μοι είπε εκστατικώς δίδων με την χείρα, αφού εκρατήσατε σημειώσεις;

— Μάλιστα, τω απήντησα ευθαρσώς, μήπως δεν θέλετε να δημοσιευθώσι, μήπως...

— Α, όχι, αγαπητέ μου, λίαν ευχαρίστως. Είναι η καθαρά αλήθεια όσα είπον και δεν φοβούμαι ουδενός τας επικρίσεις.

[Α. Κοκ. «Το ελληνικόν θέατρον. Τέσσαρες συνεντεύξεις. Α vol d'oiseau. Ευάγγελος Παντόπουλος», *Η Φύσις*, έτος Δ', αρ. 14, 10 Αυγούστου 1893, σ. 108-109]

Ευάγγελος Παντόπουλος [Καλλιτεχνικόν σημείωμα]

Έχει διασπείρει ήδη η φήμη ανά το ελληνικόν δημόσιον το όνομα του Ευάγγελου Παντοπούλου, ως ενός των ολίγων καλλιτεχνών της ελληνικής σκηνής. Δι' όσους όμως δεν ητύχησαν να γνωρίσωσι τον έξοχον ηθοποιόν, χαράττομεν το σύντομον ὡδε σκιαγράφημα γνωρίζοντες ἅμα δια της παρατιθεμένης ὀπίσθεν εικόνας και την συμπαθή αυτού φυσιογνωμίαν.

Ο Παντόπουλος, εις το είδος του προ πάντων –το κωμικόν– το οποίον καλλιεργεί από φυσικής εμπνεύσεως, εἶνε αναντιρρήτως μοναδική ιδιοφυία. Αρκεί εις μαρτύριον τούτο μόνον: ὅτι ἐπὶ πέντε ἤδη συνεχείς θερινὰς περιόδους συγκρατεῖ ἀδιάσπαστον, ἀμέριστον, ενθουσιῶν πάντοτε το αθηναϊκόν κοινόν ὑπὸ την γοητείαν του καλλιτεχνικῆς του ταλάντου.

Το πρώτον δραματικόν ἔργον, εις το οποίον ἀνέλαμψε και κατεδείχθη ἡ σκηνική ιδιοφυία του Παντοπούλου ἦτο ἡ *Τύχη της Μαρούλας* του κ. Κορομηλά. Εκεί συνήντησε τον πρώτον ἀντάξιον καλλιτεχνικόν του ρόλον ἐν τῷ προσώπῳ του Μπάρμπα Λινάρδου, τον οποίον και ως τύπον ηθογραφικόν και ως χαρακτήρα κάλλιστα ψυχολογημένον, ἀπέδωκε και ἀποδίδει θαυμασίως. Εἰς τον ρόλον αὐτόν ο Παντόπουλος δεν ἀντιγράφεται παρ' οὐδενός ἄλλου, διότι τον πλάττει, τον ζωογονεῖ, τον χρωματίζει μόνον ἡ ἰδική του τέχνη. Εἶνε ἀληθές ὅτι και πρὶν, εις τας τετριμμένας ἐκεῖνας και ἀνουσίους κωμωδίας, τας ὁποίας οἱ παλαιότεροι ηθοποιοὶ ἀνεβίβαζον ἐπὶ σκηνῆς, ο Παντόπουλος ἠδυνήθη να δώσῃ νέαν τινὰ ἔκφρασιν και ζωήν, δια των ὑπερόχων σκηνικῶν του χαρισμάτων και να τας παρουσιάσῃ ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἀλλὰ τα ἔργα ἐκεῖνα δεν ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀναδείξωσιν ἓνα καλλιτέχνην ως τον Παντόπουλον, δια τον οποίον δυστυχῶς το πενιχρόν μας δραματολόγιον δεν ἔχει ρόλους ἀνταξίους.

Οὐχ ἦττον εις τας κωμωδίας ἐκεῖνας παρ' αἷς ὑπάρχουν ὅπως οὖν χαρακτήρες και τύποι αὐτοτελεῖς, φυσικοί, ψυχολογημένοι, ο Παντόπουλος εἶνε ἔξοχος. Τελειότερον τύπον δασκάλου εις το *Ζητείται ὑπηρέτης* του κ. Ἀννίνου δεν ἦτο δυνατόν να φαντασθῆ οὐδ' αὐτός ο συγγραφεύς. Ἐπίσης και ως γηγενῆς αθηναῖος εις την *Λύραν του Γῆρω-Νικόλα* του μακαρίτου Κόκκου, εἶνε ἐξαιρετός. Ὡς *Γενικός Γραμματεὺς* ἐφέτος κατέκτησε κυριολεκτικῶς την πρωτεύουσαν ὅλην. Εἰς το *Βέβαια! Βέβαια* –καίπερ ἄτεχνον και ἀνούσιον σκηνικόν κατασκευασμα– ως νεανίας ἠλίθιος εἶνε θαυμάσιος την μορφήν, το βλέμμα, την ἔκφρασιν, το βᾶδισμα, τον τόνον της φωνῆς, τας χειρονομίας, προ πάντων δε την περιβολήν. Διότι –δέον να σημειωθῆ και τούτο– ο Παντόπουλος εἶνε μοναδικός, ἀπαράμιλλος ἴσως, και εις τας μετεμφίσεις

του. Εις τούτο τον βοηθεί ου μόνον η σπανία πλαστικότητα της μορφής του, αλλά και η έμφυτος καλαισθησία του και η επίμονος μελέτη και η βαθεία επίγνωσις των χαρακτήρων τους οποίους διερμηνεύει.

Τοιούτως εν προχείρω διαγράμματι ο καλλιτέχνης κωμικός, περί ου ηδύναντο να γραφώσιν εκατονταπλάσιαι σελίδες, Ηθοποιός με έμπνευσιν, με αίσθησιν του καλού λεπτότατην, με αντίληψιν οξείαν, με δύναμιν και κάλλος σκηνικόν σπάνιον, προ παντός δε με θέλησιν και φιλοτιμίαν να εργασθή υπέρ της ελληνικής σκηνης. Εις τον Παντόπουλον, δόντα την πρώτην ώθησιν προ πενταετίας, οφείλεται κυρίως ο περί το θέατρον τελευταίον αναπτυχθείς πυρετός του κοινού και των συγγραφέων, ον εκορύφωσαν δια της άλλης οδού, της δραματικής υποκρίσεως, δύο εξίσου υπέροχοι καλλιτέχνιδες, η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου και η δις Αικατερίνη Βερώνη, εις την άμιλλαν των οποίων αποδοτέον την από τινος ανύψωσιν του δράματος επί της ελληνικής σκηνης. Ο Παντόπουλος, ως πρότυπον ιδεώδες έλληνος κωμικού, ενέπνευσεν ακάθεκτον τον ζήλον εις τους περί το δραματικόν είδος ασχολουμένους να επιδοθώσιν εις την συγγραφήν κωμειδυλλίων, τα οποία ραγδαία τελευταίον κατέκλυσαν την σκηνήν. Και δεν ήτο μεν πλουσία και κατά το ποιόν η παραγωγή αύτη, ουδ' ικανοποιεί την υποκριτικήν τέχνην του Παντοπούλου, ουχ' ήττον μαρτυρεί το πανταχόθεν διεγερθέν ενδιαφέρον περί του ελληνικού θεάτρου –του τέως παραμελημένου– και τούτο είνε το παρήγορον. Διότι ο αγών πρόκειται περί του προσεχούς μέλλοντος.

[Αθήναι, Αύγουστος του 1893]

[Κ. Φ. Σ., «Ευάγγελος Παντόπουλος: Καλλιτεχνικόν σημείωμα», *Ημερολόγιον του Σκόκου*, τόμ. 9, 1894, σ. 287-288]

Ευάγγελος Παντόπουλος

Ένας γνήσιος σκηνικός καλλιτέχνης, ένας μέγας δημιουργός, μια έκτακτος ιδιοφυΐα, έσβυσε προώρως, άφηκε κενόν χαώδες εις το Ελληνικόν Θέατρον. Όσοι ητύχησαν να απολαύσουν τον σκηνικόν τούτον αστέρα μεσουρανούντα προ δεκαετίας ακόμη, τον εθρήνησαν ειλικρινώς, όταν προ ολίγων ημερών ανηγγέλθη ο θάνατός του από μίαν αίθουσαν του Δημοτικού νοσοκομείου...

Η σκιαγραφία του εκλιπόντος μεγάλου καλλιτέχνου δεν είναι δυνατόν να συμπυκνωθή εις ολίγας γραμμάς: Ο Ευάγγελος Παντόπουλος, σκηπτούχος κωμικός του νεωτέρου Ελληνικού Θεάτρου, όστις ήρχισεν όπως οι πλείστοι ηθοποιοί εκ των κατωτάτων στρωμάτων άνευ ουδεμίας προπονήσεως, ήτο και αυτός δημιούργημα εαυτού, μόνον εφόδιον έχων το σπάνιον φυσικόν του τάλαντον και την ακατάβλητον έφεσιν ν' αναδειχθή!

Ο Παντόπουλος δεν ήτο μόνον καλλιτέχνης πρωτότυπος· υπήρξε δημιουργός απaráμιλλος λαϊκών τύπων. Ιδού το μέγα προσόν του, ιδού τι τον εχώριζεν από όλους τους προγενεστέρους και τους συγχρόνους του: το δημιουργικόν του τάλαντον, η πρωτοτυπία του εις όλας τας εκφάνσεις του σκηνικού του σταδίου. Ήτο εις άκρον μελετητικός, και προκειμένου να διαπλάση ένα λαϊκόν τύπον, ανεστρέφετο τους ανθρώπους του λαού και ως η μέλισσα απεκόμιζεν άρτιον, τελειοποιημένον τον λαϊκόν χαρακτήρα και τον αναπαρίστα επί της σκηνης επιτυχέστερον του φυσικού... Αφότου υπεδύθη τους αλησμονήτους εκείνους τύπους των κωμειδυλλίων του Κορομηλά και του Κόκκου εγένετο δημοφιλής και περιζήτητος, μοναδικός δε συγγραφεύς και εκτελεστής του Ευζώνου λοχίου Ζουλαχμάκη εις την *Νύφην της Κούλουρης* και ως Χαρούπης (όρα την εικόνα).

Την μέγιστην όμως επιτυχίαν εσημείωσεν εις τον θαυμάσιον λαϊκόν τύπον του Γάλλου ακαδημαϊκού Βγίεux, εις το *Ξεπόρτισμα (Blanchette)*. Εις τον δυσκολώτατον αυτόν χαρακτήρα του αξέστου πατρός, ο Παντόπουλος εξήρθη εις μέγαν καλλιτέχνην.

Δυστυχώς δι' αυτόν και την απορφανισθείσαν Ελληνικήν Σκηνήν ο Ευάγγελος Παντόπουλος δια πολλούς λόγους ελησμονήθη από δεκαετίας και πλέον από το φρενητιωδώς χειροκροτούν αυτόν άλλοτε Αθηναϊκόν κοινόν, το κοινόν το οποίον τον εξετίμησε και τον ηγάπησεν... Και τούτο οφείλεται εις ίδιον αυτού λάθος, μάλλον, εις παρεξήγησιν λυπηράν της εξελίξεως του νεωτέρου θεάτρου εν σχέσει προς τα έργα και τας διαθέσεις του κοινού. Κατεδίκασεν εαυτόν εις

Ο Ευάγγελος Παντόπουλος στον ρόλο του Αράπη Χαρούπη
στον *Φυσέκη* του Ντεννερύ

υπερορίαν, εβυθίσθη εις σιγήν μελαγχολίας, κατηράσθη τον κόσμο, όστις μετέβαλε *γούστο* και μετ' απεγνωσμένας αποπείρας κατά τα δύο τελευταία έτη, απογοητευμένος, κατατρυχόμενος υπό μαρασμού ψυχικού και σωματικού, εσβέσθη λησμονημένος εις μιαν αίθουσαν του Δημοτικού νοσοκομείου. «Sic Transit Gloria Mundi».

[Ανυπόγραφο, «Ευάγγελος Παντόπουλος», *Η εικονογραφημένη*, έτος Θ', τχ. 108, Οκτώβριος 1913, σ. 174]

Ιωάννης Παπαϊωάννου

Ιωάννης Παπαϊωάννου

Ο κηδευθείς την 27ην του παρελθόντος Απριλίου συνάδελφος Ιωάννης Παπαϊωάννου εγεννήθη εν Αθήναις το 1873! Συνεπώς απέθανε εις ηλικίαν 58 ετών εκ των οποίων τα 38 επηγγέλλετο τον ηθοποιόν, μιμηθείς τον πρεσβύτερον αδελφόν του Δημήτριον ο οποίος κατά το έτος 1893 τον προσέλαβε εις τον θίασον του θιασάρχου Ξενοφώντος Ησαΐου μεθ' ού συνειργάζετο, και εις τον οποίον εβαπτίσθη το πρώτον στα φώτα του προσκηνίου λαβών μέρος εις το κωμειδύλλιον του μακαρίτου Δ. Κόκκου *Λύρα του Γέρω Νικόλα* υποκριθείς τον Μελανούρη! Η πρώτη αυτή εμφάνισις του Παπαϊωάννου από σκηνης, επροξένησεν αρίστην εντύπωσιν τόσον εις τον θιασάρχην όσον και εις τους λοιπούς συναδέλφους του, οι οποίοι προεφήτευσαν την μελλοντικήν επίδοσιν του νεοσυλλέκτου, ο οποίος ούτε από τα φώτα του προσκηνίου εθαμβώθη, ούτε από τα βλέμματα του ακροατηρίου, εκτελέσας τον ρόλον, όπως ακριβώς του τον είχαν διδάξει, και με ακρίβειαν, μπορεί να πη κανείς μαθηματική! Προικισμένος με περίσσειαν αντιλήψεως και αρκετήν παρατηρητικότητα, δεν εβράδυνε να κατατοπισθή με τας απαιτήσεις της τέχνης, τας οποίας προσεπάθησε να ικανοποιήση! Κομψός, ευπρόσωπος, καλλίφωνος, μελετηρός, έγεινε περιζήτητος, δια τας παραστάσεις των Κωμειδυλλίων, τα οποία τότε ευρίσκοντο εις την πρώτην γραμμήν του δραματολογίου των διαφόρων θιάσων! – Φιλόδοξος και σπεύδων να διακριθή, εθεώρει εαυτόν αδικούμενον

πάντοτε υπό των διαφόρων θιασαρχών, οι οποίοι δεν τον επροτίμων εις τους ρόλους, από παλαιότερους και μάλλον πεπειραμένους συναδέλφους του. Δι' αυτό και μετεπήδα από θιάσου εις θιάσον, φρονών όπως και πολλοί άλλοι ατύχως, ότι η επικράτησις του Καλλιτέχνου εξαρτάται από την ευκαιρίαν, η οποία θα του επιτρέψη, την διαρκή από σκηνής παρουσίαν του εις ρόλους πρωτεύοντας! – Εγνώρισε τοιουτοτρόπως όλους τους τότε γνωστούς και αγνώστους θιάσους, και ενεφανίσθη, προ διαφόρων κοινών, χωρίς να γνωρίση καμίαν αποτυχίαν, αλλά και χωρίς να εκπληρώση τον κρυφόν του πόθον της επιβολής!... Ήτο ένας καλός ηθοποιός! Δεν ήτο ο Παπαϊωάννου!

Μόλις το 1902 και στο θέατρον της Νεαπόλεως ηνάγκασε την σοβαράν κριτικήν να ασχοληθή με το άτομόν του, και την απόδοσιν των ρόλων του εις τας κωμωδίας που έδωσε το Καλλιτεχνικόν συγκρότημα Ολυμπίας Δαλαούνη – Ελένης Χέλμη – Δαμάσκου – Λαζαρίδου – Μαρίκου εις το οποίον καταλέγετο και ο μακαρίτης Παπαϊωάννου, εμφανισθείς με άκραν επιτυχίαν, εις το *Νευροκαβαλίκευμα*, το *Α Β Γ Δ*, την *Ζηλιάραν* κτλ. Μετά μιαν διετίαν, θριαμβεύει ως Λατιβωδιέ, εις την φάρσαν *Αι απολαύσεις του οικογενειακού βίου*, που ως οπερέττα μετεβαπτίσθη έπειτα εις *Θέλω να δω τον Πάπα* και εδραϊώνει την προς αυτόν πεποίθησιν των θιασαρχών και συναδέλφων του! Δι' αυτό και τον ευρίσκομεν στα 1908 μεταξύ των πρωταγωνιστών του θιάσου Ροζαλίας Νίκα εις το θέατρον του Συντάγματος και ισότιμον με τους Αγγ. Χρυσομάλλην και Ηρακλήν Χαλκιοπούλον μετά των οποίων απετέλει την Κωμικήν Τριάδα του θιάσου.

Επιτυγχάνει παντού! Τόσον εις τας κωμωδίας όσον και εις την επιθεώρησιν! Και γίνεται τέλος δημοφιλής ως Λοριώ της *Μαμζέλ Νιτούς*, της πρώτης Ελληνικής οπερέττας, την οποίαν απετόλμησε να αναβιάση η κ. Ροζαλία Νίκα, τη εισηγήσει του παλαιμάχου Νικολάου Παρασκευοπούλου, σημειώσασα θριαμβευτικήν επιτυχίαν... ήτις και εχρησίμευσεν μετέπειτα ως βάση δημιουργίας του θεατρικού τούτου είδους εν Ελλάδι. Διότι τον αμέσως επόμενον χειμώνα, ιδρύθη η οπεράττα Οικονόμου εις το Πανελλήνιον με την σύμπραξιν της κ. Αρτέμιδος Κυπαρίσση, εις την οποίαν μετείχε και ο Παπαϊωάννου! Αλλά αποσκιρτήσας ενωρίτατα, συνέπηξε ίδιον συγκρότημα, εμφανισθέν ως οπερέττα εις μιαν αίθουσαν σφαιριστηρίων, της αρχής της οδού Πανεπιστημίου, διασκευασθείσαν προχείρως εις θέατρον.

Το όνειρον του Παπαϊωάννου ήρχισε πραγματοποιούμενον! Ήτο αρχηγός! Προσπαθεί... λοιπόν περισυλλέγει – μορφώνει – παλαίει – επιτυγχάνει εκεί! – αποτυγχάνει εκεί – προχωρεί, υποχωρεί – συμβιβάζεται – ανθίσταται προχωρεί... έως ότου, μετά μιαν προσοδοφό-

ρον περιοδείαν ανά το εξωτερικόν εγκαθίσταται εις το επί της οδού Πατησίων ιδιόκτητον θέατρόν του... όπου και εκυρώθη επισήμως όχι μόνον η καλλιτεχνική υπόστασις του αλλά και η περί το διευθύνειν ικανότης του. Κάτοχος ήδη πείρας αρκετής με την σφυρηλατηθείσαν κρίσιν του, εκλέγει καταλλήλως τα προς παράστασιν έργα και αναλαμβάνει τους δια την ιδιοσυγκρασίαν του ρόλους, αναδειχθείς ούτω εις μοναδικόν κωμικόν του μουσικού θεάτρου, το οποίον του οφείλει πάρα πολλά, εάν όχι όλα.

Εις τον ιστορικόν του μέλλοντος απόκειται, να κρίνη, εάν η μέθοδος την οποίαν ηκολούθησεν ο Παπαϊωάννου δια την παγίωσιν του θεατρικού τούτου είδους, ήτο καλλιτέρα και η ασφαλεστέρα.

Εγώ διαπιστώνω, ότι άνευ του Παπαϊωάννου δεν θα υπήρχε ίσως σήμερον οπερέττα και υποθέτω ότι δεν υπάρχει ουδείς ο αντιφρονών, όπως ουδείς υπάρχει, ο μη αισθανόμενος, ότι ο θάνατός του επροξένησε κενόν, το οποίον δύσκολα πολύ δύσκολα αναπληρώνεται.

Αθήναι, Μάιος του 1931.

[Α. Ι. Νίκας, «Ιωάννης Παπαϊωάννου», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', αρ. 122, 15 Μαΐου 1931, σ. 2]

Ευαγγελία Παρασκευοπούλου

Βιβλία και συγγραφείς Θεατρικά εντυπώσεις

Από τινος παριστάνει από της αθηναϊκής σκηνής η Ελληνίς ηθοποιός Ευαγγελία Παρασκευοπούλου. Το όνομά της νομίζεις ότι *ευαγγελίζεται* την αναγέννησιν του ελληνικού θεάτρου. Την ήκουσα δις μέχρι τούδε εις το δημοτικόν μας θέατρον, ως Μαργαρίταν Γωτιέ και ως Μήδειαν· εχάρην, διότι εν ελληνικώ θεάτρω εδοκίμασα καλλιτεχνικήν συγκίνησιν εξ Ελληνίδος καλλιτέχνιδος· ελυπήθην, διότι επεθύμουν την καλλιτέχνην ταύτην να την έβλεπα διερμηνεύουσαν πρωτοτύπους εμπνεύσεις Ελλήνων δραματογράφων· απόκτημα ιδικόν μας, εσκεπτόμη, είνε κρίμα να διατελή εις την υπηρεσίαν ξένης τέχνης, έστω και ελληνοφώνου. Το μέγα όνειρόν μας πρέπει να είνε πως να αντικαταστήσωμεν, εις την φιλολογίαν, το δράμα, την ποίησιν, το ελληνόφωνον δια του ελληνικού. Τι μας ωφελεί η αναμάσσησις αλλοτριών ιδεών και αισθημάτων, ενόσω δεν εκφράζομεν και τα αλλότρια υπό την πάτριον μορφή! Τι μας ωφελεί η έντεχνος διερμηνεία χαρακτήρων ή ξένων προς ημάς ή υπό ξένων δημιουργηθέντων! Αλλ' ως προς την δευτέραν ταύτην περίπτωσιν νομίζω ότι πρέπει να γίνη κάποια διάκρισις· είνε μεγάλη η ωφέλεια εκ της αποκτήσεως αληθινού τεχνίτου της σκηνής, έστω και όταν ούτος ηθοποιή τα ξένα· την σκηνήν της πατρίδος του ανυψώνει και τότε, και παρασκευάζει επ' αυτής το έδαφος δια τα ημέτερα. Ας έχωμεν αξίους ηθοποιούς, και επί τη υποθέσει ότι στερούμεθα αξίων δραματογράφων, πιστεύσατε ότι μετά την απόκτησιν των πρώτων δεν θα βραδύνουν οι δεύτεροι· ο ποιητής εμπνέεται εκ του ηθοποιού περισσότερο ή ούτος εξ εκείνου. Θεατρική και δραματική αναγέννησις δεν απέχουν αλλήλων.

Την κυρίαν Παρασκευοπούλου ειχ' ακούσει κατά πρώτον προ πολλών ετών από της πενιχράς σκηνής επαρχιακού τινός θεάτρου. Πρώτην φοράν ανήρχετο τότε επ' αυτής· αλλά από τότε υπερείχε των παλαιμάχων συναδέλφων της. Με κίνδυνον να αντιποιηθώ τον άχαριν τίτλον προφήτου μετά Χριστόν, σας λέγω ότι έκτοτε μέχρι της ημέρας καθ' ήν την επανείδα εις την *Κυρίαν με τάς Καμελίαις* την είχα εις τον νούν μου ως κάτι τι *ξεχωριστόν*. Και οσάκις ετύχαινε να βλέπω εις τας εφημερίδας περί της κ. Παρασκευοπούλου και του θιάσου της, ότι περιοδεύει την Ανατολήν, την Αίγυπτον, δεν ηξέρω πού αλλού – εσχάτως μάλιστα νομίζω ότι είχαν επιτείνει τον προς τον νομαδικόν βίον έρωτα μέχρι του να στήση την σκηνήν της υπαιθρίαν από χωρίου εις χωρίον της Αιγύπτου, – και προκαλεί τον ενθουσιασμόν του έξω ελ-

ληνισμού, ενθουμούμην ζωηρότατα πάντοτε το πενιχρόν επαρχιακόν θέατρον και την έκπληξιν εις την οποίαν είχε βυθίσει το αφελές αυτού κοινόν η νεαρά εκείνη γυνή, η ισχνόσαρκος και άπλαστος, η πρωτόπειρος και ακατάσκευος έτι, αλλ' η οποία εφαινετο έκτοτε γεμάτη από ζώην και δύναμιν. Αφ' ετέρου όμως, να σας ειπώ την αλήθειαν, δεν έδίδα και πολλήν προσοχήν εις τας ενθουσιαστικάς εκδηλώσεις του έξω τύπου· ποσάκις αυταί επιδαψιλεύθησαν, εγκαρδιώτερον και μάλλον ανεπιφυλάκτως, εις πάσαν αξιωματικήν μετριότητα της ελληνικής σκηνης. Πρέπει κανείς να την ιδή δια να πεισθή ότι δεν έχει σχέσιν τινά προς τας μετριότητας ταύτας, και ότι πας έπαινος περί αυτής δεν προέρχεται εκ τυφλής συγκαταβάσεως ή εκ δουλικής συνηθείας, αλλ' απορρέει κατ' ευθείαν εκ της καρδιάς. Η καρδιά αυτή υπηγόρευσεν εις τινάς εκ των θαυμαστών της κ. Παρασκευοπούλου να την παρομοιώσωσι προς την Σάραν Βερνάρ. Δεν είμαι αρμόδιος να ελέγξω την ακρίβειαν του παραλληλισμού· μολονότι δεν είνε και απίθανον να υπάρχη σχέσις τις περίεργος μεταξύ μιας περιωνύμου καλλιτέχνης, της οποίας η φήμη εκπλήρωσε τον κόσμο, η τέχνη εξέλαμψεν εις τόσα θέατρα, η εικών φέρεται πανταχού, και ιστορία και ανέκδοτα και χαρακτηρισμοί αυτής δαψιλέστατα εγράφησαν και παντοιοτρόπως κυκλοφορούσι μεταξύ ταύτης, και ηθοποιού την οποίαν διαφλογίζει το ιερόν πυρ της τέχνης, και το ελληνικόν πνεύμα, το θαυματουργόν, υποστηρίζει προς απόκρουσιν των δυσχερειών και υπερνίκησιν των εναντιωτάτων, και η Φύσις προικίζει δια ψυχικού και σωματικού οργανισμού αναλόγου προς τον οργανισμόν των γυναικών εκείνων, αίτινες εδοξάσθησαν εις το έργον, όπερ και αυτή εκλήθη να εκτελέση, ηθοποιού ευφυούς η οποία μελετά και έχει πάντοτε ως πρότυπα τους μεγάλους διδασκάλους εν τη Τέχνη και τούτους αείποτε φιλοδοξεί να προσεγγίση. Δεν είναι απίθανοι τοιαύται συγκρίσεις, αλλά και δεν μου φαινονται τόσο εύλογοι και τόσοσιν απαραίτητοι, εν πάσει περιπτώσει λίαν επικίνδυνοι και ικαναί, αντί να προκαλέσωσι το σέβας, να εξεγείρουν τας υποψίας του πάντοτε δυσπίστου κοινού, και να υποθέση τούτο ότι πρόκειται περί ασυνειδήτου τινός ρεκλάμας, ουχί δε πεφωτισμένης και ειλικρινούς κρίσεως. Αποκρούω κατ' αρχήν τους τοιούτους ανωφελείς παραλληλισμούς, των οποίων είνε αληθές ότι μεγάλην κατάχρησιν κάμνομεν ενίοτε, και όταν δεν πρόκειται περί ηθοποιών. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός, η ευρωπαϊκή δόξα νομίζεις ότι, αντί να μας διαφωτίζουν και παρακινούν εις γενναίαν άμιλλαν, μας εκάθησαν εις το στομάχι και μας βασανίζουν ως εφιάλται. Ας σκεπτώμεθα και μάλλον ελευθέρως, μετριώτερον και αξιοπρεπέστερον.

Ας μη νομίζωμεν ότι αποκαλούντες πολιτικόν τινα της αρεσκείας μας λ.χ. Βίσμαρκ, τότε μόνον παρέχομεν πλήρες το μέτρον της προς αυτόν εκτιμήσεώς μας και τότε μόνον τον χαρακτηρίζομεν όπως πρέπει· διότι μας συνεκίνησεν εις ποιητής, δεν έπεται ότι είναι δευτέρα έκδοσις του Λαμαρτίνου· το ότι ανεγνώσαμεν ωραία τινα διηγήματα, δεν αποδεικνύει αυτό μόνον, ότι έχομεν και ημείς ένα Τουργένιεφ· είθε να δοξασθή ως η Σάρα Βερνάρ και η κυρία Παρασκευοπούλου· αλλ' εγώ το ονειροπολώ το στάδιον της πολύ διαφορετικόν εκείνου το οποίον διήνυσεν η περίφημος γαλάτις· το θέλω ολιγώτερον θορυβώδες και περισσότερον κάρπιμον· ας μη ακουσθή το όνομά της μέχρι της Αμερικής, αλλ' ας το συνδέση αύτη προς την αναγέννησιν της Ελληνικής σκηνης, όπως δεν το συνέδεσεν η άλλη, ήτις είχε προ εαυτής εν τη ίδια πατρίδι επίσης μεγάλα, και κλασικώτερα μάλιστα υποδείγματα.

Αλλ' όσον αποκρούω το άσκοπον των μεγαλωνύμων συγκρίσεων, τόσον δεν παραδέχομαι την γνώμην εκείνων οίτινες θα εμέμφοντο την ελληνίδα ηθοποιόν επί τω ότι προβάλλει δήθεν *πολλάς αξιώσεις*. Διότι, αν δεν απατώμαι, κάπου ήκουσα δειλώς, αλλά με πρόθεσιν ελέγχου, υποτυπούμενον ότι η κυρία Παρασκευοπούλου έχει μεγάλας αξιώσεις. Κατήντησε παροιμιώδης η υπερφροσύνη των ελλήνων ηθοποιών και η πεποίθησις την οποίαν έκαστος αυτών τρέφει προς την μεγαλοφυίαν του. Αλλ' η κυρία Παρασκευοπούλου δεν σχετίζεται και πολύ προς τον όχλον εκείνων τους οποίους εκόντες ακόντες υφιστάμεθα επί της σκηνης· είνε καλλιτέχνις, όλοι το ομολογούμεν. Και ο καλλιτέχνης δεν είνε δυνατόν ή να έχη αξιώσεις και με αξιώσεις να παρουσιάζεται προ του κοινού. Οι *χωρίς αξιώσεις* συγγραφείς, ποιηταί και καλλιτέχνη μου κάμνουν εντύπωσιν σεμνοτύφων γυναικών· εντύπωσιν η οποία μικρόν απέχει του αηδούς. Άλλο να είσαι δειλός, να ήσαι μετριόφρων, και άλλο να παραιτήσαι πάσαν αξίωσιν επί του έργου σου, να δείχνης ότι δεν ηξεύρεις απολύτως τι σου γίνεται, και να παρέχης τοιουτοτρόπως το δικαίωμα εις τον πρώτον τυχόντα ηλίθιον να σου υποβάλη τας γνώμας του και να σε διδάσκη· αν είσαι τότε συνεπής εις εαυτόν, συ ο μη έχων αξιώσεις, πρέπει να κύψεις την κεφαλήν προ του αξιωματικού δασκάλου σου. Η δειλία και η μετριοφροσύνη καθιστώσι συμπαθέστερον το πνεύμα· αλλ' ωραιότερα και των δύο είνε η πεποίθησις, η αγία πεποίθησις την οποίαν ο καλλιτέχνης τρέφει εις εαυτόν, και η αξίωσις του ρήτορος, του ποιητού, του δραματουργού, του μουσουργού, του ζωγράφου, του ηθοποιού να τον εννοήσουν οι προς ους απευθύνεται και να συγκινηθούν εξ' αυτού. Οι προβάλλοντες χωρίς αξιώσεις αν δεν είνε ταρτούφοι, είνε αγαθόπου-

λοι. Το κοινόν μόνον προς τους αξιούντας τι προσέχει. Θα ήτο περίεργο αν δεν είχαν η κ. Παρασκευοπούλου αξιώσεις, έστω και μεγάλας.

Υπεδύθη δύο τύπους, όλως αντικειμένους· τον τύπον της Κυρίας των Καμελιών, και τον της Μήδειας. Εκ πρώτης όψεως ο πρώτος τύπος, αναφερόμενος εις ήθη νεώτερα, σύγχρονα σχεδόν, ανθρωπότερα, αισθητότερα, φαίνεται εγγύτερος ημών, πραγματικώτερος, και κατ' ακολουθίαν ευκολώτερος προς διερμηνείαν· ενώ ο δεύτερος παρίσταται πολύ δυσχερέστερος προς τούτο, τύπος της αρχαίας τραγωδίας, αιρόμενος υπέρ το αισθητόν και το σύνηθες, πλαστικώς ακίνητος εν τω φρικώδει και τω υψηλώ της «σκυθρωπού και πόσει θυμουμένης» Μήδειας, ήτις «σοφή πέφυκε και κακών πολλών ίδρις», κατ' Ευριπίδη, και χάνεται μέσα εις τα βάθη των μυθολογικών αιώνων. Και όμως νομίζω ότι ακριβώς το αντίθετον συμβαίνει. Ο καλλιτέχνης δυσκολεύεται περισσότερο εις την επί σκηνης ανάπλασιν της Μαργαρίτας Γωτιέ παρά εις την αναπαράστασιν της θυγατρός του Αιήτου. Η παρισινή Λορέττα είνε περίπλοκος, πολυσύνθετος, ανώμαλος, σκοτεινή. Ρομαντική και αερώδης, όσον δεν είνε η απλή, σαφής, κλασική και ως εκ συμπαγούς τινος ουσίας διαπεπλασμένη, ερωτόπληκτος ομού και θηριώδης και τρισαθλία μάγισσα της Κολχίδος. Και ώ της αρρήτου δυνάμεως και χάριτος και αθανασίας των τύπων και συμβόλων του ελληνικού πνεύματος! Η *Κυρία με τας Καμελίας* είνε έργον μεγάλου δραματουργού· η «Μήδεια» δε τραγωδία σχετικώς αφανούς συγγραφέως. Δια του έργου εκείνου ο Αλέξανδρος Δουμάς εθεμελίωσε δραματικήν σχολήν και, συγκινήσας και συναρπάσας το κοινόν κατέκτησεν εξ εφόδου την γαλλικήν σκηνήν. Ενώ ο δραματουργήσας την *Μήδειαν*, Κάρολος Δελαβάλ, *Δούξ του Βονιβέντου*, ως φέρεται εν τω προγράμματι της παραστάσεως, άγνωστος δε, εις εμέ τουλάχιστον, με όλον το Δουκάτον του, εφρόντισε μόνον να εξάρη τον χαρακτήρα της ηρωίδος του συμφώνως προς το αρχαίον πρότυπον, τα λοιπά δε πρόσωπα της τραγωδίας αφήκεν αμελώς εν τη σκιά. Αλλ' η Μήδεια αυτού, με μόνην την ευλογίαν του ελληνικού ιδεώδους, πόσον είνε πλησιεστέρα ημών, πόσον ωραιότερα και αληθεστέρα της Μαργαρίτας του Δουμά υιού! Η *Κυρία με τας Καμελίας*, ότε το πρώτον παρεστάθη εν Παρισίοις, εξέπληξεν, εμέθυσε, συνεκίνησεν. Εθριάμβευσε. Μετά παρέλευσιν δεκαπέντε ετών αναβιβάζεται εκ νέου επί της παρισινήσ σκηνης, και κατά την ομολογίαν επιφανούς κριτικού, του Πωλ δε Σαίν-Βικτώρ, ευρίσκεται διαφορετική· η χάρις της παρέμενεν έτι, αλλ' η πρώτη γοητεία είχαν εξαλειφθή. Συγκινεί ολιγώτερον, φαίνεται ολιγώτερον ειλικρινής, η μετάνοιά της παρίσταται κάπως συνθημα-

τική, βλέπεις ότι ο έρωσ δεν ισχύει να εκπλύνη εντελώς τας αμαρίας της· υπό την αγαπώσαν εταιραν διαφαίνεται η εξ επαγγέλματος Λορέττα. Καλλιτεχνικόν δημιούργημα του οποίου η λάμψις αμαυρούται μετά παρέλευσιν ετών τινων, δυνατόν και ούτω να το σέβωμαι και να συγκινούμαι εξ αυτού, αλλά δεν είνε εκ των ικανοποιούντων τας περί τέχνης απαιτήσεις μου. Προτιμώ την παλαιάν Μήδειαν, τετριμμένην υπόθεσιν προς δραματοποιίαν, αλλ' αναλλοίωτον, απτόητον, ως εν τω ερώτι ούτω και προ του χρόνου, αείποτε νέαν.

Τοιούτοι τύποι εμπνέουσι θερμότερον τον αληθινόν καλλιτέχνην, όστις ευρίσκει δι' αυτών ευρύτερον στάδιον να αναπτύξη και επιδείξη τα χαρίσματά του. Δι' αυτό ίσως ως Μήδεια νομίζω ότι εντελέστερον υπεκρίθη ή ως Μαργαρίτα Γωτιέ η κυρία Παρασκευοπούλου. Αλλ' ως πας ποιητής και ως πας καλλιτέχνης εν ταις ημέραις ημών, η ευφυής αυτή ηθοποιός έχει ένα μέγαν εχθρόν: ο εχθρός ούτος είναι η λεγόμενη *καθαρεύουσα γλώσσα*. Φοβούμαι ότι δεν εκατάλαβεν ακόμη τον κίνδυνον τον οποίον διατρέχει εκ του εχθρού τούτου. Αλλ' είναι ύβρις προς την Τέχνην η γλώσσα αύτη, ακουομένη από της Ελληνικής σκηνης. Και επειδή τοιούτον θέμα χρειάζεται ξεχωριστήν ανάπτυξιν, αναβάλλω τα περί τούτου εις προσεχή ευκαιρίαν.

[Κωστής Παλαμάς, «Βιβλία και συγγραφείς – Θεατρικά εντυπώσεις», *Εστία*, 1892, τόμ. 14, σ. 213-215]

Μια καλλιτέχνης. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου (Σκιαγραφία)

Αυτή είναι ακριβώς. Η *Ευαγγελία Παρασκευοπούλου*. Την γνωρίζετε; Εάν όχι, σας λυπούμαι από βάθους καρδιάς. Εν τούτοις, σας βεβαιώ και πάλιν ότι αυτή είναι...

Η πόλις των Αθηνών, δεν έχω διάθεσιν να το αμφισβητήσω, επλημύρησεν εκ της φήμης του ονόματός της· η ακτινοβολία του θριάμβου της εφώτισεν, ως οι αισιόδοξοι κηρύττουσι και πιστεύουσι, την κοινήν συνείδησιν. Και η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου ανεκηρύχθη *δαιμονία*. Πολύ ευχάριστα – εκπληκτικά ήθελα να είπω – είνε όλα αυτά τα συμπτώματα. Αι Αθήναι συνεκινήθησαν... Μπα! Το κατόρθωσαν λοιπόν; Ω! και αυτό τείνωμεν να το παραδεχθώμεν. Όλα είνε δυνατά εις τον κόσμον τούτον. Όστε, ας ελπίσωμεν ότι προθύμως θα παρακολουθήσωσιν οι πλείστοι –εκ περιεργείας τουλάχιστον– τας πλαισιούσας την εικόνα της πενιχράς σημειώσεις μας. Α, είνε πολύ καλαίσθητον το Αθηναϊκόν κοινόν. Δε δύνασθε να φανταστήτε!...

Αυτή είνε! Αυτή! Εάν πρόκειται να γράψω την ιστορίαν της λανθανούσης δραματικής εν Ελλάδι καλλιτεχνίας – και θα ήτο μια σύντομος Ιερεμιάς – θα ήνοιγον μετ' ενθουσιασμού ακρατήτου νέον όλως

κεφάλαιον δράσεως, νέας περιόδου, εν χρυσώ πλαισίω αξίω του διαλαμβανομένου θέματος. Σήμερον, αρκούμεθα απλώς να κοσμήσωμεν, να τιμήσωμεν μετ' εθνικής χαράς, μεθ' υπερηφανείας αληθούς τας στήλας του ημετέρου περιοδικού με το απείκασμα της απαραμίλλου δραματικής καλλιτέχνιδος, της *πρώτης εξόχου Ελληνίδος ηθοποιού*, ήτις κατόρθωσεν εν μέσω της Σαχάρας της αδιαφορίας, εν η μαραίνεται πάσα ευγενής φύσις, να γίνη το αντικείμενον του θαυμασμού παντός, ευτυχήςσαντος να συρθή κυριολεκτικώς δεσμών της του θείου ταλάντου της.

Είνε η εικόν της! Ιδέτε την! Ατενίστε την! Αναπλάσατε την ηθοποιόν, αναπολήσατε την επί της σκηνης δρώσαν, θαυμάστε αφεθήτε ανίσχυροι εις την ακαταγωνίστως έλκουσαν εντύπωσιν της γλυκειάς και περιπαθούς μορφής της, κατανυγήτε, και τότε μόνον αποσύρατε το βλέμμα, τότε στρέψατέ το αλλαχού, όταν οιστρήλατος η φαντασία εις ακατασχέτους και ηδεις σας παρασύρη ρεμβασμούς, εις σκέψεις παρηγόρους, διανοίγουσα υμίν εύελπι το μέλλον του Ελλην. Θεάτρου, ως το κατέστησεν η εμφάνισις Εκείνης. Ευτυχεις σεις τότε, διαβλέποντες την αυγήν της αναγεννήσεώς του, την λαμπροτέραν απαρχήν της αναπτύξεώς του, την αφετηρίαν της προόδου. Ηώς ροδοβαφής σήμερον εις το στερέωμα της Ελλ. Τέχνης είνε η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου. Την εικόνα της θα ίδωσιν οι οφθαλμοί σας!

Είνε δυσχερές, το γνωρίζομεν, να παράσχη τις εικόνα επακριβή και καλλιχρωμον βίου καλλιτέχνιδος. Είνε η δυσχερεστέρα, είνε η επιπονωτέρα υποτύπωσις. Απαιτείται να στροβιλισθή τις μετά των ηθοποιών – διότι στρόβιλος είνε η ζωή των – να ζυμωθή με τους αγώνας των, να τους παρακολουθήση εις τα παρασκήνια, ν' αναστραφή μετ' αυτών, δια να είναι βέβαιος περί της πλήρους επιβολής του έργου. Ευτυχώς, η παρούσα σκιαγραφία εγγύτατα έχει τα όρια προς την αληθειαν, σχεδόν τα περιλαμβάνει, και τούτο χάρις εις την προσηνεστάτην και ευμενή προσφοράν της διακεκριμένης καλλιτέχνιδος.

Ουδεμία αμφιβολία ότι το ύψιστον τεκμήριον της αναπτύξεως λαού τινός, το κορύφωμα της εξανθρωπιστικής δυνάμεως, η λεπτοτάτη εκδήλωσις της πνευματικής εξάρσεως, το θερμότερον της Προόδου, είναι η ακμή της Τέχνης. Επί του Πανθέου του εθνικού μεγαλείου σελαγίζει, ως αέτωμα, η Τέχνη. Εκ των πυρσών της Επιστήμης και των γραμμάτων, η φαεινότερα, η γλυκυτέρα, η πλέον ανέσπερος ακτίς είναι η της Τέχνης. Η προς εξυπηρέτησιν αυτής ευλαβής αφοσίωσις η ευγενεστάτη είνε ιδέα. Ιεροφάντης δ' αφοσιωμένη είνε η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου.

Είνε θελκτικόν, είνε ηδύ και χαρίεν και ευφρόσυνον και ποιητικόν ν' αντικρύζη κανείς, μακράν της πολυτύρβου των πόλεων ιαχής, ανέφελον κατά το λυκόφως Ουρανόν, χρυσούμενον έτι υπό δέσμησ δυομένων ηλιακών ακτίνων, ν' ακούη σιγά δονουμένους τους λιγείς, ως αύρας, ήχους παθητικής *σερενάτας* ή ερωτικής σονάχης, ν' απολαμβάνη των απείρων μυστηριωδών θελγήτρων φύσεως, νυττούσης την ψυχήν εις ωκεανόν γαλήνης και αγάπης. Αλλά να αντικρύση τις καλλιτέχνηδα έξοχον, οία η κ. Παρασκευοπούλου, να την ακούη εκφραζομένην τους ψυχικούς της πόνους, ν' αντιλαμβάνηται εκ του σύνεγγυς της ευγενούς και γοήτιδος μορφής της, να δύναται να εμβαθήνη εις τας σκέψεις της, να μελετήση την δημιουργικήν εκείνην και αδράν ιδιοφυΐαν, και να καθίσταται θεματοφύλαξ, έστω και γενικωτάτων γραμμών, του περιπετειωδούς σταδίου της, εν ω διαλάμπει τόσω αγνός και έξοχος χαρακτήρ, δεν είνε μόνον θελκτικώτερον, ηδύτερον, είνε τι πλέον ή απόλαυσις. Είνε *ευτυχία*.

Εάν ημείς σήμερον της ίδιας ταύτης ευτυχίας κοινωνούς καθιστώμεν τους ημετέρους αναγνώστας, εκθέτοντες ό,τι ηδυνήθημεν, εξ' ίδιας αντιλήψεως, να συναγάγωμεν εν ευτυχεί μετ' εκείνης συναντήσσει, σχετικόν προς την δράσιν και τον βίον της, εάν, εν ώρα μάλιστα θερμότητος και ανίας, δροσιζόμεν την ψυχήν των, φωτίζόμεν την συνείδησιν των του καλού δια τοιαύτης πνευματικής γνωριμίας, το πράττομεν και προς εκπλήρωσιν δημοσιογραφικού καθήκοντος, θεωρούντες άμα τούτο ως την χαρακτηριστικωτέραν ένδειξιν των προς αυτούς συμπαθειών μας. Διότι αληθής ευτυχία είνε εκείνη ην ζηλοτύπως εγκλείομεν εις τα πάθη. Ω! οι αναγνώσται μας, πρέπει να μας οφείλωσι πολλές τας χάριτας.

Ούτω, θα παρέλθωσι κατωτέρω, ως εν μαγικώ καλειδοσκοπείω, αι ποικίλαι, αι περιεργοι αληθώς αλλά και θαυμασταί, συγκινητικά εικόνες, δι' ων θα υψωθώμεν εις άλλους ορίζοντας, απολαμβάνοντες της θελκτικής αναστροφής μετά θεότητος και μάρτυρος!... Εάν δε εύρη τις ωχράν την απεικόνησιν, στερουμένην δυνάμεως, νεύρων, παραστατικότητος, ας μη καταλογίση τούτο εις άλλο τι ή εις την αδυναμίαν εις ην ευρέθην αίφνης υπό την καταπλήσσοσαν εντύπωσιν του γοήτρου της Τέχνης, ούτω περιφανώς εκπροσωπουμένης υπ' έξόχου γυναικός.

Α'.

Διά να ιδω την κ. Παρασκευοπούλου ανήλθον εις τα ύψη του ξενοδοχείου του *Στέμματος*, παρ' ω διαμένει. Εκ του πόθου να ιδω εγγύς μου και έξω της σκηνης την καλλιτέχνηδα, δεν ησθάνθην ουδέ την

ελαχίστην κόπωσιν εκ της ανόδου· η μέλλουσα συνάντησις εδικαιολόγει πληρέστατα την αναβατικήν δοκιμασίαν, ως εγώ εδικαιολόγησα την τύχην, διότι ξενοδοχείον αληθώς Στέμματος ήρμοζεν εις την Βασίλισσαν της σκηνης, ύψος επεβάλλετο εις το υψηλά περιιπτάμενον πνεύμα της, ορίζων ευρύς εις την εμπευσμένην ψυχήν της!

Το άσυλόν της δεσπόζει λαμπράς θέας, εις ην συμβάλλουσιν ο κώνος του Λυκαβηττού αφ' ενός, περαιτέρω ο εύγραμμος Υμηττός, η θάλασσα εν απόπτω, αι κορυφαί των οικοδομημάτων της πόλεως εντεύθεν, και απέναντι ακριβώς η ηρειπωμένη Ακρόπολις...

Διάδρομος ολίγον σκοτεινός άγει προς τον θάλαμόν της. Διηθυνόμεθα προς αυτόν, ότε η θύρα ηνοιχθή και ενεφανίσθη ευθύς εν αφελεστάτη λευκή περιβολή η γοήσσα της Ελληνικής σκηνης, ζωηρά, προσηνης, ως ζώσα φαινομένη Νηρηϊς.

Κάτασπρη κύκνου φτερωσιά με φως ζευγαρωμένη!...

Μόλις επλησίασα προς αυτήν, ησθάνθην είδος σεβασμού. Όταν, μόλις συνεχόμενος εκ χαράς, έθλιψα την άτονον αλλ' άβράν χείραν της, ενόμισα ότι ησθάνθην αυτήν την επίδρασιν της Τέχνης· όταν με αντίκρυσαν οι οφθαλμοί της εδοκίμασα γλυκειάν εντύπωσιν ιδών αρρήτου κάλλους ψυχήν διαλάμπουσαν, όταν διεστάλησαν δια να ομιλήσωσι τα λεπτά χείλη της, ακτίνες εσκορπίσθησαν εις την νεφελώδη σκιάν ολοκλήρου ψυχικού κόσμου εν εμοί υφισταμένου.

Ο θάλαμός της – σχεδόν έν *καμαρίνι* – είνε απλούς, όπως και εκείνη. Επίπλωσις συνήθης, και μόνον οι τοίχοι κοσμούνται υπό ταινιών κυανολεύκων, λειψάνων τιμής και δάφνης, ην έδρεψεν αλλαχού. Φορέματα θεάτρου επιδιορθούμενα ηπλούντο εις τινα γωνίαν. Αληθώς, θα ήτο το δωμάτιον εκείνο πολύ κοινόν, αν μην το εξιδανίκευεν η επιφανής ένοικος.

Η κ. Παρασκευοπούλου είνε λεπτοφυής. Έχει ηλικίαν περίπου είκοσι και εξ ετών, μόλον ότι δε ο βίος της ως ηθοποιού δεν ήτο άμικτος περιπετειών, δεν φαίνεται μεγαλειτέρα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου της δεν προδίδουσι καλλονήν θάμβουσαν, αλλ' η μορφή της έχει τόσην χαριν, ώστε καθίσταται αμαχήτως θελκτική.

Λευκή, με μέλαιναν κόμην, μέτωπον ευρύ, ρίνα με ελαφροτάτην καμπήν, με οφθαλμούς αστραπηβόλους και ρεμβώδεις, με παρειάς διατηρούσας παρά τας επί της σκηνης ψιμυθιώσεις ακούσαν ανθηρότητα, με χείλη πικρώς μειδιώντα. Είναι αναστήματος μετρίου, διατηρούσα πολλήν ευστροφίαν εν τω βαδίσματι. Πρόδηλα εν τούτοις φέρει τα ίχνη της κοπώσεως ως εκ των συχνών από της σκηνης διδασκαλιών.

Ότε υπέβαλλον αυτή την παράκλησιν να με συνδράμη εν τη δημοσιογραφική αποστολή μου, εξηκόντησεν αμέσως βλέμμα χαράς τινός, ειρωνείας, σκέψεως, ευγνωμοσύνης, δισταγμού, αδιαφορίας, αποφάσεως. Πως κατώρθωσεν όλα αυτά τα αισθήματα τα αλληλοσυγκρουόμενα, το κράμα εκείνο, το Μωσαϊκό, να περικλείση εν ενί βλέμματι, να το εκφράση αστραπιαίως, να το διαχύση, μόνον ο οφθαλμός εκείνος δύναται να εξηγήση. Και εν πλήρει εμπιστοσύνη, τιμών την ειλικρίνειάν της, ανέσυρε πτυχάς τινάς του βίου της κ' εκεί εθαύμασα αληθώς την καλλιτέχνηδα και έξω της σκηνης τοιαύτην αναδεικνυομένην. Και παρήλθε τότε προ εμού, βαθέως συμποντούντος, η ορφανή κόρη, η αρχαρία ηθοποιός, η συγκινουμένη παρθένος, η καταδιωκομένη πρωταγωνίστρια, η πάσχουσα γυνή, η θριαμβεύουσα καλλιτέχνις!...

Εγεννήθη εν Κωνσταντινουπόλει, τω κέντρω του Ελληνισμού, και ανεπτύχθη υπό την σκιάν αυτοχρήμα της Ακροπόλεως, εν τινι υπό τους πρόποδας της οικία. Ο θόλος της Αγίας Σοφίας και του Παρθενώνος αι μετόπαι, ο εθνισμός και η καλλιτεχνία, υπήρξαν αι πρώται συμβολικαί παραστάσεις αι εγχαραχθείσαι βαθέως εις την νεαράν καρδίαν της, εν η και συνηυξήθησαν.

Ότε ήλθεν εκ Κων/πόλεως μετά των πτωχών αλλ' εντίμων γονέων της εις Αθήνας ήτο μικρά, πολύ μικρά· αλλά από της ηλικίας έτι εκείνης, καθ' ην αι κόραι παίζουν *κούκλες* και μανθάνουν Ιεράν ιστορίαν, η Ευαγγελία ωνειρεύετο θριάμβους από σκηνης, έπλαττεν υψηλά όνειρα, ή έπαιζεν υποκρινόμενη φανταστικά πρόσωπα, χειρομονούσα, απαγγέλουσα. Εγεννήθη, δυνάμεθα να είπωμεν, δια την σκηνήν. Θρησκείαν αυτήν έσχε. Και το περιεργον είνε ότι θέατρον δεν είχε ακόμη αντικρύση, δεν είχεν ιδή ηθοποιόν· και όμως αυτή το δωμάτιον μετέβαλλεν εις σκηνήν! Ο κύκλος της υπάρξεώς της έκτοτε διεγράφη. Και είναι αληθώς αρκετά ευρύς, ώστε να είνε ευχαριστημένη εκ της σημερινής δράσεώς της. Πλην, και της Μοίρας η καταδρομή ενωρίς ήρχισεν.

Ο πατήρ της εκαλείτο Σκορδίλης, κατήγετο δε εξ αρχαίου οίκου της Κρήτης, ης μέρος είχαν εγκατασταθή και εν Κεφαλληνία, εξ οικογενείας δε Ξανθοπούλου η μήτηρ της.

Τον πατέρα της, λεπτουργόν το επάγγελμα, ταχέως απώλεσεν άγνωστον λαβόντα διεύθυνσιν, εντός δε του αυτού έτους αποθνήσκει εν Σμύρνη, ένθα οικογενειακώς είχαν μετοικήσει, και η μήτηρ της, μείνασα ούτω μόλις δωδεκαετίς μετά τριών μικροτέρων αδελφών

της, όλως ορφανή. Ο θάνατος της μητρός της μέγα παρήγαγεν αυτή άλγος, διότι εξ' εκείνης ενεπνεύσθη από απαλών ονύχων τα πρώτα ευγενή αισθήματα, τα στηρίγματα του μετέπειτα βίου της· εκείνη δε, πάσχουσαν την Ευαγγελίαν εξ οφθαλμικής νόσου, υφ' ης επί μακρόν εβασανίσθη, την εδίδαξε την αλφάβητον, σημειούσα επί χονδρού στυποχάρτου δια μικρού καρφίου γράμματα και λέξεις, ας η κόρη ασυνειδήτως εξεμάνθανεν.

Από της εντελούς απορφανίσεως μέχρι της εις το θέατρον εισαγωγής της, ήτοι επί έν και ήμισυ έτος, υπέφερε τόσα, ώστε μόνον σελίδες απομνημονευμάτων – εάν ποτέ θελήση να γράψη – θα είναι δυνατόν δεόντως να παρiλάβωσι. Αι ορφαναί κόραι ενεκλειήθησαν αμέσως τότε εις τι ορφανοτροφείον της Σμύρνης, τη φροντίδι του Ζακυνθίου Κουτούβαλη. Αλλ' η νωπή ανάμνησις του θανάτου της μητρός της, ην μετά πόνου ανεπόλει, ο περιωρισμένος εν τη σχολή βίος ανέπτυσαν λύπην βαρείαν εν τη ευαισθήτω ψυχή της, καταλήξασαν εις βαρείαν ασθένειαν. Και ήρθη μεν κάπως η αθυμία, αλλ όχι όσον έδει. Και ιδού πως: Το ορφανοτροφείον έκειτο ακριβώς απέναντι άλλου σχολείου, παρ' ω εμαθήτεον κοράσια ευπόρων οικογενειών· μεταξύ αυτών εγνώρισε και την δεκαεπταέτιδα κόρην του αρχαιολόγου Βίτελ, ήτις τόσον πολύ την ηγάπησεν, ώστε ότε επέστη η ώρα της αποφοιτήσεως εξήτησεν επιμόνως παρά της μητρός της, γυναικός φιλανθρώπου, να λάβωσι μεθ' εαυτών την μικράν Ευαγγελίαν εν τω ιδίω οίκω, εν τω πλησιοχώρω χωρίω Βουρνόβα, ένθα εύρηνητο αι εκτάσεις των κτημάτων των. Τούτο υπήρξε παρηγορία διά την ορφανήν. Αφ' ενός η μόνωσις του Πύργου, ένθα αι μαθήτριάι διήρχοντο το θέρος, αφ' ετέρου δε η υποχρέωσις όπως καθ' εκάστην εσπέραν εν τη ώρα της προσευχής γονυπετή ως Δυτική υπό τους ήχους του αρμονίου, είχαν διπλασιάση το βάρος της αθυμίας, ήτις ως νεφέλη περιεκάλυπτε την ύπαρξιν της. Και εξήλθε του ορφανοτροφείου απεριποίητος, με το πένθιμον εκείνο φόρεμα, με πενθιμωτέραν την ψυχήν. Αλλ' η Μοίρα, απηνής πάντοτε, δεν την ελησμόνει. Η Ευαγγελία προωρίσθη να πίνη κατά δόσεις το ποτήριον των πικριών! Και εάν σήμερον δεν το εξεκένωσεν ακόμη μέχρι τρύγος, θα είπη ότι και εν τη δυστυχία είναι έξοχος. – Η παρά τη Βίτελ διαμονή της, γυναικί λίαν εργαζομένη υπέρ κατισχύεως των θρησκευτικών της πατρίδος της αρχών, παρεξηγείτο. Ενόμιζον οι χωρικοί, καθώς μάλιστα ακμάζει εν Σμύρνη η θρησκομανία, ότι την μικράν Ελληνίδα θα την έκαμνε ν' αλλαξοπιστήση. Και επιμείναντες οι κάτοικοι κατώρθωσαν να την αποσπάσωσι τέλος του οίκου εκείνου μόλις ανέρρωσε εξ ασθενείας καθ' ην και αίμα έπτυσεν· εξ ευσπλα-

χνίας τότε την έλαβε παρ' εαυτή η Ελένη Ράλλη, του πλουσίου εκεί και αριστοκρατικού οίκου, ως βοηθόν ραπτρίας οικιακών εργασιών· ηγαπήθη δε τόσο πολύ υπό της Ράλλη ώστε την εθεώρει τέκνον της· κατέστη η μόνη σύντροφος της κόρης της. Από της εποχής ταύτης άρχεται μορφουμένη και εκδηλουμένη η προς το θέατρον τάσις της. Ο οικοδεσπότης τη έλεγεν ότι θα γείνη ηθοποιός, την επεφόρτιζε δε να απαγγέλη ό,τι δήποτε και εκείνη παρίστανε.

Εν Σμύρνη την εποχήν εκείνην έδιδε παραστάσεις ο θίασος του κ. Ταβουλάρη σχεδόν εν θριάμβω. Μια εσπέραν, καθ' ην παριστάνετο ο *Ναύτης Βερτράμ* άφηκε την κόρην του ο Ράλλης να μεταβή εις το θέατρον· την συνώδευσεν η Ευαγγελία. Αι στιγμαί εκείνης της εσπέρας υπήρξαν δι' αυτήν έξαρσις πνεύματος, ψυχής ανάτασις. Η επιθυμία της επραγματοποιείτο· ότε παρηκολούθει τας ρωμαντικές σκηνάς του δράματος, τόσο επιτυχώς εκτυλισσομένας, ο νους της περιεπλανάτο εις τα σύννεφα του μέλλοντος, εις κόσμους άλλους και απέπτη έκτοκτε προς την σκηνήν. Ότε επέστρεψεν οίκοι επύρεσεν· ήτο ο πυρετός του πόθου της πραγματώσεως των ονείρων της παιδικής της φαντασίας· ερωτεύθη τους ηθοποιούς, ησθάνθη την ανάγκην να κλαύση. Ήτο ο πρώτος του έρωτός της σπινθήρ. Την επομένην της εις το θέατρον μεταβάσεώς της μετέβη εις τον οίκον, εν ω διέμενε, δυσειδής τις *ανδρογυναίκα*, παρηκμακυία ηθοποιός, ζώσα δια των χαρτιών, εξ' ων προέλεγε το μέλλον. Η μόνη αντιπάθεια της Ευαγγελίας – και σήμερα ακόμη – ήσαν οι άσχημοι αμφοτέρων των φύλων· δια τούτο την μάντιδα ουδέ την επλησίαζε καν οσάκις ήρχετο εις τον οίκον. Αλλ' εξ ενστίκτου τινός παρορμησεως συγκατανεύει να ακούση το *ριζικό* της· και πληροφορείται αίσιον το μέλλον της εν τω θεάτρω, του έρωτός της την εκπλήρωσιν. Εκ του παραθύρου τότε της οικίας, εν τη φανταστική λαμπρότητι του μέλλοντος, πηδά και φεύγει. Τι έγινε εν τη ερημία πώς έζησε και η ίδια ηγνόει· αλλ' ομοιό! Είδε τας ελπίδας καταρρεούσας άρδην, και τα δάκρυα τη απέμειναν ως παρηγορία της ψυχής της· εντρέπετο να επιστρέψη εις τους ευεργέτας της, ότε μανθάνει ότι το θέατρον είχεν ανάγκην μιας γυναικός· ο ηθοποιός Δρακόπουλος διερχόμενος την συνοικίαν εν η έμενεν η Ευαγγελία εζήτη ηθοποιόν. Μετέβαινε δ' αυτή πρωϊαν τινά εις τον οδοντοϊατρόν οδονταλγούσα, ότε την συναντά ο θιασάρχης Βρόντας και τη λέγει: Σε θέλω δια το θέατρον. Η οδονταλγία έπαυσε δια μιας. Ενεφιλοχώρησε διάλειμμα του πόνου, μόλις ανελογίσθη ότι θ' ανήρχετο επί της σκηνής, εφ' ης ήλπισε και του έρωτος την αποπλήρωσιν, αλλ' ον ελησμόνησεν άμα ανήλθεν επί του σανιδώματος εκείνης. Και

από τότε μικρά, ζωηρά, αλλ' εμπεποτισμένη την ψυχήν εις τα νάματα της ηθικής, εις τας αυστηράς αρχάς της χρηστότητος, ως ήτο ακόμη λεπτοφυής και άπειρος ανήλθεν επί της σκηνης. Το όνειρόν της πραγματοποιείτο, όνειρον όχι και πολύ ευχάριστον, ότε ήρξατο μουμένη εις τα μυστήρια της βιωτικής Οδυσσείας των ατύχων ηθοποιών μας. Αλλ' είχε την ψυχήν ατρόμητον.

Το πρώτον ανήλθε επί της παλαιστρας του θεάτρου εν Χίω, ολίγον προς της καταστροφής (1881) μετά του θιάσου ου εμνήσθημεν. Το έργον εις ο δια πρώτην φοράν, ως ασήμαντον πρόσωπον, έλαβε μέρος ήν η γνωστή κωμωδία *Τρεις γαμβροί και μια νύμφη*. Αλλά πολύ ταχέως, δι' αλματών σχεδόν, ωδήγησεν η έμφυτος αυτή νοημοσύνη το πνεύμα της εις την επιτυχίαν· και ήρχισεν ούτω να λαμβάνη ενεργότερον μέρος, επισπωμένη την γενικήν εκτίμησιν. Εις την *Μοσχομάγκαν*, ως θεία, έδραψε δάφνας, καίτοι νεαρωτάτη ακόμη, υποδουομένη ως πρεσβύτες Γαλλίς πείρας πολλών ετών. Το έργον ήτο μέτριον· αλλ' η ηθοποιός εξύψωσε τον συγγραφέα. Επίσης, το τρίτον, εις την *Σάρραν και τον Κάρολον* του Πακουμέττη έκαστον κίνημά της, έκαστος σχεδόν λόγος της ως Ευδύγης, απέσπα και τας επυφημίας του κοινού· ότε δ' ετελείωσεν η παράστασις ο κόσμος ενθουσιώδης την συνώδευσε μέχρι της οικίας της. Ήσαν αυταί αι πρώται γλυκείαι συγκινήσεις ας εδοκίμαζεν η νεαρά Ευαγγελία. Ήσαν το προανάκρουσμα εις την αρμονίαν του θριάμβου, ου σήμεραν είνε η περίβλεπτος ηρωΐς.

Μετά τρεις μήνας επέστρεψεν εις Αθήνας, πρώτην φοράν δούσα παράστασιν εν τω νεοδημώθω θεάτρω «Παράδεισος» μετά του κ. Νικηφόρου και της συζύγου του. Όλα τα φύλλα τότε έκαμον μνειάν της νεαράς ηθοποιού, και ιδία η τότε αρτιφανής *Νέα Εφημερίς*, πολλά *νέα* δι' αυτήν νέαν έτι αναγράψασα· τον χειμώνα του αυτού έτους έφυγε μετά του Αλεξιάδου εις Κωνσταντινούπολιν, δώσαντος εκεί παραστάσεις, επί διετίαν δε συνειργάσθη μετά του Αρνωτάκη, πάλιν εν Κωνσ/πόλει. Υπό του τελευταίου εποδηγητήθη, αλλά πολύ ασθενώς εις τα πρώτα βάσιμα και ασφαλή βήματα, ως άλλοτε κατά τας πρώτας του σταδίου της ημέρας εδιδάχθη υπό της ηθοποιού Δρακοπούλου. Αλλά και αι δοκιμασίαι εν γένει ήσαν τοιαύται ώστε τα πρώτα, ων εμνήσθημεν, βήματα να ήνε και πολύ βαρέα ένεκα πολλών περιπετειών. Μεθ' όλα ταύτα δεν πρέπει ποτέ να λησμονώμεν ότι την καθ' αυτό τελειαν ανάδειξιν της η κ. Παρασκευοπούλου εις εαυτήν και μόνον εις εαυτήν οφείλει.

Πολλάς υποστάσα απογοητεύσεις εκ της μετά του Αρνωτάκη συνεργασίας της, έφυγεν εκ του θιάσου του, παραμείνασα εις τινά φίλην

της, επ' ελπίδι ελεύσεως της τότε κοινολογουμένης εν Κων/πόλει αφίξεως του Ταβουλάρη, όπερ και εγένετο. Ο θίασος είχεν επτά γυναίκας· όθεν η πρόσληψις καθίστατο αδύνατος· παρεκάλει, αλλά δεν εισηκούετο και μόνον δια της επιμονής Κεφαλλήνων τινων κατορθούται να εισχωρήση εις τον θίασον, παρ' ω όμως τυγχάνει εκ μέρους των άλλων γυναικών ψυχροτάτης υποδοχής. Ο θίασος απηρτίζετο εκ της Βερώνη, ήτις ήκμαζε τότε εν τη υποδύσει του χαρακτήρος της ερωμένης, της αδερφής της, του Τασόγλου, Πετρίδου, Λαζαρίδου, Κοτοπούλη, Καρδοβίλλη, κλπ. Η Ευαγγελία ήτο ως απλούν τι συμπλήρωμα, πτωχή άμα, πτωχοτάτη, με υποδήματα πεπαλαιωμένα, με εσθήτα ην μόνη επεδιόρθου. Μάρτυς έκτοτε της σκηνης! Καταδιωκομένη, υποβλεπομένη· και όμως ενέμενε και επεσκίασε όλας εκείνας τας μικρότητας και σήμεραν δίδει ακτίνα φωτός εις όλους εκείνους, οίτινες ουδέ βλέμματος την ηξιουν! Επί τέλους θριαμβεύει μίαν φοράν και η Δικαιοσύνη!...

Κατενόησαν οι σύντροφοί της ότι ταχέως θα ανεδεικνύετο και τούτο τους κατετρόμαζεν· η μόνη υποστήριξις ην είχεν, ην η εκ των κυριών του Σταυροδρομίου προερχομένη· εν τω θιάσω εκ των 350 μεριδίων, ελάμβανε 6 μόνον! Αλλά και τούτο δικαιολογείται, διότι ο Ταβουλάρης δεν είχεν ανάγκην γυναικός, εκ φιλανθρωπίας δίδων ό,τι έδιδεν. Αλλ' η Ευαγγελία εζήλου ανωτέραν θέσιν: εζήτηι μέρος καλλίτερον εν ταις παραστάσει, πεποιθυία ότι θα επετύγχανεν· επί τέλους μίαν ημέραν τη δίδεται ενεργόν κάπως μέρος εις την *Σωσάνναν Ιμβερτ*. Η τέως παρερριμένη Ευαγγελία χαιρετάται ήδη και υπ' αυτών των συναδέλφων της ευφροσύνης. Ανέρχεται την πρώτη βαθμίδα της αναδείξεως· αλλ' η καθ' αυτό ευδοκίμησις αργότερον τη επεφυλάσσετο ότε και νέα του βίου περίοδος τη προσεμειδίασε δια του γάμου της.

Κατά το διάστημα των αγώνων της αυτών, δι' ων εχαράττετο το μέλλον της, παρεγνωρισμένη, χάριν της τέχνης και μόνης, απεχωρίσθη των αδελφών της. Τας επόνει, ήθελε και δι' εκείνας μέλλον έντιμον. Αλλ' η σκηνή πλέον απορρόφησε την σκεψιν της· την διεξεδίκησεν ολόκληρον, ως και σήμεραν την διεκδικεί ζηλοτύπως. Και εχρειάζετο αληθώς δύναμις ισχυρά δια να την αποσπάση τέλεον των μικρών αδελφών της· και η δύναμις αυτή μόνον το *θέατρον* ηδύνατο να ήνε υπέρ ου τόσον πολυμόχθως ειργάσθη, αλλά και όπερ τόσον πολύ ετίμησεν, ανύψωσεν.

Η νεαρά ηθοποιός ενυμφεύθη, θέλουσα να έχη στήριγμα εν τω βίω, και δη εν αυτώ τω τόπω της γεννήσεώς της μετά του εν τω αυτώ θιάσω νέου Νικ. Παρασκευοπούλου, του κ. Σπ. Ταβουλάρη ανταλλάξαντος τους στεφάνους.

Αλλά πριν η προχωρήσωμεν, ακολουθώντας αυτήν εν τη καλλιτεχνική δράσει της, ανάγκη να γίνει μια παρέκβασις, να γραφή η χαρακτηριστικώτερα ίσως σελίς του βίου της ως ηθοποιού. Πιθανόν η δημοσιογραφική ελευθεριότης να φανή υπερβαίνουσα ενίοτε τα όρια των αυστηρών τύπων της κοινής λεπτότητος· αλλ' η συγγνώμη, επιθυμούμεν να είνε ανταξία της πίστεως, μεθ' ης επιτελούμεν έτερον καθήκον γενικώτερου ενδιαφέροντος. Άλλως τε η κ. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου υψώθη τόσο εν Τέχνη, ώστε ανήκει πλέον εις την ιστορίαν· εν τοιαύτη δε περιπτώσει η δημοσιογραφία οφείλει ουδεμιάς χαρακτηριστικής λεπτομερείας ν' αμελήση.

Ήσαν αι αρχαί του 1883, ημέρα Κυριακή, ότε ετελείτο ο γάμος της, όστις, και αυτός ακόμη, δεν ήτο κοινός. Εάν η ίδια κατώρθωσε να φορέση χάριν εις την επίμονον απαίτησίν της, λευκήν εσθήτα κατά την ώραν της στέψεως, ως ήρμοζεν εις την αγνότητά της, αι συναγωνίστριαί της επεβλήθησαν και επ' αυτών των όρων των κοινοτέρων εθίμων. Όλοι βεβαίως γνωρίζωμεν ότι εις τας γαμηλίους εορτάς το λευκόν χρώμα κυριαρχεί εις τας γυναικείας αμφιέσεις. Και όμως! υπάρχουν εξαιρέσεις τινές προκειμένου περί... Ελληνίδων ηθοποιών. Αι δύο τρείς αι παρασταθείσαι εις τον γάμον έφερον εις ένδειξιν χαράς μελαίνας εσθήτας... Α, είναι χαρακτηριστικόν δια την Ευαγγελίαν Παρασκευοπούλου, ότι πάντοτε το έκτακτον υπήρξεν ο παράγων της δράσεως της.

Αλλά το ποιητικώτερον, όπερ ήτο αδύνατον και φαντασία έτι να συλλάβη, είνε ότι ενυμφεύθη, σχεδόν ειπείν, επί της σκηνης, ήτις όμως πονηρά και ζηλότυπος, ηννόησεν ότι θα εξημιούτο και την απέκτησε ταχέως, ως εκ του ατυχούς γάμου της μετ' ανδρός, όστις ομολογούμενως καλός κωμικός ηθοποιός και τόσον καλός, ώστε να μη εννοήσῃ ουδ' αυτή την σοβαρότητα του γάμου!

«Την ημέραν των γάμων της η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου εδίδασκεν από σκηνης». Ιδού, καθ' ημάς ο πολυτιμώτερος τίτλος δια την ευγενή καλλιτέχνη, το ωραιότατον επεισόδιον του βίου της. Όλα τα όνειρά της επί της σκηνης συνετελούντο. Και αυτή η ανάγκη της αποκαταστάσεως. Δι' εκείνην, η σκηνή τα πάντα ενεψύχου. Μετά την τέλεσιν του μυστηρίου, το αυτό ακριβώς εσπέρας, έδωσε παράστασιν μετά του θιάσου εις *Βλάγκα*, πολίχνην της Κων/πόλεως, διδάξασα δράμα. Οίος κακός οιωνός. Πρωτηγωνίστησεν εις τους *Χαρτοπαίκτης*, φέρουσα και επί της σκηνης αυτήν εκείνην την δάνειον στολήν, ήτις προ ολίγων ακόμη ωρών την είχε περιβάλλη ως νύμφην! Παρέστησεν ως ηθοποιός αυτή, ως υποβολεύς ο σύζυγός της. Αλλ' όσω εκ των έχόντων υποχρέωσιν να την υποστηρίξωσιν ουδ' απήλαυσε, τόσω το κοινόν, όπερ την υπεραγά-

πα αλλά και την εσέβετο, εξεδήλωσε παντοίως την χαράν του. Μόλις έμαθεν ότι ήρχετο, νύμφην ακόμη, να παραστήση, εξήλθε σύσσωμον το σωματείον εις προϋπάντησίν της. Οίας αληθώς εξόχους συγκινήσεις απεκόμισε τας ώρας εκείνας, νέας ζωής καλλιτεχνικής, άς η πεζότης της συζυγικής είμαρτο να επιρρώση μετέπειτα δια της πικρίας.

Καθ' όλην την χρονική διάρκειαν, καθ' ην την παρηκολουθήσαμεν από της πρώτης εμφανίσεώς της επί του θεάτρου μέχρι της εποχής ην σημειούμεν ως σταθμόν, η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου εδοκίμασε την χαράν της ευδοκιμήσεως, αλλ' εποτίσθη και την χολήν της αδικου καταδρομής. Αναμφίβολον ότι οι προϊστάμενοι συνάδελφοί της, εγκαίρως ηγνόησαν το δημιουργικόν *κάτι τι* της ηθοποιού, ότι διέγνωνσαν εν όλω τω ιδιοτελεί εγωϊσμώ των το μέλλον της απ' εκείνης της ηλικίας· και ειργάσθησαν μεν περί του εναντίου, όσον επέτρεπεν η *τρυφερά* καρδιά των, αλλ' η αγνή εκείνη κόρη, η άνευ τύφου και πονηριών, είχαν ήδη λεληθότως αναδειχθή, εμπνευσθή, επιτύχη. Το *κάτι τι* ηύξανε μέσα της και άνευ της θελήσεως των ηθοποιών. Ήσαν ηθοποιοί εκείνοι, και η ατυχής Ευαγγελία ήτο ηθοποιός και αυτή και μάλιστα ευρυτάτου μέλλοντος.

Η νοημοσύνη, η αντίληψις, η επιμονή, το θάρρος, η μελέτη ανέδειξαν βαθμηδόν, εν διαστήματι ολίγων μόνον ετών, την Παρασκευοπούλου. Η έμφυτος καλαισθησία, βαθυτέρα των προσώπων σπουδή, υπεβοήθουν τον ζήλον της. Διότι η Παρασκευοπούλου δεν εσπούδασεν εις ειδικήν σχολήν, δεν υπεστηρίχθη υπ' ουδενός, δεν έτυχε καν παιδεύσεως, οία τη εχρειάζετο. Εδημιούργει κατά τας παραστάσεις, όσο ηδύνατο, *ρόλους*. Εψυχολόγει δια να τονίσει τον λόγον, δια να χρωματίση την έκφρασιν, να ισχύση των σκηνικών κινήσεων. Δεν εξήτει να προκαλέσει την ευαρέσκεϊαν, απλώς εκτίμησιν. Εχάραττε τρίβους, αυτή η αγνοούσα την αισθητικήν, εν τη ερμηνεία των κανόνων της νεωτέρας δραματικής τέχνης, οίαν βεβαίως την εφαντάζετο, και εν τη εξελίξει μετά λελογισμένης ευαισθησίας των ανθρωπίνων παθών και των μεταστροφών της κοινωνικής συνειδήσεως άνευ υπερβασιών, αλλά δια μόνης της δυνάμεως της εκφράσεως. Το έργον δε ήτο μικρόν. Ο αγών της υπήρξε μέγας. Η μετά παρατηρητικότητος ευφυΐα υπήρξεν ο μέγας προστάτης της. Ιδού πως και διατί εγένετο καλλιτέχνης.

Καλλιτέχνης, και εν Ελλάδι μάλιστα! Η ζωή του ηθοποιού, ιδία του θέλοντος να διακριθή –ή του διακριθέντος ήδη– εν τη πατρίδι των μεγάλων τραγικών, είνε μαρτυρική. Ζωή καθ' ην

Περνούνε 'μέρες δίχως φως

Νυχτιές τυρρανισμέναις...

Ἦλθον, δεν αμφιβάλλω, στιγμαί καθ' ας θα παρεκάλεσε τον Θεόν της να την απαλλάξει ζωής *κολασμένης*, ως προσφυώς απεκάλεσε την της ηθοποιού, όταν αι δολιότητες, ίνα εκμεταλλευθώσι την αξία της, των επιτηδειών συναδέλφων, ενέβαλλον εις παν της σχεδόν βήμα την άκανθαν της σκληράς απογοητεύσεως. Αλλά δεν ελησμόνει αφ' ετέρου ότι:

Υπάρχουσι μαρτύρια και μαρτυρίων έτι ανώτερα· απαίσια και ιερά συγχρόνως.

Εχρειάζετο δ' αληθώς ψυχή ευγενής, αγνή, μεγάλη, φιλόσοφος, αδαμαντίνη, και προς την Τέχνην λατρεία ανυτέρβλητος δια να επιμείνη, ν' αποκαρτερήση μαρτυρούσα υπέρ του καθήκοντος, ίνα, όχι μόνον πρωτεύση, αλλά και καταστή, εν τη καθολική του Έθνους αδρανεία, η *μόνη* έξοχος αυτομαθής τραγική ηθοποιός!

Είνε αληθές, ότι τα πρώτα του συζυγικού βίου έτη διεσκέδασαν των αρχικών βασάνων της παραγκωνιζομένης ηθοποιού την πικρίαν. Ο σύζυγός ελάτρευε την ορφανήν εξακολουθών πάσαν να παρέχη υποστήριξιν εις την νέαν, την εμμείνασαν αεί ακλόνητον εις τα καθήκοντα αυτής, ως ηθοποιού, ως συζύγου, ως μητρός. Σύσσωμος η Ελλ. σκηνή μαρτυρεί περί τούτου. Αλλ' άμα ανέκυψεν η μορφή της συζύγου με τας πολλαπλάς υποχρεώσεις, κατεφρόνησε της συντρόφου και της καλλιτέχνιδος, αποβλέψας εις την υπεισδύσασαν ετέρα ορφανίαν, ην η σύζυγός του υπέθαλψε, παθούσα το πάθημα του γεωργού του θερμάναντος όφιν. Τον θίασον του κ. Ταβουλάρη παρηκολούθησε, μετά του συζύγου της ήδη, και εις Σμύρνην, παραμείναντα επί μίαν περίοδον. Αλλά το όνειρον της Ευαγγελίας ήτο να κατέλθη εις τον προσφιλή των αναμνήσεων τόπον, τας Αθήνας. Και το όνειρόν της τούτο ταχέως επραγματώθη, διότι ο ρηθείς θίασος ήλθεν ενταύθα, εγκατασταθείς εις τον «Παράδεισον». Το όνομα τούτο νομίζει τις ότι προωρίσθη να συνδέηται πάντοτε προς τας επιτυχίας της κ. Παρασκευοπούλου! Μέρη κατά τας παραστάσεις ελάμβανεν η 16τις τότε και νεαρά σύζυγος Ευαγγελία ασήμαντα κατ' απόλυτον λόγον, σημαντικά όμως δι' αυτήν, ούσαν τριών μόλις ετών ηθοποιός. Οι ρόλοι της κατά την περίοδον ταύτην, οίτινες τυγχάνουσι και οι πρώτοι οι αναδείξαντες το τάλαντόν της, ήσαν ο τύπος της συζύγου, ον τελείως εξεπροσώπει και η της γραιάς μητρός εν τω *Ταρτούφω*. Επίσης εις τους *Πειρατάς* ους, οριστικώς πλέον φαίνεται, παρέσυρε το ρεύμα του χρόνου και εις τας *Ορφανάς*, ως κόμησσα, λίαν επετύγχανε. Τα συμφέροντα όμως του θιάσου ηνάγκασαν τον Παρασκευόπουλον ν' αποσυρθή μετά της συζύγου του κατόπιν ενιαυσίου συνεργασίας και

ν' απέλθη (1884) εις Κων/πολιν μετά του κ. Λεκατσά. Εις τον θίασον τούτον εν ω συγκετηριθμούντο οι Κοτοπούλης, Σφήκας, Λοράνδος, Πετρίδης και άλλοι τινές, πρωτηγωνίστουν η Αικ. Βερώνη και η Μέλπω νυν Κωνσταντινοπούλου, παίζουσα αμφότεροι τους αυτούς ρόλους, Οφηλία η μία, Πορκία η άλλη. Η κ. Παρασκευοπούλου είχε τριτεύοντα μέρη· αλλ' ότε έλαβε το πρόσωπον της βασιλίσσης εν τω *Αμλέτω*, πρώτην ήδη φοράν δεχομένη δυσχερή διερμήνευσιν, κατήγαγε τοιαύτην επίφθονον νίκην, ώστε όλαί αι εφημερίδες της επαύριον επλήρουν εξ αληθούς εκτιμήσεως τας στήλας των υπέρ της αίφνης αναφανείσης ηθοποιού. Παρα ταύτα σαρκαστικόν της Μοίρας το μειδίασμα επιφαίνεται. Ενώ την αμέσως επομένην εσπέρα επρόκειτο να επαναληφθή η παράστασις, τη εισηγήσει καλοκαγάθων τινών συναδέλφων της, ων τα ονόματα δυνάμεθα αλλά δεν θέλομεν ν' αναφέρωμεν, κατορθούται επιτηδείως όπως το εν τη δημοσιογραφία υπέρ αυτής ρεύμα μεταστραφή εις αντιπολιτευτικόν. Και στερείται ούτως επί δύο μήνες, αυτή και ο Λοράνδος, θύματα αμφότεροι, της ευτυχίας να διαδραματίζωσιν ενεργά μέρη! Ο δαίμων του φθόνου τι δεν κάμνει εν Ελλάδι... Εύγε τω όντι εις τους γενναίους συναδέλφους! Εις το αλληλομισούμενον Ελλ. θέατρον εύγε και πάλιν εύγε!...

Εις την κ. Παρασκευοπούλου δεν απέμεινε πλέον ή ... η κωμωδία. Τη αναθέτουσι να παίξη Μαργαρώ την Μενιδιάτισαν! Αλλά και ως τοιαύτη επιτυγχάνει θαυμασίως, όχι δα και προς μεγάλην ευχαριστήσιν, υποθέτω των συναδέλφων. Και εις την Μαργαρώ αναφαίνεται καλλιτέχνις! Μετ' ολίγον ο Λεκατσάς ποθεί παντί σθένει να παίξη τον *Μάκβεθ*. Καμμία εκ των γυναικών του θιάσου δεν θέλει ν' αναλάβη της Λαίδης Μάκβεθ το πρόσωπον, διότι και ουδεμία βεβαίως είχαν εννοήση τούτο· ο κλήρος πίπτει κατ' ανάγκην επί την κ. Παρασκευοπούλου, την μέχρι τούδε παρεγνωρισμένην. Το αποτέλεσμα ποίον νομίζετε ήτο; Πάταγος επί οκταήμερον συγχαρητηρίων βροντών και δονούμενος. Ο κόσμος ζητεί την επανάληψιν, ο κόσμος ο εννοών, ο εκτιμήσας. Αλλ' ο θίασος μη ων ευχαριστημένος εκ του θιασάρχου διχάζεται. Και μέρος μεν διευθύνεται εις Βλαχίαν, μέρος δε εις Φιλιππούπολιν, εν οίς ο Πετρίδης, ο Σφήκας και Παρασκευόπουλος. Δίδουσιν εκεί παραστάσεις τινάς, είτε επί διετίαν (1885 και 1886) περιέρχονται εις Μακεδονίαν και καταλήγουσιν εις Αθήνας. Έτυχε να κατοικήσει τότε η κ. Παρασκευοπούλου απέναντι του παλαιού θεάτρου, ένθα κατά καλήν σύμπτωσιν ο κ. Κορομηλάς εγύμναζε δια τινα ευεργετικήν παράστασιν ερασιτέχνας. Τα γυμνάσια ταύτα παρηκολούθησεν ως θεατής η κ. Παρασκευοπούλου, πολλήν δ' αληθώς ανομολόγει την

ωφέλειαν ην εκ του κ. Κορομηλά ηρύσθη. Εξ' Αθηνών μεταβαίνει εις Αλεξάνδρειαν, εκείθεν δε κατά το θέρος του 1887 εις Πάτρας, ένθα έτυχε του πρώτου θριάμβου. Απορεί λέξεων ίνα εκφράση την προς το Πατραϊκόν κοινόν το νοημονέστατον και φιλόμουσον και ευγενές, ευγνωμοσύνην της, ων απορεί διατί σήμεραν ακριβώς υπό τινών ανταποκριτών κρίνεται ως αφιλόμουσον τούτο κατά τας παραστάσεις τας εν τω θεάτρω Ψημένου απο τινός διεξαγομένης οπωσδήποτε. Πόσον επιθυμεί και ελπίζει να το κατορθώση, όπως μεταβή εντός του φετεινού θέρους και δώση ολίγας παραστάσεις εις την φίλην της πόλιν των Πατρών, ήτις τόσην τότε εξεδήλωσεν αγάπην, καίτοι ουδένα αυτή εκεί εγνώριζε! Μετά τινός δε μάλιστα ηδυπίκρου φιλαρεσκείας αναμμνήσκειται και τι επεισόδιον, καθ' ο τρεις ημέρας προ της ευεργετικής της διερχομένη χρυσοχοείου τινός των Πατρών είδεν ανηρτημένους στεφάνους αργυροχρυσούς και διελογίζετο πόσον θα ήτο ευτυχής αν τους έβλεπεν επί σκηνης. Την εσπέραν της ευεργετικής ο θεατρώνης τη αναγγέλη ότι –οία σύμπτωσις!– τη ητοιμάσθη στέφανος αργυρούς. Αμέσως ενεργείαι δι' *ιππέων* καταβάλλονται υπό των «συναδέλφων», όπως ματαιωθή η ένδειξις εκείνη της εκτιμήσεως προς την καλλιτέχνηδα. Τις ήτο ο ευγενής υποκινητής είνε γνωστόν. Εν τούτοις το κοινόν ουδέν παρέλειψεν ενδεικτικόν του θαυμασμού του. Έκτοκτε ήρξατο η ηθοποιός εμπνεομένη θάρρος και καρτερίαν, ιδίως απέναντι των άλλων ηθοποιών. Ήλπισε και ενίκησεν.

Εκ Πατρών την προσλαμβάνει ο Αλεξιάδης δι' Αλεξάνδρειαν· αλλ' αποτυγχάνει εκεί ο θίασος, εν ω μόνη η κ. Παρασκευοπούλου απελάμβανε, ως πάντοτε, εκτιμήσεως. Έρχεται μετά του κ. Αλεξιάδου εις Σύρον, εις την «καλήν της Σύρον» ως την επεκάλεσε, και το αξιαγάπητον κοινόν της. Εις την τρίτην παράστασιν ην έδωσε ως Δυσδαιμόνα, ρόλος προσφιλής δι' αυτήν, και εν τω οποίω είνε ικανή πάσαν άλλην ηθοποιόν να προκαλέση, αυτόχρομα θριαμβεύει. Στέφανοι πλείστοι τη προσκομίζονται. Επίσης εις την *Γαλάτειαν*, την *Διάσημον δίκην*... κλπ. Εν Σύρω μένουσα λαμβάνει τηλεγραφικήν εξ Αθηνών πρόσκλησιν ίνα συμμετάσχη εις την γενομένην επί τη 50τηρίδι του Πανεπιστημίου παράστασιν της *Αντιγόνης* ως Ιοκάστη. Κατά τας δοκιμάς, καθ' άς εδιδάχθη υπό του κ. Αγγ. Βλάχου, εβελτιώθη πολύ υπό έποψιν τέχνης. Βάσεις υπήρξαν δι' αυτήν αι διδασκαλίες και η εποπτεία του κ. Βλάχου. Ότε δ' αργότερον πρωτηγωνίστησεν η κ. Παρασκευοπούλου ως *Μήδεια*, ως *Σκύλλα*, ως *Γαλάτεια*, αναμφιβόλως μέγα μέρος της επιτυχίας ώφειλεν εις την κάρπιμον και λαμπράν διδαχήν του διακεκριμένου λογίου. Δεν επετελέσθη βεβαίως τότε θρίαμβος εκ της

παραστάσεως εν γένει. Και τότε κομματική τις κατά του κ. Βλάχου αντενέργεια ήψατο και της κ. Παρασκευοπούλου, συνεργήσασα ίνα ο τύπος εκφράσθη μετ' επιφυλακτικότητος και ψυχρώς. Παρέμεινεν εν τούτοις εν Αθήνας, συμπράξασα μετά του κ. Αλεξιάδου. Εν τω θιάσω του είχε παρασταθή 13 φορές η *Άρτεμις* και την πρώτην εσπέραν καθ' ήν έλαβεν ως πρωταγωνίστρια μέρος εν τω δράματι τούτω η κ. Παρασκευοπούλου το έργον λαμβάνει, ως ειπείν, αίγλην, ζωήν και τόσην, ώστε η ζήλια να ανακόψη της επιτυχίας την πρόοδον. Είχον τοιχοκολληθή τα προγράμματα διά το δράμα *Ο Βασιλεύς διασκεδάζει* και όμως επιμένουν οι ηθοποιοί να ματαιωθή η παράστασις διά να απομακρυνθή το κάφρος των οφθαλμών των, η κ. Παρασκευοπούλου, η άγαν υπό του μεταφραστού του δράματος κ. Ζαλακώστα επαινεθείσα. Δηλαδή συνέβαινεν ό,τι με τους Αθηναίους και τον *δίκαιον* Αριστείδη... Και το κατώθρωσαν. Η παράστασις δεν εδόθη, η δε κ. Παρασκευοπούλου επέστρεψεν εις Σύρον μετά του συζύγου της, του τότε αγαθού, ούτινος ήκμαζεν έτι η αγάπη, και μεθ' ου ανελλιπώς συνειργάζετο εν τω θεάτρω. Εν Σύρω δίδει δια πρώτην φορά την *Françillon* του Δουμά χάρι στην επιστασία του κ. Πατρίδου, τετράκις κατά σειρά επαναληφθείσαν. Εντεύθεν αρχίζει η εντελής ανύψωσις της ηθοποιού. Ήδη απέρχεται εις Βατούμ του Καυκάσου και Ταϊγάνιον (1888), ένθα επί τρίμηνον ειργάσθη, ενθουσιωδεστάτης τυχούσα υποδοχής. Εν Ρωσσία πλείστα υπέφερον ίνα τυχώσι της άδειας να παραστήσωσι. Διότι ενώ εις πάντας τους αλλοεθνείς εδίδοντο αμέσως άδειαι, εις τους Έλληνας, διότι ήσαν Έλληνες, όλα τα εμπόδια εφευρίσκοντο. Εν Βατούμ δίδει την *Γαλάτειαν* ήτις ως εκ της δράσεως, ην αναπαριστά, διαφεύγει την Ρωσσικήν λογοκρισίαν, ήτις τοις προεβλήθη· αλλ' η φιλόπατρις Ελληνίς κατορθοί ν' αρέση και τόσον, ώστε ο Ρώσσος διευθυντής της Αστυνομίας, ου εμνήσθημεν, της δίδει, χαριζόμενος εις την τέχνην της, άδειαν να παίξη ό,τι δράμα ήθελε. Τότε επιλαμβάνεται της ευκαιρίας η ηθοποιός και αντί της Φρανσιγιόν ή άλλων Γαλλικών έργων αναβιβάζει προς αναζωπύρωσιν του εκεί Εθνισμού τον *Μάρκον Βότσαρην*, την *Χρηστίνα* του Ζαμπελίου, την *Μερόπην* του μεγάλου Βερναρδάκη, την *Μήδειαν*, τον *Αθ. Διάκον*, τον *Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις*, έργα στενώς συνδεόμενα με την αρχαίαν τε και νεωτάτην της πατρίδος ημών ιστορίαν, προσφορώτατα δε προς εξέγερσιν του εθνικού γένους. Εκτός τούτου, αφίνει την είσοδον ελευθέραν εις πάντας τους Ελληνοπαίδας, εισορμήσαντας εις το θέατρον και εξαφθέντας εξ ενθουσιασμού και ονειροπολήσαντες τότε τις οίδε τινάς γλυκειάς ονειροπολήσεις δια την Ελλάδα, την άγνωστον δι' εκείνους

Ελλάδα!... Τόση δε εγεννήθη συμπάθεια προς τον θίασον, ώστε αντί των δώδεκα παραστάσεων, ας εσκόπουν να δώσουν, έδωσαν τριάντα.

Εν Ταϊγανίω κατά τας πρώτας παραστάσεις το κοινόν ήτο αραιόν. Ενώ δε εις ξένην τινά αιοιδόν, λείψανον τέχνης, εκείθεν προ αυτής διαβάσαν, οι Έλληνες έτρεχον αθρόοι, ότε παρεστάθη η *Σκύλλα* του Βασιλειάδου, ούτοι απουσιάζουν. Ήτο μελαγχολική την εσπέραν εκείνην ένεκα τούτου η κ. Παρασκευοπούλου, ότε ο εκεί συγγενής της Δεστούνης την ερώτα διατί: «Χθες, τω απαντά εις την ξένην ήσαν όλοι οι Έλληνες, εκ ξενομανίας βεβαίως ελαυνόμενοι, σήμεραν ότε θα αναμνησθώσιν της Ελλάδος λάμπουν δια την απουσίας των». Θέλοντος δε εκείνου ν' αντιτάξη ότι παρίσταντο, ετοιμώς και ευθαρσώς και αφελώς άμα η καλλιτέχνης ελληνικώτατα τω απαντά: «Μπρε εμένα θα μου ειπής; Μεσ στην φλέβα της καρδιάς μου είναι ζωηρά-ζωηρά ζωγραφισμένη η μορφή του Έλληνος τον οποίον και αν εν μέσω χιλιάδων φύλων ιδω, θα τον διακρίνω αμέσως». Η έκφρασις αυτή φανταζόμεθα εις ποίαν σύγχυσιν θα περιήγαγεν τον συγγενή της! Εν Ταϊγανίω εδίδαξε τον πρώτον την *Μήδειαν*, ήτις τη εξησφάλισεν περίφανη έκτοτε φήμην. Είχον προηγηθή αυτής εν τη πόλει εκείνη η Γκάρβα και η Λέμποβα, ηθοποιοί συνταξιούχοι του Αυτοκρατορικού οίκου. Η τελευταία είχε παίξει την *Μήδειαν* του Λεγκουβέ, νωπαί δ' ήσαν εις το κοινόν αι επιτυχίαι της. Ζητεί ευθύς η κ. Παρασκευοπούλου να δώση την *Μήδειαν*. Οι Έλληνες την αποτρέπουν, φρονούντες ότι δεν θα δικαίωση τας προσδοκίας του κοινού, ακούσαντος την Λέμποβα και μάλιστα εν *Μηδεία*, συγγραφέως κατωτέρας του Λεγκουβέ αξίας. Δυσθύμως αντιλαμβάνεται η Ελληνίς καλλιτέχνης, η γνησία Ελληνίς, της απασιοδοξίας και αδιαφορίας των Ελλήνων. Επιμένει εν τούτοις και άρχεται της παραστάσεως ενώπιον του υπερώου και τινών Ρώσων εις αραιοτάτην φάλαγγα καθημένων...

Η επιτυχία ην θαυμασία. Αλλά και η καλλιτέχνης, ως *Μήδεια* εξεδικήθη αργότερα. Μανθάνουν από των πρώτων πράξεων οι εν τη λέσχη Έλληνες την αξίαν της τέχνης και το θέατρον ευθύς κατά την τρίτην πράξιν υπερπληρούται. Η κ. Παρασκευοπούλου ανευφημείται διαρκώς, εις δε Ρώσσοσ, αλλ' Έλλην το αίσθημα, ο γέρων Ποπώφ συγκεκρινημένος εκ χαράς εισβάλλει εις την σκηνήν, αποκαλύπτεται, δύο δάκρυα κυλλιονται εκ των οφθαλών του και τρέμων ασπάζεται αυτήν εις το μέτωπον: Μικρή μου *Ρωμηά*, εύγε! τη λέγει ο Έλλην-Ρώσσοσ. Η Λέμποβα σχεδόν ελησμονήθη προ της ακτινοβολίας του νέου αστέρος. Το άλλο εσπέρας εορτήν του αγίου Κωνσταντίνου, δίδει την ευεργετικήν της· αποχαιρετιστήριον δια της *Μηδείας*. Δεν πιστεύομεν

να θέλη ο αναγνώστης περιγραφήν. Ας φαντασθῆ ὅσον θέλει μεγαλοπρεπεστέραν τὴν πανήγυριν· θα εἶνε ἐν ἀληθείᾳ 16.000 στίχοι κατὰ τὴν διάρκειαν ὅλην τῆς παραστάσεως ἐρρίπτοντο ἀπὸ τῶν θεωρείων. Στέφανοι, δῶρα, ἄνθη διεσταυροῦντο. Αἱ εἰκόνες τῆς κατὰ χιλιάδες ἐξετυπώθησαν. Ὁ Αστυνόμος τῆς πόλεως εἰς ἄλλας ἠθοποιοὺς συνήθως ἐρριπτεν ἄνθη κ.λ.π., εἰς τὴν κ. Παρασκευοπούλου ἐξ ἀληθῶς ὁρμώμενος ἐνθουσιασμοῦ, τὴ δῶρει ἐξάπηχον ταινίαν μετὰ χρώματα τῆς Ρωσικῆς καὶ Ἑλλ. σημαίας, ἀπαιτῶν νὰ τὴν περιβληθῆ. Ἐδίδεν ὁ φανατικὸς Ρώσος ὅ,τι πολυτιμότερον. Το ἐθνικὸν τοῦ σύμβολον, εἰς τὴν φανατικωτέραν Ἑλληνίδα, ἥτις ὁμως κοσμεῖ το στήθος δια τῶν Ἑλλ. χρωμάτων, ἅτινα τόσον τὴν Ρωσικὴν σημαίαν ἐξωραΐζον. Χαρακτηριστικὴ ἐπίσης εἶνε καὶ ἡ ἀπάντησις τῆς κ. Παρασκευοπούλου εἰς τὸν αὐτὸν αστυνόμον ὅτε τὴν ἠρώτησε: Πῶς κατώρθωσε νὰ ἀναδειχθῆ οὕτω καὶ τι συνετέλεσε κυρίως. Ἀπεκρίθη: «Μ' ἔκαμαν τοιαύτην ὁ φανατισμὸς τῶν Ρώσων, ὁ ὀργασμὸς τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ ἀγαθὴ ἀπάθεια τῶν Ἑλλήνων». Ἀπαιτοῦν ὅλοι τὴν ἐπανάληψιν τῆς *Μηδείας*· ἀπὸ βαθείας πρῶϊας ζητοῦνται εἰσιτήρια· ἀλλ' ἡ ἠθοποιὸς ἐκδικεῖται. Ἀρνεῖται νὰ δώσῃ ἄλλην παράστασιν, λέγουσα εἰρωνικῶς εἰς τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες προ μικροῦ τὴν ἠμπόδιζον: Ἐγὼ δὲν ἔχω τὰς δυνάμεις τῆς Λέμποβα! Καὶ ἀπέρχεται εἰς Σύρον.

Ἡ ἐν τῇ ξένῃ ἐκδήλωσις αὐτῆ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, – ὃν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἀπεκορύφωσαν παρά τὴν καλλιτέχνιδι αἱ ζωηραὶ ἐπευφημίαι τριῶν ἐξορίστων μηδενιστριῶν, αἵτινες ἐξαιρετικῶς εἰς τὰς παραστάσεις τῆς ἡμετέρας ἠθοποιού μετέβαινον, σείουσαι τὰ μανδύλια τῶν καὶ φωνοῦσαι: «Ζήσε! Ζήσε!» – ἐστήριξεν οὐκ ὀλίγον τὰς ἐλπίδας ταύτης ἐπὶ τὸ μέλλον.

Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῶν Κυκλάδων ἐλθούσα, συνεχῶς ἀνευφημεῖται. Ἀλλ' αἱ ραδιουργίαι περὶ τὸ τέλος (Δεκέμβριος 1888) δὲν ἔλειψαν, καὶ ἔνεκα λόγων ὅλως τῆς τέχνης ἀνεξαρτήτων, ἐκ φθονεράς ζηλοτυπίας διότι ἡ εὐεργετικὴ τῆς υπερτέρησε τῆς τῶν ἄλλων – ὅπερ ἦτο δὲ ἐπόμενον καὶ λίαν φυσικόν – καὶ δια τῆς ἐπιτηδείας παραπλανήσεως, εὐεπίφορων τινῶν νεανίσκων, ἡ κ. Παρασκευοπούλου – τὸ ἀναγραφόμενον πρὸς τιμὴν τῆς – ἐσυρίχθη... Ἡ καλλιτέχνις, ἡ θύελλα ἐπικροτήσεων αἰετὶ συναγείρασα, ἀς σεμνύνεται ἐπὶ τῇ τιμῇ ταύτῃ, διότι μόνον αἱ μέτριοι καὶ ὑποφερταὶ ἠθοποιοὶ δὲν φοβοῦνται διαβολὰς καὶ ἀποδοκιμασίας. Οὐδεμίαν ἄλλην Ἑλληνίδα ἠθοποιὸς ἀπὸ συστάσεως τοῦ Ἑλλ. θεάτρου, νομίζωμεν, ἐσυρίχθη ποτέ, ἐνῶ ἡ Σάρρα Βερνάρ ποσάκις!... Ἡμεῖς, ἐννοεῖται, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, οὐδ' ὡς παρέλκοντος ἐπεισοδίου δίδομεν σημασίαν, ὅπως καὶ ἡ κ. Παρασκευοπούλου

ποσώς δεν μνησικακεί κατά των αθών της τιοιούτης κατηγορίας κατοίκων, οίτινες εν φανοίς μεν βεβαίως δεν την συνώδευον εκ του θεάτρου εξερχομένην, και το πιστεύομεν καίτοι τιοιούτα φώτα θα εξεπροσώπουν ίσως και την λαμπηδόνα των συνειδήσεων, την ηγάπων όμως και την αγαπούν. Μετά το επεισοδιακόν τούτο γεγονός λαμβάνει πρόσκλησιν του «Δραματικού συλλόγου» όπως ερχομένη εις Αθήνας λάβη μέρος εις την *Αντιγόνην*. Αλλ' αυτή μεταβαίνει μετά του συζύγου της εις Κ/πολιν, ένθα κατά σύμπτωσιν παρίστανε μετ' άλλου θιάσου και ο Αλεξιάδης· τούτο οπωσδήποτε εκώλυε την πρόοδον εκείνων, άρτι εκεί αφιχθέντων. Εν τούτοις η νήλυς καλλιτέχνις εξαισίως επιτυγχάνει, ιδία εις τον *Δραματοουργόν*, πιστόν απεικόνσιμα του βίου της, εις την επιτυχίαν τα μάλα συνετέλεσεν η νωπή εκ του εν Σύρω επεισοδίου εντύπωσις. Εν τη Κ/πόλει διδάσκει τέσσερα δράματα του Πέρβελη, ον εδίδαξεν η κ. Παρασκευοπούλου και όχι αυτός εκείνην, ως εγράφη που.

Μετ' ολίγον απέρχεται, δια δευτέραν φοράν, εις Φιλιππούπολιν, εν η έσχε το ευτύχημα πλειστάκις να τιμηθή δια της παρουσίας του ηγεμόνος Φερδινάνδου, όστις τόσω εξετίμησε το δραματικόν τάλαντον της Ελληνίδος καλλιτέχνιδος, ώστε εξεφράσθη ημέραν τινά εις τους εκεί Έλληνας ομογενείς, Κουμαριανόν και Λ. Ενυάλην, υπερηφάνους επί τη τιμή ότι «τοιούτον αστέρα και εις Παρισίους ακόμη σπανίως συναντά τις». Η ηγεμονική αυτή κρίσις περιττόν να είπωμεν πόσον ενθαρρυντικώς και παρηγόρως επέδρασε επί της ψυχής της. Εν Φιλιππουπόλει δίδει την *Γαλάτειαν* και την *Σκύλλαν* του Βασιλειάδου, ας τόσω θαυμασίως ζωοποιεί και εξαίρει, τους *Ληστές* και την τότε μόλις εν Αθήναις βραβευθείσαν *Δούκισσαν των Αθηνών* του κ. Κλ. Ραγκαβή, δι' ην ενώ πλείστα εξ ιδίων εδαπάνησαν, ουδέν προσεπορίσαντο όφελος. Ότε δε αργότερον ήρθεν εις Αθήνας και ηθέλησε να την παραστήση και ενταύθα, εύρε δυστυχώς όλως απρόθυμος τον κ. Ραγκαβήν και επιλήσμονα των θυσιών, εις ας εκείνη προέβη χάριν τούτου δράματος του, δαπανήσασα ό,τι εκ Φιλιππουπόλεως εκέρδισεν. Αλλ' ας το ομολογήσωμεν· ήτο εύκολον νομίζετε να δοθή τιοιούτον δράμα εν εποχή καθ' ην έπνιγε τας Αθήνας ο θόρυβος ον προυκάλει, συν τω *Αμλέτω*, *Η τύχη της Μαρούλας* και η *Φουφούλα-βράκα* του Παντοπούλου;

Η υποστήριξις του ηγεμόνος Φερδινάνδου ην και εμπράκτως, αφέντος άνω των 300 λιρών εις το ταμείον του θεάτρου· αλλ' ιδού νέος ευθύς εχθρός ανακόπτει την θριαμβευτικήν επιτυχίαν. Μετά τους Έλληνας ηθοποιούς οι... Βούλγαροι, οίτινες εμποδίζουσι τον ηγεμόνα να

μεταβή εις το θέατρον, καίτοι πέντε θεωρεία δι' εαυτόν και το επιτελείον του είχεν ενοικίαση και πληρώση. Αλλά τούτο δεν ημπόδισε βεβαίως όπως την εσπέραν εκείνην άνθη και αδάμαντες κοσμήσωσι την κεφαλήν της εξόχου και μονάκριβης ηθοποιού μας. Εκ Φιλιππουπόλεως απέρχεται εις Σμύρνην, ένθα την υποδέχονται ευμενέστατα, και Χιον, εν η ευρίσκει θερμόν υποστηρικτήν τον και παρ' ημίν γνωστόν κ. Ιω. Χωρέμην, ου το όνομα εν τη νήσω εκείνη δικαίως ευλογείται, ως εκ των πολλών αγαθοεργών του και της ευγενεστάτης καρδιας του. Απέρχεται είτα εις Βάρνην, ης οι κάτοικοι δεν είνε φαίνεται και πολύ φιλόμουσοι, κατόπιν εις Ρουχτσούκιον, Γιούργεβον, Βουκουρέστιον και Βραϊλαν. Κατά το από Ρουχτσουκίου μέχρι Γιουργέβου διάστημα, όπερ εν μέσω χρόνων διέτρεξαν οι πλάνητες ηθοποιοί, πλείστας όσας έχον ενδείξεις συμπαθείας υπερβαινούσας πάσαν περιγραφήν, υπό του Ελλ. στοιχείου, και ιδία των κριτικωτάτων κατοίκων του Ρουχτσουκίου. Εν δε Βουκουρεστίω αδύνατον να λησμόνηση η καλλιτέχνης τας ευμενεστάτας και ενθουσιώδεις κρίσεις του τε Ελληνικού και Ρουμανικού τύπου, ως και την υλικήν του κοινού συνδρομήν. Έφυγεν εκείθεν καταγοητευμένη, ίνα επιστρέψη páλιν εις Σύρον, ένθα η εν Βάρνη αρξαμένη το πρώτον και εν Σέρραις επιταθείσα συζυγική διαφωνία, λήγει δια του χωρισμού. Μεθ' όλας τας βασάνους και κακουχίας θέλει τον σύζυγον της· η ανάμνησις των στιγμών της πρώτης ευτυχούς συζυγικής ζωής την κάμνουν να τω συγχωρήση τα σφάλματα· αλλά του πεπρωμένου αι βουλαί ευκόλως δεν αναιρούνται, και χωρίζεται εκείνου, ίνα ζωηρά αναφλεχθή εις τα ευπαθή στήθη της η προς το θέατρον παλαιά αγάπη, ην ησθάνετο και ως μικρά ακόμη κόρη.

Καταλήγει εις Αθήνας, αλλά μη ευρούσα (!) θίασον ίνα συνεργασθή, φεύγει με τινας ακαταρτίστους και απείρους – εκτός του Ν. Κουρή και Αθηνάς Φιλιππαίου, ους συνεπάθησε το κοινόν – ηθοποιούς εις Αίγυπτον. Ο τύπος, όστις καθ' όλας τας τελευταίας ταύτας περιπετείας της και ιδία ο ξένος, συνεχώς του ονομάτός της μνημονεύει, και páλιν μαρτυρεί περί της εξαιρέτου τέχνης της και της ενθέρμου υποδοχής καθ' όλην την Αίγυπτον.

Από του παρελθόντος ήδη Μαρτίου ευρίσκεται εδώ, εις τας Αθήνας, ας τέλεον ηγμαλώτισε και συνήρπασε. Και συνεχίζει νυν εις τον «Παράδεισον» – Παράδεισος ήρμοζεν εις την μάρτυρα – τον ευγενή, τον μέγαν αγώνα της υπέρ της Ελλ. σκηνης, υπό των ενθερμοτέρων κυκλουμένη συμπαθειών. Εκεί, εις τον «Ιλισόν», ένθα αι περικαλλείς της αρχαιότητος νύμφαι ελούοντο εις κρυσταλλώδηνάματα, ένθα η καλλιρρους πηγή της εμπνεύσεως ποιητών αθανάτων και καλλιτε-

χνών απαραμίλλων αστείρευτος έρρεεν, έστησε την καλιάν της. Και εάν σήμερα αι καλλίσωμοι νύμφαι ηφανίσθησαν από των μαγικών σπηλαίων των και η πηγή εμπνεύσεως αναβλύει... Εις τον απεξηραμένον εκείνον ποταμόν, κατά τας Αττικής νύκτας, τις οίδεν οποίος μυστικός κόσμος κάλλους θ' αναθρώσκη δια την καλλιτέχνηδα από μέσου της σκοτίας των αιώνων!...

Την εγνωρίσατε τώρα; Είνε η κ. Παρασκευοπούλου ηρωίς; Είναι φαινόμενον έκτακτον, είνε μετέωρον δια την Ελλ. σκηνή, την μέχρις εσχάτων εν τω σκότει εγκαταλελειμμένη; Θα είχαν την τόλμην να συστήσω εις το Αθηναϊκόν κοινόν –το εκ περιοδείας σπεύδον όπου βροντά η φήμη και τούτο εκ λόγων, ων η ανάπτυξις δεν είναι κατορθωτή εν ταχεία σκιαγραφία –να είνε τακτικώτερον και κριτικώτερον κατά τας παραστάσεις της. Περί της δημοσιογραφίας και κριτικής παρ' ημίν δεν ενδιαφερόμεθα· είνε φαινόμενα του υπνωτισμού... Η *Κυρία με τας Καμελίας* δεν είνε το μόνον δα έρεισμα της ερασιτεχνιδος, ήτις ως *ερωμένη*, κατακτά τας καρδίας και υγραίνει τους οφθαλμούς. Εις την *Μήδειαν*, τον *Σιδηρουργόν*, την *Γαλάτειαν*, την *Σκύλλαν*, το *Ένσαρκον άγαλμα*, την *Λουκρητίαν Βοργίαν*, είνε επίσης εντελής, κυρία της σκηνής. Η απαγγελία της δεν είναι ίσως άμεμπτος. Εν τούτοις ουδεις θα αμφισβητήση ότι αι λέξεις αφίπτανται από του στήθους της έντονοι, φυσικά, εις ποικίλους τόνους εκφράσεως, εις διαφορετικούς εκάστοτε χρωματισμούς, με λεπτοτάτας διακυμάνσεις, γλυκυτάτας μεταπτώσεις· το αίσθημα διαμορφοί τον τόνον, δημιουργεί την εναλλαγήν, αποκρυσταλλοί την λέξιν. Τα χείλη της, αφ' ων αι λέξεις εκτινάσσονται ή σύρονται, κεραυνούν μεθ' όσης ηδύτητος θέλγουν, νανουρίζουν. Χείλη Μηδείας και χείλη Μαργαρίτας. Οι βηματισμοί άνευ υπερβολής, όχι όπως οι των πλείστων ηθοποιών, οίτινες χορεύουν επί της σκηνής *καντριλλίες* της παλαιάς μάλιστα σχολής, δια να εκφράσουν και το αδιαφορώτερον των συναισθημάτων. Έκαστον κίνημα, εκάστη στάσις έχει την δικαιολογίαν, τα όρια εντός των οποίων συντελείται. Χαίρει, αδημονεί, ειρωνεύεται, οργίζεται, σκέπτεται, μαίνεται, μετανοεί, μελαγχολεί, φρυάττει, αδιαφορεί, πάσχει, σαηγευεί, ταπεινούται, εξαντλείται; εις πάσαν τούτων εξωτερίκευσιν καθίσταται κέντρον ψυχολογικής εκφράσεως, πηγή αρρήτου φρικιάσεως, και η σκηνή γέμει φωτός και οι ακροαταί πάλλονται από ζώην και δύναμιν. Η ακτίς του βλέμματός της είνε κόσμος ολόκληρος ιδεών και αισθημάτων· η ελαχίστη κίνησις του σώματός της νέας εντυπώσεως δημι-

ουργία. Είναι ηθοποιός *ευσυνείδητος*. Ιδού το παν. Σέβεται το κοινόν διότι αγαπά την τέχνην, την αλήθειαν. Ψυχολόγος, εμφυσά ζώην εις τους χαρακτήρας, ους υποκρίνεται, αφού πρότερον τους μελετήση, τους βασανίση, τους ανατάμη, τους γυμνάση, τους κατανοήση. Η αντίθεσις παρ' αυτή είναι κάτι τι έκτακτον αληθώς. Ως *Μήδεια* ανέρχεται την βαθμίδα της τελειότητος, ψαύει τον ουρανόν της Τέχνης δι' έρωτος αγρίου, εξάλλου, όστις σπαράσσει τα στήθη της. Λυσσά, σπαίρει εν τη ιδέα της εκδικήσεως, της ζηλοτυπίας. Ως *Μαργαρίτα*, κινεί την συμπαθείαν των θεατών προς μια εκδεδιητημένην *Λαΐδα*, κατέρχεται ελευθερία εις τον βίον της *Παρισινής* κοκότας και αίφνης αγαπά αγνώς, τρυφερώς και θυσιάζει τον παράφορον έρωτά της και εκπνέει με την φλόγαν τούτου δια να εξαγνίση τον άσεμνον βίον της. Πίπτει θνήσκουσα δια να υψωθή εν τη συνειδήσει.

Τοιαύτη εν γενικαίς γραμμάς επί της σκηνης, νευρώδης, απaráμιλλος, η κ. Παρασκευοπούλου, η συμπαθής και χαρίεσσα και αφελής έξω του θεάτρου. Η επιμονή είναι αξίωμα δι' αυτήν· η κατίσχυσις καθήκον. Ζη εν τη σκηνή δια την σκηνήν· πέραν αυτής απομένει η πεζότης του καθ' ημέρον ανιαρού βίου· το ιδανικόν σχεδόν απόλλυται. Η σκηνή είναι η ζωή της!

Η κ. Παρασκευοπούλου –ας το είπωμεν και αυτό– και τι δεν μας είπε περί των συμπαθειών και των αδυναμιών της! Θεωρεί Θεόν της τον Δουμάν υιόν, με τα έργα του οποίου τόσον ανηψώθη, αγαπά τον γλυκύν *Βασιλειάδη*, εκ των ποιητών τον ρεμβώδη φιλόσοφον *Παπαρρηγόπουλον*, τον *Βερναρδάκη*, εν τη πολιτική –τινα άλλον;– τον *Τρικούπη* εκτιμά, μετ' ελπίδων δε μοι εξεφράσθη δια τον βασιλόπαιδα *Γεώργιον*, την χρηστήν ελπίδα εν τοις ναυτικοίς του μέλλοντος αγώσι. Και ενόσω ωμίλει το μάτι της προσηλούτο επ' εμού ζητούν εν τοις οφθαλμοίς μου την δικαίωσιν των κρίσεων της. Α, το μάτι της εκείνο δεν βλέπει! αυτό φλέγει, εγκλείον το πυρ της τέχνης, το σελάγισμα της εμπνεύσεως, την φλόγαν της νοημοσύνης.

Το μόνο όνειρόν της είνε να έχει το θέατρον διευθυντήν της σκηνης, επόπτην, άνθρωπον έμπειρον μεριμνώντα εκάστοτε περί της διακοσμήσεως, ενδυμασιών κ.λ.π. Αυτό το ολίγον θέλει και το κατορθοί, όπως και δεν κατορθοί και εν άλλο σημαντικώτερον· να αναπαύεται επαρκώς εκ της κοπώσεως των συχνών παραστάσεων, αίτινες ανυπολογίστως καταβάλλουσι το ευπρόσβλητον σώμα της.

Β'.

Ολόκληρον κεφάλαιον περί της καλλιτεχνικής αξίας της κ. Παρασκευοπούλου παραλείπομεν· το μήκος της βιογραφίας, ης εικόνας

τινάς ανεπαραστήσαμεν, πιστότατα όμως, δικαιολογεί επαρκώς, φρονούμεν, την ακουσίαν άλλως παράλειψιν.

Τίνες είχαν την απλότητα να είπωσιν ότι ο πρόλογος ημών υπήρξεν υπερβολικός, εις τούτους απήντησα ήδη δι' ολοκλήρων σελίδων· ας αναγνώσωσιν όλην την βιογραφίαν, και κατόπιν ας επαναγνώσωσιν τον πρόλογον, και ας μοι είπωσιν εις ποίαν Ευρωπαϊκήν σχολήν εξεπαιδεύθη η κ. Παρασκευοπούλου, δια τινός γενναίας υποστηρίξεως ανεδείχθη, δια τινός αναπαύσεως και χλιδής τείνει να ισοφαρίση προς την Σάρραν Βερνάρ... Και όταν ιδούν ότι διεπλάθη εις την σχολήν της αδιαφορίας του κοινού, της ζωννουούσης την σκηνήν πάντοθεν, της ακαλαισθησίας του υλισμού, ης σχολής υψηλή προστάτις είνε η κ... Κοινωνία· ότι ανεδείχθη δια της υποστηρίξεως ενός μεγάλου Έθν. ευεργέτου: του... Εαυτού της, ότι ετελειοποιήθη δια των δοκιμασιών, της ταλαιπωρίας, των στερήσεων και του μαρτυρίου, άτινα ωρίσθησαν υπό της ειμαρμένης ως αι οδοί αι άγουσαι εις τα ύψη της Τέχνης, εις το πεδίον της Προόδου... ε, τότε ας ρήξωσι μεθ' ημών κραυγήν θαυμασμού, αναμολογούντες, εν τοις μυχοίς της συνειδήσεώς των την εκφαινομένην, εις τας στήλας ταύτας αλήθειαν, και αν καταδεχθώσιν, ας προσφέρωσι μετά παντός Έλληνος τιμήν και δόξαν εις τους προπορευομένους εν τη οδώ της Αναγεννήσεως της Τέχνης, εν η, την σήμερον εν Ελλάδι, δι' έκαστον βήμα απαιτεί αγών, θυσία, αίμα. Εις τους ευγενείς προδρόμους τιμή αρμόζει! Ό,τι τους διακρίνει, τους εξαίρει υπέρ τους άλλους κοινούς ανθρώπους είνε η αυτοθυσία, ο πόνος, Μύσται της τέχνης και της οδύνης... μύσται. Υποστηρίζοντες αυτούς τους ολίγους τους δύο-τρεις ή και την μιαν αυτήν, ζώμεν αισθανόμενοι την απόλαυσιν της Τέχνης, ανακαινιζόμεθα, υψούμεθα ολίγον υψηλότερα, Υψώσεως δε όλοι οι Έλληνες έχομεν ανάγκην.

Έως ότου οι αναγνώσται –σκεφθώσι ταύτα και συγκατανεύωσιν και συνομολογήσωσιν, ημείς περατούμεν τον λόγον συνοψίζοντες εν τέλει την πεποίθησίν μας ότι: εν τη Ιστορία της νεωτέρας Ελλ. Τέχνης επί περιόδους ετών εν τω μέλλοντι θα διαλάμπωσιν εις τας πτωχάς της σελίδας χρυσάς προκαλούσα αναμνήσεις και βαθειάν μελαγχολίαν, θα πλανώνται ζωηρά χρυσοίς γράμμασι δύο λέξεις:

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

[Δ. Ι. Καλ. [Δημήτριος Καλογερόπουλος], «Μια καλλιτέχνης. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου (Σκιαγραφία), *Η Φύσις*, έτος Γ', αρ. 8, 15 Ιουνίου 1892, σ. 57-59· αρ. 9, 25 Ιουνίου 1892, σ. 66-68· αρ. 10, 5 Ιουλίου 1892, σ. 76-78· αρ. 11, 12 Ιουλίου 1892, σ. 85-86]

**Το ελληνικόν θέατρον.
Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau.
Ευαγγελία Παρασκευοπούλου**

Ευαγγελία Παρασκευοπούλου

Δεν εκόπιασα να εύρω το οίκημα της. Οδός Κάνιγγος αρ. 1. Με εισάγουν εις αίθουσαν καλλιτεχνικώτατα διασκευασμένην. Τους τοίχους καλύπτουσιν, εξ' ολοκλήρου ποικίλαι φωτογραφίαι αυτής εις διαφόρους στάσεις, στέφανοι, ταινίαι, λύραι, όλα δώρα εκτιμήσεως.

Εμφανίζεται η έξοχος καλλιτέχνις αφελέστατα ενδεδυμένη και προσηγέστατη. Με καταπλήσσουν ευθύς τα έξοχα βλέμματα και τα σαγηνευτικά μειδιάματα.

Παραπονείται ότι είναι πολύ κουρασμένη, και μου έρχεται κατά νουν, ότι δεν πρέπει να της δώσω τον καιρόν να μαντεύση τον σκοπόν της επισκέψεως μου· και αρχίζω αμέσως.

— Είσθε ευχαριστημένη εφέτος εκ της υποστηρίξεως του κοινού;

— Όχι. Το κοινόν είναι ακόμη άξεστον. Αι εθνικαί περιπέτειαι δεν το άφηκαν να διανοίξη το βλέμμα εις καλλιτεχνικούς ορίζοντας, εσυνείθισε με τα δραματικά τερατουργήματα και δεν φαίνεται αρεσκόμενον εις μια Φρανσιγιόν, Φρου-Φρου, Σιμόνην... Όσον αφορά τας τραγωδίας, αμφιβάλλω αν ήνε πρόσφορον το έδαφος δια τοιαύτας εξόχους διδασκαλίας, προαπαιτούσας μεγάλην κοινωνικήν μόρφωσιν. Δια τού-

το παρά τας προτροπάς των κκ. Βλάχου και Κανελλίδου, δεν διδάσκω τραγωδίας. Θα παλαιίσω μάτην. Άλλως τε το σύγχρονον οικογενειακόν δράμα θεωρώ ότι κατ' ουδένα τρόπον δεν πρέπει να παραμεληθή.

— Και διατί κυρίως δεν είσθε ευχαριστημένη;

— Διότι το κοινόν είναι αφίκορον και ρέπει μάλλον προς τους εκτρωματικούς γέλωτας. Απαιτεί πρώτον καθ' εσπέραν νέον δράμα. Πώς θέλετε να έχωμεν καλούς ηθοποιούς; Ομιλούμεν περί Ευρώπης, αλλ' εκεί εν δράμα επαναλαμβάνεται πενηκοντάκις κατά την αυτήν περίοδον. Έπειτα με την γνωστήν αναιμικήν υποστήριξιν του κοινού, πως θ' ανταποκριθώμεν εις μεγάλα έξοδα, άτινα εκάστη νέα παράστασις απαιτεί; Πόσας εισπράξεις δεν κατηναλώσαμεν μέχρι τούδε δι' ενδύματα και σκηνογραφίας!... Και εν τούτοις έχομεν οικογενείας να θρέψωμεν· ευαρεστώ, χειροκροτούμαι· αλλ' επιστρέφω οίκοι με τόσους κόπους και πικρίας, πολλάκις με δύο μόνον δραχμάς! Ψυχικώς υποστηρίζομαι εξόχως, αλλ' υλικώς το κοινόν υπολείπεται των κόπων και προσδοκιών μας.

— Η δημοσιογραφία πώς σας φαίνεται, εν σχέσει προς το θέατρον;

— Τεσσάρων προσώπων από νεαρωτάτης ηλικίας εθεώρησα ιεράν την αποστολήν εν τω κόσμω. Την του ιερέως, του διδασκάλου, του δημοσιογράφου και του βασιλέως. Όταν δ' επεζήτησαν την ύπαρξιν δι' εμέ ιδανικού καλλιτεχνικού, διέκρινα ως σωστικήν αποστολήν και την του ηθοποιού. Εσεβάσθην πάντοτε την δημοσιογραφίαν, ποσάκις δ' εν τω εξωτερικώ και ιδίως εν Ρωσσία ευρισκομένη, δεν εφίλησα φύλλα Ελλ. εφημερίδων, κρύπτουσα αυτά εις τους κόλπους μου. Δυστυχώς την εύρον διαφορετικήν εν τισι αφ' ό, τι την εφантаζόμενην. Οι διευθυνταί δεν πηγαίνουν εις το θέατρον προς βλάβην των συμφερόντων μας και αφήνουν να θεατρικογραφούν οι ρεπόρτερ. Πώς αυτοί κρίνουν είναι περιττόν εγώ να σας είπω.

— Δεν έχετε καμμίαν εξαίρεσιν, η «Εφημερίς»;

— Η μόνη, ήτις μετά του «Άστεως» και της «Ν. Εφημερίδος» αφιερών περισσότερον σχετικώς χώρον.

— Η κριτική είνε αξία λόγου;

— Δεν πληροί τας ανάγκας του θεάτρου.

— Ποιους θεωρείτε ως κριτικούς;

— Ως προς το πνεύμα του συγγραφέως, εισδύουν άριστα και αντιλαμβάνονται αυτό εξόχως οι κκ. Κανελλίδης και Βλάχος· ως προς τα σκηνικά, ο κ. Κορομηλάς είναι μοναδικός.

— Ο κ. Πετσάλης;

Δεν μοι απήντησε. Και εγώ ηρκέσθην εις την εύγλωττον σιγήν της.

- Και περί Ξενοπούλου;
- Δεν ηξεύρω τι μου λέγετε. Έγραψε τίποτε;
- Ποιος ο ρόλος, εξ όσων παίζετε, σας αρέσει περισσότερο;
- Η Δαλιδά.
- Δια τους δραματικούς συγγραφείς, τι φρονείτε;

Δί' υψηλά νοήματα και τραγωδίας απαράμιλλος ο κ. Βερναρδάκης, ως προς τας ιδέας του αυτό έχω να είπω και δια τον κ. Κλ. Ραγκαβή. Δια την πλοκήν και την τεχνικήν διασκευήν των έργων, ο κ. Κορομηλάς.

- Του εθνικού θεάτρου λέγετε να επιτύχη ο σκοπός;
- Το φοβούμαι.
- Διατί;

— Δί' έλλειψιν συγγραφέων και έλλειψιν υποστηρίξεως. Έπειτα πρέπει προ δύο ετών να μισθοδοτηθώσιν οι ηθοποιοί και κατόπιν ν' αρχίσουν αι παραστάσεις. Φρονώ δε ότι πρέπει να το διευθύνη επιτροπή και ουχί εις μόνον, και ότι δεν πρέπει να λείπει εκ του δραματολογίου και το σύγχρονον δράμα, αρκεί να ληφθεί εν μέτρον δια τας μεταφράσεις. Αι Αθήναι σήμερον παριστούν όψιν μικρών Παρισίων.

— Το κωμειδύλλιον;

— Έχετε χρέος όλοι οι δημοσιογράφοι να κτυπήσετε μετά δυνάμεως. Το θέατρον θ' ανυψωθή μόνον διά του δράματος. Αφίσατε διά μίαν ημέραν καθ' εβδομάδα τους αποσπασματάρχας και αφιερώσατε την δια το θέατρο, δηλαδή δια το «ξύσου» και «άντε Μαρουλιώ μου» να κατισχύουν των εξόχων έργων Δουμά, Σαρδού, Ονέ, Σαίξπηρ...

— Ποίαν θεωρείτε την υπερτέραν του ως αντίθεσιν χαρακτήρων δραματικών;

— Την Μήδειαν και την Σιμόνην. Αμφότερα δε παίζω εξ ιδίας παρατηρήσεως. Ως Μήδειαν, τύπον έλαβον τας γυναίκας του Καυκάσου, με το βάρβαρον εκείνο ήθος, με το οργίλον των οφρύων και το υπερήφανον του χαρακτήρος. Διά δε την Σιμόνην δεκατετραετής κοράσιον, αγνούν εντελώς τον κόσμον. Αυτούς τους ρόλους δεν τους εφαντάσθην. Δί' ενδελεχούς παρατηρήσεως τους αντέγραφα εκ του φυσικού.

— Ειργάσθητε πολύ;

— Το λέγω καυχωμένη. Είμαι πιστή εικών της εργασίας.

— Και ποια η γνώμη σας δια τας συναδέλφους σας ειλικρινώς, άνευ επιφυλάξεως. Ποιον θεωρείτε ως κρατούντα σήμερον εκ των ανδρών τα σκήπτρα της δραματικής υποκρίσεως;

— Κανένα.

— Μα τέλος πάντων...

— Τον Πετριδην ένεκεν της τραγικής του φωνής. Μόνον το σώμα του δεν τον βοηθεί. Εις τα πατρικά μέρη είναι ο μόνος εν Ελλάδαδι.

— Ταβουλάρης ο πρεσβύτερος;

— Είναι ο πρώτος μου θαυμασμός προς ηθοποιόν, αλλ' όταν ήμην πολύ μικρά ακόμη. Νομίζω ότι εις τον Άμλετ δεν επιτυγχάνει.

— Τον θεωρείτε ανώτερον του Αλεξιάδου;

— Αναμφιβόλως.

— Και περί Αρνωτάκη;

— Είναι ευγενής ηθοποιός, έδρασεν επιτυχώς, όταν το θέατρον ήτο ακόμη εις τα σπάργανά του.

Ο κ. Λεκατσάς;

— Ως Μάκβεθ κάλλιστος. Η διαμονή του εν Αγγλία πολύ τον ωφέλησε. Τον αδικεί όμως η έρρινος απαγγελία.

Ο Κοτοπούλης;

— Αρκετά γλυκός.

— Ο Παντόπουλος;

— Μοναδικός εις το είδος του.

— Ο Κουρής;

— Δεν μοι φαίνεται τόσο καλός, όσον ήτο πέρυσι.

— Η Δις Βερώνη;

— Έχω πολλά έτη να την ίδω. Λέγουν ότι εβελτιώθη.

— Συνειργάσθητε ποτέ μαζί;

— Δις. Ήτο τότε αυτή πρωταγωνίστρια, εγώ δ' έπαιζα δευτερεύοντα πρόσωπα. Αλλά δεν μοι λέγετε, εις τι αποβλέπουσιν αι πολλαί ερωτήσεις σας;

Ενόησας, ότι ο σκοπός μου απεκαλύπτετο.

— Κυρία μου, το κοινόν θέλει να γνωρίζη το φρόνημα σας περί όλων αυτών, απήνησα.

— Αχ! Μου το εκλέψατε, ενέκραξε. Και απήλθον μετά θαυμασμό επί τη ειλικρινεία και τη βαθύτητι της κρίσεώς της.

[Δικ, «Το ελληνικόν θέατρον. Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου», *Η Φύσις*, έτος Δ', αρ. 12, 23 Ιουλίου 1893, σ. 91-92

Ἑλληνες ηθοποιοί Ευαγγελία Παρασκευοπούλου

Ομολογώ απροκαλύπτως ότι από πολλών ετών σπανίως εσύχναζον εις το Ελληνικόν θέατρον, οσάκις δε μετέβαινον, δεν μετενόουν διότι δεν ήμουν ένθερμος θιασώτης του. Αλλ' εξαίρετικώς δια την κυρίαν Παρασκευοπούλου ησθανόμην ακαταγώνιστον επιθυμίαν να την ακούσω και να την γνωρίσω προσωπικώς. Προ τριών τεσσάρων ετών είχαν αναγνώσει τόσα άρθρα δι' αυτήν εις τας εφημερίδας της Αιγύπτου, τόσους επαίνους και τόσα εγκώμια, τα οποία και τοι εθεώρουν υπερβολικής φιλοπατρίας αποκυήματα, παραγόμενα εκτός της Ελλάδος, ένθα πάν το ελληνικόν παρίσταται ως υπέροχον, εν τούτοις μοι εγαργάλιζον την επιθυμίαν να την ίδω. Ο πατριωτισμός θολώνει συνήθως την κρίσιν, τα κοινότερα δε πράγματα λαμβάνουσι τότε φανταστικόν τι μεγαλείον. Ο αξιόλογος αυτός πατριωτισμός ενόμιζον ότι είχε επιδράσει εις το πνεύμα των εν Αιγύπτω συναδέλφων μου και εν τη περιστάσει ταύτη. Αλλ' ότε εις εν των τερψιθύμων χωρίων των Παξών, ανέγνωσα τας κρίσεις των Αθηναϊκών εφημερίδων, αίτινες μετά του αυτού ενθουσιασμού ανέγραφον τας αρετάς της ελληνίδος ηθοποιού, εξομολογούμαι την αμαρτίαν μου, με όλας τας εκλογικάς περιπετείας μου, ήρχισα αλληλογραφίαν μετά ψυχραίμου φίλου μου, μη ενθουσιαζομένου ευκόλως, μεμφομένου όλα και περί ουδενός τρέφοντος μεγάλην υπόληψιν, αλλά παραδόξως τον φίλον μου τούτον εύρον εκφραζόμενον με στροφάς λυρικής όπως με πείση περί του εξόχου ταλάντου της νέας υποκριτρίας. Δεν περιωρίσθη δε εις τούτο μόνον, αλλ' ως αφίχθην εις Αθήνας, με συνέλαβεν εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν και με ήγαγε κατ' ευθείαν εις το θέατρον του «Παραδείσου» ένθα εδίδετο η *Γαλάτεια* του Βασιλειάδου.

Η έκπληξις μου υπήρξε πολύ μεγαλειτέρα ή όσην προσεδόκα ο φίλος μου. Η *Γαλάτεια* δεν μου είνε εκ των συμπαθεστέρων έργων της ελληνικής φιλολογίας· το είχαν ακούσει άλλως τε πολλάκις παιζόμενον από διαφόρους ελληνίδας ηθοποιούς και το γεγονός τούτο εμείωσε την περί του δράματος εκτίμησίν μου. Αλλ' η Παρασκευοπούλου άλλως επαρουσίασεν εις τα όμματά μου την παρθενικήν Γαλάτειαν, μεταβαλλόμενην δια του έρωτος εις μέγαιραν. Η ηρωίς υπό την δραστικήν δύναμιν της ηθοποιού ανέζη και εις τους μελίρρυτους λόγους της έβλεπον ζωντανήν την Γαλάτειαν, αφελή και παθαινομένην, ερώσαν, κακουργούσαν, συντριβομένην και θνήσκουσαν υπό το πλήγμα της μάχαιρας του Ρέννου. Επάθαινον την ώραν εκείνην ότι όταν είδον προ δωδεκαετίας την Σά-

ραν Βερνάρ, και ησθανόμην το πρώτον τότε, ότι ευρίσκομαι προ μεγάλης ηθοποιού, ήτις ενεβάθυνεν εις τα μυστήρια της τέχνης και αναπαρίστα με όλην την δύναμιν τους χαρακτήρας ους ελεπτουργησεν η γραφίς περιφανών συγγραφέων. Είδον έκτοτε την Ελληνίδα καλλιτέχνη εις πλείστα έργα. Εις τους διαφόρους χαρακτήρας ους υποδύεται δίδει πάντοτε ψυχήν και υπό την υποκριτικήν αυτής δύναμιν λαμβάνουσι σάρκα, νεύρα και αίμα ούτοι. Η πρώτη όμως εκείνη παράστασις με εκράτει εις γοητείαν. Όταν είχε τελειώσει το δράμα και η Γαλάτεια εκυλιέτο αιμόβρεκτος επί του δαπέδου, κατειχόμενη εις όλων εκείνων των συναισθημάτων, άτινα γεννώνται όταν ακροασθή τις μέγαν ρήτορα, αναγνώση μέγαν ποιητήν ή ακούση υπέροχον υποκριτήν. Ευρισκόμενη εις προφανή συγκίνησιν, την συγκίνησίν μου δε ταύτην συνεμερίζετο πλήθος πολύ εν ενθουσιασμό ακρατήτω χειροκροτούν και ζητοκραυγάζον.

Ανήλθον επί της σκηνής και εισήλθον εις το καμαρίνι της ηθοποιού. Ακόμη εφόρει τον αρχαϊκόν χιτώνα της Γαλατείας. Αι ωλένας της ήσαν γυμναί και επί της κεφαλής έφερε την θεατρικήν φενάκην ακόμη. Ισχνή, με αρχαιζούσαν κατατομήν, με κοιλωμένας παρειάς, με κυανώσεις υπό μεγάλους και σπινθηροβολούντας οφθαλμούς, μεσαίου αναστήματος, εν νευρική αεικινήσια διαρκώς, με ευλιγισίαν γαλής, δεν είνε ωραία κατά την πλαστικήν έκφρασιν της λέξεως, αλλ' έχει εκείνην την μυστηριώδη χάριν του σκηνικού κάλλους, ήτις αναπληροί την πλαστικότητα του σώματος. Την ώραν εκείνην edίπλωνε τας εσθήτας της Γαλατείας και τας ετοποθέτει εις τινα των γωνιών του σανιδοπήκτου θεατρικού θαλαμίσκου.

Το καμαρίνι της πενιχρόν, με ένα σκοτεινόν καθρέπτην, με έν μόνον κάθισμα, χωρίς τάπητα, χωρίς καλλυντικά εργαλεία, εφάινετο μάλλον ως κελλίον φυλακής ή ως καμαρίνι πρωταγωνιστούσης ηθοποιού, ήτις είχε αναστατώσει την ελληνικήν πρωτεύουσαν. Και καλά που υπάρχει και αυτό το καμαρίνι· εις άλλα υπαίθρια θέατρα ούτε αυτά δεν υπάρχουν. Όπισθεν μιας σινδόνης μεταλλάσσουν οι ηθοποιοί συνήθως τας αμφιέσεις των όπως δύνανται προχειρότερον. Οι αρχιτέκτονες των θεάτρων του είδους τούτου, ουδέποτε φροντίζουν δια τας εσωτερικάς ανάγκας των ηθοποιών. Τούτο ουδόλως ενδιαφέρει αυτούς.

— Θα υποφέρετε εις αυτό το θέατρον, κυρία μου, έτσι ανοικτόν και άνευ των απαραίτητων μέσων.

— Ω! υποφέρω και πολύ, αλλά τι να κάμω, μήπως υπάρχουν καλλίτερα θέατρα;

Αυτή ήτο η πρώτη γνωριμία μου και η πρώτη συνομιλία μου μετά της κυρίας Παρασκευοπούλου. Η φρασεολογία της έχει προσλάβει πολύ εκ

των δραματικών διαλόγων. Η καθημερινή μελέτη και η υπόδυσις των δραμάτων άφηκαν πολύ από την φρασεολογίαν των εις την γλώσσαν της, διό ακούετε λέξεις εκπεμπομένας αήθεις εν τη καθημερινή ομιλία. Τούτο είνε κοινόν πάθημα των ηθοποιών. Πολλοί παθαίνουν κάτι χειρότερον· ενστερνίζονται τον χαρακτήρα ηρωίδος όν υποκρίνονται και συμπεριφέρονται ως αύτη εν τω καθημερινώ βίω. Η Παρασκευοπούλου δεν άσχει ευτυχώς από την μανίαν ταύτην· εξεναντίας εκτός του θεάτρου είνε γυνή βλέπουσα όλας τας ανάγκας του βίου, αισθανομένη ότι ενώ καθιδύνει και ενθουσιά τα πλήθη, αυτή συντριβεται μόλις δυναμένη να κερδίση τον άρτον αυτής και του τέκνου της.

Τας ολίγας στιγμάς ας έμεινα πλησίον της, έμαθον τόσα περί του βίου της και περί των ταλαιπωριών της, τα οποία εις άκρον με συνεκίνησαν. Ήτο κόρη πτωχού λεπτουργού, όστις παρηκολούθει τους θιάσους εργαζόμενος εις το θέατρον. Ο πατήρ της συνήθως ελάμβανε μαζί του εις την σκηνήν και την μικράν Ευαγγελίαν. Ούτως παιδιόθεν αυτή είχε συγγένειαν τινα προς το θέατρο. Εγεννήθη εις την Κωνσταντινούπολιν και δεν εξεπαιδεύθη ουδαμού. Ό,τι έγεινεν, έγεινε μόνη της. Ουδένα είχε διδάσκαλον ούτε εις τα γράμματα ούτε εις την τεχνην. Αυτοχειροποίητος όπως τόσοι άλλοι καλλιτέχνη. Μόνη της εδιδάχθη ν' αναγινώσκη, μόνη της να μελετά και εξ' ενστίκτου όλως αντιλαμβάνεται το πνεύμα των συγγραφέων ούς αναγινώσκει, συμφώνως δε προς αυτό δίδει τον τύπον των προσώπων, άτινα υποκρίνεται. Τίποτε δεν οφείλει εις διδασκάλους, ούτε το αλφάβητον ακόμη. Αι άλλαι συνάδελφοί της αι ευρωπαϊάι αι μορφούμεναι εις δραματικές σχολάς και εις ωδεία, έχουσιν εις έκαστον των δραμάτων τα πρότυπα, άτινα παρακολουθούσιν. Η Παρασκευοπούλου ίσως είδε εις παραστάσεις τινάς την Σάραν Βερνάρ εις την *Κυρίαν με τας Καμελίαις*, εκ καλλιτεχνικού όμως ορμεμφύτου προσεγγίζει την μεγάλην ηθοποιόν και εις πλείστα άλλα δράματα, εις ευτυχείς δε στιγμάς ουδόλως υπολείπεται αυτής. Τώρα πώς κατωρθώθη η αυτοδίδακτος αυτή καλλιτέχνις να ανέλθη τόσον υψηλά, ώστε να προσελκύη ακριβώς τον κόσμον εκείνον, όστις συνηθίσας εις ευρωπαϊκά θέατρα, δεν δύναται ούτε να τραπή ούτε ν' ανθέξη εις κακότεχνον υπόκρισιν; Εδώ ακριβώς έγκειται το μυστήριον του καλλιτεχνικού αισθήματος μεθ' ού γεννάται ο αληθής καλλιτέχνης. Μεγάλη αντίληψις και μεγάλη καλαισθησία εμόρφωσαν ταύτην. Δεν της εχρειάσθησαν διδάσκαλοι διά να γίνη ό,τι είνε· αν είχε τοιούτους, αν έμενεν έτη τινά εις την Γαλλίαν ή την Γερμανίαν, τότε θα ήτο από τας ηθοποιούς εκείνας, αίτινες μετρούνται εις τα δάκτυλα της μιας μόνον παλάμης. Αλλ' η ιδική μας καλλιτέχνις έζησεν ως

κόρη λεπτουργού, μέσα εις πλανοδίους θιάσους, τους αναβιβάζοντας τα δράματα επί της σκηνής με ό,τι έχουν και ό,τι δεν έχουν. Αυτούς είχε ως πρότυπον και ως διδασκάλους, ουδένα όμως τούτων ευτυχώς ούτε ηκολούθησεν ούτε μιμήθη. Επήρεν δρόμον ιδικόν της, δια τούτο δε δεν εύρισκεν ουδέποτε θέσιν εις τους Ελληνικούς θιάσους. Ουδείς την ήθελε· και αυτή μόνη της στερουμένη, πεινώσα σχεδόν, πάσχουσα, νευρική, έχουσα όμως όλην την ενέργειαν της ψυχής, ήτις διακρίνει των συμπατριωτών της Κεφαλληνών την φύσιν, περισυνέλεξεν εδώ και εκεί θραύσματα διαλυθέντων θιάσων και τη επικουρία τούτων περιήλθε χώρας ξένας, παριστάνουσα εις την Αίγυπτον και εις την Ρωσσίαν, με μυρίους κόπους, με χίλια βάσανα, προς ουδενός διστάζουσα και αρκουμένη εις την μεθυστικήν δόξαν των θεατρικών θριάμβων· ούτω κατώρθωσε να ανυψώση το Ελληνικόν θέατρον και ελθούσα εις Αθήνας να ιδή την εκλεκτοτέραν μερίδα της ελληνικής κοινωνίας παρελαύνουσαν προ αυτής, ίνα αποτίση τον φόρον του θαυμασμού της προς αληθή υπέροχον καλλιτέχνηδα.

Τας Αθήνας κατέκτησε κυρίως δια του δράματος του Δουμά *Η Κυρία με τας Καμελίαις*. Η Μαργαρίτα Γωτιέ εγένετο δι' αυτής δημοτικωτάτη. Εις την μνήμην δε του αθηναϊκού κοινού μένει ανεξαλείπτως εντετυπωμένη η θεατρική εκείνη εικών, της βαθέως αισθανομένης, της αλγούσης, της ερώσης και θνησκούσης γυναικός, ως την παρουσιάζει η Παρασκευοπούλου, εταίρας του υψηλού των Παρισίων εταιρισμού. Μου έτυχε να ιδώ το δράμα τούτο πολλάκις και από εξόχους ηθοποιούς· εκάστη τούτων το διερμηνεύει κατ' ιδίαν όλως μέθοδον. Αλλιώς αναλύει ψυχολογικώς και όλως διάφορον παρουσιάζει την θεατρικήν εικόνα της Μαργαρίτας εκάστη εξ' αυτών. Άλλη είνε η Μαργαρίτα από την Σάραν και άλλη από την Δούζε. Αλλά και διαφόρος εψυχολόγησεν επί του τύπου τούτου η ελληνίς ηθοποιός.

Εν τη θεατρική εικόνη ην παρουσιάζει η Παρασκευοπούλου ενυπάρχει η κατ' εξοχήν ανθρώπινη αλήθεια· αι εκστάσεις του έρωτος, αι αληγδόνες του αποχωρισμού, η νόσος της ψυχής, η νόσος η καταβιβρώσκουσα την σάρκα και εκμηδενίζουσα τον οργανισμόν, όλα διαγράφονται εν τη φυσική αυτών μορφή. Εκ της πραγματικής αληθείας, εκ της ψυχολογικής αληθείας, εκ της φυσιολογικής αληθείας η Ελληνίς ηθοποιός εξήγαγε την καλλιτεχνικήν αλήθειαν, καταληπτήν εις όλους και εις όλων τας ψυχάς εισδύουσαν και αναταράσσουσαν αυτάς.

Είνε περίεργος η ψυχολογική ανάλυσις του προσώπου της Μαργαρίτας, ως τη διερμηνεύει η Κυρία Παρασκευοπούλου. Από της πρώτης αυτής εμφανίσεως επί σκηνής, αποπνέει το μεθυστικόν εκείνο άρωμα

του καλλυνητρίου γυναικός του ελαφρού κόσμου των Παρισίων, εν τω οποίω η Μαργαρίτα ζη, οργιάζει, σπαταλά και φθείρει την ζωή της. Ελκύει πλήθος όλων εραστών, οίτινες κομίζουν προ των προσδοκιών της, όχι μόνον το χρυσίον των αλλά και το αίμα των και την τιμή των. Τον πραγματικόν χαρακτηρισμόν της γυναικός ταύτης έδωκεν ο Ζολά αμίμητος δια της φράσεώς του «λέαινα των Παρισίων». Ουδαμού αλλού πλην των Παρισίων θα ευρήτε τοιαύτα θηρία, ων το μειδιάμα είνε αίνιγμα και απάτη και εμπαιγμός. Τοιαύτη γυνή λέαινα, εν διεφθαρμένη ατμοσφαίρα ζώσα, παρουσιάζεται εν τη πρώτη πράξει η Παρασκευοπούλου ως Μαργαρίτα, γνωρίζουσα όλην την αξίαν των ανθρώπων. Εις την γυναίκα ταύτην δεν είνε όμως ξένη, ούτε η πικρία, ούτε η συνειδησις, δεν λείπει δε απ' αυτής τίποτα άλλο ή περιστάσις τις, ίνα επιφέρη την αντίδρασιν εν τω βίω της και η επενέργεια ενός αισθήματος ανθρωπινωτέρου όπως συνδέση πάλιν αυτήν προς τον ήρεμον βίον των απαλών αισθημάτων και της αιωνίου αγάπης. Όλην ταύτην την ψυχολογικήν εικόνα αδρώς χρωματισμένην παρουσιάζει η Παρασκευοπούλου ούτως, ώστε ο θεατής βλέπων αυτήν οργιάζουσαν, περιφρονούσαν τους σκορπίζοντας το χρυσίον των, αναίσθητον προ των στεναγμών των θυμάτων της και καταβιβρώσκουσαν πάν ό,τι δύναται να διατίθεται συμπαθώς προς την ηρωίδα, την οποίαν ο έρωσ και η νόσος εξαγνίζει κατόπιν.

Εις τας μετέπειτα πράξεις του δράματος εξακολουθεί η ψυχολογική ενότης του χαρακτήρος. Δεν παρουσιάζει η Παρασκευοπούλου την γενικήν εικόνα μόνον γυναικός ερώσης, αλλά την ίδιαν Μαργαρίταν κατεχομένην ήδη υπό ισχυρού πάθους, ευτυχούς, πλήρους νέων συγκινήσεων, και δεινώς υποφέρουσαν όταν βλέπη εξατμιζομένην την ευτυχίαν της και αφιπταμένους τους τελευταίους φωτεινούς ρεμβασμούς της. Δεν αλλάσσει όμως και το πρόσωπον διά της αλλαγής του βίου. Προ των θεατών μένει η ίδια Μαργαρίτα Γωτιέ, αλλ' ερωτευμένη πλέον, ευτυχής ή πάσχουσα, το παρελθόν της οποίας εισδύει αμείλικτον εις τον νέον πνευματικόν κόσμον εις όν ζή, η δε ανοικτίρμων λογική του πραγματικού βίου την στρέφει πάντοτε όπισω και της υποδεικνύει ανά πάσαν στιγμήν ότι δεν δύναται δι' αυτήν να υπάρξη αναγέννησις, ούτε να διαλάμψη φαινότερον το μέλλον της. Τα χαρακτηριστικά σημεία της εταίρας διαμένουσι πάντοτε και εις τας μάλλον παθητικάς στιγμάς της υποδύσεως. Το καλλιτεχνικόν ένστικτον της κυρίας Παρασκευοπούλου τη κατέδειξεν ότι η ηρωίς των τριών τελευταίων πράξεων, δεν είνε διόλου διάφορος γυνή, μη έχουσα ουδέν κοινόν με το παρελθόν της. Μένει η Μαργαρίτα, αλλά μόνον με νέας

επιθυμίας, με νέους ρεμβασμούς, με νέας ελπίδας. Και εις αυτήν ακόμη την τετάρτην πράξιν ότε επιστρέφει εις τον πρώτον αυτής βίον, και ζην μέσω του κόσμου των εταιρών και των διεφθαρμένων ανδρών, φέρει εκ των μεσολαβούντων αισθημάτων την βαρυθυμίαν μόνον, ην αφίνει το διαλυθέν της ευτυχίας όνειρον. Ενταύθα διαβλέπει τις την καλλιτεχνικήν υπεροχήν της Παρασκευοπούλου, ήτις μένει πιστή εν τη αληθεία της τέχνης μη εξιδανικεύουσα τα πρόσωπα άτινα υποδύεται πέραν της ψυχολογικής και φυσιολογικής αλήθειας.

Μερόπη.

Μήδεια.

Ενώσρκον αγαζμα.

Το δαιμόνιον δε τούτο της αληθούς ηθοποιού το βλέπει τις εις όλα τα δράματα, άτινα υπεκρίθη. Εις την Μήδειαν ήτις παρίσταται εν τη φαντασία μας όχι ως γυνή αλλ' ως ύαινα σκορπίζουσα αίμα και όλεθρον, κινούσα όμως τον έλεον διότι διαφαιίνεται ότι είνε της μοίρας θύμα, παρέσχε την γυναίκα ως την εφαντάσθημεν, υπερτραγικώς παράφρονα αγνώστων και αφυσιολογήτων παθών έρμαιον. Όταν δε πάλιν διερμηνεύει ανθρωπινώτερα πάθη εις τα έργα του Βερναρδάκη του Δουμά και του Σαρδού ή άλλων νεωτέρων συγγραφέων η Παρασκευοπούλου διατηρεί την ψυχολογικήν αρμονίαν, την αυτήν καλλιτεχνικήν αλήθειαν ήν ανελύσαμεν εις την Μαργαρίταν Γωτιέ και ήτις διαγράφεται ομοίως εις την Φρανσιγιών, την Φαιδώραν, την Σιμόνην, την Οδέττην, την Μερόπην, εις την Σεβερίνην και εις τόσα άλλα δράματα, τα οποία μόλις προφθάνει να μελετήσει, πιεζομένη υπό της ανάγκης ν' αναβιβάξη πάντοτε νέα έργα, ίνα ικανοποιήση τας απαιτήσεις του αφικόρου Αθηναϊκού κοινού.

Πολλάκις δυσκολώτατα έργα αναβιβάζει μετά δυο-τρεις δοκιμάς μόνον. Τούτο γνωρίζει ότι είνε βεβιασμένον, αλλά πρέπει να ζήση και δια να ζήση πρέπει να παίξη διαρκώς, να μελετά αιωνίως και ν' αναβιβάξη νέα πάντοτε δράματα. Η πυρετώδης αυτή εργασία εξησθένησεν αυτήν αρκούντως. Παίζει άλλως τε εις ανοικτά θέατρα και την κατέχει ο φόβος μήπως απολέση την φωνήν της. Καθ' εκάστην εσπέραν ευρίσκεται επί της σκηνης χειμώνα και θέρος. Η αδιάλειπτος αυτή εργασία την φθείρει· δεν της παρέχεται ούτε μια ημέρα αναπαύσεως. Οι φόβοι οίτινες κατέχουσι την ηθοποιόν είνε ίσως υπερβολικοί, αλλ' αυτή η καθημερινή εργασία αναντιλέκτως την καταπονεί υπερβαλόντως. Και όμως ολίγα κέρματα απολαμβάνει μη εξασφαλίζοντα αυτή άνετον βίον δι' εαυτήν και το τέκνον της. Την επιτυχίαν και τον θαυμασμόν παρακολουθεί το χρυσίον και αι απολαύσεις του βίου. Ταύτα είνε αναπόσπαστα με την δόξαν του σκηνικού καλλιτέχνου.

Ενταύθα ο βίος του καλλιτέχνου αλλάσσει· καταντά να γίνεται φερέοικος και να κατατρίβη τον βίον του, αρκούμενος μόνον εις τας επευφημίας του πλήθους. Ούτω και εκείνη ήτις μας προκαλεί τα δάκρυα ανά πάσαν εσπέραν και εξεγείρει τας τρίχας της κεφαλής μας με μίαν της μόνην αλγεινήν κραυγήν, με αυτά ζή και αυτά την παρηγορούν εις τον βαρύν και επώδυνον των στερήσεων βίον. Και τούτο είνε λίαν φυσικόν· το θεατρικόν μέλλον ήρξατο μεν προσελκύον το ενδιαφέρον και την συμπάθειαν του καλλιτεχνικώς απολαμβάνοντος δημοσίου, ταύτα δε αμφοτέρα κυρίως εις την δράσιν της ασθενούς γυναικός ήν σκιαγραφούμεν οφείλονται, αλλά εισέτι δεν έφθασεν

εις σημείον τοιούτον ώστε εις τους πρωτεργάτας του να παρέχη βίου άνεσιν και χλιδήν όπως αλλαχού. Ακόμη ο βίος του καλλιτέχνου είνε μαρτύριον γέμον στερήσεων και μόχθων. Τούτο συναισθάνεται κάλλιστα, αλλά εργάζεται δια την τέχνην μόνον, εγκαρτερούσα και ελπίζουσα εις καλλίτερον μέλλον. Ως δεικνύουσι τα πράγματα το μέλλον τούτο δεν θα είνε πολύ μακράν, εις δε την δημιουργίαν του μέλλοντος τούτου, δεν συνετέλεσαν ολίγον αι λεπτοφυείς χείρες της Παρασκευοπούλου, ήτις από τον άμορφον και ασχημάτιστον ακόμη κόσμον του Ελληνικού θεάτρου παρήχθη αρτία της τέχνης πρωτεργάτις.

[Θεόδωρος Α. Βελλιανίτης, «Έλληνες ηθοποιοί. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου», *Εστία*, 1893, τόμ. 38, σ. 184-187]

Θεατρικά μελέται: Ευαγγελία Παρασκευοπούλου

Προ ολίγων ακόμη μηνών, κατά τας αρχάς του λήγοντος έτους, γενικώς επιστεύετο εν Αθήναις ότι του δράματος η εποχή παρήλθε πλέον και τα σκήπτρα εν τω θεάτρω κατέλαβεν οριστικώς το νεωστί έξωθεν εισαχθέν κωμειδύλλιον. Τω όντι οι επισκεπτόμενοι τας Αθήνας θεατρικοί θίασοι μετά την στερεότυπον αναγραφήν παμπληθών δραμάτων εις τα γενικά των προγράμματα ηρκούντο έπειτα εις τρία ή τέσσαρα κωμειδύλλια, διά των οποίων επί θεατρικάς περιόδους ολοκλήρους διεσκέδαζον το κοινόν, η φήμη δε και αι εφημερίδες του εξωτερικού τους αυτούς θριάμβους του κωμειδουλλίου ανέγραφον. Ούτω ως διά μαγείας το ελληνικόν κοινόν, το οποίον επί έτη πολλά συνέκλαιε μετά της τυφλής Λουίζης των *Δύο Ορφανών* και εθρήνει τον θάνατον της *Αρτέμιδος* και χειροκρότει τας σοσιαλιστικές θεωρίας του *Ρακοσυλλέκτου* μετεβλήθη εν διαστήματι δύο μόνον ετών εις πλήθος φιλοκαγαχαστών, τερπόμενον μόνον εις τα Ανδριώτικα των ηρώων του κωμειδουλλίου και εις τα χαριτολογήματα των επί σκηνης παρελαυνόντων βρακάδων.

Η μεταβολή αύτη των διαθέσεων του κοινού, βαθμηδόν συντελεσθείσα, παρέσυρε και τους ηθοποιούς, οι δραματικώτεροι των οποίων είδον αίφνης εαυτούς ηναγκασμένους ή να ψάλλουν –πράγμα το οποίον μέχρις εκείνης της εποχής δεν είχαν επιχειρήση– ή να παραιτηθούν του επαγγέλματός των.

Τοιαύτας περιστάσεις διέτρεχε το θέατρον ότε περί τα τέλη Φεβρουαρίου έφθασεν εκ του εξωτερικού η κ. Παρασκευοπούλου και ανήγγειλεν ότι θα έδιδε σειράν παραστάσεων τω αθηναϊκώ κοινώ, εκλελεγμένων όμως μεταξύ των αρίστων του συγχρόνου δραματολογίου.

Η κ. Παρασκευοπούλου ήτο παλαιά των Αθηνών γνωριμία. Όταν ακόμη τα παριλίσσια θέατρα ήκμαζον και το καλλίτερον αυτών «Ο Παράδεισος» υψούτο έτι εκεί, όπου και σήμερα, η κ. Παρασκευοπούλου ελάμβανε μέρος εις τας παραστάσεις ελληνικού τινος θιάσου, καίτοι δε εξησκημένος οφθαλμός ανεκάλυπτεν εις την νεάνίδα το δυσδιάκριτον εκείνον γνώρισμα το οποίον πάντοτε προαναγγέλλει την καλλιτέχνην του μέλλοντος, εν τούτοις το κοινόν δεν έπαυσε να την θεωρή μίαν εκ των μετριοτάτων γυναικών της σκηνης.

Μετά τινά έτη κατά τας εορτάς του Πανεπιστημίου ενεφανίσθη και πάλιν η κ. Παρασκευοπούλου επί της αθηναϊκής σκηνης και εκίνησε την γενικήν προσοχήν, αλλ' η καλλιτέχνης ευθύς μετά τας εορτάς απήλθε και μετ' αυτής και η πρώτη εντύπωσις περί αυτής, η άριστη, εσβέσθη.

Εν τω μεταξύ επί έτη μακρά η κ. Παρασκευοπούλου διήλθε πάσας τας υπό Ελλήνων κατοικουμένας χώρας από της Ρωσίας μέχρι της Αιγύπτου, μετά θιάσου οπωσδήποτε εκλεκτού, διδάσκουσα τα ολίγα αλλά κράτιστα έργα τα οποία περιελάμβανε το δραματολόγιόν της. Και ο τύπος του εξωτερικού επί έτη μετέδιδεν ημίν τους θριάμβους της, και εκ των εφημερίδων εμανθάνομεν ότι απεθεώθη εις την Αίγυπτον, ότι συνήρπασεν εις την Ρωσίαν, ότι εις την Βουλγαρίαν ο ηγεμών τη εξέφρασεν εμφαντικώτατα τον θαυμασμόν του, ότι εις Ταϊγάνιον ο Ρώσος διοικητής την εκάλυψε διά της ρωσικής σημαίας, ότι εις την Βλαχίαν εθριάμβευσε, κλπ. κλπ.

Ευνόητος λοιπόν η ανυπομονησία μεθ' ης το κοινόν των Αθηνών περιέμενε την πρώτην παράστασιν, την *Κυρίαν με τας Καμελίαις* του Δουμά.

Η πρώτη παράστασις της *Κυρίαις με τας Καμελίαις* υπερέβαλε πάσαν προσδοκίαν. Το χειμερινόν δημοτικόν θέατρον επληρούτο επί εσπέρας πολλάς μέχρις ασφυξίας και η καλλιτέχνις εις εικοσιπέντε περίπου παραστάσεις ανέπτυξεν όλα τα καλλιτεχνικά προσόντα εις δεκάδα χαρακτήρων εντελώς αντιθέτων αλλά και τελείως διερμηνευομένων.

Έκτοτε η συμπάθεια και ο θαυμασμός προς την έξοχον της τέχνης αγωνίστριαν βαίνει αυξανόμενος και καθ' εκάστην νέα δείγματα διακίαιας εκτιμήσεως τη παρέχονται.

Και όντως την κ. Παρασκευοπούλου έξοχα διακρίνουσι καλλιτεχνικά προσόντα. Αφιερωθείσα από της παιδικής της ηλικίας εις την σκηνήν, προς την οποίαν ακατάσχετος την έφευρεν η έμφυτος κλίσις της, εντός ολιγίστου χρονικού διαστήματος απέκτησε την έξιν εκείνην του θεάτρου, ήτις πολλάκις ελλείπει και από των μεγαλειτέρων καλλιτεχνών, και ιδίως την έκτακτον ευρύτητα της αντιλήψεως, την μεγαλειτέραν αρετήν της Ελληνίδος τραγωδού. Μετά θάρρους ανέλαβε την ερμηνείαν δυσχερεστάτων χαρακτήρων εις τα λεπτότερα δράματα της νεωτέρας σχολής και εις ουδέν απέτυχε, διεκρίθη δε και εις τα παλαιότερα ακόμη έργα, άνευ διδασκαλίας τινός, άνευ υποδείγματος, απλώς ενδόμυχον ακολουθούσα οδηγίαν και ίδιον σύστημα, του οποίου βάσις είναι αν ουχί η βαθυτάτη ψυχολογική ανάλυσις των χαρακτήρων, η απαιτούσα πνευματικήν ανάπτυξιν ανωτάτην, πάντως όμως η φυσική ανάλυσις η προϋποθέτουσα πολύ εκ της αληθείας των νατουραλιστών, ουχί ολιγώτερον όμως και την απόστασιν την χωρί-

ζουσαν τον θεατήν από της σκηνής και την απάτην του πρίσματος, υπό το οποίον παρίσταται η εν τω θεάτρω δράσις πάντοτε. Υπό την έποψιν αυτήν της αναλύσεως και του ενστερνισμού των χαρακτήρων η κ. Παρασκευοπούλου ανεδείχθη έξοχος πράγματι. Διά της φαντασίας της –φαντασίας πράγματι απιστεύτου– συμπληρούσα το κενόν της ελλείψεως ανωτέρας αναπτύξεως, μεταφέρεται εις τον κόσμον τον ψευδή του θεάτρου και θεωρούσα αυτόν αληθή ζη μεταξύ της αριστοκρατίας των γαλλικών δραμάτων ως παρισινή και ως αρχαία ελληνίς εις τα αρχαία. Και σας σκανδαλίζει η ανειμμένη συμπεριφορά της εις την *Κυριάν με τας Καμελίαις* και σας κινεί την συμπάθειαν ως ζηλότυπος *Φρανσιγιόν* και σας μεταδίδει την λύσσαν της εκδικήσεως της *Μηδείας*, διότι την στιγμὴν καθ' ἣν παρουσιάζεται προ υμῶν ενεσαρκώθη την ηρωίδα της αν' ὅχι διά τέχνης επιμεμελημένης, ἀλλὰ διά της ευρυτάτης της φαντασίας. Ημέραν τινά ο γράφων τας γραμμάς ταύτας τη ανεγίγνωσκε την μετάφρασιν ασήμου τινός δράματος γαλλικού *Η Μαρκία* περιέχοντος μίαν σκηνήν πράγματι έξοχον και αξίαν καλλιτέρας τύχης. Εις την σκηνήν εκείνην η κ. Παρασκευοπούλου ανεπήδησε και φανταστικῶς αναπλάσασα αυτήν αφήρπασε το χειρόγραφον και θαυμασιῶς ἀπήγγειλε το μακρόν της Μαρκίας μόνολογον, άνευ προηγουμένης τινός μελέτης.

Εις την ερμηνείαν των χαρακτήρων της εν γένει πολύ την βοηθεῖ η φυσική της κατασκευή. Φωτίζεται η μορφή της ὅλη και εις τας ισχυροτέρας στιγμάς ἕκαστος μυς του προσώπου της εξωτερικεύει τους ενδομύχους στοχασμούς της. Εις τινας σκηνάς αρχαίων δραμάτων, εις την σκηνήν του εγχειριδίου της *Μηδείας*, εις την *Μερόπην*, εις την *Γαλάτειαν*, γλύπτης δυσκόλως θα εύρη ζωντανότερον υπόδειγμα. Λέγεται ὅτι εις τα αρχαία δράματα η υπόκρισις της υστερεῖ· δυνατόν, ἀλλ' η πλαστικότης των κινήσεων, η συμμετρία των χειρονομιών την αναδεικνύουν υπέροχον.

Αλλά το παραδοξότερον, το χαρακτηριστικώτερόν της ιδίωμα εἶναι η απαγγελία της. Εις κανένα κανόνα, εις ουδέν σύστημα υπάγεται. Δεν εἶναι φυσική ως πρέπει να εἶναι, ἀλλ' οὔτε προσπεποιημένη ως η των άλλων ηθοποιών του ελληνικού θεάτρου. Μετέχει και αληθείας και προσποιήσεως. Αι λέξεις, αι φράσεις, τα κόμματα, αι τελείαι δεν ἔχουν καμμίαν σημασίαν διά την κ. Παρασκευοπούλου. Απαγγέλλει μίαν περίοδον εκ δέκα γραμμών με τον αυτόν τόνον χωρίς να αναπνεύση, και αι λέξεις εξέρχονται του στόματός της ως μονοτόνως καταπίπτει το ὕδωρ ἀφ' ὑψηλοῦ, ἄψυχοι, ἄχρωμοι, οποιαδήποτε και αν εἶναι η σημασία των, οιονδήποτε νόημα και αν κρύπτουν, και αἴφνης

ανακαλύπτете διατονικήν κλίμακα όλην εις μίαν της λέξιν και νομίζετε ότι τα σπλάγχνα της γυναικός και όχι η γλώσσα της εξεμούν την λέξιν «— Αχρεία!» εν τη *Μηδεία*. Η απαγγελία αυτή όταν το πρώτον ηκούσθη, εγένετο δεκτή μετά παντοειδών σχολίων, και το κοινόν παρεξενεύθη και οι παλαιοί ηθοποιοί εγέλασαν μυκτηριστικώς, και των κριτικών αι τρίχες ηνωρθώθησαν. Μεθ' όλα ταύτα όμως η απαγγελία εκείνη η ακανόνιστος, η παράδοξος κατέκτησε ολίγον κατ' ολίγον το κοινόν και συνέτεινεν ακόμη ν' αναδειχθή η κ. Παρασκευοπούλου, ο αδάμας της Ελληνικής σκηνής, όσον και αν υποτεθή ότι είναι αδάμας ακατέργαστος.

[Αθήναι, Αύγουστος του 1892]

[Γ. Β. Τσοκόπουλος, «Θεατρικάί μελέται: Ευαγγελία Παρασκευοπούλου», *Ημερολόγιον του Σκόκου*, τόμ. 5, 1893, σ. 96-100]

Νικόλαος Παρασκευόπουλος

Νικ. Παρασκευόπουλος

Την 11^η τρέχοντας απεβίωσεν εις την Πολυκλινικήν Αθηνών, όπου ενοσηλεύετο, ο παλαίμαχος καλλιτέχνης Νικόλαος Παρασκευόπουλος, διατελέσας εκτελεστικός επίτροπος του Σωματίου Ελλήνων Ηθοποιών από του 1917 συνεχώς μέχρι του θανάτου του, εκλεγείς τελευταίως και Αντιπρόεδρος.

Η κηδεία του εγένετο την επομένην εκ του Α' Νεκροταφείου δαπάναις του Σωματίου την οποίαν παρηκολούθησεν όλος ο θεατρικός κόσμος και αρκετοί φίλοι και θαυμαστές του μεταστάντος.

Εκ μέρους της Εταιρείας των Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων κατέθεσεν ανθοδέσμη εις την σορόν του εκλιπόντος Ν. Παρασκευοπούλου ο Πρόεδρος αυτής κ. Μ. Λιδωρίκης ειπών τα εξής:

«Βαθύτατη λύπη αισθάνεται η Εταιρεία των Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων διά τον θάνατον του εκλεκτού εργάτου του Ελληνικού Θεάτρου και τιμημένου αντιπροέδρου του αγαπητού μας Σωματίου των Ελλήνων Ηθοποιών. Με λίγα λουλούδια σκεπάζομε το νεκρό του Νικ. Παρασκευοπούλου εις ένδειξιν εκτιμήσεως και αγάπης γιατί υπήρξε δοξασμένος αγωνιστής του σκοπού και της ιδέας που όλοι, συγγραφείς, ηθοποιοί και τεχνίται του θεάτρου θυσιαζόμεθα και θυσιαζόμεναι γι' αυτήν».

Ακολούθως κατετέθη πολύτιμος στέφανος εκ μέρους του Σωματίου Ελλήνων Ηθοποιών διά του ειδικού Γραμματέως κ. Ηλ. Θεοδώρου ειπόντος τα εξής:

«Παλαίμαχε αγαπητέ συνάδελφε, πολύτιμε Σύμβουλε Νίκο Παρασκευόπουλε. Το Σωματείο των Ελλήνων Ηθοποιών καταθέτει στη σορό σου αυτό το στεφάνι για της μεγάλης υπηρεσίες που του προσέφερες επί σειράν ετών. Εξυπηρέτησες το επαγγελματικό μας Σωματείο ως εκτελεστικός επίτροπος, από της ιδρύσεώς του μέχρι της τελευταίας σου πνοής, με αφοσίωση αξιομίμητη και αυτοθυσία αξιοθαύμαστη. Αι εκάστοτε εκτελεστικάί επιτροπαί υπερηφανεύοντο ότι σε είχαν συνεργάτη των. Όλο σου το βίο και εις το θέατρο και εις την κοινωνία και εις τη Διοίκησι του Σωματίου διέκρινε πάντοτε άπειρη καλωσύνη, ευγένεια ζηλευτή και αξιοπρέπεια παραδειγματική. Αν και απόμαχος από πολλού δεν επόθησες εν τούτοις την ησυχία του απομάχου, αλλά με καρτερία και αυταπάρνησι εξακολουθούσες να μας εξυπηρετής μέχρι του τάφου σου.

Το Ελληνικό Θέατρο με συντριβή και θλίψι σε συνοδεύει στην τελευταία σου κατοικία.

Ας είνε ελαφρό το χώμα που θα σκεπάση το κουρασμένο κορμί σου άριστε φίλε, αξιόλογε καλλιτέχνη».

Μετά την νεκρόσιμον ακολουθίαν αποχαιρέτησε τον νεκρόν εκ μέρους της εκτελεστικής επιτροπής του Σωματείου ο εκ των μελών αυτής κ. Αντ. Νίκας ως εξής:

Αγαπητέ Συνάδελφε

Νίκο Παρασκευόπουλε!

Το Σωματείον των Ελλήνων ηθοποιών, που χρόνια πριν, είχες ωνειρευτή την ίδρυσίν του και πρωτοστάτησες σ' αυτήν και του χρησίμευσες ο ψύχραιμος και μετριοπαθής οδηγός και το αγάπησες τυφλά, σαν μάνα που δεν βλέπει τα κουσούρια του παιδιού της. Με το δικό μου στόμα, τη στιγμή αυτή, σε αποχαιρετά, που φεύγεις για το μεγάλο, το αιώνιο ταξίδι, από το οποίο δεν εγύρισε κανείς ακόμα έως σήμερα ταξιδειώτης, για να μας πη τι γίνεται πιο πέρα από την εφήμερη αυτή ζωή, του κόσμου μας, της Γης.

Αλλά και τώρα, που δεν ξέρωμε πραγματικά και αποδεδειγμένα, και υποθέτομεν μονάχα πως υπάρχει μεγάλη ζωή καινούρια, πιο πέρα, από τη δική μας, είμεθα βέβαιοι σχεδόν, πως στη ζωή αυτή, που Συ είχες πεποίθησι ότι υπάρχει... Στην καινούργ' αυτή ζωή θα χαρής και θα απολάψης όλες τις πνευματικές χαρές κι όλες τις ψυχικές απολάψεις, που σου αρνήθηκε ετούτη που αφίνεις, παραγνωρισμένη Στρατιώτη, της μεγάλης στρατιάς, που θέατρο τη λένε, στις τάξεις της οποίας, πενήντα τώρα χρόνια αγωνίσθηκες μ' επιμονή και υπομονή –με θάρρος ζηλευτό– και άπειρη μετριοφροσύνη– Άλλοτε χορτασμένος και άλλοτε νηστικός. Άλλοτε πλούσια ντυμένος κι άλλοτε γυμνός. –Αυτή ήταν η μοίρα τότε όλων μας των πρωτοπόρων: –δίχως ν' ακουστή ποτέ παράπονο κανένα, απ' τα χείλη σου, ούτε και όταν τάκαιγε ο πυρετός και σούλειπε και το ευθυνότερο δροσιστικό.

Και βιάδιζες πιστός εις το καθήκον, που θρησκεία δεύτερη σου είχε γίνει, πιστός στο θέατρο, που είναι η μοναδική θρησκεία για τον κάθε καλλιτέχνη –τον καλλιτέχνη, που καθώς εσύ, κλεί μέσα στα στήθη του, τη φλογερή, την άσβυστη αγάπη της αληθείας που η έρευνα και η αναζήτησί της, είναι ο μοναδικός σκοπός και ο θερμότερός των πόθος.

Θα χρησιμεύση τ' όνομά σου, ως παράδειγμα για τους επερχομένους... μες στους οποίους, εάν υπάρχουν και πολλοί, που η ταχύτης της σημερινής ζωής δεν τους έδωσε καιρό να γνωρίσουν, θα μάθουν από μας, τι ήσουν, και θα τους παροτρύνωμε, να μάθουνε καλά το βίο σου, από τον οποίον, κάτι έχουν να κερδήσουν πάντα και προπάντων, αν θελήσουν να σε μιμηθούν.

Εγώ, ο παλιός σου γνώριμος και συνεργάτης, που τόσο ωφελήθηκα από την φιλία σου, όταν μικρό παιδί επρωτογνώρισα την τρικυμία του θεάτρου, που ήταν πιο μεγάλη, και πιο επικίνδυνη τα περασμένα κείνα χρόνια, Σε αποχαιρετώ με πόνο, όχι γιατί η απουσία σου θα μας στερήσει κάτι, αφού, ό,τι είχες να μας δώσεις, τώδωσες μέχρι ρανίδος, αλλά διότι βλέπω ν' αραιώνετ' όλο ένα πιο πολύ, η Διμοιρία των παλιών αληθινών αγωνιστών της ωραίας Τέχνης μας, εις την οποίαν αγωνίσθηκες με τόσο θάρρος, ειλικρίνεια κι' αγάπη, για τις οποίες, θα σου χρεωστούμε αιώνια ευγνωμοσύνη και θα παρακαλούμε τον πανίσχυρο και πρωτοτεχνίτη πλάστη μας, να ξεχωρίση στο Βασίλειο του ωραίου και καλού, μια τιμητική για Σένα θέση, όπου θα μπορέση να αναπαυθή και να αναγαλλιάση η πολύπαθη ψυχή σου.

Είθε!

Κατόπιν ο αλησμόνητος Νικ. Παρασκευόπουλος εσυνωδεύθη μέχρι της τελευταίας του κατοικίας υφ' όλων των παρευρεθέντων εις την κηδείαν του με ειλικρινή θλίψιν.

Προς την Εταιρείαν των Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων και τα Σωματεία Τεχνιτών Θεάτρου και Πανελ. Μουσικού Συλλόγου, αντιπροσωπευθέντα κατά την κηδείαν του Αντιπροέδρου του ημετέρου Σωματείου Νικ. Παρασκευοπούλου, το Σωματείον Ελλήνων Ηθοποιών εκφράζει θερμοτάτας ευχαριστίας.

Η Εκτελεστική Επιτροπή

Εις μνήμην Νικ. Παρασκευοπούλου κατέθεσαν εις το Σωματείον υπέρ των φυματικών ηθοποιών:

Το Σωματείον Τεχνιτών Θεάτρου Δραχμάς 300

Η επιχείρησις του Θεάτρου «Περοκέ» δραχ. 200

[Ανυπόγραφο, «Νικ. Παρασκευόπουλος», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', αρ. 124, 15 Ιουνίου 1931, σ. 2-3]

Νικόλαος Παρασκευόπουλος

Ο μεταστάς παλαίμαχος συνάδελφος Νικόλαος Παρασκευόπουλος εγεννήθη στις Αθήνας εν έτει 1854.

Μέχρι του 1870 πίστευε ότι γονείς του ήσαν οι δύο αγαθοί άνθρωποι που τον ανέθρεφαν και επιμελούντο την ανατροφήν του στέλλοντες αυτόν εις το σχολείον όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Αλλά τω 1870 αναζητών, εις το κλειστό πάντοτε κομό, της απουσιαζούσης μητέρας του που τα κλειδιά του είχαν λησμονηθή πρώτη φορά επάνω στο συρτάρι, ευρήκε, όχι ότι το εξητούσε, αλλά, μια δέσμη γράμματα, από τα οποία πληροφορήθη ότι άλλοι ήσαν οι γονείς του και όχι, εκείνοι τους οποίους πίστευε ως τώρα τέτοιους!

Ο νεαρός Παρασκευόπουλος τρελλός από τον πόνον και εντρεπόμενος τους συνηλικιώτας του, οι οποίοι υπέθετε, ότι εγνώριζαν, ή θα εμάνθαναν, ότι είνε νόθος έφυγε δρομαίως απ' το σπίτι που τον εμεγάλωσε. Και επειδή συνέπεσε να είναι καλοκαίρι εξηφανίσθη περιπλανηθείς επί ημέρας, περί τον Λυκαβητόν και τους Αμπελοκήπους –ερήμους και ακατοικήτους τότε! Εκεί οι θετοί γονείς του και διότι συνεπάθουν το παιδί που είχαν αναθρέψει και διότι ήσαν υπεύθυνοι απέναντι των γονέων του, τον ανεύρον μετά μακράς και κοπιώδεις αναζητήσεις πεινώντα και κατάκοπον, νυσταγμένον και ελεεινόν την όψιν.

Παρ' όλας τας περιποιήσεις και την στοργήν που του έδειξαν οι θετοί αυτοί γονείς, δεν κατώρθωσαν να επισύρουν πλέον την συμπάθειάν του! Τους εθεώρει συνενόχους των πραγματικών γονέων του, τους οποίους εν τούτοις απηξίωσε να γνωρίση προσωπικώς μολονότι, ο μεν, ήν γόνος πριγκηπικής οικογενείας, η δε, Δέσποινα της αριστοκρατείας!

Τοιουτοτρόπως, ο Παρασκευόπουλος προτού ακόμη αναβή τα παληγοσάνιδα, έπαιζε ρόλον εις το μέγα δράμα της ζωής.

Την εποχήν εκείνην έφθασεν εις τας Αθήνας το ιπποδρόμιον Νάσα. Το πρώτον που εγνώρισεν η πρωτεύουσα! Και ο πρώτος σύνδεσμος του Παρασκευοπούλου με το Θέατρον. Παιδί και με την θλίψιν της ψυχής του διά το εξαιρετικόν της θέσεώς του εις την κοινωνίαν, επεζήτει περισπασμούς και το ιπποδρόμιον ήτο φυσικά ένας τοιούτος. Επειδή όμως τα υλικά μέσα του δεν επέτρεπαν να εισέρχεται από την κυρίαν είσοδον, επήδα τους τοίχους του. Όχι εύκολος, ούτε ακίνδυνος τρόπος εισόδου. Δι' αυτό ήτο και εκ των πρώτων που προσήλθον εις την πρόσκλησιν της Διευθύνσεως του ιπποδρομείου, ήτις εξήτει νέους διά διαφόρους υπηρεσίας και συγκρότησιν θιάσου προς εκτέλεσιν μικρών κωμωδιών.

Δύο έτη κατόπιν ο Παρασκευόπουλος απετέλεσε μέλος ανδρικού θιάσου μεταβαίνοντας εις Θράκην και Μακεδονίαν. Αι γυναίκες του Θεάτρου ηριθμούνται τότε εις τα δάκτυλα της μίας χειρός ήσαν πρόνομιον μόνον των μεγαλοσχήμων θιάσων. Οι μικροθίασοι ανέθεται τους γυναικείους ρόλους εις τους ευειδείς νεαρούς συναδέλφους των. Ο εν λόγω θιάσος μετά μακράν ατυχή περιοδείαν ευρέθη εις Σέρρας της οποίας οι ομογενείς εθεωρούντο ως οι αγνότεροι των Ελλήνων της Μακεδονίας και περισσότερον υποστηρικταί παντός Ελληνικού! Ατυχώς η αλλαγή Καϊμακάμη, αι εξαιρετικά βροχαί του θέρους εκείνου και το γνωστόν του δραματολογίου δεν ηννόησαν διόλου τας προσόδους του θιάσου!...

Δι' αυτό ίσως και οι Σερραίοι εφιλοξένησαν εγκαρδιότερα τους ηθοποιούς και μέχρι σημείου ώστε παντρέψουν και τον Παρασκευόπουλον με μίαν αυτόχθονα κόρην των Σερρών! Ο υμέναιος όμως εκείνος έληξε με την Σελήνην του μέλιτος, διότι ολίγον έπειτα, ο γαμβρός, εθεάθη εις Θεσ/νίκην εις την οποίαν έφθασεν αποστολικώς περιβεβλημένος Χλαμούδα Ελληνικήν – πέδιλα Ρωμαϊκά- Κράνος και κρατών δόρυ, διά του οποίου ημύνετο κατά των μανδροσκύλλων που συνήνητσε καθ' όλην την μακράν αυτήν διαδρομήν.

Την περιπέτειαν αυτήν του Παρασκευοπούλου, οι συνεργάται του της εποχής εκείνης, ηρμήνευσαν διαφοροτρόπως και σύμφωνα με την αντίληψίν του έκαστος!

Ο ίδιος, απέφυγεν επιμελώς πάντοτε να την αναφέρει! Μολονότι συχνά εις την αφήγησιν διαφόρων αναμνήσεών του, ανέφερε το αποστολικόν εκείνο ταξίδι του από Σέρρας εις Θεσσαλονίκην.

Κυρία ασχολία του νεαρού Παρασκευοπούλου, προσληφθέντος ευθύς εις τον παρεπιδημούντα εν Θεσ/νίκη τότε θιάσον ήτο η διαφήμησις. Η τοιχοκόλλησις δηλ. των ολίγων χειροποίητων προγραμμάτων, διά την εκπόνησιν των οποίων, αντικαθίστατο το τυπογραφείον από ένα πινέλο και δύο τενεκεδάκια χρώμα!

Ο Παρασκευόπουλος εν τούτοις ήτο ευτυχής εν μέσω του ανδρικού εκείνου θιάσου, του οποίου τα πρόσωπα, διαβατάρικα πουλιά, μη ενθυμούμενα την χθες και αδιαφορούντα διά την αύριον, απορροφούμενα μόνον από την μέριμναν της σήμερον, δεν παρηνώχλουν τον νεφώτιστον συνάδελφόν των με αδιακρίτους ερωτήσεις, ούτε διά την καταγωγήν του, ούτε διά το παρελθόν του! Ηδιαφόρουν δι' όλ' αυτά, αλλά ηδιαφόρουν εξ ίσου διά την σημερινήν συντήρησίν του.

Τιουτοτρόπως ο Παρασκευόπουλος εθεάθη μίαν νύκτα παρά το παλαιόν ιερόν της Δωδώνης όπου ευρίσκετο, το Χάνι του Κουτρού-

μπα, εκλιπαρών ένα θεατρόφιλον ζωέμπορον, όπως τον συμπεριλάβη εις την προσεχή αποστολήν κτηνών του εις Πειραιά! Ειν' άγνωστον αν εισηκούσθη όπως άγνωστον παρέμεινε και το μέσον ταξειδίου που μετεχειρίσθη διά να φθάση εις Αθήνας. Το βέβαιον όμως είνε ότι έφθασεν όχι πεζοπορικώς, όχι μετημφιεσμένος εις αρχαίον Έλληνα αλλά με περιβολήν μοντέρνα και κανονικήν εις την οποίαν απετέλει την μοναδικήν παραφωνίαν το καπέλλο, το οποίον έπρεπε να κρατή διαρκώς στο χέρι διότι αν το έβαζε, του εσκέπαζε όλο το πρόσωπο. Είχε μικρό κεφάλι ο μακαρίτης Παρασκευόπουλος χωρίς να είνε στενοκέφαλος διόλου.

Εις τας Αθήνας, ο Παρασκευόπουλος κατέγεινε να προσκολληθή εις ένα εκ των δύο μεγαλονύμων θιάσων, είτε των αδελφών Ταβουλάρη, Σούτσα, είτε του Δ. Αλεξιάδου.

Και το κατώρθωσε.

Τιουτοτρόπως τον συναντώμεν συμπαθή νεοφώτιστον του θιάσου Ταβουλάρη όπου εγνωρίσθη με το πρωτόβγαλτο τότε κοριτσέλι την Ευαγγελίαν Παρασκευοπούλου την μοναδικήν κατόπιν τραγωδόν μας ήτις εσημείωσε σταθμόν εις την ιστορίαν του Ελληνικού Θεάτρου.

Της προσέφερε την καρδίαν του και εκείνη την εδέχθη. Τιουτοτρόπως τω 1883 ο Παρασκευόπουλος ήτο σύζυγος και μετ' ολίγον πατήρ ενός αγοριού εις το οποίον τη απαιτήσει του εδόθη υπό του αναδόχου το όνομα Βέρδης.

Η συζυγία αυτή δεν υπήρξεν ευτυχής! Εάν κρίνωμεν εκ των αποτελεσμάτων... διότι δέκα έτη αργότερα, και την εποχήν ακριβώς καθ' ήν ο αστήρ της Ευαγγελινής διεφαίνετο εις τον καλλιτεχνικόν ορίζοντα της Ελλάδος με ακτινοβολίαν τείνουσαν να επισκιάση πάντας τους πλανήτας και απλανείς του καλλιτεχνικού στερεώματος, ο Παρασκευόπουλος εγκατέλειπε σύζυγον και παιδί τραπείς προς άγνωστον διεύθυνσιν, γνωστήν μόνον, κατά την ομολογίαν των τότε συνεργατών του, εις ένα νεαρόν θήλυ μέλος του θιάσου!...

Εάν αυτή υπήρξε η πραγματική αιτία φυγής του Παρασκευοπούλου από την συζυγικήν εστίαν δεν δύναται να καθορισθή επακριβώς, προ παντός διότι, ολίγα έτη έπειτα τον είδαμεν συνδεδεμένον με την δευτέραν νόμιμον σύζυγόν του η οποία απέθανε μόλις δύο μήνας προητέρά του.

Εγκαταλείψαν την συζυγικήν εστίαν ο Παρασκευόπουλος εσχμάτισε θιάσου, απετέλεσε μέλος άλλων θιάσων και εργασθείς πάντοτε ευσυνειδήτως και με παραδειγματικόν τακτ, όπου αν αι περιστάσεις ή

αι ανάγκαι της εργασίας τον κατέτασον. Φιλομαθής και ερευνητικός, ευφυής και παρατηρητικός κατώρθωσε να διακριθῆ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαφόρων τύπων και χαρακτήρων τούς οποίους υπεδύθη, πλουτίσας αὐτούς με τὴν καλλιέργειαν τῶν διαφόρων λεπτομερειῶν, τας οποίας δεν ἐπρόσεχαν οἱ προηγούμενοί του, ασχολούμενοι μόνον εἰς τὴν γενικὴν ἀπόδοσιν τῶν. Ὁ Παρασκευόπουλος διεκρίνετο ἰδίως εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ευγενῶν και ἀριστοκρατικῶν ρόλων του οικογενειακοῦ δράματος τούς οποίους ἐζούσε με πλήρη τὴν κυριολεξία. Ἦτο ὁ ἀπαράμιλλος Καρνιόλης εἰς τὴν *Δαλιδά*, και ὁ ἀφθαστος Κόμης Καστανιόλα του *Ἐνσάρκου Ἀγάλματος*, ὅπως ἦτο ὁ ἀρχοντικός Μπάρμπα Χρόνης του *Ἀγαπητικοῦ τῆς Βοσκοπούλας*, τὸν οποίον δεν ἐννοούσε κατ' οὐδένα λόγον να υποβιβάζῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον του γελοίου ὅπως οἱ ἄλλοι συνάδελφοί του ἀδιαφορῶν διὰ τὰ χειροκροτήματα, τὰ οποία ἐκεῖνα ἀφθόνως ἔδρεπαν, διὰ τῆς παρερμηνείας του ρόλου.

Δεν ἐπεδίωξε ποτέ τὰ εὐκόλα χειροκροτήματα, ἀπαξιούσε να θωπεύσῃ, τὸν στόμαχον του ἀκροατηρίου του, δεν συγκατετέθη ποτέ να κατέλθῃ μέχρι τῶν ταπεινῶν ορέξεων του τυχόν τοιοῦτου κοινού ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν του, προσπαθῆσας πάντοτε να ἀποβιβάσῃ τὸν θεατὴν εἰς τὸ ἰδικόν του ἐπίπεδον τῆς καλῶς ἐνοουμένης τέχνης. Και ἀν ποτέ διὰ λόγους βιωτικῆς ἀνάγκης ἠναγκάσθη εἰς μερικὰς υποχωρήσεις, τὸν ἔβλεπε μετά τὴν παράστασιν περιλυπὸν και σιωπηλόν, ρεμβάζοντα προ του καπνοῦ του σιγαρέτου του, προς τὸν οποίον συνέκρινε τὴν ζῶν τὸν ἠθοποιού, ὁ οποίος δεν ἀφίνει τίποτε μετά τὸν θάνατόν του.

Ἀλλὰ και ἐν μέσω τῶν καλῶς ἀποκτηθεισῶν ἐπιτυχιῶν του και ἐν ὠραῖς υλικῶν κερδῶν και ἠθικῶν ἀμοιβῶν, πάσα χαράς ἐκδήλωσίς του, διήρκει ὀλίγας μόνον στιγμάς, ἀφήνουσα τὴν θέσιν τῆς εἰς μίαν δυσδιάκριτον ἀλλὰ διαρκὴ μελαγχολίαν τῆς οποίας τὴν ἀρχὴν ἄλλοι μὲν ἀπέδιδον εἰς τὴν παράτυπον γέννησίν του ἠ ἐνθύμησις τῆς οποίας οὐδέποτε τὸν ἐγκατέλειπε. Ἄλλοι δε εἰς τὸ ἀχάριστον του ἐπαγγέλματός του, του οποίου τὴν ἐπισημοποίησιν ὠνεῖρεύθη, και ἐπροπαγάνδησε, και ἐπίστευσε τὴν πραγμάτων τῶν του με τὴν λειτουργίαν του τέως Βασιλικῶν θεάτρου μετά τὴν ἀποτυχίαν του οποίου ἐπεδίωξε τὴν ἐπαγγελματικὴν τουλάχιστον ἔνωσιν τῶν συναδέλφων του, φρονῶν ὅτι μία ὁμαδικὴ ἐνέργεια θα ἠδύνατο ἴσως να ἐπιβληθῆ ἐν ἀνάγκῃ, ὅπως συν τῷ χρόνῳ και με τὴν Κρατικὴν προστασίαν ἀποδώσῃ τὴν Τέχνην ὅσα παρ' αὐτῆς δικαιούται ν' ἀναμένῃ ἕνας λαός προηγμένος που ἔχει τὴν ἀξίωσιν να ἀνήκῃ εἰς τὴν οικογένειαν τῶν πνευματικῶν ἐξελιγμένων κρατῶν τῆς Δύσεως.

Δεν είχε βέβαια ο Παρασκευόπουλος την ιδιοσυγκρασία του εμψυχωτού ούτε την φύσιν του επαναστάτου. Δεν ήτο ρήτωρ ούτε καν ομιλητικός. Εστερείτο του πλεονεκτήματος του δημηγέρτου και της ποικίλλης μορφώσεως, αλλ' ενεπνέετο από άπειρον προς την Τέχνην στοργήν και εξέλεγε τας καταλλήλους στιγμάς διά να φέρη μίαν παρατήρησιν, να δώση μίαν συμβουλήν, να ειπή μίαν γνώμην: Ήτο ο έμπειρος γεωργός ο οποίος έρριπτε τον σπόρον του εις την κατάλληλον του έτους εποχήν και δι' αυτό εκαρποφόρησεν η γνώμη του και εγεννήθη το Σωματείον των Ηθοποιών του οποίου υπήρξε διαρκής σύμβουλος μέχρι της τελευταίας στιγμής του και το οποίον αργά ή γρήγορα θα διαδραματίση πρωτεύοντα ρόλον εις την Καλλιτεχνικήν πρόοδον του Έθνους, εκπληρών ούτω ένα βασικόν σκοπόν της ιδρύσεώς του.

[Α. Ζ. Νίκας, «Νικόλαος Παρασκευόπουλος», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Ε', τόμ. 126, 15 Ιουλίου 1931, σ. 2-3]

Αλέξανδρος Πίστης

Αλέξανδρος Πίστης

Είκοσι και δύο έτη παρήλθον, αφ' ης ημέρας οι εν Αθήναις τότε ηθοποιοί, πρόεπεμπον εις την τελευταίαν του κατοικίαν τον Αλέξανδρον Πίστην· έκτοτε ουδεμία θεατρική περίοδος παρήλθε, χωρίς οι συνάδελφοι αυτού ν' αναμιμνήσκωνται μετά δακρύων την απώλειαν ην υπέστη η ελληνική σκηνή εν τω προσώπω του προώρως εγκαταλείψαντος τας επιγείους σκηνάς ηθοποιού.

Ο Αλέξανδρος Πίστης εγεννήθη εν Άνδρω, καθ' ην εποχήν το ελληνικόν θέατρον διήρχετο την κρισιμωτέραν αυτού εποχήν, ήτοι κατά το 1853. Τότε οι εν Αθήναις Έλληνες ηθοποιοί, μεταξύ των οποίων ο Κούγκουλης, ο Σίσυφος, ο Μπίλλερ, η Καλλιόπη Χρήστου και η Αθηνά Φιλιππάκη, μόλις κατώρθουν να δίδωσι δις του μηνός παραστάσεις εν τω Αθήναις θεάτρω του Μπούκουρα και να εισπράττωσι τόσα, ώστε το φάσμα της πείνης, αντικρύζον αυτούς, να τρέπεται εις φυγήν εκ φόβου μη φαγωθή και αυτό από τους βουλμιώντας καλλιτέχνας της ελληνικής σκηνής!

Δεν γνωρίζω αν η κατάσταση εις αυτή του εν Αθήναις ελληνικού θεάτρου ήτο τότε γνωστή και εν Άνδρω ένθα εγεννήθη ο Πίστης. Πολύ αμφιβάλλω όμως, καθόσον και μετά δωδεκαετίαν ακόμη, ότε ο μικρός Πίστης ανήγγειλεν εις τους συνηλικιώτας του ότι «**θα τους κάνη θέατρο**», ουδείς εξ αυτών εγνώριζε την σημασίαν του πράγματος, ην μάτην εξήτησαν κατόπιν και από τους γονείς των. Ούδ' εκείνοι είχαν ιδέαν θεάτρου, εκτός αν κατά τας επικρατούσας τότε προλήψεις, ουδέ ν' αναφέρουν ήθελον την λέξιν: **θέατρον!**

Πώς ο νεαρός Πίστης, δωδεκαετής ων και εν Άνδρω ευρισκόμενος, εγνώριζεν ότι υπάρχει θέατρον και πώς γίνονται αι παραστάσεις, παραμένει μυστήριον. Ουδέ θα προσπαθήσω καν προς διάλυσιν αυτού, να εφεύρω τους σχετικούς εις τοιαύτας περιστάσεις μύθους, καθ' ους οι ευδοκιμήσαντες εις μίαν οϊανδήποτε ή καθ' ύπνους είδον κάποιαν μάγισσαν, ήτις τους απεκάλυψε τα μυστήρια της τέχνης ην ώφειλον να ακολουθήσουν ή εγεννήθησαν φέροντες την ψυχήν προϋπάραντος καλλιτέχνου, ούτινος... εξηκολούθησαν την τέχνην!

Το μόνον βέβαιον επί του προκειμένου είναι, ότι ο Αλεξ. Πίστης εξ απαλών ονύχων εγνώριζε, χωρίς ποτέ να το ιδή, τι εστί θέατρον και μόλις εγένετο δωδεκαετής, όχι μόνον παρέστησε προ των συνηλικιωτών του, αλλά και επιχειρήσε να γράψη κωμωδίαν δι' αμφοτέρα τα οποία και ανηλεώς εξυλοκοπήθη από τους οικείους του, οίτινες βλέποντες την μανίαν αυτού εις το να ζωγραφίζη σκηνογραφίας –διότι ο νεαρός καλλιτέχνης, όχι μόνον ηθοποιός και συγγραφεύς, αλλά και σκηνογράφος ήθελε να είναι– τον ενέγραψαν, αφού ετελειώσε την πρώτην γυμνασιακήν τάξιν εις το Πολυτεχνείον, όπου ήρχισε να

σπουδάξη την ζωγραφικήν. Πλην ο θεατρομανής νέος πολύ ταχέως εγκατέλειψε και χρωστήρας και παλέτταν και μίαν ωραίαν... εσπέραν επαρουσιάσθη επί της σκηνής της Κωνσταντινουπόλεως δεκαεξαετής μόλις –τω 1869– παίζων μετά του θιάσου Νέρη και Λαμπρινίδου!

Έκτοτε, μέχρι της ημέρας του θανάτου του, παρέμεινε εις το θέατρον, διακριθείς όχι μόνον ως ηθοποιός, αλλά και ως συγγραφεύς, διότι ο Πίστης κατά τας ώρας τηςσχόλης του, αντί ν' ακολουθήση το παράδειγμα μερικών συναδέλφων του και να επιδοθή εις την εκμάθησιν της πρέφας, έγραφε κωμωδίας πολλάι των οποίων παίζονται και μέχρι της σήμερον ακόμη.

Η πρώτη κωμωδία ην έγραψεν ήτο ο *Τσαρλατάνος*, ήτις και διδαχθείσα από σκηνής απέτυχε. Πλην τούτο δεν απεθάρρυνε τον νεαρόν συγγραφέα ηθοποιόν και μετ' αυτήν έγραψε κατά διαφόρους εποχάς τας εξής μονοπράκτους κωμωδίας, αίτινες πάσαι επέτυχον: *Που ξεύρεις ότι έχω ντολμάδες*, *Το ξύλο βγήκεν από τον Παράδεισον*, *Βέβαια, βέβαια*, *Η επιδημία της τρέλλας*, *Νυκτεριναί συνεντεύξεις*, *Γιάντες*, *Θ' αυτοχειρισθώ*, *Άστε-ντού-α-ου*, η *Δημοπρασία*. Πλην των μονοπράκτων αυτών κωμωδιών έγραψε και τον *Καρα-Οθέλλον*, παρωδίαν του *Οθέλλου*, ον έπαιξε μετά πολλής επιτυχίας ο μακαρίτης Νικηφόρος, *Τους ξαναμωραμένους* τρίπρακτον κωμωδίαν και τους *Μηδενιστάς* τετράπρακτον δράμα, το οποίον επαίχθη επί πολλάς εσπέρας από της σκηνής του εν Αθήναις θεάτρου «ο Απόλλων».

Ως ηθοποιός ο Αλέξανδρος Πίστης διέπρεψεν ως πρώτος εραστής, εργασθείς αλληλοδιαδόχως, κατ' αρχάς μεν εν Κωνσταντινουπόλει μετά του Ανδρονόπουλου και Πετρίδου, κατόπιν δε εν Ελλάδι με τους θιάσους του Σούτσα, Αλεξιάδου, Ταβουλάρη και Αρνωτάκη, οίτινες πάντες θεώρουν ως απόκτημα την συνεργασίαν του νεαρού ηθοποιού.

Από του 1880 ο Πίστης ειργάσθη ως θιασάρχης, καταρτήσας ίδιον θίασον –«η Πρόοδος»– μεθ' ου πρώτος αυτός μετέφερε την ελληνικήν σκηνήν εις Μακεδονίαν, όπου επί μακρόν ενεθουσίασε και τους εκεί ομογενείς. Αλλ' επέπρωτο εν τη εκτελέσει της ιεράς αυτού αποστολής εις τα σκλαβωμένα εκείνα ελληνικά χώματα να πάθη εκ κρυολογήματος, το οποίον ολίγον κατ' ολίγον, ότε κατόπιν επέστρεψεν εις την ελευθέραν της πατρίδος του γην, υπέσκαψε την πολύτιμον διά την ελληνικήν σκηνήν υγείαν του. Αλλά και πάσχων ο δυστυχής καλλιτέχνης, εξηκολούθησε το ευγενές αυτού στάδιον, μέχρις ου, συντριβείς τελείως, κατέπεσε νεκρός εν Κηφησσία την 9^{ην} Μαρτίου 1885.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Αλέξανδρος Πίστης», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 5, Σεπτέμβριος 1907, σ. 2]

Μαίρη Σαγιάνου-Κατσέλη

Μαίρη Σαγιάννου-Κατσέλη Ο θάνατος – Η κηδεία της – Οι εκφωνηθέντες λόγοι

Ένα άγγελμα θλιβερόν την παρελθούσαν εβδομάδα εσκόρπισε την θλήψιν και τον πόνον εις τους εργάτας του θεάτρου.

Η από μηνός και πλέον ασθενούσα νεαρά καλλιτέχνις, το χαϊδεμένο λουλούδι του Ελληνικού Θεάτρου, η βεντέτα του Ελλ. Κινηματογράφου ΜΑΙΡΗ ΣΑΓΙΑΝΝΟΥ-ΚΑΤΣΕΛΗ έπαυσε να ζη!

Το Ελληνικόν Θεάτρον με τον θάνατόν της θρηνεί το γκρέμισμα ενός Άστρου του θεατρικού μέλλοντος, μιας Ιερείας της Ελληνικής Τέχνης.

Το άγγελμα του θανάτου της, ο οποίος τόσο απρόοπτα έκοψε το νήμα της ζωής της, ανεστάτωσε όχι μόνον τους Ηθοποιούς, οι οποίοι ελάτρευον πραγματικά αυτήν, αλλά και όλον τον καλλιτεχνικόν κόσμον και την κοινωνίαν των Αθηνών, την οποίαν η Μαίρη Σαγιάννου – Κατσέλη είχε κυριολεκτικώς κατακτήσει, διότι ήτο η καλλιτέχνις του μέλλοντος θεατρικού στερεώματος.

Προικισμένη με όλα τα χαρίσματα διά να ανέλθη αλματωδώς όλας τας βαθμίδας της Τέχνης, διά την οποίαν εγεννήθη, έφθασε εις την ανωτάτην βαθμίδα, όπου η εμφάνησίς της χαιρετίσθη και έλαμψε ωσάν Νέος Αστήρ. Η βάσκανος όμως Μοίρα της ζηλεύσασα την λάμψιν της, υπέσκαψε το βάθρον, όπου η Μαίρη Σαγιάννου-Κατσέλη επάτησε διά να συλλάβη την δόξαν και τον στέφανον της Τέχνης κι έτσι η αλησμόνητη καλλιτέχνις εσωριάστηκε, σαν μια μεγάλη δρύν, για να σκορπίση γύρω της την λύπην και τον πόνον εις τους συναδέλφους της και εις τους αγαπώντας της θεατρικήν Τέχνην.

Η Ελληνική Θεατρική Τέχνη και ο Ελληνικός Κινηματογράφος προ του απροσδοκήτου αυτού κτυπήματος της Μοίρας, θρηνούν την απώλειαν την Ιερείας των, η οποία έφυγε τόσο γρήγορα, αφήσασα όπισθέν της κενόν δυσαναπλήρωτον.

Η Μαίρη Σαγιάννου-Κατσέλη εγγραφείσα εις Νομικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου, διά να ακολουθήση την επιστήμην της Θέμιδος, εγκατέλειψε τα δικηγορικά όνειρα, διά να γίνη ίερεία της θεατρικής τέχνης, όπου επρόκειτο να καταλάβη τόσον επίζηλον θέσιν.

Όλ' αυτά έσβυσαν με το θάνατό της, που τόσο ξαφνικά ανέκοψε το δρόμο της.

Η κηδεία της εγένετο πάνδημος εκ του Ιερού Ναού του Αγίου Κωνσταντίνου (Ομοιοίας) χοροστατούντος του Σεβασμιωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. Χρυσοστόμου.

Το φέρετρον της αλησιμονήτου Μαίρης είχε καλυφθή από άνθη, το δε βάθρον ήτο κεκοσμημένον διά φοινικοειδών, περιστοιχούμενον υπό των οικίων της και όλων των Ηθοποιών και της Αθηναϊκής κοινωνίας.

Επίσης παρέστησαν εκ μέρους του Εθνικού Θεάτρου ο Γεν. Διευθυντής αυτού κ. Γρυπάρης, ο Γεν. Γραμματέυς κ. Μπαστιάς, ο σκηνοθέτης αυτού κ. Φώτος Πολίτης, ο διευθυντής της Σκηνης κ. Π. Καλογερίκος, οι Ηθοποιοί του Εθνικού Θεάτρου, μεθ' όλου του λοιπού προσωπικού, ο Πρόεδρος και η Εκτελεστική Επιτροπή του Σωματείου Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων και το Διοικητικόν Συμβούλιον του Σωματείου Τεχνιτών Θεάτρου.

Μετά την νεκρώσιμον ακολουθίαν ο κ. Γρυπάρης απεχαιρέτησε την απερχομένην καλλιτέχνιδα εκ μέρους του Εθνικού Θεάτρου με τα κάτωθι ωραία λόγια του:

«Το εθνικό θέατρο με βαριά κι αληθινή λύπη σ' αποχαιρετά για πάντα, ωραία κι ευγενική Καλλιτέχνις. Σκληρό και άδικο πολύ ήταν της Μοίρας το κτύπημα που το εστέρησε ενός τόσο εξαιρετικού ταλέντου, απάνω στο πρώτο και τόσο ελπιδοφόρο του άνθισμα. Ολίγο χρόνο μόνο έζησε μαζί σου, την ανατολήν σχεδόν μόνον του σταδίου σου χάρηκε, αλλά σε ηγάπησε, σε χειροκρότησε, σε εθαύμασε και τώρα σε κλαίει νεκρή.

Αυτή τη στιγμή, όπου κλείει η αυλαία της μικρής σου ζωής, αντί τα που σου έπρεπαν θριάμβων καλλιτεχνικών στεφάνια, ολίγα νεκρώσιμα άνθη ας σε συνωδέυσουν εις το αιώνιο ταξίδι. Εύκολα δε θα λησιμονηθής. Το Εθνικό Θέατρο και η ελληνική σκηνή θα σ' ενθυμούνται πάντοτε».

Ο κ. Ευαγ. Δαμάσκος, καταθέτων τον στέφανον του Σωματείου Ελλ. Ηθοποιών, την απεχαιρέτησε με τα κάτωθι ωραία λόγια:

Τα χρόνια τα ολόρθα, το ολόγυρτα χρόνια!
η αφρόπλαστη κόρη, ο χιονάτος παππούς
περίπατο βγαίνουν στο πράσινο δάσος πηγαίνουν.
Και ψέλνουν τ' αηδόνια στ' αταίριαστο ταίρι,
τους ίδιους σκοπούς.

Λέει σ' ένα τραγούδι του ο Παλαμάς.

Μα τι! Τραγούδι να τραγουδήσω εγώ τώρα ο γέρος παππούς, στην ολόχλωμη κόρη; Με τι σκοπούς να ψάλλω τη λευκοφόρα Ιέρεια, που η σκληρή μοίρα την σώριασε μπρος στο βωμό της πριν προφθάση ακόμη να καλολειτουργήσει; Ποια λόγια μπορούνε να εκφράσουν

έναν τέτοιο ανήρωτο πόνο; – Ας σωπάσω καλλίτερα και ας αφήσω τα λουλούδια αυτά, που καταθέτω εξ ονόματος του Σωματείου των Ελλήνων Ηθοποιών, να της πούνε με τη λουλουδένια τους γλώσσα το μυστικό τους πόνο, και να κλάψουν αυτά με τις στάλλες της δροσιάς των, το αδερφάκι τους που μαράθηκε πριν ακόμα καλοπροφθάσει να σκορπίση την γλυκειά ευωδιά του. Ας την θρηνήσουν αυτά και η τέχνη που την έχασε.

Ο κ. Δημ. Μπόγρης, εκ μέρους της Εταιρίας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων, την απεχαιρέτησε διά των εξής:

— «Έτυχε σε μένα, αγαπημένη φίλη και συνεργάτις, ο σκληρός κληρός να σε προσφωνήσω εκ μέρους της Εταιρίας των Ελλήνων Συγγραφέων. Η χάρη σου, η δροσιά σου, η ωμορφιά και το μεγάλο σου ταλέντο χάριζαν την βεβαιότητα μέσα στην ψυχή μας και γιγάντωναν την ελπίδα για μια καλλιτέραν αύριον της Ελληνικής Σκηνής. Ήσουν ένα λουλούδι, ένα ανοιξιάτικο ρόδο στο νιόφυτο κήπο της θεατρικής Τέχνης. Ίσως και γι' αυτό ο θάνατος ζηλόφθονος σε πήρε τόσο πρόωρα από κοντά μας, γιατί ρόδο και συ όπως λέγει και ο ποιητής, δεν μπορούσες να ζήσης, παρά τόσο, όσο ζουν τα ρόδα – μονάχα ένα πρωί – αιωνία σου η μνήμη».

Ο δε συνάδελφος κ. Αιμ. Βεάκης συγκεκινημένος την απεχαιρέτησε εκ μέρους των συναδέλφων της του Εθνικού Θεάτρου με τα κάτωθι ωραία του λόγια:

«— Μικρούλα μας Μαίρη. Οι συνάδελφοί σου του «Εθνικού Θεάτρου» σ' αποχαιρετούν στο στερνό σου ταξείδι. Η ίδια σκέψη, ο ίδιος πόθος σε φλόγισε και σένα μαζί μας. Η επίσημη στέγαση της φερέοικης τέχνης μας. Κι όλοι μαζί μπήκαμε κάτω απ' αυτή τη στέγη για το ολοκληρωτικό ξεπλήρωμα των καλλιτεχνικών μας ονείρων. Και συ που ήσουν άφθονα προικισμένη με τα θεία χαρίσματα του δικού μας Θεού, ρίχτηκες ολόψυχα στη Διονυσιακή λατρεία και μεσουράνησες γοργά ανάμεσά μας, λαμπρό αστράκι, δίνοντάς μας την πρόβλεψη και την ελπίδα ενός ολόφωτου Ήλιου.

Τώρα μας φεύγεις. Άθελά σου παρατάς τον αγώνα, αφήνοντάς μας το βαρύ κληροδότημα να γεμίσωμε το τρομερό κενό που η φυγή σου η ξαφνική μας έφερε στις γραμμές μας.

Δε θα ξανακούσουμε πια τους θείους ολοφυρμούς της Αισχυλικής Κασσάνδρας σου. Δε θα ξαναδούμε πια το θαύμα της υπέρχαρης μιμικής σου στη μικρή Γρούσα του Οστρόφσκυ.

Πού να ξεδώση ο πόνος μας; Πού να ξεσπάση η αγανάχτησή μας για την αλόγιαστη συμφορά του σκληρού χωρισμού μας;

Αδύναμοι γέρνουμε το κεφάλι κάτω απ' το φοβερό χτύπημα, κρατάμε για πάντα άσβυστη στη θύμησή μας τη γλυκιά σου μορφή και τα δάκρυά μας βρέχουν το λείψανό σου, φτωχό δείγμα της άπειρης αγάπης μας».

Μετά τους εκφωνηθέντας λόγους όλον το πλήθος που κατέκλυζεν τον Ναόν, παρήλασε προ της αλησμονήτου Νεκράς, αποχαιρετώντας την. Κατόπιν το φέρετρόν της υποβασταζόμενον από συναδέλφων της Ηθοποιών του Εθνικού Θεάτρου κατεβιβάθη του Ναού και διά της οδού Αγίου Κωνσταντίνου μετεφέρθη μέχρι της Πλατείας Ομονοίας, όπου επεβιβάσθη της Νεκροφόρου, η οποία εσύρετο διά 4 ίππων. Εις το νεκροταφείον όταν έφθασε η πομπή, το φέρετρον παρελήφθη πάλιν υπό των συναδέλφων της Ηθοποιών και μεταφέρθη εις την τελευταίαν της κατοικίαν, όπου και κατετέθη υπό τους θρήνους των οικείων της.

Εις το Νεκροταφείον ανέμενε την έλευσιν της αλησμονήτου Μαίρης, ο εκ των μελών της Καλλιτεχνικής Επιτροπής του Εθνικού Θεάτρου κ. Γεώργιος Βλάχος, Διευθυντής της «Καθημερινής».

Εις την σορόν αυτής κατετέθησαν οι εξής στέφανοι:

Του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών – Της Καλλιτεχνικής Επιτροπής του Εθνικού Θεάτρου – Του συζύγου της κ. Π. Κατσέλη – Του Εθνικού Θεάτρου – της Οικογενείας Σαγιάννου – των Ηθοποιών του Εθνικού Θεάτρου – των κυριών Κυβέλης – Μιράντας και Αλίκης – του θιάσου «Κυβέλης» – Του θιάσου «Μαρίκας» – των κ.κ. Β. Λογοθετίδου και Τσαγανέα – και οι εξής σταυροί: Του κ. Γρυπάρη – του κ. Πετρακοπούλου – του κ. Φ. Πολίτη – του κ. Δενδραμή – της κ. Παξινοῦ – του κ. και της κ. Στάμου – και του κ. Κώνστα.

Μετά λύπης παρετηρήθη και εσχολιάσθη παρ' όλου του θεατρικού κόσμου η απουσία εκ της κηδείας του Προέδρου και ολοκλήρου του Διοικ. Συμβουλίου του Εθνικού Θεάτρου.

Το Σωματεῖον Ελλήνων Ηθοποιών διαβιβάζει τα θερμότερα αυτού συλληπητήρια εις τον σύζυγον αυτής κ. Πέλον Κατσέλην, τον πατέρα αυτής κ. Σαγιάνον και τον αδελφόν της Ιατρόν του Σωματείου κ. Νικόλαον Σαγιάνον.

[Λ. Λυμπερόπουλος, «Μαίρη Σαγιάνου-Κατσέλη. Ο θάνατος – Η κηδεία της – Οι εκφωνηθέντες λόγοι», *Το Ελληνικόν Θεάτρον*, έτος Η', αρ. 152, 15 Αυγούστου 1932, σ. 4]

Αθανάσιος Σίσυφος

Αθανάσιος Σίσυφος

Μία των φυσιογνωμιών, η αίγλη της οποίας ελάμπρυνε το ελληνικόν θέατρον, είναι αμφιρρήστως και η του Αθανασίου Σισύφου, όστις είδε το πρώτον το φως της ημέρας εις μίαν παρά τους πρόποδας της Ακροπόλεως οικίαν, καθ' ην εποχήν αι Αθήναι ευρίσκοντο ακόμη υπό τον Τουρκικόν ζυγόν. Δωδεκαετής δ' ήτο μόλις ο μέλλων ηθοποιός, ότε οι Αθηναίοι εκλήθησαν να παρευρεθώσι διά πρώτην φοράν εις θεατρικήν παράστασιν εις το παρά την Εθνικήν Τράπεζαν ανεγερθέν ξύλινο παράπηγμα εν ω το πρώτον ηκούσθη η ελληνική φωνή από σκηνης εν τη πρωτευούση του ελληνικού βασιλείου.

Αν παυρέβη ποτέ και ο Σίσυφος εις τας τότε δοθείσας παραστάσεις είναι άγνωστον, ως επίσης άγνωστον είναι και αν εξεδήλωσεν κλίσιν τινα προς το θέατρον κατά τα παιδικά του έτη. Το μόνον γνωστόν είναι ότι, κατά τινα παράστασιν του 1844 εξυλοκοπήθη ανηλεώς από τον πατέρα του διότι συνελήφθη επ' αυτοφώρω υποκρινόμενος Τούρκον στρατιώτην εν ηρωικώ τινι δράματι. Εν τούτοις, περί του ξυλοκοπήματος αυτού, το οποίον κατόπιν ηρέσκετο να διηγείται ο Σίσυφος, υπάρχουν δύο παραδόσεις. Διά της μεν βεβαιούται ότι ο νεαρός Σίσυφος εξυλοκοπήθη διότι ανεκατεύθη με **θεατρίνους**, οίτινες εθεωρούντο τότε ως άνθρωποι παραδόσαντες την ψυχήν αυτών εις τον Σατανάν, διά της δε πιστοποιείται ότι ο πατήρ Σίσυφος της έβρεξε του υιού του διότι εθλίβη κατάκαρδα ιδών αυτόν **αλλαξοπιστήσαντα** έστω και καθ' υπόκρισιν! Οπωσδήποτε, είτε διά την μίαν αιτίαν, είτε διά την άλλην εξυλοκοπήθη ο νεαρός Σίσυφος, το ξύλον επέδρασεν τόσον επ' αυτού, ώστε έκτοτε επιδοθείς εις επικερδές βιοποριστικόν επαγγελμα, δεν ανεφάνη πλέον επί σκηνης μέχρι του 1850 ότε, εξ ακατανικήτου προς την σκηνήν έρωτος όν μετά δυσκολίας συνεκράτει μέχρι τότε, παρήτησε πάσαν άλλην εργασίαν του και προσήλθε τακτικός πλέον ηθοποιός εις τον τότε θιασον του Καπέλλα και Κούγκουλη, οίτινες από του 1848 έδιδον παραστάσεις με τους ηθοποιούς Καρτέσιον, Μπίλλερ, Ξ. Αλκαίον, Ερμήν Κολλιιάτσον, Μελισσόβαν, Αντωνίου και τας κυρίας Αθηνά Φιλιππάκη και Καλλιόπην Χρήστου την μετέπειτα κ. Κοτζιά.

Οι αποτελούντες τον θιασον τούτον ήσαν πάντες νοικοκυραίοι, με ανάλογον προς την εποχήν μόρφωσιν, επαγγελματίαι σχεδόν όλοι, ζώντες άνέτως εκ της εξασκήσεως του επαγγέλματός των, έντιμοι και αξιοπρεπείς και, όπερ σπουδαιότερον, μ' έμφυτον την αγάπην προς το θέατρον εξ ου ουδέν προσεπορίζοντο το υλικόν κέρδος όπερ απώλεσαν εγκαταλείψαντες χάριν της ιδέας τα βιοποριστικά αυτών επαγγέλματα.

Και όμως οι άνθρωποι αυτοί, αντί ως ώφειλε, να τύχωσι συμπαθούς τινος τουλάχιστον εκφράσεως εκ μέρους των μεταγενεστέρων δι' όσας στερήσεις και βάσανα υπέστησαν προς ανίδρυσιν του ελληνικού θεάτρου εν Αθήναις, σκαιότατα υβρίσθησαν και δη υπό του Μ. Π. Βρετού όστις γράφων κατ' Απρίλιον του 1868 προς τον μαρκήσιον Saint-Hillaire ζητήσαντα παρ' αυτού πληροφορίας περί του ελληνικού θεάτρου, εξεφράσθη περί των δυστυχών αυτών ηθοποιών, χωρίς ποτέ να τους γνωρίση, εν επιστολή σωζομένη εν τοις αρχείοις της Ιστορικής και Εθνολογικής εταιρίας υπ. αριθ. 8824 ούτω: «Ο θί-ασος από παντοειδή μαζώματα κατηρτισμένος, το μεν από μαθητάς του σχολείου, το δε από τας τάξεις εκείνας εν αις το ένστικτον του κέρδους είναι ισχυρότερον της τέχνης ήτον απαίσιος...» Επαναλαμβάνεται δηλονότι και ενταύθα η αιωνία ιστορία... του πώς γράφεται η ιστορία, προ πάντων από τους θέλοντας να φαίνωνται αυτόπται μάρτυρες των εξιστορουμένων γεγονότων, αδιάφορον αν ούτε κατ' όναρ τα είδον, αρκεί να φαίνωνται και αυτοί ιστορικοί, αντάξιοι απόγονοι του Σωσίου όστις, μη παρευρεθείς κατά την μάχην καθ' ην ενίκησεν ο Αμφιτρύων και θέλων να την διηγηθή εις την Αλκμήνην, συστέλλεται μεν κατ' αρχάς και ερωτά εαυτόν:

Μα στάσου δα, πώς διάβολο θες να τα καταφέρω,
αφού δεν ήμουν εμπροστά και δεν τα καλοξέρω;

Αλλά κατόπιν λαμβάνων το απαραίτητον διά την περίστασιν *τουπέ*, προσθέτει:

Αι! δεν πειράζει! Λες σπαθιά, ασπίδες, ράπτες, κόπτες,
και φαίνεσαι σαν μάρτυρας κατά που λεν αυτόπτης!
Έπειτα, πόσοι έγραψαν και είπαν ιστορίες,
από μακρυνά για πόλεμον και μάχες κ' εκστρατείες;

Ο Σίσυφος ευθύς εξ αρχής επεδόθη εις τους γεροντικούς ρόλους εν τε τω δράματι και τη κωμωδία. Ο πρώτος ρόλος ον διέπλασεν ήτο ο του Κουτεντιάδου εις τον *Αγαθόπουλον* όστις τότε ετιτλοφορείτο οτέ μεν *Πουρσονιακός*, οτέ δε *Σκαμπαρδόνιος*. Μετ' αυτόν έπαιξε τον Καϊδαμάν εις τον *Μανιώδη* και τον Κυρ-Γιάννην εις τον *Εξηνταβελώνην*. Ασφαλείς πληροφορίες περί της επιδόσεώς του εις την θεατρικήν τέχνην κατά τα πρώτα αυτά έτη της επί σκηνης εμφανίσεώς του δεν

υπάρχουν. Εν τούτοις, ότε κατά το 1857 συνέστη ο πρώτος συστηματικός ελληνικός θίασος εις τον εκ των πρώτων κληθείς έλαβε μέρος ο Σίσυφος, η τότε επιτροπή του θεάτρου ήτις επεθύμει «να ενισχύση τους μάλλον επί ικανότητι, επιμελεία και ζήλω διακριθέντας κατά την λήγουσαν ήδη θεατρικήν περίοδον ηθοποιούς Έλληνας και δώση αυτοίς δείγματα της ευαρεσκείας της» μεταξύ των ευεργετικών παραστάσεων απεφάσισε να δοθώσιν υπέρ των διακριθέντων ηθοποιών ενέκρινε να δοθή και μία τοιαύτη υπέρ των ηθοποιών Σούτσα και Σίσυφου «ως δόντων δείγματα λίαν επαισθητών προόδων».^[1]

Δυστυχώς η υπό τους αισιωτέρους οιωνούς αρξαμένη περίοδος αυτή του ελληνικού θεάτρου, ελλείπει πάσης οιασδήποτε υποστηρίξεως και εκ μέρους του κοινού και εκ μέρους της Ελληνικής Κυβερνήσεως, ήτις δεν έπαυσεν υποστηρίζουσα το Ιταλικόν μελόδραμα δια γενναίων επιχορηγήσεων, εξέπνευσεν κυριολεκτικώς εξ ατροφίας, δύναται τις να είπη, κατά τον Σεπτέμβριον του 1858, ο θίασος διελύθη και οι αποτελούντες αυτόν ηθοποιοί επανέλαβον τας πρώτας εργασίας των. Το ελληνικόν θέατρον εσίγησε τότε μέχρι του Απριλίου 1862 ότε και πάλιν οι δύο κορυφαίοι του θιάσου Σούτσας και Σίσυφος ος ο προς την σκηνήν έρως ουδέποτε εγκατέλειψε, συνεταιρισθέντες ήρχισαν να δίδουν παραστάσεις εν τω θεάτρω Μπούκουρα και εις συνέχισαν το επόμενον έτος εν Κωνσταντινουπόλει μετά του Δ. Αλεξιάδου, Ι. Φαβιάτου, Γ. Νικηφόρου, Γερ. Ποταμιάνου, Λ. Πανά, Σ. Πολιτοπούλου και των κυριών Πιπίνας Βονασέρα και Σοφίας Πανά της μετέπειτα κυρίας Ταβουλάρη.

Έκτοτε ο Σίσυφος όστις, κατά μοιραίαν σύμπτωσιν, ηρέσκετο και επετύγχανε παίζων τους τυφλούς ως τον Ραψωδόν εν τη *Μαρία Δοξαπατρή* ον και πρώτος αυτός διέπλασε την 9 Δεκεμβρίου 1865, τον οδοιπόρον εν τω δράματι *Θρησκεία και Έρως* και άλλους πολλούς, παρέμεινε διαρκώς εν τη σκηνή μέχρι του 1872 ότε και απεσύρθη αυτής εντελώς τυφλός παθών εκ καταρράκτου.

Το ανίατον πάθημα του δυστυχούς Σισύφου επέφερε καιρίον τραύμα εις την ελληνικήν σκηνήν, ήτις επί μακρόν εθρήνησε ζώντα τον Σίσυφον δυσαναπλήρωτον εις τους ρόλους ος πρώτος αυτός διέπλασε και επιτυχώς διερμήνευσε. Μεταξύ των ρόλων αυτών, εις την μνήμη των γνωρισάντων τον ατυχή ηθοποιόν ανεξάλειπτοι απέμειναν ο του

1. Το πρωτότυπον της πράξεως της επιτροπής του θεάτρου από 27 Απριλίου 1858 σώζεται παρ' εμοί.

Ραψωδού εν τη *Μαρία Δοξαπατρή*, του Λεμβίκη εις τον *Ταρτούφον*, του Λυκόρτα εις την *Μερόπην*, του Πυλάδου εις τον *Ορέστην*, του Μπάρμπα-Θωμά εις τους *Μυλωνάδες* και του δεσμοφύλακος εις τους *Δύο λοχίας*.

Ο Σίσυφος, αφού επί μίαν ολόκληρον εικοσαετιάν έμεινε μακράν της σκηνης εντελώς τυφλός, απέθανεν τον Μάιον του 1891 εν τοις κόλποις της οικογενείας του ήτις μεθ' όλας τας περιποιήσεις αυτής κατά το μακρότατον της παθήσεώς του διάστημα, δεν κατώρθωσε να παρηγορήση τον ατυχήσαντα ηθοποιόν εις ον, ζητήσαντα μετά δακρύων να ανέλθη έτι άπαξ την σκηνήν, επέτρεψεν εν συντριβή καρδιάς να παίξη μίαν εσπέραν τον τυφλόν Ραψωδόν εν τη *Μαρία Δοξαπατρή*, όπερ και εγένετο την 11 Αυγούστου 1877 εν τω εν Αθήναις θερινώ θεάτρω Απόλλων.

Α! η εσπέρα εκείνη θα μείνη αλησμόνητος και μοναδική εις τα χρονικά του παγκοσμίου θεάτρου! Όσοι εγνώριζαν –και το εγνώριζαν πάντες οι πλημμυρήσαντες το θέατρον κατά το εσπέρας εκείνο– ότι ο Σίσυφος ΔΕΝ υπεκρίνετο τον τυφλόν, έκλαιον εν σιγή, μεταδίδοντες την συγκίνησιν αυτών και εις τους επί της σκηνης ηθοποιούς, οίτινες και εν λυγμοίς απεπεράτωσαν την παράστασιν εκείνην καθ' ην φευ! διά τελευταίαν φοράν ο δυστυχής Σίσυφος έβλεπεν εαυτόν θριαμβεύοντα επί σκηνης.

Έκτοτε, δεν είδε, παρά τον θάνατονμόνον!

[N. I. Λάσκαρης, «Οι Εκλιπόντες: Αθανάσιος Σίσυφος», *Δελτίον Συλλόγου Ελλήνων Ηθοποιών*, τχ. 2, Σεπτέμβριος 1906, σ. 3-4]

Παντελής Σούτσας

Παντελής Σούτσας

Ο μελετών την ιστοριαν του Νεοελληνικού Θεάτρου, εις μάτην θ' αναζητήσει από της εποχής της ενάρξεως αυτού μέχρι του τέλους της βασιλείας του Όθωνος τον ηθοποιόν, περί ου να δύναται να γίνη σοβαρός λόγος υπό έποψιν σκηνικής τέχνης, όπως εννοείται αύτη σήμερον.

Καίτοι πολλοί ανήλθον την σκηνήν κατά την διαρρεύσασαν εκείνην εποχήν, ουδεις εν τούτοις κατώρθωσε να φθάση μέχρι του σημείου εκείνου, από του οποίου άρχεται η επιβολή προς τους συγχρόνους αυτού. Ίσως τινές να ήσαν ανώτεροι της εποχής των, και περί αυτών κατά καθήκον θα ομιλήση η ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου, πλην ουδεμίαν δύναται να καθέξωσι θέσιν εν τω δυσπροσίτω της Τέχνης Περιβόλω. Υπήρξαν βεβαίως πρόδρομοι της σκηνικής τέχνης, κυριολεκτικώς μαρτυρήσαντες κατά των επικρατουσών τότε εναντίον του θεάτρου προλήψεων· αλλ' η τοιαύτη εγκαρτέρησις και αυταπάρνησις αυτών μόνον την ευγνωμοσύνην των επιγενομένων ομοτέχνων των δύναται να προκαλέση και ουδέν πλέον.

Ό,τι υπήρξαν μετά των ομοίων των ο Valleran Lacomte και ο Jacques Mabilie διά το Γαλλικόν θέατρον, ο Hans Rosenblüt και ο Hans Folz διά το Γερμανικόν, ο Taylor και ο Burbage διά το Αγγλικόν, ο Nicolo Barbieri και ο Giovanni Battista Andreini διά το Ιταλικόν, ο Βολκώφ και ο Δημητρέφσκη διά το Ρωσικόν, υπήρξαν και ο Ορφανίδης, ο Καρτέσιος, ο Μανούσος, ο Σίσυφος και πολλοί άλλοι δράσαντες εν τω θεάτρω μέχρι του 1863 διά το Ελληνικόν.

Όπως δε οι προαναφερθέντες ξένοι ηθοποιοί, χωρίς να ήναι ούτε Τάλμαι και Λεκαίν, ούτε Ντεμαρίνι και Μοντένα, ούτε Κην και Γκάρικ, ούτε Τσέπκιν και Σαδόφκη, δικαιωματικώς κατέκτησαν την θέσιν των εν τη θεατρική ιστορία της πατρίδος των, ούτω και εκ των ημετέρων το πλείστον των οπωσδήποτε δρασάντων εν τω θεάτρω κατά την πρώτην βασιλείαν, αναγκαιώς θα μνημονευθώσιν εν τη του ελληνικού θεάτρου ιστορία, χωρίς να έχουν φθάση εις ην περιωπήν ανήλθε κατά τους χρόνους εκείνους ο Παντελής Σούτσας, η μόνη καλλιτεχνική ιδιοφυία της εποχής του.

Ο Σούτσας εγεννήθη διά να γίνη ηθοποιός.

Και όμως καθ' ην εποχήν έβλεπε το φως εν Αθήναις, ουδέν ίχνος θεατρικής κινήσεως υπήρχεν εν αυταίς αναμμνήσκον, έστω και πόρ-

ρωθεν, την παλαιάν των Αθηναίων θεατρομανίαν ήτις, ως ελέχθη, διετηρήθη μέχρι του Ιουστινιανού.^[1] Μόλις μετά δέκα και οκτώ έτη, το 1836, ιδρύθη το πρώτον σανιδόπηκτον των Αθηνών θέατρον. Εν αυτώ είδε διά πρώτην φοράν ηθοποιούς ο Σούτσας. Τον Αλκαίον, τον Ορφανίδην, τον Δεσποτόπουλον και τους άλλους της εποχής εκείνης.

Τίνα εντύπωσιν επροξένησεν εις τον δεκαοκταετή νέον το θέατρον τότε παραμένει άγνωστον, καθόσον ούτε συχνά το επεσκεπτετο, ούτε σχέσεις προς τους τότε ηθοποιούς συνήψεν ως πολλοί άλλοι των συνηλικιωτών του. Ίσως προς τούτο να είχαν επιδράσει επ' αυτού σπουδαιώς, τη εισηγήσει των θεοφοβουμένων γονέων του, αι κατά του θεάτρου επικρατούσαι τότε παντοειδεις προλήψεις. Αλλ' ουδέ αργότερον, ότε κατά το 1842 συνέστη η «Εταιρία του εν Αθήναις θεάτρου» και πολλοί έλαβον μέρος εις τον επισήμως πλέον, ούτως ειπείν, καταρτισθέντα πρώτον ελληνικόν θίασον, ο Σούτσας δεν εφάνη που. Πλην ούτε ως θεατής δεν εθεάθη πλέον εν τω θεάτρω, καθόσον καθ' ας ώρας δεν ειργάζετο ως εργάτης τυπογράφος, σκοπόν του βίου του είχε ν' αναστατώνη την συνοικίαν των Ηρώων μετ' άλλων της εποχής εκείνης κουτσαβάκηδων, οίτινες πολλάκις και της εργασίας του τον απέσπων, όπως παραδίδωνται ομού εις παντός είδους ακολασίας.

Ιδρύσας από του 1845 τυπογραφείον μετά του μακαρίτου Κτενά, όχι μόνον δεν ήλλαξε καθ' ολοκληρίαν τρόπον του ζην, αλλά συμπάρεσυρεν εις την τεμπελίαν και τον αφελή συνεταίρον του, εις τρόπον ώστε πολλάκις οι δυστυχείς πελάται των εύρισκον το τυπογραφείον κλειστόν... ένεκα διασκεδάσεως! Διηγούνται μάλιστα επί του προκειμένου ότι ο μακαρίτης Ορφανίδης, αναθέσας ποτέ εις τους δύο συνεταίρους την εκτύπωσιν έργου του τινος και ευρίσκων συχνότατα το κατάστημά των κλειστόν, ηναγκάσθη να γράψη διά κιμωλίας επί της κλειστής θύρας το εξής ανέκδοτον μέχρι της σημερον εξάστιχον, ούτινος αι τελευταίαι λέξεις διά τον υπεράγαν Αριστοφανισμόν των δεν είναι δυνατόν να εύρωσι θέσιν μεταξύ των γραμμών τούτων:

*Ανάθεμά σε, τεμπελιά
που διώχνεις από τη δουλειά
τον φίλον μου τον Σούτσα,
τον σύντροφόν του τον Κτενά,
τον πρώτον τον τεμπελχανά
με την...*

1. Ίδε Κ. Ν. Σάθα, *Ιστορικών δοκίμιον περί του θεάτρου και της μουσικής των Βυζαντινών*, σελ σοα', σοβ'. Εν Βενετία 1879.

Η τεμπελιά και η αμεριμνησία του Σούτσα εξηκολούθησε μέχρι του 1852 ότε, ανεξήγητον όλως γεγονός, ανέτρεψε καθ' ολοκληρίαν τα κατ' αυτόν. Το έτος εκείνο είχε εκδοθή εν ελληνική μεταφράσει ο *Ιβανός*, το γνωστόν του Οούλτερ Σκοτ μυθιστόρημα, όπερ ο Σούτσας ανέγνωσε κατά τινα ελαφράν ασθένειάν του. Τόσην δ' εντύπωσιν επροξένησεν εις αυτόν ώστε απεφάσισεν, εν βρασμώ ψυχικής ορμής δύναται τις να είπη, να το δραματοποιήση! Οποίου είδους εγκεφαλική ενέργεια συνήργησεν εις την αιφνιδίαν αυτήν και δυσεξήγητον απόφασιν δεν είναι εύκολον να καθορισθή.

Όπως και αν έχη το πράγμα, ο εξ αποκαλύψεως, ούτως ειπείν, δραματοποιός, ευθύς ως ανέρρωσεν εκ της ασθeneίας του, ήρχισεν εργαζόμενος προς πραγματοποίησιν του σχεδίου του, όπερ όμως μετά πολλάς και ματαίας προσπάθειάς δεν κατώρθωσε να φέρη εις πέρας, καθόσον ούτε γράμματα πολλά εγνώριζε, μόλις αποπερατώσας τα μαθήματα της πρώτης τάξεως του ελληνικού σχολείου, ούτε τας απαιτούμενας προς τοιαύτην εργασίαν θεατρικής γνώσεις είχε.

Η αποτυχία της πρώτης αυτής φιλολογικής αποπείρας του τον κατέλυπησε τόσον, ώστε απεφάσισε, απεκδυθείς αποτόμως τον παλαιόν άνθρωπον, και περισσότερα γράμματα να μάθη και τακτικά να συχνάζη εις το θέατρον, του οποίου την θύραν από πολλού δεν είχε διαβή. Εκτός τούτου, συνήψε και στενοτάτας σχέσεις με τους ηθοποιούς της εποχής εκείνης, τον Καπέλλαν, τον Κούγκουλην, τον Οικονομίδην, τον Σίσυφον, τον Μπίλλερ και τους άλλους πάντας, δι' ων αντικατέστησε πλέον τους *μόρτηδες* του Ψυρρή!

Ο Σούτσας ήτο πλέον άλλος άνθρωπος. Η μελέτη και το θέατρον ήσαν αι δύο κυριώτεροι ασχολίαι των ωρών της σχολής του, έστιν ότε μάλιστα, υποκλέπτων ώρας τινάς εκ της εν τω τυπογραφείω εργασίας του, παρηκολούθει εν τω θεάτρω του Μπούκουρα δοκιμάς του ελληνικού θιάσου, ας διηύθυνε τότε ο μακαρίτης Ραγκαβής.

Όττω, μελετών και καταγινόμενος περί παν το αφορών το θέατρον, διήγαγεν ο Σούτσας τον βίον του μέχρι του 1857, ότε αναλαβόντος του Γρ. Καμπούρογλου την ανασύστασιν του από τινος εκλιπόντος ελληνικού θεάτρου,^[2] προσήλθεν εκ των πρώτων και ενεγράφη μέλος του τότε συσταθέντος ελληνικού θιάσου μετά της Αμαλίας Στοκ, Αργυρούς Συψώμου, Πολυξένης Σμυρλή, της μετέπειτα κυρίας Σούτσα,

2. Περί τούτου όρα εν *Παναθηναίοις* αριθμ. 86 της 30 Απριλίου 1904, «Διατί δεν ιδρύθη το εθνικόν θέατρον επί Όθωνος», υπό Ν. Ι. Λάσκαρη.

και των Λ. Καπέλλα, Ιω. Καμπιώτου, Α. Σισύφου, Ι. Κακούρη, Γ. Καμίτζη, Σωτ. Καρτέση και άλλων.^[3]

Την εποχήν ταύτην ο Σούτσας ήτο τεσσαρακονταετής περίπου.

Υψηλού μάλλον αναστήματος, παχύσαρκος και έχων το πρόσωπον κατάστικτον εκ της ευλογίας, ραιβοσκελής δε και φαλακρός και με ανισόρροπον... τον μύστακα, καθόσον το εν μέρος αυτού ήτο παχύτερον και μακρότερον του άλλου, όπερ είχε βλάβη ανιάτως εκ της ευλογίας, εφείνετο δύσμορφος εκ πρώτης όψεως και ουδεμίαν ως εκ τούτου παρέχων ελπίδα ευδοκιμήσεως εν τω θεάτρω.

Τα φυσικά αυτά ελαττώματα του οψιμαθούς ηθοποιού εφόβισαν τόσον την τότε επιτροπήν του θεάτρου, αποτελουμένην εκ των Κ. Δημητριάδου, Θ. Ορφανίδου, Γ. Λασσάνη^[4] και Ν. Σαριπόλου, ώστε μεθ' όλας τας παρακλήσεις του δυστυχούς Σούτσα, όστις ησθάνετο εν εαυτώ γεννώμενον το δαιμόνιον του ηθοποιού, δεν επείσθη να τω εμπιστευθή ουδέ τον μικρότερον ρόλον εν τη *Λουίζη Μύλλερ* ήτις εδόθη κατά την πρώτην παράστασιν της περί ης πρόκειται περιόδου.^[5]

Μόλις ημέρας τινάς κατόπιν, τη επεμβάσει του Ραγκαβή, υπουργού όντος τότε, συνήνεσεν η επιτροπή να εμπιστευθή εις τον Σούτσαν τον ρόλον του Ευμενούς εις τον *Αριστόδημον* του Μόντη. Πώς έπαιξεν ο Σούτσας κατά την πρώτην ταύτην από σκηνης εμφάνισίν του και τινάς άλλους ρόλους διηρμήνευσε κατόπιν μέχρι τέλους του 1858 παραμένει δυστυχώς άγνωστον.^[6]

Ουχ ήττον εκ τινος εγγράφου, αποσταλέντος υπό της επιτροπής του θεάτρου προς τους Έλληνας ηθοποιούς την 29 Απριλίου 1858,^[7] εξαγεται ότι ο Σούτσας κατά τα πρώτα βήματα του θεατρικού του

3. Περί της πρώτης παραστάσεως του θιάσου αυτού όρα εν *Πανθέω*, τευχ. Γ', Μάρτ. 1904. «Το Ελληνικόν θέατρον και ο Τύπος του 1857», υπό Ν. Ι. Λάσκαρη.

4. Περί Λασσάνη ως ανθρώπου του θεάτρου βλέπε εν τη *Εστία* της 22 Μαΐου 1904 ο «Λασσάνειος αγών» υπό Λεβιάθαν.

5. Η πρώτη αυτή παράστασις εδόθη την 27 Σεπτεμβρίου 1857.

6. Εκ τινος θεατρικού προγράμματος ευρισκομένου μεταξύ των περί ελληνικού θεάτρου σημειώσεών μου, φαίνεται ότι ο Σούτσας υπεδύθη την 19 Απριλίου 1858 τον Μυστικοσύμβουλον του Ξέρξου Σεβαστόν εν τη τραγωδία του Μεταστασιού ο *Θεμιστοκλής*.

7. Το περί ου ο λόγος έγγραφον σώζεται εν πρωτοτύπω παρ' εμοί.

σταδίου «έδωσε δείγματα λίαν επαισθητών προόδων», τούτου ένεκα και η επιτροπή ήτις επεθύμει «να ενισχύση τους μάλλον επί ικανότητι, επιμελεία και ζήλω διακριθέντας κατά την λήγουσαν ήδη θεατρικήν περίοδον ηθοποιούς έλληνας και δώση αυτοίς δείγματα της ευαρεσκειάς της» μεταξύ των ευεργετικών παραστάσεων, ας απεφάσισε να δοθώσιν υπέρ των διακριθέντων ηθοποιών, ενέκρινε να δοθή και μία τοιαύτη υπέρ των ηθοποιών Σούτσα και Σισύφου.

Αι παραστάσεις, διακοπείσαι τον Ιούνιον, επανελήφθησαν και πάλιν μετ' ολίγας ημέρας ελλείπει πάσης οιασδήποτε προστασίας και εκ μέρους του κοινού^[8] και εκ μέρους της Κυβερνήσεως ήτις αμέσως μετ' ολίγους μήνας επροίκιζε το Ιταλικόν μελόδραμα δι' επιχορηγήσεως πενήκοντα τριών (αριθμ. 53) χιλιάδων δραχμών ενώ, κατά τινα της εποχής εκείνης εφημερίδα, «οι δυστυχείς έλληνες ηθοποιοί πέντε χιλιάδας εξήτησαν διά να παραστήσωσι μέχρι του προσδιωρισμένου χρόνου αλλ' ουδέ λεπτόν τοις εδόθη». Ούτως αι πύλαι του ελληνικού θεάτρου έμειναν κλεισται μέχρι του Απριλίου του 1862, ότε ο Σούτσας, όστις εν τω μεταξύ είχε αναλάβει εργασίαν εν τω τυπογραφείω του, συνεταιρισθείς μετά του Σισύφου και άλλων ήρχισε να δίδη παραστάσεις μέχρι της 17 Μαΐου.

Κατά την ολιγοήμερον αυτήν θεατρικήν περίοδον καθ' ην το πρώτον ενεφανίσθη από σκηνής και ο κ. Δημοσθ. Αλεξιάδης,^[9] ο Σούτσας επεβλήθη τόσον επί των συναδέλφων του, ώστε τον επόμενον Σεπτέμβριον, ότε επανελήφθησαν και πάλιν αι παραστάσεις, ανηγορεύθη κοινή ψήφω συνδιευθυντής του θιάσου μετά του Σισύφου.

Από της εποχής αυτής αρχίζει η κυρίως δράσις του Σούτσα εν τω θεάτρω. «Φιλόπονος μέχρι θυσίας, γράφει ο κ. Αλεξιάδης,^[10] και αυτού του χρόνου, ου ο άνθρωπος αναποφεύκτως δείται εις σωματικήν αυτού ανάπαυσιν, ειργάζετο, εμελέτα, εσπούδαζε και εσκεπτετο προς ανάπτυξιν και όσον ένεστι τελειότεραν διάδοσιν του έργου, όπερ αυ-

8. Κατά τινα σημείωσιν ην έχω εις χείρας μου, αι εισπράξεις του ελληνικού θεάτρου έβαινον ελαττούμεναι καθ' όλον τον μήνα Σεπτέμβριον. Κατά την σημείωσιν ταύτην αι εισπράξεις της πρώτης παραστάσεως ανήλθον εις δραχμάς 480, της δευτέρας εις 390, της τρίτης εις 125, της τετάρτης εις 180, της πέμπτης εις 210 και της έκτης και τελευταίας εις 202!

9. Βλέπε: Βιογραφίαν Δημοσθ. Αλεξιάδου υπό Ν. Λάσκαρη εν τη *Εστία* της 23, 24 και 26 Ιουλίου 1899.

10. Λόγος εκφωνηθείς την 22 Ιουνίου 1875 κατά το μνημόσυνον του Παντελή Σούτσα υπό Δ. Κ. Αλεξιάδου, σελ. θ'.

θορμητώς ανεδέξατο». Παραιτήσας πάσαν άλλην ασχολίαν και διασκέδασιν ο Σούτσας, κατεγίνετο νυχθημερόν και περί την μελέτην της ελληνικής γλώσσης και περί την ψυχολογίαν των πρώτων ρόλων του δραματολογίου της εποχής εκείνης, ους έκτοτε μετ' επιτυχίας πολλής διηρμήνευσεν από σκηνής.

Ούτω μέχρι του Μαρτίου 1863 εν Αθήναις^[11] και κατόπιν εν Κωνσταντινουπόλει όπου το πρώτον μετέβη και διέμεινε μέχρι τέλους Ιανουαρίου 1864,^[12] έπαιξε τον *Ερνάνην*, τον *Τιμολέοντα* του Ζαμπελίου, τον *Μανιώδη*, τον *Εξηνταβελώνην*, τον Βρούτον εν τω *Ιουλίω Καίσαρι* του Σαίσκηπρ, τον Ιενάριον εν *Λουκρητία Βοργία* του Ουγκώ, τον Τσαρλαπούπουλον εν τη *Ξενοδόχω* του Γολδόνη, τον *Πουρσονιάκ*, ον κατόπιν διεσκεύασεν ο ίδιος και μετωνόμασεν εις *Αγαθόπουλον*,^[13] και άλλους τινας ρόλους εις δράματα και κωμωδίας. Καίτοι δε η θεατρική αυτή περίοδος του 1863-1864 εν Κωνσταντινουπόλει δεν εστέφθη δι' επιτυχίας υπό έποσιν υλικού κέρδους,^[14] εν τούτοις ο Σούτσας παρέμεινεν εκεί επί ένδεκα όλους μήνας διά μόνον τον λόγον της ευρυτέρας αυτού αναπτύξεως εν τη του ηθοποιού τέχνη, καθόσον συντυχών εκεί του Ιταλού διδασκάλου της υποκριτικής Άστι, εζήτησε και έλαβε παρ' αυτού, αδρώς πληρώνων, μαθήματα υποκριτικής, εξ ων σπουδαίως ωφελήθη.

11. Ο θιάσος τότε απηρτιζετο εκ των εξής: Πιπίνας Φραγκίσκου (Βονασέρα), Ειρήνης Αλικούρη, Πολυξένης Σμυρλή (Σούτσα), Παντ. Σούτσα, Αθ. Σίσυφου, Δ. Αλεξιάδου, Σ. Καρτεσίου, Ιωάν. Στρατηγοπούλου, Κ. Ιωάννου, Σωτηρ. Πολιτοπούλου, Αριστ. Βαρθολομαίου, και Λ. Αναστασίου.

12. Μέλη του τότε θιάσου ήσαν οι εξής: Πιπίνα Βονασέρα, Σοφία Πανά (νυν κ. Ταβουλάρη), Παντ. Σούτσας, Αθ. Σίσυφος, Δ. Αλεξιάδης, Β. Ανδρονόπουλος, Ιακ. Φαβιάτος, Γ. Νικηφόρος, Γερ. Ποταμιάνος, Π. Πανάς και Σ. Πολιτόπουλος.

13. Την περιεργοτάτην ιστορίαν της μετασκευής του Πουρσονιάκ εις Αγαθόπουλον, βλέπε εν τω υπό Ν. Ι. Λάσκαρη προλόγω εις *Αγαθόπουλον* εν τη Θεατρική Βιβλιοθήκη Γ. Φέξη, σελ. 4075-4078, 1903. Τον Πουρσονιάκ έπαιξε και εν Αθήναις ο Σούτσας υπό τον τίτλον ο *Σκαπετουράκης*, περί του εικονογραφημένου προγράμματος του οποίου βλέπε «Ιστορίαν των Προγραμμάτων» υπό Ν. Λάσκαρη εν τη *Εστία* της 31 Οκτωβρίου και 1 Νοεμβρίου 1903.

14. Βλέπε πρόλογον εις *Χαβιαρόχανον* σύγχρονον κωμικοτραγικόν δράμα εις τέσσαρας πράξεις υπό Οδυσ. Δημητράκου, Αθήνησι, τύποις Α. Κτενά και Π. Σούτσα 1867.

Επανελθών εις Αθήνας ο Σούτσας ανέλαβε δι' επισήμου συμβολαίου^[15] συναφθέντος μεταξύ αυτού αφ' ενός και του Αλεξάνδρου Μανσόλα αφ' ετέρου, τμηματάρχου τότε εν τω υπουργείω των Εσωτερικών, ενεργούντος κατ' εντολήν του υπουργού των Εσωτερικών,^[16] την εργολαβίαν του εν Αθήναις Ιταλικού μελοδράματος και των ελληνικών παραστάσεων διά την περίοδον του 1864-1865, αντί επιχορηγήσεως τριάκοντα και επτά χιλιάδων δραχμών «συμπεριλαμβανομένης εν αυταίς και της αυλικής χορηγήσεως» επί πλέον δε και των εκ του φόρου των ιδιοκτητών θεωρείων εισπράξεων «αφού εκπεσθώσι δραγμαί εννέα χιλιάδες πεντακόσiai διά το ενοίκιον του θεάτρου».

Και αι μεν ιταλικαί παραστάσεις ήρχισαν αμέσως μετά ένα μήνα, αδρώς πληρωνούσης της Ελληνικής Κυβερνήσεως προς τούτο,^[17] αι δε ελληνικαί, αναβαλλόμεναι από ημέρας εις ημέραν μόλις το επόμενον έτος, ήτοι τον Οκτώβριον του 1865 κατωρθώθη ν' αρχίσουν και τούτο χάρις εις την τέχνην... της Ριστόρη!^[18]

Κατά την περίοδον ταύτην, διαρκέσασαν μέχρι του Απριλίου του 1866, ανεπτύχθη όλη η δραματική ιδιοφυία του Σούτσα. Πρώτος αυτός τότε, αμφιδέξιος γενόμενος, υπεδύθη μετ' εκτάκτου επιτυχίας τον Βουτσαράν εις την *Μαρίαν Δοξαπατρή* του Βερναρδάκη, τον Πολυφόντην εις την *Μερό-*

15. Συμβόλαιον υπ' αριθμ. 19087 της 1 Σεπτεμβρίου 1864 του συμβολαιογράφου Αθηνών Ι. Γ. Λάσκαρη.

16. Δυνάμει του υπ. αριθμ. 21040 της 29 Αυγούστου 1864 εγγράφου του υπουργείου των Εσωτερικών.

17. Το τι επλήρωσε το έτος εκείνο η Ελληνική Κυβέρνησις διά τας επί τέσσαρας μήνας δοθείσας ιταλικάς παραστάσεις, εξάγεται εκ της προς το υπουργείον των Εσωτερικών από 30 Ιανουαρίου 1865 αναφοράς του Π. Σούτσα ης το τελευταίον μέρος έχει ως εξής: «...Εκ των ανωτέρω οφειλομένων μοι ποσών έλαβον εκ μεν των χρημάτων του Δημοσίου και της Αυλής δραχμ. 31400 δι' ενταλμάτων και αποδείξεών μου ευρισκομένων εις χείρας της επιτροπής του θεάτρου, εκ δε των χρημάτων του φόρου των θεωρείων δραχ. 12200, το όλον 43600· εάν δε προστεθώσιν εις ταύτας και δραγμαί 1000 ληφθείσαι εκ του ταμείου προ τριών ημερών από την επιτροπήν δι' αποδείξεώς της, το όλον της ληφθείσης ποσότητος αναβαίνει εις δραχ. 44600, υπολείπονται δε να λάβω εκ μεν των χρημάτων του Δημοσίου δραχ. 4600, εκ δε του φόρου των θεωρείων δραχ. 3137 και 50]00, το όλον δραχ. 7737 και 50]00». Εν άλλοις λόγοις έλαβεν ο Σούτσας εν όλω πεντήκοντα δύο χιλιάδας, τριακοσίας τριάκοντα επτά δραχμ. και πενήκοντα λεπτά (52,337 και 50]00) διά την τετράμηνον θεατρικήν περίοδον!

18. Τα περί τούτου βλέπε εν ταις *Αθήναις* της 6 Δεκεμβρίου 1902 «Το νεοελληνικόν θέατρον και ο κ. Βλάχος» υπό Ν. Λάσκαρη.

πην του ιδίου και τον Θανάσην τον μπακάλην εις την *Κόρην του Παντοπώλου* του Βλάχου. Άπαντα τα έργα ταύτα, χάρις εις την θαυμασίαν υπόκρισιν του Σούτσα, όστις ανεγνωρίσθη πλέον παρ' όλων εν γένει ως ο πρώτος των ελλήνων ηθοποιών, επανελήφθησαν πολλάκις εν μεγάλη συρροή κόσμου.

Εν τω μεταξύ ο Σούτσα, μη ευρίσκων αρκετάς τας δάφνας ας έδρεπε διδάσκων τα σύγχρονα ελληνικά έργα, εμελέτησε κατ' ιδίαν επισταμένως και πρώτος αυτός εδίδαξε κατά το 1870 τον *Άμλετ*, τον *Οθέλλον* και τον *Μάκβεθ* του Σαίκσπηρ, αποσπάσας τον θαυμασμόν των λογίων της εποχής εκείνης. Αμφιδέξιος δε ως προεργρήθη, διέπρεψε και εν τη κωμωδία, πρώτος αυτός επίσης διερμηνεύσας απαραμίλλως τον Αγαθόπουλον, τον Αρχοντοχωριάτην, τον Ταρτούφον, τον Ερωτευμένον Μυλωνάν και πάντας εν γένει τους πρωτεύοντας ρόλους εις τας κωμωδίας, αίτινες παιζοντο τότε. Μεταξύ των ρόλων ους ιδιαιτέρως ηγάπησεν ο Σούτσα συγκαταλέγεται και ο του Ορέστου εν τω ομωνύμω δράματι του Αλφιέρη. Ως Ορέστης δε απεικονίζεται και εν τη δημοσιευομένη ενταύθα εν σελ. 349 εικόνη, ληφθείση εκ της μόνης σωζομένης φωτογραφίας του έλληνος πρωταγωνιστού.

Δυστυχώς τέσσαρα έτη μετά ταύτα, αφού περιήγαγεν επανειλημμένως την ελληνικήν σκηνήν, συνεταιρισθείς μετά των αδελφών Ταβουλάρη, εις

διάφορα του εξωτερικού και εσωτερικού μέρη, προσβληθείς εξ άνθρακος κατά την εν Πάτραις διαμονήν του, απεβίωσεν εκεί την 10 Μαΐου 1875.^[19]

Ο Σούτσας, όστις πριν ή ανέλθη την σκηνήν δεν κατώρθωσε να δραματοποιήση τον *Ιβανόην*, εγκρατής γενόμενος κατόπιν της τε ελληνικής γλώσσης και της δραματικής τέχνης, έγραψε και τέσσαρα δραματικά έργα περί ων δεν θ' απαξίωση να ομιλήση η ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου. Τα έργα ταύτα είναι τα εξής: *Οι θεσμοί του Λυκούργου* κατά Λαφονταίνον, η *Κωπαΐς*, η *Γοθολία* δυστυχώς απολεσθείσα και ης μόνη η πέμπτη πράξις σώζεται παρά τω κ. Δ. Ταβουλάρη και ο *Καλδερόν*. Εκτός τούτων μετέφερεν εις τα καθ' ημάς ήθη και έθιμα τον *Αγαθόπουλον* και τον *Αρχοντοχωριάτην* του Μολιέρου και πλείστας όσας μονοπράκτους κωμωδίας, αίτινες πάσαι παρέμεινον έκτοτε εν τω ελληνικώ δραματολογίω.

Χαρακτηριστικόν της επιδράσεως του Σούτσα επί του ελληνικού θεάτρου είναι η ομόφωνος περί αυτού γνώμη των επιζώντων συναδέλφων του οίτινες, ουδένα καλλίτερον του άλλου αναγνωρίζοντες, ουδέ αυτούς τους τεθνεώτας συγχωρούντες διά τα εν τη τέχνη αμαρτήματά των, μια φωνή και μετ' ενθουσιασμού πάντες ανεξαιρέτως εκφράζονται περί Σούτσα, τον πρόωρον του οποίου θάνατον θεωρούν ως δυσμένειαν της τύχης προς το Ελληνικόν Θέατρον.

Και η ομόφωνος αύτη γνώμη των ελλήνων ηθοποιών πάντων έχει μεγάλην σημασίαν, εάν ληφθή υπ' όψει ότι οι ηθοποιοί «είναι η σύνοψις και τα χρονικά των καιρών».^[20]

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Έλληνες ηθοποιοί: Παντελής Σούτσας», *Ημερολόγιον του Σκόκου*, τόμ. 20, 1905, σ. 344-353]

19. Τα του θανάτου και της κηδείας του Σούτσα, βλέπε εν τω *Φορολογουμένω* Πατρών της 15 Μαΐου 1875.

20. Σαΐκσπηρ: *Άμλετ*, πράξις Β', σκηνή Β'.

Διονύσιος Ταβουλάρης

Το ελληνικόν θέατρον.
Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau.
Διονύσιος Ταβουλάρης

Μετά τας ευθαρσείς ομολογίας της κ. Παρασκευοπούλου και τας δειλάς επιφυλάξεις της δεσπ. Βερώνη, απετάθη προς τον κ. Διον. Ταβουλάρην. Όλοι τον γνωρίζετε. Ο εξοχώτερος των συγχρόνων δραματικών μας, ο κράτιστος των θιασαρχών και ο μάλλον ευπαιδευτος των συναδέλφων του.

— Πως πηγαίνουν αι εργασίαι;

— Καλά. Τι να κάμωμεν! Αι περιστάσεις εινε δειναί. Ιδού που κατατριβώμεθα (εγίνοντο αι δοκιμαί των *Προικοθηρών*). Κωμειδύλλια!... Α, φίλε μου, οικτρά γεννήματα κοινωνίας αδιαφόρου και ευσαγηνέτου. Η εσχάτη κατάπτωσης του θεάτρου είναι το κωμειδύλλιον. Σεις οι έχοντες την δύναμιν της δημοσιογραφίας, ρίψατε τα βέλη σας εναντίον του παρείσακτου αυτού συνονθυλεύματος. Α, δυνάμεθα, ως ο Βρούτος, να είπωμεν, «Αίσχος επί σε, εποχή!».

— Ο Άμλετ είναι βεβαίως ο κατ' εξοχήν ρόλος σας...

— Υποθέτω. Αλλά και άλλα Σαισπήρεια έργα ετοιμάζω.

Και ήρχησεν επί μίαν ώρα να μοι ομιλή περί Σαιξπηρ, *Άμλετ* και *Οθέλλου*, διακόπτων ενίοτε την σειράν της ομιλίας διά να δώση καμμίαν διαταγήν εις τους ανθρώπους του.

— Ας αφήσωμεν αυτά κ. Ταβουλάρη. Οι συγγραφείς μας πως σας φαίνονται;

— Γράφουν με πολύ πνεύμα αλλ' άνευ μεθόδου, δεν γνωρίζουν το θέατρον, ως οι Βλάχος, Βερναρδάκης και Κορομηλάς εκ του πλησίον. Λυπηρόν είνε, διότι οι νέοι συγγραφείς δεν ασχολούνται εις δράματα, αλλ' εις τραγούδια και παιγνίδια...

— Η κριτική; Ο Πετσάλης;

— Εμελέτησε πολλά· ευτυχή συμπτώματα διακρίνω εις μερικούς νέους, σαν κ' εσάς. Είστε όλοι ζηλωταί της αναγεννήσεως της σκηνης και θα εργασθήτε· χρειάζεται μελέτη πολλή.

— Η δεποιίνης Βερώνη δεν ήλθεν εις τα γυμνάσια; Πως σας φαίνεται ως ηθοποιός;

— Έχει πολλά και σπάνια πλεονεκτήματα, μέλλον λαμπρόν!... Ε, συ είπεν αίφνης διακόπτων, επήγες το πρόγραμμα εις το τυπογραφείον;

Πως συντάσσει δε τα προγράμματά του ο κ. Ταβουλάρης είνε πασίγνωστον. Η ρεκλάμα έχει ειπή διά της χειρός του κ. Ταβουλάρη τον τελευταίον λόγο της.

— Ο κ. Πετρίδης είνε καλός και αυτός... Δεν είνε έτσι;

— Εις τα πατρικά μέρη είνε ο πρώτος.

— Από τας γυναίκας του θεάτρου;

— Η Σοφία, (η σύζυγος του) είνε εις τα μητρικά μέρη η μόνη. Δεν την φθάνει καμμία. Ο Σπύρος (ο αδερφός του) λαμπρός ως κωμικός, εξέχων· η Χαρίκλεια (η σύζυγος του Σπύρου) εις τα κωμειδύλλια, ξεύρετε, μοναδική.

— Η δε κ. Παρασκευοπούλου;

— Οφείλω να ομολογήσω ότι εις αυτήν πρώτην οφείλετε η από πέρυσι παρατηρουμένη ζωηρά θεατρική κίνησις και το εκδηλωθέν θερμόν υπέρ της σκηνης ενδιαφέρον. Είνε αναμφιβόλως λαμπρά, έχει εξόχους καλλιτεχνικάς στιγμάς. Έπειτα, παρατηρώ και έν άλλο· όλοι οι ηθοποιοί, ους λαμβάνει πλησίον της, γίνεται λόγος πολύς περί αυτών. Ενώ εφ' όσον τους είχαν εγώ, ούτε τους μνημονεύουν καν.

— Αυτό βεβαίως, κ. Ταβουλάρη, οφείλετε εις της κ. Παρασκευοπούλου την ενέργειαν.

— Πέρυσι όμως έπαιζε καλλίτερα. Έπεσεν ήδη πολύ και αφ' εαυτής και εις την συνείδησιν των θαυμαστών της.

— Και που αποδίδετε την απροθυμίαν του πολλού κόσμου όπως υποστηρίξη το δράμα;

— Μάλλον εις κλιματολογικούς λόγους, και εις την θερινήν εποχήν καθ' ην διδάσκομεν ατυχώς.

— Τι φρονείτε περί του εθνικού θεάτρου μας;

— Την γνώμην μου εδημοσίευσα εσχάτως εις την «Ν. Εφημερίδα».

Αλλ' η μελέτη εκείνη διεκόπη εκ των σεισμών όπου έσπευσα εκ των πρώτων.

— Ο Λεκατσάς;

— Αρκετά καλός, μίμος αξιοθαύμαστος.

— Ο Κοτοπούλης;

— Έχει και αυτός τα μέρη του και πολλές συμπαθείας. Εις αυτό το διάστημα μου επέδειξε πλείστας φωτογραφικάς του εικόνας, ων μίαν έσχε την καλοσύνην να μοι δωρήση.

— Διά τινός μέσου φρονείτε ότι θα υπεστηρίζετο εφέτος περισσότερον το δράμα;

— Εάν, ως ενήργησα, συνειργάζετο μεθ' όλων ημών, ως ευρισκόμεθα ήδη και η κ. Παρασκευοπούλου. Δυστυχώς δεν κατεδέχθη, με θεωρεί μικρόν και ασήμαντον, αλλά που θα πάη θα συνεργασθώμεν.

— Που σας αρέσει περισσότερον η Παρασκευοπούλου;

— Εις όσα νομίζει αυτή ότι δεν αρέσει.

— Περί του Παντοπούλου τι φρονείτε;

— Είνε εις όλα δεξιός εκ φύσεως. Κρίμα, ότι ανέδειξε και εστερέωσεν εις την συνείδησιν του δημοσίου το κωμειδύλλιον και κατέστη ο μέγας και απaráμιλλος αυτού παράγων. Κρίμα ποία δυνάμεις καλλιτεχνικάί εις τούτο αναλίσκονται!

— Ο Ζάνος;

— Κάλλιστος: Λεπτός!

— Ο Αλεξιάδης;

— Εκ των πρώτων και ούτος αγωνιστών της σκηνής, παραλλήλως μεθ' ημών πανταχού εργασθείς.

— Η δημοσιογραφία;

— Οι κ. κ. Καμπούρογλου, Κακλαμάνος και Κουρτίδης είνε κριτικοί. Ιδίως ο πρώτος είναι γνώστης ειδικός της σκηνής.

— Και όμως κ. Ταβουλάρη, δεν πατούν εις το θέατρον.

— Δυστυχώς, δυστυχώς, καθώς και ο κ. Γιαννόπουλος, πλείστα ιδών και πολλά μελετήσας, λάμπων δ' επίσης διά της απουσίας του.

Ηγέρθη, ίνα απέλθω.

— Εννοείται ότι όλα αυτά ελέχθησαν μεταξύ μας, ιδιαιτέρως, μοι είπε, δεν επιθυμώ...

— Καλέ δεν βαρύνεσθε...

Και έσπευσα να αναχωρήσω ενώ με παρηκολούθει σιγανά, εκ πολλής ευγενείας, μέχρι της θύρας, ο δημοφιλής και ο παλαίμαχος ούτος της ελληνικής σκηνής κάλλιστος ηθοποιός.

[Δικ. «Το ελληνικόν θέατρον. Τέσσαρες συνεντεύξεις. A vol d'oiseau. Διονύσιος Ταβουλάρης», *Η Φύσις*, έτος Δ', αρ. 13, 13 Ιουλίου 1893, σ. 99-100)

Διονύσιος Ταβουλάρης

Είνε αναμφίλεκτον ότι ο ηθοποιός του οποίου το όνομα αναγράφεται ως διευθυντού και ιδρυτού του θιάσου «Μενάνδρου», αποτελεί ένα των πυρήνων και εν των καλλιτέρων, των μάλλον επαξίων στολισμάτων της ελληνικής σκηνής.

Ο κύριος Διονύσιος Ταβουλάρης εκτός της αδιαφιλονεικώτου αξίας του ως ηθοποιού έχει και την δόξαν ότι συνετέλεσεν όπως ουδείς άλλος υπέρ της προόδου, υπέρ της βελτιώσεως εν γένει και της ανυψώσεως του ελληνικού θεάτρου διά πολλών ομολογουμένως αγώνων και προσωπικών θυσιών και είνε βέβαιον ότι η μέλλουσα ιστορία του θεάτρου μας θα τον αναγράψη με μεγάλα γράμματα ως ένα των υπερμάχων της, ως ένα των ιδρυτών της.

Ως διά να δικαιολογήση τον Ταιν όστις λέγει κάπου, ότι διά τους μεγάλους άνδρας η ζωή ολόκληρος είνε καλλιτεχνία, και ο Ταβουλάρης από μικράς ηλικίας αφιερώθη εις το θέατρον και από των πρώτων του ετών δύναται τις να διΐδη τον προς την σκηνήν έρωτα.

Ο Διονύσιος Ταβουλάρης εγεννήθη εν Ζακύνθω κατά το 1842 και εσπούδασεν υπό τον Μαρτζώκη και τον Χαριάτην ωφεληθείς πολύ υπό των δύο τούτων εγκρίτων διδασκάλων. Ήτο μόλις δωδεκαετής όταν εις φιλόμουσος Κερκυραίος, ο Μάρκος Ρώσης, παρεπιδημών εις Ζάκυνθον κατήρτισεν όμιλον ερασιτεχνών μετά του γνωστού ζακυνθίου ποιητού Γεωργίου Κανδιάνου Ρώμα και του Σπυριδωνος Υόρκ και έδωσε επί ξυλίνου θεάτρου εν τη πλατεία του Μώλου εν Ζακύνθω

σειράν παραστάσεων. Τον θίασον απετέλουν μειράκια δεκαεπταετή ως επί το πλείστον, εν οίς ο Διονύσιος Ταβουλάρης, οι υιοί του Ρώση κτλ., οίτινες εδίδασκον ως επί το πλείστον μεταφράσεις των κωμωδιών του Γολδόνη ως τον *Ενοχλητικόν*, τους *Παράξενους*, τους *Τέσσαρας γέροντας εραστάς*, τους *Αφηρημένους*, καθώς και τον *Συμβολαιογράφον Τάπαν* του Ραγκαβή και άλλας τινας κωμωδίας. Ο Ταβουλάρης αν και νεώτερος όλων υπεκρίνετο το κυριώτερον πρόσωπον εις όλα και πάντοτε επετύγχανε επιδεικνύων έκτοτε το μέγα τάλαντον υποκριτού το οποίον υπέφωσκεν εις την ψυχήν του.

Όταν ο θιασίσκος αυτός διελύθη κατά το 1858, ο Ταβουλάρης ανεχώρησε διά Κωνσταντινούπολιν και Ρουμανίαν, όπου εδίδαξε μετ' άλλων ως επί το πλείστον Ζακυνθίων ηθοποιών. Μετά ταύτα επιστρέψας εις Ζάκυνθον κατήρτισεν ιδιαίτερον θίασον και ήρξατο παριστάνων πολλές μεταφράσεις, τας οποίας ο ίδιος είχε φιλοπονήσει.

Εν Σμύρνη βραδύτερον ο κύριος Ταβουλάρης και έπειτα πάλιν εις Ζάκυνθον και Κεφαλληνίαν δεν έπαυσε αγωνιζόμενος και παριστάνων και συναρμολογών θιάσους και φιλοπονών μεταφράσεις μέχρις ότου κατά το 1867 ενεφανίσθη κατά πρώτον εις το θέατρον Αθηνών και Πειραιώς μετά του γνωστού παλαιού ηθοποιού Παντ. Σούτσα και έκτοτε κατ' αρχάς μεν υπό την αιγίδα του τίτλου «Αισχύλος» μετά του ανωτέρω ηθοποιού, έπειτα δε υπό το όνομα «Μένανδρος» του όλως ιδιόκτητου θιάσου του, εξηκολούθει τέρπων και συγκινών το Αθηναϊκόν κοινόν κατά το θέρος – τον χειμώνα εκτελών μάλλον ταξειδία μετά του θιάσου του εις την αλλοδαπήν, εν Ρωσσία προ πάντων όπου πολύ εκτιμάται και όπου πολλάκις το κοινόν και αι εφημερίδες τον χειροκρότησαν και τον ετίμησαν και ενεθουσιάστησαν.

Εκτός των Σαιξπηρείων δραμάτων εις τα οποία γνωστόν είνε πόσον επιτυγχάνει, ο Ταβουλάρης διέπλασσε αυτός και υπεκρίθη πολλά άλλα πρόσωπα μετά εξαιρετικής επιτυχίας.

Ως Νέρων εν τω ομωνύμω δράματι, και ως σύζυγος εν τη διπράκτω κωμωδία *Είνε τρελή*, και ως Σανταρόζας εν τω *Ενσάρκω Αγάλματι*, και ως Κωνσταντίνος εν τη *Φάυστα*, και ως Όρσος εις το *Μίσος* του Σαρδού, και Κάρολος Βερναρδότ εν τη *Πατρίδι*, και Μιχαήλ εις την *Νεράιδα* και Λώρης εν τη *Φαιδώρα* και Ροστάιν εν τη *Δαλιδά* και Πέτρος εις τας *Δύο ορφανάς* – και εις άλλους πολλούς χαρακτήρας, τους οποίους τώρα δεν ενθυμούμεθα, ο Ταβουλάρης, λέγομεν, αποδεικνύεται ηθοποιός πλήρης και υποκριτικής δυνάμεως και τέχνης υπερόχου.

Τας μεταφράσεις του κ. Ταβουλάρη –διότι και διά πολλών τοιούτων επλούτισε την ελληνικήν σκηνήν– τας μεταφράσεις δεν δυνάμε-

θα να απαριθμήσωμεν μη έχοντες πρόχειρον τον κατάλογον αυτών, λέγομεν όμως απλώς ότι ανέρχονται εις πλέον των τριάκοντα. Ο κ. Ταβουλάρης είνε εκ των ως άριστα εκπαιδευθέντων ηθοποιών, αρτί-
ας εγκυκλοπαιδικής μορφώσεως, κάτοχος της γαλλικής και ιταλικής
γλώσσης, ως και της ημετέρας ην γράφει δεξιώς ως λογογράφος δό-
κιμος και ποιητής συνάμα, πλείστα φιλοπονήσας ποιήματα, πατριω-
τικά ιδίως και σατυρικά, πλήρη άλατος και ευφυΐας, δημοσιευθέντα
ανωνύμως εις τον *Ραμπαγάν* του μακαρίτου Κλ. Τριανταφύλλου κατά
διαφόρους εποχάς.

Κανείς ως γνωστόν εκ των προστατευόντων το ελληνικόν θέατρον
δεν έπραξε τόσα υπέρ της ελληνικής σκηνης.

Ειργάσθη εκ παιδικής ηλικίας υπέρ αυτής και εργάζεται και θα ερ-
γάζεται συντελών το κατά δύναμιν εις την ανύψωσιν αυτής, της οποί-
ας υπήρξεν ομολογουμένως εις των κραταιοτέρων, των μάλλον σπου-
δαιοτέρων στύλων. Διά τούτο είπομεν και εν αρχή ότι το όνομά του
θα αναγραφή μεγάλαις γράμμασι μετ' ευγνωμοσύνης και σεβασμού
εις τας σελίδας της ιστορίας του ελληνικού θεάτρου.

[Ανυπόγραφο, «Διονύσιος Ταβουλάρης», *Ημερολόγιον του Σκόκου*,
τόμ. 10, 1895, σ. 353-355]

Διονύσιος Ταβουλάρης

Μάτην ανέτρεξα εις τας αψευδείς της ιστορίας δέλτους, αλλά και εις των θρύλων τα ευφάνταστα κατασκευάσματα, χωρίς ουδαμού να ανεύρω, ότι ουράνιον ή και άλλης φύσεως φαινόμενον, προανήγγειλε την γέννησιν του Διονυσίου Ταβουλάρη όστις, εν τούτοις, είχε προορισθή από την διέπουσαν τον κόσμον ανεξιχνίαστον Δύναμιν να διαδραματήση τον σπουδαιότερον, ημπορεί τις να ειπή, ρόλον εν τω πολυπαθεί και πολυπλάγκτω Νεοελληνικώ θεάτρω. Τίποτε, απολύτως τίποτε. Ήσυχα, ήσυχα, μιαν φεγγαροστολισμένην και σιγαλή νύκτα του Ιανουαρίου του 1840, εις την πόλιν όπου προ τεσσαράκοντα και δύο ετών είχε γεννηθεί ο Ποιητής του Ύμνου εις την Ελευθεριαν, είδε και ο Ταβουλάρης – διότι εγεννήθη με ανοικτά μάτια– διά πρώτην φοράν το φως του κόσμου, ή διά να είμαι ακριβέστερος, το αμυδρόν φως μιας **λουσέρνας** το οποίον μόλις κατόρθωνε να φωτίζη τον θάλαμον όπου η μητέρα του, το γένος Βλαστού, τον είχε φέρει εις τον κόσμον σχεδόν άνευ ωδίνων.

Ο πατήρ του, ο δικηγόρος Παναγιώτης Ταβουλάρης άμα τη αναγγελία της απελευθέρωσης της συζύγου του, άφατον ησθάνθη χαράν ότι εγεννήθη αυτώ υιός όστις θα τον διεδέχετο εις το δικηγορικόν του επάγγελμα, διά τούτο και ενωρίτατα εφρόντισε να δώση εις τον μέλλοντα διάδοχόν του διδασκάλους ικανούς να τον προετοιμάσουν διά την μετέπειτα μελέτη των Πανδεκτών και Νεαρών του Ιουστινιανού. Ο Ευστάθιος Χαριάτης αφ' ενός και ο Δον Λουδοβίκος Ιγνάτιος Μαρτζώκης αφ' ετέρου, ανέλαβον μετά ζήλου την εκπαίδευσιν του νεαρού... Νικολάου, διότι ας γνωσθή και αυτό διά πρώτην φοράν – ο μαθητής των είχε βαπτισθή και ωνομάζετο επί πολλά έτη Νικόλαος, μόνον δε μετά τον θάνατον του παππού του Διονυσίου μετωνομάσθη, άνευ άλλης βαπτίσεως, κατ' απαίτησιν της γιαγιάς του Στυλιανής εις Διονύσιον, και χαϊδευτικά Νιόνιον, υφ' ό όνομα και εγένετο κατόπιν γνωστός.

Προικισμένος εκ φύσεως με ευρείαν αντίληψιν, οξυδερκής λίαν, αλλά και ρέπων προς τα γράμματα και την άλλην εγκύκλιον μόρφωσιν, ο μικρός Διονύσιος, πριν συμπληρώση την πρώτη δεκαετηρίδα της ηλικίας του, εγνώριζε κατά το μάλλον ή ήττον δύο ξένας γλώσσας και την πατρικήν τοιαύτην, προς δε μέγα μέρος της τότε διεθνούς φιλολογικής κινήσεως και ιδίως της Ιταλικής. Εγνώριζεν εκ στήθους πλείστα όσα τεμάχια εκ πολλών Ιταλικών τραγωδιών του Αλφιέρη και του Μεταστασίου, του *Χάση* του Γουζέλη και του *Βασιλικού* του Μάτεση, τα οποία και ηρέσκετο ν' απαγγέλη οσάκις ετύγχανε φιλική τις συνάθροισις υπό την πατρικήν του στέγην. Εκ της συχνής απαγγελίας των δραματικών αποσπασμάτων, τον κατέλαβε τοιαύτη προς το θέατρον μανία, ώστε, δεκαετής μόλις και χωρίς καλά καλά να γνωρίζη τι εστί θέατρον, καθόσον μέχρι της εποχής ταύτης δεν είχε παρακολουθήση παρά δύο ή τρεις παραστάσεις ερασιτεχνών, οίτινες σποραδικώς έδιδον τοιαύτας τότε εν Ζακύνθω, κατήρτισε πλήρες θέατρον εν τω ισογείω πατώματι της πατρικής του οικίας, εκεί μετ' άλλων συνομηλικών του, τους οποίους αυτός εδίδασκε, ήρχισε να δίδη παραστάσεις εις ας προσεκαλούντο αι φιλικαί του σπιτιού των οικογένειαι. Πρώτον έργον το οποίον εδίδαξεν ήτο η *Θυσία του Αβραάμ*, το γνωστόν μεσαιωνικόν κρητικόν έργον, υποδυθείς το πρόσωπον του Αβραάμ. Μετ' αυτό έπαιξε μίαν ή δύο πράξεις από τον *Συμβολαιογράφον Τάπαν*, το εκ του ομωνύμου διηγήματος του μακαρίτου Ραγκαβή διασκευασθέν δράμα υπό του Α. Β. Παπαγεωργοπούλου, και σκηνάς τινας από την κωμωδίαν του Γουζέλη *Ο Χάσης*.

Τας παραστάσεις του λιλιπουτείου θιασάρχου έτυχε να παρακολουθήσουν κατά το 1855 οι δύο συνομήλικοί του υιοί του τότε πα-

ρεπιδημούντος εν Ζακύνθω Κερκυραίου Μάρκου Ρώσση, γενικού εισαγγελέως επί προστασίας, οίτινες τόσον ενθουσιάσθησαν απ' αυτές, ώστε επρότειναν εις τον Ταβουλάρην να προσλάβη και αυτούς εις το θέατρόν του, προς δε να μεταφέρει την σκηνήν του εις την ιδικήν των οικίαν ήτις και μεγαλειτέρα ήτο και περισσότερα σκηνικά μέσα θα ηδύνατο να διαθέση εκεί διά των εν αυτή πραγμάτων. Ο αυτοσχέδιος θιασάρχης εδέχθη ενθουσιωδώς την πρότασιν και μετά ένα μήνα, αφού ειργάσθη μόνος του και ως σκηνογράφος και ως μηχανικός του θεάτρου, έδωσε εν τω νέω του θεάτρω και με τον συμπληρωθέντα πλέον θιασόν του ολόκληρον τον *Συμβολαιογράφον Τάπαν*.

Ο πατήρ Ρώσσης, παρακολουθήσας την παράστασιν, κατεθέλχθη τόσον από τους μικροσκοπικούς ηθοποιούς και ιδίως από την φυσικότητα την υπόκρισιν του θιασάρχου των, ώστε συννενοηθείς μετά του Γεωργίου Κανδιάνου Ρώμα και του Σπυρίδωνος Υιόρκ, κατήρτισεν εκ των μικρών αυτών ηθοποιών συστηματικών πλέον και οργανωμένων θιασον και δι' αυτού, προεξάρχοντος πάντοτε του Ταβουλάρη, έδωσε σειράν παραστάσεων επί δύο ολόκληρα έτη υπέρ φιλανθρωπικών σκοπών από της σκηνης του τότε εν τη πλατεία Μώλου, νυν δε Γεωργίου, ξύλινου θεάτρου «Απόλλων». Τον θιασον απετέλεσαν, εκτός του Δ. Ταβουλάρη, ο Διόνυσος Σιγούρος, οι δύο υιοί του Μάρκου Ρώσση Αντώνιος και Αλέξανδρος, υποκρινόμενοι πάντοτε τους γυναικείους ρόλους, ο Σπ. Μονδίνος, ο Διον. Χαριάτης, ο Διον. Γερουλάνος, ο μετέπειτα επί τεσσαρακονταετίαν χρηματίσας υποβολεύς του θιασού των αδελφών Ταβουλάρη, ο Φρειδ. Καρρέρ ο κατόπιν νομάρχης και βουλευτής, ο Ιωάννης Λαγουϊδάρας, ο Σπ. Ταβουλάρης και τινες άλλοι.

Εκ των έργων τα οποία επαίχθησαν μνημονεύονται *Ο νεανικός αναβρασμός (Il bollor giovanile)* έργον του Kotzebue κατά μετάφρασιν του Ανδρέου Φαραώ, όπερ μετά έτη μετεβάπτισεν ο μακαρίτης Νικηφόρος εις *Κυράν Ντομάταν, Οι τέσσαρες γέροντες ερασταί, η Λοκαντιέρα* του Γολδόνη, *Οι δύο αφηρημένοι, Οι παράξενοι* κ.λ.π. Εννοείται, ότι εις όλα αυτά τα έργα τον πρωτεύοντα ρόλον ανελάμβανε πάντοτε ο Ταβουλάρης.

Διαλυθέντος του εν λόγω θιασού τω 1857, ο Ταβουλάρης, όστις διαρκώς πλέον ωνειρευέτο σκηνικούς θριάμβους και ουδέ ήθελεν εφεξής ν' ακούση περί σχολικών μαθημάτων ή άλλης οποιασδήποτε εργασίας, ενθαρρυνθείς άμα και από τη γενικώς ομολογηθείσαν σκηνικήν του επιτυχίαν, απεφάσισε, χωρίς όμως και ν' αναγγείλη την

απόφασίν του εις την οικογένειάν του, ν' ασπασθή οριστικώς πλέον το επάγγελμα του ηθοποιού και περιέμενεν ανυπομόνως την κατάλληλον προς τούτο ευκαιρίαν, ήτις και του επαρουσιάσθη το επόμενον έτος 1858. Παρά τινος των συμμαθητών του έμαθε, ότι εν Κ/πόλει συμπατριώται του τινές έδιδον κατά καιρούς παραστάσεις, χωρίς όμως και να ευδοκιμούν, καθόσον ούτε την απαιτουμένην σκηνικήν πείραν είχαν, αλλ' ούτε και καμμίαν γυναικα εν τω θιάσω των, η έλλειψις της οποίας εδυσχέραινε κατά πολύ την επιχείρησίν των.

— Θα τους σώσω εγώ απ' αυτήν την δυσχέρειαν, είπε καθ' εαυτόν ο Ταβουλάρης. Η γυναίκα που τους λείπει θα είμαι εγώ!

Και έκτοτε ήρχισε να σκέπτεται σοβαρώς τίνι τρόπω θα εγκατέλιπεν ευσχήμως την τε πατρίδα και πατρικήν στέγην, διά να ζευχθή οριστικώς πλέον εις το άρμα του Θέσπιδος. Την εποχήν ευτήν ειργάζετο εν Ζακύνθω ως αντιγραφεύς παρά τω δικηγόρω Θ. Καραμανλίκη, εις τα δικόγραφα του οποίου συχνότατα μεταξύ των διαφόρων «επειδή» και «διά ταύτα» επιγουράριζαν και μερικοί στίχοι από τον *Χάσην* του Γουζέλη ούς ο νεαρός αντιγραφεύς, έχων τον νούν του εις την Θάλειαν μάλλον παρά εις την Θέμιδα, παρενέβαλεν ακουσίως του.

— Εσύ, παιδί μου, του έλεγε συχνότατα ο δικηγόρος του, εγεννήθης για θεατρίνος και καλά θα κάνης ν' αφήσης τα δικόγραφα στην ησυχία τους... δεν είναι για σένα αυτή η δουλειά!...

— Αυτό λέγω και εγώ, έλεγε καθ' εαυτόν ο Ταβουλάρης, μα να ιδούμε πώς θα τα καταφέρω!

Επί τέλους τα κατάφερε. Αφού συνεννοήθη με τους εν Κ/πόλει συμπατριώτας του ηθοποιούς, τας παραμονάς του Πάσχα του 1858 ανήγγειλεν εις την μητέρα του, ότι το δικηγορικών γραφείον εις ο ειργάζετο δεν φαίνεται «να έχη πολύ ψωμί», ουδέ βλέπει και κανένα μέλλον εν Ζακύνθω, δι' αυτό απεφάσισε να μεταβή παρά τω εκ μητρός θείω του Γ. Ναράντζη εν Κ/πόλει όστις και πλούσιος είναι και εύκολα θα του εύρη καλήν τινα εργασίαν εις ην ν' αφοσιωθή πλέον. Η μητέρα του, η οποία τον ηγάπα εξαιρετικώς, αφού μάτην προσεπάθησε να τον αποτρέψη του σκοπού του, ζωγραφίζουσα με τα μελανώτερα χρώματα τα κακά της ξενιτειάς, ηναγκάσθη προ της επιμονής του να ενδώσει εις τον σκληρόν αυτόν αποχωρισμόν και τοιουτοτρόπως ο νεαρός θεατρομανής την εβδομάδα της Διακαινησίμου, λαβών την ευχήν της μητέρας του και ολίγα παραδάκια, επεβιβάσθη εις το πρωτοτάξειδο τότε ιστιοφόρον του συμπατριώτου του πλοιάρχου Μπαμπάση όστις, μετά περιπετειώδη πλούν, τον απεβίβασεν αισίως εις Κωνσταντινούπολιν. Εκεί ο τολμηρός τυχοδιώκτης, αφού εγκαταστάθη πράγματι

παρά τω θείω του, έσπευσε να συναντηθή μετα του Βασιλάκη Αργυροπούλου, όστις και αυτός, σφοδράν αισθανόμενος προς το θέατρον κλίσειν, είχε πρό ολίγου εγκαταλείψει την εν Αιγίω πατρικήν στέγην και ευρίσκετο εν Κ/πόλει αναμένων εν αγωγίως μετά των Ζακυνθίων ηθοποιών την άφιξιν της πρωταγωνιστριάς ήν δι' επιστολών τους είχε αναγγείλει από πολλού ο Ταβουλάρης.

— Αί, και πού είναι η πρωταγωνίστρια; Τον ηρώτησαν πάντες εν χορώ.

— Εμπρός σας είναι και σας χαιρετά, απήντησεν ο Ταβουλάρης.

— Δηλαδή;

— Δηλαδή... Δηλαδή... εδώ που τα λέμε, τζογούλες μου... Εμένα δεν με ξέρει κανένας εδώ πέρα... κι έτσι καθώς είμαι τρυφερούδι και αμούστακος, άνευ της μεσολαβήσεως ξυραφίου, θα παίζω τους γυναικείους ρόλους μια χαρά, που θα κάνουμε χρυσές δουλειές, φτάνει μόνον να μου βρήτε μερικά φουστάνια, γιατί εγώ απ' ό,τι φορώ, κλέφτη δεν φοβάμαι!... Ξηγήθηκα;

Φαίνεται, ότι, αι εξηγήσεις τας οποίας έδωσεν ο Ταβουλάρης, διά το μη είναι δυνατόν γενέσθαι άλλως, εκρίθησαν αρκεταί, καθόσον ουδείς πλέον λόγος εγένετο περί του φύλου της πρωταγωνιστριάς ην και ανεκύρηξαν – χάρις εις την θεατρικήν πείραν... της – διδάσκαλον και διευθυντήν του θιάσου, όστις απετελέσθη από τον Δ. Ταβουλάρην, τον Β. Ανδρονόπουλον, τον Ευάγγ. Λούζην, τον Ανδρέαν Τζάλαν, τον Ιωαν. Μαρκεζίνην, τον Τάσον Μπαμπάκον και τον Λ. Μάργαρην.

Αι περιπέτειαι των ηθοποιών τας οποίας διηγείται ο Scarron εις το *Roman comique* και αι άλλαι εκείναι, ας τόσον θαυμασιώς ζωγραφίζει ο Ισπανός de Rojas εις το *El viage entretenido* χωριώσιν απέναντι των όσων υπέστησαν του μικρού θιάσου του κ. Ταβουλάρη οι ηθοποιοί.

Πάντες, άνευ πολλών συζητήσεων, ας κατ' ουδένα λόγον επέτρεπον οι αλληπάλληλοι βορβορυγμοί και κορκορυγμοί ούς στενάζουσαι εξέπεμπον αι κεναί γαστέρες των, απεφάσισαν ν' αρχίσουν τας παραστάσεις των από τα προάστεια της Κωνσταντινουπόλεως, και δια πολλούς μεν άλλους λόγους, αλλά και διά τον σπουδαιότερον, ότι εστερούντο καταλλήλων θεατρικών ενδυμάτων, διότι την εποχήν εκείνην ολόκληρον το βεστιάριον του κ. Ταβουλάρη απετελείτο από μιαν λόγχην, μιαν περικεφαλαίαν και ένα μικρόν μπόγον, τον οποίον περιέφερεν αυτός ο θιασάρχης ανηρτημένον εις την λόγχην. Τον κόπον δ' αυτόν ανελάμβανεν ο δυστυχής του θιάσου διευθυντής, όχι διά

να απαλλάξει της τοιαύτης αγγαρείας τους ηθοποιούς του, αλλά διότι τον μπόγον του τον μετεχειρίζετο συνήθως ως προσκεφάλαιον κατά τας μακράς νύκτας, καθ' ας αυτός τε και οι ηθοποιοί του, άστεγοι και απένταροι εκοιμώντο επί των μπιλιάρδων των διαφόρων καφερείων εις α κατέφευγον.

Αλλ' αν ο θιάσος εστερείτο μαλακών στρωμών διά να αναπαύη τα κεκμηκότα μέλη του, έτρωγεν όμως καλά χάρις εις τον Ανδρέαν Τζάλαν, όστις και λεβεντάνθρωπος ήτο και παλληκαράς πρώτης ταξεως. Ούτος, κατά τας δεινάς εκείνας περιστάσεις, είχε αναλάβει κατ' αποκοπήν την τροφοδοσίαν του θιάσου, τα μέλη του οποίου, κατά ιατρικήν φαίνεται, συμβουλήν, προετίμων να παίρνωσι τα γεύματά των εις εξοχικά ταβερνεία, μακράν των βλεμμάτων των περιέργων, αλλά και της αστυνομίας. Εις τα ταβερνεία αυτά, αφού οι ηθοποιοί εγυμνάζοντο διά την παράστασιν ην έμελλον να δώσωσι το εσπέρας, διέτασσον τα του φαγητού των, του οποίου την πληρωμήν ανελάμβανε πάντοτε ο γεναιόδωρος Ανδρέας Τζάλας και επραγματοποιεί ως εξής:

Αφού μετά το γεύμα απέπεμπε τους συναδέλφους του, προσεκάλει μεγαλοπρεπώς τον ταβερνιάρην και του έλεγε στερεοτύπως τα εξής:

— Τον λογαριασμό, ρε και κύτταξε μη με φας στο καντάρι, γιατί θα στα κάτω θάλασσα εδώ.. άκουσε; Έλα γρήγορα...

— Έννοια σου, αφεντικό, εδώ είμαστε τίμιοι άνθρωποι.

— Δεν τ' ακούω 'γω αυτά.. Να μου κάνης το λογαριασμό σωστό!...

Και στρίβων αγερώχως τον μύστακα, προσέθετε:

— Και νάρθης το βράδυ στο θέατρο να πληρωθής. Άκουσε; Κύτταξε μην τυχόν και δεν έρθης, γιατί δεν ξαναπατώ στο μαγαζί σου. Α!

Ο ταβερνιάρης υπεκκλίνετο εδαφιαίως και έμενεν απλήρωτος, παράλλακτα, όπως και ο πόθος του Ταβουλάρη να ιδή παγιουμένην την ελληνικήν σκηνήν εκεί όπου ρακένδυτον την περιέφερε μετά των άλλων ιεροφαντών της Τέχνης.

Αντιστρόφως όμως προς την σκηνήν, ο θιασάρχης ήτο κομψότατα ενδεδυμένος, φέρων μετά χάριτος πολλής την μονάκριβην ζακέτταν του, το κολλάν παντελόνι του και τον υψηλόν στακτόχρουν πίλον του, όν και περί πολλού εποιείτο διά το είνε μοναδικόν και απολύτως ... αναντικατάστατον!

Πρωίαν τινά, ο μοναδικός εκείνος πίλος εθεάθη περιβεβλημένος πλατύτατον πένθος. Οι ηθοποιοί και άλλοι γνώριμοι του Ταβουλάρη έσπευσαν να μάθωσι την αιτίαν και να συλλυπηθώσι τον κάτοχον του πίλου.

— Πέθανεν η θεία μου! Είπε καταλυπημένος ο Ταβουλάρης, και ένα δάκρυ εφάνη να κατακυλά επί της παρειάς του.

Μετά καιρόν εν τούτοις εγνώσθη, ότι την θείαν του την είχε πεθάνη ο Ταβουλάρης χάριν του καπέλλου του, το οποίον ηγαγκάσθη να περιτυλίξη με πένθος, διότι κάποιο ασυλλόγιστο σιγαρέττο, ριφθέν από του παραθύρου, είχε καθήσει εις το μπόρ αυτού και ασυνειδήτως μετέδωκε την πυρκαϊάν εις το μοναδικόν εκείνο κειμήλιον, εφ' ού ηνεώχθη ευρών διαστάσεων τρύπα, προς επισκευήν της οποίας ήτο ανήκανος πάσα επέμβασις της πιλοποιίας!...

Ως πρώτον έργον ο νεοσύστατος υπό τον Ταβουλάρην θίασος απεφάσισε να δώση τον Σαούλ του Αλφιέρη, το μεν διότι ο Ανδρονόπουλος τον είχε και άλλοτε παίζει εν Αθήναις, το δε διότι ένα μόνον περιείχε γυναικείον πρόσωπον, την Μελχόλ, ην και ανέλαβε, ως εικός, να υποδυθή ο Ταβουλάρης. Εν τω μεταξύ ήρχισαν αι δοκιμαί εις τον κήπον ενός καφενείου εν Μπουγιούκ-Ντερέ εν ω επρόκειτο να δοθῆ η παράστασις, ανέλαβε δε ο Ανδρονόπουλος, ως ειδικώτερος, να συντάξῃ το πρόγραμμα αυτής, όπερ και από της παραμονής της παραστάσεως εκολλήθη εν χειρογράφω επί της θύρας του αυτοσχεδίου θεάτρου των, είχε δε ως εξής:

«Κυρίες, κοκώνες, κύριοι και κοριτσόπουλα».

«Θέαμα φρικώδες και ανατριχιαστικό του μεγαλειτέρου της παγκοσμίου κατασκευής και δημιουργίας, ενός ασυναγωνίστου τραγικού, του Αλφιέρη του Φραγκοβαλεντίνου. Ο αγριωπός και βασιλείος τραγωδός Βασιλάκις ο Ανδρονόπουλος με τα μεγάλα εκφραστικά και τραγικά μάτια του, θα κρατήση την αναπνοήν του κόσμου όλου που θα συσσωρευθῆ στο σαλόνι του καφενείου, όπου βάλαμε πατάρι στερεό με βουτσία και μαδέρια, διά να κάμη τον Οβραίο ηγεμόνα και τύρρανο, τον ζηλιάρη που τον πιάνει τρέλλα και θέλει και καλά να βγάλῃ τα μάτια του καϊμένου του Δαβίδ. Να μη σκιαχτή κανένας σας και σηκώση το καφενείο μας στο ποδάρι και φύγει γιατί όλα θα γίνουν απείραχτα και με νοστιμάδα πρωτοφανή. Το θηλυκό δε πρόσωπο θα το παίξῃ για πρώτη φορά δω πέρα πραγματική γυναίκα μεγάλης δυνάμεως αλλά και ομορφιάς που την φέραμε, αντί μεγάλης δαπάνης από την ωραία Ζάκυνθο όπου είχε ξετρελλάνῃ όλον τον αρσενικόκοσμο».

«Η Διεύθυνσις του θεάτρου».

Το εσπέρας της παραστάσεως η αίθουσα του αυτοσχεδίου θεάτρου υπερεπληρώθη κόσμου. Η χρυσή ιδίως ανδρική νεολαία, γαλβανισθείσα από την τελευταίαν παράγραφον του προγράμματος, ενωρίτατα έσπευσε να καταλάβῃ επικαίρους θέσεις διά την σαγήνευσιν

της καρδιάς της ωραίας ζακυνθινής πρωταγωνιστριάς. Μικροί και μεγάλοι ανυπομόνως περιέμενον την επί σκηνης εμφάνισιν αυτής. Οι Δον Ζουάν μάλιστα του προαστείου ήρχισαν να καταστρώνουν και τα σχέδια της κατακτήσεως.

Άμα τη εμφανίσει του Ταβουλάρη επί σκηνης με την γυναικείαν κομπήν περιβολήν του, το ωραϊόν και καλομακιγιαρισμένον προσωπάκι του, και τα έμμορφα γυναικεία τσακίσματά του, όλοι έμειναν με το στόμα ανοικτό. Η έμμορφιά της αρσενικοθήλυκης πρωταγωνιστριάς τους καταμάγευσεν όλους. Εις το διάλειμμα της πρώτης πράξεως δύο-τρεις από τους τολμηροτέρους ανήλθον εις τα παρασκήνια διά να την συγχαρούν, προσκομίζοντες άμα και διάφορα γλυκίσματα επί των οποίων λάβρος επέπεσεν ολόκληρος ο θίασος, μηδέ του υποβολέως εξαιρουμένου. Ο τολμηρότερος μάλιστα των τριών, όταν κατώρθωσε και έμεινε μόνος με την πρωταγωνιστρίαν της εξέφρασε χωρίς πολλές περιστροφάς τον διακαή έρωτά του!

— Κοκωνίτσα μου μ' εξετρέλλανες, της είπε... Από τη στιγμή που σε είδα, τα τζιέρια μου είναι άνω κάτω... Αχ!

— Πάψτε, σας παρακαλώ, απεκρίθη ακκιζόμενος ο Ταβουλάρης. Δεν μπορώ να σας ακούσω, γιατί είμαι αρρεβωνιασμένη!...

— Μη μου το λες τζοβαίρι μου, γιατί θ' αυτοχειριασθώ...

Ευτυχώς την απειλήν του ερωτοκτυπημένου την διέκοψεν η έναρξις της δευτέρας πράξεως, μετά το πέρας της οποίας ανελθών ούτος καιάλιν επί σκηνης, κατόρθωσε μετά πολλά βάσανα εις ά τον υπέβαλεν η σκληρά πρωταγωνίστρια, να της πάρη ένα φιλάκι, αφού προηγούμενως της έβαλε εις το χέρι ένα μετζίτι!

— Αχ! Τσαχπίνης που ήσαι, του είπεν ο Ταβουλάρης, κι' αρρεβωνιασμένη ακόμη μ' εκατάφερες!...

Υπό τας αυτάς και άλλας ερωτικές περιπετείας της πρωταγωνιστριάς επερατώθη η παράστασις, χωρίς και να επαναληφθή αυτή ή άλλη τις την επομένην, καθόσον ο Ταβουλάρης ηξίωσε να μεταφέρουν την σκηνήν των εις άλλο προάστειον όπου να εκινδύνευεν ολιγώτερον... η υπόληψις του! Όπερ και εγένετο.

Εν τούτοις ο νεαρός θιασάρχης, αντιληφθείς ενωρίτατα, ότι αι τοιούτου είδους μπλουκοειδείς και ερασιτεχνικάί μάλλον παραστάσεις κατ' ουδέν προήγον τους πόθους αυτού προς ανασύστασιν της ελληνικής σκηνης, εγκατέλειψε τους συμπατριώτας του, τινές των οποίων συνεταιρίσθησαν κατόπιν μετά του δικηγόρου τότε, αλλά και θεατρομανούς Π. Πανά, της ωραίας και χαριτοβρύτου δεσποινίδος Σοφίας, του Δ. Μισιτζή του συγγραφέως της πολλάκις διδαχθείσης κατόπιν κωμωδίας *Ο Φιάκας*,

του Π. Τσακασιάνου και άλλων τινών, και ήρχισαν δίδοντες παραστάσεις τινες εις το κατά την συνοικίαν Γαλατά καφενείον «των πουλιών», κληθέν ούτω διά την πληθύν των πελαργών και ταών οίτινες ετρέφοντο εν τω ευρυτάτω αυτού κήπω, ανήκοντι εις τον Μ. Κουρούκλην. Αι παραστάσεις αυταί, αφ' ενός μεν χάρις εις τα μέσα τα οποία διέθετεν ο δικηγόρος Πανάς, αφ' ετέρου δε χάρις εις την ωραιότητα, αλλά και την θαυμασίαν υπόκρισιν της δεσποινίδος Σοφίας, επέτυχον τόσον, ώστε ενθαρρυσθέντες οι αποτελέσαντες τον νέον αυτόν θίασον ηθοποιοί, απεφάσισαν να ευρύνωσι την επιχείρησίν των εις μεγαλειτέραν κλίμακα και, ενοικιάσαντες τη γενναία συνδρομή των εν Κ/πόλει ομογενών, το μέγα της πόλεως θέατρον «Ναούμ», ήρχισαν εν αυτώ τας επισήμους πλέον παραστάσεις των – των μέχρι τότε θεωρηθεισών ως δοκιμαστικών – την 14 Ιουνίου 1860 καθ' ην εδιδάχθη ο *Ορέστης* του Αλφιέρη. Τας επομένας εσπέρας εδίδαξαν διάφορα ξένα έργα και δύο πρωτότυπα ελληνικά του Αλεξάνδρου Ζωηρού, φοιτητού τότε και μετέπειτα πασσά και ιατρού του Σουλτάνου. Εις όλας αυτάς τας παραστάσεις, τας οποίας παρηκολούθησε και ο Ταβουλάρης ως θεατής, διεκρίθη η περικαλλής δεσποινίς Σοφία ην και ενυμφεύθη τότε εξ ενθουσιασμού ο δικηγόρος Πανάς, ασπασθείς και αυτός πλέον του ηθοποιού το επάγγελμα.

Το περίεργον είναι, ότι ευθύς μετά τον γάμον της δεσποινίδος Σοφίας, ο Ταβουλάρης έφυγεν εκ Κων/πόλεως χωρίς να αποχαιρετήση ουδένα και μετέβη εις Γαλαζιον της Ρουμανίας, ενώ ηδύνατο πολύ καλά να μείνη εν Κων/πόλει και να συνεργασθή με τον ευπρόσωπον πλέον θίασον του Πανά. Τι να συνέβαινεν άραγε; Εσβέσθη μήπως η προς το θέατρον αγάπη του ή μη άλλη τις τοιαύτη ισχυροτέρα ήρχισε να τον βασανίζει; Άγνωστον. Εν τούτοις εν Γαλαζιώ, όπου επ' αρκετόν έμεινε εσχετίσθη με πολλούς εκεί ομογενείς, συνέστησεν ενθέρμως εις αυτούς να μετακαλέσωσι τον εν Κων/πόλει θίασον του Πανά, πράγμα το οποίον και επραγματοποιήθη μετ' ολίγον προς μεγάλην του χαράν, ήτις εξεδηλούτο κατόπιν εις μεγαλείτερον βαθμόν, οσάκις η Σοφία Πανά, πάγκαλος ενεφανίζετο επί της σκηνής.

Τέσσαρα έτη μετά ταύτα η Σοφία Πανά εχήρευσε... Μετά τέσσαρα άλλα, ωνομάζετο κυρία Σοφία Ταβουλάρη!...

Από την Ρουμανίαν ο Ταβουλάρης, όπου ενδελεχώς κατέγεινε μελετών και μεταφράζων διάφορα διά το θέατρον δραματικά έργα, ανεχώρησε διά την Ζάκυνθον με την στερράν πλέον απόφασιν ν' ανασυστήση εν τη πατρίδι του την νεοελληνικήν σκηνήν επί νέων όλως βάσεων και να

μεταβάλει το έως τότε ερασιτεχνικό θέατρον εις επαγγελματικό τοιούτον. Προ τούτου, διήλθε των Αθηνών όπου πρώτη του φροντίς ήτο να γνωρισθή με τους προεξέχοντας τότε ηθοποιούς της πρωτευούσης, τον Παντελή Σούτσαν και τον Αθανάσιον Σίσυφον, με τον σκοπόν να παρακολουθήσας τας παραστάσεις των και να διδαχθή παρά των διδασκάλων αυτών της τέχνης τα μυστήρια αυτής. Δυστυχώς και το θέατρον της πρωτευούσης, μεθ' όλας τας προσπάθειάς των εκάστοτε ονειρευθέντων την ανασύστασιν αυτού, ευρίσκετο εις κακά χάλια. Μόλις και μετά βίας κατώρθωναν οι δυστυχισμένοι Έλληνες ηθοποιοί να δίδουν δύο ή τρεις παραστάσεις κατά μήνα, και αυτάς προ κενών σχεδόν καθισμάτων, καθόσον οι υπεράγαν τότε εκπολιτισμένοι Αθηναίοι προετίμων τις άριες της Λουτσίας του Λαμερμούρ και τας παραφωνίας των εξ Ιταλίας βραγαχάλεων σειρήνων, από τους μονολόγους του Μάρκου Μπότσαρη και την απαγγελίαν του ατυχούς Σούτσα!

Προ της τοιαύτης οικτράς του ελληνικού θεάτρου εν τη πρωτευούση καταστάσεως, ο Ταβουλάρης, με βαρυαλούσαν την καρδίαν, αλλά και με ερριζωμένην εντός του την πεποίθησιν ότι αυτός θα έφερεν εις πέρας την μεγάλην διά το θέατρον αποστολήν του, εγκατέλειπε τας Αθήνας και επέστρεψεν εις την προσφιλήν του Ζάκυνθον όπου ήλπιζεν ότι θα του εδίδετο η ευκαιρία να εφαρμόση σχετικώς προς το θέατρον όσα είδε και εμελέτησε κατά την τριετή περιπλάνησιν του ανά τας διαφόρους χώρας του ελεύθερου και υπόδουλου ελληνισμού. Προς μεγάλην του χαράν, επανελθών εν Ζακύνθω, εύρεν έτοιμον θίασον ερασιτεχνών υπό τον Γρηγόριον Τρίκαρδον και μετ' αυτού συνδεθείς ήρχισε να εργαζεται πυρετωδώς όπως δώση νέαν όλως κατεύθυνσιν και επί το ρεαλιστικώτερον εις τας ευγενείς προσπάθειάς των απαρτιζόντων τον θίασον εκείνον. Αλλ' ότι τον εστενοχώρει υπερμέτρως ήτο η παντελής επί σκηνης έλλειψις γυναικός άνευ της συμπράξεως της οποίας, έλεγε, του ήτο αδύνατον να συγκρατήση στερρώς το πάντοτε χειμαζόμενον και κινδυνεύον σκάφος της Ζακυνθίας σκηνης. Είναι δε γνωστόν, ότι μέχρι των παραμονών της ενώσεως της Επτανήσου μετά της Ελλάδος, εκτός της Αικ. Βιαγκίνη, ήτις έπαίξεν ιταλιστί κατά την πρό του 1820 εποχήν, ουδεμία άλλη ζακυνθία κυρία επέισθη ν' ανέλθη επί σκηνης.

Αι φροντίδες λοιπόν όλαι του Ταβουλάρη εστρέφοντο περί την ανεύρεσιν γυναικός διά την σκηνήν της Ζακύνθου, ην και επί τέλους ανεύρε, αφού επί μακρόν χρόνον ημέρας τε και νυκτός έκρουσε πολλές θύρας, αι περισσότεραι των οποίων, παρά τας διαβεβαιώσεις του Ευαγγελίου, δεν του ηνοιχθησαν καν! Αλλά η μετά τοσαύτας περιπετείας ανευρεθείσα

γυνή δεν εγνώριζεν ουδέ λέξιν ελληνικήν. Ήτο η δυστυχής οικτρόν λείψανον ναυαγήσαντος εν Ζακύνθω ιταλικού μελοδραματικού θιάσου, Ιταλίας τις *comprimaria*, φέρουσα το όνομα Μαριέττα Σαλιών. Ο Ταβουλάρης όμως, του οποίου ακράτητος πόθος ήτο να ιδή πραγματικήν γυναίκα επί της Ζακυνθίας σκηνης, δεν απεθαρρύνθη. Παρέλαβε το ατυχές αυτό των καλλιτεχνικών περιπλανήσεων θύμα και αφού ετόνωσε τας εκ της αστίας εκλιπούσας σωματικές και ηθικάς δυνάμεις του δι' υπερσιτισμού εξ υποσχέσεων μάλλον παρά διά πραγματικής τροφής, ήρχισε να το διδάσκη, δίδων εις αυτό τους ρόλους του αντιγεγραμμένους δι' ιταλικών χαρακτήρων.

Εγκυμασθείσα τοιουτοτρόπως η ακουσία αυτή της ελληνικής τέχνης ιέρεια, ανήλθε μετά τινος ημέρας την σκηνήν υποδυθείσα την σύζυγον του Μάρκου Μπότσαρη εν τω ομωνύμω έργω του Υόρκ. Μεταγενεστέρως έπαixe και άλλους ρόλους, πρωταγωνιστούντος πάντοτε του διδασκάλου της Ταβουλάρη, εις τους *Δύο Λοχίας* του Carlo Roti, εις τον *Πύργον του Νέλ* του Δουμά πατρός, εις τον *Δάμονα και Φιντίαν* του Γουζέλη και εις την *Παυλίαν Βόλτερ* και *Ελένη Μουρουζή* του Σπ. Υόρκ.

Μ' όλα ταύτα ο Ταβουλάρης δεν έμενεν ευχαριστημένος. Αντελαμβάνετο, ότι μέσα εις τα στενά όρια της Ζακύνθου και με τον αιώνιον ερασιτεχνισμόν των συμπατριωτών του, η πραγματοποίησις των ονείρων του απείχε πολύ ακόμη. Αυτός επόθει ευρύτερους ορίζοντας δράσεως και συνεργάτας αφοσιωμένους ως αυτός εις την τέχνην και μόνον. Εν τούτοις πάντοτε ήλπιζε. Κάτι του έλεγε μέσα του, ότι τα όνειρά του, αργά ή γλήγορα, θα πραγματοποιηθούν. Και όντως επραγματοποιήθησαν πολύ γλήγορα.

Οι εν Σμύρνη διαμένοντες Ιωάννης Μαρκεζίνης Ζακύνθιος και Δ. Χ. Δέλης, ο μετέπειτα νυμφευθείς την Σμαράγδαν Σιρμακέζη μητέρα της καλλιτέχνης Αρτεμισίας Ζάμπου, μαθόντες τας επιτυχίας του Ταβουλάρη, του έγραψαν κατά το 1865, ότι κατήρτησαν θίασον από δοκιμασμένους και εν Αθήναις διδάξαντας ηθοποιούς και τον παρεκάλουν να μεταβή εκεί και να λάβη μέρος εις τον θίασον ως πρωταγωνιστής, αλλά και ως διδάσκαλος.

Ο Ταβουλάρης εδέχθη μετ' ενθουσιασμού την πρότασιν και μεταβάς εις Σμύρνην τοσούτον ηυδοκίμησεν εκεί εν τω τότε θεάτρω «Ευτέρπη», ώστε πάντες οι μετ' αυτού συμπράξαντες ηθοποιοί – συνέπραξε και η χήρα Σοφία Πανά – αναγνωρίζοντες το καλλιτεχνικόν αυτού δαιμόνιον, τον εξέλεξαν το επόμενον έτος 1866 ως διευθυντήν του θιάσου.

Από της εποχής αυτής ο Ταβουλάρης επεβλήθη πλέον παντού όπου και αν ενεφανίζετο. Προικισμένος εκ φύσεως με ό,τι εχρειάζετο δι' ένα μεγάλον ηθοποιόν, με την ωραίαν, λιγυράν και εύκαμπτον φωνήν του και το ευάρεστον και ευγενές πρόσωπόν του, τα δύο αυτά ουσιώδη προτερήματα, κατά τον Melchior Grim, (του οποίου εν τούτοις δεν ασπάζομαι καθ' ολοκληρίαν την γνώμην) τα οποία αντικαθιστούν το τάλαντον και ουδέποτε αντικαθίστανται υπ' αυτού,^[1] με την απέραντον και ουδέποτε εκλιπούσαν μέχρις εσχάτων μνήμην του, την γραφικὴν του στάσιν, τας μετρημένας ωραίας και γραφικὰς χειρονομίας του, την άνευ στόμφου απαγγελίαν του με τας παντοίας αυτής διαχρώσεις εν τη διαρθρώσει και στίξει, το σπινθηροβόλον βλέμμα του, εν ω ως εν κατόπτρῳ απεικωνίζονται τα διάφορα της ψυχῆς συναισθήματα, αλλά και κυρίως με την ενδελεχὴ μελέτην του και παρατηρητικότητά άνευ των οποίων μένουν νεκρά και ανεκμετάλλευτα τα φυσικά προσόντα, εφ' ων και μόνον δυστυχῶς στηρίζονται σήμερον οι πλείστοι των διαδόχων του, παρεξηγούντες το τοσάκις αναμασθηθέν παρ' αυτών «ο ηθοποιός γεννάται», με όλα αυτά συλλήβδην τα φυσικά και επίκτητα προσόντα περιήλθεν έκτοτε πάσαν γῆς γωνίαν όπου ωμιλείτο η ελληνική γλώσσα και ενεθουσίασε και έτερψε και εδίδαξε και ανεζωπύρωσε την προς το ελληνικόν θέατρον αγάπην σύμπαντος του ελευθέρου και δούλου ελληνισμού.

Ο πρώτος συστηματικός πλέον και με εξ επαγγέλματος ηθοποιός καταρτισθείς θίασος του Ταβουλάρη, απετελέσθη από τους εξής: τας κυρίας Σοφίαν Πανά, την Ιωάνναν Νικηφόρου, τας αδελφάς Σοφίαν και Ελένην Σαμιώτου και τους κυρίους Δ. Ταβουλάρη και Σπ. Τα-

1. Πλείστοι όσοι ηθοποιοί εις πάσαν χώραν και εις πάσαν εποχήν, στερούμενοι των ανωτέρω δύο προσόντων, περί ων ομιλεί ο Grimm, (Correspondance litteraire et critique, 1972 [=1772;]), κατώρθωσαν διά της ευφυΐας των και κυρίως διά της μελέτης των να επιβληθούν. Παράδειγμα ο Lekain, ο μέγιστος κατά γενικήν ομολογίαν, ηθοποιός της Γαλλίας, όστις κατά τους σύγχρονούς του χρονογράφους ήτο εντελώς άσχημος και κακοφτιασμένος και εν τούτοις διά της ευφυΐας του, της τέχνης του, και της μελέτης του κατώρθωσε ν' αναπληρώση τα χαρίσματα τα οποία τόσον ασπλάχνως του είχεν αρνηθεί η φύσις. Το αυτό συνέβη και με τον ισάξιον αυτού ηθοποιόν Monvel όστις ήτο κοντός, ισχνός και ευλογιοκομμένος όπως και ο δικός μας μεγάλος ηθοποιός Παντελής Σούτσας όστις και προ τοις άλλοις ήτο και ραιβοσκελής.

βουλάρη, Γ. Νικηφόρον, Αντ. Τασσόγλου, Γ. Ρετινιώτην και άλλους τινάς. Με τον θίασον αυτόν, δαφνηφόρος πλέον ο θιασάρχης, μετέβη εις την Ζάκυνθον, αφού διήλθεν εκ Μυτιλήνης και έδωσεν εκεί παρακληθείς δύο παραστάσεις. Εν Ζακύνθω έδωσε περί τας τεσσαράκοντα τοιαύτας, διδάξας νέα όλως έργα, μεταξύ των οποίων, τον *Ερνάνην* και τον *Ρουί-Μπλάς* του Ουγκώ, την *Λουίζαν Μύλλερ* του Σίλλερ, την *Μήδειαν* του Della Valle δουκός Βεντινιάνο ήν παρέφρασεν ο Ιωάννης Ζαμπέλιος, την *Τριακονταετή Ζωήν ενός Χαρτοπαίκτη* του Ducange, κωμωδίας τινας του Γολδόνη και άλλας.

Άμα τη εκρήξει της Κρητικής επανάστασεως ο ρηθείς θίασος απεφάσισε να έλθη εις Αθήνας και να δώση ευεργετικής παραστάσεις υπέρ των μαχομένων τότε εν τη ηρωϊκή νήσω. Πλήν μόνον τρεις τοιαύτας – και αυτάς κατόπιν πολλών επεισοδίων – κατώρθωσε να δώση καθόσον εις το μοναδικόν τότε εν Αθήναις θέατρον του Μπούκουρα έδιδον ευεργετικής παραστάσεις οι φοιτηταί του Πανεπιστημίου υπό τον Αντώνιον Βαρβέρην. Ευθύς δε κατόπιν κατήλθεν εις Πειραιά, όπου τη συνδρομή του καθηγητού Αντ. Αντωνιάδου, του μετέπειτα δημάρχου Ρετινιά και των αδελφών Βολωνάκη, μετέβαλε μιαν μεγάλην σιταποθήκην του Σκουζέ εις πρόχειρον θέατρον και εκεί επί ένα συνεχή μην εδίδαξε τα εκλεκτότερα των έργων του με τόσην επιτυχίαν, ώστε το επόμενον έτος εκλήθη επιμόνως εν Αθήναις να τα επαναλάβη.

Χάριν του Ταβουλάρη μετέφρασε τότε ο Άγγελος Βλάχος τους *Αφηρημένους* του Κουτσεμπού, την *Απαίτησιν Ζηλοτυπίας* κωμωδιαν ήν κατόπιν οι ηθοποιοί μετεβάπτισαν αυθαιρέτως εις *Κύριον Κρεμμύδαν*, την *Μαγνητιζομένην* (*Les cheveux de ma femme*) και τον *Καλβίγιον* του Γκαίτε.

Επωφελούμενος της μεγάλης επιτυχίας του Ταβουλάρη ο διευθυντής τότε και συντάκτης της σατυρικής εφημερίδος το *Φως*, Σοφοκλής Καρύδης, εσχημάτισεν υπό την διεύθυνσιν αυτού μέγαν δραματικόν θίασον, εις ον επείσθησαν να συμπράξωσιν ο Ταβουλάρης μετά του θιάσου του, προς δε ο Δ. Αλεξιάδης και η Πιπίνα Βονασέρα μετά του ιδικού των. Ούτω πως συγκεκριροτημένος ο κράτιστος αυτός θίασος κατώρθωσε να προσελκύση και πάλιν αφικόρους Αθηναίους εις τας ελληνικάς παραστάσεις, αλλά μετ' ολίγον ήρχισεν εκ νέου να κατευνάζεται ο προς την ελληνικήν σκηνήν ενθουσιασμός των, όστις βαθμηδόν και κατ' ολίγον απεσβέσθη ολοτελώς κατ' Απρίλιον του 1868, ότε έκλεισαν και πάλιν αι πύλαι του ελληνικού θεάτρου εν Αθήναις χάρις εις την γαλλικήν οπερέτταν, ήτις έκαμε τότε την πρώτην αυτής εμφάνισιν διά του *Orphée aux enfers*. Οι Αθηναίοι, των οποίων

τα μυαλά είχαν πάρει άλλοτε αέρα με το ιταλικόν μελόδραμα, τα έχασαν τότε καθ' ολοκληρίαν με την πεταχτήν μουσικήν του Όφφεμπαχ και τους σεμνούς κορδακισμούς των εκ Γαλλίας φαινομηρίδων παρθένων!

Κατά την ανωτέρω ελληνικήν θεατρικήν περίοδον εδιδάχθη διά πρώτην φοράν (Ιανουάριος 1868) ο *Κοριολάνος* του Ι. Α. Π. Μαυρομιχάλη διά την παράστασιν του οποίου συνειργάσθησαν το πρώτον τότε ο μέγας έλληνας ηθοποιός Π. Σούτσας και ο Διονύσιος Ταβουλάρης ο αντάξιός διάδοχος αυτού. Ο πρώτος υπεδύθη τον Γαϊόν Μάρκιον Κοριολάνον και ο δεύτερος τον υιόν αυτού Ιούνιον. Έκτοτε μέχρι σχεδόν του θανάτου του Σούτσα, επισυμβάντος εν Πάτραις τον Μάιον του 1875, συνειργάσθησαν ομού καταρτίσαντες άρτιον θίασον υπό την επωνυμίαν «Μένανδρος».

Κατά την συνεργασίαν των δύο αυτών μεγάλων μας ηθοποιών, ο Ταβουλάρης του οποίου η τέχνη υπό πάντων είχεν ομολογηθεί, αναγνωρίζων ούχ ήττον – πράγμα εντελώς άγνωστον εις τους σημερινούς μας ηθοποιούς – ότι ο Σούτσας τόσον εκ φύσεως, όσον και διά της μελέτης του ήτο ανώτερός του, παρηκολούθει μετά προσοχής τα διδάγματα του διδασκάλου αυτού όστις, εξ' άλλου, εξαιρετικώς αγαπών και εκτιμών τον Ταβουλάρην, δεν έπαυε να τον συμβουλεύη και να τον διδάσκη. Ο Σούτσας, όστις πρώτος τότε εν Ελλάδι είχε διερμηνύσει τους κυριωτέρους ρόλους των Σαικσπηρείων δραμάτων, εν οίς και τον του *Άμλετ* συναισθανθείς ως φιλότιμος και αληθής καλλιτέχνης που ήτο, ότι η σωματική αυτού διάπλασις - ήτο υψηλός, παχύσαρκος, ραιβοσκελής και κατάστικτος το πρόσωπον εκ της ευλογιάς – δεν ήρμοζε διά τον ρόλον του *Άμλετ*, προέτρεψε τον Δ. Ταβουλάρην ν' αναλάβη αυτός να παίξη εφεξής τον *Αμλέτον*. Ο Ταβουλάρης, αφού επί μακρόν edίστασεν, ενέδωκε τέλος εις τας συστάσεις του Σούτσα και διά πρώτην φοράν ενεφανίσθη, τω 1872 εν Σμύρνη ως *Άμλετ*, χάριν του οποίου εθυσίασε εις τον βωμόν της τέχνης και το ιστορικόν αυτού υπογένειον, όπως μεταγενεστέρως έπραξε και διά τον μύστακά του ον εθυσίασε διά να υποδυθή τον Μεγάλον Κωνσταντίνον εις την *Φάυσταν* του Βερναρδάκη.

Έκτοτε ο Δ. Ταβουλάρης επί μίαν ολόκληρον τεσσαρακονταετίαν, αδιαλείπτως μελετών τον δύσκολον χαρακτήρα του Δανού βασιλόπαιδος, υπεδύθη αυτόν υπέρ τας πεντακοσίας φορές εν Ελλάδι και τω εξωτερικώ με Οφηλίαν πάντοτε την σύζυγόν του Σοφίαν ήτις το πρώτον είχε υποδυθή αυτήν εν Ελλάδι μετά του Σούτσα και εξηκολούθησε να την υποδύεται μέχρι των τελευταίων της ημερών μετ' επιτυχίας.

Μεταγενεστέρως εν Κων/πόλει, ένθα η φήμη του Ταβουλάρη ως αρίστου διερμηνέως του Άμλετ είχε προτρέξει, απαγορευθείσης υπό της λογοκρισίας της παραστάσεως του έργου, ο ευφυής καλλιτέχνης, διά να ευχαριστήσει τους εκεί Έλληνας οίτινες διακαώς επεθύμουν να τον ίδωσιν εις τον δύσκολον αυτόν ρόλον, κατέφυγεν εις το εξής ευφύες στρατήγημα: Ανήγγειλε διά προγραμμάτων, ότι θα παίξη τον *Ηθοποιόν Κην* του Δουμά πατρός. Γνωστόν είναι, ότι κατά την τετάρτην πράξιν του δράματος αυτού, εις την σκηνήν του «θεάτρου επί θεάτρου», ο Κην παίζει ενώπιον του πρίγκηπος της Ουαλλίας μίαν ολόκληρον σκηνήν από τον *Ρωμαιο*ν και *Ιουλιέτταν* του Σαίκσπηρ. Ο Ταβουλάρης, αντί της σκηνής αυτής, έπαιξε προς μεγάλην ευχαρίστησιν των πραγματικών θεατών του, τας κυριωτέρας σκηνάς του Άμλετ εις ας και περισσότερον επετύγχανε. Εννοείται, ότι ο ενθουσιασμός του ακροατηρίου την εσπέραν εκείνην, και διά το ευφύες στρατήγημα του Ταβουλάρη και διά την θαυμασίαν υπόκρισίν του, υπήρξεν ακράτητος.

Μετά τον θάνατον του Σούτσα, αφού ο Ταβουλάρης συνειργάσθη εκ περιτροπής μετά των θιασαρχών Αλεξιάδου και Αρνωτάκη, από του 1878 πλέον, διευθύνων αυτός μόνος ή και μετά του αδελφού του Σπύρου τον θίασον «Μένανδρον» τον περιήγαγε θριαμβευτικώς επί μίαν ολόκληρον τεσσαρακονταετία, ανά τας μεγαλειτέρας πόλεις της Ελλάδος, της Τουρκίας, της Αιγύπτου, της Ρουμανίας και της Ρωσσίας, διδάξας εκατοντάδας όλως έργων ελληνικών και ξένων, μεταξύ των οποίων κατ' επανάληψιν εδίδαξεν εκ των ελληνικών τα εξής:

Τους *Τριάκοντα*, του *Κουτρούλη τον Γάμον* και τον *Αγροικογιάννην* του Α. Ραγκαβή, την *Μερόπην*, την *Φαύσταν*, την *Μαρίαν Δοξαπατρή* και τους *Κυψελίδας* του Βερναρδάκη, την *Γαλάτειαν* και την *Σκύλλαν* του Βασιλειάδου, τον *Πάτροκλον* του Ζωηρού Πασσά, την *Χιον δούλην* του Ορφανίδου, τον *Εραστήν της γάστρας* του Ηλιάδου, τον *Κρίσπον* και την *Κατάρραν της μάννας* του Αντωνιάδου, τον *Σαμψών* και *Δαλιδά* του Βερσή, την *Παγκάστην*, τον *Ανακρέωντα*, την *Ακτίνα εν σκότει*, το *Ύδωρ της λήθης*, τον *Πετεινόν*, τον *Αγαπητικόν της βοσκοπούλας* και την *Τύχην της Μαρούλας* του Κορομηλά, τον *Νέρωνα εν Κορίνθω* του Ρηγοπούλου, τον *Λοχαγόν της Εθνοφυλακής* και την *Γαμβρού πολιορκίαν* του Βλάχου, την *Περί όνου σκιάς δίκη*ν του Κ. Ξένου, τα *Τέκνα του Δοξαπατρή* και την *Κοινωνίαν των Αθηνών* του Σ. Καρύδη, την *Καταστροφήν των Ψαρρών* του Α. Μωραϊτίδου, την *Άλωσιν της Τριπολιτσάς* και τον *Κοριολάνον* του Μαυρομιχάλη, την *Κόρην*

της *Λήμνου* του Προβελεγγίου, τον *Βασίλειον τον Βουλγαροκτόνον* του Στρατήγη, τον *Αλή και Σούλι* του Δελλαπόρτα, τον *Ανανιάν εις δεύτερον γάμον* του Καλαποθάκη, την *Νεράϊδα του Κάστρου* του Καμπούρογλου, την *Ανδρογυναικομαχίαν* και την *Ανδρομέδα και Περσέα* του Ζάνου, την *Χριστίαν* και τον *Κωνσταντίνον Παλαιολόγον* του Ζαμπελίου, τον *Κόμητα των Σαλώνων* του Σ. Λάμπρου, την *Πρόκριν* του Πολέμη, την *Περιφέρειαν* και *Δεν έχει τα προσόντα* του Σουρή, τον *Μίδα* και τον *κουρέα* του του Λάσκαρη κτλ.

Εκ δε των ξένων τα ακόλουθα:

Τον *Ιούλιον Καίσαρα*, τον *Άμλετ* και τον *Οθέλλον* του Σαίκσπηρ, την *Νύμφην της Μεσσήνης*, την *Λουίζαν Μύλλερ* και τους *Ληστιάς* του Σίλλερ, τον *Λεωνίδα* εν *Θερμοπύλαις* του Πισσά, τον *Ηθοποιόν Κην* και τους *Τρεις Σωματοφύλακας* του Δουμά πατρός, τας *Περιπετείας απόρου νέου*, την *Δαλιδά* και την *Σφίγγα* του Φεγιέ, τον *Ερνάνην*, την *Μαριών Δελόρμ* και την *Λουκρητίαν Βοργιάν* του Ουγκώ, τους *Πτωχούς των Παρισίων* και την *Μαγδαληνήν* του Μπουρζουά, τους *Κατασκόπους* του Μουανώ, τον *Ταρτούφον*, τον *Αγαθόπουλον*, τον *Αρχοντοχωριάτην*, τον *Αμφιτρίωνα*, *Προς το θεαθήναι* και τας *Κυρατσίτσας* του Μολιέρου, την *Πομφόλυγα* του Μπερσέτζιο, τας *Δύο Κυρίας*, και την *Φρόνιμον Σύζυγον* του Φεράρη, τους *Ερωτευμένους*, την *Λοκαντιέρα* και το *Ριπίδιον* του Γκολδόνη, το *Ένσαρκον άγαλμα* του Τσικόνη, τον *Νέρωνα* του Κόσσα, τους *Παράφρονας* του Καστελβάκιο, τας *Απόρους Πολυτελείς* του Ωζιέ, τας *Δύο Ορφανάς* και τον *Δον Καίσαρα* του Δ' Εννερύ, τον *Αλκιβιάδην* του Καβαλόττη, τον *Υιόν της Νυκτός* του Σεζούρ, την *Πατρίδα*, το *Μίσος*, τα *Γεροντοπαλλήκαρα* και τον *Ραμπαγάν* του Σαρδού, την *Αριάδνην Λεκουβρέρ* του Σκρίμπ και Λεγκουβέ, την *Πενίαν* και *Ευγένειαν* του Κοτζεμπού, την *Αιμυλιάν Γαλόττη* του Λέσσιγκ, την *Φραγκίσκαν ντ' Αρίμινι* του Πέλλικο, την *Ιωάνναν των Δκρύων*, το *Είμαι Τρελλή* του Ντυμανουάρ, την *Δέσποιναν της Λυών* του Λίττον, τα *Βάσανα Γυναικός* του Δουμά, το *Ψάθινο Καπέλλο* του Λαμπίς, τον *Αριθμόν 13* του Μπισσόν, τον *Σεβέρον Τορέλλην* του Κοππέ, *Θα την κατακτήσω* του Λεγκουβέ, τους *Δύο Κλειθροποιούς* και τον *Χειρώνακτα* του Πιά, τον *Μαρσιάλ* και τον *Υιόν της Κοραλίας* του Δελπί, την *Σελήνην του μέλιτος* του Καβαλόττη, την *Μαριάν Ιωάνναν*, τον *Ροκαμβόλ*, τον *Σαρδανάπαλον*, την *Σάρραν* και *Κάρολον*, το *Πίστις, Ελπίς και Έλεος*, την *Σωσσάναν Ίμβερτ*, τον *Μάξβελ*, τον *Γέρω-Δεκανέα*, τον *Λάζαρον τον Βοσκόν*, τους *Πειρατάς*, τους *Φυγάδας*, την *Κόμησαν Νοβάιλ*, τον *Μιχαήλ Στρογκάφ*, τους *Στραγαλιστάς των Ινδιών* κλπ.

Εκείνο το οποίο χαρακτηρίζει ιδιαιτέρως τον Ταβουλάρη είναι ότι δεν υπήρξε μεγάλος μόνον ηθοποιός, αναμορφωτής μόνον της νεωτέρας ελληνικής σκηνής και ακάματος διδάσκαλος γενεών ολοκλήρων, αλλ' ότι υπήρξε και μέγας πατριώτης. Δεν περιέφεραν αυτός επί δεκάδας όλας ετών την ελληνικήν σκηνήν από του Μαιάνδρου μέχρι του Δουνάβεως και από του Νείλου μέχρι των μυχών της Μαιώτιδος διά να χρηματισθή. Φέρων αυτήν ανά τας πόλεις ένθα υπόδουλοι ακόμη οι Έλληνες εστέναζον, ή εκεί όπου ελεύθεροι, αλλά πτωχοί, είχαν ανάγκην της έξωθεν συνδρομής, διά των επανειλημμένων ευεργετικών παραστάσεων ας έδιδε, ανήγειρε και εκκλησίας ορθοδόξους εκεί όπου δεν υπήρχαν τοιαύται και νοσοκομεία διά τους πάσχοντας και εγκαταλελειμμένους Έλληνας και σχολεία προς μόρφωσιν εδώ κ' εκεί σκορπισμένων Ελληνόπαιδων αλλά και συλλόγους και άλλα σωματεία, των οποίων η μετέπειτα εθνοσωτήριος δράσις πλέον ή άπαξ εγένετο αισθητή εν τω κέντρω του Ελληνισμού.

Άμα τη συστάσει του Βασιλικού Θεάτρου (1901) ο Ταβουλάρης, όπως ήτο και δίκαιον εκλήθη πρώτος να συμμετάσχη των εργασιών αυτού, ας και κατά ρητήν απαίτησιν του Βασιλέως Γεωργίου, εγκαινίασεν απαγγείλας τον μονόλογον της πέμπτης πράξεως της *Μαρίας Δοξαπατρή* του Βερναρδάκη.

Φαίνεται όμως, ότι οι διευθύνοντες τότε κακή μοίρα τα του Βασιλικού Θεάτρου δεν έβλεπον με καλόν όμμα την εκεί παρουσίαν του Ταβουλάρη, όστις και τα χάλια του θα εξήλεγχε και την εν γένει κουφότητά των θ' απεκάλυπτε, διά τούτο και προσεπάθησαν να εύρουν εύσχημον τινα αφορμήν να τον απομακρύνουν εκείθεν. Πλήν τυφλωμένοι εκ της μοχθηρίας και κακεντρεχείας ήτις διακρίνει πάντοτε τους ανικάνους διά κάθε τι, ούτε τούτο καν κατόρθωσαν, αλλά προέβησαν εις αχαρακτήριστον όλως πράξιν, την οποίαν ουδέποτε θα επίστευον, εάν ο δυστυχής Ταβουλάρης δεν μου επεδείκνυεν έγγραφον και επίσημον την απόδειξιν αυτής.

Εν Ζακύνθω ευρισκόμενος διά τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Σολωμού ο κατά γενικήν ομολογίαν μέγας καλλιτέχνης μας, έλαβεν εκεί επιστολήν εκ της διευθύνσεως του Β. Θεάτρου δι ης ανηγγέλετο ανερευθριάστως, ότι, λόγω προσλήψεως και άλλων ηθοποιών απαραίτητων διά την λειτουργίαν του θεάτρου, δεν περισσεύουν εις τον προϋπολογισμόν δι' αυτόν, παρά πενήτηντα μόνον δραχμαί κατά μήνα, τας οποίας και έχουν εις την διάθεσίν του, εάν θέλη να εξακολουθήση εργαζόμενος (!!!).

Ας φαντασθή έκαστος το τι ησθάνθη ο μέγας γέρων άμα τη αναγνώσει της επιστολής αυτής. Το Βασιλικόν Θεάτρον δεν διέθετε δι' εκείνον όστις ανεστήλωσε την Ελληνικήν σκηνήν παρά πενήτηκοντα δραχμάς κατά μήνα!

Συντετριμμένος καθ' ολοκληρίαν εκ του μεγέθους της αχαρκτηρίστου αυτής κακοηθείας, ο Ταβουλάρης, του οποίου οι επί πενήτηκοντα συναπτά έτη κόποι και μόχθοι διά την ύπαρξιν αυτήν του Ελληνικού Θεάτρου, εξετιμήθησαν από τους Κισλαραγάδες του Β. Θεάτρου αντί πενήτηκοντα δραχμών κατά μήνα, επανήλεν εις Αθήνας με την πρόθεσιν να τους «φτύση κατάμουτρα». Συλλογισθείς όμως ότι η τοιαύτη διαγωγή του, θα παρέβλαπτε τα συμφέροντα του γαμβρού του κ. Φύρστ, της κόρης του και του υιού του οίτινες ειργάζοντο τότε εις το Β. Θεάτρον, κατέπτε την προσβολήν και παρουσιασθείς προ της περιφήμου διευθύνσεως του θεάτρου εδήλωσε ότι... δέχεται να εργασθή με τας πενήτηκοντα δραχμάς! Κεραυνός εάν έπιπτε την στιγμήν εκείνην εν τη αιθούση της διευθύνσεως του θεάτρου, δεν θα έκαμνε την εντύπωσιν ην επροξένησε η δήλωσις του δυστυχούς Ταβουλάρη! Εν τούτοις τ' ανθρωπάκια εκείνα, αφού συνήλθον εκ της εκπλήξεως και είδον, ότι το βρωμερόν **κόλπο** των απέτυχεν, έβαλαν εις ενέργειαν άλλα μέσα πλέον επαίσχυντα διά να εξαναγκάσουν τον γηραιόν καλλιτέχνην να τους αφήση ησύχους να βοσκήσουν μέσα εις τον παχυλόν βόρβορον του Βασιλικού Θεάτρου. Ο Ταβουλάρης όμως χάριν των παιδιών του υπέμεινε τα πάντα. Αλλά το ποτήρι κάποτε υπερεξεχείλισε και μιαν νύκτα θυελλώδη και βροχεράν ήκουσα να κρούεται από τώμως η θύρα του σπιτιού μου.

Κατάπληκτος μετ' ολίγον εδεχόμην τον Ταβουλάρην ξεμαλλιασμένον, χωρίς κολάρο και διπλωμένον μέσα σ' ένα χονδρό παλτό. Και χωρίς καν να με χαιρετήση:

— Φεύγω, μου λέγει, με τρέμουσαν φωνήν, αύριον το πρωί και ήλθα να σ' αποχαιρετίσω.

— Έτσι έξαφνα; Και για πού;

— Φεύγω διά την Αμερικήν... Παίρνω των ομματιών μου Δεν το ξέρει κανείς άλλος παρά συ και η γυναίκα μου, την οποίαν, σε παρακαλώ, να πηγαίνης να βλέπης κάποτε, κάποτε.. Δεν μπορώ πειά να μείνω στην Ελλάδα!....

Είπε και τον πήραν τα δάκρυα. Πρώτη φορά έβλεπα τον Ταβουλάρη κλαίοντα.

— Μα τι σου συμβαίνει; Ηρώτησα.

— Τίποτα... τίποτα, είπε σφογγίζων τα δάκρυά του.. Πρέπει να φύγω... πρέπει να φύγω.. Με διώχνουν!

— Σε διώχουν; Και ποιος;

Μετά δυσκολίας πολλής κατώρθωσα να τον πείσω να μου ειπή τα όσα του συνέβησαν. Τον δυστυχημένο το Διονύση!....

Δύο μήνας κατόπι, εμάνθανα από τας εφημερίδας της Αμερικής τας ελληνικάς τε και ξένας, τους εκεί θριάμβους του γηραιού εξορίστου.

Να επουλώθησαν άρα γε εκεί αι πληγαί τας οποίας καιριωτάτας του ήνοιξαν εδώ οι ευγνωμονούντες διά την δράσιν του βρωμοέλληνης; Δεν το πιστεύω. Το κτύπημα ήτο βαρύ. Εγένετο μάλιστα βαρύτερον, όταν εκεί, θριαμβεύων και επευφημούμενος εν πληθούσαις συνεδριάσεσι των διαφόρων φιλολογικών σωματείων, Ακαδημιών και τεκτονικών Στοών, εμάνθανε τον θάνατον του μόνου του αδελφού Σπύρου, τον οποίον ελάτρευε.

Δυστυχημένος, επανήλθεν εκείθεν, διά να προπέμψη μετ' ολίγων εις την τελευταίαν της κατοικίαν και την προσφιλή του σύζυγον Σοφίαν.

Τώρα με αναπαυμένην την συνείδησιν για κάθε τι, ήσυχα-ήσυχα περιμένει και αυτός την σειράν του... Il fait la queue, διά να τελειώσω με θεατρικήν φράσιν!

[Ν. Ι. Λάσκαρης, *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Γ', Έκτακτον Πανηγυρικόν Φύλλον, 17 Απριλίου 1928, σ. 1-5]

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΘΙΑΣΑΡΧΑΙ ΜΕΘ' ΩΝ ΕΚ ΠΕΡΙΤΡΟΠΗΣ ΣΥΝΕΙΡΓΑΣΘΗ Ο Δ. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ		
		
<p>Η. ΣΟΥΤΣΑΣ († 1875) Είς τόν ρόλον του 'Ορέστου</p>	<p>Μ. ΑΡΝΙΟΤΑΚΗΣ († 1810)</p>	<p>Α. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ († 1810) Είς τόν ρόλον του Αδάμμου ἐν τῇ Ἀουτίᾳ Μόλλερ</p>

Σπύρος Ταβουλάρης

Θέατρον

Μία από τας μικράς, τας λησμονουμένας δόξας της νεωτέρας ελληνικής σκηνης εξέλιπε, ο Σπύρος Ταβουλάρης. Λεπτός κωμικός, κατ' αντίθεσιν προς τον προ μηνών εκλείψαντα επίσης Νικηφόρον, του οποίου μόνη η εμφάνισις, μία κίνησις του ακουσία ή εκουσία ήρκει να προκαλέση ακράτητα τα γέλια, ο Ταβουλάρης επί μίαν ολόκληρον εποχήν αντεπροσώπευσε αξιοπρεπώς την ελληνικήν κωμωδίαν, μας έκαμε να σκεφθώμεν ότι ημπορεί κανείς να γελάση χωρίς να ξεκαρδισθή, ότι ημπορεί να περιμένη από έναν κωμικόν κάτι άλλο λεπτότερον, προωρισμένον να καταλίπη μίαν εντύπωσιν κάπως βαθυτέραν από την στιγμιαίαν εντύπωσιν ενός γελωτοποιού. Δεν αντήχουν πλέον εις την ακοήν του τα χειροκροτήματα των θαυμαστών του, σβυσμένα τελείως μέσα εις του θανάτου την άφωνον ηχώ. Αλλ' απομένει εις όσους τον ήκουσαν μία ανάμνησις ευάρεστος, ένας καλλιτέχνης, ο οποίος δεν ελησμόνησε ποτέ ότι ήτο προ πάντων άνθρωπος, αξίζων και αυτός ένα χαιρετισμόν, έχων και αυτός δικαιώματα εις την εκτίμησιν του κοινού, όχι μόνον διότι μας έκαμε να γελάσωμεν και να λησμονήσωμεν προς στιγμήν κάποιαν θλίψιν, κάποιον πόνον, αλλά διότι συνησθάνετο προ παντός της τέχνης την αποστολήν, την υψηλήν, την ευγενή, την αριστοκρατικήν.

[Ανυπόγραφο, «Θέατρον», *Παναθήναια*, τόμ. 6, τχ. 71, 15 Σεπτεμβρίου 1903, σ. 732-733]

Σπύρος Ταβουλάρης (Μνημόσυνον)

Ολίγας λέξεις ιδιαίτερας τιμής και συμπαθείας οφείλομεν εις τον ευγενή εργάτην άμα και μάρτυρα της νεοελληνικής σκηνης, υπέρ της οποίας ειργάσθη, αφωσιώθη, συνετέλεσεν, ηγωνίσθη, εταλαιπωρήθη και σχεδόν ειπείν έπεσεν, ως τίμιος και πιστός στρατιώτης εν τη πρώτη γραμμή. Εκ των αυτοδημιουργήτων και αυτός ηθοποιών, καθ' ην εποχήν η ελληνική σκηνή περιεφέρετο εγκαταλελειμμένη και απροστάτευτος και πλάνης, υπήρξεν ουχ ήττον εις των θεμελιωτών του συγχρόνου θεάτρου, μία διακεκριμένη αληθώς φυσιογνωμία, εις στιβαρός βραχίων εις το έργον της συμπήξεως και αναπλάσεως. Ευφυής, ευπαιδευτος, φιλότιμος, δραστήριος, με καλαισθησίαν, με μόρφωσιν, με φωτεινότεραν της κοινής αντίληψιν, με ζήλον φιλοπρόοδον, διεκρίθη εις τους λεπτούς κωμικούς ρόλους, τους οποίους εμελέτα και εψυχολόγει και ενεβάθυνεν όσον ολίγοι. Ως Σωσίας εις τον *Αμφιτρώωνα* του Μολιέρου, ως θεός εξ Αμερικής εις το *Ύδωρ της Λήθης* του Κορομηλά, ως φραγκοπατέρας εις την *Νεράιδα* του Δ. Γρ. Καμπούρογλου, υπήρξεν αμίμητος. Το Βασιλικόν Θέατρον, εις ο είχε προσληφθή εσχάτως, και εν γένει η εθνική σκηνή απώλεσαν ένα πολύτιμον και σθεναρόν εργάτην, όστις ετίμα αληθώς και εξήρε το αχάριστον, το πλήρες πικρίας και άλγους επάγγελμα του ηθοποιού εν Ελλάδι.

[Ανυπόγραφο, «Σπύρος Ταβουλάρης (Μνημόσυνον)», *Ημερολόγιον του Σκόκου*, τόμ. 19, 1904, σ. 431]

Χρήστος Ταβουλαρίδης

Χρήστος Ταβουλαρίδης

Και άλλος ένας εργάτης του Ελληνικού Θεάτρου έκλεισε τα μάτια του και ανεπαύθη σε ξένη γη.

Ο Χρήστος Ταβουλαρίδης, ο καλός φίλος, δεν υπάρχει πλέον στη ζωή. Ανίατος και φοβερά ασθένεια τον κατέβαλε μέσα σε δέκα πέντε μέρες και τον ενέκλεισε εις το ψυχρό μνήμα. Το ανήσυχο και επιχειρηματικό πνεύμα του τον παρέσυρε προς νέους κόσμους θεατρικούς. Και μαζί με άλλους καλούς συναδέλφους του περιέφερε την Ελληνικήν σκηηνήν σε εδάφη, που ούτε... να το σκεφθή ήτο δυνατόν Έλλην Ηθοποιός. Εκεί έφερε διά των παραστάσεών του σε επικοινωνία με τη μητέρα Ελλάδα όλους τους Έλληνας τους ζώντας σε χώρες μακρυνές.

Προ τετραετίας έφτασε και εγκατεστάθη στην Νέα Υόρκη, στην πολυδαίδαλο αυτή πόλι του Νέου Κόσμου, όπου κατόρθωσε να επιβληθή εις τους εκεί ομογενείς και να τους συνειθίση να πηγαίνουν στο θέατρο. Συγχρόνως άνοιξε νέους θεατρικούς ορίζοντας εις τους χειμαζομένους Έλληνας Ηθοποιούς, ώστε να κατέλθουν και άλλοι δύο θίασοι εις την Αμερικήν.

Δυστυχώς όμως η αδυσώπητη και σκληρή μοίρα τον εφθόνησε και του έκοψε το νήμα της ζωής του. Έτσι και ο Χρήστος Ταβουλαρίδης ετέθη στο πάνθεον των εκλιπόντων συναδέλφων. Το χώμα που τον εσκέπασε ας του είνε ελαφρό και φιλόξενο.

Διαβιβάζομεν τα εγκάρδια συλληπητήριά μας εις τους εν τη ξένη συνεργάτας του και εις την οικογένειάν του, την μητέρα του και την αδελφήν του.

[Δημ. Λυμπερόπουλος (Υποβολεύς), «Χρήστος Ταβουλαρίδης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Δ', αρ. 101, 1 Ιουλίου 1930, σ. 4]

Άννα Φραγκοπούλου

Άννα Φραγκοπούλου

Η δεσποινίς Άννα Φραγκοπούλου είνε η μόνη Ελληνίς, ήτις πλην του εκτάκτου καλλιτεχνικού ταλάντου και των άλλων σκηνικών προσόντων, ημοίρησε και σπουδών συστηματικών εν τη δραματική τέχνη, εκπαιδευθείσα εν Παρισίοις υπό την προστασίαν της Α. Μ. του Βασιλέως επί τω τέλει του να λαμπρήνη αύτη ημέραν τινά το επ' αισίοις ιδρυθέν Βασιλικόν Θέατρον. Και θα ήτο ήδη αναμφιβόλως ο φωτεινότερος αυτού αστήρ, εάν η δεσποινίς Άννα Φραγκοπούλου, κάιπερ γνησία Ελληνίς, εκ των καλλιτέρων οικογενειών της Ζακύνθου, αποδημήσασα εξ απαλής ηλικίας, δεν είχεν ως μητρικήν γλώσσαν την γαλλικήν μάλλον ή την ελληνικήν, εις ην εν τούτοις καταγίνεται νυν να την εκμάθη τελείως όσον και εκείνην.

Ειργάσθη υπό τους διακεκριμένους καθηγητάς Ουόρμς και Γκιγεμόν εν τω Conservatoir των Παρισίων. Ο Ρακίνας, ο Κορνήλιος και ο Βολταίρος, ήσαν αι βάσεις των πρώτων της κλασικών σπουδών. Η *Φαίδρα* του Ρακίνα και ο *Οράτιος* του Κορνηλίου υπήρξαν αι δύο προσφιλείς τραγωδίαι, ας ιδιαιτέρως ηγάπησεν, εμελέτησε και ενστερνίσθη. Επίσης ησχολήθη και εις το θέατρον του Βίκτωρος Ουγγώ. Ο *Ερνάνης*, ο *Ρούι-Βλας*, οι *Βυργάβοι* και ο *Τεγαράν της Παδούης* την είλκυσαν πολύ, διεκρίθη δε ως πρωταγωνίστρια μετά του *Σεβέρο-Τορέλλι*, ως και εις τον *Στέφανον* του Φραγκίσκου Κοππέ. Αλλ' η δραματική της δύναμις εξεδηλώθη έτι μάλλον εις τα εν τω συγχρόνω θεάτρω κυριαρχούντα έργα του Δουμά υιού: την *Διονυσίαν*, την *Φρανσιγιόν*, το *Νόθον τέκνον*, και εξαιρέτως εις την *Σύζυγον του Κλαυδίου*, εν ή η ιδιοσυγκρασία της εύρεν, εν τω ρόλω της Καισαρίνης, ένα τόνον λίαν ενδιαφέροντα και κατακτητικόν. Ιδιαζόντως επέσυρε την προσοχήν της η *Τυχοδιώκτις* του Αυμυλιου Ωζιέ, ην απέδωκε μετά θαυμαστής επιτυχίας. Ουχ ήττον πληρέστατα ανταπεκρίθη και προς τας νεωτέρας αισθητικές απαιτήσεις του θεατρικού κόσμου αναδειχθείσα αληθινή καλλιτέχνις εις την *Συγγνώμην* του Ιουλίου Λεμαίτρ, εις την *Διανομήν* του Αλλά-Γκινών και εις τας *Τανάλιας* του Ερρίκου Λαβεδάν. Κέκτηται το ιδιάζον εκείνο σκηνικόν κάλλος και την ηθοποιητικήν έκφρασιν της μορφής, πλεονεκτήματα, τα οποία μόνον εις προνομιούχους καλλιτέχνας της σκηνής απαντώνται. Η απαγγελία της είνε αβρά, γλυκεία, έντονος, ποικίλλουσα εις χρωματισμούς και τόνους, ανελισσομένη φυσικώτατα. Υποκρίνεται και όταν σιωπά· αι μεταπτώσεις της μορφής της τόσον εκφραστικής, αι θέσεις, ας λαμβάνει κάτοχος αληθώς όλον των μυστηρίων της σκηνής, πάσα κίνησις και πάσα

ριπή των ωραίων της οφθαλμών, εις ους συγκεντρούται τόση ζωή και τόσον φως, αποδίδουσι τον μύχιον κόσμον των συναισθημάτων, τα οποία διερμηνεύει, με τόσην δύναμιν, ώστε να μεταδίδη το ηδύ εκείνο ρίγος της καλλιτεχνικής συγκινήσεως, το οποίον δεν κατορθούται συνήθως.

Η επίλεκτος κοινωνία των Αθηνών ητύχησε να γνωρίση την μοναδικήν καλλιτέχνην εις τας εν τω Παρνασσώ μικράς παραστάσεις της τον Ιανουάριον του 1902, και κατά τας άλλας εμφανίσεις της εις ευεργετικές εσπερίδας, εις ας εκθύμως συνεισφέρει την σύμπραξίν της.

Θα ήτο πολύτιμος θησαυρός διά το Β. Θέατρον η δεσποινίς Φραγκοπούλου, εάν κατορθούτο η πρόσληψίς της εν αυτώ διά παντός τρόπου. Καλλιτέχνης, ως αυτήν, δεν έχει ατυχώς να επιδείξη η σύγχρονος ελληνική σκηνή.

[Ανυπόγραφο, «Μια καλλιτέχνης του νεωτέρου δράματος», *Ημερολόγιον του Σκόκου*, τόμ. 18, 1903, σ. 159-160]

Ελένη Χέλμη

Ελένη Χέλμη

Ελένη Χέλμη

Υπήρξεν εποχή κατά την οποίαν η κ. Ελένη Χέλμη δεν ενθυμείτο ούτε πότε εγεννήθη, ούτε πότε ανέβη εις την σκηνήν, αλλ' ούτε και πότε υπανδρεύθη. Όλοι αυτοί οι χρονολογίαι ουδέποτε εσημειώθησαν εις το οικογενειακόν της βιβλίον καθόσον, κατ' επικρατήσασαν συνήθειαν εν τω ελληνικώ θεάτρω, οι πρωταγωνίστριαι αυτού, και η κ. Χέλμη υπήρξεν εκ των καλλιτέρων τοιούτων, δεν πρέπει, αλλ' ουδέ είναι δυνατόν να υπερβαίνουν ποτέ και αυτό εν εσχάτη ανάγκη – το τριακοστόν της ηλικίας των έτος. Εάν ποτέ συμβή το εναντίον, πάντως τοιούτον είναι κακογλωσσιά των συναδέλφων των αι οποίαι επιμελώς φροντίζουν να φορτώνουν εις την ράχιν των άλλων όσους Μαΐους ή και Φεβρουαρίους αποκρύπτουν εκείναι!

Σήμερον όμως, ότε η κ. Χέλμη απεσύρθη πλέον με όλας τας τιμάς – αλλά και με μιαν ψωροσύνταξιν επτακοσίων, εάν δεν απατώμαι, δραχμών! Επανέκτησε την μνήμην της, την οποίαν... ουδέποτε είχε χάσει, ως αποδεικνύεται από την μακράν σειράν των επί σκηνής θριάμβων της, προς επιτυχίαν των οποίων εχρειάσθη μεταξύ των άλλων φυσικών προτερημάτων της και απέραντος μνήμη. Οπωσδήποτε – μη θέλουσα να λησμονήση την γυναίκα – καιάλιν δεν ενθυμείται επακριβώς την εποχήν της γεννήσεώς της, πάντως όμως μας βεβαιώνει ότι μικρά παιδούλα ακόμη και με κοντά φουστανάκια έλαβε μέρος τω 1864 εις τον *Κλαβίγγιον* του Γκαίτε ως ερασιτέχνης με τους μακαρίτας ήδη Αντ. Βαρβέρην, Ιωαν. Σιβιτανίδην, Τάκην Στουρνάραν, Μουκάκον και άλλους.

Όταν εγνώσθη το σάλτο-μορτάλε αυτό εις το σχολείον της, αι συμμαθήτριά της ήρχισαν να την αποκαλούν «πριμαντόναν», πράγμα το οποίο την επείραζε πολύ και δεν ήθελε πλέον να πηγαίνει εις τα μαθήματα της, διά τον λόγον ότι η λέξις πριμαντόνα αντηχούσε τότε πολύ άσχημα εις τα αυτιά του κόσμου. Πριμαντόνες τότε ελέγοντο όλοι αι αμφιβόλου υπολήψεως γυναίκες, λόγω των οργίων τα οποία διέπραττον αι μέχρι της εποχής εκείνης επισκεπτόμεναι τας Αθήνας αιδοί του ιταλικού μελοδράματος.

Πάντως η κ. Χέλμη αγαπούσε μανιωδώς το θέατρον, προς μεγάλην θλίψιν του πατρός της, του αρχιτέκτονος Φιλίππου Γενοβέζη, όστις κατά τας επικρατούσας τότε κατά του θεάτρου προλήψεις, εθεώρει το μεν θέατρον ως ενδιάιτημα του Σατανά, τους δε ηθοποιούς, τους θεατρίνους όπως τους απεκάλουν τότε, ως αφωρισμένους.

Αυτά όμως όλα η μικρά Γενοβεζούλα τα έγγραφε εις τα παλιά της τα παπούτσια. Από την βραδειά που έπαιξεν εις τον Κλαβίγγιον, το μόνον της όνειρον ήτο το θέατρον. Όταν δε, χάρις εις την διάσημον τότε του ελληνικού θάτρου πρωταγωνίστριαν Πιπίναν Βονασέρα, εις το σπίτι της οποίας εσύχναζε, κατώρθωσε να ιδή από της σκηνής του εν Αθήναις θεάτρου Μπούκουρα τω 1864 την Αδελαΐδα Ριστόρη, αι, από τότε πειά κατήντησεν υπονοβάτις και την απεμμείτο εις τον ύπνον της. Αυτή δε ήτο και η μόνη περίπτωσης που δεν έτρωγεν από τον πατέρα της ξύλο, διότι του είχαν ειπή πως δεν πρέπει κανείς να εγγίξη τους υπονοβάτας. Δυστυχία της όμως αν την συνελάμβανε ν' απαγγέλη και εις τα ξύπνια της! Το τομάρι της μετεβάλλετο τότε εις ταμπούρλο επί του οποίου ο πατέρας της εγυμνάζετο εις όλα τα είδη της τυμπανοκρουσίας.

Μ' όλα ταύτα, το αντί της Γενοβεζούλας δεν ίδρωνε καθόλου. Προτιμούσε να φάη ξύλο, αλλά και ν' απαγγέλη και στα ξύπνια της, έως ου τέλος απεφάσισε ν' αφήση το σπίτι της και κρυφά απ' τον πατέρα της ν' ανέβη οριστικώς εις την σκηνήν, ουχί όμως υπό το πατρικόν της όνομα, αλλ' υπό το του θείου της Ξαβερίου, αρχιμουσικού της τότε φρουράς.

Και ως θεατρίνα πλέον, ενεφανίσθη το πρώτον από σκηνής εις το δράμα *Θρησκεία και έρωσ* υποδυθείσα την κόρην του Ραβίνου. Αμέσως κατόπιν, κατά την περίοδον 1865-1866, έπαιξε την Βασιλικήν εις την *Μαρίαν Δοξοπατρή* του Βερναδάκη, την Ευρυμέδην εις την *Μερόπην* του αυτού και την Σταμάταν εις την *Κόρην του παντοπώλου* του

‘Ελένη Χέλμη

Βλάχου. Αι πρώται αυταί εμφανίσεις της έκαμαν μεγάλην εντύπωσιν, τόσοσιν διά την φυσικότητα μεθ’ ης έπαιζεν, όσον και διά την νεαράν ηλικίαν της. Αυτός ο βασιλεύς Γεώργιος, όστις είχε παρακολουθήση την εξέλιξιν της μικράς τότε θεατρίνας, ηρώτησε κάποτε τον θείον της αρχιμουσικόν:

- Ποια ειν’ αυτή η μικρά Ξαβερίου που παίζει τόσο έμμορφα;
- Η ανεψιά μου, Μεγαλειότατε.
- Ανεψιά σου; Σε συχαίρω. Να μου την φέρης να την ιδώ.

Μετ’ ολίγας ημέρας, η μικρά ηθοποιός επαρουσιάζετο πρό του βασιλέως Γεωργίου, όστις αφού την συνεχάρη θερμώτατα διά τας επιτυχίας της, κατάπληκτος εμάνθανεν ότι έπαιζεν υπό άλλο όνομα και ουχί υπό του πατρός της.

- Και γιατί αυτό; Την ηρώτησεν ο βασιλεύς.
- Γιατί ο πατέρας μου δεν θέλει ν’ ακούση για θέατρο... Μας θεωρεί εμάς τους ηθοποιούς ως αφωρισμένους!
- Α! έχει πολύ άδικον, είπε.

Και στραφείς προς τον παριστάμενον αρχιμουσικόν Ξαβέριον του είπε:

- Να ειπής εις τον κ. Γενοβέζη ότι είναι τιμή του να έχη μια τέτοια κόρη και να της επιτρέψη εις το μέλλον να φέρη τ’ όνομά του.

Ο γέρω-Γενοβέζης όμως, ούτε βασιλιά άκουσε, ούτε κανένα.

— Δεν το μαγαρίζω, είπεν, εγώ το όνομά μου!

Έκτοτε η κόρη του μέχρι της ημέρας του μετά του επίσης ηθοποιού Εμμανουήλ Χέλμη γάμου της (1869) έπαιξεν υπό το όνομα Ελένη Ξαβερίου.

Από του 1869 και ενταύθεν, η κυρία Ελένη Χέλμη πλέον, εμεσουράνισεν επί της Ελληνικής σκηνής.

Υπήρξεν, όπως έγραφεν ο πολύκλαστος φίλος μου Πολύβιος Δημητρακόπουλος, η περιεργότερα θεατρική προσωπικότης μεταξύ γυναικών και ανδρών του ελληνικού θεάτρου. Η αυτοκρατόρισα της ελληνικής κωμωδίας, κάτι τι δε το αμίμητον ως προς την διαμόρφωσιν των χαρακτήρων. Χωρίς πολλήν δυσκολίαν μετετέθη πάνοπλος από το ρωμαντικόν δράμα και από τον χαρακτήρα της γρηάς Φροσάρ, εις την λεπτήν Comédie, χωρίς να δείξη ουδένα εκτοπισμόν, ήρκει να εύρισκε τον χαρακτήρα που θα διέπλαττε, πράγμα το οποίον έπραττε χωρίς ν' αφήση ουδέν κενόν.

Εκεί όμως που εβασίλευε πράγματι και ο θρόνος της έμενεν ακλόνητος και από την αυστηροτέραν κριτικήν ήσαν τα δύο είδη της κωμωδίας, η χαρακτηριστική και μπούφα. Εκάστη είσοδος της, εκάστη κίνησις της, έκαστος τόπος της φωνής της, ήσαν μια πινελλιά βαρεία και ασφαλής, που εφαινότο εκ της μεγαλειτέρας αποστάσεως.

Τα ελαττώματα της γυναικείας ψυχής εσφάδαζον υπό την μάλιστα της ηθοποιίας της και μια κίνησις της και ένας μορφασμός της ήσαν τόσον ισχυροί και επιβλητικοί, ώστε εις την ψυχήν του θεατού ημπορούσαν να συγκλονίσουν την στερεωτέραν επιείκειαν προς τα ελαττώματα των ομοφύλων της, ησθάνετο κάτι παράδοξον θέσιν προς αυτήν και άρνησιν προς όλας τας γυναίκας.

Η ελαστικότης της μορφής και της φωνής της ήσαν ανεπτυγμένα και μέχρι του ανυπερβλήτου· σωστόν καουτσούκ, αλλά καουτσούκ από εκάστην σύσπασιν του οποίου εξερυγγύετο ένα είδος κρυφίας ζωής εις γραμμάς και εις τόνους.

Διά τον τέλειον καταρτισμόν της Ελένης ειργάσθη ολόκληρος η ποικιλία της δημιουργίας· θα έλεγε κανείς δι' αυτήν, ότι η Πανδώρα δεν ηθέλησε να της χαρίση ουδεμίαν καλλονήν από την πυξίδα της, η δε Ελένη κατώρθωσε μεν να της κλέψη την πυξίδα, αλλ' η διανομή γενομένη εξ αδαούς χειρός, επαρουσίασε ταυτοχρόνως και όλας τας ανωμαλίας. Διά τούτο η Ελένη Χέλμη είνε η ασχημοτέρα ωραία που είδεν έως τώρα η σκηνή.

Καθ' όλον το μακρόν του σταδίου της διάστημα, η κ. Ελένη Χέλμη υπεδύθη μετ' επιτυχίας υπέρ τους χιλίους κωμικούς και σοβαρούς ρόλους, τινές των οποίων μνημονεύονται εν τω κάτωθι ποιήματι, ο οποίος άγνωστος θαυμαστής της ποιητής της αφιέρωσε κατά την εν Πάτραις διαμονήν της τω 1886:

Τη δοκιμωτέρα των ελληνίδων ηθοποιών

Κα ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΧΕΛΜΗ

Εάν έχη εν τι μόνον η μικρά σκηνή μας μέγα
 αυτοδίδακτον σε έχει αληθή ηθοποιόν,
 συ αυτής, Ελένη, είσαι και το Άλφα και τ' Ωμέγα,
 Άλλος Άτλας, μόνη φέρεις της σκηνής τον ουρανόν.
 Τ' άσμα σου μας παρασύρει, μετά σου κ' ημείς πετώμεν,
 όταν συ γελάς γελώμεν, όταν κλαίης συγκινείς,
 στον χορόν σου μόλις μόλις εις τους πόδας σταματώμεν,
 συ τα πάντα άγεις φερεις, θείον πνεύμα της σκηνής.
 Άλλοτε λαμπρός ιππότης, πότε μάγκας του διαβόλου,
 Αχ! Τι πεταχτή μικρούλα, γηραιά τι σοβαρά!
 ως κουζίνα είσαι άλας του μαγειρικού συνόλου,
 δουλικό Θεός! Μυρίζεις κουζινίλα μια φορά!
 χάιρε Δ' Όρνεϋ Γκολτιέρε, χάιρε Μάφφιε Ορσίνη,
 χάιρε ορφανή Λουΐζα, της Μερόπης γηραιά,
 ξενοδόχε και Σταμάτα και του Παρισιού τσαχπίνη
 και ξανθή Φιλονεικία, Κουκουνάρα και Σοφία.
 Χαίρε, χάιρε, πάλιν χάιρε, ζήθι, χάιρε με χαράν μας,
 σε προσμένομεν και πάλιν άλλο έαρ, χελιδών,
 τ' όνομά σου η σκηνή μας θ' αντηγή και αν μακράν μας
 άλλο θέατρον σ' ανοίγη νέας δόξης την οδόν.

[Ν. Ι. Λάσκαρης, «Ελένη Χέλμη», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Στ', αρ. 138, 15 Ιανουαρίου 1932, σ. 2-3]

Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης

Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης

Το Ελληνικόν Θέατρον πενθεί την στέρησιν και άλλου εργάτου του. Πενθεί τον ΓΕΩΡΓΙΟΝ Π. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΝ, τον ακάματον αυτόν εργάτην, τον οποίον το αθηναϊκόν κοινόν τον εθαύμασε και τον χειροκρότησε.

Ο Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης εκ της πατριαρχικής θεατρικής οικογένειας των Χριστοφορίδηδων, των Βερώνηδων και των Κόκκων, μαθητής του γυμνασίου, εγκατέλειψε το μαθητικόν θρανίον διά να ανέλθη το σανίδωμα της σκηνής. Ελκυσθείς από την ωραίαν τέχνην, την οποίαν τόσον ενδόξως εδίδασκε και ετίμα η μεγάλη μας τραγωδός κ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΒΕΡΩΝΗ, εις ηλικίαν 16 ετών, εκτελέσας κατά την πρώτην εμφάνησίν του τον Κρίσπον εις την *Φαύσταν* του Βερναδάκη, όπου έσχε μεγάλην επιτυχίαν εις το θέατρον «Ομονοίας» (νυν «Μ. Κοτοπούλη») και εις τον θίασον «Βερώνη – Γεννάδη». Έκτοτε ο Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης ανήλθε αματωδώς τας βαθμίδας της τέχνης. Εδημιούργησε πλείστους όσους χαρακτήρας, οι οποίοι θα παραμείνουν ως πρότυπα εις τους συναδέλφους του.

Ποιος δεν τον χειροκρότησεν εις την *Κατεργάραν* ως διδάσκαλον εις το *Σχολείον της μαγκιάς*; Ποιος δεν τον εθαύμασεν εις τους τύπους τους Ανατολίτικους τους οποίους αυτός και μόνος διέπλατε; Εις πόσους δεν χάρισεν ωραίας στιγμάς ευθυμίας ως Τούρκος Κομπέρ ή ως Αχέμπας; Ποιος θα τον λησμονήση ως Ανατολίτην εις την *Βαβυλωνίαν*, όπου μόνος αυτός διέπλασε έναν αληθή, ένα πραγματικόν τύπον Ανατολίτου;

Ο Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης έπεσεν ως αληθής στρατιώτης εις την μάχην επί της σκηνής και υπό τους ήχους, όχι των σφαιρών, αλλά των ραγδαίων χειροκροτημάτων του ενθουσιώντος κοινού, έπεσεν ευτυχώς, όχι επί της κλίνης, αλλά επάνω στο σανίδι της σκηνής, το οποίον μετά τόσης στοργής ηγάπησεν.

Ο Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης, συμμετέχων μετά της κόρης του Στέλλας, εις τον θίασον της κ. Ολυμπ. Καντιώτη-Ριτσιάρδη και εν Λαμία ευρισκομένου, την εσπέραν της 7^{ης} τρεχ. καθ' ην εδίδετο η επιθεώρησις *Κατεργάρα* και μόλις ετελείωσεν η Α' πράξις ησθάνθη αδιθεσίαν και παρ' όλας τας προσπαθείας της επιστήμης δεν επέζησε.

Η κηδεία του γενομένη εν Λαμία ετελέσθη πάνδημος, συνοδευθέντος μέχρι της τελευταίας του κατοικίας υπό του Νομάρχου Φθιώτιδος, του Δημάρχου Λαμίας, του επιστημονικού κόσμου της πόλεως, πολλού πλήθους και ολόκληρου του θιάσου «Καντιώτη-Ριτσιάρδη».

Κατετέθησαν δε πολλοί στέφανοι μεταξύ των οποίων των συναδέλφων του Ηθοποιών του θιάσου και των φίλων των αγαπώντων τον απελθόντα αγαπητόν συνάδελφον.

Εις την βαρυπενθούσαν σύζυγον του κ. Αθηνάν Γ. Χριστοφορίδου, τα τέκνα του Περικλήν και Στέλλαν Χριστοφορίδου, ως και εις τους λοιπούς οικείους του απευθύνομεν τα πειο εγκάρδια συλληπητήρια.

[Ανυπόγραφο, «Γεώργιος Π. Χριστοφορίδης», *Το Ελληνικόν Θέατρον*, έτος Στ', αρ. 142, 15 Μαρτίου 1932, σ. 2]

Περικλής Χριστοφορίδης

Αυτοί που φεύγουν Περικλής Χριστοφορίδης

Ένας, ένας, φεύγουν και μας αφήνουν οι παλαιοί, αγωνισταί του θεάτρου μας· μετά τον Παναγιώτη Τσούκα που πέθανε ξαφνικά τον χειμώνα, να και ο Περικλής Χριστοφορίδης, και αμέσως κατόπιν, την άλλη μέρα πάει και ο Παντελής Ρούσσοσ. Φεύγουν απλά και αθόρυβα, όπως έζησαν, δίχως μεγάλας αξιώσεις σεμνοί και αξιοπρεπείς όπως ήταν και στη ζωή τους.

Λίγα λόγια θα πούμε σήμερα για τον Περικλή Χριστοφορίδη· για τους άλλους εις το προσεχές.

Ο Χριστοφορίδης ήταν ένας χαρακτήρ σαν τους παλιούς εκείνους ωραίους ναυάρχους και στρατηγούς των ρομαντικών έργων του ρεπερτορίου του: τίμιος, άκαμπτος, περήφανος, και κάτω απ' όλ' αυτά μια καρδιά μικρού παιδιού.

Καλός ηθοποιός, καλός οικογενειάρχης, και προπάντων, ω! προ πάντων, καλός πατέρας.

Η κόρες του Χριστοφορίδη, η Κα Ανθήπη Κόκκου, η Κα Νίτσα Ναυπλιώτη, υπήρξαν παραδείγματα αξιοπρέπειας μέσα εις το Ελληνικόν Θέατρον.

Γι' αυτό και ο Θεός, θέλησε να ευλογήση τις τελευταίες στιγμές του, και να του δώση το τέλος που οι άνθρωποι καθιέρωσαν ως τη μεγαλύτερη ευχή: «Καλά στερνά»...

Κι μια νύκτα του Απρίλη, μέσα στην αγκαλιά των παιδιών του, ξεψύχησεν ο Περικλής Χριστοφορίδης...

Και στάθηκα ώρα πολλή μπροστά στο φέρετρό του, πλημμυρισμένο από πασχαλιές που μοσχοβολούσαν, και μπροστά στη γαλήνη του σεβαστού νεκρού που αναπαύοταν ικανοποιημένος μέσα στα λουλούδια, σκέφθηκα πόσο μεγάλο πράγμα είναι ένας ωραίος και ήσυχος θάνατος, και τι βραβείο αποτελούν, τα ολόθερμα σιωπηλά δάκρυα που κυλάνε από μάτια αγαπημένα, βραβείο στο βασιλέμμα μιας ζωής που πέρασε γιομάτη καλωσύνη, αφοσίωση και αγάπη σαν τη ζωή του Περικλή Χριστοφορίδη.

[Ν. Π., «Περικλής Χριστοφορίδης», *Τα Παρασκήνια*, έτος Α', αρ. 5, 1 Μαΐου 1924, σ. 2].

